

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU V NITRE
REDAKTOR: DR. ANTON TOČÍK

Vychádza dva razy do roka, strán 480, ročné predplatné Kčs 120,—

Redakcia: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

Administrácia: Vydatelstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Klemensova 27

СЛОВЕНСКА АРХЕОЛОГИЯ

ЖУРНАЛ СЛОВАЦКОЙ АКАДЕМИИ НАУК ИНСТИТУТА АРХЕОЛОГИИ В НИТРЕ
РЕДАКТОР: Д-Р. АНТОН ТОЧИК

Выходит два раза в год на 480-ти страницах, подписная цена Kčs 120,—

Редакция: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

Администрация: Vydatelstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA

ZEITSCHRIFT DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN
DES ARCHÄOLOGISCHEN INSTITUTES IN NITRA
SCHRIFTLEITER: DR. ANTON TOČÍK

Erscheint zweimal jährlich auf 480 Seiten, Bezugspreis Kčs 120,—

Redaktion: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad

Administration: Vydatelstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA

VII — 1, 1959

REDAKTOR: DR. ANTON TOČÍK

Redakčná rada: prof. dr. V. Budinský-Krička, Archeologický ústav SAV, Nitra;
dr. L. Kraskovská, Slovenské múzeum, Bratislava; dr. J. Poulik, Archeologický ústav
ČSAV, Brno. Technický redaktor: O. Betko

SLOVENSKÁ ARCHEOLOGIA

VII-1

SLOVENSKÁ AKADÉMIA VIED, BRATISLAVA

1959

O B S A H

Blašuta F., Bukovohorské sidisko v Kapušanoch — — — — —	5
Eine Siedlung mit Bükkerkultur in Kapušany — — — — —	14
Balaša G., Neoliticke kostrové hroby v Dudinciach (okr. Šahy) — — — — —	33
Neolithische Skelettgräber in Dudince (Bez. Šahy) — — — — —	36
Houštová A., Poznámky ke kultuře nálevkovitých pohárů na Moravě — — — — —	38
Bemerkungen zur Trichterbecherkultur in Mähren — — — — —	42
Ambrus C., Zvieracie zvyšky z doby bronzovej z Gánoviec — — — — —	47
Tierreste aus der Bronzezeit in Gánovce, Bez. Poprad — — — — —	62
Uhlář V., Poklad šestich bronzových mečov z Vyšného Slatca — — — — —	71
Ein Hortfund von sechs Bronzeschwertern aus Vyšný Slatie — — — — —	77
Čilinská Z., Žiarový hrob kuštanovického typu v Michalovciach — — — — —	79
Ein Brandgrab von Kuštanovice-Typus in Michalovce — — — — —	83
Balaša G., Skýtske pohrebisko v Preseľanoch nad Ipľom (okr. Šahy) — — — — —	87
Ein Skythisches Gräberfeld in Preselany nad Ipłom, Bez. Šahy — — — — —	99
Kraskovská L., Hroby z doby rimskej v Zohore — — — — —	99
Gräber aus der römischen Zeit in Zohor — — — — —	135
Kolník T., Germánske hroby zo staršej doby rimskej zo Zohora, Žlkovce a Kostolnej pri Dunaji — — — — —	144
Germanische Gräber aus der älteren römischen Zeit in Zohor, Žlkovce und Kostolná pri Dunaji — — — — —	156
Kraskovská L., Prvé výskumy na slovanskom mohylniku v Skalici — — — — —	163
Die ersten Ausgrabungen auf dem slawischen Hügelgräberfeld in Skalica — — — — —	173

O z n a m y

František Prošek (J. Bartá) — — — — —	186
Jozef Porubský — — — — —	188
Komisia pre eneolit a dobu bronzovú v Nitre 23.—27. 9. 1958 — — — — —	198

R e c e n z i e

Abriss der Vorgeschichte, München 1957 (Š. Janšák) — — — — —	192
Richard Pittioni, Urzeitlicher Bergbau auf Kupfererz und Spurenanalyse, Wien 1957 (Š. Janšák) — — — — —	194
Narysy starodavnoji istorii Ukrajinskoji RSR (J. Kudláček) — — — — —	196

inv. č. II. 40011. Č 12791

SLOVENSKÁ ARCHEOLÓGIA

časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník VII — 1, 1959

Vydalo v Bratislave roku 1959

Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Vychádza dva razy do roka, Ročné predplatné Kčs 120.—

Hlavný redaktor dr. Anton Točík

Redakcia časopisu: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, Nitra-Hrad. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad i doručovateľ. Vytlačili Tlačiarne Slov. nár. povstania, n. p. Martin. Výmer PK HSVZ čís. 18560/52-IV/2. X-202449

Cena viaz, Kčs 60,—

Bukovohorské sídlisko v Kapušanoch

F E R D I N A N D B L A H U T A

Medzi lokalitami údolia stredného toku šarišskej riečky Sekčov, objavenými v posledných rokoch, sa osobitne vyníma skupina nálezísk, ktorých materiál tesne súvisí s materiáлом bukovohorských sídlisk, rozložených v povodí Torysy, do ktorej pod Prešovom vteká aj Sekčov. Údolie Sekčova je v okruhu týchto lokalít vyplnené mestami až 5 m hrubou aluvialnou naplaveninou, z ktorej sa na obe strany údolia vypínajú andezitové hory strednej výšky. Aluvialná naplavenina údolia vznikla akumuláciou riečneho toku, okolo ktorého je najhrubšia. Býva navrstvená čiastočne aj nad kultúrnou vrstvou týchto lokalít, najmä nízinných, akými sú Kapušany (stavby JRD), Fulianka (most) a Tulčík (potok Terňanka). Kultúrna vrstva výšinných sídlisk, a to Sengetova (Košiare) a Fintic (Hradný vrch) je obnažená. Rozloženie sídlísk je na tab. I.

Dosiaľ sme získali spoloahlivý archeologický materiál z Kapušian, Fulianky a Sengetova.

S e n g e t o v: Malá obec na západnom úbočí Slánskych hôr, ktoré tu začínajú, vzdialenosť od Kapušian juhovýchodným smerom asi 3 km. Archeologický materiál na roliach zvaných *Košiare* vymýva pozdĺž poľnej cesty po svahu stekajúca zrážková voda z tmavosivých oválnych škvŕň o priemere asi 4–5 m. Pôvod týchto škvŕň — kultúrnych vrstiev — zatiaľ nie je zistený. Výskum ukáže, či sú to výplne sídelných, pohrebných alebo iných objektov. Ukážky materiálu sú na tab. II.

F u l i a n k a: Menšia obec na pravom brehu Sekčova, na sever od Kapušian asi 2 km. Vrstva s bukovohorskou kultúrou, mestami až 90 cm hrubá a tmavosivo sfarbená, rozkladá sa na východnom okraji obce okolo mosta cez Sekčov v rozlohe asi 1 ha. Pretína ju koryto riečky a pri stálej zmene koryta vymýva a odnáša archeologický materiál. V profile koryta je kultúrna vrstva temer na úrovni vodnej hladiny, t. j. 2–3 m pod povrchom. Úlomkový keramický materiál pochádza z nádob rôznej veľkosti. Jeho hrúbka sa pohybuje od 2 do 50 mm. Jeho výzdoba je bohatá, skúpa

alebo aj nijaká. Povrchové vrstvy keramiky sú splavené. Farba spodných vrstiev má vela odtienkov jasno- až tmavosivých, okrových až tmavočervených. Hlina je dobre plavená a znamenite vypálená. Jej pevnosť je aj dnes veľká.

Lineárna výzdoba sa skladá zväčša zo zväzkov viacnásobných súbežných rytých linii (stuh) podľa vzorov I. a II. vývinového stupňa Tom po v-ho triedenia. Tieto stuhu tvoria hladké i lomené oblúky, rovné pásy rôznych smerov, šrafy, zdôraznené vpichovaním po skupinách i po radoch. Hlbka rýh je rozdielna a prechádza až v slabé „rastrovanie“. Jeden úlomok je štvorčekový. Strana štvorčekov je asi 1 mm. Výzdobu hrubších črepov tvoria pásičky rovných ako aj oblých rytých linív.

Hojné sú aj jednoduché a dvojité jazykovité a bradavkovité vypukliny, ojedinelé i zoskupené, hladké alebo rôzne členené.

Nakolko sa podľa úlomkov a zmontovaných torz dá súdiť na tvary nádob, možno tvrdiť, že to boli bombovité, amforovité, oválne aj miskovité podoby s hladkým nenápadným, aj oddeleným dnom. Nádoby boli bez hrdla alebo len s nízkym valcovitým hrdlom. Hrdlo býva niekedy mierne vyhnuté a jeho ústie zdobené vrúbkovaním.

Kamenná industria pozostáva väčšinou z radiolaritu farby jasnosivej až tmavočervenej. Málo je obsidiánu a najmenej rohovca. Sú to čepielky, škrabidlá, jadrové kusy a jedna neolitická sivá jaspisová sekerka.

Kostený materiál je veľmi chatrný, skoro celý strávený. Pozostatky patrili kostiam končatín domácich zvierat. Ukážky archeologického materiálu z Fulianky sú na tab. III: 1–28.

K a p u š a n y: Sídlisko ľudu s bukovohorskou kultúrou sa nachádza na okrají terasy, ktorou doznieva juhovýchodné úpätie hradového vrchu. Je vo vzdialosti asi 80–100 m od koryta Sekčova. V r. 1955–56 tu postavili hospodárske budovy miestneho JRD (stajňu so žumpou, silážnou jامou a sýpkou). Plán je na tab. IV. Terén tvorí

zmiernený svah, členený pozdĺžnym smerom sotva badateľnými vlnami.

Záchranný výskum, umožnený AÚ SAV a uskutočnený v júli 1956, sa vykonal na južnom klesaní takej terénnnej vlny, kde sa časť svahu odbagrovala, aby sa zabránilo zosúvaniu pôdy za stavbu sýpky JRD. Týmto zásahom bola zničená kultúrna vrstva na úseku asi 30 m dlhom a 25 m širokom. Z profilu tohto zárezu trčal archeologický materiál, zistený a zachránený počas povrchového prieskumu r. 1955. Na jar r. 1956 sa skopala ďalšia vrstva, čím sa zničila časť skúmaného objektu a jej materiál sa rozrušil.

Sonda pri záchranných práciach bola zameraná na zvyšok objektu. Jej konečná veľkosť bola 5 m × 4 m. Sídelnú jamu zachytila v nedotknutých horných dvoch tretinách, kým dolná sa rozrušila pri bagrovani. Archeologický materiál z dolnej tretiny sa tiež zväčša zachránil (vybral z násypu), ale bez systému a stratigrafických poznatkov.

Kultúrna vrstva, ktorá tvorila výplň objektu, nevykazovala nijaké zreteľné členenie, bola jednoľata. V jej členení sme stanovili tri horizonty. Prvý horizont po horný okraj sídelnej jamy, druhý po začiatky rysovania sa dna objektu a tretí horizont obsahoval dno objektu po podložie. Nad kultúrnou vrstvou bola asi 15 cm hrubá ornica sivohnedej farby a sterilná. Pod ňou sa pôda sfarbovala čím ďalej tým viac do siva až tmavosiva. Súčasne pribúdalo nálezov. V hĺbke asi 65 cm začala prerázať na severnom a južnom konci sondy jasnožltá farba okolitej podložky, do ktorej bol objekt vhlbený. To bola spodná hranica I. horizontu. V ďalšej hĺbke kultúnej vrstvy, ktorá tvorila výplň objektu, bolo asi do 95 cm najviac nálezov. Tam končil II. horizont. V III. horizonte na dne nálezov ubúdalo až po jasnožltú podložku, ktorá bola sterilná.

Spolupatriaci skupinu nálezov sme balili pod jedno číslo. Nálezy I. horizontu sú značené 56/1–42, ďalej značky: 56/217–220, 224 a 228. Druhý horizont obsahuje nálezy značiek 56/43–143, ďalej značky: 56/221–230, okrem 224 a 228. Do III. horizontu patria nálezy značiek 56/144–216 a značiek 56/231–244.

Opis archeologickejho materiálu

I. horizont (hĺbka 15–65 cm): materiál je dvojakého druhu, keramický a kamenný. Keramický materiál tvoria úlomky a zlomky nádob rozličnej veľkosti a hrúbky, od 2 mm do 40 mm,

tiež niekoľko kusov vypálenej hliny, pravdepodobne mazanice.

Materiál kamennej industrie pozostáva z rôznych artefaktov a odpadkov, ktoré vznikli pri ich výrobe a používaní. Sem patria aj používaním stvárnené a prispôsobené prírodné tvary rôznych skál.

Keramický materiál: 1. *Tenká keramika* (2–5 mm) je vyrobená z hliny dobre plavenej a výborně vypálenej. V jej farbe prevládajú odtienky sivej, okrovej, hnedej až hnedočervenej farby. Steny týchto nádob sú z niekoľkých vrstiev rôzneho materiálu. Na povrchu sú ešte tenkou tmavou až čierrou vrstvou sfarbené. Súdržnosť tejto povrchovej vrstvy so spodnými je menšia ako s okolitou pôdou, preto pri vyberaní keramiky zo zeme odlepí sa táto vrstva s okolitou hlinou od keramiky.

V plošnej výzdobe tejto keramiky prevládajú 2 až 5 linkové ryté pásky. Tieto sledujú ústie a často aj okraj dna. Vydotie býva členené lomenými, zakrivenými, závinovite alebo aj meandrovite točenými tvarmi týchto stúh, a to zvyčajne vertikálnym smerom. Na nádobách bombovitých tvarov zdôrazňuje táto výzdoba 4 zosilnenia steny, ktoré dodávajú vydotiu a ústiu pri pohlade zhora tvar štvornásobne sploštenej kružnice. Takýto štvorcový systém sleduje pásková aj plastická výzdoba misiek obvykle štvorcípých s plochým dnom: i na vysokých dutých nôžkach (tab. XVIII: 1, XIX: 2, XXIII: 1, 3). Na ojedinelých úlomkoch badať stopy po bielej inkrustácii. Tri úlomky tenkej keramiky sú zdobené plasticky, a to dva bradavkovitými vypuklinami a jeden dvojítou pupčekovitou vypuklinou (tab. VI: 2 a 4).

Úlomky tenkej keramiky z I. horizontu sú takmer všetky z nádob bombovitých a pologuľovitých tvarov s nenápadným dnom a viac-menej otvoreným hrdlom. Menej sa vyskytuju hrncovité alebo miskovité tvary (tab. VI: 3).

Podľa typologického triedenia F. Tompumu môžeme túto keramiku zaradiť z 90 % do I. a zvyšok do II. a III. vývinového stupňa. Materiál tenkej keramiky tvorí asi 10 % váhy všetkej keramiky v I. horizonte. Schematické vyobrazenie je na tab. VI: 1–15.

2. *Stredne hrubá keramika* (6–10 mm) tvori valnú časť všetkej keramiky horizontu. Jej materiál je z plavenej hliny. V hornej vrstve je ho len 15 % váhy, ale v spodných už tvorí skoro 75 %. Vo farbe tohto materiálu prevláda okrový základ s primiešaninami sivých, žltých, hnedyh alebo červených tónov tak ako pri ostatnej keramike

tohto horizontu. Výzdobu tvoria hlavne lineárne prvky, ryté ostrými, viac-menej zaoblenými rydlami. Motívmi sú podobné prvkom na tenkej keramike, lenže zostavy sú oveľa jednoduchšie a tvary chudobnejšie. Vôbec celá výzdoba je skromnejšia. Stuhy okolo hrdla alebo dna sú len výnimocne až pätnásobné. Na vydutí tvoria rovné alebo ohnuté, súbežné i zbiehavé pásy. Ojedinele sa vyskytuje aj prípad s jednoduchou vlnovkou, ktorá je podľa Tompu prvkom prechodného vývinového stupňa. Lineárna výzdoba strednej hrubej keramiky ustupuje v tomto horizonte do hlbky. Kým v hornej vrstve ju má asi polovica úlomkov, v dolnej časti horizontu klesá na desatinu.

Z plastických výzdobných prvkov sa uplatňujú vypukliny, najmä jazykovité (7 prípadov), vrúbkované okraje ústi (2 prípady), perforácie, sledujúce okraje (10 prípadov), rôzne plastické úpravy a zrezanie okrajov. Niektoré vydutia java stopy prstov pri úprave povrchu nádoby v podobe plytkých širokých brázd vedených šíkmým smerom.

Úlomky stredne hrubej keramiky poukazujú na jej väčšiu tvarovú rozmanitosť, ktorá obsahuje tvary pologuľovité aj bombovité, hrncovité a baňaté s valcovitým hrdlom, tiež miskovité s rovným dnom alebo s dnom na vysokej dutej nôžke. Schematické vyobrazenia sú na tab. VI: 15—24.

3. *Hrubá keramika* (vyše 10 mm) tvorí asi jednu tretinu váhy všetkého keramického materiálu horizontu. V jej materiale sa objavujú zrnká piesku a sludy. V hlbších vrstvách horizontu hrubej keramiky ubúda. V jeho farbe prevláda červenohnedý tón s primiešaninami sivej, okrovej alebo žltej farby.

Len ojedinelé kusy sú zdobené lineárnymi prvками, ktoré sú tvorené mohutnými súbežnými alebo zbiehavými ryhami. Objavujú sa aj zväzky rýh na zlomkoch z vydutia a v jednom prípade slabé ryhy, ktoré sú vedené v tvaru meandrovitej obruby valcovitého hrdla väčšej zásobnice (tab. VII: 2).

Zvyšok hrubého materiálu je nezdobený alebo má plasticky prizdobený okraj, ktorý býva sledovaný pravidelnou alebo nepravidelnou perforáciou. Na vydutí bývajú jazykovité, pupčekovité aj zobákovité vypukliny. V hornej vrstve horizontu sa ojedinele objavuje na rozhrani hrdla a vydutia veľkých zásobníc plastický pás jamkami členený. Aj tu sa stretávame s plytkými širokými brázdami — stopami povrchovej úpravy vydutia. Prvky plastickej adjustácie sú modelované osobitne a potom hotové prilepené na telo nádoby. Jazykovité vypukliny bývajú členené radom jamok,

ktoré sú vtláčané do plochého pozdĺžného pásu. Často sa vyskytuje okraj hrdla členený jamkami, vtláčanými obyčajne koncom prsta, a to pri hrncovitých nádobach.

Najbežnejšími tvarmi hrubej keramiky, nakolko sa to dá z nájdených úlomkov zistif, boli rôzne hrncovité a baňaté zásobnice s valcovitým alebo mierne dovnútra zbiehavým ústím. Vyskytujú sa spolu guľovité aj oválne veľké zásobnice s valcovitým hrdlom a zretele oddeleným mohutným dnom. Dolná časť dutiny je vrchlikovite pravidelne zaoblená a nesleduje rozhranie vonkajšieho vydutia a dna. Tak je to aj pri ostatnej keramike tohto sídliska. Schematické vyobrazenie keramiky je na tab. VII: 1—9.

4. *Kamenný materiál*: Kamenná industria, ktoré zvyšky sú dosť skúpe, používala za materiál pieskovec, radiolarit (jaspis), rohovec a obsidián. Okrem toho našli sa aj skaly porfýrovité a nepravidelne štiepané kremičité bridlice, ktorých poslanie nie je zistené ani tvarom ani inými stopami. Štiepané kamenné nástroje I. horizontu boli vyrobené väčšinou z obsidiánu, menej z rohovca a ojedinele aj z jaspisu. Podľa tvaru je 13 čepeliek, 1 vrtáčik, 4 škrabadlovité a 1 dlátovitý kus, 1 drvidlo a tri jadrové kusy.

Kostený materiál v tomto horizonte neboli nájdený.

II. horizont (65—90 cm). Materiál je trojaký: keramický, kamenný a kostený.

Keramický materiál podľa hrúbky: 1. *Tenká keramika* (2—5 mm) je vyrobená z dobre plavenej hliny. V jej farbe vo vrchnej vrstve prevládajú jasné až tmavé sivé tóny, kým v spodných vrstvach nadobúdajú prevahu pestrejšie farby žlté, oranžové, červenkasté až hnede s okrovým základom. Treba poznámať, že tieto farby nie sú vždy pôvodné farby nádob, lebo z mnohých úlomkov sa povrchové vrstvy odmleli, odplavili alebo pri vyberaní zo zeme zostali prilepené na okolitej hlini. Len na niektorých úlomkoch zostali nepatrne zvyšky povrchovej vrstvy, ktorá bola obyčajne tmavá až čierna.

Lineárna výzdoba vrchnej vrstvy II. horizontu vcelku zachováva charakter výzdoby z I. horizontu, ale okrem toho pristupujú tieto prvky: sieť nepravidelných krížiacich sa liníí (tab. VII: 10), vlnovité vodorovné pásy okolo ústia (tab. VII: 11), v malom uhle sa zbiehajúce asi 9 mm vzdialenosť linie (tab. VII: 12), zvislé meandrovité motívy medzi vodorovnými pásmi aj voľne bez ohrianienia (tab. VII: 13 až 18).

Podľa triedenia F. Tompu prevládajú tu výzdobné prvky I. stupňa, ojedinele aj II., ale dosť

časté sú prvky III. stupňa (tab. VII: 13, 15–20; tab. VIII: 1, 2, 4). Plasticke prvky sa tu objavujú zriedkavo. Sú to: poloelipsovité vydutie (tab. VIII: 6), nosovitý výčnelok medzi dvoma oválnymi jamkami s lineárny doplnkom (tab. VIII: 7), bradavkovité výčnelky, homolovitá vypuklina spesrená lineárnu výzdobou (tab. VIII: 8, 9), výčnelkovite zosilnený okraj (tab. VIII: 10).

Zvyšky tenkej keramiky v II. horizonte pochádzajú zväčša z bombovitých, hrnčekovitých a miskovitých nádob. Bombovité tvary mali viac-menej otvorené ústie. Pri hrnčekovitých tvaroch sa stretávame s prípadmi mierne roztvoreného, ba aj vyhnutého ústia, čo by už svedčilo o príslušnosti k potiskej kultúre. Jeden úlomok okraja misky má lalokovitý okraj.

Pomerné množstvo (asi 10 % váhy všetkej keramiky) tenkej keramiky v II. horizonte smerom dolu javi klesajúcu tendenciu. Jej schematické vyobrazenie je na tab. VII: 10–20 a tab. VIII: 10–11.

2. *Stredne hrubá keramika* (6–10 mm). Materiálom tejto keramiky je plavená hlina. Starostlosť o vonkajšiu úpravu sa riadila najmä účelom, ktorému tá-ktorá nádoba slúžila. Pre najbežnejšie použitie sa vyrábali hrncovité a miskovité tvary, na povrchu menej starostlivo opracované, bez ozdob, neskôr s účelným, ba aj dekoračným plastickým vybavením. Valná časť úlomkov stredne hrubej keramiky má drsný povrch bez akékoľvek ozdob. Patrí hrncovitým aj bombovitým, ba aj baňatým tvarom. Okrajové zlomky poukazujú na hrdlo, ktoré je viac-menej otvorené, ale aj dovnútra zbiehavé (tab. IX: 21). V jediných prípadoch je roztvorené, takže niekedy prechádza v esovitú líniu. Dno býva nenápadné, vydutie doň prechádzalo oblo, ale často na rozhraní tvorí zretelnú kruhovú hranu. Vo viacerých prípadoch badať snahu prechodu štíhleho vydutia v dno, čím sa toto stále viac oddeľuje od vydutia a vytvára sa medzi nimi stále vypuklejší okraj dna (schematické vyobrazenia sú na tab. IX: 1–9). Podobnú rozmanitosť vykazuje aj modelácia ústia. Podáva ju tab. IX: 10–31. Bombovité alebo guľovité nádoby s dovnútra zbiehavým hrdlom majú okraj ústia zoslabený a pravidelne oblo modelovaný. Nádoby s otvoreným hrdlom majú okraj ústia plocho zrezaný, a to vodorovne, šikmo von alebo dnu. Inokedy je plocha okraja zaoblená pravidelne alebo sa zaoblenie prenáša k vonkajšej hrane okraja, čím sa tento zoslabí a dostáva tendenciu k vyhnutiu. Niektoré okraje sú zarovnané nástrojom, iné sú deformované pevnnejším hmatom pri perforácii, pričom za nástroj slúžila vhodne pribrúsená dutá valcovitá kosť z kon-

čatiny vtáka alebo menšieho cicavca. Najväčšiu deformáciu utrpel okraj pri jeho členení jamkovitým vrúbkovaním, ktoré je robené koncom prsta (azda malíčka). Na vonkajšej alebo aj vnútornnej stene vydutia sú časté stopy po použití formovačich nástrojov.

Vo farbe materiálu prevláda okrový základ, do ktorého sa miešajú ostatné zložky sivé, žlté, hnedé a červené. Časté sú úlomky bez pôvodných povrchových farebných vrstiev, ktoré boli spravidla tmavé až čierne, ako sa dá súdiť podľa nepatrnych skvrn na stenách niektorých úlomkov.

Lineárnu výzdobu tvoria jednoduché alebo viac-násobne ryté úzke alebo široké, hlboké alebo plytké linie. Tieto sledujú okraj alebo smerujú k okrajovému pásu v kosých uhloch ako rovné alebo oblé pásy. Pozoruhodnejšie prípady: pásy oblých rýh delené oválnym vpichovaním (tab. X: 1), vodorovné členenie vydutia veľkými jednoduchými vlnovkami, ktoré sú motívom Tompovho protobukového stupňa vývinového (tab. X: 5). Vcelku je tu veľmi málo lineárnych výzdobných prvkov.

Častejšia je plastická úprava okraja a vydutia. Sleduje prakticky cieľ. Stretávame sa tu s týmito prvkami: štvornásobne členená jazykovitá vypuklina, modelovaná na spôsob prstov mačky, doplnená meandrovitými hlboko rytými pásmi (tab. X: 9), nízka valcovitá vypuklina s prehnutou podstavou (tab. X: 11), jazykovité vypukliny (tab. X: 12), výlevka (13), zobákovitý výčnelok (14), dvojnásobná bradavkovitá vypuklina (16), jamkami členená jazykovitá vypuklina (17), perforácia hrdla (14, 15), vyhnuté ústie (tab. IX: 27), priečne a pozdĺžne vrúbkovanie ústia (tab. IX: 16 a 31), pozdĺžne vrúbkovanie a slepá perforácia (tab. IX: 24), zosilnenie hrdla (tab. IX: 25). Rôzne modelovanie okrajov je schematicky znázornené na tab. X: 10–31. Rôzne modelované dná sú na tab. IX: 1–9.

Váha keramiky strednej hrubky činí asi 10 % všetkých keramických nálezov v II. horizonte.

3. *Hrubá keramika* (vyše 10 mm). Úlomky hrubej keramiky v II. horizonte tvoria asi štyri päťtiny váhy všetkého keramického materiálu. Z troch štvrtín sú to atypické úlomky z vydutí veľkých nádob. V hline sú dobre viditeľné väčšie-menšie zrnká piesku a sľudy. Vo farbe nádob prevláda okrový základ s primiešaninami žltých, červených, hnedých a sivých tónov, jasných aj tmavých. Povrch nádob býva drsný až hrboľatý. Len jediné úlomky majú hladké steny. Pri tejto keramike sa zachovala pomerne lepšie aj povrchová, najčastejšie tmavo ladená vrstva.

Len ojedinelé kusy sú zdobené lineárnymi prvkami, širokými brázdami jednoduchých i viacnásobných, priamych i oblých línii. Častejšie sa vyskytujú plastické výzdoby v podobe rôznych vypuklín, úprav okrajov hrdiel a dien a niekedy aj zdôraznenia rozhrania vydutia a hrdla. V stavbe stien badať všade inofarebné jadro (obyčajne tmavosivé) a okolo neho jasnejšiu, spravidla okrovú vrstvu, ktorá je natretá tmavým, niekedy až čiernym farbivom. Vydotie hrubých nádob, ktoré býva guľovité aj vajcovité, prechádza v dno hladko, alebo tvorí viac-menej oddelenú kruhovú hranu. Ukážky sú na tab. XI: 1—13. Zlomky z vydutia sú len ojedinele zdobené jednoduchými alebo viacnásobnými ryhami, ktoré sú až 3 mm široké. Motívmi sú pásky rovných i oblých línii (tab. XI: 14—19).

Prvkom plastickej výbavy hrubých nádob sú: jednoduché i dvojité vypukliny bradavkovité, zábakovité, jazykovité a nosovité (tab. XI: 20—22, tab. XII: 1—7), perforácia hrdla s dierkami kruhovými aj oválnymi, neporušenými aj vyšúchanými (tab. XII: 15); tu treba poznamenať, že perforovanie sa robilo tenkou dutou valcovitou kostou, rovno alebo šikmo do ostra zbrúsenou, podľa čoho je utvárané aj okolie dierky; ukážky rôzneho perforovania sú na tab. XII: 2, 9—15, rôzna úprava okraja hrdla, ako väčšie-menšie vyhnutie, skrojenie, vrúbkovanie a roztláčanie pri perforácii na tab. XII: 10—19.

4. *Kamenná industria*. V hornej vrstve jej bolo viac (31) ako v ostatných spolu (25). Za materiál slúžil zväčša obsidián (33), menej rohovec a najmenej radiolarit. V jednom prípade to bola bridlica. Okrem tohto materiálu pre jemnú industriu používali sa aj bežné horniny, ako rôzne pieskovce, zlepence a ľ. Nimi sa drvilo obilie, pribrusovali nástroje a otlkávali menšie artefakty. V skúmanej vrstve sa našli aj porfýrovité skaly, ktoré sú bez zvláštnych znakov a stôp po používaní.

Kamenná industria podľa surovín:

obsidián:

jadrové kusy a odštepy	3
čepielky a ich torzá	10
škrabadielá	8
vrtáčiky	2
retušové a iné odštepy	10

rohovec:

jadrový kus	1
čepielky a ich torzá	7

škrabadielá	1
drvidlo	1
retušové a iné odštepy	5
(tab. XIII: 18)	

radiolarit (jaspis):

čepielka (60×35×20 mm)	1
(tab. XIII: 19)	

bridlica:

torzo plochej sekery	1
(tab. XI: 18)	

pieskovec:

1 hnedočervený trojboký hranol s vybrúsenými a osúchanými stenami a otlačenými pobočnými hranami (mohol slúžiť na odštiepovanie čepelovitých tvarov č. 56/106).

kremičitá bridlica:

viac kusov v prírodných a štiepaných tvaroch.

5. *Kostený materiál:* Zvyšky zubov väčšieho bylinožravca (č. 56/67), zvyšky kostí z končatín väčšieho cicavca (č. 56/134).

III. horizont (90—120 cm).

Archeologický materiál je trojaký: *keramický, kostený a kamenný*.

Opis materiálu:

1. *Tenká keramika (2—5 mm).* Zo všetkých troch horizontov je tenkého keramického materiálu v tomto najmenej (asi 5 % celkovej váhy keramiky). Ani jeho tvarová a výzdobná rozmanitosť nie je taká veľká ako v predošlých horizontoch, kde boli zastúpené všetky vývinové stupne, ba nájdu sa aj predstaviteľia prechodných fáz. Smerom ku dnu sidelnej jamy stávajú sa tvary aj prvky a ich výzdoby jednoduchšími a chudobnejšími. Materiál, spôsob výroby a farba sa zhoduje s tenkou keramikou vyšších vrstiev, ale adjustácia temer celý tento materiál zaraďuje do I. vývinového stupňa. Motívmi dekorácie sú aj tu pásy viacnásobných línii, ktoré sledujú okraj, dno a členia vydotie rovnými aj oblými tvarmi v horizontálnom i vertikálnom smere (tab. XIII: 4—10, 12—14). Na niektorých úlomkoch sa zachovali zvyšky tmavo sfarbenej povrchovej vrstvy.

Nenápadné dno bombovitých tvarov býva niekedy duto klenuté (tab. XIII: 16, 17).

Plastická výzdoba sa vyskytuje len na dvoch úlomkoch; na jednom je to kužeľovite zaoblená

vypuklina s výzdobou krátkych čiar, na druhom dvojité bradavkovitá vypuklina (č. 56/190).

Len niekoľko nepatrých úlomkov nesie lineárnu výzdobu II. stupňa (podľa F. Tompu). III. vývinový stupeň pripomína niekoľko úlomkov od dna a z vydutia nádoby, najskôr tvaru vázy s dvojkuželovitým bruchom a s vysokým slaboroztvoreným hrdlom (č. 56/147b, 164b, 173 a 197).

Úlomky s lineárnu výzdobou potiského rázu sa vyskytli v tomto horizonte len ojedinele (tab. XIII: 11, tab. XXVIII: 9, 11).

2. Stredne hrubá keramika (6–10 mm) tvorí väčšiu časť (asi 55 %) váhy keramického materiálu horizontu. Je tvarom i výzdobou jednoduchšia a farebne menej rozmanitá. Typologicky patrí zväčša do I.–II. vývinového stupňa (podľa F. Tompu). Vyrobenná je z plavenej hliny.

Tvarmi tejto keramiky sú obmeny hrncovitých nádob, pologuľovité s rôzne modelovaným okrajom ústia na hrdle valcovitom, von vynutom alebo dnu stiahnutom. Vyskytujú sa aj menšie guľovité zásobnice s rôzne vysokým hrdlom alebo aj bez neho, ďalej rôznej hlbky s vydutinou gulato zaoblenou i kužeľovitou a misky na vysokých duťých nohách. Časté a rozmanité sú aj plastické úpravy týchto nádob. Okraje sú oblo alebo plocho modelované, niekedy vodorovne alebo šikmo von zrezané; vyskytujú sa okraje rozdelené strednou brázdou aj jamkami členené. Bežným zjavom je perforácia hrdla, ktorá býva aj slepá (neprepichnutá). Vydotie hrncovitých tvarov je obvykle opatrené súmerne umiestenými jazykovitými, bradavkovitými alebo pupčekovitými vypuklinami, ktoré sú jednoduché alebo dvojité. Bývajú hladké alebo jamkami členené. Ojedinele sa našli aj zlomky menších nádob tvaru vázy, ktoré mali v hornej časti vydutia výlevky s prepichnutým alebo neprepichnutým vyústením.

Plošná výzdoba stredne hrubej keramiky pozostáva z jednoduchých aj viacnásobných rytých liníi, ktoré lemuju ústie alebo členia vydutie. Motívmi týchto lineárnych zostáv sú lomené čiary, vlnovky, výnímočne aj meander a na niektorých úlomkoch aj krízom-krážom vedené rezy ostrým predmetom (asi radiolaritovou čepielkou). Barbotínom adjustovaný povrch má niekoľko úlomkov (č. 56/153 a 210d). Úlomok z hrdla je ozdobený štvornásobným okrajovým pásom a pod ním radom 6 oválnych jamôk (tab. XVI: 3). Ukážky tejto keramiky sú schematicky vyobrazené na tab. XIV.–XVI.

Hrubá keramika (vyše 10 mm) tvorí asi

45 % váhy všetkej keramiky v tomto horizonte. Vyrobenná je z viac-menej plavenej hliny. Steny nádob pozostávajú tak ako pri strednej keramike z viac vrstiev a majú stopy po starostlivéj úprave povrchu (56/154, 176). Farba, nakoľko sa zachovala, je zväčša tmavá, okrovohnedá alebo hnedenčervená. Aj v tomto hrubom materiále sú dosť časté ozdobné lineárne alebo plastické prvky, ktoré svedčia o príslušnosti k I.–II. vývinovému stupňu. Okrem tu opisaných zlomkov je vela atypického materiálu z vydutí hrubých zásobníc s valcovitým hrdlom alebo hrncov, viac-menej gulovitých tvarov. Posledné majú časť perforáciu normálnu, no občas aj slepú (neprepichnutú). Okrem spomenutých tvarov sú tu zastúpené aj masívne hlboké misy (tab. XX: 3). Dna týchto nádob sú pomerne malé, zhotovené na zatláčenie (zasadenie) do zeme.

Plastická úprava hrdla a vydutia je podobná, akú má stredne hrubá keramika tohto horizontu.

Aj lineárna výzdoba, hoci skromnejšia a zriedkavejšia, je súhlasná s tenšou keramikou. Ukážky sú na tab. XVII.

Tehloviny — prepálené zvyšky mazanice sa nachodili vo všetkých horizontoch len ojedinele. Ich tvary sú náhodné, bez zistených stop po použití. Bezpečne sa dali medzi nimi zistiť len zvyšky deštrukcie klenutej pece (v II. a III. horizonte).

4. Kamenná industria. Je jej málo a jej tvary sa obmedzujú na čepielky, škrabidlá, hladidlá a ī. Za materiál slúžil obsidián a rohovec približne rovným dielom, kym radiolarit sa objavuje len ojedinele. Zoznam materiálu podľa poradia:

- 56/183: obsidiánová čepielka,
- 56/144c: torzá obsidiánových čepieliek,
- 56/188: pazúrikové škrabadlo,
- 56/187: obsidiánová čepielka,
- 56/190: sivý radiolaritový dlátovitý odštep,
- 56/191: patinované rohovcové torzo čepielky,
- 56/194: žlté rohovcové hladidlo, čiastočne brúsené,
- 56/196: torzo dvojstranne používaného pieskovcového brúsika (veľkosť: 70×55×25 mm),
- 56/203: dolomitový odštep,
- 56/205: torzo rohovcovej čepielky,
- 56/219: nukleus a torzo čepielky (obsidián),
- 56/229: obsidiánová čepel (40×20×5 mm),
- 56/230: patinované rohovcové škrabadlo.

Okrem toho našlo sa ešte viac odpadových kusov obsidiánu a rohovca (retušové a iné odšepy).

5. Kostený materiál: V tomto horizonte je ho pomerne najviac. Patrí bez výnimky domácim zvieratám. Jeho stav je veľmi chatrný. Zachovali sa len nestrávené nepatrne zvyšky hrubších kostí a chrupu. Sú to: úlomky zosilnených častí od zhybov, košť z končatiny menšieho cicavca, dva zvyšky čelustí svine, zvyšky čeluste väčšieho bylinozravca a menšieho prežuvavca, zvyšky kostí z končatín a rebier.

Na tab. XVIII—XXII sú schematické zobrazenia typických nádob s predpokladaným tvarom podľa doteraz zmontovaných torz. Ich príslušnosť k niektorému horizontu sa dá ustáliť takto: tab. XVIII: 1 (I. horizont), 2 (I. horizont a rozrušená časť objektu), 3 (II.—III. horizont), 4 (III. horizont), 5 (III. horizont); tab. XIX: 1 (II. horizont), 2 (II.—III. horizont), 3 (II.—III. horizont a rozrušená časť objektu), 4 (III. horizont); tab. XX: 1, (II.—III. horizont), 2 (III. horizont), 3 (II.—III. horizont a rozrušená časť objektu); tab. XXI: 1, 2, 3, 4 (rozrušená časť objektu); tab. XXII: 1 (rozrušená časť objektu), 2, 3 (z iného rozrušeného objektu tejto lokality).

Zvláštnu pozornosť si zasluhujú misky s dutými nôžkami, prebraté z inventára lineárnej keramiky. Sú vyrobené z plavenej hliny a ich tvar je starnostivo vypracovaný. Okraj misky je široko roztvorený a nôžka je zvoncového tvaru s viac-menej otvoreným spodným okrajom. Rozhranie medzi miskou a nôžkou je úzke. Jadrom materiálu je aj tu sivá alebo tmavosivá hлина, potiahnutá okrovohnedou alebo okrovočervenou vrstvou, na povrchu ešte tmavo zafarbenou. V tvare badať určitú uniformitu so znakmi potiského vplyvu. To sa prejavuje najmä štvorcovým cípovaním okraja misky. Cipy majú pokračovanie v miernom zbiehavom prehnuti vydutia, čo sa niekedy prenáša aj na dutú nôžku. Tým dostáva celá nádoba slabé náznaky miernej hranatosti. Rozdielnosť sa ukazuje len v podradných prvkoch: nôžky mávajú rôznu šírku, ich dolný okraj býva viac-menej vyhnutý, čím sa obrysová línia celej nádoby stáva mäkkou; okraj misky býva drobno laločnatý. Rozmanitejšia býva lineárna výzdoba, ktorá chýba len v ojedinelých prípadoch. Pripomína jednotlivé vývinové stupne. Najčastejšie použitý prvok je vypichovanie, vedené po spádovej priamke oboch dutín a zaoblené pásy, ktoré vychádzajú z okrajov. Rytmizácia sleduje cipy. Výzdoba je organicky spätá s tvarom. Na každej miske sú iné motívy dekoru, čo poukazuje na ich špeciálny účel, najskôr kultový ako nádob pre obetiny. Najviac úlomkov sa našlo v II. a III. horizonte. Na tab.

XXIII a XXIV sú zobrazené torzá dvoch nádob, doplnené na predpokladaný tvar a niektoré ukážky z hojného materiálu.

Záverečné poznatky

Stále vzrástajúci počet lokalít s bukovohorskou kultúrou ukazuje na silnú a rozšírenú kultúru, ktorej vplyv bol vtedy rozhodujúci na územiacach pčd Východnými Karpatmi. Rozloženie sídlísk určuje prúdenie tejto kultúry a azda aj pohyb jej nositeľov, a to údiami východoslovenských riek: Hornádu, Torysy a Sekčova. V oblasti tejto kultúry sa osady zakladali v blízkosti riečnych tokov, ale vyhľadávali sa aj odlahlé miesta na pomerne strmhých úbočiach, ba aj na ľahko prístupných kopcoch. Takými lokalitami sú Sengetov a Fintice. Príčiny zakladania výšinných sídel sa doteraz nezistili. Pri doterajších povrchových prieskumoch neboli zistené známky fortifikačnej, ani inej špeciálnej činnosti, ktorá by predpokladala výšinnú polohu. Izolované tmavé škvŕny sengetovskej lokality poukazujú na umelý zásah do okolitej jasnosivej hliny, do ktorej tieto oválne nepravidelné jamy vhĺbili za účelom sídelným, pohrebným alebo azda aj iným. S touto činnosťou azda súvisia aj mohylovité násypy kruhového základu o priemere asi 8—10 m, ktoré sú v nepravidelnom zoskupení nedaleko lokality na severovýchodnom okraji Sengetova. Ich príslušnosť k ľudu východoslovenských mohý vylučuje okolnosť, že tento ľud svoje mohyly staval na hrebeňoch, kym sengetovské ležia pod úpäťím kopca „Maglovec“.

Objavením lokality vo Finticiach, Kapušanoch, Sengetove, Fulianke a pri Tulčíku stáva sa známym ďalšie prenikanie a rozšírenie bukovohorskej kultúry z ohniska jej vzniku na naše územie. Ako hlboko zasiahla táto kultúra východné Slovensko, nie je doteraz rozriešené. V údoli Sekčova posledné najsevernejšie známe neoliticke nálezisko je pod obcou Tulčík. Za ďalšou obcou na sever (Demjata) dolinu Sekčova uzavierajú okrajové pahorky Čergovského pohoria, ktoré siahajú do údolia ďalšej východoslovenskej rieky Topľa.

Zo skupiny spomínaných bukovohorských sídiel sú Kapušany nesporne najvýznamnejšie. Ich dôležitosť ako prírodného prehistorického strediska vyplýva jednak zo ťažnej polohy — križovatky pradávnych ciest na sever cez Karpaty, ktoré boli zaisté používané už v staršej dobe kamennej. Tade vedie aj prechod Šariš—Zemplín a spoj Torysa—Sekčov. Široká a pomerne úrodná

kotlina mala nesporne hospodárske prednosti a blízkosť strmých vrchov vulkanického pôvodu zabezpečovala pohotovú ochranu a obranu. Je preto prirodzené, že sa tu striedajú mnohé kultúry od kamenných dôb až po dobu hradistnú. Potom sa začinajú objavovať už písomné zmienky o kapušianskom hrade pri vymedzení panstva bardejovského kláštora v XII. storočí. Preto nijako neprekupuje pomerne veľká rozloha a hrúbka kultúrnej vrstvy. Tesná súvislosť archeologického materiálu všetkých troch horizontov, i pri zjavnom tvárovom a dekoratívnom vývine, predpokladá tiež plynulé a dlhodobé osídlenie.

Porovnaním zachráneného materiálu z Kapušian s materiálom oblasti vzniku tejto kultúry sa zistili mnohé zhodné podstatné prvky (ale nie vývinová línia). Pri tak veľkej vzdialosti — na vtedajšie časy — bolo to možné len pri veľmi silnom vyžarovaní tejto kultúry a prostredníctvom čulého styku so strediskom v nerušenom, pokojnom prostredí. Ďalším predpokladom má byť spriaznenosť ľudu aspoň približne rovnakej hospodárskej bázy — postate.

O rozlohe sidliska sa nezískali presné dátá, lebo sidelné objekty sú na dolnom kraji terasy, teda tam, kde je nad kultúrnou vrstvou novšia časť aluviálnej naplaveniny. Preto povrchový zber je tu bezúčelný. Všade, kdekolvek počas stavieb odkryli sidelnú vrstvu, narazili na podobný archeologický materiál. Plán doteraz známych stavbami rozrušených objektov je na tab. XX.

Objekt záchranného výskumu bol druhý v hornom rade bagrovaním rozrušených neolitickej sidelných jám. Preskúmala sa jej dvojtretinová časť, ktorá nebola zemnými prácamy zasiahnutá. Z rozrušenej východnej tretiny podarilo sa pozbierať aspoň archeologický materiál z násypu, ktorého ukážky sú na tab. XXV a XXVI. Kedže o úplnosti tu nemožno hovoriť, nedá sa spoľahlivo určiť poslanie tejto jamy. V jej horných (západných) dvoch tretinách neboli nijaké pozostatky po ohnisku, ktoré sa pravdepodobne nachádzalo v dolnej tretine. Aj skupina väčších oblých pieskovcových skál v násype vybagrovanej hliny mohla patriť k obrube ohniska.

Neporušený zvyšok dna je celkovo štvorcový o strane asi 4 m (tab. V). Zvažuje sa od západu k východu — súhlasne s terasou — priemerne o 55 cm, kým severojužným smerom je dno celkovo vodorovné. Dá sa predpokladať, že celé dno bolo tvaru obdĺžnika so zaokruhlenými rohmi o stranach približne 4 m a 6 m, takže rozloha dna objektu bola asi 24 m². Ak predpokladáme

jestvovanie ohniska v dolnej tretine, jama mohla byť obytnou. Potom jej horná časť mohla slúžiť na uskladnenie rôznych nádob, čo by vysvetlovalo neobyčajné množstvo rozhádzaných keramických úlomkov. Aj iné zásoby mohli byť odkladané v dvoch jamách alebo vo veľkých zásobničach, ktoré boli v nich ustálené. Hlbka jám 28 cm a 16 cm, hlbka menších jám 6–12 cm. Jedenie sa odbavovalo asi v dolnej časti jamy, kde bol aj vchod zaiste blízo ohniska. To by vysvetlovalo aj malé množstvo kosteneho materiálu v preskúmanej časti jamy.

Iný predpoklad je, že v objekte sice vôbec nebolo ohnisko, ale že sa nachádzalo v bezprostrednej blízkosti ako samostatný objekt, tak ako to asi bolo pri silážnej jame, kde sa pri odkrývaní stredovekej jamy narazilo na samostatnú jamu — neoliticke ohnisko, v blízkosti ďalšej rozrušenej neolitickej siednej jamy (tab. IV: 3). Potom je možné, že toto ohnisko malo klenutú pec a z jej deštrukcie sa dostali zlomky do II.–III. horizontu, teda do výplne objektu. V oboch prípadoch hlinená „podlaha“ v objekte nebola udupaná ani nijako spevnená, preto sa keramické úlomky zashliapali do zeme.

Konečne tretím predpokladom je možnosť, že tento objekt pri jeho veľmi dlhom používaní občas spustol a v tých časoch slúžil za odpadkovú jamu. To by vysvetlovalo prítomnosť celých vrstiev keramického materiálu v každom horizonte. No v každom prípade horná vyvýšená časť objektu slúžila za skladisko, kam sa možno hádzali aj poškodené alebo zničené nádoby a nástroje. Dolná časť mohla byť vlastnou obývacou miestnosťou.

Podľa nájdeného materiálu možno s určitosťou súdiť na dlhé a nepretržité osídlenie tejto lokality. Toto tvrdenie podporuje aj pomerne veľmi hrubá kultúrna vrstva (až 1 m). V jej štruktúre nemožno oddeliť akokoľvek od seba izolované vrstvy a nedajú sa spoľahlivo zistiť ani znaky jednotlivých vývinových stupňov tak, ako k nim došiel na základe typologicko-štylistických úvah Fr. Tompa.

Okolnosť, že aj tu v jedinej kultúrnej vrstve pomiešanou sa nachádzajú keramické úlomky všetkých vývinových stupňov stanovených Fr. Tompom, potvrdzuje najnovšie závery z maďarských výskumov, ktoré popierajú oprávnenosť tejto využitkovanej teórie. Toto platí aj o tzv. „proto-bukovom“ stupni.

Prvým poznatkom teda je súčasnosť všetkých tzv. vývinových stupňov (protobuk, I.–III. stupeň) stanovených Fr. Tompom.

Podľa terajšieho stavu bádania nedá sa stanoviť

iné ani vývinové ani časové spoľahlivé triedenie bukovohorského keramického materiálu.

Druhý poznatok vyplýva zo skutočnosti, že bukovohorská keramika je súčasná s viacerými neolitickými kultúrnymi skupinami, s ktorými sa často mieša. V kapušianskej sídelnej jame je bukovohorský materiál v prevahе nad iným primiešaným materiálom potiskej, dolnozemskej lineárnej skupiny. Okrem toho môžeme niektoré úlomky zaradiť aj do týchto kultúrnych skupín neolitickej: Kriš, Szilmeg, Turdaš a malovaná (čierne pásy pred vypálením).

Z primiešaného nebukovohorského materiálu je najviac zastúpená potiská a dolnozemská lineárna keramika. Kým potiský a lineárny materiál sa vyskytuje pravidelne v každom horizonte, zatiaľ napr. skupina Szilmeg je zastúpená len v II. horizonte (nález. čís. 56/51, 52, 57, 103, 121, 123).

Výsledky výskumov za posledné roky v oblasti vzniku potiskej a bukovohorskej kultúry objasnili aj otázku vzájomnej chronologickej postupnosti týchto kultúrnych skupín a vnesli svetlo aj do spôsobu života a pohrebného rítu neolitickeho človeka. Podľa hojných, stratigraficky podložených pozorovaní získal sa ďalší poznatok, že potiská kultúra je v určitých oblastiach, resp. v určitom období súčasná s kultúrou bukovohorskou, ba aj s ostatnými primiešanými kultúrami, ale inde nasleduje po nich, vystrieda ich. Aj tento poznatok sa plne uplatňuje na tejto lokalite.

Nápadné množstvo a veľká rozmanitosť v tvarе i dekore misiek s dutou vysokou nôžkou sa môže považovať za doklad o intenzívnom kultovom využívaní sa vtedajších ľudí. Do tejto oblasti patrí aj

používanie starostlivo vyrobenej a vyzdobenej tenkej keramiky, najskôr kultových nádob. Pre každodenné a bežné používanie sa hodili skôr nádoby masívnejšie a nezdobené, ale zato tiež starostlivo vyrobené, ktoré sa vyhotovením a tvarom blížili kultovým nádobám. Okolnosť, že úlomky oboch druhov keramických výrobkov sa nachádzajú pomiešané, poukazuje na úzku späťosť kultu so všetkou životnou činnosťou.

Medzi archeologickými nálezmi tejto jamy neviel sa priamy doklad nejakej výrobnej činnosti, poukazujúci na zamestnanie jej obyvateľov. Za výrobný prostriedok by sa mohol považovať pieskovcový otľač tvaru trojbokého nízkeho hranola, ktorý slúžil na odštepovanie silexových artefaktov. Na výrobu brúsených nástrojov mohli slúžiť pieskovcové brúsy. Z nich niektorý je vydratý až do tvaru korýtka (tab. XXVII: 20, čís. 56/100). Iný je opotrebený ošúchaný až na tvar dosky (tab. XXVII: 21).

Prebádanie čiastočne rozrušenej sídelnej jamy v Kapušanoch vneslo svetlo do niektorých stránok neolitickeho osídlenia východného Slovenska. Je to jeden z prvých krovov v tomto smere. Nateraz je ešte nedostatok vlastného i porovnávacieho materiálu. Máme však oprávnenú nádej, že výsledky výskumov maďarských archeológov, ktoré sú pred uverejnením, objasnia mnohé problémy, ktoré sa dotýkajú aj nášho neolitika.

Tu považujem za svoju milú povinnosť podať kováč sa p. Kalicz Nándorovi, muzeológovi v Miškovci (Herman Ottó Muzeum) za jeho láskové informácie o terajšom stave bádania neolitika v Maďarsku.

Literatúra

Budinský - Kríčka V., Slovensko v mladšej dobe kamennej (Slovenské dejiny — Varsík), Bratislava 1947.

Tompson F. V., Die Bandkeramik in Ungarn, Archeo-

logia Hungarica, Budapest 1929; tenže, 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn, Berlin 1937.

Eine Siedlung mit Bükkerkultur in Kapušany

Ferdinand Blahuta

Die neolithischen Stationen der Nordostslowakei, welche im Flußgebiet der Torysa liegen, bringen interessantes archäologisches Material, besonders Keramik und Steinindustrie. Eine besondere Gruppe dieser Siedlungen bilden die neolithischen Stationen beim Mittellauf des Flüßchens Sečkov, von denen bis jetzt die Lokalitäten im Katasteregebiet folgender Orte bekannt sind: *Kapušany*, *Finnice*, *Fulianka*, *Sengetov* und *Tulčík*. Kapušany ist darunter die reichste Station. Hier befindet sich die Siedlungsschicht in den alluvialen Anschwemmungen des Sečkov und sie ist bis 1 m mächtig. Vernichtet wurde sie vom beschleunigten Aufbau der Wirtschaftsobjekte des Kapušaner JRD's (Jednotné rolnicke družstvo, Einheitliche Bauerngenossenschaft) betroffen. Bei den Bauarbeiten wurde die Siedlungsschicht in Mitleidenschaft gezogen und wertvolle prähistorische Denkmäler wurden auf einer Fläche über 20 a vernichtet. Zur Zeit der Bauarbeiten im Jahre 1955 gelang es mir, neolithisches archäologisches Material aus einer Siedlungsgrube hinter dem JRD-Getreidespeicher zu retten. Das Material dieser Siedlungsgrube besitzt typische Merkmale der Bükker-Kultur zur Zeit ihrer Hochblüte. Dies sind Keramikbruchstücke von dünnen, sorgfältig ausgearbeiteten Gefäßen, die mit feinem, sogar künstlerischem Geschmack verziert sind, aber auch von dickwandigen, rauh ausgearbeiteten, für gröbere Verwendung bestimmten Gefäßen. Von der Steinindustrie ist eine flache, einseitig geschärzte Axt aus Radiolarit beachtenswert. Ähnliches Material rettete ich im Juni 1956 aus einer weiteren neolithischen Siedlungsgrube, nur enthält es neben rein bükkerkeramischen Formen auch reichliche Elemente der Theißkultur. Durch die Initiative des Archäologischen Institutes der SAW in Nitra wurde im verbleibenden unbeschädigten Teil dieser Siedlungsgrube eine Rettungsgrabung ermöglicht. Die Ausgrabung wurde in den Tagen vom 7.–20. Juli 1956 verwirklicht. Durch eine Sonde 5×4 m erfaßte ich den Rest der Siedlungsgrube, deren Boden von rechteckiger Form mit gerundeten Ecken und der wahrscheinlichen Grösse 6×4 m war und die in der Ostwestrichtung der Terrassenneigung (8°) orientiert war. Die Kulturschicht begann unter der 15 cm starken Ackerkrume von graubrauner Farbe. An der Stelle der Sonde war sie beiläufig 50 cm stark; auf dem

hellgelben Liegenden der Kulturschicht zeichnete sich deutlich mit dunkelgrauer Füllerde bis zur Tiefe von 30 cm der Boden des Objektes ab. Dort begann der Boden der Siedlungsgrube, welcher beiläufig in der Tiefe von 45 cm endete. Unter dem Objekt war eine hellgelbe sterile Unterlage. Aus stratigraphischen Gründen bestimmte ich 3 Horizonte: der 1. enthielt eine zusammenhängende Kulturschicht, der 2. die Füllerde der Siedlungsgrube und der 3. den Boden des Objektes. Ich mache aufmerksam, daß die Füllerde aller 3 Horizonte von einer nicht besonders isolierten, gleichen Schicht gebildet wurde.

Der I. Horizont barg keramisches Material, welches 2–20 mm stark war. Das dünne Material ist gut geschlämmt, sorgfältig ausgearbeitet, gut gebrannt, mit linearer und auch plastischer Verzierung geschmückt. In einem Falle vereinigt sich lineare und plastische Verzierung. Die Gefäße pflegen halbkugelig (mit zylindrischer Mündung), bomben- und schüsselförmig zu sein. Typologisch gehört es zu 90 % in die I., der Rest in die II. und III. Entwicklungsstufe nach F. Tompa. Das dünnwandige Material bildet ungefähr 10 % des Gesamtgewichtes der Keramik. Den größeren Teil des keramischen Materials bilden mittelstarke Bruchstücke, die zu den bombenartigen, bauchigen mit zylindrischem Hals, schüsselartigen (mit geradem Boden) auch mit hohem Hohlfuß und topfartigen Formen gehören. Die lineare Verzierung ist hier häufig mit plastischen Elementen vereinigt. Dies sind Lappen (schnabel- und zungenförmige), Kerbungen und andere plastische Herrichtungen des Mündungsrandes. Die tiefgravierte Verzierung tritt zurück. Die Oberflächenfarbe dieses Materials ist auf ockerbrauner, ockerroter und grauer Unterlage aufgetragen. Ähnlich gefärbt ist auch das grobe Material, welches ungefähr ein Drittel des Gewichtes der keramischen Funde bildet. Nach ihm können wir auf topfartige und bauchige Vorratsgefäßeschließen, ohne und auch mit zylindrischen Hälse, mit unauffällig und auch deutlich abgesetzter Standfläche (die innere Rundung ist nicht gegliedert). Von Verzierungselementen sind verschiedene Buckel und eine Fingertupfenleiste auf der Schulter zu erwähnen. Bei der mittleren und groben Keramik ist mehr oder weniger die regelmäßige Perforation um den Halsrand gebräuchlich. Aus-

nahmsweise erscheinen einfache und auch mehrfache Bänder von tiefen und kräftigen Linien.

Ähnlich ist auch die Keramik des II. Horizontes, mit häufigerem Auftreten von Übergangs- und auch Theiß-Formen, was außer in der Verzierung auch im kräftigen, geschweiften Mündungsrande zum Ausdruck kommt. Das mittelstarke Material tritt zurück und das grobe Material mit deutlicher Sandmagerung gewinnt die Oberhand. Die Ritzlinien verbreitern sich. Manche Löcher der Perforation sind ausgewetzt.

Im III. Horizont tritt das dünne Material zurück, seine Verzierung hat ausnahmslos Formen der I. Entwicklungsstufe. Ähnlich weist auch die mittlere grobe Keramik in der Dekoration und auch Form eine beträchtliche Vereinfachung aus. Verhältnismäßig wenig wurde Ziegelmaterial gewonnen.

Im Steinindustriematerial des I. Horizontes ist Obsidian vorherrschend, welcher in die Tiefe Hornsteinen und Radiolariten den Platz einräumt.

Das meiste Knochenmaterial blieb im III. Horizont auf dem Objektboden erhalten. Es sind kleine Knochenreste von Haustieren.

Eine Menge von Bruchstücken ist beachtenswert, welche von verschiedenen durchgeführten, größten-

teils 4-zipfligen Schüsseln auf hohem Standfuß stammen und die sicher Kultzwecken dienten.

Nach dem Charakter des Materials, gehört diese neolithische Siedlungsgrube in den Bereich der Bükker-Kultur, welche sich von ihrem Entstehungsorte längs der ostslovakischen Flüsse bis in das Flußgebiet des mittleren Sečov ausbreitete. Die verhältnismäßig mächtige und ausgedehnte Kulturschicht weist auf lange und zusammenhängende Besiedlung hin, zur Zeit welcher sich alle Entwicklungsphasen der Bükker-Kultur unter starker Beeinflussung und Mischung der Theiß-Kultur ablösten.

Die Schlussfolgerungen dieser Grabung stimmen mit den neuesten Ergebnissen der ungarischen Forscher überein, u. zw. 1. die Gliederung des bükkerkeramischen Materials, eingeführt von F. Tompa, ist bereits überholt; 2. die Bükker-Kultur ist zeitgleich und sehr häufig auch mit anderen neolithischen Gruppen, besonders mit der donauländischen Linearbandkeramik und der Theiss-Kultur vermischt; 3. vorderhand sind keine verlässlichen Kriterien für die zeitliche Gliederung der Bükker-Kultur gewonnen worden.

Überetzt von B. Nieburová

Text k tabulkám — Text zu den Tafeln

Tabuľka I. Plán okolia stredného toku Sekčova s bukovohorskými lokalitami. — Plan der bükkerkeramischen Lokalitäten im Mittellaufgebiet des Sečkov.

Tabuľka II. Ukážky archeologickej materiálu zo Sengetova. — Proben von archäologischem Material aus Sengetov.

Tabuľka III. Č. 1—28 — ukážky z Fulianky; č. 29—30 z Kapušan. — Nr. 1—28 — Proben aus Fulianka; Nr. 29—30 aus Kapušany.

Tabuľka IV. Situačný plán rozrušených neolitickej objektov so stavbami JRD v Papušanoch. — Situationsplan der gestörten neolithischen Objekte mit Gabäuden den Einheitlichen Bauerngossenschaft in Kapušany.

Tabuľka V. Kapušany. Plán objektu. Skupiny archeologickej materiálu v 9. vrstve (hlbka okolo 120 cm). Nálezy vyznačené v jame E—F boli vo výplni tejto jamy. Trhané čiary značia okraje väčších prehlbenín, ktoré sa zvažujú východným smerom. Táto časť objektu za osou P—R bola pri zemných prácach rozrušená. — Plan des Objektes. Gruppen des archäologischen Materials in der 9. Schicht (Tiefe rund 120 cm). Die in der Grube E—F verzeichneten Funde waren in der Füllung dieser Grube. Die gestrichelten Linien deuten die Ränder grösserer Vertiefungen an, die sich in östlicher Richtung senken. Dieser Teil des Objektes ist hinter der Achse P—R bei den Erdarbeiten gestört worden.

Tabuľka VI. Schematické vyobrazenie niektorých typických úlomkov tenkej a strednej hrubej keramiky z I. horizontu. — Schematische Darstellung einiger typischer Bruchstücke der dünnwandigen und mittelgroben Keramik aus dem I. Horizont.

Tabuľka VII. Č. 1—9 — hrubá keramika z I. horizontu, č. 10—20 — tenká keramika z II. horizontu. — Nr. 1—9 — grob: Keramik aus dem I. Horizont; Nr. 10—20 — dünnwandige Keramik aus dem II. Horizont.

Tabuľka VIII. Č. 1—16 — tenká keramika z II. horizontu. Nr. 1—16 — dünnwandige Keramik aus dem II. Horizont.

Tabuľka IX. Č. 1—31 — stredne hrubá keramika z II. horizontu (dná a okraje nádob). — Nr. 1—31 — mittelgrobe Keramik aus dem II. Horizont (Böden und Ränder von Gefäßen).

Tabuľka X. Č. 1—18 — stredne hrubá keramika z II. horizontu. — Nr. 1—18 — mittelgrobe Keramik aus dem II. Horizont.

Tabuľka XI. Č. 1—22 — ukážky hrubej keramiky z II. horizontu. — Nr. 1—22 — Proben von grobwandiger Keramik aus dem II. Horizont.

Tabuľka XII. Č. 1—19 — hrubá keramika z II. horizontu. — Nr. 1—19 — Grobe Keramik aus dem II. Horizont.

Tabuľka XIII. Č. 1—17 — ukážky tenkej keramiky z III. horizontu; č. 18—19 — kamenná industria z II. horizontu. — Nr. 1—17 — Proben dünnwandiger Keramik aus dem III. Horizont; Nr. 18—19 — Steinindustrie aus dem II. Horizont.

Tabuľka XIV. Č. 1—18 — ukážky stredne hrubej keramiky z III. horizontu. — Nr. 1—18 — Proben von mittelgrober Keramik aus dem III. Horizont.

Tabuľka XV. Č. 1—18 — ukážky stredne hrubej keramiky z III. horizontu. — Nr. 1—18 — Proben von mittelgrober Keramik aus dem III. Horizont.

Tabuľka XVI. Č. 1—14 — ukážky stredne hrubej keramiky z III. horizontu. — Nr. 1—14 — Proben von mittelgrober Keramik aus dem III. Horizont.

Tabuľka XVII. Č. 1—22 — ukážky hrubej keramiky z III. horizontu. — Nr. 1—22 — Proben von grobwandiger Keramik aus dem III. Horizont.

Tabuľka XVIII. Č. 1 — tmavosivá štvorcípá miska: v 68 mm, ø ústia pribl. 176 mm a dna 66 mm; č. 2 — hladká chľavosivá miska: v 36 mm, ø ústia 120 mm a dna 64 mm; č. 3 — okrová až tmavosivá váza s dvojkužeľovitým štvorvypuklo modelovaným vydutím a vysokým slabo roztvoreným hrdlom: v 210 mm, ø ústia 106 mm a dna 54 mm; č. 4 — okrovohnedá misa b.z. dutej nožky, štvorcípá; pohľad z boku a zdola: v od hrdla 120 mm, ø ústia 360 mm a hrdla 80 mm; č. 5 — plochá hladká misa okrovohnedej farby: v 53 mm, ø ústia 230 mm a dna 176 mm; — Nr. 1 — dunkelgraue vierzipelige Schüssel: H. 68 mm, Mdm. etwa 176 mm, Stfl. 66 mm; Nr. 2 — glatte ockergräue Schüssel: H. 36 mm, Mdm. 120 mm; Stfl. 64 mm; Nr. 3 — ockerfarbene bis dunkelgraue Vase mit doppelkonischer vierkantig modellierter Bauchung und hohem, leicht ausladendem Hals: H. 870 mm, Mdm. 106 m, Stfl. 54 mm; Nr. 4 — ockerbraune vierzipflige Schüssel ohne Hohlfuss; Ansicht von der Seite und von unten; H. vom Hals 120 mm, Mdm. 360 mm, Hw. 80 mm; Nr. 5 — flache glatte Schüssel von ockerbrauner Farbe: H. 53 mm, Mdm. 230 mm, Stfl. 176 mm.

Tabuľka XIX. Č. 1 — okrovočervený hrubo modelovaný hrniec: v 122 mm, ø ústia 136 mm a dna 76 mm; č. 2 — sivočierna smelo roztvorená štvorlaločná miska s obojstranne rytým ornamentom, dno je mierne klenuté: v 110 mm, max. ø ústia 210 mm a dna 64 mm; č. 3 — pologuľovitá zásobnica tmavohnedej farby: max. ø vydutia 285 mm, ústia: 220 mm a dna približne 100 mm; č. 4 — sivohnedá pologuľovitá šálka, štvorvypuklé vydutie s pupčekmi: v 112 mm, ø ústia 184 mm a dna 64 mm. — Nr. 1 — ockerroter grob modellierter Topf: H. 122 mm, Mdm. 136 mm, Stfl. 76 mm; Nr. 2 — grauswarze stark ausladende vierlippige Schüssel mit beidseitigem Ritzornament, leicht gedellte Standfläche: H. 110 mm, Mdm. 210 mm, Stfl. 64 mm; Nr. 3 — halbkugeliges Vorratsgefäß von dunkelbrauner Farbe: gr. Bdm. 285 mm, Mdm. 220 mm, Stfl. etwa 100 mm; Nr. 4 — graubraune halbkugelige Tasse, vierfache Wölbung des Bauchteiles mit Buckeln: H. 112 mm, Mdm. 184 mm, Stfl. 64 mm.

Tabuľka XX. Č. 1 — tmavookrový oválne modelovaný hrniec so zbiehavým ústím: v pribl. 230 mm, ø ústia 220 mm a dna pribl. 130 mm; č. 2 — okrovosivá hladká šálka bombovitá so štvorcípym okrajom: v 82 mm, max. ø vydutia 102 mm, ústia 82 mm a dna 50 mm; č. 3 — hlboká masívna misa tmavohnedej farby, hrubo modelovaná so stopami po formovacom nástroji: v 225 mm, ø kraja 420 mm a dna 190 mm. — Nr. 1 — dunkelockerfarbener oval modellierter Topf mit verjüngter Mündung: H. ca 230 mm, Mdm. 220 mm, Stfl. ca 130 mm; Nr. 2 — ockergräue glatte, bombenförmige Tasse mit vierfach gezipfeltem Rand: H. 82 mm, gr. Bdm. 102 mm, Mdm. 82 mm, Stfl. 50 mm; Nr. 3 — tiefe massive Schüssel von dunkelbrauner Farbe, mit grober Modellierung und Spuren von Abspachtelung: H. 225 mm, Mdm. 420 mm, Stfl. 190 mm.

Tabuľka XXI. Č. 1 — pologuľovitý hrniec tmavohnedej farby s rytou aj plastickou výzdobou a so štvorhranno stlačeným okrajom: v 250 mm, ø ústia 320 mm a dna 116 mm; č. 2 — sivá pologuľovitá šálka s vypichovanou, rytou aj plastickou výzdobou, jej štvorvypuklá vydutina má na max. obvode 4 zvislé jazykovité vypukliny: v 118 mm, ø ústia pribl. 130 mm a dna pribl. 54 mm; č. 3 — okrovočervený hladký, mierne roztvorený hrnček so zobákovite vyhnutou časťou ústia: v 71 mm, ø ústia pribl. 100 mm a dna 54 mm; č. 4 — plynká sivá miska znútra rytá so štvorlaločným okrajom; približné rozmer: v 60 mm, ø okraja 228 mm a dna 60 mm. — Nr. 1 — halbkugeliger dunkelbrauner Topf mit plastischer und Ritzverzierung und vierkantigem Rand: H. 250 mm, Mdm. 320 mm, Stfl. 116 mm; Nr. 2 — graue halbkugelige Tasse mit eingestochener, geritzter und plastischer Verzierung, ihre vierkantige Ausbauchung hat am grössten Umfang vier vertikale zungenartige Lappen: H. 118 mm, Mdm. etwa 130 mm, Stfl. ca 54 mm; Nr. 3 — ockerroter glatter, leicht ausladender Napf mit schnabelförmig ausgezogenem Mündungsrand: H. 71 mm, Mdm. etwa 100 mm, Stfl. 54 mm; Nr. 4 — flache graue Schüssel, innen mit Ritzverzierung und mit vierlappigem Mündungsrand; beiläufige Ausmasse: H. 60 mm, Mdm. 228 mm, Stfl. 60 mm.

Tabuľka XXII. Č. 1 — tmavohnedý, hrubo modelovaný pologuľovitý hrniec s valcovitým ústím. Približné rozmer: v 240 mm, ø ústia 292 mm a dna 115 mm; č. 2 — dvojstranne rytá otvorená misa tmavosivej farby: v 85 mm, ø okraja 230 mm a dna 60 mm; č. 3 — oválny hrniec s masívnym dnom. Približné rozmer: v 260 mm, ø ústia 220 mm a dna 126 mm. — Nr. 1 — dunkelbrauner, grob modellierter halbkugeliger Topf mit Zylinderhals. Beiläufige Ausmasse: H. 240 mm, Mdm. 292 mm, Stfl. 115 mm; Nr. 2 — beidseitig geritzte offene Schüssel von dunkelgrauer Farbe: H. 85 mm, Mdm. 230 mm, Stfl. 60 mm; Nr. 3 — ovaler Topf mit massivem Boden. Beiläufige Ausmasse: H. 260 mm, Mdm. 220 mm, Stfl. 126 mm.

Tabuľka XXIII. Č. 1—10 — ukážky úlomkov misiek s vysokou dutou nôžkou; č. 11 — masívna misa s vrúbkovaným okrajom farby tmavo hnedočervenej (rekonštr.): ø 30 cm, v 13 cm, ø dna 13 cm. — Nr. 1—10 — Proben von Schüsselbruchstücken mit hohem Hohlfuss; Nr. 11 — massive Schüssel mit gekerbtem Rand, von dunkelroter Farbe (Rekonstruktion): Dm. 30 cm, H. 13 cm, Stfl. 13 cm.

Tabuľka XXIV. Č. 1 — misa; č. 2—20 — ukážky materiálu z misiek s vysokou dutou nôžkou. — Nr. 1 — Schüssel; Nr. 2—20 — Materialproben von Schüsseln mit hohem Hohlfuss.

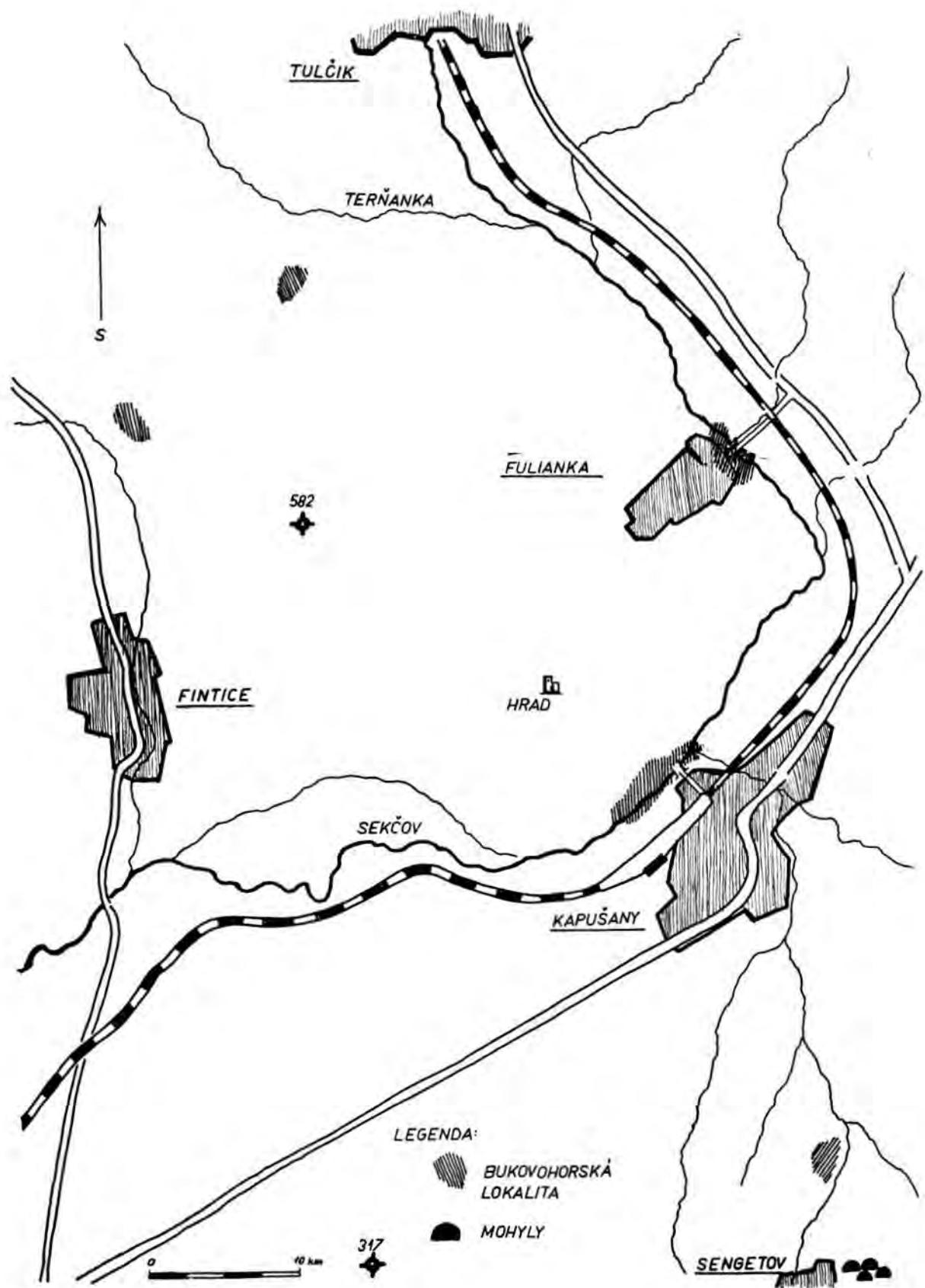
Tabuľka XXV. Ukážky materiálu, zachráneneho z násypu výplne rozrušenej tretiny objektu. — Materialproben, die aus der Verschüttungsschicht des gestörten Dritteiles des Objektes stammen.

Tabuľka XXVI. Č. 1—10, 12 — ukážky materiálu, zachráneneho z násypu výplne rozrušenej tretiny objektu; č. 11 — pohľad na odbagrovanú časť terasy za sýpkou; č. 13 — časť dna objektu so skupinou jám; č. 14 — pohľad na odkrytý archeologický materiál v hĺbke okolo 80 cm; č. 15 — pohľad na inú skupinu nálezov v tej istej vrstve. — Nr. 1—10, 12 — Proben des Materials, das aus der Verschüttungsschicht des gestörten Dritteiles des Objektes stammt; Nr. 11 — Blick auf den abgebagerten Teil der Terrasse mit dem Speicher; Nr. 13 — Teil der Objektsohle mit einer Gruppe von Gruben; Nr. 14 — Blick auf abgedecktes archäologisches Material in etwa 80 cm Tiefe; Nr. 15 — Blick auf eine andere Fundgruppe in derselben Schicht.

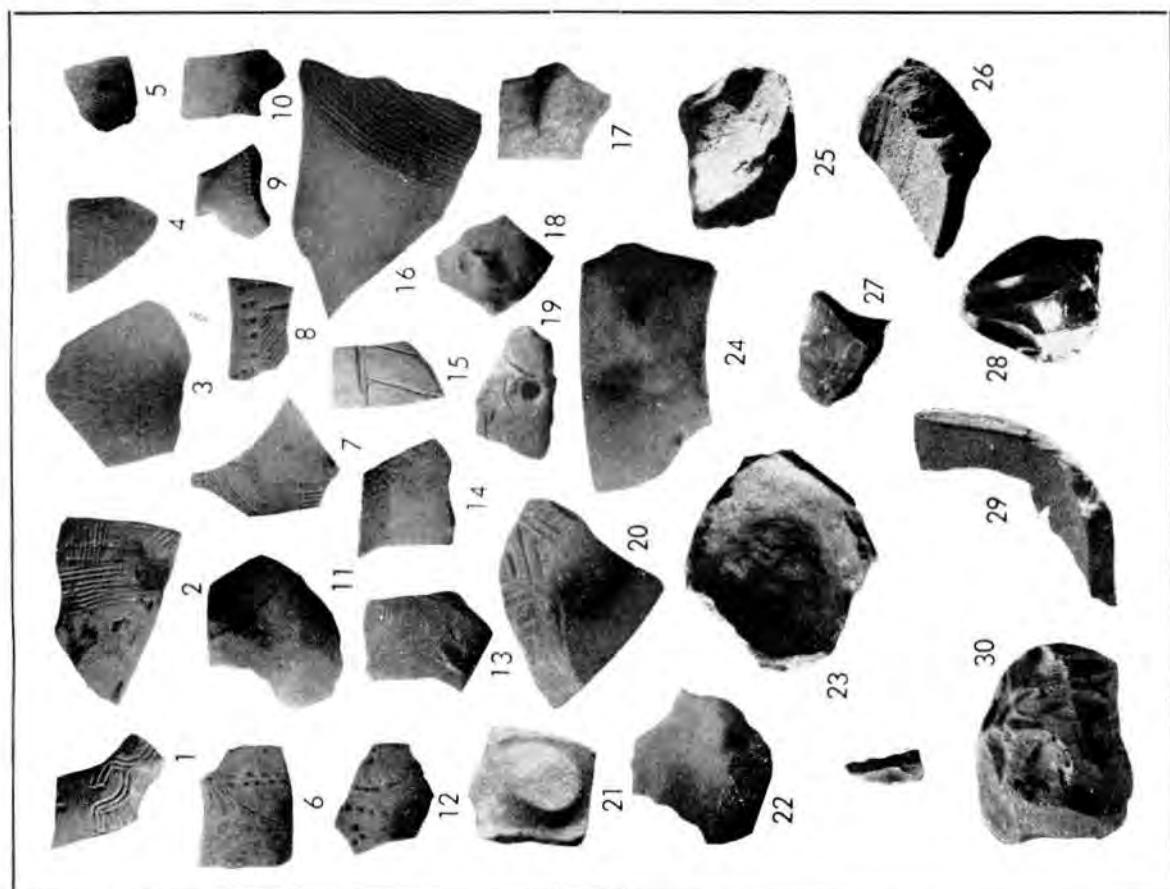
Tabuľka XXVII. Č. 1—28 — ukážky archeologickeho materiálu z preskúmanej časti objektu. — Nr. 1—28 — Proben von archäologischen Material aus dem durchforschten Teil des Objektes.

Tabuľka XXVIII. Č. 1—24 — ukážky archeologickeho materiálu z preskúmanej časti objektu. — Nr. 1—24 — Proben von archäologischem Material aus dem durchforschten Objektteil.

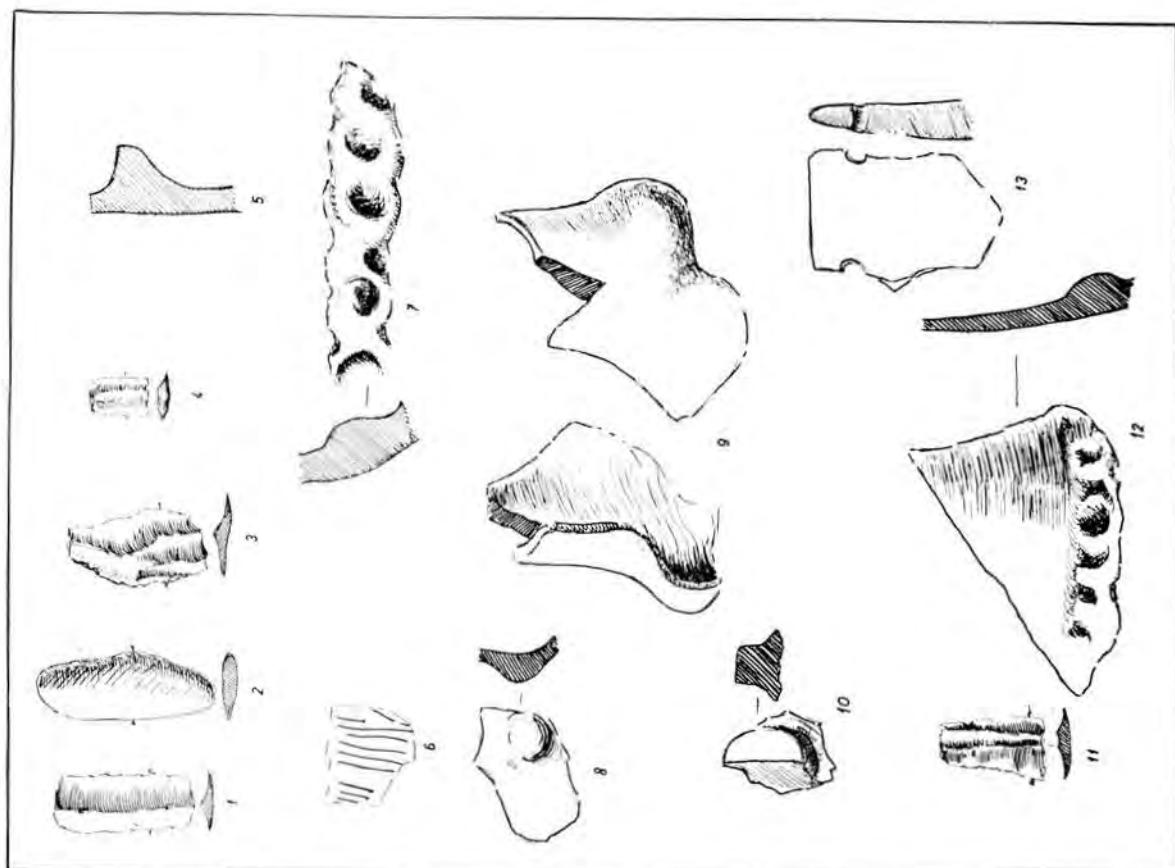
Fotografie archeologickeho materiálu vyhotobil Š. Karabin, pracovník KM v Prešove, ostatné tabuľky zhotovil autor.

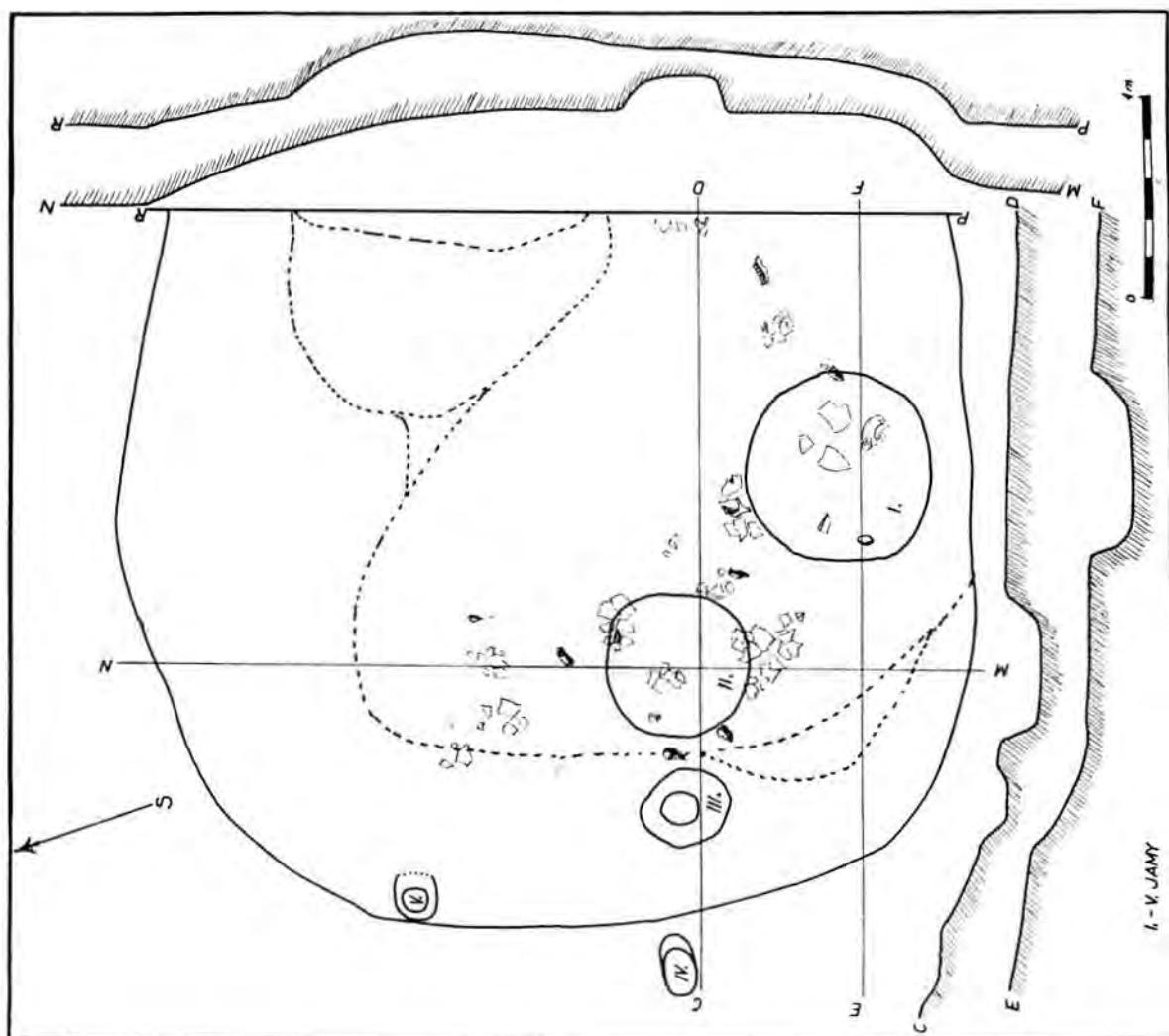
Tabulka I.

Tabuľka III.

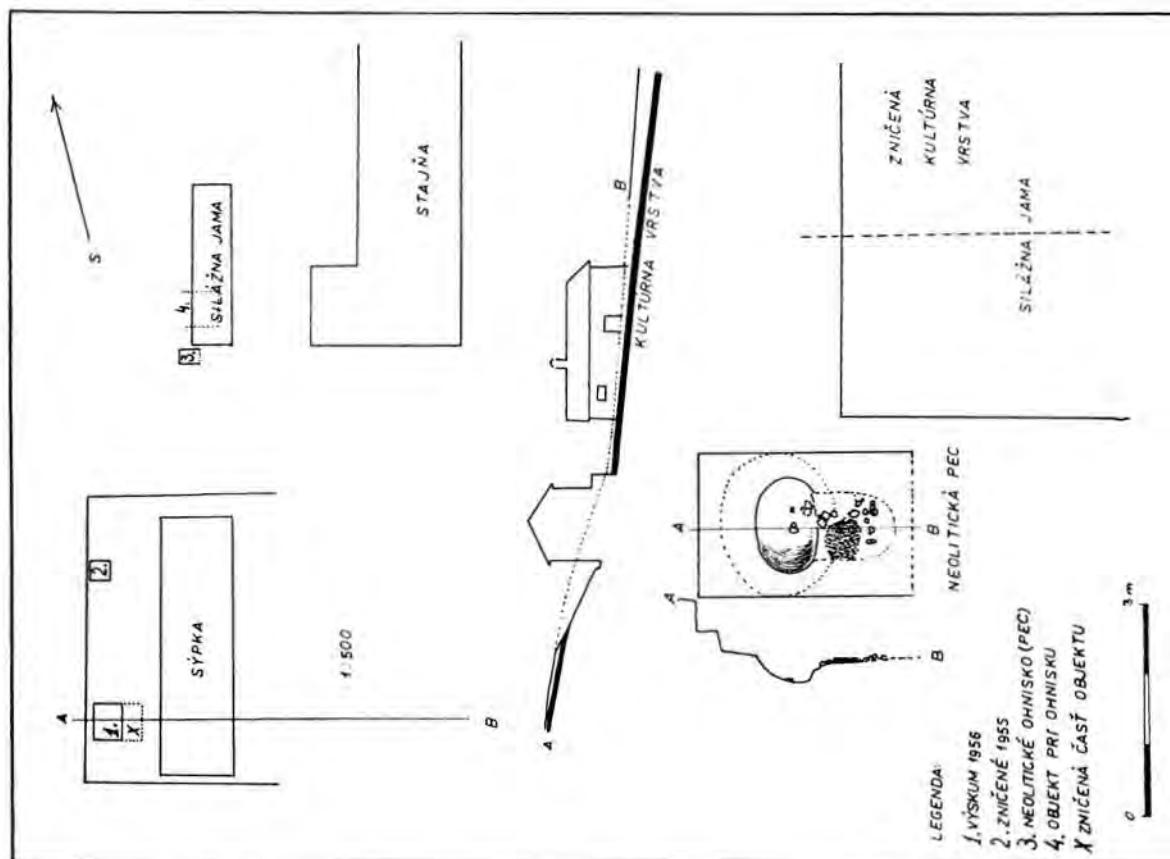

Tabuľka II.

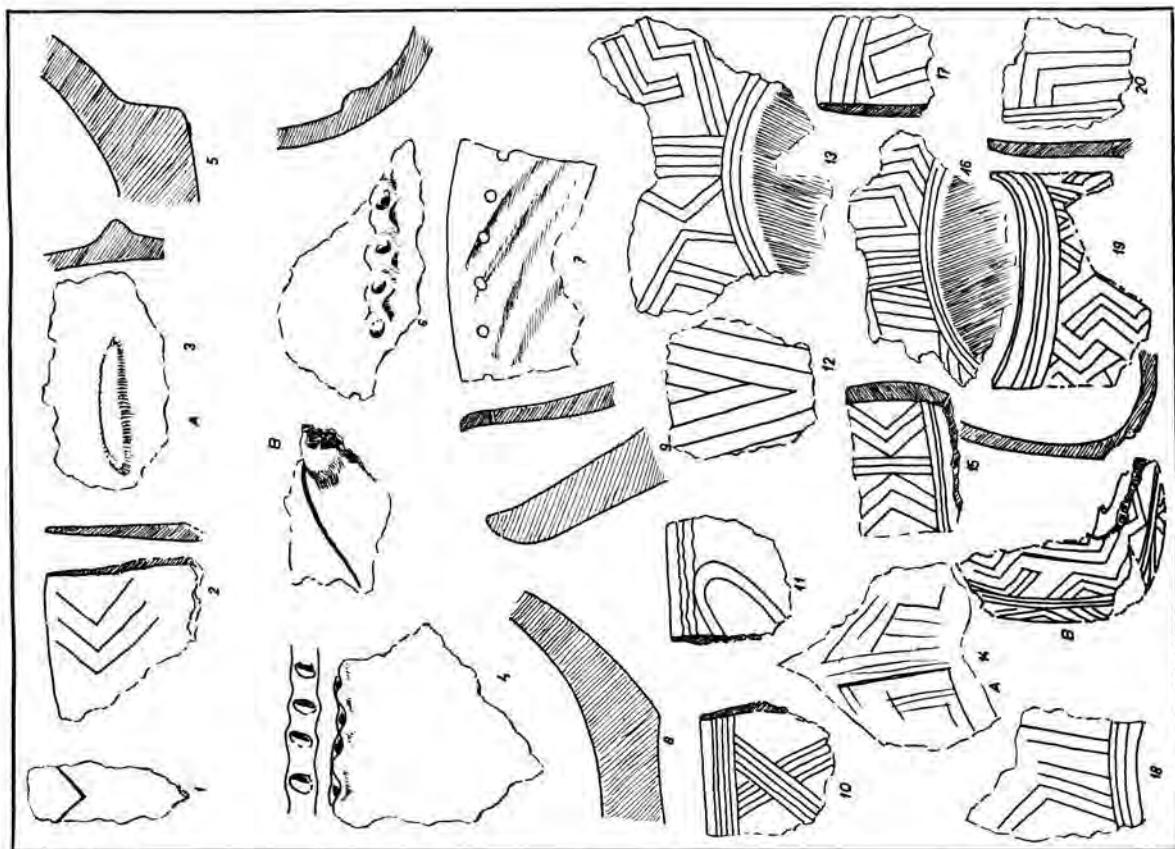

Tabuľka V.

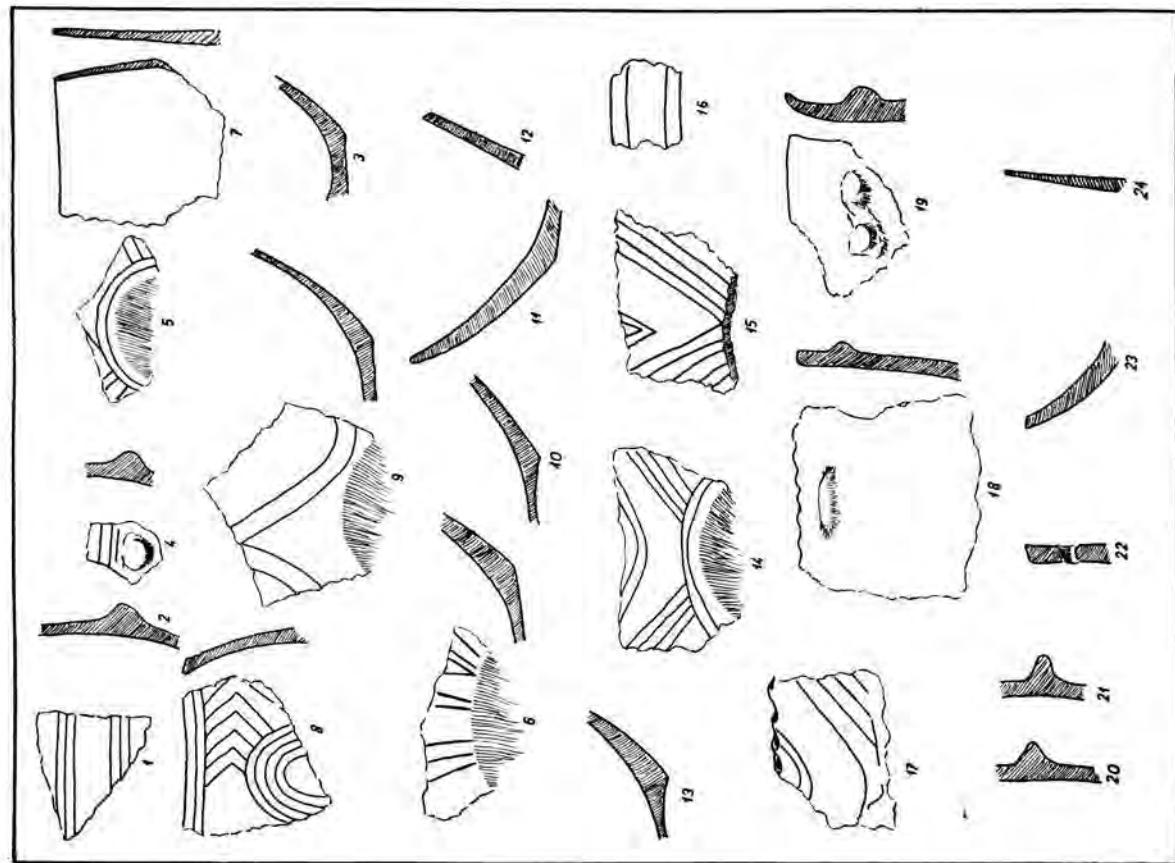
Tabuľka IV.

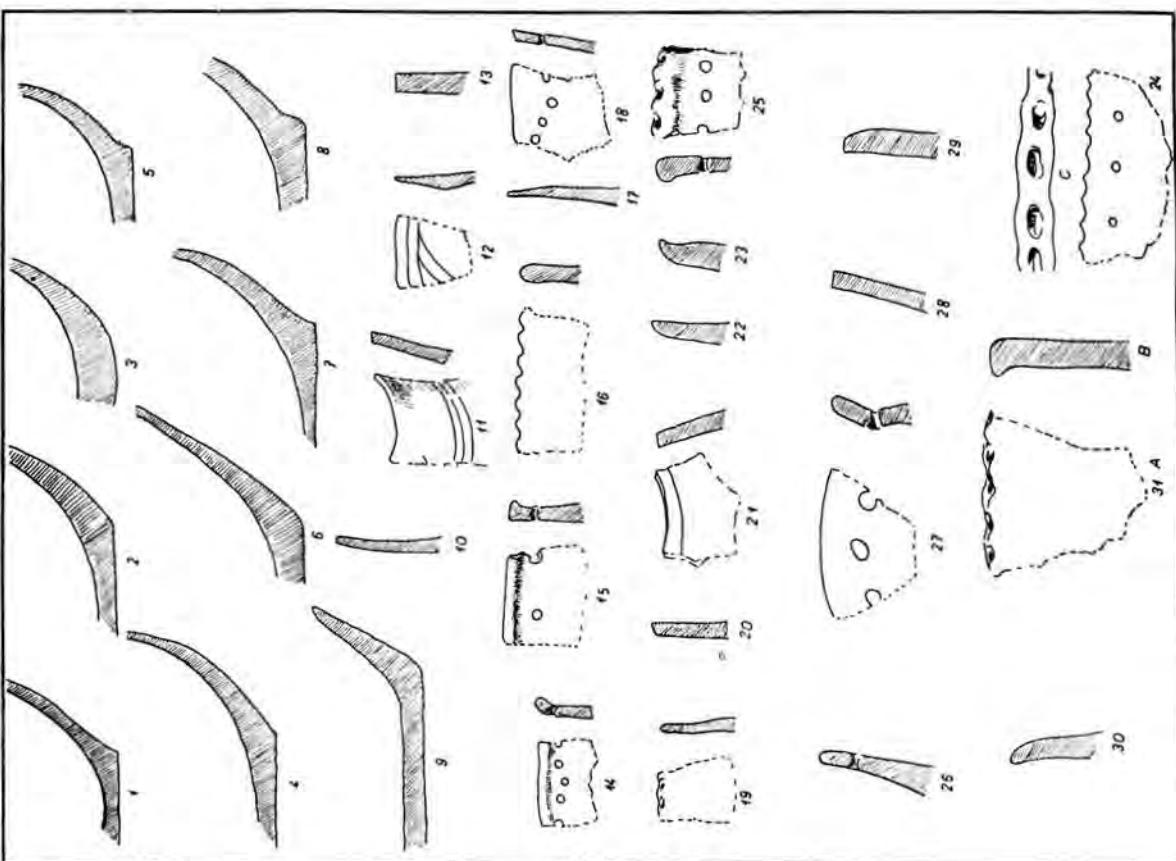

Tabuľka VII.

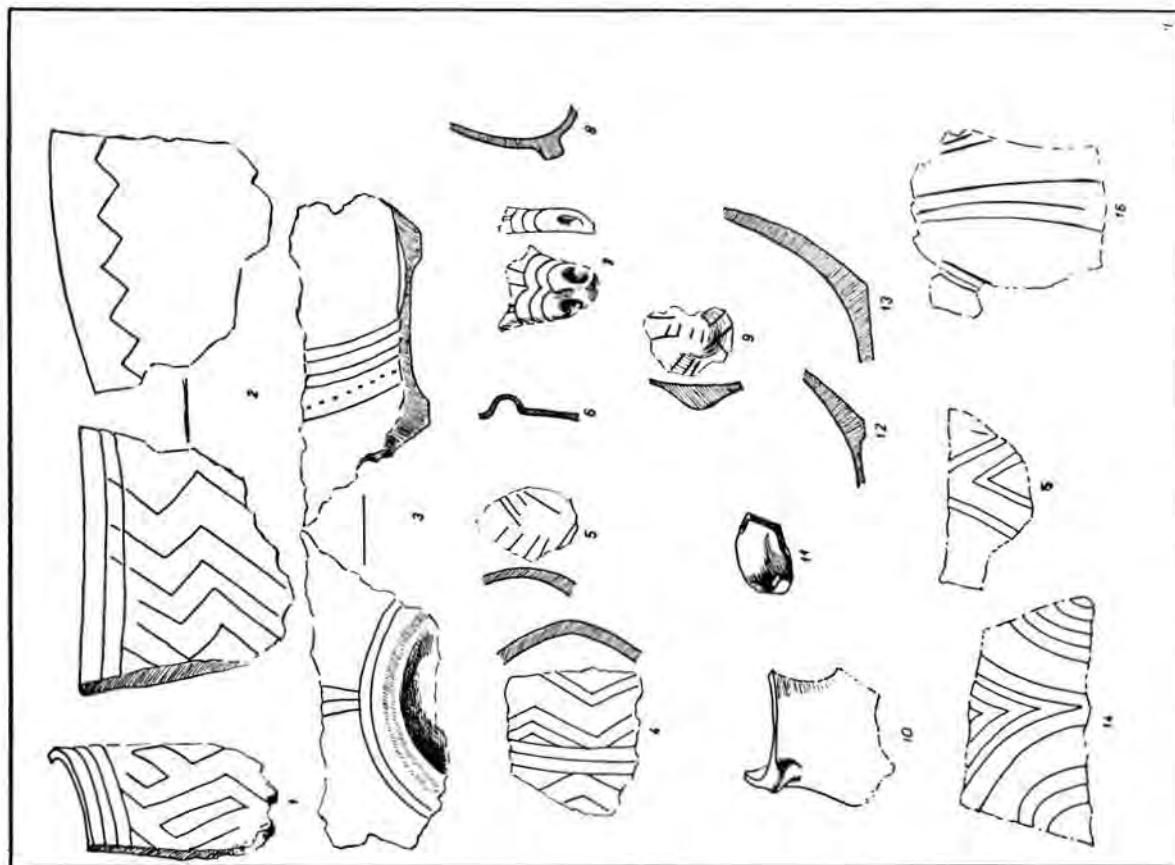

Tabuľka VI.

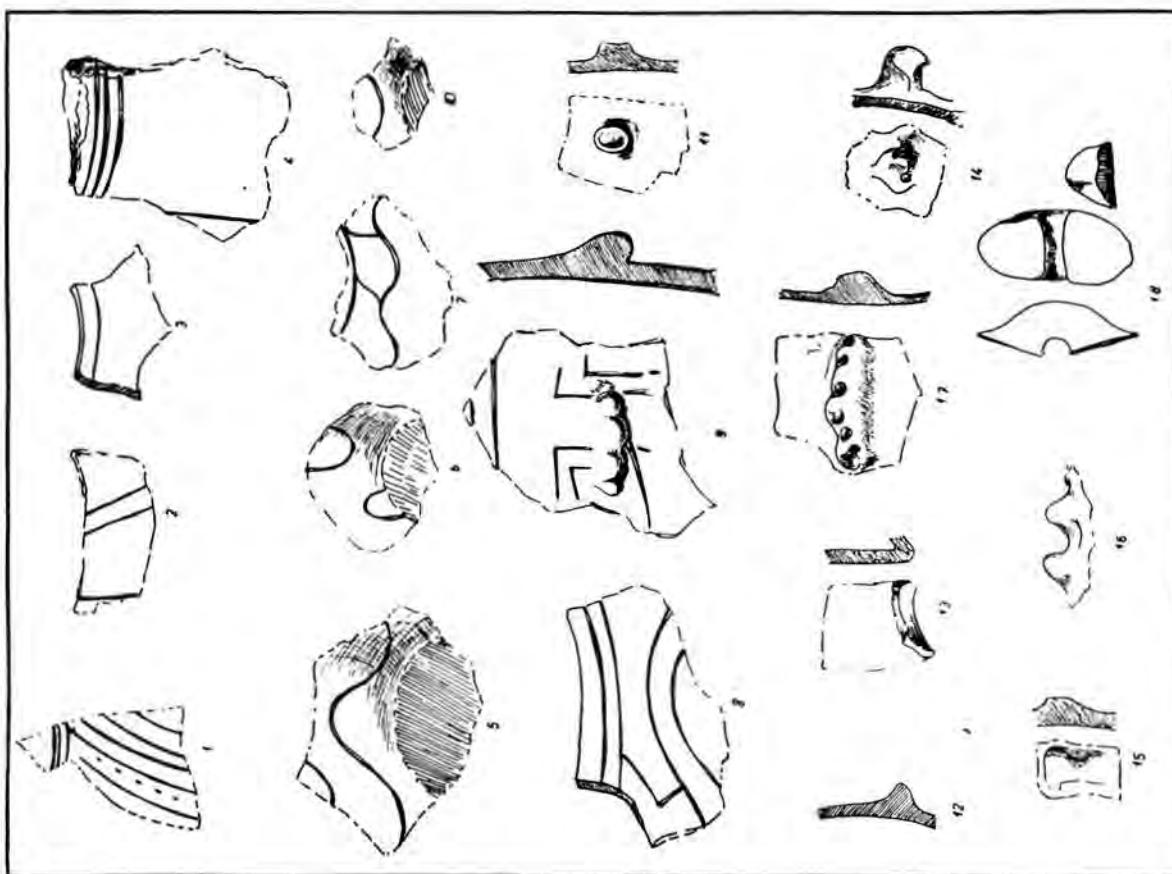
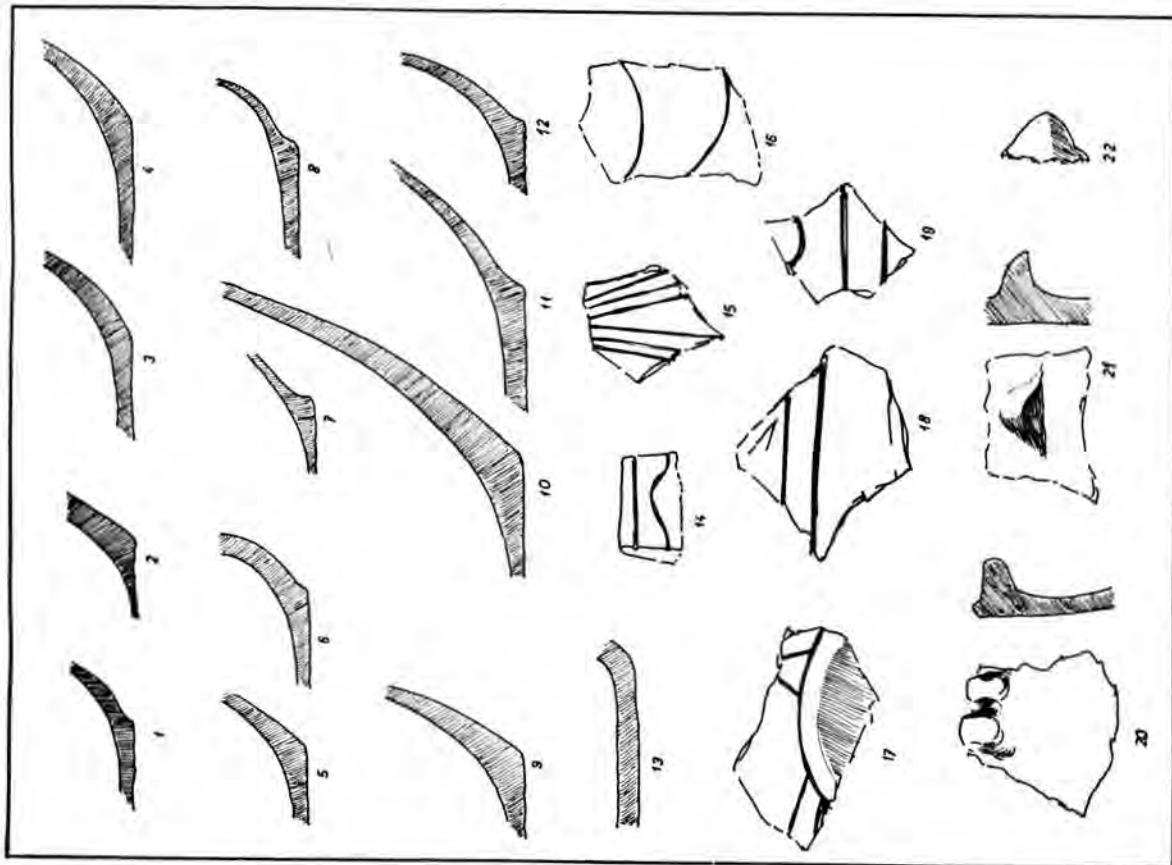

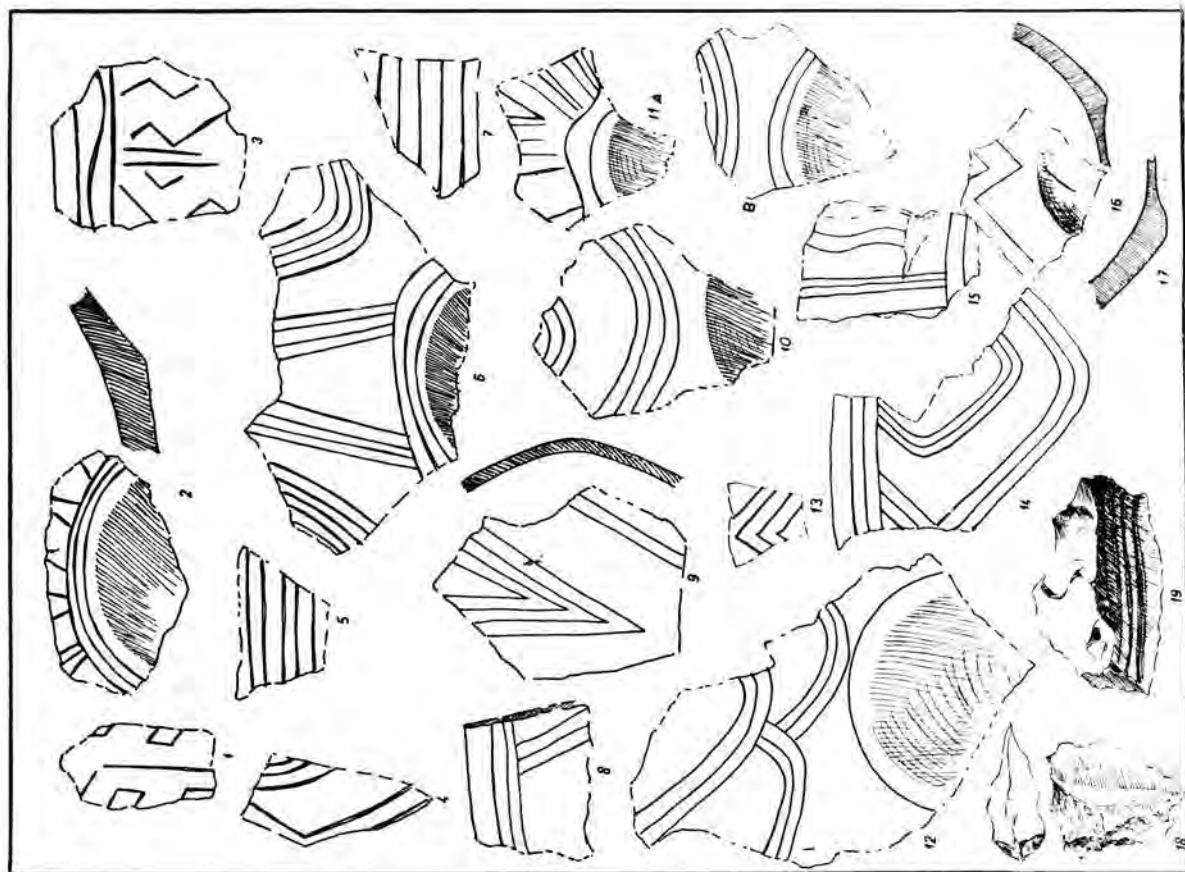

Tabulka IX:

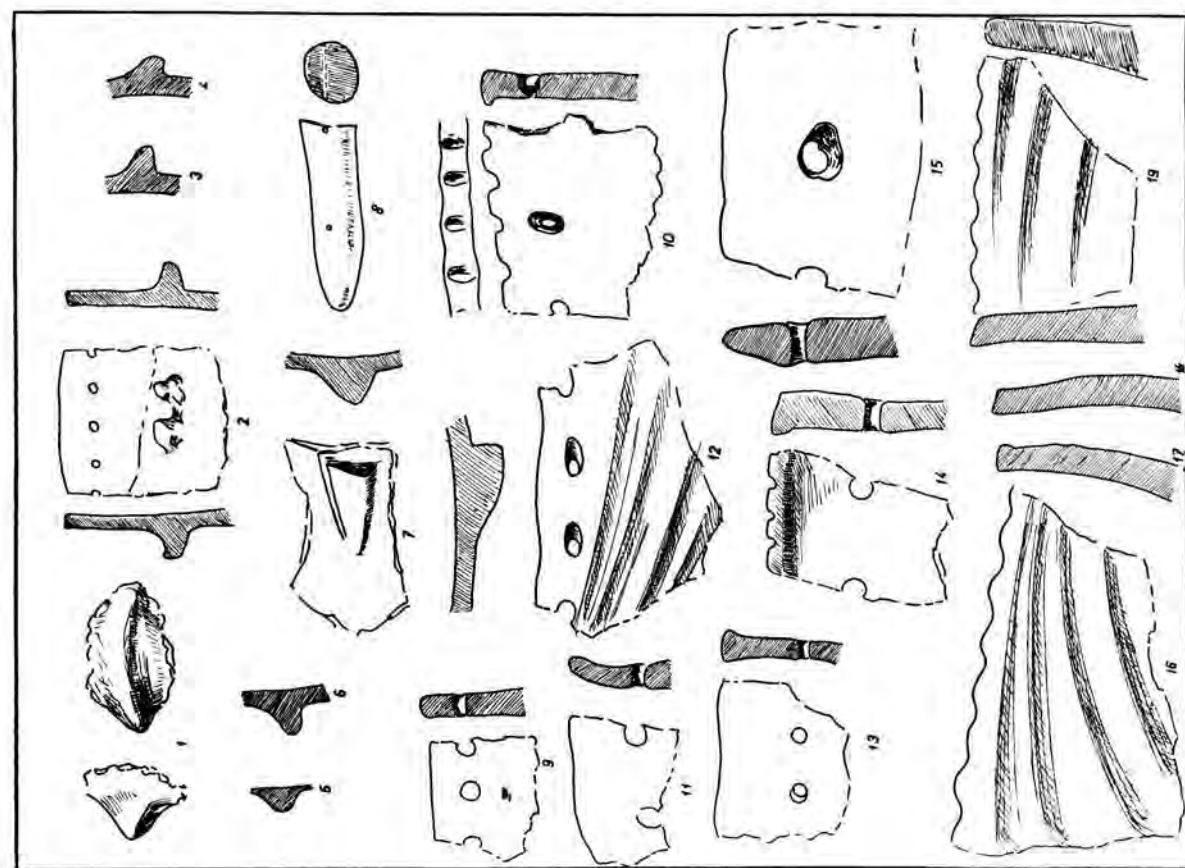

Tabulka VIII.

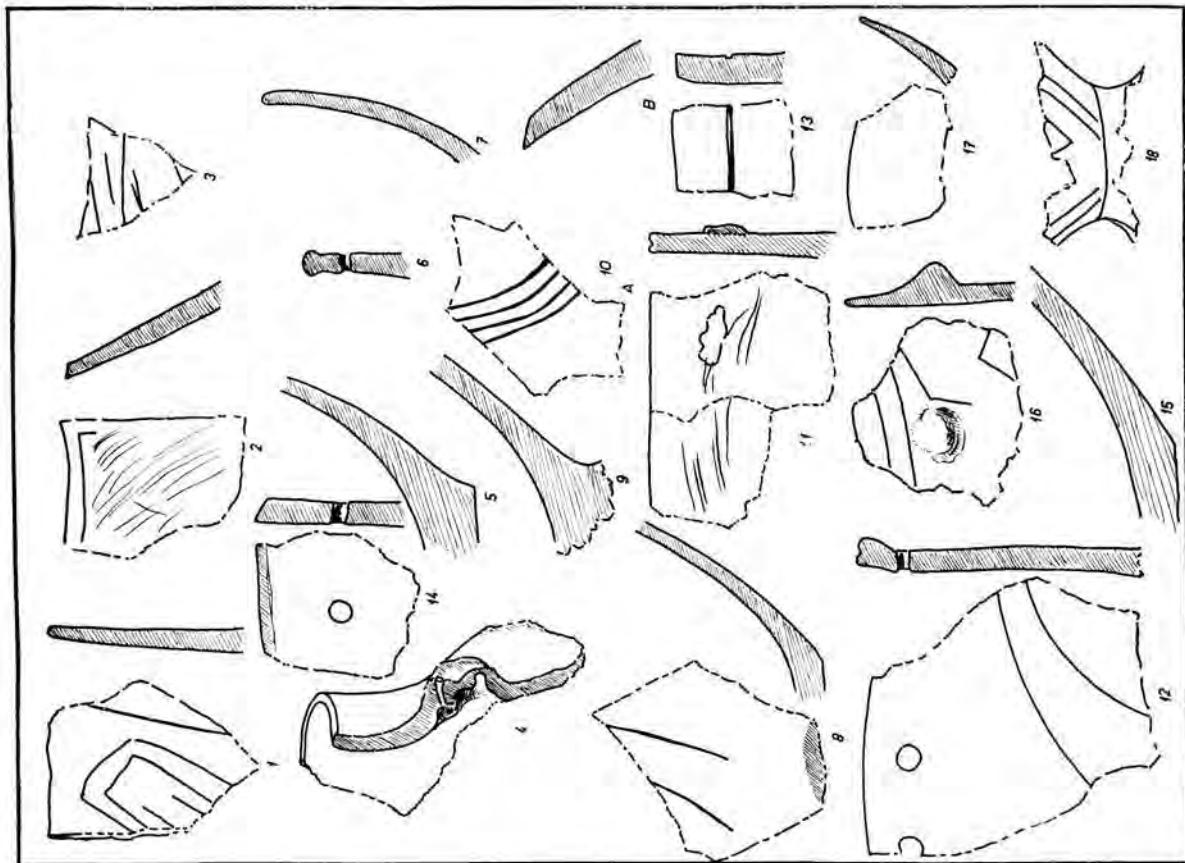

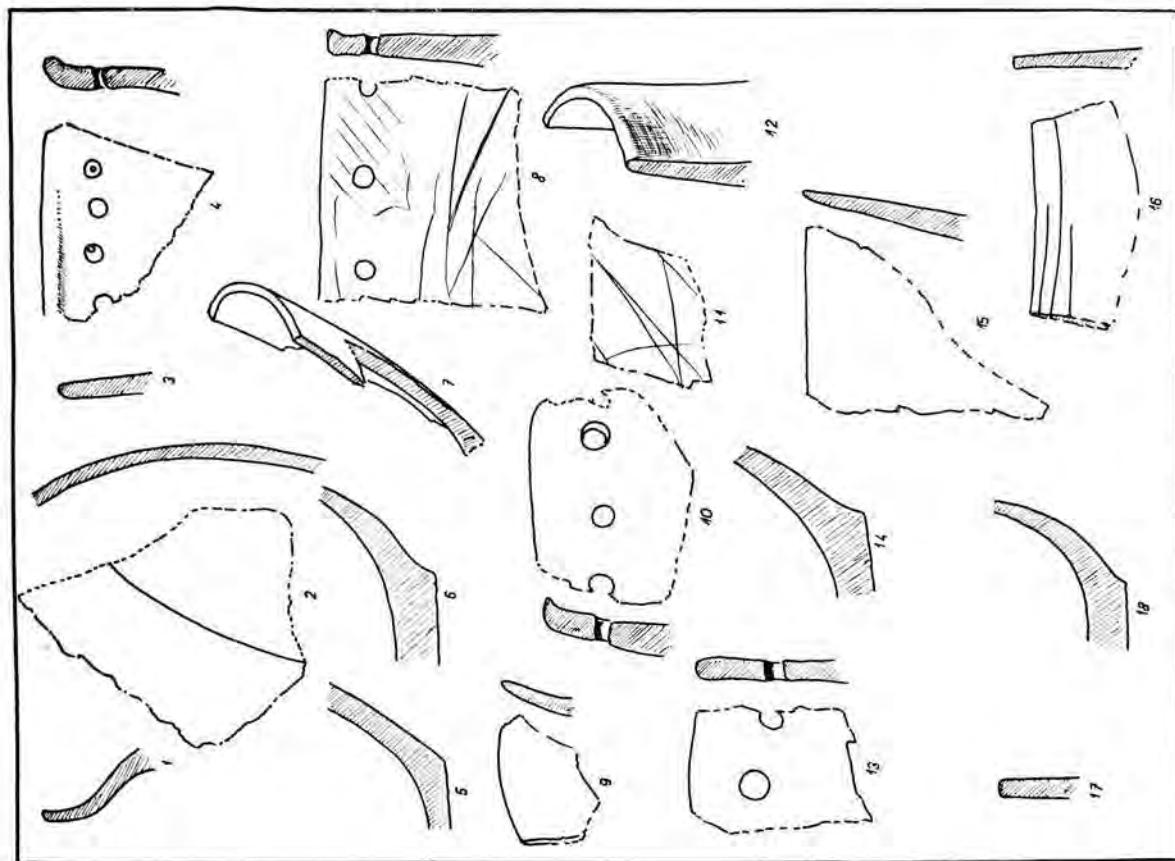
Tabuľka XIII.

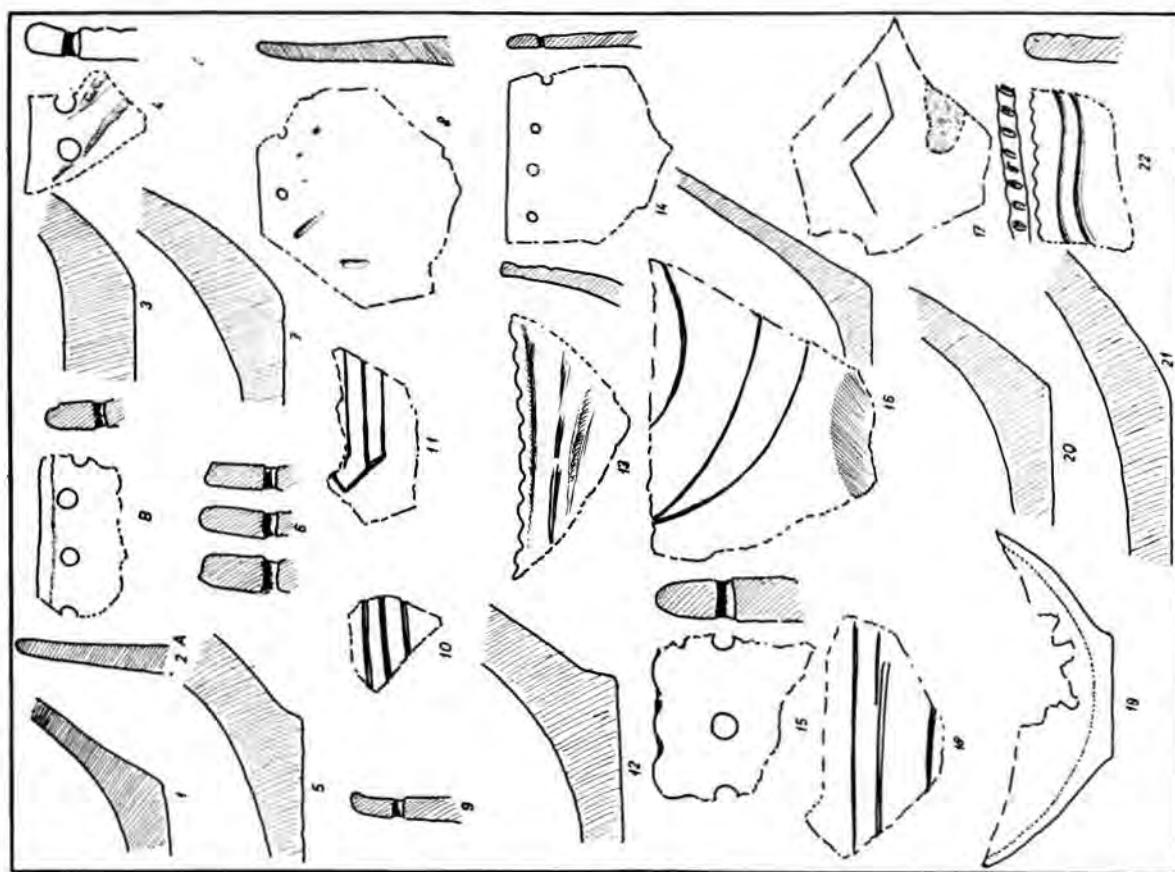
Tabuľka XII.

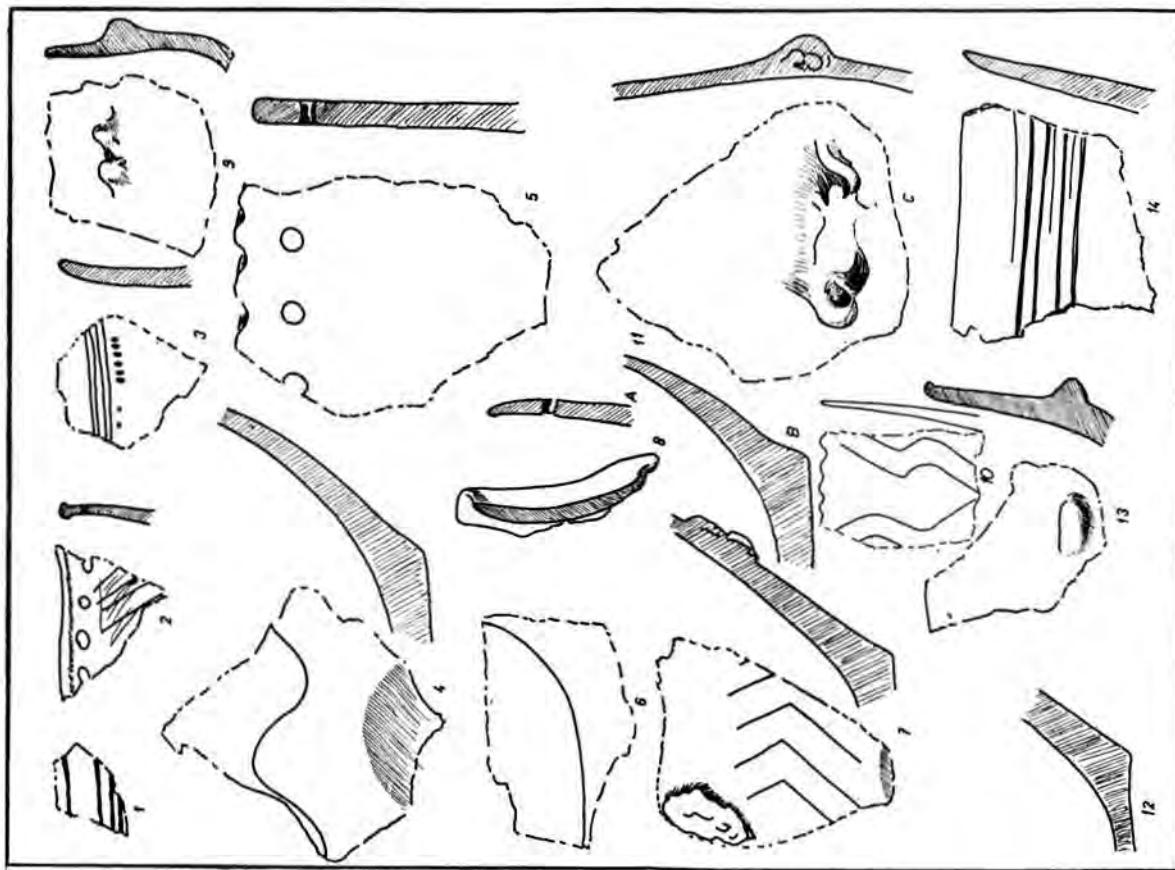
Tabulka XIV.

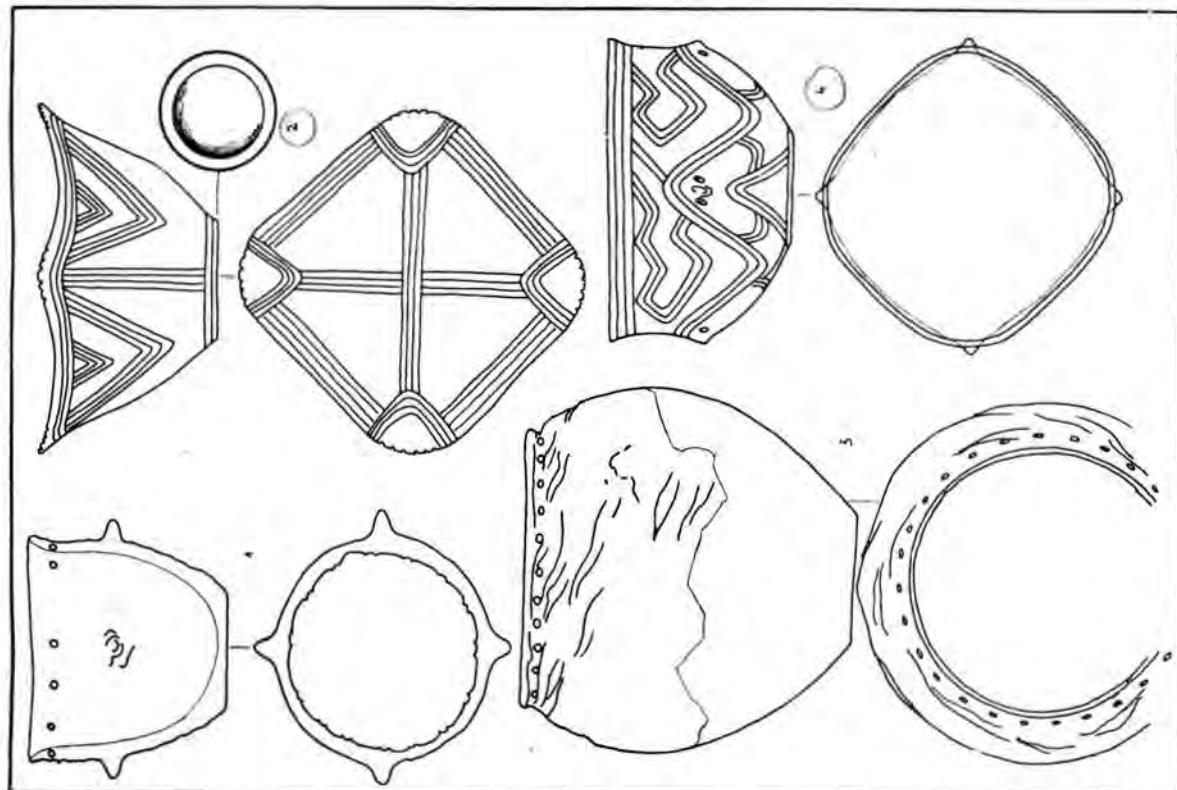
Tabulka XV.

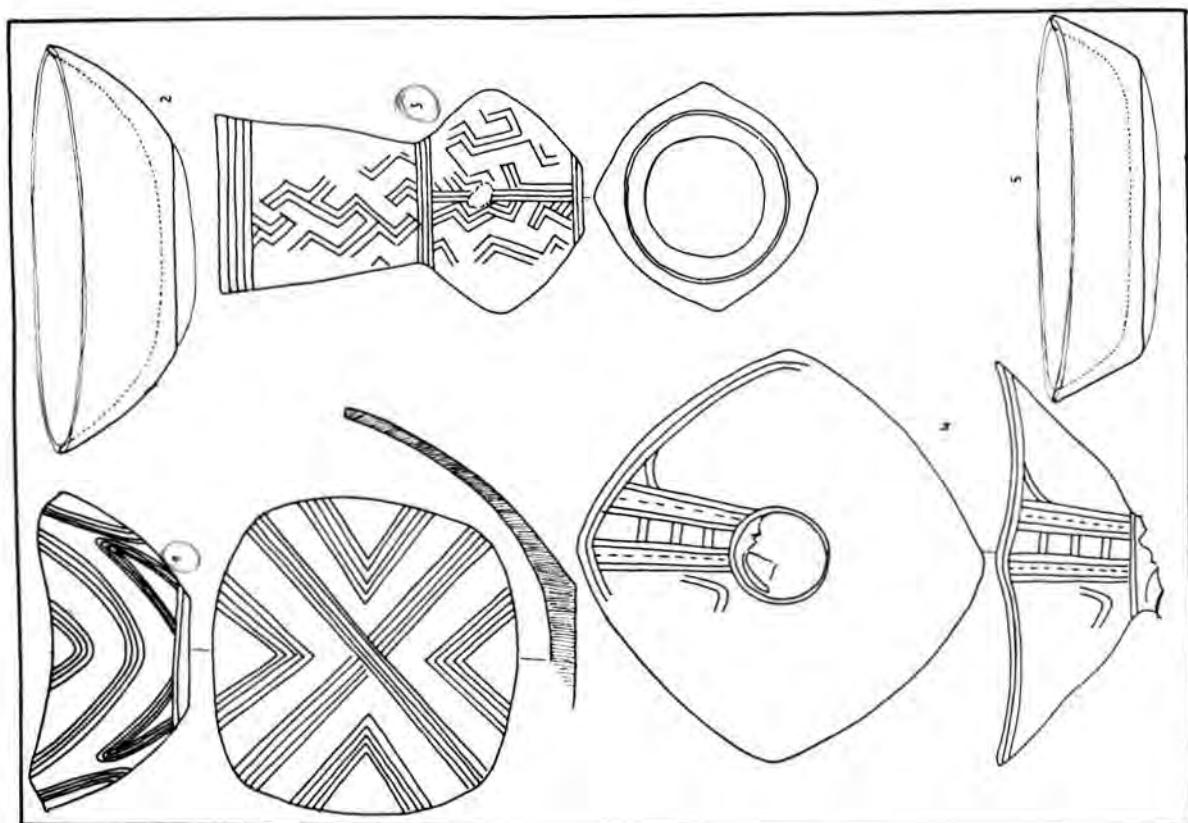
Tabulka XVII.

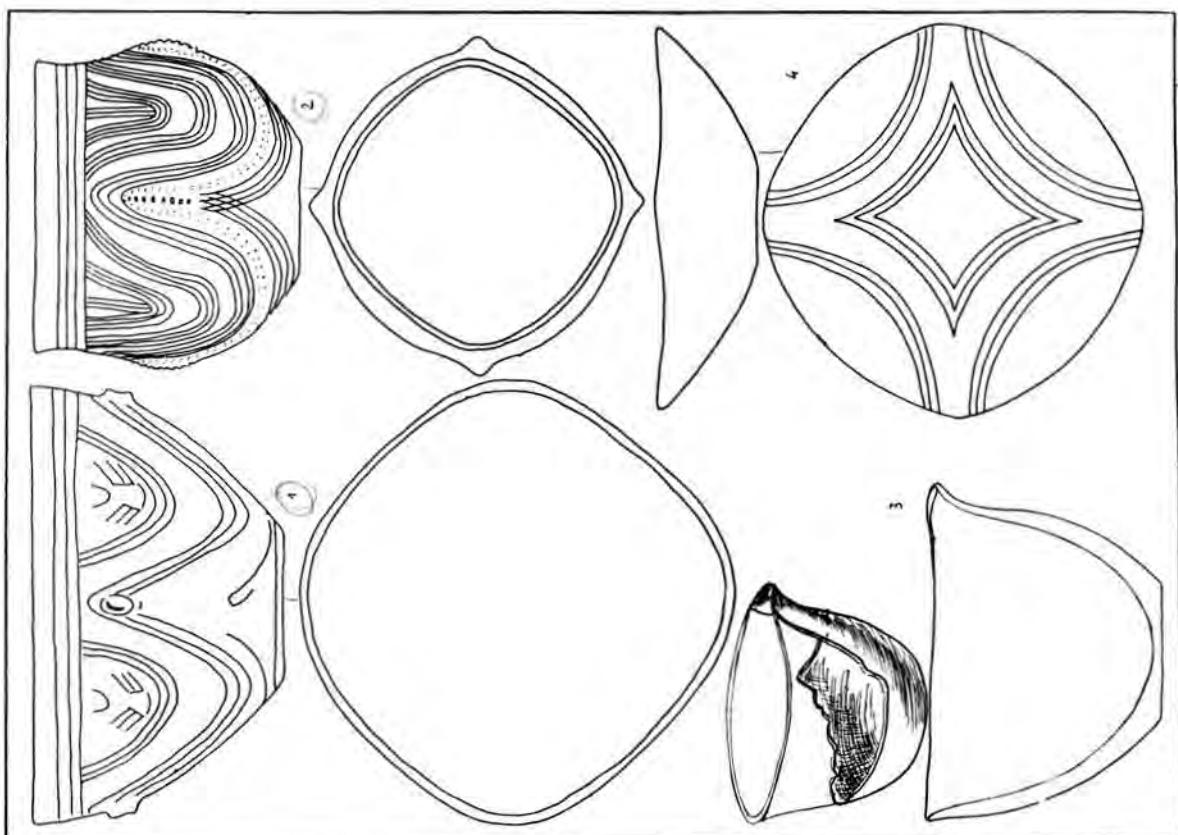
Tabulka XVI.

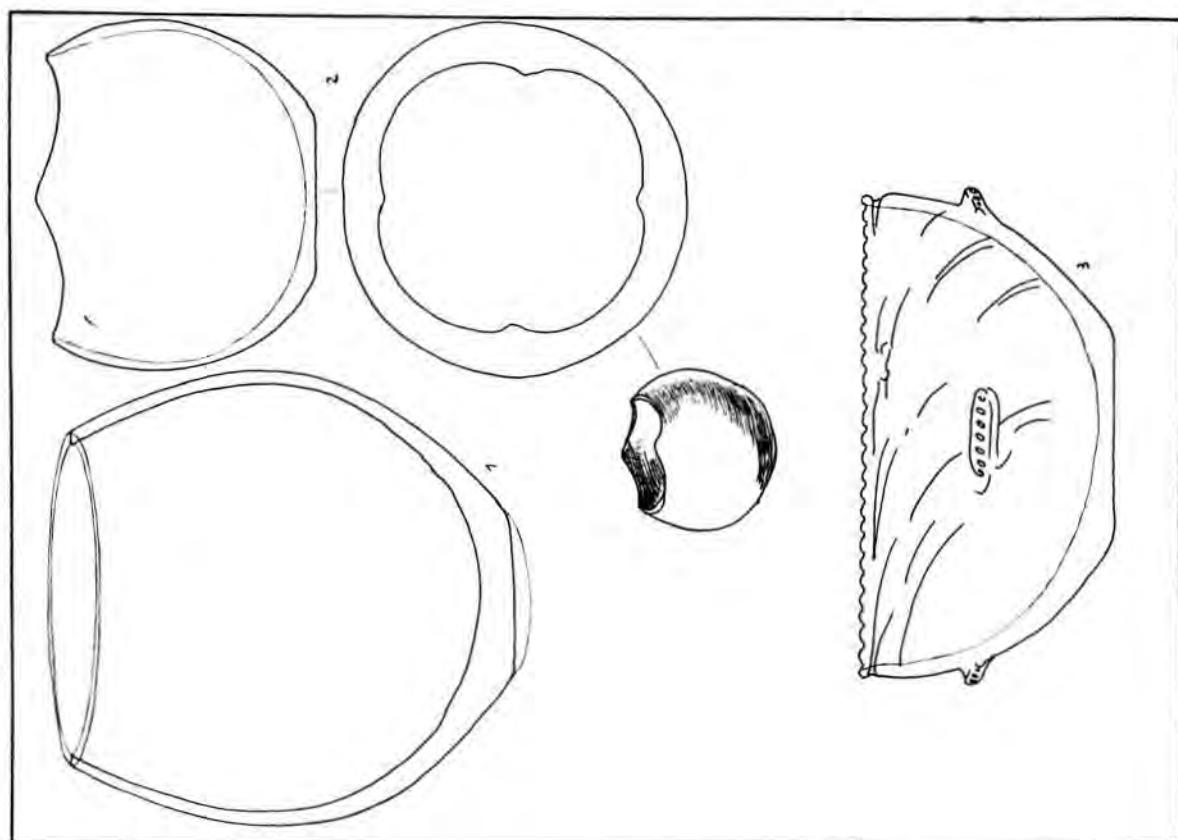
Tabuľka XIX.

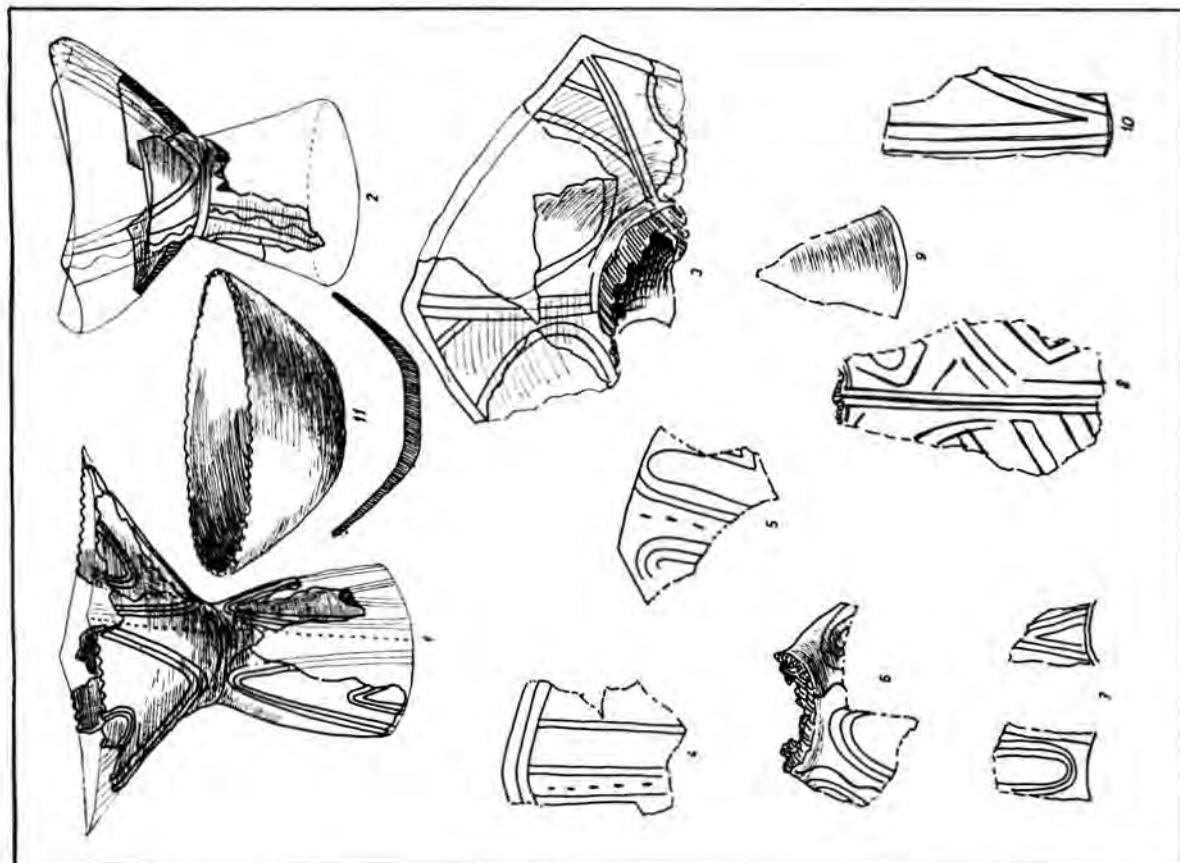
Tabuľka XVIII.

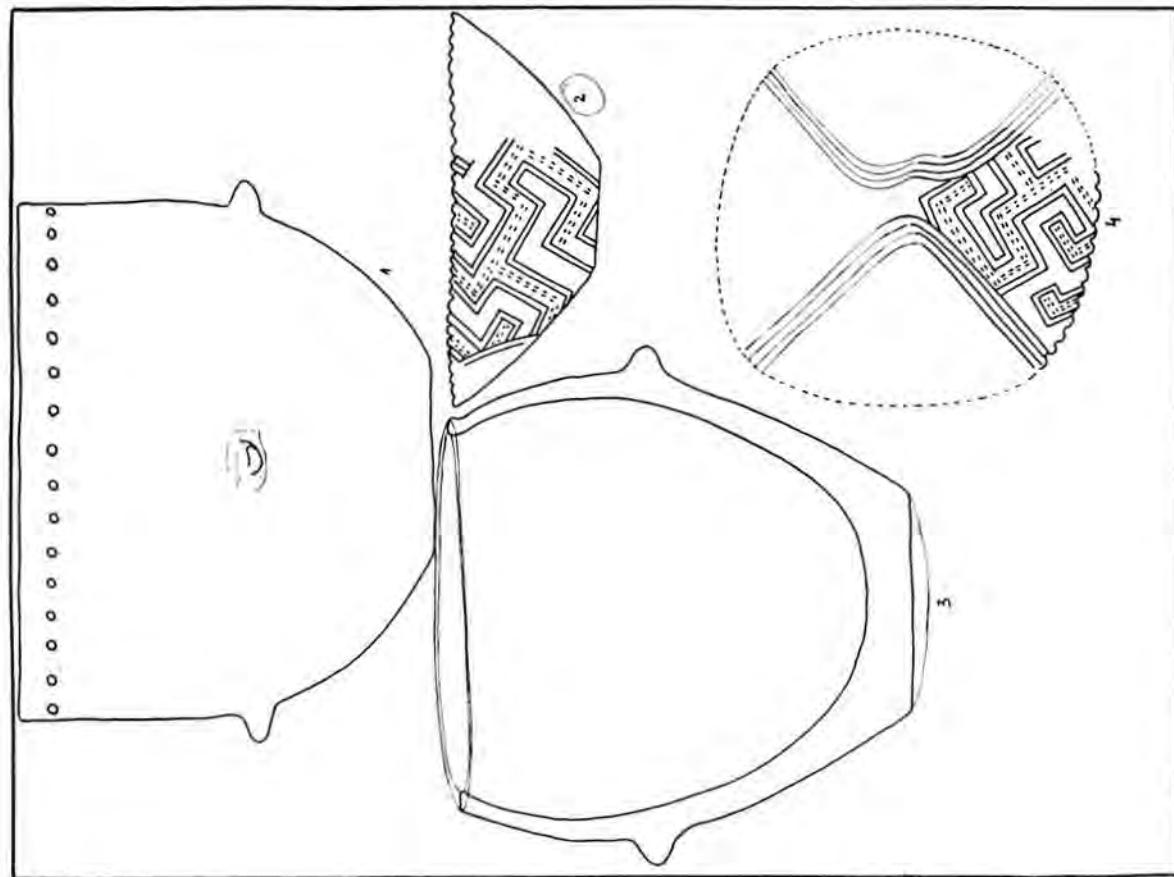
Tabuľka XXI.

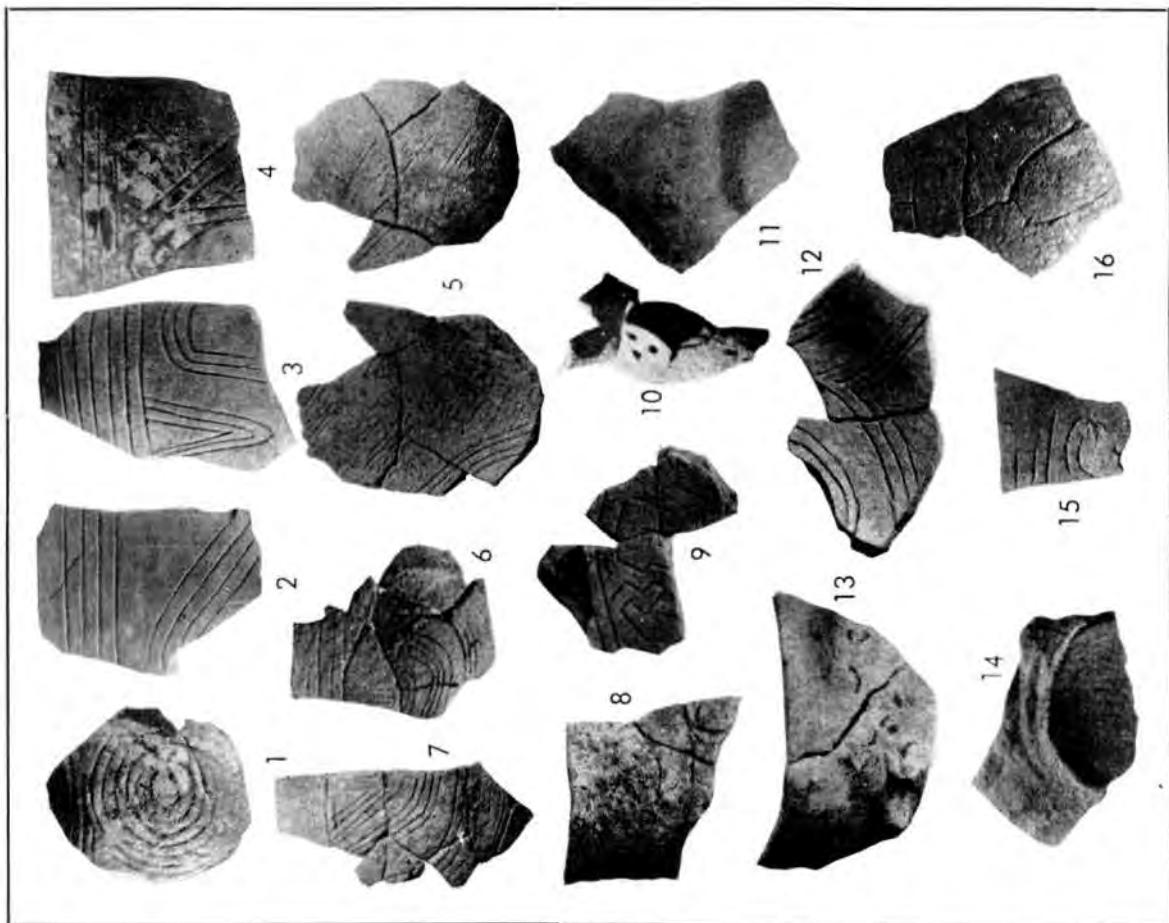
Tabuľka XX.

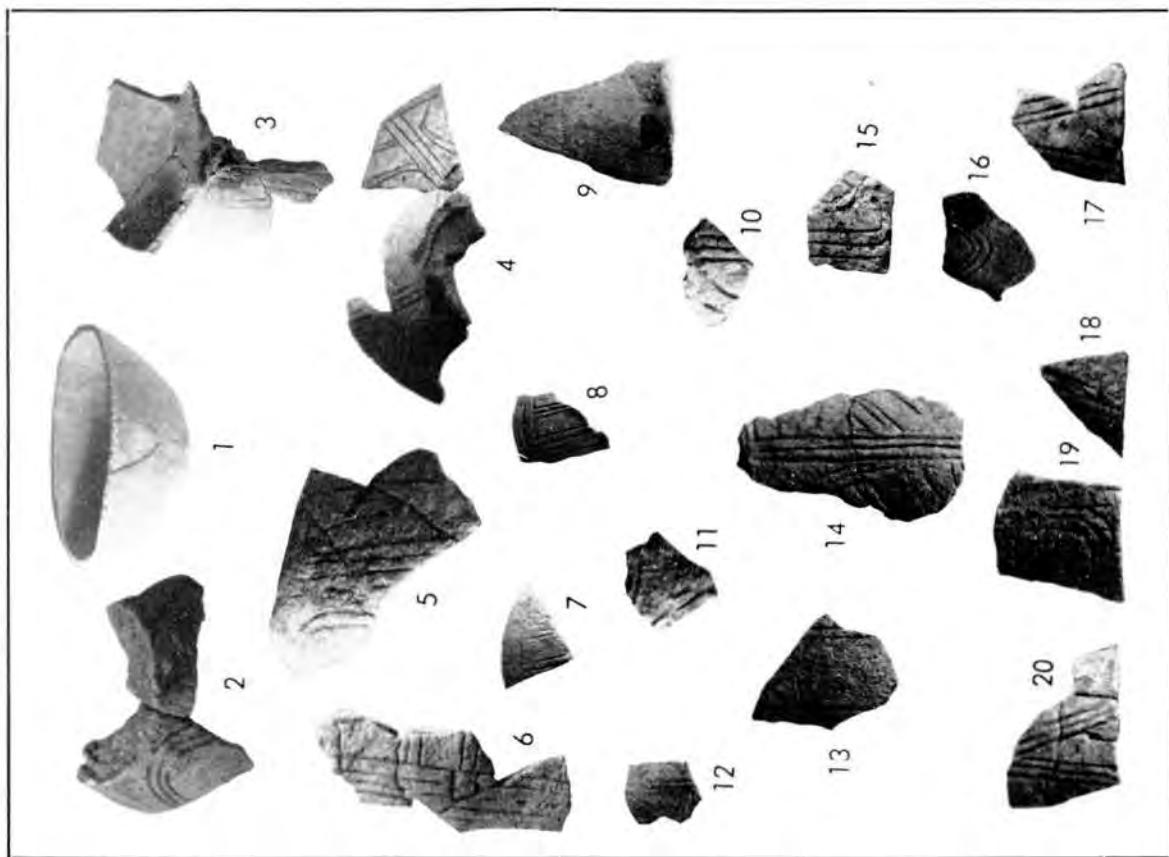
Tabuľka XXIII.

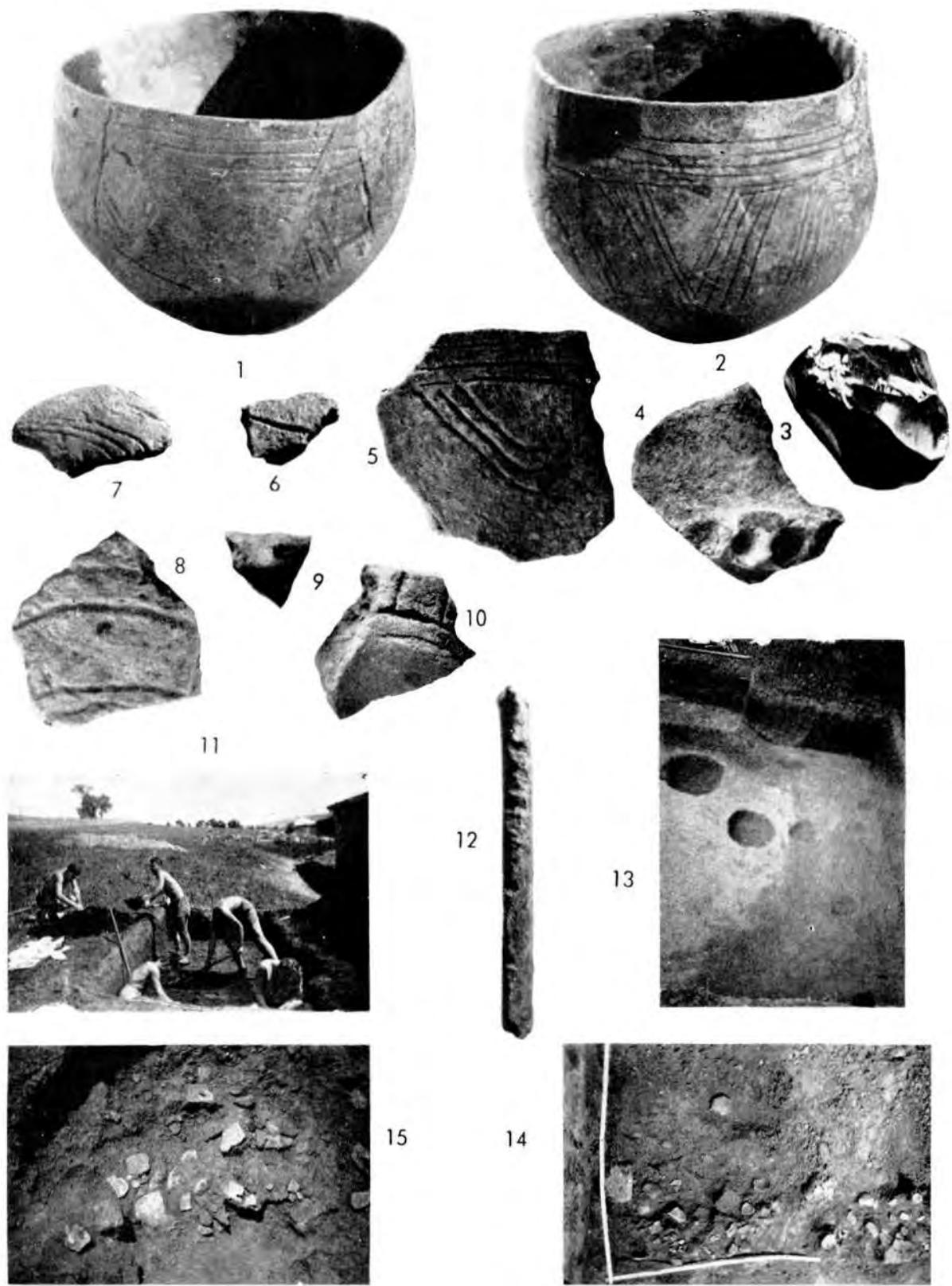
Tabuľka XXII.

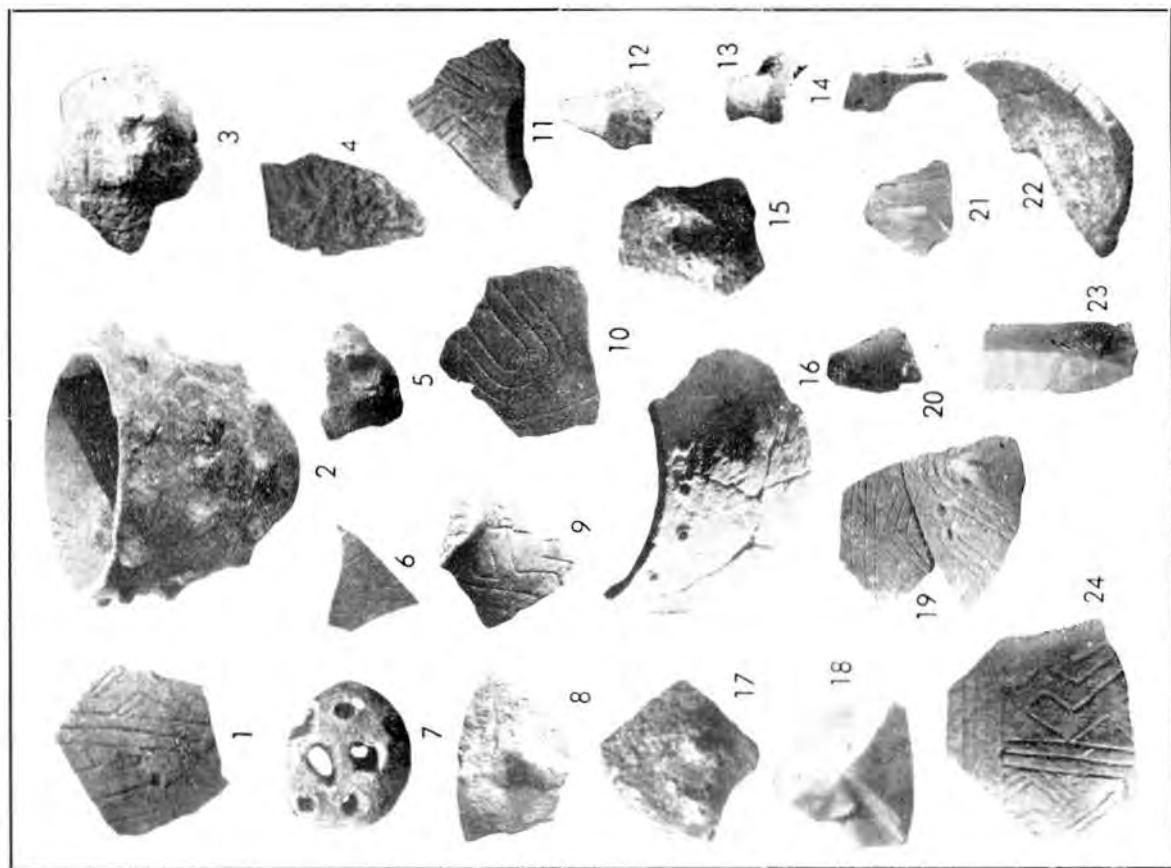
Tabuľka XXV.

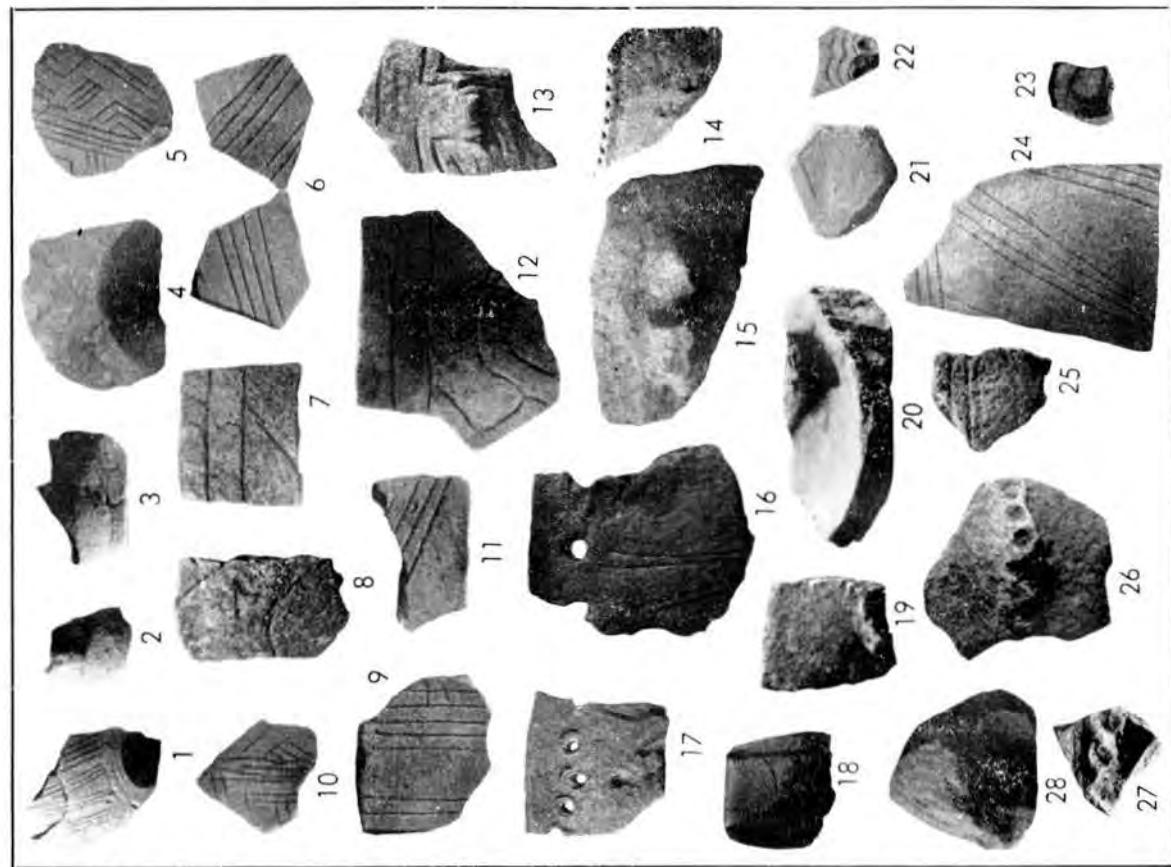
Tabuľka XXIV.

Tabuľka XXVI.

Tabulka XXVIII.

Tabulka XXVII.

Neolitické kostrové hroby v Dudinciach (okr. Šahy)

GEJZA BALAŠA

Nálezisko sa nachádza severovýchodne od kóty 179 na svahu cesty od železničnej stanice Dudince ku kúpeľom práve na rozhraní dudinského a merovského chotára.

Cestou od železničnej zastávky dôjdeme k zaniknutému prameňu (zanikol r. 1955) a od tohto miesta cestou 55 m narazilo sa na prvé známky po osídlení: na črepy, mazanicu, čiernu prepálenú zem atď.

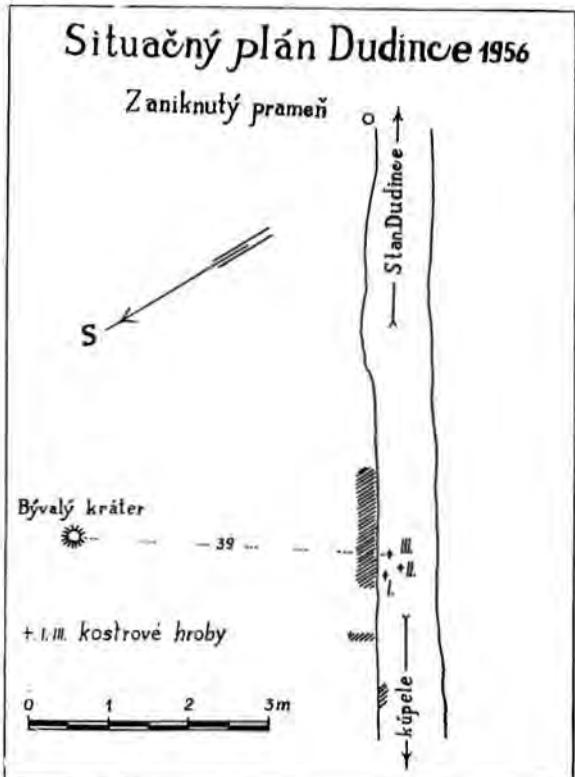
Celé okolie vzniklo sedimentáciou blízkych prameňov, ktoré obsahujú mnoho uhličitanu vápenatého. Travertínový kopec Gestenec je nad uvedenou lokalitou. Veľmi plynko pod terajšou úrovňou narazili sme na kostrové hroby na úpäti vrchu. Je veľmi pravdepodobné, ako na to poukazujú skromné zvyšky, že tu bolo nielen pohrebisko, ale aj sídlisko.

Pretože cestu na uvedenom mieste rozširovali rozorávaním, pred započatím záchranného výskumu bolo zničených asi desať kostier s inventárom.

Na uvedenej ploche sme pozbierali črepy hrubostenné i tenkostenné, zdobené rytými pásmi, mriežkovaním, silnými vodorovnými uchami, prsovitými výčnelkami, zväčša farby okrovej a červenej. Z materiálu podarilo sa zrekonštruovať malú, pôvodne dvoma malými tunelovitými uškami opatenú vázičku (v 8,8–9 cm, ø ústia 7–8 cm, dna 5 cm), vyrobenú z hliny s prímeskami piesku.

Kostrové hroby sa nachádzali na jazdnej dráhe a na jej okraji na juhozápadnom svahu. V týchto miestach bola pluhom vyoraná lebka. Zistený bol kostrový hrob I, ale jeho presná poloha sa už nedala zistíť. Zdalo sa, že mŕtvy odpočíval na chrbte (?). Vpravo od hlavy boli 2–3 hrubostenné nádoby (úplne zničené). Od hlavy na východ bola vo vychýlenej polohe miska s dutou nôžkou, zdobená dierkami, jej misková časť je zdobená drobnými vypuklinami (značne poškodená orbou; výška nôžky 12 cm, ø dna 13 cm, celková výška 19,5 cm, ø ústia 19 cm; obr. 2).

Pod miskou s nôžkou bola uložená hlboká malá mištička farby hniedopopolavej, silnostenná, pô-

Obr. 1. Dudince, okr. Šahy. Situačný plán. I–III — kostrové hroby, — Situationsplan. I–III—Skelettgräber.

vodne zdobená troma postrannými výčnelkami (v 7 cm, ø ústia 10,5 cm, dno 5,5 cm; obr. 3).

Z tohto miesta je i torzo nožika z kremeňa.

Od menovaného miesta smerom západným boli menšie keramické kusy rozvlečené orbou (aj ľudské zuby, kosti, dva kúsky pazúrikov). Kostra (hrob I) ležala v hlbke 70 cm.

Južným smerom od hrobu I narazilo sa na celý kostrový hrob skrčenca (hrob II), orientovaný západovo-východným smerom s rozrušenou lebkou (orbou), tvárou obrátenou asi na sever, s keramickým materiálom okolo hlavy. Za tylom bola vysoká misa, vyrobená z dobre plavenej hliny s po-

strannými výčnelkami na lome, farby hnedej (v 11,5 cm, ø ústia 25 cm, dna 8 cm), ďalej druhá *vysoká miska s troma postrannými výbežkami* vo vychýlenej polohe (v 8,5 cm, ø ústia 17,5 cm, dna 6,5 cm; obr. 4). Tretím honosným kusom je *miska s dutou nôžkou* elegantného tvaru, farby hnedej, s miskou so šikmými bokmi (výška celej misky 15,5 cm, ø ústia 17 cm, výška nohy 9,5 cm; obr. 5). Pri tvári ležala silná, hrubostenná *hlinená naberačka* pologuľovitého tvaru s pre-

tiahnutou prederavenou časťou pre držadlo (v 9,5 cm—10,5 cm, ø ústia 9,5 cm; obr. 6).

Pri naberačke stála *vysoká váza*, vyrobená z hliny s prímeskami piesku, farby čiernej. Na najväčšom vydutí je opatrená dvoma protíahlými

Obr. 2. Dudince, okr. Šahy. Miska s dutou nôžkou (hrob I). — Schale mit Hohlfuss (Grab I).

Obr. 3. Dudince, okr. Šahy. Malá ľlboká mištička (hrob I). — Kleine tiefe Schüssel (Grab I).

Obr. 4. Dudince, okr. Šahy. Misa (hrob II). — Schüssel (Grab II).

Obr. 5. Dudince, okr. Šahy. Miska s dutou nôžkou (hrob II). — Schüssel mit Hohlfuss (Grab II).

Obr. 6. Dudince, okr. Šahy. Hlinená naberačka (hrob II). — Tonkelle (Grab II).

výčnelkami a pri ústí dvoma zvislými tunelovitými uchami (v 17,5 cm, ø ústia 11,5 cm, dna 6 cm; obr. 7). Vo váze bola *jemnostenná malá nádobka*, opatrená od ústia po dno dvoma páskovými uškami (v 4,5 cm, ø ústia 6 cm, dna 3 cm; obr. 8). Obsahovala nejakú masu a kúsky jemnostenného dna akejsi nádobky.

K inventáru patrila aj rozložená *váza farby okrovej* s dvoma tunelovitými uškami. Na vydutí mala dva tupé silné výčnelky. Farba je okrová, na lome čierna (v 18 cm, ø ústia 10 cm, dno 10 cm; obr. 9).

Od hrobu II smerom východným bola orbou odokrytá veľmi skrčená (dl. 0,9 m) a pomerne neporušená kostra (*hrob III*). Tvár mala obrátenú na juh, ľavá ruka bola v lakti skrčená, pravá uložená pod hlavou (dlžky kostí: chrbotová 58 cm, stehnová 40 cm, holenná 39 cm, ramenná 29 cm, vretenná 27 cm). Kostra ležala na pravom boku v hĺbke 55 cm. V oblasti lona bola situovaná *váza farby čiernej*, na najväčšom vydutí opatrená dvojma malými protiahlymi výčnelkami a pri ústí tunelovitými uškami (v 12,8 cm, ø ústia 10 cm, dna 5 cm; obr. 10). Pri ruke bol *nožik z pazúrika*. Severozápadne od kostry sa našiel podobný nožik, ďalej $\frac{1}{2}$ veľkého praslena (v 4,3 cm, ø 5,2 cm) a *torzo streľky* z bronzu s tulajkou.

Obr. 7. Dudince, okr. Šahy. Váza (hrob II). — Vase (Grab II).

Obr. 8. Dudince, okr. Šahy. Miska s uchami (hrob II). — Schüssel mit Henkel (Grab II).

Uvedené hroby sa pravdepodobne nachádzali v bezprostrednej blízkosti sídliska, ako to dokazuje nález mazanice a prepálená vyhladená plocha v pokusnej sonde v strede jazdnej dráhy v hĺbke 65 cm (65 cm + 50 cm vrstva odoraná). Jazdnú dráhu nebolo možné porušiť, a preto sa výskum v tejto časti nemohol robiť.

Rozborom keramiky a črepového materiálu sa zistilo, že *kostrové pohrebisko*, ktoré bolo z väčšej časti zničené, patrí bezpochyby do jednej z kultúr neskorého neolitu, ktoré sú zastúpené v južnej časti Slovenska a súvisia s tzv. tiszapolgárskou kultúrou.

Obr. 9. Dudince, okr. Šahy. Váza (hrob II). — Vase (Grab II).

Obr. 10. Dudince, okr. Šahy. Váza (hrob II). — Vase (Grab II).

Pretože sa tu nachádzajú zvyšky starších prvkov neolitickej kultúry, ako malé prsovité výčnelky na vázach na najväčšom vydutí alebo misky s veryškami dutými nôžkami, ktoré sú zdobené dierkami, alebo misky, ktoré sú na lome zdobené tak tiež výčnelkami, môžeme už na základe výzdoby poukázať na silné vplyvy kultúry lengyelskej a ako sme videli aj tiszapolgárskej.

Kostrové pohrebisko v Dudinciach môžeme teda datovať na koniec neolitu.

Neolithische Skelettgräber in Dudince (Bez. Šahy)

Gejza Baláša

Die Fundstelle liegt nordöstlich von der Kote 179 an der Böschung des Weges von der Eisenbahnstation Dudince zum Bad gerade an der Feldmarkgrenze zwischen Dudince und Merovce.

Auf dem Wege von der Eisenbahnhaltestelle kommen wir zur versiegten Thermalquelle (im J. 1955 versiegt) und von dieser Stelle 55 m längs des Weges weiter stiess man auf die ersten Besiedlungsspuren: auf *Scherben*, *Hüttenlehm*, *schwarzen Lehmbrand* usw.

Die ganze Umgebung ist durch Sedimentation der nahen Thermalquellen entstanden, die viel kohlensauren Kalk enthalten. Der Travertinhügel Gestenec liegt oberhalb der angeführten Lokalität. Am Fusse des Hügels stiessen wir auf *Skelettgräber*, die sehr seicht unter dem jetzigen Niveau lagen. Wie darauf bescheidene Reste hinweisen, ist es sehr wahrscheinlich, dass hier nicht nur ein Gräberfeld, sondern auch eine Siedlung gewesen ist.

Da der Weg an der angeführten Stelle durch Pflügung erweitert worden ist, sind vor der einsetzenden Rettungsgrabung beiläufig zehn Skelette samt dem Inventar vernichtet worden.

Auf der angeführten Fläche haben wir *dickwandige* und *dünnwandige Scherben* aufgesammelt, die mit Ritzlinienbändern, Gittermustern, starken waagrechten Henkeln, konischen Buckeln verziert und grösstenteils rot und ockerfarben waren. Aus dem Material gelang es uns eine kleine, ursprünglich mit zwei kleinen Tunnelhenkeln ausgestattete Vase zu rekonstruieren, deren Material aus Ton mit Sandmagerung bestand. H. 8,8–9 cm, Mdm. 7–8 cm, Stfl. 5 cm.

Die Skelettgräber lagen auf der Fahrstrasse und an ihrem Rand am südwestlichen Abhang. An diesen Stellen ist ein Schädel heraufgepflügt worden. Das *Skelettgrab I* war festgestellt, doch seine genaue Lage konnte nicht mehr erfasst werden. Es hatte den Anschein, dass der Tote auf dem Rücken (?) gebettet war. Rechts vom Schädel waren 2–3 dickwandige Gefässe (völlig vernichtet). Vom Schädel in östlicher Richtung lag in sehr abgewandter Lage eine *Schüssel mit Hohlfuss*, der mit Löchern verziert war. Der schüsselartige Teil trug die Verzierung von kleinen Buckeln. Sie ist stark durch die Überpflügung beschädigt. H. des Fusses 12 cm, Stfl. 13 cm, Gesamthöhe 19,5 cm, Mdm. 19 cm; Abb. 2.

Unter der Fussschüssel kam eine *tiefe kleine Schüssel* zutage, die braungrau gefärbt, dickwandig und ursprünglich mit drei Buckeln verziert war. H. 7 cm, Mdm. 10,5 cm, Stfl. 5,5 cm; Abb. 3.

Von dieser Stelle stammt auch der *Torso eines Silexmesserchens*.

Von der angeführten Stelle in westlicher Richtung lagen kleinere durch das Pflügen verschleppte Gegenstände (z. B. menschliche Zähne, Knochen, zwei Feuersteinstücke). Das Skelett (Grab Nr. I) lag in 70 cm Tiefe.

In südlicher Richtung vom Grab I stiess man auf ein erhaltenes *Grab eines Hockers* (Grab II) mit der Orientierung W–O. Der Schädel war durch Überpflügen gestört, das Gesicht etwa nach Norden gewendet, das keramische Material rund um den Kopf angeordnet. Hinter dem Nacken war eine *hohe Schüssel* aus gut geschlämmtem Ton, mit Buckeln auf dem Bauchumbruch und grauer Färbung (H. 11,5 cm, Mdm. 25 cm, Stfl. 8 cm), ferner eine zweite *hohe Schüssel mit drei hervorragenden Buckeln* (H. 8,5 cm, Mdm. 17,5 cm, Stfl. 6,5 cm; Abb. 4). Ein drittes prunkhaftes Stück ist eine *Schüssel mit Hohlfuss* von geschmackvoller Form, brauner Farbe, zusammen mit einer schrägwandigen Schüssel (die Höhe der ganzen Schüssel 15,5 cm, Mdm. 17 cm, H. des Fusses 9,5 cm; Abb. 5). Beim Gesicht lag ein starker, grobwandiger *tönerner Schöpfer* von halbkugeliger Form mit gestrecktem, durchlochtem Griffteil (H. 9,5–10,5 cm, Mdm. 9,5 cm; Abb. 6).

Bei dem Schöpfgefäß stand eine *hohe Vase*, die aus sandgemagertem Ton gefertigt und schwarz gefärbt war. Auf der grössten Bauchweite ist sie mit zwei gegenständigen Tunnelhenkeln versehen (H. 17,5 cm, Mdm. 11,5 cm, Stfl. 6 cm; Abb. 7). In der Vase war ein *dünnwandiges kleines Gefäß*, das von der Mündung bis zur Standfläche zwei Bandhenkel überbrückten. (H. 4,5 cm, Mdm. 6 cm, Stfl. 3 cm; Abb. 8). Ihr Inhalt war irgendeine Masse und dünnwandige Bodenstückchen irgendeines Gefässchens.

Zum Inventar gehörte auch eine zerbröckelte *Vase mit zwei Tunnelhenkeln*. Auf dem Bauche war sie mit zwei stumpfen starken Buckeln ausgestattet. Oberfläche ockerfarben, der Bruch schwarz (H. 18 cm, Mdm. 10 cm, Stfl. 10 cm; Abb. 9).

In östlicher Richtung vom Grab II wurde ein

extremer Rechtshocker (L. 0,9 m) in verhältnismässig gutem Erhaltungszustand durch Überpflügung freigelegt (Grab III). Das Gesicht war nach Süden gewendet, der linke Arm war im Ellbogen gewinkelt, der rechte lag unter dem Schädel (Länge der Knochen: Wirbelsäule 58 cm, Oberschenkel 40 cm, Schienbein 39 cm, Oberarmknochen 29 cm, Speiche 27 cm). Das Skelett lag in einer Tiefe von 55 cm. In der Schossgegend lag eine *schwarzgefärzte Vase*, die auf der grössten Bauchweite mit zwei kleinen gegenständigen Buckeln ausgestattet war und beim Mündungsrand mit Tunnelhenkeln (H. 12,8 cm, Mdm. 10 cm, Stfl. 5 cm; Abb. 10). Bei der Hand fand sich ein *Flintmesserchen*. Ein ähnliches wurde auch nordwestlich vom Skelett geborgen und weiter entfernt auch die Hälfte eines grossen Spinnwirtels (H. 4,3 cm, Dm. 5,2 cm) und der *Torso eines Bronzepfeils* mit Tülle.

Die angeführten Gräber befanden sich wahrscheinlich in unmittelbarer Nähe der Ansiedlung, wie der Fund eines Lehmbewurfbrockens und die gebrannte geglättete Fläche beweist, der in dem Versuchsschnitt im Zentrum der Fahrstrasse in

65 cm Tiefe beobachtet wurde (65 + eine 50 cm weggepflegte Schicht). Die Fahrstrasse konnte nicht gestört werden, weswegen die Grabung an dieser Stelle unterbleiben musste.

Durch die Analyse der Keramik und des Scherbenmaterials wurde festgestellt, dass das zum grössten Teile vernichtete *Skelettfelder* zweifellos einer von den spätneolithischen Kulturen angehört, die im südlichen Teil der Slowakei vertreten sind und mit der sog. Tiszapolgar-Kultur zusammenhängen.

Da sich hier Reste älterer Elemente der neolithischen Kulturen befinden, wie z. B. kleine konische Buckel auf der grössten Bauchweite der Vasen oder Schüsseln mit hohem Hohlfuss, der mit Löchern verziert ist, oder Schüsseln, die auf dem Bauchumbruch ebenfalls mit Buckeln verziert sind, können wir schon auf Grund der Verzierung auf starke Einflüsse der Lengyel-Kultur und wie wir gesehen haben, auch der Tiszapolgar-Kultur, hinweisen.

Das Skelettfeld in Dudince können wir demnach an das Ende des Neolithikums datieren.

Übersetzt von Berta Nieburowá

Poznámky ke kultuře nálevkovitých pohárů na Moravě

ALENA HOUSTOVÁ

Nálezy kultury nálevkovitých pohárů jsou na Moravě známy již od doby výkopů J. Palliardiho koncem minulého století, zvláště pak od probádání Starého Zámku u Jevišovic. Tento výzkum byl a dosud je nejvýznačnějším příspěvkem k chronologii moravského eneolitu a jeho význam přesahuje i hranice Moravy. Přece však nálezy a na svou dobu svědomitá práce J. Palliardiho a jeho spolupracovníka F. Wildomce nebyly dosud náležitě doceněny, ba mnohdy bylo o nich pochybováno i když jen mlčením.¹ Ještě před dokončením výkopů na Starém Zámku u Jevišovic podal J. Palliardovi zprávu o dosavadních výsledcích,² ve které jevišovické vrstvy označuje jinak, než jsme nyní běžně zvyklí; uvádí zde vrstvy A–E. Toto své označení později zjednoduší a v článku ve WPZ³ označuje již vrstvy C₂, C₁, B a těmito písmeny označil i bezpečně stratigraficky uložené střepy. Z toho vyplývá, že Palliard si nejprve vytvořil na základě vrstev a materiálu z Jevišovic ucelenou koncepci své chronologie a teprve později přikročil k označení střepů, které se nám dodnes zachovalo. Je třeba zhodnotit velkou vědeckou zodpovědnost J. Palliardiho, který označil dle vrstev jen nálezy spolehlivě zařaditelné, zatím co materiál z míst s porušenými vrstvami zůstal stratigraficky neoznačen, aniž by se J. Palliard snažil jej podřídit své koncepci. Do nedávné doby při stanovení relativní chronologie moravského eneolitu byla jevišovská stratigrafie jediným pramenem, který mnozí badatelé shledali spolehlivým.⁴ Novými nálezy na Moravě⁵ a novým hodnocením evropské eneolitické chronologie vůbec⁶ se i nadále ukazuje, že jevišovská stratigrafie zůstává jedním ze základních kamenů. Chronologická posloupnost kultury nálevkovitých pohárů — vrstva C₂ — kultury kanelované — vrstva C₁ — a kultury jevišovické, řadící se do okruhu kultur přibuzných slavonské kultuře — vrstva B —, jak se nám jeví v jevišovické stratigrafii nejen neodporuje dosud známým poznatkům dosaženým v chronologii eneolitu, nýbrž se s nimi plně shoduje.

Lid kultury nálevkovitých pohárů na Moravě osídlil jen území západně od řeky Moravy, zatím co východně od této řeky se vyskytlo jen několik málo nálezů nálevkovitých pohárů, často typologicky degenerovaných v cizím prostředí. Postihnouti vývoj východně od řeky Moravy v době, kdy západní část Moravy byla osídlena kulturou nálevkovitých pohárů, je za dnešního stavu bádání velmi těžké. Zdá se, že zde dožívala moravská malovaná kultura a vznikala kultura kanelovaná,⁷ která sa později rozšířila na území celé Moravy.

Typologicky i chronologicky tvoří kultura nálevkovitých pohárů na Moravě čtyři skupiny.

První — nejstarší — skupinu nálevkovitých pohárů na Moravě můžeme označiti jako další tvarové obohacení Beckerova stupně AB pro střední Evropu.⁸ Kromě nálezů z Božic⁹ je na Moravě známo dalších pět nálezů typologicky patřících této skupině. Dva z nich pocházejí z kulturních jam moravské malované kultury jako ojedinělé nálezy kultury nálevkovitých pohárů v tomto prostředí. Další tři nálezy jsou náhodné a bližší určení nálezových okolností by se dalo podat až po dalším výzkumu. K této nejstarší skupině nálevkovitých pohárů na Moravě však nemůžeme počítati ani nálevkovitý pohár ze Staré Eřeclavi, protože jí neodpovídá ani typologicky ani nálezovými okolnostmi, ani amforku ze Šatova, o které je sporné, zda vůbec patří do eneolitu (kultura mohylová).¹⁰ Za dnešního stavu bádání nemůžeme nálezy této nejstarší skupiny kultury nálevkovitých pohárů na Moravě vyvozovati jako přímý vývoj z moravské malované kultury, vzniklé na Moravě. Tvary z uvedeného božického nálezu nepřesvědčují v tom smyslu, že by šlo o přímý vývoj jedné kultury do druhé, nýbrž spíše ukazují na vzájemné ovlivnění dvou vedle sebe žijících složek — kultury nálevkovitých pohárů a kultury moravské malované.¹¹ Mimo tvary z božického nálezu známe z této skupiny na Moravě tvary: nálevkovitého poháru, džbánku a dvojuché amfory. Nálevkovitý pohár přechodného tvaru mezi

moravskou malovanou kulturou a kulturou nálevkovitých pohárů, jaký nalézá v Čechách E. Štiaková,¹² nebyl dosud na Moravě nalezen, a napak vidíme, že již s moravskou malovanou kulturou se objevují tvary nálevkovitých pohárů Becker AB (Božice, Maloměřice). Nejstarší moravské nálevkovité poháry odpovídají tedy Beckrově skupině AB. Mají oproti tělu krátké hrdlo, které tvoří $\frac{1}{5}$ – $\frac{1}{4}$ celkové výšky; je ostře odděleno od těla, které je břichaté. Rovněž džbánky a amfory se vyznačují kratším hrdlem a břichatým tělem (tab. I). Naopak, třeba uvést, že amforovité bezuché tvary kultury moravské malované, které by snad mohly přicházet v úvahu jako předchůdci nálevkovitých pohárů, mají ve svých mladších fázích tendenci zvětšovat vertikální rozložení na úkor horizontálních, což vede k štíhlým, vysokým nádobám. Džbánek a amfory s uchy jsou v moravské malované kultuře tvary ojedinělé a vzácné. Dle zatímních výsledků můžeme tedy usuzovat jen na určité styky této nejstarší fáze kultury nálevkovitých pohárů na Moravě s moravskou malovanou kulturou. Proto také uvedenou skupinu kultury nálevkovitých pohárů můžeme i z hlediska moravských nálezů označiti za nejstarší, neboť tři z těchto nálezů svými nálezovými okolnostmi bezpečně ukazují na vzájemné styky obou kultur a mimo to nemůžeme zatím na Moravě prokázati současnost nejstarší skupiny kultury nálevkovitých pohárů s některou jinou kulturou.

Oproti tomu lze usuzovat, že druhá a třetí skupina nálevkovitých pohárů na Moravě, t. j. baalberská a nálezy odpovídající jevišovické vrstvě C₂, tvoří v určité době eneolitického vývoje západně od řeky Moravy samostatný kulturní horizont. Dosud ani v náhodném, ani v bezpečném nálezovém celku se některá z obou skupin nestýkala s kteroukoli jinou kulturou, jak tomu bylo u předchozí nejstarší skupiny. Naopak tyto dvě skupiny jsou i navzájem samostatné. Důkaz jejich vzájemného styku máme jen v několika ojedinělých baalberských střepech v jevišovické vrstvě C₂ (C₂ – 757, 1921, 1942; Mor. museum v Brně). Z těchto důvodů by se dalo uvažovat i o vzájemném chronologickém rozdílu obou skupin, přičemž baalberská jako relativně starší by předcházela jevišovickou.¹³ Baalberská skupina na Moravě sa neomezuje jen na tvar džbánku,¹⁴ nýbrž má i bohatství jiných typických tvarů – nálevkovitý pohár, dvojuchá amfora, čtyřuchá amfora, míska, džbánek, hrnec.

Jevišovická skupina kultury nálevkovitých pohárů po typologické stránce tvoří zajisté nejvy-

spělejší fázi kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. Nálevkovitý pohár má hrdlo výrazně oddělené od štíhlejšího těla zpravidla hlubší rýhou a odsazením. Hrdlo tvoří $\frac{1}{3}$ – $\frac{1}{2}$ celkové výšky. Podobné výrazné členění nacházíme i u džbánků a kofliků, které mají ucha jdoucí z okraje na horní výduf těla, a u mís. Odsazení zatím nebylo zjištěno u dvouuchých amfor, které mají ucha nasazena na přechodu hrdla a těla. Hrubý hrnec je profilovaný, pod okrajem vždy opatřen sudým počtem velkých pupků a nezřídka také hladkou či důlkovanou lištou. Čtyřuché amfory bývají velkých rozložení s uchy na největší výduti. Téměř 8 % nálezů této skupiny tvoří tvary zdobené. Zdobení kultury nálevkovitých pohárů na Moravě se skládá z kombinací svislých sloupků a krokvice a odpovídá tedy zdobení východní skupiny kultury nálevkovitých pohárů¹⁵ (tab. II).

Tvary čtvrté – ohrozimské –¹⁶ skupiny ztrácí výrazné členění a změkčují svou profilaci v esovitou křivku. Mnohé tvary nádob, jako např. mísa, džbánek, koflík i jiných předmětů, jsou stejné jako u kultury kanelované a keramiku těchto dvou kultur často rozeznávame jen dle kanelované výzdoby. Ohrozimská fáze představuje časový horizont, kdy se na Moravě sžívá nejmladší kultura nálevkovitých pohárů se starší kulturou kanelovanou. Není pochyb o tom, že se v tomto případě jedná o pokojné prolínání a vzájemné ovlivnění obou kulturních celků. Můžeme to pozorovat již z toho, že lid používá společných pohřebišť (Ohrozim, Slatinky) a dále na keramice. Keramika kultury nálevkovitých pohárů ztrácí vlivem keramiky kanelované ostrost tvarů. Zatím co v plastické výzdobě dosud v kultuře nálevkovitých pohárů suverenně prevládal sudý počet, na obou uvedených pohřebištích můžeme pozorovat u nálevkovitých pohárů tři plastické ozdoby na výduti, což např. odpovídá počtu uch na amforách kultury kanelované (tab. III).

Mimo uvedených dvou kultur (moravské malované s nejstarší skupinou a starší kanelované s nejmladší skupinou) není dosud na Moravě důkazů o styku ještě některé jiné kultury s kulturou nálevkovitých pohárů. V poslední době se dosti diskutuje o styku této kultury zvláště s mladšími kulturami: jevišovickou, zvoncovitými poháry a inkruktovanou keramikou. Na Moravě je inkruktovaná keramika hojně známa na jevišovickém nalezišti ve vrstvách C₁ a B, zatím co z vrstvy C₂ pochází jen jeden malý střípek. I na jiných nalezištích lze pozorovat, že inkruktovaná keramika nedoprovází na Moravě starší fáze kultury nálev-

kovitých pohárů a začíná sa spoře objevovat až s kulturou kanelovanou v ohrozimské fázi. Na křepickém nalezišti (okr. Mor. Krumlov – bez nalezových celků) je zastoupena baalberská keramika a keramika inkruftovaná, aniž by zde byla dosud nalezena typicky zdobená keramika kanelovaná nebo jevišovická, takže by se mohlo mylně zdát, že se zde jedná o současnost. V materiálu z Křepic jsou však i střepy z hrubých hrnců, zdobené vertikálním krokvicovitým ornamentem, který známe až v kultuře kanelované. Lze tedy právem usuzovat, že v Křepicích bylo dvojí osídlení; baalberské a mladší, representované inkruftovanou keramikou, patřící k materiálu analogickému jevišovické vrstvě C₁. Avšak v Rakousku v typu Retz¹⁷ považují inkruftovanou keramiku za současnou s kulturou nálevkovitých pohárů. O tomto nálezu a chronologických důsledcích z něho plynoucích zapochyboval již B. Novotný¹⁸ a ukázal, že na Slovensku se jeví situace jinak,¹⁹ podobně jako na Moravě.

E. Pleslová - Štíková poukazuje, že v jevišovické vrstvě B je zbytek lávve s límcem a tím předpokládá přežívání kultury nálevkovitých pohárů na Moravě i do mladšího eneolitu.²⁰ Na otázku zařazení lávve s límcem do jevišovické stratigrafie odpověděl již J. Neustupný.²¹ V Mor. museu je z jevišovického hradiska skutečně uložen jen jeden zlomek lávve s límcem (i. č. 3830), který však není označen vrstvou. Lávva s límcem není na Moravě tak výhradně typickým tvarem pro kulturu nálevkovitých pohárů. Nevykluje se vůbec ve starších třech obdobích kultury nálevkovitých pohárů, jak byly výše formulovány a spodní hranici jejího výskytu na Moravě můžeme stanoviti teprve ohrozimskou fázi. Nechybí ani případy, že ji nacházíme v nalezových celcích kultury kanelované jako ojedinělý tvar, aniž by cokoli jiného z těchto celků mohlo být označeno jako typický tvar kultury nálevkovitých pohárů. Podobně je tomu i v Lazcích, kde K. Schirmer uvádí výkopy jam, ve kterých spolu se střepy kultury kanelované, láhví s límcem se nacházely také střepy kultury zvoncovitých pohárů. Avšak ani sám Schirmer nebyl přesvědčen o průkaznosti těchto nálezů. Zmiňuje se o tom, že jámy byly těžko rozpoznatelné, uvažuje dokonce, zda se nejdalo o bažinné odpadliště a za tím účelem dal provést rozbor půdy, který však odpověděl negativně na jeho myšlenku. Z malého nákresu, který uvádí, lze usuzovat, že jde o rozrušené jámy.²² Pokud nebudou nalezeny další přesvědčivejší nálezy, nemůžeme tvrditi, že by

kultura nálevkovitých pohárů na Moravě přišla do přímého styku s kulturou zvoncovitých pohárů.

Většina nálezů kultury nálevkovitých pohárů na Moravě pochází ze sídlišť. Sídliště a ojedinělé nálezy pocházejí ve větší míře z nižinných poloh. Dle dnešního stavu vědomostí jen asi 30 % sídlišť kultury nálevkovitých pohárů na Moravě je výšinných. Nejhustší osidlení lidu kultury nálevkovitých pohárů se táhne přibližně kolem pomyslné čáry Znojmo – Brno – Olomouc. Od Olomouce pak Hornomoravským úvalem na sever. Osamoceno je několik nalezišť v dolních tocích řek Moravy a Dyje a na Opavsku. Z toho výšinná sídliště jsou většinou v jižní části země; nejsevernejší jsou Bílovice na Prostějovsku. Nebylo dosud na Moravě prokázáno, že by některé z výšinných sídlišť, osídlené lidem kultury nálevkovitých pohárů, bylo opevněno a jestliže opevnění existovalo, budeme je i v budoucnu prokazovati s velkými obtížemi, protože se většinou jedná o lokality v pravěku, po případě i v době historické, poměrně bohatě osídlené.

Nyní několik slov o době osídlení eneolitických výšinných sídlišť na Moravě. Pokud se můžeme spolehnout na zlomkovitý materiál, který máme nyní k dispozici, situace by vypadala asi takto:

Bílovice (okr. Prostějov). Toto naleziště bylo osídleno lidem kultury nálevkovitých pohárů, kanelované a jevišovické. Materiál, který bychom mohli přisouditi kultuře nálevkovitých pohárů, patří až do vyspělejšího období jejího vývoje, do ohrozimského stupně. Počátek osídlení tohoto sídliště lze klásti na konec kultury nálevkovitých pohárů a na počátek kultury kanelované.

Grešlové Mýto (okr. Mor. Budějovice) bylo osídleno od kultury píchané až po dobu halštatskou, ovšem ne nepřetržitě. Kultura nálevkovitých pohárů není poměrně hojně zastoupena. Nejcharakterističtější je nálevkový pohár (Mor. museum Brno, i. č. 50948), který se svým typem řadí do střední fáze kultury. Jinak jsou zde zlomy zdobených nádob a střep lávve s límcem, která se po prvé objevuje v ohrozimském stupni. Z toho plyne výsledek, že toto sídliště bylo v eneolitu obydleno ve střední až pozdní fázi kultury nálevkovitých pohárů.

Jevišovice (okr. Znojmo). V materiálu z Jevišovic převládá střední fáze kultury nálevkovitých pohárů, i když některé střepy můžeme považovati za starší, jak jsem se výše zmínila.

Křepice (okr. Mor. Krumlov) byly osídleny jen v baalberské fázi kultury nálevkovitých pohárů.

Luleč (okr. Vyškov). Nálevkovitý pohár, láhve s líncem a kanelovaná keramika ukazují, že eneolitické osídlení zde bylo započato v ohrozimské fázi, nebereme-li v úvahu starší osídlení lidem kultury moravské malované.

Líšeň (Brno—venkov) byla v eneolitu dle A. Benešové osídlena v ohrozimské fázi a kulturou jevišovickou.²³

Vážany (okr. Boskovice). Kromě nálezů starší kultury mor. malované a mladší kultury lužické můžeme počátek eneolitického osídlení stanoviti do ohrozimské fáze.²⁴

Znojmo. Mimo stopy osídlení kultury nálevkovitých pohárů jsou zde nálezy kultury kanelované a jevišovické z eneolitu. Materiál kultury nálevkovitých pohárů není zde tak průkazný, aby dovoloval přesnější chronologické zařazení a počátek eneolitického osídlení bychom mohli klásti do střední až ohrozimské fáze.

Ze studia dosavadního materiálu můžeme konstatovat, že výsinná sídliště kultury nálevkovitých pohárů na Moravě nebyla osídlena jednorázově, nýbrž postupně, během celého trvání kultury, přičemž se zdá, že v mladší fázi je to úkaz častější. Výsinné sídliště, které by patřilo výhradně lidu kultury nálevkovitých pohárů na Moravě, aniž by bylo před či potom osídleno, není známo. Jsou však naopak výsinná sídliště v moravském eneolitu, na kterých osídlení kultury nálevkovitých pohárů nebylo prokázáno. Z toho by plynul závěr, že osídlování výsinných sídlišť v eneolitu se postupně stávalo častější. Jde o pozvolný proces, který se táhne od doby kultury moravské malované až do konce eneolitu. Přiřína tohoto procesu by mohla být různá. Dalo by se uvažovat o přírůstku obyvatelstva, o určitých nenáhlých změnách podnebných či společenských a pod. Jednalоli se o funkci obrannou, pak bychom předpokládali,

že nešlo o náhlý vpád, nýbrž o pozvolnou infiltrace, a to spíše od jihu, kde je výskyt výsinných sídlišť častější. Nelze se však bezpečně rozhodnouti pro některý z těchto výkladů, protože tato otázka bude muset být řešena ze širokého hlediska celého moravského eneolitu a rozbor výsinných sídlišť kultury nálevkovitých pohárů bude jen menším podilem k tomuto cíli.

Pohřebiště naší kultury jsou známa na Moravě celkem dvě: Slatinky a Ohrozim,²⁵ mimo ojedinělé nálezy rozrušených hrobů. Obě uvedená pohřebiště patří poslední ohrozimské fázi a jsou spoletčná kultuře nálevkovitých pohárů a kultuře kanelované. Hroby jsou žárové, umístěny pod protáhlými mohylami, často obloženy kameny. Právem jejich stavbu můžeme přirovnati ke kujawským megalitickým hrobům východní skupiny kultury nálevkovitých pohárů.²⁶

Kultura nálevkovitých pohárů na Moravě tvoří dobu přechodu od neolitu k rušné době eneolitické, ačkoliv existenci kovových předmětů v naší kultuře těžko dnes můžeme prokázeti. Palliardi uvádí nález čtyřbokého šídla, kroužku o třech závitech a poloviny většího kroužku z jevišovické vrstvy C nebo C₂.²⁷ Zminky o „bronzovém drátu“ uvádí i A. Gottwald ze Slatinek i Ohrozimi.²⁸ Tyto nálezy jsou však dnes nekontrolované. Přesto však musíme počítati s těmito sporými poznámkami a pokládati kulturu nálevkovitých pohárů na Moravě za eneolitickou, již časově zařadíme mezi kultury moravskou malovanou a kanelovanou.

Poznámka: Podrobnější rozbor a materiálové zdůvodnění jednotlivých závěrů jsem provedla ve své diplomové práci *Kultura nálevkovitých pohárů a její význam v moravském eneolitiku*, Brno, březen 1957, uložené na brněnské universitě.

Poznámky a literatura

¹ Stocký A., *Pravěk země české I*, Praha 1926, 149; Schránil J., *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Leipzig 1928, 59—60.

² Palliardi J., *Stratigrafické výsledky výzkumu na Starém Zámku u Jevišovic*, Pravěk VIII, 1912, 17 a d.

³ Týž, *Die relative Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mähren*, WPZ I, 1914, 256 a d.

⁴ Mengin O., *Einführung in die Urgeschichte Böhmens und Mährens*, Reichenberg 1926, 44; Böhm J., *Příspěvky k moravské prehistorii*, Časopis Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci (dále ČVMSO) XLI—XLII, 1929, 142—143; Böhm J. a Snětina K., *Neolitické*

sídliště na Vejštiči u Vážan, Památky archeologické (dále Památky) XL, 1934, 13—20; Milojčík V., *Chronologie der jüngeren Steinzeit Mittel- und Südosteuropas*, Berlin 1949, 95; Neustupný J., *A la chronologie de l'éneolithique*, *Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie*, Prague 1956, 48.

⁵ Benešová A., *Eneolit na hradišti Staré Zámky u Lišně se zřetelem k dosavadní chronologii*, Referáty o pracovních výsledcích československých archeologů za rok 1955, ČSAV, Liblice 1956, 40 a d.

⁶ Srov. např. Milojčík V., l. c., 84, 94; Garašanin M. V., *Hronologija vinčanske grupe*, Ljubljana 1951,

- 149; Banner J., *Die Péceler Kultur*, Archeologia Hungarica, Budapest 1956, 236–237; Novotný B., *Slavónska kultúra v Československu*, Slovenská archeológia III, 1955, 42; Pittioni R., *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, Wien 1954, 177; Nosek S., *Stan i potrzeby badań w zakresie neolitu Małopolski*, Wiadomości archeologiczne XXIII, 1956, 18; Mildenberger G., *Studien zum mitteldeutschen Neolithikum*, Leipzig 1953, 91–95.
- ⁷ Böhm J., *Zur Frage der Endphase der donauländischen Kultur*, Altböhmen und Altmähren I, 1941, 61–64.
- ⁸ Becker C. J., *Mosefunde Lerkar fra yngre Stenalder*, Kobenhavn 1948, str. XIII.
- ⁹ Zápotocký M., *K problému počátků kultury nálevkovitých pohárů*, Archeologické rozhledy (dále AR) IX, 1957, 206–233.
- ¹⁰ Týž, l. c., 225.
- ¹¹ Podobně soudí Zápotocký M., l. c., 229.
- ¹² Štiková E., *Eneolitická skupina nálevkovitých pohárů v Čechách*, AR VI, 1954, 380–382.
- ¹³ Neustupný E. F., *Die chronologischen Beziehungen des Äneolithikums*, Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie, Prague 1956, 67; Zápotocký M., l. c., 228, 229.
- ¹⁴ Jak uvádí Zápotocký M., *Baalberská skupina v Čechách*, AR VIII, 1956, 556.
- ¹⁵ Neustupný E. F., l. c., je synchronizuje s nálezy v Gaj.
- ¹⁶ Böhm J., ČVMSO XLII, 142.
- ¹⁷ Seewald O., *Die jungneolithische Siedlung in Retz (Niederdonau)*, Prehistoric 7, 1940, 1–15; Pittioni R., l. c., 177–182.
- ¹⁸ Novotný B., l. c., 26, 42.
- ¹⁹ Týž, *Prispevok k poznaniu mladšej doby kamennej na Slovensku*, Sborník Liblice 1957.
- ²⁰ Pleslová-Štiková E., *Die Trichterrandbecher in der Chronologie des „Äneolithikums“*, Chronologie préhistorique de la Tchécoslovaquie, Prague 1956, 61–62.
- ²¹ Neustupný J., l. c., 76–77.
- ²² Schirmeisen K., *Neue Grabungen in dem neolithischen Siedlungsgebiet zwischen Deutschlosen – Lazce und Meidl*, Verhandlungen des Naturforschenden Vereines in Brünn, LXVI, 1935, 124–130.
- ²³ Benešová A., l. c.
- ²⁴ Böhm J. a Snětina K., Památky XL, 1934, 13–20.
- ²⁵ Gottwald A., *Mohylы se žárovými hroby nordickými u Slatinek*, ČVMSO XXXVI, 1925, 5 a d.; týž, *Zárové hroby v mohylách u Ohrozimí*, ČVMSO XXXVII, 1926, 47 a d.
- ²⁶ Chmielewski B., *Zagadnienie grobowców kujawskich w swietle ostatnich badań*, Łódź 1952.
- ²⁷ Palliardi J., WPZ I, 1914, 267.
- ²⁸ Gottwald A., ČVMSO XXXVI, 1925, 13; týž, ČVMSO XXXVII, 1926, 58.

Bemerkungen zur Trichterbecherkultur in Mähren

Alena Houstová

Die Autorin wertet die Jevišovitzer (Jaispitzer) äneolithische Stratigraphie J. Palliardis aus Starý Zámek bei Jevišovice (Anm. 3) und kommt zu dem Ergebnis, dass sie für einer von den Grundsteinen der Chronologie des Äneolithikums angesehen werden kann. Die Trichterbecherkultur ist in dieser Stratigraphie in der ältesten Schicht C₂ vertreten, die jüngere Schicht C₁ repräsentiert die kanellierte Kultur und die jüngste Schicht B die zum Bereich der slawonischen Kultur gehörende Jevišovitzer Kultur.

Die Trichterbecherkultur bildet in Mähren vier typologische und chronologische Gruppen:

1. Die älteste Gruppe ist für Mitteleuropa eine weitere Bereicherung von Beckers Stufe AB. Jedoch können die Funde aus Stará Břeclav und Šatov dieser Gruppe nicht zugewiesen werden (Anm. 10). Es kann bis jetzt nicht bewiesen werden, dass diese älteste Stufe der Trichterbecherkultur aus der mährischen bemalten Keramik entstanden wäre. Der Form nach kennen wir in die-

ser Gruppe den Trichterbecher, dessen als 1/5 bis 1/4 der gesamten Körperhöhe ausmacht, ferner den Krug, die zweihenkelige Amphore und die Formen aus Božice (Anm. 9; Taf. I). Nach den Fundumständen kann bei dieser Gruppe auf Gleichzeitigkeit mit der mährischen bemalten Kultur geschlossen werden, deswegen betrachten wir sie auch als die älteste von allen Gruppen der Trichterbecherkultur in Mähren. Beziehungen zu einer anderen Kultur oder Gruppe sind vorderhand nicht nachgewiesen worden.

2. Die Gruppe Baalberg beschränkt sich in Mähren nicht bloss auf die Krugform (Anm. 14), sondern weist auch einen Reichtum von anderen Formen auf (Trichterbecher, zweihenkelige Amphore, vierhenkelige Amphore, Schüssel, Topf) und wie es scheint, ist sie in Mähren selbständig, denn bis jetzt ist sie in keinem sicheren Fundverband mit einer anderen Kultur oder Kulturgruppe gefunden worden.

3. Ähnlich ist es bei der dritten, reichsten und

formenkundlich entwickeltesten Gruppe der Trichterbecher — der Jevišovitzer Gruppe. Der Hals des Trichterbechers bildet $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$ der Gesamthöhe. Die Formen dieser Gruppe sind ausdrucksvoll gegliedert und verlieren die für die 1. Gruppe typische Bauchigkeit. 8 % dieser Gruppe werden von verzierten Formen gebildet, die der Verzierung der östlichen Gruppe der Trichterbecherkultur entsprechen (Anm. 15; Taf. II).

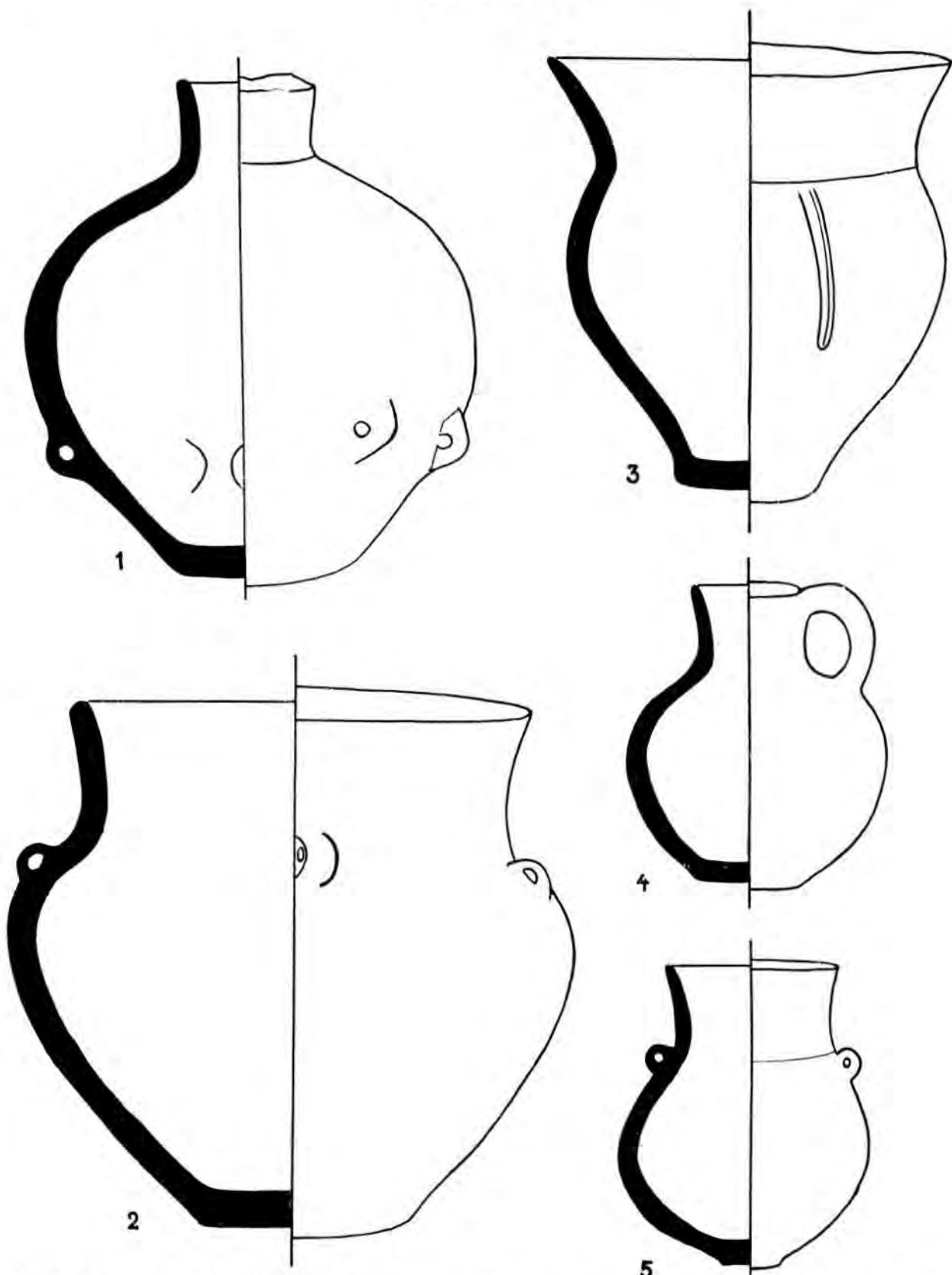
4. Die letzte Phase deutet der Form und auch den Fundverbänden nach (Slatinky, Ohrozim) auf ein ineinanderfliessen und Zusammenleben der Trichterbecherkultur und der kannelierten Kultur hin. Die Keramik verliert ihre markante Gliederung und die Formen erhalten eine S-förmige Profilierung (Taf. III).

Zur Frage der inkrustierten Keramik kann nach den mährischen Funden gesagt werden, dass sie erst mit der kannelierten Kultur zu erscheinen beginnt, und zwar in grösserem Masse erst in

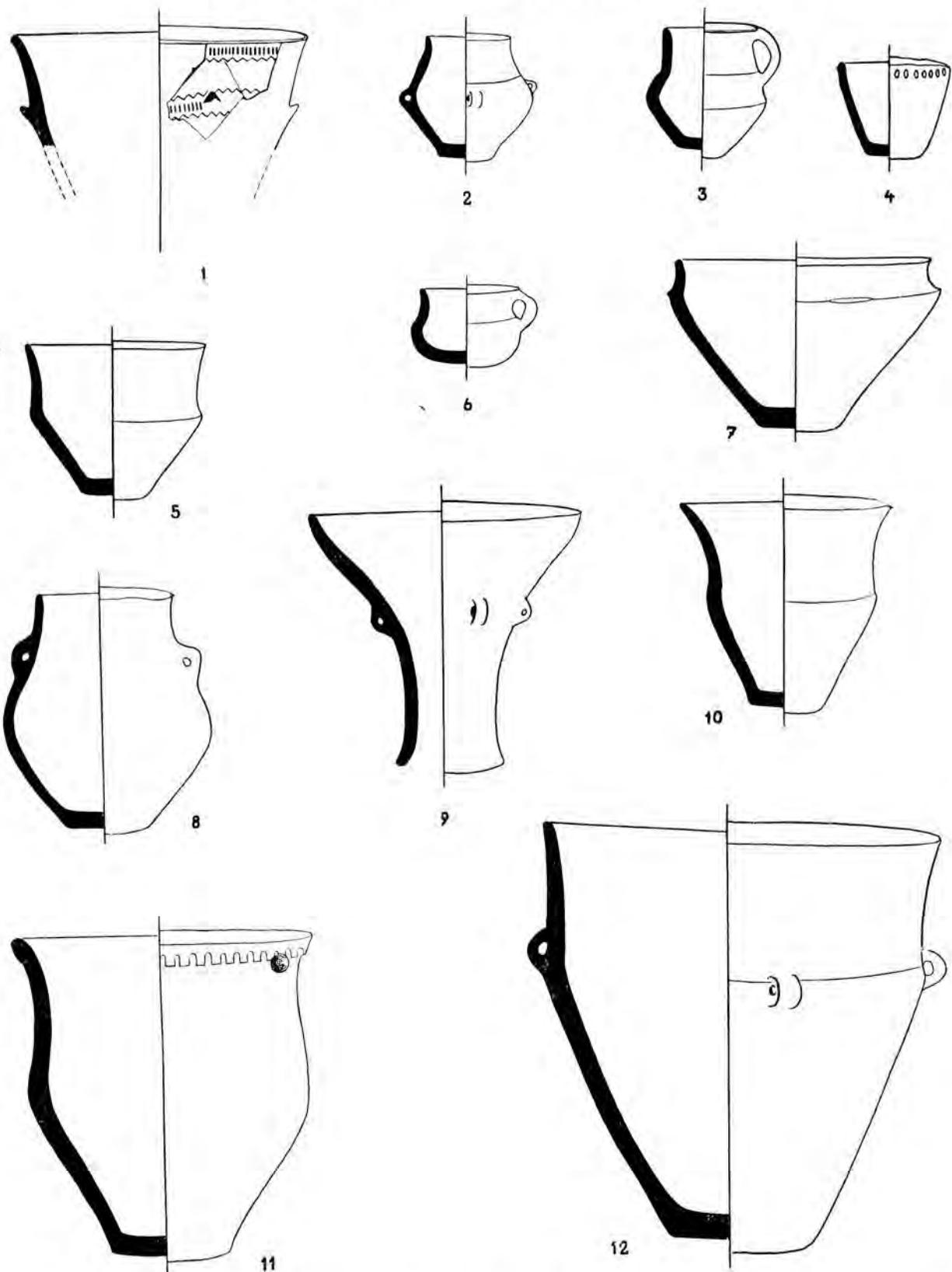
ihrer jüngeren Phase. Die Trichterbecherkultur überlebt in Mähren nicht die Phase Ohrozim, mit Ausnahme der Kragenflasche, die in den älteren drei Phasen der Trichterbecherkultur nicht erscheint und oft bereits ausschliesslich kannelierte Funde begleitet. Beziehungen der Trichterbecherkultur zur Glockenbecherkultur können in Mähren vorderhand nicht belegt werden.

Die Funde der Trichterbecherkultur sind in Mähren grösstenteils aus Siedlungen bekannt, von denen nur 30 % Höhensiedlungen sind. Die Höhensiedlungen wurden nicht auf einmal gebildet, sondern allmäglich. Zwei abgedeckte, bekannte Gräberfelder (Anm. 25) haben Hügelgräbercharakter und in ihrer Lage und Bauart können sie zu den megalithischen Kujawer Gräbern der Trichterbecherkultur gereiht werden. Abweichend ist nur der Brandbestattungsritus.

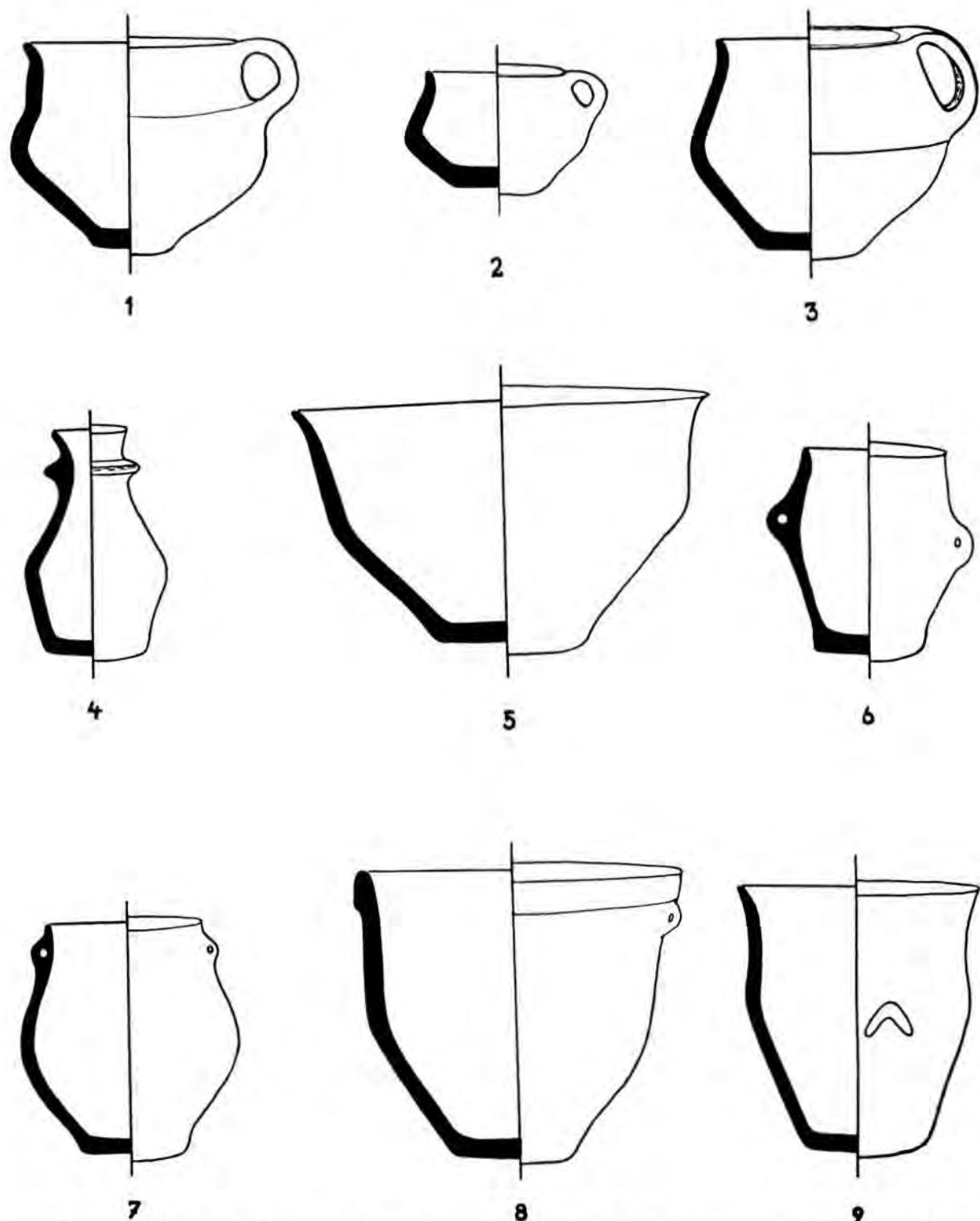
Übersetzt von B. Nieburowá

Tabulka I. Tvary nejstarší fáze kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. 1. Božice, okr. Mikulov, A 1410 museum Znojmo; 2. Božice, okr. Mikulov, A 1419 museum Znojmo; 3. Brno—Maloměřice, 14 787/42 Mor. museum Brno; 4. Kovalovice, okr. Slavkov, 244 museum Slavkov; 5. Mohelnice, dle AR VIII, 1956, str. 37, obr. 14. — Formen der ältesten Phase der Trichterbecherkultur in Mähren. 1. Božice, Bez. Mikulov, A 1410 Museum Znojmo; 2. Božice, Bez. Mikulov, A 1419 Museum Znojmo; 3. Brno—Maloměřice, 14 717/42 Mährisches Museum Brno; 4. Kovalovice, Bez. Slavkov, 244 Museum Slavkov; 5. Mohelnice, nach AR VIII, 1956, S. 37, Abb. 14.

Tabulka II. Tvary jevišovické fáze kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. Jevišovice, okr. Znojmo. 1. C₂—2559, Preh. ústav Masarykovy university v Brně; 2. 3372; 3. C₂—817; 4. C₂—6902; 5. 26 (ze sbírky F. Vildomce); 6. C₂—6904; 7. C₂—4819; 8. C₂—2254; 9. C₂—2270; 10. C—806; 11. C₂—2261; 12. C₂—2266; vše v Mor. museu Brno. — Formen der Jevišovice-Phase der Trichterbecherkultur in Mähren. Jevišovice, Bez. Znojmo. 1. C₂—2559, Prähist. Institut MU in Brno; 2. 3372; 3. C₂—817; 4. C₂—6902; 5. 26 (aus der F. Vildomec-Sammlung); 6. C₂—6904; 7. C₂—4819; 8. C₂—2254; 9. C₂—2270; 10. C—806; 11. C₂—2261; 12. C₂—2266; alles im Mährischen Museum zu Brno.

Tabulka III. Tvarohozimské fáze kultury nálevkovitých pohárů na Moravě. 1. Slatinky, okr. Prostějov, E 78 museum Prostějov; 2. Ohořízim, okr. Prostějov, D 723 museum Olomouc; 3. Slatinky, okr. Prostějov, E 84 museum Prostějov; 4. Luleč, okr. Vyškov, bez i. č. Mor. museum Brno; 5. Slatinky, okr. Prostějov, E 65 museum Prostějov; 6. Luleč, okr. Vyškov, bez i. č. Mor. museum Brno; 7. Slatinky, Prostějov, E 61 museum Prostějov; 8. Slatinky, okr. Prostějov, E 76 museum Prostějov; 9. Slatinice, okr. Olomouc-okolí, E 59 muzeum Prostějov. — Formen der Ohrozim-Phase der Trichterbecherkultur in Mähren. 1. Slatinky, Bez. Prostějov, E 78 Museum Prostějov; 2. Ohořízim, Bez. Prostějov, D 723 Museum Olomouc; 3. Slatinky, Bez. Prostějov, E 84 Museum Prostějov; 4. Luleč, Bez. Vyškov, ohne Inventarnummer, Mährisches Museum Brno; 5. Slatinky, Bez. Prostějov, E 65 Museum Prostějov; 6. Luleč, Bez. Vyškov, ohne Inv. Nr. Mährisches Museum Brno; 7. Slatinky, Bez. Prostějov, E 61 Museum Prostějov; 8. Slatinky, Bez. Prostějov, E 76 Museum Prostějov; 9. Slatinice, Bez. Olomouc-Land, E 59 Museum Prostějov.

Zvieracie zvyšky z doby bronzovej z Gánoviec, okr. Poprad

C Y R I L A M B R O S

Pri archeologickej výskumoch sa veľmi často nachádzajú popri dokladoch o hmotnej kultúre tiež početné zvieracie kosti. Ich rozbor, t. j. určenie ich anatomickej a druhovej príslušnosti, poskytuje cenný materiál pre rekonštrukciu hospodárskych pomeroval i pre poznanie vývoja domestikačného procesu hospodársky dôležitých zvierat. Prináša i doklady o kedysi bohatom osídlení našej prírody takými druhami, ktoré sú u nás už vyhubené alebo sa vyskytujú v reliktach, zatiaľ čo v predhistorických a historických dobách boli objektom bohatého lovu.

Už koncom minulého a začiatkom nášho storočia venovali tejto téme niekoľko prác i naši bádatelia (príslušnú literatúru pozri Skutík 1939, 1940). Sústavne sa však nevenovala týmto otázkam dosťatočná pozornosť zo strany zoologických bádateľov. Preto uniklo aj množstvo často veľmi cenného materiálu. Archeologickej výskumy, robené dnes omnoho presnejšími a podrobnejšími metódami, dovoľujú pri dostatočnej pozornosti veľmi presne datovať osteologickej zvierací materiál, čo v minulých dobách nebolo často možné. Rozbory umožňujú sledovať uvedené problémy a dopĺňajú tak určitú medzera, ktorá vznikla v minulosti. Väčšie výsledky môžeme očakávať však iba vtedy, keď budeme sledovať, podrobne spracúvať a porovnávať ziskané materiály. Preto je naša práca len základným prispevkom k prehistorickej osteológií Slovenska.

Pri výskume travertínevej kopy v Gánovciach, okr. Poprad, lokality znácej ináč ako nálezisko neandertálskeho človeka (Vlček 1953), bola r. 1956 v holocénnej černozemi v Hrádku objavená tiež studňa, ktorej obsah ju datuje do doby bronzovej. Výskum robili E. Vlček z Archeologickejho ústavu SAV v Nitre a F. Prošek z Archeologickejho ústavu ČSAV v Prahe. Okrem bohatého a zaujímavého archeologickejho materiálu našlo sa tiež množstvo zvieracích kostí. Pretože celý nález na dne studne bol uzavretý vrstvou obilia, predstavuje teda určitý uzavretý a neporu-

šený celok (archeologickej spracovanie bude uverejnené neskôr).

Zvieracie kosti sú väčšinou rozbité, takže z dlhých kostí sa zachovali len ich horné alebo dolné časti, niekedy len úplne malé úlomky. Na niektorých kostiach sú stopy po sekaní ako dôkaz ľudskej činnosti. Iné sú prepálené, niektoré zase obhryzené od psov. Toto všetko nás oprávňuje tvrdiť, že ide o zvyšky potravy. Z ich druhového určenia sa dozvedáme, ktoré zvieratá poskytovali človeku potravu, ktoré choval ako domáce a ktoré lovil. Získavame teda akýsi obraz o hospodárskych pomeroch tohto sídliska v bronzovej dobe.

Ako sme povedali, kosti boli zväčša roztržené (zrejme, aby získali kostný špik), takže niektoré z nich sa zachovali iba v úlomkoch, ktoré nedovoľujú druhové a mnohokrát ani anatomické zaraďenie. Z celkového počtu 691 nájdených kostí bolo 173 takýchto neurčiteľných úlomkov, teda asi $\frac{1}{4}$. O druhovej príslušnosti ostatných kostí nás prehľadne informuje tabuľka 1. Ďalšia tabuľka (2) podáva prehľad anatomickej príslušnosti. Tabuľky na konci práce udávajú rozmery. Z dlhých kostí boli merateľné len ich proximálne alebo distálne širky. Úplnejšie sú miery krátkych kostí, zvlášť phalangov a tarzálnych kostí. Pri meraní sme sa držali hlavne metódy Duerstovej (1926). Treba však upozorniť na čislovania premolárov. Tu som použil spôsob, ktorý uvádzal Kolda (1936). Premoláre sú číslované od zadu, teda Pm₁ je premolár, ktorý predchádza prvý molár.

Pri druhovom určovaní robilo fažkosti rozlišovanie kostí kozy a ovce. Ak vezmeme do úvahy veľkú podobnosť kostí, určitú variabilitu a pohlavné rozdiely, musíme konštatovať, že väčšina kostí sa nedá rozlišiť, najmä ak sú neúplné, ako je to i v našom prípade. Jediným spolahlivým rozlišovacím znakom sú rohové výbežky. Preto boli obidva druhy sumárne zahrnuté pod názvom malé prežívavce, ako sa všeobecne v literatúre udáva.

Ďalšie fažkosti boli s určovaním vtáčich kostí.

Ich presné určenie je možné len na základe starostlivého porovnávania s bezpečne určeným a známym materiálom. Takého materiálu je však u nás nedostatok. V Moravskom múzeu v Brne je sice základ podobnej zbierky, ktorú zozbieran V. Čapek, ale ani táto nie je úplná (Dr. M. Šilovi z Mor. múzea ďakujeme za ochotu a láskové umožnenie prehliadky Čapkovej zbierky).

Tabuľka 1

	kosti	Počet	V % z celk. poč. určit.	Počet jedincov	V % celkovo poč. jedincov
Kôň (<i>Equus caballus L.</i>)		12	2,50	1	2,22
Pratur (<i>Bos primigenius Boj.</i>)		3	0,57	1	2,22
Hovädzi dobytok (<i>Bos taurus L.</i>)		274	52,89	9	20,00
Jeleň (<i>Cervus elaphus L.</i>)		13	2,50	2	4,44
Los (<i>Alces alces L.</i>)		10	1,93	2	4,44
Srnec (<i>Capreolus capreolus L.</i>)		2	0,38	1	2,22
Malé pršnúvavce ovca (<i>Ovis</i> z toho najm. koza (<i>Capra</i>)		67	12,93	3	6,66
		(6)		(2)	
Ošípané (<i>Sus scrofa L.</i>)		91	17,56	13	28,88
Medved (<i>Ursus arctos L.</i>)		1	0,19	1	2,22
Pes (<i>Canis familiaris L.</i>)		13	2,50	3	6,66
Bobor (<i>Castor fiber L.</i>)		1	0,19	1	2,22
Jež (<i>Erinaceus europaeus L.</i>)		2	0,38	1	2,22
Vtáky (<i>Aves</i>)		25	4,82	5	11,11
Ryby (<i>Teleostei</i>)		4	0,77	2	4,44
Spolu		518		45	

Opis materiálu

- Časť maxilly dx. s Pm_3 , Pm_1 , M_1 , M_3 . *Bos.*
- Zlomok maxilly sin. s M_1 . *Bos.*
- Zlomok maxilly. *Bos.*
- Časť maxilly sin. s M_3 . *Bos.*
- Condylus occipit. dx. *Bos. t.*
- Molárová časť madibuly sin. s M_2 a M_3 . *Bos.*
- Molárová časť mandibuly dx. s M_2 a M_3 . *Bos.*
- Zlomok mandibuly dx. s M_3 . *Bos.*
- Zlomok mandibuly dx. s M_3 . *Bos.*
- Zlomok mandibuly sin. s M_3 . *Bos.*
- Process. articul. mandib. sin. *Bos.*
- Process. articul. a proc. muscul. mandib. sin. *Bos.*
- Časť os. zygomatici dx. *Bos.*
- 49. Jednotlivé voľné M, Pm a I. *Bos.*
- M super., poškodený. *Cervus.*
- M infer. *Cervus.*
- Pm super. *Alces.*
- M infer. *Bos.*
- M super., neprerezaný, poškodený. *Cervus.*
- Časť ossis frontalis dx. s rohovým výbežkom. *Bos.*
- 67. Úlomky rohových výbežkov. *Bos.*
- Časť pravej polovice epistrophea. *Bos. t.*
- Pravá polovica atlasu. *Bos.*
- Pravá polovica atlasu. *Bos.*
- Poškodený atlas. *Bos.*
- Pravá polovica atlasu. *Bos.*
- Telo atlasu s časťou krídel, juvenilný. *Bos.*
- Orálna časť epistrophea. *Bos.*
- Epistropheus s poškodeným oblúkom a trnovým výbežkom. *Bos.*
- Bedrový stavec, poškodený, juvenilný. *Bos.*
- Telo bedrového stavca. *Bos.*
- Posledný bedrový stavec s ulomeným trnovým výbežkom. *Bos.*
- Prvý stavec kosti krízovej. *Bos.*
- Krízová kost zo 4 stavcov. Chýba základňa. *Bos.*
- Costa dx., chýba hlavica, juvenilný. *Bos.*
- 86. Časti rebier. *Bos.*
- Poškodená scapula sin. *Bos.*
- Klbny uhol scap. sin. *Bos.*
- Časť scap. sin. bez kľ. uhla. *Bos.*
- Neúplná scap. dx. *Bos.*
- Časť scap. dx. *Bos.*
- Časť scap. dx. *Bos.*
- Klbny uhol scap. sin. *Bos.*
- Časť scap. sin. *Bos.*
- Zlomok scapuly. *Bos.*
- Humerus dist. dx. *Bos.*
- Humerus dist. sin., mediál. epikond. poškodený. *Bos.*
- Humerus dist. sin. *Bos.*
- Radius prox. sin., mediálne poškodený. *Bos.*
- Radius dist. dx. *Bos.*
- Femur dist. sin., laterálny kondyl obhryzený psom. *Bos.*
- Femur dist. dx., laterálny kondyl obhryzený psom. *Bos.*
- Femur dist. sin., distál. epifýza. *Bos.*
- Femur dist. dx., bez epifýzy. *Bos.*
- Tibia prox. sin. *Bos.*
- Tibia dist. dx. *Bos.*
- Tibia prox. sin. *Cervus.*

Tabułka 2

108. Tibia prox. dx., poškodená. <i>Bos.</i>	118. Acetabulum dx., poškodené. <i>Bos.</i>
109. Tibia prox. dx., poškodená. <i>Bos.</i>	119. Acetabulum sin., <i>Cervus.</i>
110. Tibia dist. sin. <i>Bos.</i>	120. Zlomok panvy. <i>Bos.</i>
111. Tibia dist. dx. <i>Bos.</i>	121. Acetabulum sin., poškodené. <i>Bos.</i>
112. Tibia dist. dx. <i>Bos.</i>	122. Metacarpus prox. sin. <i>Bos.</i>
113. Tibia prox. sin., časť klbovej plochy. <i>Bos.</i>	123. Metacarpus prox. sin. <i>Bos.</i>
114. Tibia dist. dx., juvenilná epifýza. <i>Bos.</i>	124. Metacarpus prox. dx. <i>Bos.</i>
115. Tibia prox., časť juvenilnej epifýzy. <i>Bos.</i>	125. Metacarpus dist. sin. <i>Bos.</i>
116. Ulna sin., bez dist. konca, juvenilná. <i>Bos.</i>	126. Metacarpus dist. sin. <i>Bos.</i>
117. Časť pelvis dx. <i>Bos.</i>	127. Metacarpus dist. sin. <i>Bos.</i>

128. Metacarpus dist. *Bos.*
 129. Metacarpus dist. dx. *Bos.*
 130. Metacarpus dist. dx. *Bos.*
 131. Metacarpus dist. sin. *Bos.*
 132. Metacarpus dist. *Bos.*
 133. Metatarsus prox. dx. *Bos.*
 134. Metatarsus prox. dx. *Bos.*
 135. Metatarsus prox. sin., juvenilný. *Bos.*
 136. Metatarsus prox. sin., juvenilný. *Bos.*
 137. Metatarsus dist., obidve kladky obrúsené.
Bos.
 138. Metatarsus dist., juvenilný, obidve kladky oddelené. *Bos.*
 139. Metatarsus dist. dx. *Bos.*
 140. Metatarsus dist., obidve kladky obrúsené.
Bos.
 141. Metatarsus dist. sin. *Bos.*
 142. Metatarsus dist. sin., juvenilný, epifýz.
 štrbina zreteľná. *Bos.*
 143. Metatarsus dist., kladky odlomené. *Bos.*
 144.–168. Phalanges I. *Bos.*
 169.–180. Phalanges II. *Bos.*
 181.–188. Tali sin. *Bos.*
 189.–197. Tali dx. *Bos.*
 198.–204. Phalanges III. *Bos.*
 205.–210. Calcanei sin. *Bos.*
 211. Calcaneus dx., bez tuber calc. *Bos.*
 212. Calcaneus dx., len tuber calc. *Bos.*
 213. Centrotarsale sin. *Bos.*
 214. Centrotarsale sin. s prirasteným tars. II+
 III. *Bos.*
 215. Centrotarsale sin. s prirasteným tar. II+
 III. *Alces.*
 216. Centrotarsale dx. *Bos.*
 217. Centrotarsale dx., juvenilné. *Bos.*
 218. Centrotarsale dx., juvenilné. *Bos.*
 219. Os carpi ulnare sin. *Bos.*
 220. Os carpi ulnare dx. *Bos.*
 221. Os carpi II.+III. dx. *Bos.*
 222. Os carpi II.+III. dx. *Bos.*
 223. Os carpi II.+III. sin. *Bos.*
 227. Os carpi radiale dx. *Bos.*
 228. Os carpi radiale dx. *Bos.*
 229. Os carpi intermedium dx. *Bos.*
 230. Os carpi intermedium dx. *Bos.*
 235. Os carpi IV. dx. *Bos.*
 236. Os maleolare dx. *Bos.*
 238. Os maleolare sin. *Bos.*
 239. Os carpi accessorium dx. *Bos.*
 241. Zlomok paroha. *Cervus.*
 242. Mandibula sin. s Pm₁, Pm₂, M₁, M₂ a
 poškodeným M₃. *Alces.*
 243. Mandibula sin. s Pm₁, M₁, M₃. *Cervus.*
244. Mandibula sin. s Pm₁ (mliečny), Pm₂,
 Pm₃. *Cervus.*
 245. M₁, M₂, M₃ so zvyškom maxilly. *Alces.*
 246. Zlomok paroha, stopy po sekaní. *Cervus.*
 247. Zlomok paroha. *Cervus.*
 248. Zlomok paroha. *Cervus.*
 249. Humerus dist. sin. *Alces.*
 250. Radius dist. sin. s prirasteným dist. kon-
 com ulny. *Alces.*
 251. Metatarsus sin., proximálna polovica. *Al-
 ces.*
 252. Phalanx I. post. *Alces.*
 253. Phalanx I. ant. *Alces.*
 254. Phalanx II. *Alces.*
 255. Phalanx II. *Cervus.*
 256. Humerus dist. dx., mediál. epikondylus
 poškodený. *Bos primig.*
 257 Humerus dist. sin., oba epikond. poško-
 dené. *Bos.*
 258. Humerus dist. dx. *Bos.*
 259. Humerus dist. dx., oba epikond. a laterál-
 na kladka poškodené. *Bos.*
 260. Humerus dist. dx., oba epikond. poško-
 dené, obhryzené psom. *Bos.*
 261. Humerus dist. dx., oba epikond. poškodené,
 dorzálna časť kladky obhryzená. *Bos.*
 262. Humerus dist. sin. *Bos.*
 263. Humerus dist. sin., oba epikond. a later.
 kladka obhryzená psom. *Bos.*
 264. Humerus dist. sin., celá epifýza obhry-
 zená psom. *Bos.*
 265. Humerus dist. sin., mediálny epikond. po-
 škodený. *Bos.*
 266. Humerus dist. dx., oba epikond. poško-
 dené. *Bos.*
 267. Humerus dist. dx. *Bos.*
 268. Humerus dist. sin., celá epifýza odlomená.
Bos.
 269. Humerus dist. dx., epifýza temer celá
 chýba, je obhryzená psom. *Bos.*
 270. Humerus dist. sin., silne poškodený. *Bos.*
 271. Humerus dist. dx., silne poškodený. *Bos.*
 272. Radius prox. sin., laterálne poškodený.
Bos.
 273. Radius prox. dx. *Bos.*
 274. Radius prox. dx., laterálne poškodený.
Bos.
 275. Radius prox. sin. *Bos.*
 276. Radius prox. dx. *Bos.*
 277. Radius dist. sin., oddelená juvenilná epi-
 fýza. *Bos.*
 278. Radius dist. dx., oddelená juvenilná epi-
 fýza. *Bos.*

279. Radius dist. sin. *Bos*.
 280. Radius dist. sin. *Bos*.
 281. Radius dist. dx. *Bos*.
 282. Ulna dx. *Bos*.
 283. Ulna sin., bez olecranon a dist. konca. *Bos*.
 284. Ulna dx., bez olecranon, časť prirasteného rádia. *Equus*.
 285. Ulna sin., juvenilná. *Bos*.
 286. Femur prox. dx., bez trochanterov. *Bos*.
 287. Femur prox. dx., bez trochanterov. *Bos*.
 288. Femur prox. dx., len jeho hlavica. *Bos*.
 289. Femur prox. dx., len jeho hlavica. *Bos*.
 290. Femur prox. dx., len juvenilná hlavica.
Bos.
 291.—299. Acetabula sin. et dx. *Bos*.
 300. Pm₂ super. *Bos*.
 301. M. super., zlomok. *Cervus*.
 302.—310. Voľné moláre a rezáky. *Bos*.
 311. Metacarpus dist. sin. *Equus*.
 312. Metatarsus dist. sin. *Equus*.
 313. Metatarsus dist. dx. *Equus*.
 314. Metapodium, diaphysa (Mt. ?). *Equus*.
 315. Calcaneus dx. *Equus*.
 316. Phalanx I. ant. dx. *Equus*.
 317. Phalanx III. post., poškodený. *Equus*.
 318. Phalanx III. ant. dx. čiastočne poškodený. *Equus*.
 319. Časť mandibuly sin. (proc. muscul., proc. condyl. a angulus). *Ursus*.
 320. Poškodená lebková dutina s ľavým rohovým výbežkom, ktorý je odseknutý. *Capreolus*.
 321. Humerus dist. sin. *Canis fam.*
 322. Časť maxilly sin. s Pm₁, M₁, M₂. *Canis fam.*
 323. Časť maxilly dx. *Canis fam.*
 324. Časť maxilly sin. s Pm₁, Pm₂. *Canis fam.*
 325. Incisivus III. super dx. *Canis fam.*
 326. Pm₂ super. sin. *Canis fam.*
 327. Pm₁ super. dx. *Canis fam.*
 328. Mandibula sin., premolár. úsek, juvenilný. Pm₂ prerezáva. *Canis fam.*
 329. Maxilla a intermaxilla dx. s Pm₁, Pm₂, Pm₃, M₁, ♂ *Sus*.
 330. Maxilla dx. s Pm₁, Pm₂, Pm₃. *Sus*.
 331. Maxilla sin. s Pm₁, Pm₂, M₁, M₂. *Sus*.
 332. Maxilla dx. s Pm₁, M₁, M₂ a prerezáva M₃. Vek 22 mesiacov. *Sus*.
 333. Maxilla a intremaxilla sin. *Sus*.
 334. Maxilla dx. s Pm₂, Pm₃. *Sus*.
 335. Maxilla sin. s Pm₂, Pm₃, Pm₄. *Sus*.
 336. Maxilla sin. s M₃ (čiastočne opotrebovaný). Vek asi 2 roky. *Sus*.
 337. Intermaxilla sin. *Sus*.
 338. Maxilla sin. s M₁, M₂ (dosiaľ neodraný). Vek asi 15 mesiacov. *Sus*.
 339. Intermaxilla dx. *Sus*.
 340. Maxilla sin. s Pm₃, juvenilná. *Sus*.
 341. Maxilla dx., zlomok. *Sus*.
 342. Mandibula, rezáková časť. ♀ *Sus*.
 343. Mandibula, rezáková časť. ♀ *Sus*.
 344. Mandibula dx. s mlieč. Pm₁, Pm₂ a trvalým M₁, neprerezaný I₁. Vek asi 10 mesiacov. *Sus*.
 345. Mandibula sin. *Sus*.
 346. Mandibula sin. s práve prerezaným Pm₃. Vek asi 15 mesiacov. *Sus*.
 347. Mandibula sin. s M₁, M₂ dosiaľ neprezaný. Vek menej ako 12 mesiacov. *Sus*.
 348. Mandibula sin. s M₂, M₃, stredne opotrebované. Vek vyše 2 roky. *Sus*.
 349. Mandibula sin. s M₂, M₃, málo opotrebované. Vek asi 22 mesiacov. *Sus*.
 350. Mandibula sin. s Pm₁, Pm₂, M₁, M₂. *Sus*.
 351. Mandibula sin. s M₃, značne opotrebovaný. Vek vyše 2 roky. *Sus*.
 352. Mandibula sin. s Pm₁, Pm₂. *Sus*.
 353. Mandibula dx. s M₃, značne opotrebovaný. Vek vyše 2 roky. *Sus*.
 354. Mandibula sin. s M₂, M₃, málo opotrebované. Vek asi 2 roky. *Sus*.
 355. Mandibula dx. s M₂, čiastočne opotrebovaný. Vek asi 14 mesiacov. *Sus*.
 356. Mandibula dx., zlomok. *Sus*.
 357. Zlomok mandibuly s poškodeným M. *Sus*.
 358. Mandibula sin. s M₃, značne opotrebovaný. Vek vyše 2 rokov. *Sus*.
 359. Mandibula dx. s M₃, stredne opotrebovaný. Vek asi 2 roky. *Sus*.
 360. Mandibula dx. s Pm₁, Pm₂. *Sus*.
 361. Mandibula sin. s mliečnym Pm₁. *Sus*.
 362. Mandibula sin. s M₂. *Sus*.
 363. Mandibula, zlomok s alveolou pre C. *Sus*.
 364. Časť vetvy mandibuly sin. *Sus*.
 365. Časť vetvy mandibuly dx. *Sus*.
 366. Process. condyl. mandib. sin. *Bos*.
 367. Angulus mandib. dx. *Sus*.
 368. Process. condyl. mandib. sin. *Sus*.
 369. Process. condyl. mandib. dx. *Sus*.
 370. Process. condyl. mandib. dx. *Sus*.
 371. Scapula dx., poškodená. *Sus*.
 372. Scapula sin., poškodená. *Sus*.
 373. Scapula sin., poškodená. *Sus*.
 374. Zlomok scap. dx. Malý prežívavec.
 375. Humerus dist. sin., obhryzený psom. *Sus*.
 376. Humerus dist. dx. bez kladky, obhryzený psom. *Sus*.

377. Humerus dist. dx, bez kladky, obhryzený psom. *Sus*.
378. Humerus dist. dx., obhryzený psom. *Sus*.
379. Femur dist. sin. *Sus*.
380. Femur dist. sin. *Sus*.
381. Talus dx. *Sus*.
382. Talus sin. *Sus*.
383. Talus dx., proximálna kladka prepálená. *Sus*.
384. Metacarpus IV. sin., distálna epifýza odelená. *Sus*.
385. Metatarsus IV. sin., proximálna časť *Sus*.
386. Metatarsus IV. sin., proximálna časť *Sus*.
387. Metapodium, proxim. epifýza oddelená. *Sus*.
388. Metatarsus IV. sin., proximálna časť *Sus*.
389. Metatarsus III. sin., proximálna časť *Sus*.
- 390.–392. Metapodium bez proximálnej epifýzy. *Sus*.
- 393–395. Poškodená fibula. *Sus*.
- 396.–418. Voľné I, C, Pm a M. *Sus*.
419. Acetabulum sin. *Sus*.
420. Rozbitá lebka mladej ošípanej. Vek asi 6 mesiacov. *Sus*.
421. Phalanx III. *Sus*.
422. Mandibula dx., rezákový úsek. Malý prežívavec (koza – ovca).
423. Maxilla dx. s M₂, M₃. Malý prežívavec (dalej len MP).
424. Maxilla dx. s Pm₁, Pm₂, Pm₃. MP.
425. Maxilla sin. s Pm₁, PM₂, PM₃. MP.
426. Maxilla dx. s Pm₁, Pm₂, Pm₃. MP.
427. Maxilla sin. s M₁, M₂, M₃. *Capreolus*.
- 428.–452. Voľné Pm a M, MP.
453. Polovica poškodeného atlasu. MP.
454. Atlas. *Canis jam*.
455. Atlas. *Ovis*.
456. Scapula dx., poškodená. MP.
457. Scapula sin., poškodená. MP.
- 458–460. Humerus dist. sin. MP.
461. Femur dist. dx., len epifýza z mladého jedinea. MP.
462. Tibia dist. dx. MP.
463. Metacarpus dist. MP.
464. Metatarsus dist. MP.
465. Metatarsus dist. MP.
466. Metacarpus prox. MP.
467. Phalanx I. MP.
468. Phalanx II. MP.
469. Talus sin. MP.
470. Talus dx. MP.
471. Talus sin. MP.
472. Talus dx. MP.
473. Talus dx. MP.
474. Talus sin. MP.
475. Calcaneus sin., poškodený. MP.
476. Calcaneus sin., poškodený. MP.
- 477.–480. Vertebrae thorac. MP.
481. Vertebra cervic. MP.
482. Vertebra thorac. MP.
483. Tibia prox. dx. *Canis jam*.
484. Talus dx. *Canis jam*.
485. Zlomok metapódia. *Canis jam*.
486. Zlomok metapódia. *Canis jam*.
487. Vertebra cervic. VII. *Equus*.
488. Tarsale III. dx. *Equus*.
489. I₃ super. sin., značne odraný. *Equus*.
490. Tibia dist. sin., len epifýza. MP.
491. Poškodený rohový výbežok, ľavý. *Ovis*.
492. Poškodený rohový výbežok, ľavý, stopy po sekani. *Ovis*.
493. Časť pravého rohového výbežku. *Ovis*.
494. Zlomok rohového výbežku. *Ovis*.
495. Zlomok rohového výbežku so zlomkom lebky. *Ovis*.
496. Časť rohového výbežku. *Capra*.
497. Femur dx., s oddelenou hlavicou a dist. epifýzou. *Castor*.
- 498.–501. Rybacie stavce.
502. Celá mandibula a časť ľavej maxilly. *Eri-naceus*.
- 503.–527. Vtáčie kosti, bližšie neurčiteľné. Množstvo kostí menších hloodavecov a obojživelníkov (žiab).
- 173 neurčiteľných úlomkov kostí.

Lovingá zver

Jelen (*Cervus elaphus L.*). Počet kostí jelenia, ak uvážime, že pochádzajú z dvoch jedincov, nie je priliš veľký. V predchádzajúcich obdobiach neolitických bol jelen najviac loveným zvieratom. Toto obdobie sa dokonca označuje ako „jelení vek“ (Boessneck 1956 c). Neskoršie klesá však jeho počet, pravdepodobne v súvislosti s vyspelejším chovom domácich zvierat. Aj takto však zostal jelen oblúbeným objektom lovu. Poskytoval totiž popri množstve mäsa a kože kosti a hlavne parohy na výrobu nástrojov, úžitkových a ozdobných predmetov. Naše úlomky tiež majú stopy po opracovaní. Pravdepodobne sú to nejaké odpadky pri výrobe.

O veľkosti zvierat nedá sa zo zachovaných časti mnoho usudzovať. Jedna časť mandibuly patrila mladému zvieratu. Dosiaľ má mliečny Pm₁. Iná po-

škodená polovica mandibuly (tab. IV: 1) svedčí o mohutnom kuse (pozri tabuľku mier). Niektorí autori zdôrazňujú, že zvlášť pre neolitické jelene je charakteristický vyšší vzrasť ako dnešných kusov. Boessneck (1956 c) však uvádza miery metapódií dnešných jelenov, ktoré svedčia, že neolitické jelene neboli väčšie ako dnešné, ktoré žijú v existenčnom optime. Je nepochopiteľné, že takýchto kusov je dnes pomerne veľmi málo.

L os (Alces alces L.). Ešte v neolite bolo toto veľké jelenovité zviera rozšírené v strednej Európe, aj keď ani zdaleka nie tak hojne ako jelen. Hescheler — Kuhn (1949), Hescheler — Rüeger (1940) uvádzajú ho napr. zo Švajčiarska, Boessneck (1956 c) z Nemecka. Z územia Poľska zistil Krysiak (1950/51) nález parohov losa z Čmielova. Domnieva sa však, že tu ide o importovaný tovar. Zdá sa, že v neskoršej dobe los ustupuje na východ. Gandler (1941/42) sa sice pokúša sledovať jeho rozšírenie na území Nemecka až do doby historickej (až do 11. stor.), neuvádza však, o aké nálezy ide, či o nálezy kostí alebo o parohy. V poslednom prípade by bolo treba uvažovať o importe. Aj on však potvrzuje ústup losa na východ.

Náš nález dokazuje, že sa v dobe bronzovej los musel ešte vyskytovať v strednej Európe, i keď možno len vo zvyškoch svojho predošlého rozšírenia. Možno, že toto nálezisko bolo už na západnej hranici jeho vtedajšieho rozšírenia.

V Gánovciach sa našli dosť markantné zvyšky losa, ktoré nepripúšťajú žiadnu zámenu s jelenom. Nález tvoria: zlomok alveolárnej časti ľavej maxilly s Pm_1 , $M_1 - M_3$ (tab. V: 3). Zuby nie sú veľmi opotrebované; ďalej časť ľavej mandibuly s Pm_1 , Pm_2 , $M_1 - M_3$ (tab. V: 1—2). Posledný molár je čiastočne poškodený. Opotrebovanie je väčšie ako pri maxille a zuby oboch čelustí do seba nezapadajú. Patrili teda obidve čeluste dvom rôznym jedincom. Ďalej sa zachoval distálny ľavý humerus (tab. V: 7), distálny ľavý radius (tab. V: 8), proximálna polovica ľavého metatarzu (tab. V: 9), ku ktorému všimí dobre prilieha centrotarsale IV s prirasteným tarsale II+III. Dva prvé články prstné a druhý článok prstný (tab. V: 4—6) nie sú sice morfologicky celkom dobre odlišiteľné od jelenia (podrobne porovnanie nebolo možné pre nedostatok porovnávacieho materiálu), ale ich veľkosť svedčí skôr pre losa. Zvlášť druhý článok značne prevyšuje miery, ktoré udáva Boessneck (1956 c) pre neolitické jelene. Jeden voľný horný premolár je čiastočne poškodený a mohol patrí k ostatným zubom maxilly. Z cha-

rakteru zachovaných losích kostí, ako vôbec všetkých nájdených kostí, je zrejmé, že ide o zvyšky potravy zo zvierafa, ktoré bolo ulovené a teda žilo v tej dobe v kraji pod Tatrami.

S r n e c (Capreolus capreolus L.). Našla sa poškodená lebka srnce s pučnicou ľavého paroha (tab. IV: 2), ktorý bol odseknutý (badateľné stopy po sekani) a ďalej časť ľavej maxily s $M_1 - M_3$ (ich dĺžka je približne 35 mm). Obidve časti mohli patriť tomu istému jedincovi. I tu sa môže povedať, že nález je pomerne malý. Srnec neposkytoval totiž suroviny v takom množstve ako jelen. Podľa Boessncka (1956 b) bol počet srnciek zveri v neolite, keď stredná Európa bola ešte veľmi zalesnená, omnoho menší ako dnes. Zdá sa, že tejto zveri pribúda až neskôr, keď sa prírodné podmienky zmenili v jej prospech. Pravdepodobne dosť intenzívny chov dobytka súvisí s malým nálezom nielen v tomto prípade, ale vôbec pri všetkých lovných zieratách.

Na lebke bolo možné zmerať len niekoľko miern: šírka medzi kondylami 37; šírka for. magnum 21; veľká výška tylová 38; šírka lebky medzi euroni-mi 63; šírka tyla medzi otionmi 59; výška lebky od sphenobasionu k najvyššiemu bodu temena 55; orocaudálny priemer basis cornu 22 (všetky miery sú v mm). Pokiaľ sú na lebke zachované švy, sú už dosť zarastené. I maxilárne stoličky sú už opotrebovanejšie. Lebka teda patrila staršiemu srncovi.

M e d v e d (Ursus arctos L.). Našiel sa iba jediný zlomok mandibuly, a to časť vetvy s kľbovým výbežkom (tab. IV: 3), ktorý nedovoľuje povedať nič bližšieho. Dokazuje len to, že i medveda lovili. Jeho výskyt v tejto krajine nebol zvláštnosťou, pretože ešte v nedávnych rokoch hojne obýval blízke lesy a dodnes ho úspešne chovajú v Tatranskom národnom parku, kde sa má veľmi dobre.

B o b o r (Castor fiber L.). Našiel sa pravý femur z mladého jedinca, pretože epifízy sú oddelené (tab. IV: 8). Tento hlodavec, vyhubený u nás až v minulom storočí, obýval v praveku hádam všetky väčšie rieky Slovenska. Jeho zvyšky možno nájsť takmer na všetkých pravekých slovenských sídliskách, ktoré ležia v blízkosti riek. V Gánovciach ho pravdepodobne lovili v blízkom Hornáde alebo Poprade. Cenný bol hlavne pre kožušinu, ale i pre mäso.

J e ž (Erinaceus europaeus L.). Mandibula a časť ľavej maxilly patrili pravdepodobne zvierafu, ktoré spadol do prieplave a tam zahynulo. Nie je však vylúčené, že bol tiež určitým spestrením potravy, ako uvádza súhlasne s Rütimeyrom i He-

s ch e l e r — **K u h n** (1949) podla nálezov zo Švajčiarska. Tak isto viaceré kostičky menších hlodavcov a žiab sa dostali do jamy podobným spôsobom.

V t á k y (Aves). To isté, čo bolo povedané v predchádzajúcim odseku, môže sa povedať aj o výskute kosti vtákov. Pre nedostatok porovnávacieho materiálu nebolo možné určiť do druhov tieto nie príliš dobre zachované kosti. Vcelku však ide o kosti drobnejších vtákov. Niekoľko úlomkovitých kostí patrilo väčším vtákam, ktoré by hádam bolo možné pokladať za zvyšky potravy z ulovených vtákov.

R y b y (Teleostei). Stavce rýb, ktoré sa nám obyčajne zachovajú z celej kostry ryby ako jediné pozostatky, svedčia o rybolove. Štyri nájdené stavce patrili najmenej dvom jedincom dosť veľkého druhu rýb (ich najväčšie priemery sú: 15, 14, 13, 9 mm). Je pochopiteľné, že bližšie určenie nie je možné. Dalo sa len zistíť, že jeden jedinec bol starý tri roky, druhý dva roky.

Domáce zvieratá

K ô ñ (Equus caballus L.). Zatiaľ čo na iných náleziskách z doby bronzovej (pozri napr. B ö k ö n y i 1952) sú kosti koňa už dosť hojné, v našom nálezze tvoria (tab. III: 14—20) len malé percento. Domestifikácia koňa nie je takého starého dátá ako domestifikácia ostatných zvierat. Týka sa to však len Európy, lebo v Ázii nastalo zdomácnenie koňa pravdepodobne už skôr. Ako uvádza B o e s s n e c k (1956 c), v poslednej dobe sa predpokladá, že kôň ako domáce zviera vystupuje na európskom kontinente v tzv. dobe medenej. Je však veľmi ľažké rozlišiť, či kosti patria divému alebo primitívne chovanému koňovi. Poznáme sice rozdiely, ktoré odlišujú divých predkov koní od domestifikovaných, ale práve v počiatocných štádiach domestifikácie sú tieto znaky veľmi málo výrazné. V našom prípade máme na takéto rozlišenie nielen veľmi málo materiálu, ale k tomu ešte kosti neúplné, rozbité. Nie je možné preto rozhodnúť, či nájdené kosti patrili divým alebo už zdomácneným zvieratám. Domestifikáciu nemožno v tejto dobe vylúčiť, ale pre malé množstvo nájdených kostí by sa dalo skôr predpokladať, že pre obyvateľov v Gánovciach bol kôň vzácnejším úlovkom alebo že bol ešte len v prvých počiatkoch domestifikácie, teda celkom voľne chovaný. Šírkové miery zapadajú sice do mier, ako ich uvádza B ö k ö n y i (1952) pre kone nájdené v Tóiszegu, ale nedovoľujú urobiť si bližšiu predstavu o veľkosti.

Hovädzí dobytok (Bos taurus L.). Počtom kostí stojí hovädzi dobytok v našom náleze na prvom mieste, lebo tvorí vyše 50% všetkých určiteľných kostí. Je teda zrejmé, že chov hovädzieho dobytka hral významnú úlohu. Našli sa i kosti mladých zvierat, ale väčšina patrí dospelým alebo starším zvieratám (tab. I: 1—7; tab. II: 1—11; tab. III: 1—13). Pokiaľ ide o rasovú príslušnosť, na prvý pohľad sa zdá, že máme pred sebou kosti menšieho i väčšieho dobytka. Keď však urovnáme anatomicky rovnaké kosti vedľa seba, tvoria celkom kontinuitný rad. Malé kosti prechádzajú plynule do väčších bez toho, že by sa dali ostro rozlišiť veľkostné skupiny. Výnimku tvorí niekoľko kostí z hornej hranice, ktoré sa dosť markantne velkosťou odlišujú od ostatných. O týchto sa zmienime neskôr.

Chovaný dobytok musel teda patrili jednej populáции, ktorej veľkosť sa pohybovala v rámci určitej variačnej šírky. Pretože máme k dispozícii len šírkové miery, ktoré nie sú celkom vhodné na výpočet kohútikovej výšky (B o e s s n e c k 1956 a), nemožno presnejšie určiť veľkosť zvierat. Posúdiť ju môžeme len subjektívne ako skôr strednú než malú, i keď niektoré kusy boli veľmi gracilné. Ako potom hodnotiť hornú hranicu tejto variačnej šírky? Tu musíme vziať do úvahy i pohlavný dimorfizmus. Starší autori sa dopúštali mylu, keď neuvažovali i o pohlavných rozdieloch. Dochádzali potom k názoru, že od neolitu bola pestovaná väčšia i menšia rasa hovädzieho dobytka. D o t r e n s o v e štúdie však dokázali, že s týmito rozdielmi sa musí počítať. Podla neho by bolo možné prisúdiť hornú hranicu variačnej šírky nášho materiálu jedincom mužského pohlavia. Ale i tu úlomkovitosť neukazuje celkom jasne pohlavné rozdiely. Variačná šírka jednotlivých pohlaví pri hovädzom dobytku mohla byť tiež v každej populácii rozdielna a závislá od vplyvu prostredia. Za určitých, pre hovädzí dobytok optimálnych, podmienok mohli byť zvieratá v priemere väčšie ako na inom, pre chov dobytka menej vhodnom mieste, napr. v horskom prostredí. Inou nevýhodou pri určovaní pohlavia pri kostiach, ktoré nemajú celkom bezpečne pohlavné znaky, je skutočnosť, že sa obyčajne horná hranica variačnej šírky kráv kryje s dolnou hranicou býkov.

Preberieme teraz jednotlivé časti nájdených skeletov, pri ktorých by sa mohli bezpečnejšie rozlišiť pohlavné znaky. Rohové výbežky, ktoré sa na tento účel najlepšie hodia, sú dosť úlomkovité. Len v jednom prípade sa zachovala časť pravej čelovej kosti skoro s celým rohovým výbežkom (tab. I: 1).

Jeho väčší priemer na báze je 59 mm, menší priemer 42 mm. Zachovaná dĺžka na väčšom oblúku je 180 mm. Výbežok prebieha laterálne smerom hore, potom sa stáča okolo osi dolu. Na jeho povrchu sú dosť hlboké pozdĺžne ryhy. Podla Kocha (1927) je to jeden zo znakov staroby. Z celkového tvaru možno usudzovať, že ide o roh kravy. Pri dvoch ďalších rohových výbežkoch, ktoré sú dosť poškodené, je zachytený bazálny okraj. Prvý z nich (tab. I: 3) má väčší priemer 77 mm, menší priemer 54 mm, obvod na báze 210 mm. Patril takisto do spôsobu zvierat. Druhý výbežok (tab. I: 2) má väčší priemer 82 mm. Obvod na báze dosahoval najmenej 225 mm. Je ešte mohutnejší ako predošlý. Patril tiež do spôsobu kusu. Jeho priebeh je skoro rovný, tvorí len mierny oblúk a ohýba sa mierne okolo svojej osi dolu. Obidva tieto výbežky možno považovať za rohy býkov.

Z ostatných rohových výbežkov sa zachovali len väčšie alebo menšie úlomky, pochádzajúce väčšinou z mladých jedincov. Sú totiž na povrchu značne pôrovité. To je azda tiež príčina, prečo sa nezachovali celé.

Z metapódii je len jeden metakarpus (tab. II: 11) výraznejšie širší a mohutnejší ako ostatné a mohol patriť býkovi. Ináč nemajú zachované ostatné metapódia žiadne výrazné znaky, z ktorých by bolo možné usudzovať na pohlavie. Dokazujú len, ako bolo už uvedené, že ide o hovädzieho dobytka strednej veľkosti.

Z ostatných časti kostry, ktoré by mohli byť s väčšou alebo menšou pravdepodobnosťou prisúdené mužskému pohlaviu, môžeme vymenoovať ešte distálny pravý rádius (tab. II: 4), poškodený proximálny pravý femur (tab. II: 3), distálny, značne poškodený femur a dva prvé prstné články prednej končatiny (tab. III: 9—10), ktoré majú ešte známky vyššej staroby v podobe perlenia na distálnych koncoch. Treba zdôrazniť, že jediným kritériom pri posudzovaní týchto kostí bola ich veľkosť.

Nápadné sú ešte dve oddelené distálne epifízy pravého a ľavého rádia (tab. II: 5). Zrejme pochádzajú z toho istého jedinca. Pretože dosiaľ nezástali s diafýzami, patrili ešte nedospelým jedincom. Nápadné sú však svojou veľkosťou (ich šírka je 69 a 67,5 mm). Boessneck (1956 c) nadhodzuje myšlienku, že v prípade, keď nájdeme dlhé rúrovité kosti s doteraz neuzavretými epifízárnnymi šírbinami, mohli by sme to považovať za znak kastrátov. Obidve epifízy sú sice z mladých zvierat, ale ich veľkosť musela byť dosť značná. I keby sme vráli do úvahy pohlavný dimorfizmus, išlo

by o býčkov dosť veľkého vzrástu. Nie je však možné vylúčiť ani kastráciu, pretože pri kastrátoch sa predĺžuje ukončenie rastu. Podla Krysiaka je kastrácia býkov známa už v neolite.

Potrebné je zmieniť sa ešte o niektorých kostiach, ktoré sa vymykajú z rámca veľkosti ostatného materiálu. Je to predovšetkým distálny pravý humerus (tab. II: 1), ďalej ľavý calcaneus (tab. III: 4) a phalanx 1 ant. (tab. III: 8). Rozmermi presahujú do značnej miery variačnú šírku ostatných nájdených jedincov. Podla tabuľky mier pre *Bos primigenius* Boj., ako ju uvádzaj Boessneck (1957), zapadajú miery uvedených kostí do variačnej šírky pratiera, a to skôr do jej dolnej hranice. Vzhľadom na to, že populácia domáceho hovädzieho dobytka bola zreteľne menšieho vzrástu, môžeme považovať tieto kosti za pozostatky divého pratiera.

Malé prezúvavce ovca a koza (*Ovis et Capra*). Chov malých prezúvavcov neboli tak rozšírený ako chov hovädzieho dobytka a ošipaných. Že boli zastúpené obidva druhy, bezpečne dokazujú nálezy rohových výbežkov. Z kozy sa zachoval iba zlomok jedného výbežku (tab. IV: 7), ktorý je nevelký, dvojhranný, stočený smerom hore a dozadu. Patril teda koze typu „*aegagrus*“. Väčšie množstvo rohových výbežkov sa zachovalo z ovce. Jeden ľavostranný je skoro celý (tab. IV: 5) a jeho priemer na báze dosahoval najmenej 60 mm. Druhý (tab. IV: 6), rovnako ľavostranný, má na báze priemer 61 mm, obvod 167 mm. Obidva výbežky majú trojhranný prierez. Vnútorná plocha tohto prierezu je najväčšia a prechádza do oboch menších plôch ostrejšími hranami, zatiaľ čo obidve menšie plochy sú od seba oddelené oblou hranou. Rohy sa ohýbajú šikmo smerom hore a dozadu, potom dolu a sú otočené okolo svojej osi na vonkajšiu stranu.

Ostatné rohové výbežky sú zachované v drobnnejších úlomkoch, pochádzajú však tiež z väčších rohov. Na základe veľkosti a tvaru týchto rohov patrili tieto zvieratá mohutnejšej rase oviec, tzv. „medenej ovci“ (Kupferschaf). Je pravdepodobné, že chov oviec prevládal nad chovom kôz. Ovce poskytovali totiž okrem mäsa a hádam i mlieka tiež kvalitnejšiu kožušinu ako koza.

Pôvod ovce v Európe nie je úplne bezpečne známy. Boessneck (1956 d) pokladá za celkom nepravdepodobne, že by ich domestifikácia prebiehala na európskej pevnine. Nie je totiž dosiaľ žiadny presvedčivý dôkaz o tom, že by divá ovca žila na európskej pevnine v dobe, keď mohla byť domestikovaná. Obyvatelia Gánoviec alebo ešte ich

Tabuľky mier — Masstabellen

Lebka	Bos		Cerv.	Alcer
	1	4		
Dĺžka premol. super. Länge der Praemol. super.	47			
Dĺžka molar. super. Länge der Mol. super.	76			77
Dĺžka M3 super. Länge von M3 super.	27	26,5	33	27
Šírka M3 super. Breite von M3 super.	—	—	18	—

Mandibula	Cerv.		Bos	Alc.
	Dĺžka M3 inf. Länge von M3	Šírka M3 inf. Breite von M3		
243	37			
6	35			
7	34			
8	37,5			
9	39			
10	36			
22	33			
23	34			
24	35			
348	37	16		
349	38	17		
351	37	16		
353	35,5	(17)		
354	35	15		
358	35	15		
359	38	(17)		

Humerus	Bos		Alc.	Cerv.
	Najv. šír. dist. Gr. Breite dist.	Najv. šír. trochl. Gr. Breite d. Trochl.		
96	92	79	35	
97	76	68	31	
98	74	68,5	32	
256*	105	96	45	
257	—	81,5	36	
258	87,5	82	37	
259	—	—	33	
260	92	78	32	
261	88	81	35	
262	76	77	32	
265	—	71	31,5	
266	75,5	73	34	
267	68	30		
249	82,5	72	43	
458	30,5	28	15	
459	30	28	15	
321	36	25	14	

* primigenius.

Metatarsus		Najv. šír. prox. Gr. Breite prox.	Najv. priem. prox. Gr. Durchm. prox.	Najv. šírka dist. Gr. Breite dist.	Najv. priem. dist. Gr. Durchm. dist.
133	<i>Bos</i>	48	43	—	—
134		50	49	—	—
135		38	35	—	—
139		—	—	55	34
141		—	—	56	33
142		—	—	45	27
251	<i>Aic.</i>	49	53	—	—
312	<i>Eq.</i>	—	—	47,5	35,5
313		—	—	48	36
464	<i>MP</i>	—	—	24	17
465		—	—	25	17,5

predkovia museli mať styky s takým obyvateľstvom, ktoré už poznalo chov ovce domácej. Tieto styky by sa mohli hľadať najskôr na juhu alebo juhozápade.

O šípané (*Sus scrofa L.*). Na druhom mieste v počte nájdených kostí je ošípaná (tab. IV: 9–13). Počet jedincov, ktorým patrili tieto kosti, je vyšší ako pri hovädzom dobytku. Zdá sa teda, že chov ošípanej bol ešte intenzívnejší ako chov hovädzieho dobytka.

Nepodarilo sa získať mnoho mier pre niekolkokrát už spomenutú úlomkovitosť materiálu. Pokial však boli niektoré kosti zmerané, sú súhlasné s tými, ktoré boli zistené napr. z ošípanej z doby bronzovej z Dvorov nad Žitavou (Ambros). Ide teda o ošípanú menšieho, ale nie vyslovene zakrpateného vzrástu. Jediná kost, distálny ľavý femur (tab. IV: 11), patrila väčšiemu zvieratu. Nembžno bezpečne rozhodnúť, či ide o divú ošípanú, pretože mohla pochádzať zo staršieho kanca domácej ošípanej. Možno tiež pripustiť križenie domáčich, celkom voľne chovaných zvierat, s divými, takže týmto križením mohli vznikať väčšie varianty domácej ošípanej.

Medzi kostami sa tiež zachovala časť lebky asi polročného prasiatka (tab. IV: 13). Sú na nej

Talus		Najv. dlž. later. Gr. Länge later.	Najv. dlž. mediál. Gr. Länge medial.	Najv. priem. later. Gr. Durchm. later.	Najv. priem. medál. Gr. Durchm. medial.	Šírka kladky Breite d. Trochl.	Šírka hlavice Breite d. Caput
181*		83	75	45	45,5	54	56
183		67	60,5	37,5	35	46,5	43
184		66,5	60	38	35,5	44,5	43
185		67	61,5	37	33	45	44
186		62,5	55	35	32	41,5	40
187		61	57	34	32	41	40
189		70,5	64	39	35	45	46
190		68,5	63	39	38	46	44
191	<i>Bos</i>	67,5	63	37,5	37	45	44
192		67	59,5	37	34	44	45
193		67	60	37	33	42,5	41,5
194		63,5	58	35	32,5	43	44
195		64	58	36	33	40	40
196		62	58	35,5	34,5	42	—
197		61	56	34	30,5	37	39
Stredn. hodn.		65,3	59,5	36,5	33,9	43	42,5
469	<i>Malé prež. (Kl. W.)</i>	33	30	18,5	18,5	20	22
470		29,5	28	16	19	17	19
471		30,5	28,5	16,5	18	18,5	19
472		28	27	16,5	18	17,5	19
473		29	27	15	18	18	19,5
474		28,5	27	—	—	18	19
Stredn. hodn.		29,7	27,9	16,5	18,3	18,1	19,5
381	<i>Sus</i>	43	41	21	26,5	22	26
382		39	—	21	22	20	—

* *Bos primigenius* Boj.

i obidve slzné kôstky, ktorých tvar sa pokladá za spoloahlivý odlišovaci znak medzi európskou formou „scrofa“ a ázijskou formou „vittatus“. Tvar týchto kôstok by nasvedčoval na primiešanie krvi

Phalanx 1		Sagitálna dĺžka Sagittale Länge;	Dĺžka pri osi nohy Fussachsenf. Länge	Najm. šír. prox. Gr. Länge prox.	Najm. diafízy Kl. Breite d. Diaph.	Najm. šír. distál. Gr. Breite distal.	Najv. priemer prox. Gr. Durchm. prox.	Najm. priemer diaf. Kl. Durchm. d. Diaph.	Najv. priemer dist. Gr. Durchm. distal	Anterior-posterior
144		68	77	39	34	34	—	24	28	P
145		61	63	37	29	36,5	42	21	26	A
146		61	64	37	32	35	42	22	27	A
147		60	66	36	29	31,5	35	20,5	23,5	P
148		52	56	32	27	32	37	19	22	A
149		54	58	—	29	30	—	20	24	A
150		52	55	35	28	30	37	19	23	A
151		52	57	27,5	24,5	26	30	18	20	P
152	Bos	52	56	—	24,5	—	—	19	—	A
153		52	56	28	24,5	26	29,5	18,5	21	P
154		48	51,5	30	24,5	27	30	18	20,5	P
155		47	51	26	23	25	27,5	17	19	P
156+		46	49	22	19	22	25,5	14,5	16,5	P
157		45,5	47	23	17	22,5	21	13	15,5	P
158		—	—	28	—	—	29	—	—	?
160		54,5	59	32	26	30	35	20	23	A
161		54	57,5	36	28,5	31	38	21	24	A
162		52,5	58	34	28	32	36	21	24	A
163		—	—	32	—	—	33,5	—	—	P?
164		51	54	30,5	27	29	33	21	21,5	A
165		46	49	27,5	23	25	27	17	19	P
166		—	—	26,5	—	—	27	—	—	P
167		—	—	29,5	—	—	30	—	—	A?
168		—	—	28	—	—	27	—	—	A?
252		74	79	32,5	22	28	40	20,5	25	P
253	Alces	70	76	30	22	27	37	19,5	23	A
216	Eguus	74	83++	54	32	46,5	35,5	21	24	A

+ Mladé jedinci — Junges Individuum ++ Najväčšia dĺžka — Grösste Länge

druhej formy. Vzhľadom na veľmi mladý vek a nevyvinutosť musíme považovať rast slzných kôstok v našom prípade za nedokončený a teda

málo smerodajný pre určenie rasovej príslušnosti k forme „*vittatus*“. Naopak, skôr sa dá predpokladať podľa tvaru klov pri ostatných jedincoch,

		Phalanx 2										
		Sagitt. dĺžka Sagittallänge		Dĺžka pri osi nohy Fussachsenf. Länge		Najv. šír. prox. Gr. Breite prox.		Najm. šír. distál. Gr. Breite distal.		Najm. priemer prox. Gr. Durchm. prox.		Anterior-posterior
169	Bos	44	—	—	—	—	—	—	—	—	—	P
170		39	39	31	24	25,5	23	23	29	34	23	P
171		36	36,5	27,5	22,5	25,5	21	21	28	34	21	P
172		37	37	28	22	28	22	23	28	34	20	P
173		34	35	26	19,5	25,5	24	27	35	34	18,5	P
175		37	36	32,5	22	24	22	23	31,5	34	24	A
176		36	35	31	24	24	21	21	32	35	25	A
177		34,5	35	28	22	22	24	24	31,5	34	22	A
178		34,5	36	31	24,5	22,5	24	24	30,5	34	23	A
179		34,5	34,5	28,5	22,5	22,5	22	22	42	35	22	A
254	Alc.	56	59	28	18,5	22	—	—	—	27	—	P
		Phalanx 3										
		Diag. dĺž. chodidla Diag. Läng. d. Sohle		Dorsál. dĺžka Dorsallänge		Dĺž. kľ. steny Länge d. Gelenkwand		Stred. šír. chodidla Mittl. Br. d. Sohle		Str. šír. kľ. plochy Mittl. Br. d. Gelenkfl.		Výška Höhe
198	Bos	80	60,5	47	27	27	24,5	24,5	24,5	40	—	A
199		68	57	44	24	24	24	24	24	39	—	P
200		67	54	42	24,5	24,5	22,5	22,5	22,5	39	—	P
201		58,5	50	38	18	18	—	—	—	33,5	—	P
202		55	42	34	18	18	19	19	19	29,5	—	A?
203		79,5	61,5	49	30	30	26	26	26	41,5	—	A
204		(78)	—	48	25	25	23,5	23,5	23,5	39	—	A
											Anterior-posterior	

že ide o domestifikovanú ošípanú európskeho pôvodu, ako sa s ňou stretávame na ostatných náleziskách.

Zvieratá zabíjali mladé i staršie. Niektoré kusy boli staršie ako tri roky, najčastejšie však išlo o zvieratá jednorocné až dvojročné.

Peš (*Canis familiaris L.*). Hospodársky význam psa bol pomerne malý a o jeho funkciu a službách, ktoré preukazoval človeku, si môžeme urobiť iba subjektívnu predstavu. Najskôr strážil obydlie pred nevitanými hostami, požieraním odpadkov mal aj určitý zdravotný význam a možno bol pre

človeka osožný aj pri love. V mnohých prípadoch slúžil i za potravu. Málo z neho nájdených zvyškov patrilo zvieratám strednej až väčej veľkosti (tab. IV: 4). Časť mandibuly mladého, asi polročného psa, pochádza z väčšieho jedinca, ostatné kosti patrili menším zvieratám. Môžeme ich označiť s väčšou pravdepodobnosťou za *Canis familiaris intermedius* Woldř. Zabili ich zrejme pre potravu.

Pre úplnosť musíme podotknúť, že medzi zvieracími kostami sa nachádzali i kosti ľudské (kaničizmus?).

Súhrn

Pretože materiál, ktorý sa našiel v Gánovciach, nie je len náhodným výberom kostí, ale predstavuje určitý uzavretý celok, možno si urobiť na základe jeho rozboru určité závery o hospodárskej situácii na sídlisku. Počet určiteľných kostí nie je sice veľký, ale práve vzhľadom na to, že všetky pochádzajú z tohto uzavretého celku, môžeme ich súhrn považovať za určitý výsek alebo prierez. Objekt bol používaný ako odpadová jama dosť dlhú časť roka. Uvážme, že počas tejto doby sa skonzumovalo najmenej 45 kusov, a to z veľkej časti väčších zvierat, ako je hovädzí dobytok, ošípaná, koza, ovca, jeleň atď.

V pomere domáčich zvierat k lovným prevládajú zvieratá domáce. Tento pomer, vyjadrený v počte jedincov, je 28 : 17 (62,22% : 37,77%). Tu musíme poznamenať, že v prípade lovnej zveri ide o takú zver, ktorá okrem kožušiny a kože poskytvala i mäso ako potravu. Nie je tu teda podchytená zver, ktorú lovili výhradne len pre kožušinu. Jej kosti sa nedostali do odpadovej jamy. Lovci pravdepodobne stiahli kožušinu na mieste, kde zver ulovili, a telá, pretože ich mäso neslúžilo za potravu, odhadzovali. Úcelnejšie bolo niest do sídliska len stiahnutú kožu. Pri vyhodnocení pomeru lovnej a domácej zveri nesmieme na túto skutočnosť zabudnúť, pretože by to mohlo viesť k nesprávnym záverom. Poukazuje na to vo svojej práci Gorjunkova (1950).

Obyvateľstvo na sídlisku v Gánovciach krylo svoju spotrebu mäsa väčšinou z domáčich zdrojov, z chovu vlastného dobytka. Podiel lovu na výžive neboli rozhodujúci, ale predsa bol ešte dosť značný. Jeho význam bol oslabený stále viac sa rozvíjajúcim chovom domáčich zvierat.

Objektom lovu bol najmä jeleň, a to všeobecne v strednej Európe. Ďalej bol lovený i los, ktorý v neolite bol dosť rozšírený v strednej Európe a neskôr začína ustupovať na východ. Nález kostí pratury a medveďa nie je vzácnosťou. Medveď žije v tejto oblasti dodnes. Aj bobor sa vyskytoval veľmi hojne a podla Boessnecka (1956 c) sa stavaním hrádz na rieках aktívne zúčastňoval na regulácii hladiny spodnej vody a tým ovplyvňoval aj ráz krajiny. Výskyt ježa a vtákov je skôr len náhodný; nemôžeme im pripisovať zvláštny význam.

Podstatnou zložkou v chove domáčich zvierat bol hovädzí dobytok a ošípaná. Boli tiež hlavným zdrojom mäsitej výživy. Chov ošípaných bol o niečo väčší, pravdepodobne pre lepšie životné podmienky. Ošípané boli menšieho vzrastu a chovali ich asi primitívnym spôsobom. Pásli sa voľne v lesoch, kde nachádzali dostatok potravy. Občas mohlo dôjsť i k páreniu s divými zvieratmi. Zaúbiali ich najčastejšie vo veku 1–2 rokov. Výskyt diviaka neboli bezpečne dokázaný.

Podobným voľným spôsobom chovali i hovädzí dobytok. Bol menšieho až stredného vzrastu. Niektoré kosti poskytli možnosť pohlavného rozlíšenia, hlavne rohové výbežky. S určitou pravdepodobnosťou môžeme povedať, že tamoxie obyvateľstvo poznalo a robilo už kastráciu býkov. Nápadne väčšie kosti, ktoré sa vymykajú z variačnej šírky ostatnej populácie, patrili divému praturovi *Bos primigenius* Boj.

Z malých prežívavcov chovali ovcu a kozu. Podklad pre rozlíšenie oboch druhov, ktoré je ináč dosť ťažké, ba i nemožné, poskytli rohové výbežky. Koza patrila forme „*aegagrus*“ s malými rohami. Ovca bola statnejšej rasy, tzv. „medená ovca“ (Kupferschaf). Chov oviec prevládal asi nad chovom kozy, ale celkovo ustupujú obe zvieratá svojím významom pre výživu obyvateľov do pozadia.

Pes ako domáce zveria mal len malý hospodársky význam. Používali ho na stráženie a možno pomáhal i pri love. Príležitostne poskytoval tiež potravu.

U koňa, ktorého výskyt je nápadne malý, je problematické jeho zaradenie k domácej alebo lovnej zveri. Oboje nie je vylúčené, nemáme však jednostranného dôkazu pre jednu z možností.

Literatúra

- Ambros C., *Zvieracie kosti z doby bronzovej z Dvorov nad Žitavou*, Slovenská archeológia VI-1, 1958.
- Amschler J. W., *Ur- und Frühgeschichtliche Haustierfunde aus Österreich*, Archeologia Austr. H. 3, 1949.
- Antonius O., *Grundzüge einer Stammesgeschichte der Haustiere*, Jena 1922.
- Boessneck J., *Ein Beitrag zur Errechnung der Wiederristhöhe nach Metapodienmassen bei Rindern*, Zeitschr. f. Tierz. und Züchtungsbiol. Bd. 68, 1956 a.
- Boessneck J., *Zur Grösse des mitteleuropäischen Rehes (Capreolus capreolus L.) in alluvial-vorgeschichtlicher und früher historischer Zeit*, Zeitschr. f. Säugetierkunde, Bd. 21, 1956 b.
- Boessneck J., *Tierknochen aus spätneolithischen Siedlungen Bayerns*, Studien an vor- und fröhgesch. Tierresten Bayerns I, München 1956 c.
- Boessneck J., *Funde des Ures, Bos primigenius Bojanus. 1827, aus alluvialen Schichten Bayerns*, Säugetierkundl. Mitteil. Bd. V., H. 2, 1957.
- Boessneck J., Zu den Tierknochen aus neolithischen Siedlungen Thessaliens, 36 Ber. d. R.-G. Komm. 1955, 1956 d.
- Bökonyi S., *Die Wirbeltierfauna der Ausgrabungen in Tössg vom Jahre 1948*, Acta Archeol. Hung. 2, 1952.
- Dottrens E., *Les ossements de Bos taurus brachyceros Rüt. et de Bos primigenius Boj.*, Revue Suisse de Zool. 54, 1947.
- Duerst J. U., *Vergleichende Untersuchungsmethoden am Skelett bei Säugern*. Abderhalden: Handbuch der biol. Arbeitsmethoden. Abt. VII, H. 2, 1926.
- Ellenberger W. — Baum H., *Handbuch der vergleichenden Anatomie der Haustiere*, Berlin 1921.
- Firbas F., *Waldgeschichte Mitteleuropas*, Bd. I, Jena 1949.
- Gandert O. F., Referát o: Prell H., *Die Verbreitung des Elches in Deutschland zu geschichtlicher Zeit*, Prähist. Zeitschr. 32/33, 1941/42.
- Gorjunova J. I., *K voprosu ob „osteologičeskoj statistike“*, Kratkie soobšč. o dokl. i pol. issled. Inst. istorii mater. kult. T. 35, 1950.
- Hauke E., *Abstammung, Ur- und Frühgeschichte des Haushundes*, Prähistorische Forschungen H. 1, Wien 1950.
- Hescheler K. — Kuhn E., *Die Fauna der neolithischen und metallzeitl. Siedlungen*; Tschumi O., *Die Urgeschichte der Schweiz*, Bd. I, Frauenfeld 1949.
- Hescheler K. — Rüeger J., *Die Wirbeltierreste aus den Pfahlbauten des Baldeggensees nach den Grabungen von 1938 und 1939*, Vierteljahrsschr. d. Naturforsch. Ges. in Zürich LXXXV, 1940.
- Koch W., *Über angebliche Anzeichen von Domestikation am Skelett von Rindern*, Ztschr. f. Morphol u. Ökol. d. Tiere, Bd. 7, 1927.
- Kolda J., *Srovnávací anatomie zvířat domácích*, Brno 1936.
- Krysiak K., *Szczątki zwierząt z osady neolitycznej w Ćmielowie*, Wiadomości archeol. XVII, 1950/51.
- Kuhn E., *Die Fauna des Pfahlbaues Obermeilen am Zürichsee*, Vierteljahrsschr. d. Naturforsch. Ges. in Zürich LXXX, 1935.
- Musil R., *Osteologický materiál z pohrebiska v Žitavské Töni*, Slovenská archeológia IV-1, 1956.
- Rüeger J., *Die Tierreste aus der mittelbronzezeitlichen Siedlung Crestaulta (Kanton Graubünden) nach den Grabungen 1935—1938*, Revue Suisse de Zool. 49, 1942.
- Skutil J. — Stehlík A., *Moravské příspěvky k otázce poznání pravěkých domácích zvířat*, Věstník Zemědělského muzea 12, 1939; 13, 1940.
- Vlček E., *Nález neandertalského člověka na Slovensku*, Slovenská archeológia I, 1953.
- Woldrich J. N., *Über einen neuen Haushund der Bronzezeit (Canis familiaris intermedius)*, Mitt. d. Anthr. Ges. Wien 7, 1878.

Tierreste aus der Bronzezeit in Gánovce, Bez. Poprad

Cyril Ambros

Bei der Erforschung der Travertinkuppe in Gánovce, Bez. Poprad, einer sonst als Fundstelle des Neandertalermenschen bekannten Lokalität, wurde im Jahre 1956 in holozäner Schwarzerde in Hrádok auch ein Brunnen entdeckt, der durch seinen Inhalt in die Bronzezeit datiert wird. Die Ausgrabung leiteten E. Vlček aus dem Archäologischen Institut der SAV in Nitra und F. Prošek aus dem Archäologischen Institut der ČSAV in Praha. Ausser dem reichen und interessanten archäologischen Material wurde auch eine Menge von Tierknochen gefunden. Da der ganze Fund am Grunde des Brunnens durch eine Getreideschicht

abgeschlossen war, stellt er infolgedessen einen bestimmten geschlossenen und ungestörten Komplex dar (die archäologische Verarbeitung wird später veröffentlicht werden).

Die Tierknochen sind grösstenteils zerschlagen, so dass von den langen Knochen nur deren obere oder untere Teile erhalten geblieben sind, manchmal nur völlig kleine Splitter. Auf einigen Knochen sind Schlagspuren als Beweis von menschlicher Tätigkeit. Andere sind angebrannt, manche wieder von Hunden benagt. Alles dieses berechtigt uns zur Behauptung, dass es sich um Nahrungsmittelreste handelt. Durch ihre Artbestimmung

erfahren wir, welche dem Menschen als Nahrung gedient haben, welche er als Haustiere gezüchtet und welche er auf Jagd erlegt hat. Wir gewinnen auf diese Weise ein gewisses Bild über die wirtschaftlichen Verhältnisse dieser bronzezeitlichen Siedlung.

Wie bereits gesagt worden ist, waren diese Knochen grösstenteils zerschlagen (offenbar zum Zwecke der Knochenmarkgewinnung), so dass einige von ihnen in derartigen Splittern erhalten sind, die eine Art- und oftmals auch eine anatomische Bestimmung völlig ausschliessen. Von der Gesamtzahl der 691 gefundenen Knochen waren 173 derartige unbestimmbare Splitter, also etwa ein Viertel. Von der Artzugehörigkeit der übrigen informiert uns übersichtlich die Tabelle 1. Die weitere Tabelle (2) liefert uns eine Übersicht über die anatomische Zugehörigkeit. Die Tafeln beim Abschluss der Arbeit geben die Ausmasse an. Bei den langen Knochen waren nur die proximalen oder distalen Breiten messbar. Vollständiger waren die Masse der kurzen Knochen, besonders der Phalangen und der tarsalen Knochen. Beim Messen ging ich hauptsächlich nach der Methode Duersts (1926) vor. Es ist jedoch nötig, auf die Nummerierung der Praemolaren aufmerksam zu machen. Ich habe die Methode verwendet, die von Kolda angeführt wird (1936). Die Praemolaren sind von hinten nummeriert, also Pm_1 ist ein Praemolar, der dem ersten Molar vorangeht.

Bei der Artbestimmung machte die Unterscheidung der Ziegen- und Schafsknochen Schwierigkeiten. Wenn wir die grosse Ähnlichkeit der Knochen, die bestimmte Variabilität und die Geschlechtsunterschiede in Betracht nehmen, müssen wir feststellen, dass der Grossteil der Knochen, besonders wenn sie unvollständig sind, wie das auch in unserem Falle ist, nicht bestimmt werden kann. Das einzige verlässliche Unterscheidungsmerkmal sind die Hornzapfen. Deswegen sind beide Arten summarisch unter der Benennung kleine Wiederkäuer zusammengefasst worden, wie in der Literatur allgemein angegeben wird.

Weitere Schwierigkeiten waren bei der Bestimmung der Vogelknochen, deren genaue Bestimmung nur auf Grund eines sorgfältigen Vergleiches mit eindeutig bestimmtem und bekanntem Material möglich ist. An so einem Material herrscht jedoch bei uns Mangel. Im Moravské múzeum in Brno ist zwar der Grund für eine ähnliche Sammlung gelegt, die von V. Čapek zusammengetragen worden ist, doch ist sie nicht vollständig. (Dr. Musil aus dem Moravské museum danke ich

für die liebenswürdige Ermöglichung der Besichtigung dieser Sammlung.)

Tabelle 1

	Zahl der Fundstücke	In % der best. Knochenst.	Mindestz. d. Individ.	In % d. gesamtl. Individuen
Pferd (<i>Equus caballus L.</i>)	12	2,50	1	2,22
Ur (<i>Bos primigenius Boj.</i>)	3	0,57	1	2,22
Hausrind (<i>Bos taurus L.</i>)	274	52,89	9	20,00
Rothirsch (<i>Cervus elaphus L.</i>)	13	2,50	2	4,44
Elch (<i>Alces alces L.</i>)	10	1,93	2	4,44
Reh (<i>Capreolus capreolus L.</i>)	2	0,38	1	2,22
Kleinr. Hauswiederkauer	67	12,93	3	6,66
davon Schaf (<i>Ovis</i>)	(6)		(2)	
mind. Ziege (<i>Capra</i>)	(1)		(1)	
Hausschwein (<i>Sus scrofa L.</i>)	91	17,56	13	28,88
Bär (<i>Ursus arctos L.</i>)	1	0,19	1	2,22
Haushund (<i>Canis fam. L.</i>)	13	2,50	3	6,66
Biber (<i>Castor fiber L.</i>)	1	0,19	1	2,22
Igel (<i>Erinaceus europaeus L.</i>)	2	0,38	1	2,22
Vögel (Aves)	25	4,82	5	11,11
Fische (Teleostei)	4	0,77	2	4,44
Summe	518		45	

Da das in Gánovce gefundene Material nicht nur eine zufällige Auswahl von Knochen ist, sondern einen gewissen geschlossenen Komplex vorstellt, können auf Grund seiner Analyse bestimmte Schlussfolgerungen über die wirtschaftliche Situation auf der Siedlung gemacht werden. Die Anzahl der bestimmbaren Knochen ist zwar nicht gross, doch mit Rücksicht darauf, dass sie alle aus diesem geschlossenen Fundverband stammen, können wir ihren Komplex als einen gewissen Ausschnitt oder Querschnitt betrachten. Das Objekt wurde ziemlich lange Zeit als Abfallgrube benutzt. Bedenken wir, dass im Verlaufe dieser Zeit mindestens 45 Stück, und zwar zum Grossteil grösserer Tiere, wie z. B. Rind, Schwein, Ziege, Schaf, Hirsch usw. konsumiert worden sind. Im Verhältnis der Haustiere zum Wild dominieren die Haustiere. Dieses in der Zahl von Einzelindividuen ausgedrückte Verhältnis beträgt 28 : 17 (62,22% : 37,77%). Hier müssen wir aufmerksam machen, dass es sich im Falle des Wildes um so ein Wild handelt, welches ausser Pelzen und Leder

auch Fleisch als Nahrung lieferte. Daher ist hier nicht so ein Wild erfasst, das ausschliesslich nur der Pelze wegen gejagt wurde. Dessen Knochen sind nicht in die Abfallgrube gelangt. Die Jäger zogen wahrscheinlich das Fell an der Stelle ab, wo das Tier erlegt wurde und der Kadaver, der aus irgendwelchen Ursachen nicht als Nahrung diente, wurde weggeworfen. Zweckmässiger war, nur das abgezogene Fell in die Siedlung zu tragen. Bei der Auswertung des Verhältnisses von Wild zu Haustieren dürfen wir diesen Umstand nicht ausser Acht lassen, da dies zu Trugschlüssen führen könnte. Gorjanova macht in ihrer Arbeit (1950) darauf aufmerksam.

Die Bewohner der Siedlung in Gánovce deckten ihren Fleischbedarf grösstenteils aus heimischen Quellen, aus eigener Viehzucht. Die Jagd war für die Lebensmittelversorgung nicht entscheidend, wurde jedoch noch ziemlich betrieben. Ihre Bedeutung hat sich infolge der immer mehr und mehr sich entfaltenden Haustierzucht verringert.

Das Jagdobjekt war hauptsächlich der Rothirsch, und zwar allgemein in Mitteleuropa. Ferner wurde auch der Elch gejagt, der im Neolithikum noch ziemlich verbreitet war und sich erst später nach Osten zurückzuziehen beginnt. Sein Vorkommen auf dieser Lokalität war wahrscheinlich in dieser Zeit schon seine westlichste Verbreitungsgrenze. Der Fund von Ur- und Bärenknochen ist keine Seltenheit. Der Bär lebt bis heute noch in dieser Gegend. Ebenso tritt der Biber in dieser Gegend in grosser Zahl auf und nach Boessneck (1956 c) beteiligte er sich durch den Bau von Dämmen in den Flüssen aktiv an der Regulierung des Grundwasserspiegels und beeinflusste dadurch auch den Charakter der Landschaft. Das Vorkommen des Igels und der Vögel ist eher nur zufällig, wir können diesen Funden keine besondere Bedeutung zuschreiben. Es sind wahrscheinlich Tiere, die in die Grube gefallen und dort umgekommen sind.

Einen wesentlichen Bestandteil bildete in der Haustierzucht das Hausrind, und das Schwein war ebenfalls eine Hauptquelle der Fleischnahrung. Die Schweinezucht wurde in etwas grösserem Masse betrieben, wahrscheinlich als Folge besserer Lebensbedingungen für sie. Die Schweine waren von etwas kleinerem Wuchs und wurden etwa auf primitive Art gezüchtet. Sie weideten frei in den Wäldern, wo sie genügend Futter vorfanden. Zeitweise konnte es auch zur Paarung mit wilden Tieren kommen. Sie wurden am häufigsten im Alter von 1 — 2 Jahren geschlachtet. Das Vor-

kommen des Wildschweines ist nicht mit Sicherheit belegt worden.

Auf ähnliche freie Art ist auch das Hausrind gezüchtet worden. Es war von kleinerem bis mittlerem Wuchs. Manche Knochen boten die Möglichkeit einer geschlechtlichen Unterscheidung, und zwar hauptsächlich die Hornzapfen. In einem Falle blieb ein Teil des Stirnbeins fast mit ganzem Hornzapfen erhalten (Taf. I: 1). Sein grösserer Basisdurchmesser beträgt 59 mm, der kleinere Durchmesser 42 mm. Die erhaltene Länge am grösseren Bogen beträgt 180 mm. Auf seiner Oberfläche sind ziemlich tiefe Längsfurchen. Nach Koch (1927) ist es eines von den Altersmerkmalen. Aus der Gesamtform kann geurteilt werden, dass es sich um ein Kuhhorn handelt. Bei zwei weiteren Hornzapfen, die ziemlich beschädigt sind, ist der Basalrand erfasst. Beim ersten von ihnen (Taf. I: 3) beträgt der grössere Durchmesser 77 mm, der kleinere Durchmesser 54 mm, der Umfang auf der Basis 210 mm. Er gehörte ebenfalls einem erwachsenen Tier an. Beim zweiten Hornzapfen (Taf. I: 2) beträgt der grössere Durchmesser 82 mm. Der Umfang auf der Basis erreichte mindestens 225 mm. Er ist noch mächtiger als der vorige. Er gehörte ebenfalls einem erwachsenen Stück an. Diese beiden Hornzapfen können als Stierhörner betrachtet werden.

Von den *Metapodien* ist nur ein *Metacarpus* (Taf. II: 11) ausgeprägt breiter und mächtiger als die übrigen und er konnte einem Stier angehört haben. Die übrigen *Metapodien* haben sonst keine Merkmale, von denen Schlüsse über das Geschlecht gezogen werden könnten. Sie beweisen nur, dass es sich um ein Hausrind von mittlerer Grösse handeln konnte.

Mit gewisser Wahrscheinlichkeit können wir sagen, dass die dortige Bevölkerung die Kastration der Stiere schon kannte und durchführte. Das wird von zwei gesonderten *distalen Epiphysen* des rechten und linken *Radius* (Taf. II: 5) bezeugt, die von einem und demselben Individuum stammen. Da sie bis dahin nicht mit den *Diaphysen* verwachsen sind, haben sie noch jungen, nicht erwachsenen Individuen angehört. Sie fallen jedoch durch ihre Grösse auf (ihre Breite beträgt 69 und 67,5 mm), obwohl wir sie als Individuen männlichen Geschlechtes betrachten können. Boessneck (1956 c) wirft den Gedanken auf, dass in dem Falle, wenn Röhrenknochen mit bis dahin nicht verwachsenen *Epiphysenfugen* gefunden werden, dies als ein Zeichen der Kastraten betrachtet werden könnte.

Auffallend grosse Knochen, die von der Variationsbreite der übrigen Population abweichen, gehörten dem wilden Ur *Bos primigenius* Boj. an. Es ist dies vor allem der *distale rechte Humerus* (Taf. II: 1), ferner der *linke Calcaneus* (Taf. III: 4) und *Phalanx I ant.* (Taf. III: 8). Ihre Masse entfallen in die Variationsbreite des Urs, wie sie von Boessneck (1957) angeführt wird.

Von den kleinen Wiederkäuern züchteten die Bewohner von Gánovce das Schaf und die Ziege. Die Unterlage für die Unterscheidung und den Beweis beider Arten lieferten die Hornzapfen. Die Ziege gehörte der Form „*Aegagrus*“ mit kleinen Hörnern an (Taf. IV: 7). Das Schaf war von stattlicherer Rasse, das sog. Kupferschaf. Von den erhaltenen Hornzapfen ist ein linksseitiger fast ganz (Taf. IV: 5) und sein Durchmesser an der Basis erreichte mindestens 60 mm. Der zweite (Taf. IV: 6), ebenfalls ein linksseitiger, hat einen Basisdurchmesser

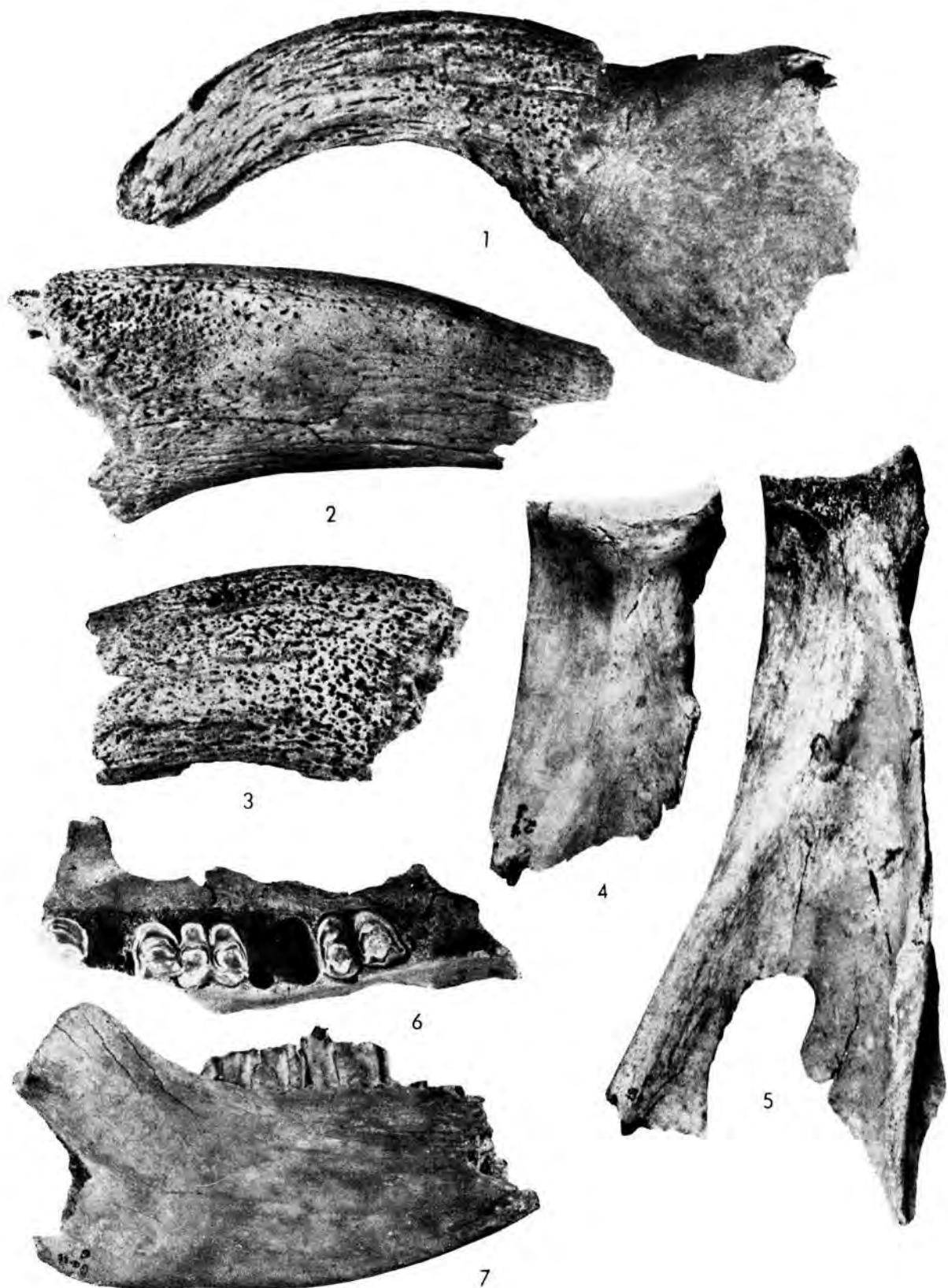
von 61 mm, den Umfang von 167 mm. Eeide Zapfen haben dreieckigen Querschnitt.

Die Schafzucht dominierte wahrscheinlich über die Ziegenzucht, aber im grossen und ganzen treten beide Tiere in ihrer Bedeutung als Fleischlieferanten der Bevölkerung in den Hintergrund.

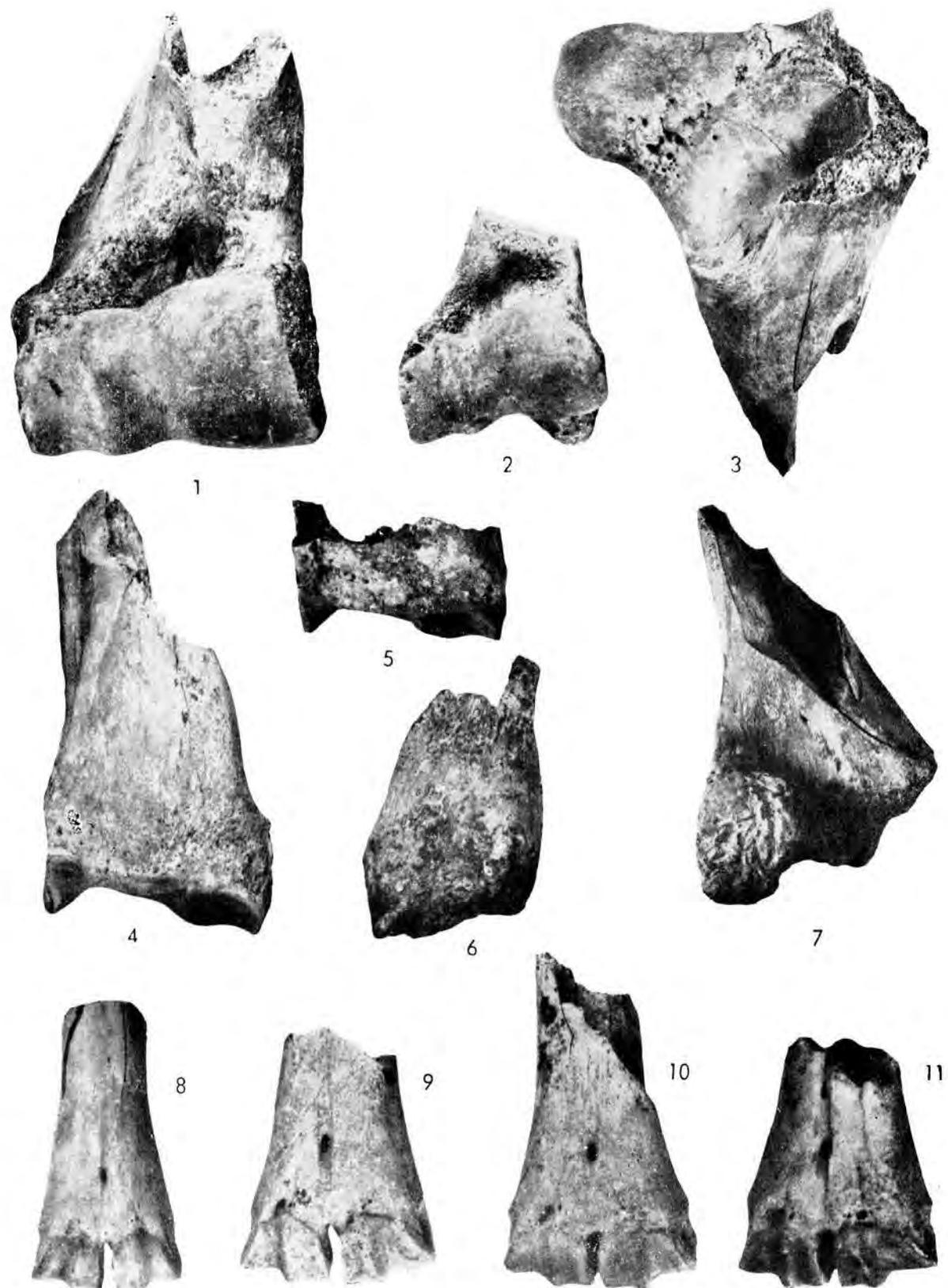
Der Hund hatte als Haustier nur eine geringe wirtschaftliche Bedeutung. Er diente etwa als Wächter und half vielleicht bei der Jagd. Gelegentlich lieferte er auch Nahrung. Die Knochen der gefundenen Tiere können mit bestimmter Wahrscheinlichkeit als *Canis familiaris intermedius* Woldř betrachtet werden.

Beim Pferd, dessen Vorkommen auffallend gering ist, ist die Einteilung zu Haustieren oder zum Wild problematisch. Beides ist nicht ausgeschlossen, doch haben wir keinen einseitigen Beweis für eine von diesen Möglichkeiten.

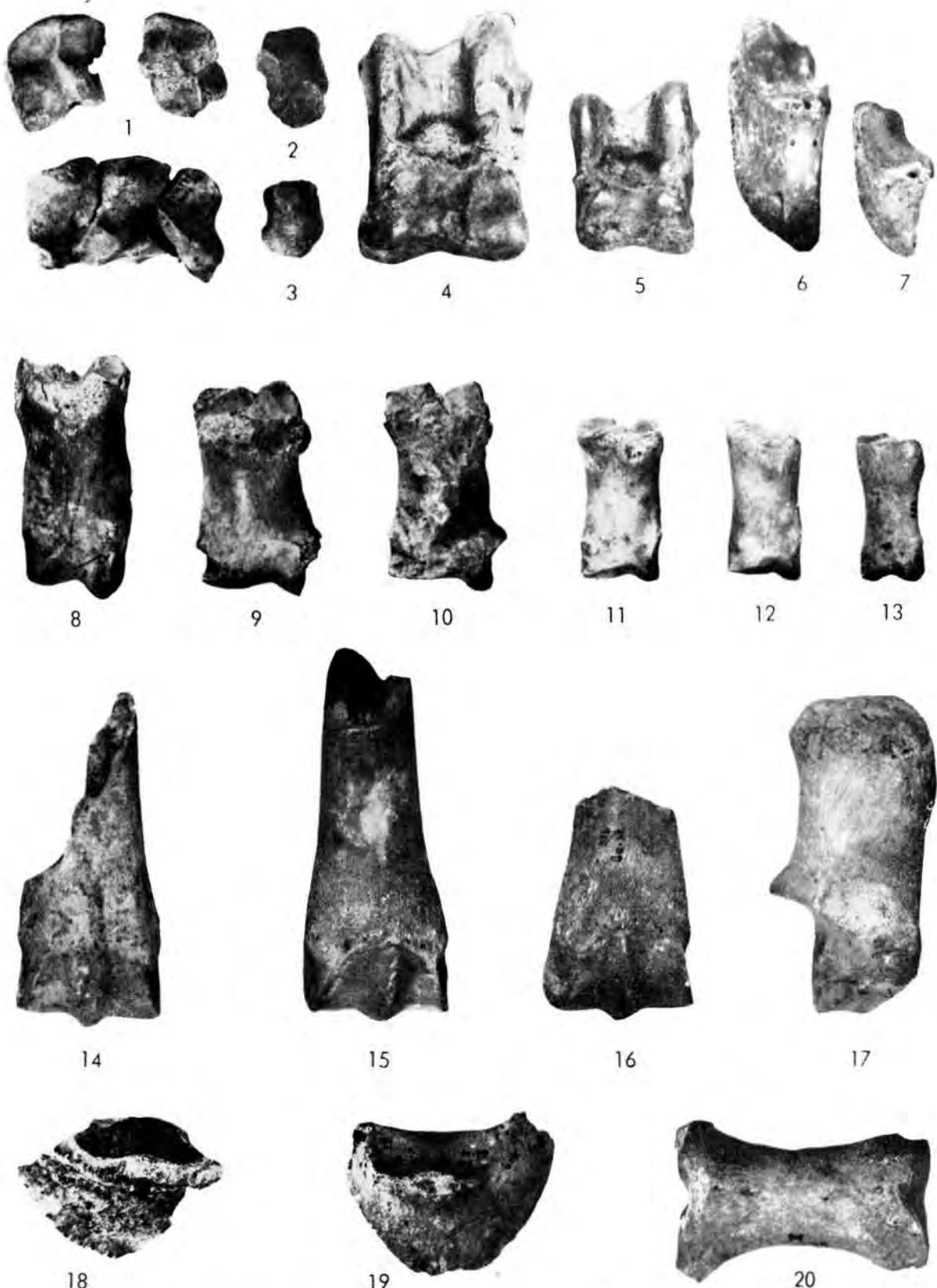
Übersetzt von Berta Nieburová

Tabuľka I. *Bos taurus* L. 1 — časť pravej čelovej kosti s rohovým výbežkom (čís. 55); 2 — časť rohového výbežku (66); 3 — časť rohového výbežku (56); 4 — ľavá lopatka (93); 5 — ľavá lopatka (87); 6 — Maxilla dx. (1); 7 — Mandibula sin. (6).

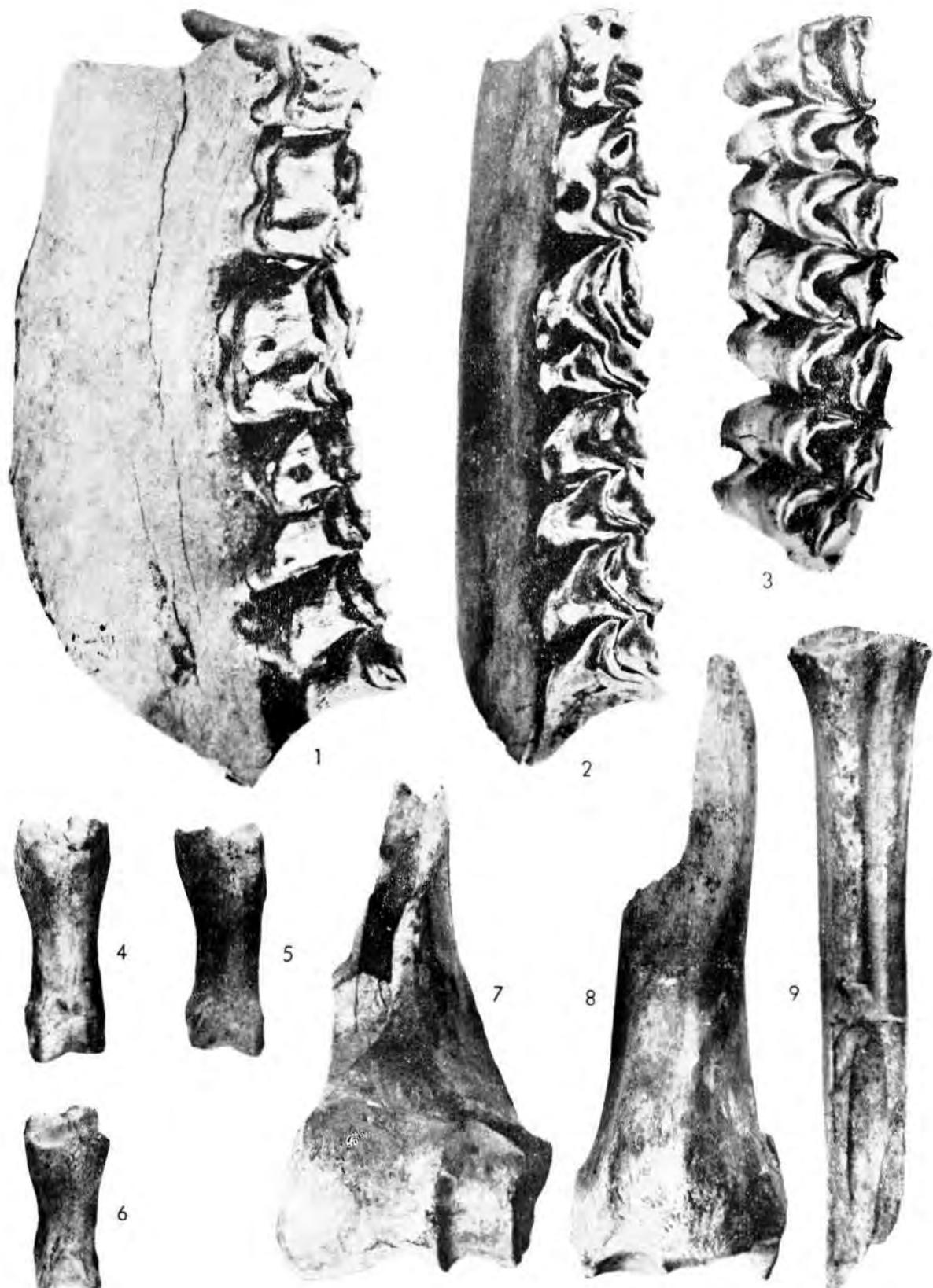
Tabuľka II. *Bos taurus L.*: 1 — Humerus distal. dx. *Bos primigenius* Boj. (256); 2 — Humerus distal dx. (267); 3 — Femur prox. dx. (286); 4 — Radius distal. dx. (100); 5 — Radius distal. dx. (278); 6 — Radius distal. sin. (279); 7 — Humerus distal. sin. so stopami po ohryzení psom; 8 — Metacarpus distal. sin. (126); 9 — Metacarpus distal. dx. (130); 10 — Metacarpus distal. sin. (125); 11 — Metacarpus distal. dx. (129).

Tabulka III. *Bos taurus* L.: 1—13. *Equus caballus* L. 14—20. 1 — Carpus dx.; 2 — Os maleolare dx. (236); 3 — Os carpi accessorium dx. (239); 4 — Talus sin. *Bos primigenius* Boj. (181); 5 — Talus sin. (186); 6 — Phalanx 3 (198); 7 — Phalanx 3 (202); 8 — Phalanx 1. *Bos primigenius* Boj. (144); 9—13 — Phalanges 1 (146, 145, 154, 155, 157); 14 — Metacarpus distal. sin. (311); 15 — Metatarsus distal. sin. (312); 16 — Metatarsus distal. dx. (313); 17 — Calcaneus dx. (315); 18 — Phalanx 3 ant. (317); 19 — Phalanx 3 post. (318); 20 — Phalanx 1 ant. dx. (316).

Tabuľka IV. 1 — *Capreolus capreolus*, poškodené cranium (320); 2 — *Cervus elaphus*, mandibula sin. (243); 3 — *Ursus arctos*, časť mandibuly sin. (319); 4 — *Canis familiaris*, humerus dist. sin. (321); 5 — *Ovis aries*, ľavý rohový výbežok (491); 6 — *Ovis aries*, ľavý rohový výbežok (492); 7 — *Capra*, časť rohového výbežku (496); 8 — *Castor fiber*, femur dx. juven. (497); 9—13 — *Sus scrofa*; 9 — Maxilla a intermaxilla dx. (329); 10 — rezáková časť mandibuly (342); 11 — Femur dist. sin. (379); 12 — Mandibula dx. (344); 13 — časť lebky približne polročného prasiatka (420).

Tabuľka V. *Alces alces*. 1 — Mandibula sin., pohľad zbočí (242); 2 — Mandibula sin., pohľad zhora (242); 3 — Maxilla sin., pohľad zhora (245); 4 — Phalanx 1 (252); 5 — Phalanx 1 (253); 6 — Phalanx 2 (254); 7 — Humerus distal. sin. (247); 8 — Radius distal. sin. (250); 9 — Metatarsus prox. sin. (251).

Foto K. Blaško. Tabuľky I—IV sú v pomere 1 : 2, tabuľka V, 1—3 v skutočnej veľkosti.

Poklad šiestich bronzových mečov z Vyšného Sliača

VLADIMÍR UHLÁR

Archeologické zbierky Liptovského múzea v Ružomberku obohatil r. 1952–54 vzácny nález pokladu 6 krásnych bronzových mečov, patriaci do vyznivania mladšej bronzovej doby (HA). Miestom nálezu je Vyšný Sliač, osobitná to časť obce Liptovské Sliače (kedysi Tri Sliače). Vlastným miestom nálezu je travertínový kameňolom v chotárnej časti Skália (i Do skália), teraz už značne vyčerpaný.

Už r. 1928 nález pokladu bronzov¹ (2 diadémov, 1 špirálovitej náramnice, 1 náhrdelníka, 2 dvojružicovitých záveskov a 1 plochého gombíka), získaný robotníkmi pri lámaní travertínu, upozornil na dôležitosť tohto nálezového miesta, dvihajúceho sa miernym návrším za humnami obce na východe na vzdialenosť 300–400 m; je to v podstate koniec tu sa tratiaceho hrebeňa, ktorý sa odopina zo Salatína (1631 m) v Nízkych Tatrách na juhu.

Moené travertínové skaly, z ktorých sú tu teraz už len nepatrne zvyšky, boli vytvorené v treťohorách účinkom mocných prameňov, ktoré sa však už v pradávnych dobách odstáhovali do nižších polôh alebo zanikli. Zvyškom z nich je v dolinke Kotlisko (ležiaci o 100 m ďalej na východ) hned za Skálím mocný neteply sírouhličitý prameň *Teplica* (tiež *Certovica*). Vodu z Teplice vyladáva okolité obyvateľstvo pre jej osviežujúci i liečivý účinok. Prameň tu vytvoril vylúhovaním roztečenú homôlku, dvihajúcu sa až do výšky 6 metrov, s kráterom navrchu. Teraz voda nevyteká vrchom, lebo si predrala otvor bokom na sever pri samej zemí.

Minerálne pramene nad Vyšným Sliačom priahovali už eneolitických poľnohospodárov s kanelovanou kultúrou, ktorí sídlili aj v Skálí, kde sa vytvorila silnejšia kultúrna vrstva, z ktorej črepky, prasleny, kostné nástroje, kamenné sekery a iné doklady ich materiálneho života sú teraz umiestnené v Liptovskom múzeu v Ružomberku.

Nález z r. 1928 dával tušiť, že v Skálí možno počítať s ďalšími bronzovými nálezmi. V sep-

tembri 1936 podnikol tu za týmto cieľom menší výskum V. Budinský - Krička, ale tri kratšie sondy boli v tomto zmysle negatívne.

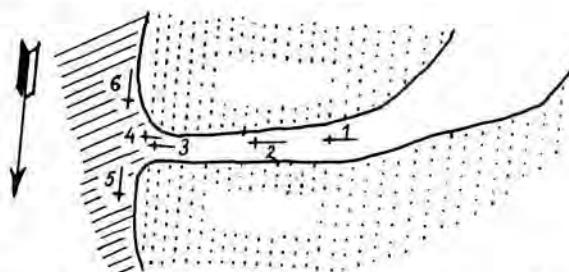
A znova to bola príležitostná práca lámačov kameňa, ktorá odkryla bronzový poklad 6 mečov z najmladšej doby bronzovej. Šťastným nálezcom bol Ladislav Ondrejka - Štiavničan, ktorý pri hotovení stavebného materiálu v zvyšku travertínových bránil v čase od decembra 1952 do mája 1954 odkryl postupne 6 bronzových mečov (1952 – 1 meč, 1953 – 4 meče, 1954 – 1 meč), zakopaných v medzierke (uličke) medzi dvoma zvyškami travertínových bránil nepravidelne kruhovitého tvaru v priereze.

Šesť krásnych bronzových mečov z Vyšného Sliača je po hromadnom náleze mečov v Komjatnej² (asi r. 1881/4; pri oraní sa našlo 19 mečov – uložené sú v Slov. národnom múzeu v Martine) a Martinčeku³ (na tri razy pri oraní vedno 15 mečov – uložené sú v Liptovskom múzeu v Ružomberku), po jednotlivých náleزوach mečov v Partizánskej (prv Nemeckej) Lupči, Lipt. Mikuláši, Bobrovci, Bobrovčeku, Kráľovej Lehote (meč s čaškou), Turíku⁴ (dnes neznámy; spomína ho Mihálik; vraj ho našli v studničke na Hradišti) a Lipt. Jáne⁵ (na hradisku Vislavce; spomína ho Neudeck; dnes neznámy) – novým, veľmi významným náležom krásne vyhotovených bronzových mečov v Liptove. Tento cenný nález znova vyzdvihuje význam Liptova v mladšej dobe bronzovej a najmä v staršej železnej, keď ním viedli významné spojovacie trate z Podunajska cez Karpaty (a najmä z Potisia cez Spiš) do Povislia a Poodrija.

Z pokladu 6 bronzových mečov sú 4 meče liptovského typu a 2 meče s neplnou (jazykovitou) rukoväťou.

Mečmi liptovského typu⁶ sa nazývajú bronzové meče s plnou rukoväťou členenou 3 priečnymi (horizontálnymi) reliéfovými páskami. Rukoväť je zakončená kotúčom s klobúčikom. Rozklenutý záhyt pre čepel, najčastejšie zvonovitého tvaru, má v strede polmesiačikovitý – podkovovitý vý-

kroj. Čepeľ je v ňom upevnená vždy iba 2 nitmi. Samotná čepeľ má najčastejšie tvar laliového listu s rozšírením v prvej tretine od hrotu.

Obr. 1. Vyšný Sliač, okr. Ružomberok. Schéma uloženia mečov. — Lage der Schwerter.

Kvalitné bronzové meče liptovského typu bývajú skoro pravidelne zdobené, niekedy veľmi skvostne. Výzdoba sa sústreduje na rukoväť. Tri ploché reliéfovité pásiky mávajú najčastejšie výzdobu striedajúcich sa zväzkov rýh zvislých a zasa pozdĺžnych (prehnutých raz mierne dolu, potom zas hore). Ohraničené bývajú zväzkom súbežných obvodových čiar. Osobitne býva zdobená spodná časť kotúča, najčastejšie hviezdicovitou výzdobou, pričom obvodové trojuholníky bývajú vyčiarkované (šrafy). Tento trojuholníkový motív býva aj na záhyte čepele na rukoväti. Pokladá sa za starý ornament. Tu na záhyte býva však najčastejšie výzdoba zo zväzku súbežných čiar špirálovito vedených po jeho okraji. K honosnejšej výzdobe patria girlandovito zavesené poloblúčiky, viačnásobná vlnovka, inokedy koncentrické kruhy alebo zväzky polkružník. Čepeľ býva zdobená po okraji pozdĺž ostria zväzkom súbežných čiar, niekedy iba v poslednej tretine k hrotu meča.

4 meče liptovského typu z Vyšného Sliača patria k dvom variantom tohto typu.

Meče 1 a 2 patria k domácemu liptovskému variantu. Tento variant sa vyznačuje miernym zosilňovaním plnej rukoväti v smere od kotúča k záhytu čepele; záhyt má skôr tvar zvonovitý. Reliéfne pásiky na rukoväti sú ploché, ale výrazné. Kotúč je pomerne ploský, štíhly. Kotúč meča 1 nie je prevŕtaný dierkou, hoci tak obyčajne býva.

Meče 5 a 6 patria k variantu juhonemeckému, lebo drieč rukoväti je najhrubší v strednej časti a úži sa k obom koncom. 3 reliéfovité pásiky sa dvihajú na spôsob prsteňovej obrúčky; sú nezdobené. Silne rozklenutý záhyt s pomerne veľkým podkovovitým výrezom (hranatého tvaru) má zvonovitý, a nie trapezoidný tvar (hoci takýto tvar je pre juhonemecký variant typickejší). Kotúče sú menšie a masívnejšie; na oboch sú prevŕtané dierkou (azda na závesný poistný krúžok alebo povrázok).

Meč 1 patrí k mečom liptovského typu strednej veľkosti. Je dlhý 62,5 cm, z čoho plná rukoviatka 11 cm, veľmi vyvinutá listovitá čepeľ 51,5 cm. Čepeľ sa širi z 2,5 cm až na 5,1 cm (rozšírenie 26 mm). Nálezca pri objave vykyvovaním spomedzi skál zlomil meč v čepeli hned pri jej korení. Teraz je scelený?

Plasticke pásiky na rukoväti sú vyzdobené zvyčajným spôsobom: striedajúcimi sa zväzkami zvislých a mierne prehýbaných pozdĺžnych rýh. Pásiky sú ohraničené zhora i zdola 3 až 5 obvodovými súbežnými čiarami. Plocha na kruhovitom kotúči má hviezdicovitú výzdobu (9—9 trojuholníkov striedavo vyčiarkaných), umiestnenú do zväzkov súbežných kružníc zvonka (6) i znútra (3), doplnená na strednej kružnici znútra pri klobúčiku vetvičkovitou výzdobou. Klobúčik má eliptický tvar. Plocha na jeho povrchu, ohraničená elipsou po okraji, je rozdelená zvislou a pozdĺžou čiarou idúcou cez stred na 4 polia, ktoré sú striedavo vyčiarkané raz zvislými a raz pozdĺžnymi ryhami. Stred záhytu rukoviatky má výzdobu striedavo vyčiarkaných (4) a v nich opačne zaseknutých (3) nevyčiarkaných trojuholníkov, uzavretých zhora i zdola dvoma poloblúkovitými ryhami. Čepeľ je zdobená jemným a súladným zväzkom 5—5 súbežných čiar, vedených skoro hned od samého koreňa, ku ktorým sa pripája z vnútornej strany ďalšia 6. čiara v poslednej tretine čepele (od 19 cm). Stredom oboch strán čepele je vedené strehovité rebro, v hrane mierne zaoblené. Na meči 1 nie je osobitného drieku medzi vlastným ostrím a rukoväťou. Pri korení čepele je iba na jednej strane hrany ostria 6 zúbkov. Ostrie čepele je na strane zúbkov vyostrené (dnes mierne vyštrbené), kdežto druhá hrana ostria je hrubšia, tupá. Hrot meča je pomerne celkom tupý.

Na meči 1 pozorovať, že základná výzdoba, daná odliatím osobitnej čepele z formy, bola doplnaná rytmom, vbíjaním, na čo poukazujú presahy jemného šrafovania trojuholníkov na záhyte rukoväti cez ohraničujúce čiary a podobne aj presahy čiar v hrote čepele. (Podobne na meči 4.)

Meč 2 patrí k veľkým mečom liptovského typu. Je dlhý 70,5 cm (rukovät 11,5 cm, listovitá čepeľ 59 cm). Čepeľ sa širi z 2,9 až na 4,9 cm (rozšírenie 20 mm). Meč, zaiste pod tlakom skál po uložení, bol zlomený. Teraz je scelený.

Meč 2 je krásny, veľký exemplár meča, dokonalého listovitého tvaru čepele, ktorý upútava i jemnou, skutočne s umeleckým vodusom vyhotovenou výzdobou najmä na rozšírenom záhyte rukoväti a na kotúči.

Rukoväť meča 2 je ovela vyváženejšie vyzdobená v porovnaní s mečom 1. Platí to nielen o hviezdicovitej výzdobe na spodku kotúča (13–13 trojuholníkov), pekne, rovnomerne rozvrhnutej, ale najmä o výzdobe na rozšírenom záhyte rukoväti okolo polmesiačikovitého výkroja, kde výrobca ako jemný majster s umeleckým vokusom včlenil výzdobu skladajúcu sa zo zväzku 3 jemne vedených rýh, špirálovito sa na okraji obtáčajúcich okolo bodov v krúžkoch (naznačenie nitov). Volný stred nad polmesiačikovitým výkrojom vyplnil okrem toho ornamentom 2 malých vyčiarkovaných trojuholníkov umiestených pod zväzkom 3 poloblúčikov. Vlastné nity sú tiež vsadené do výzdoby rovnobežných čiar a čiaročiek zo strany-hrany rukoväti. Vlastná rukoväť má na 3 reliéfových pásiach bežnú výzdobu (ako na meči 1), ale bez sprievodných obtočných čiar. Klobúčik na kotúči má podobnú výzdobu ako na meči 1.

Čepeľ meča 2 sa začína štíhlym driekom (dlžka 4 cm), až potom sa rozširuje a nabera listovitý tvar. Zdobená je iba v poslednej tretej časti k hrotu 4–4 širšími ryhami, ktoré k hrotu zosilňujú. Pôvodný zlom čepele je v 12,5 cm od rukoväti.

Meč budi dojem, že bol zriedka používaný. Jedna strana čepele je v strednej časti trochu zasiahnutá pôsobením rozkladných látkov, ktoré mierne nahlodali čepeľ na spôsob desiatky plytkých jamôk.

Meč 3 má neplnú (jazykovitú) rukoväť. Je dlhý 61,5 cm (rukoväť 9,5 cm, čepeľ 52 cm). Čepeľ je veľmi jemne vykrojená v krásny listovitý tvar; širi sa z 3,2 cm na 4,5 cm (rozšírenie 13 mm). Jej zachovanosť (medenka na jednej strane je jemne machovito zelená), výrazná hrana rebra, pásmo jemne rytých čiar 5–5 (ku hrotu meča ešte jedna širšia a hlbšia znútra) po celej dĺžke ostria, umiestnených v jemne profilovanom žliabku, tvoria harmonický celok vzácnej krásy aj bez plnej rukoväti.

Okraje neplnej rukoviatky sú vyvýšené, kdežto stred je prehľbený ako lôžko pre črenky, ktoré mohli byť z dreva, kosti v kombinácii s kožou. Koniec rukoviatky vybieha v dva od seba vyhrnuté rožkovité výčnelky. V drieku rukoviatky sú 4 dierky so zachovanými nitmi, po stranách rozšírenia rukoviatky sú 3–3 dierky (s jedným z pôvodne 3 zachovaných nitov).

Jemnosťou tvaru a dokonalostou vyhotovenia i výzdobou čepele sa meč 3 zaraďuje medzi najkrajšie a najdokonalejšie meče svojho druhu.

Meč 4 má neplnú (jazykovitú) rukoväť. Je dlhý

56 cm (rukoväť 9,5 cm, čepeľ 46,5 cm). Čepeľ má skôr rovný, nelistovitý tvar.

Rukoväť je podobná rukoväti na meči 3, ale na okrajoch rozšírenia ku koreňu čepele má na jednej strane 2 dierky a na druhej iba jednu, hoci je naznačené aj lôžko pre druhú dierku, ktorá nebola prebitá.

Čepeľ meča má prostý tvar, rozšírujúci sa o 3 mm (z 3,5 na 3,8 cm). Rebro nie je vyznačené. Bez rebra má čepeľ pomerne hrubý masívny ráz. Zakončenie meča je skôr oblé, nie hrotitý. Výzdoba spočíva z 1–1 hrubej ryhy, idúcej priamo z vyhroteného koreňa-začiatku čepele, ku ktorej sa pridružujú v poslednej pätičke k hrotu z vonkajšej strany ešte 2–2 krátke ryhy; v hrote sa ryhy tratia, nepretínajú sa.

V Liptove sa doteraz nenašli bronzové meče s neplnou rukoväťou, ktoré sú vôbec na Slovensku zriedkavé, takže aj z tejto stránky prináša sliačanský nález nôvum.

Meč 5 patrí k mečom liptovského typu strednej velkosti. Je dlhý 66,5 cm (rukoväť 11,2 cm, listovitá čepeľ 55,3 cm). Čepeľ sa širi z 3 cm na 4,3 cm (rozšírenie 13 mm). Ide o pekný, zachovaný, nezlomený meč.

Meč patrí k variantu juhonemeckému, bez vý-

Obr. 2. Vyšný Sliač, okr. Ružomberok. Detail meča č. 2.
— Detail des Schwertes Nr. 2. Foto A. Paul.

Obr. 3. Vyšný Slatiňany, okr. Ružomberok. Detail meča č. 3. — Detail des Schwertes Nr. 3. Foto J. Krátky.

zdoby na 3 plastických pásikoch rukoväti, sledovaných 3 súbežnými (raz — pri záchute iba 2) obežnými ryhami. Na zvonovitom záchute rukoväti s veľkými podkovovitým výkrojom je po okrajoch oprostená výzdoba iba zo zväzku 4 špirálovito vedených rýh (približne ako na meči 2). Na viačerých miestach je táto výzdoba sotva zreteľná. Nezreťelnosť je zavinená nie opotrebovaním od používania meča, ale ošúchaním formy, z ktorej odlievali rukoväť. Kotúč na rukoväti má tvar nepravidelného kruhu (priemer 4 cm), je pomerne masívny. Zosilnený je zo spodu k rukoväti aj obežným stupienkom, ozdobeným na hrane šikmými sekmi (podobne ako na meči 2). Tu je kotúč preniknutý prevŕtanou dierkou na záves. Vrch kotúča má na ploche okolo klobúčika výzdobu zo 4 súbežných kružníc a na okraji striedavo šrafovaných trojuholníkov, ktoré sú však tiež niekde celkom nezreťelné.

Pekná listovitá čepeľ je zdobená 1—1 ryhou idúcou po okrajoch ostria temer od samého koreňa, ku ktorej sa pridružujú z vnútornej strany ďalšie 3—3 ryhy v poslednej tretine k hrotu. Rebro je výrazné; v strednej časti mierne zaoblené. Čepeľ

sa začína od koreňa driekom (4,8 cm dĺžky), ktorého hrany sú vyzdobené jemným, pravidelným vrúbkováním, zasahujúcim aj hrano záchytu rukoväti (zaiste vrúbkovanie vykonané až po spojení rukoväti s čepelou nitmi); vrúbkovanie je aj na zúbkoch, ktoré sú na začiatku čepele po oboch stranach po 1—1.

Meč 6 patrí k veľkým mečom liptovského typu. Je dlhý 70,5 cm (rukoväť iba 10,5 cm, čepeľ 60 cm). Čepeľ sa širi zo značne úzkeho drieku 2,6 cm na 4,2 cm (16 mm). Ide o pekný, veľký, záchovaný meč juhonemeckého variantu.

Uvedená celková charakteristika o meči platí, i keď plná rukoviatka je odliata z formy veľmi ošúchanej, takže 3 reliéfne pásiky sa iba nevýrazne dvihajú. Podobne iba matne presvitajú z výzdoby (na 2 miestach) pásmo obvodových rýh súbežných s reliéfnymi pásikmi. Kotúč má tvar do jednej strany stlačeného kruhu; je značne masívny. Na jeho vrchnej strane okolo klobúčika ešte niekde presvitá výzdoba, ktorá pozostávala z girlandovito na samotný okraj kotúča zavesených trojnásobných poloblúčikov, sledovaných z vnútornej strany pásmom z 3 súbežných kružníc. Z jednej strany je stlačený aj stupienok medzi vlastnou rukoviatkou a kotúčom, umiestený obdobne ako na meči 2 a 5, ozdobený tiež šikmými sekmi; po oboch stranach ho sledujú 3—3 okružné ryhy (jedny už na kotúči). Otvor pre záves v kotúči je mimo stupeňku ďalej k obvodu kotúča.

Čepeľ má pekný listovitý tvar. Výzdoba pozostáva najprv z 2—2 žliabkovitých rýh po stranach ostria, ku ktorým sa v poslednej tretine (k hrotu) pripájajú ďalšie 2—2 ryhy (1 z vonkajšej strany a 1 medzi nimi), ale 3,5 cm pred hrotom táto výzdoba 4—4 rýh prestáva. Pri korení meča je čepeľ zúžená v driek (dĺžka 4,5 cm), ktorého hrany sú vrúbkovane, no nie celkom pravidelné. Za driekom na začiatku ostria je po 1—1 zúbku v ostrí. Z oboch strán čepele sa dvíha výrazne, hoci vo vrchole zaoblené strechovité rebro. Hrúbka meča v rebre je 9—10 mm. Pri veľkej dĺžke a štíhlosti meča je rozpätie v rebrach tým výraznejšie.

Nový nález pokladu 6 bronzových mečov, z čoho 4 liptovského typu, vo Vyšnom Slatiňane, znova oživuje otázku pôvodu a vypracovania týchto reprezentačných produktov umeleckej remeselnej výroby na sklonku bronzovej doby.

Vďaka Hralovej štúdie (l. c.) a jeho súpisu (do r. 1954) dobre poznáme, že meče liptovského typu sa vyskytujú v širokom území hlavne strednej Európy od Dnestra až po Rýn a od Baltu až po Drávu, a to v takom počte, ako ani jeden typ

v bronzovej a halštatskej dobe, zaiste aj vďaka jeho kvalite a významej výzdobe. Najväčší počet nálezov sa hromadi vo východnej časti územia výskytu na malom území Liptova a hornom Potisi (v Maďarsku i Zakarpatskej Ukrajine), v západnej časti v južnom Nemecku (najmä v Bavorsku). V týchto oblastiach treba hľadať aj pôvod meča liptovského typu, ktorý vznikol a hojne sa používal v halštate A, ale nevyšiel z používania ani v halštate B, teda približne v r. 700–600 pr. n. l.

Lákavá je mienka, že aj na Slovensku treba hľadať miesto vzniku meča tohto typu. Zaiste oblasť medenej rudy⁸ na strednom a vých. Slovensku, ktorá sa tu hojne vyskytovala a isto aj v rýdzom stave, umožnila rozvoj ich výroby. Ale iba prípadný šťastný nález kadľubov na odlievanie rukováti a čepeli by rozhodne prispel k rozriešeniu tohto problému. Meče 3 a 4 s neplnou rukováťou sú súčasné s mečmi s plnou rukováťou.

J. Kürti (l. c.) pri publikovaní prvého bronzového pokladu z V. Sliača vyslovil mienku, že ide o kostrový hrob dvoch významných jednotlivcov zo začiatku halštatu. Podkladom pre túto mienku mu boli ľudské kosti pri poklade, o ktorých hovorí, že boli spráchnivené, a preto sa rozdrobili pri nešetrnej práci lámačov kameňa; kostry vraj boli prikryté 2 ploskými kameňmi.

Druhý poklad šiestich bronzových mečov vo Vyšnom Sliači vyvracia Kürtiho mienku o kostrovom pohrebe z HA, výnimočnom na túto dobu. Jednotlivé ľudské kosti i zo zvierat, najmä z drobných hlodavcov, našli sa i teraz v blízkosti mečov, a to v dobrom stave. Dokonca 8 metrov ďalej vnútri v medzere rozbil iný lámač zásahom čakanu aj ľudskú lebku, zaiste iba pohodenú, z ktorej sa zachránila časť čelnej kosti a polovička dolnej čeluste (išlo o staršie individuum — stoličky sú veľmi zodráté). Dobovú príslušnosť lebky, pravda, nemožno zistíť.

Kürtim spomínané dva ploské kamene, tak sa travertín ľahko štiepa, hovoria za iný výklad: chránili uložený poklad s citlivými výzdobami na dvoch diadémoch a náramnici pred stlačením. Neporušený nález diadémov (náramnicu rozťahli a niektoré závity odlomili robotníci po objavení) potvrdzuje, že ploské kamene dobre splnili svoju úlohu.

Dnes nemožno zistíť na mieste priestoru, rozrušenom lámaním a vyberaním kameňa aj hlbšie spod povrchu, kde našli r. 1928 prvý poklad. No ide o jeden, vcelku nevelký priestor: vzdialenosť miesta nálezu oboch pokladov nemohla byť väčšia ako 20–40 metrov. Azda prvý poklad bol ukrytý

Obr. 4. Vyšný Sliač, okr. Ružomberok. Detail meča č. 5. —
Detail des Schwertes Nr. 5. Foto J. Krátky.

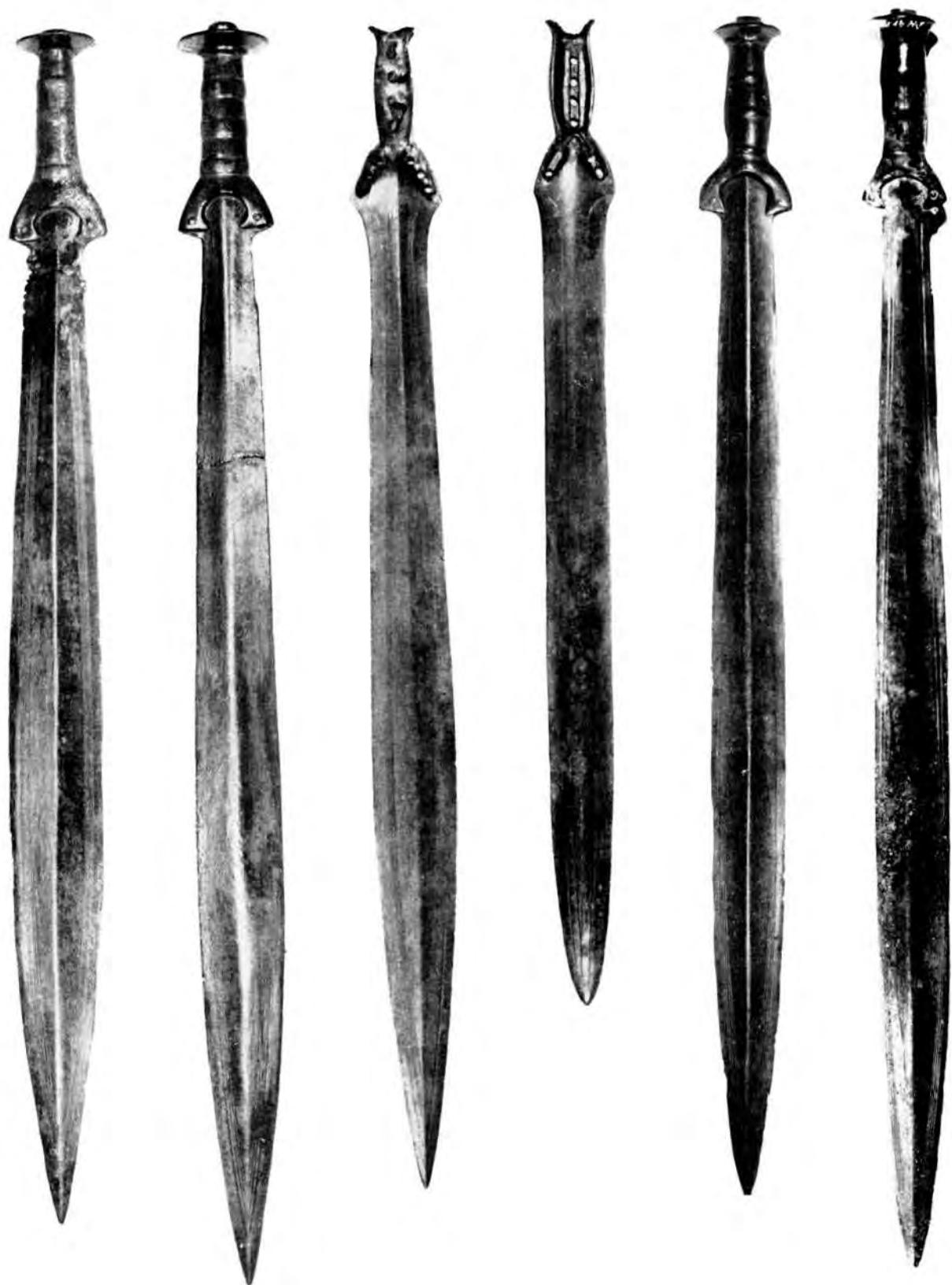
na druhom konci tej istej medzery medzi bralami, ktorou terajšie dospelé pokolenie Sliačanov akoby chodbou kedysi lozilo pri detských hrách.

Dá sa predpokladať, že oba poklady patria dokonca k sebe ako časť depoutu rozmiestneného na viaceru miest jedného priestoru, vyznačeného nápadnými útvarami travertinových skál. Zaiste nejde o obetinu. Pravdepodobne poklad uložil, zakopal napadnutím ohrozený obchodník. Je tiež možné, že poklad bol prinútený ukryť na okoli sídliači rod,⁹ ktorý ho azda získal prepadnutím obchodníkov, ale využiť ho nemohol. Pre túto možnosť by hovorila 4 km vzdialenosť od cesty pri Váhu.

Neboli by sme prekvapení, keby sa pri ďalšom exploatovaní kameňa v tomto priestore narazilo prípadne na ďalšiu časť bronzového pokladu (dýk, srpov, spón, ihlic ap.).

Dodatok o spôsobe uloženia mečov.

Meče boli zakopané asi zo strany, kde na sever od vyústenia medzery svah pri bralách prudko klesal. Dostali sa takto hlboko pod úroveň vrstvy s kanelovanou keramikou v svahu na juhu, ktorý

Obr. 5. Vyšný Slatiňany, okr. Ružomberok. 1–6 — meče (Schwerter). Foto 1–5 — J. Krátky, 6 — K. Blaško.

sa rozširuje a mierne zdviha. Postup práce nálezcu bol opačný ako ukladateľa: postupoval od stredu k vyústeniu medzery. Takto narazil najprv na meč 1, ktorý bol zakopaný najhlbšie do medzery. Čepele mečov smerovali do medzery. Meče sú čislované v poradí, ako ich nálezca Ondrejka postupne odkrýval. Meč 1 bol vo vzdialosti 2,5 m od vyústia medzery a v hlbke asi 1,3 m. Meč

2 bol vzdialený 1,5 m od ústia medzery a v hlbke 1 m. Meče 3 a 4 boli tesne vo vyústení medzery nad sebou: meč 3 v hlbke 1 m, meč 4 v hlbke 1,5 m. Meč 5 bol pri brale na 1 m severnejšie v hlbke 1,5 m, vlastne už mimo medzery a podobne zasa meč 6 na juh 1 m od mečov 3 a 4 (pozri schému).

Poznámky a literatúra

¹ Kürti J., Bronzový nález pri Vyšnom Sliači, SMSS XXIII, 1929, 33—35.

² Hampel J., A bronzkor emlékei magyarhonban, 1887, AÉ 1887, 1888. Hrala uvádzá z 2 depotov až 21 mečov lipt. tvaru.

³ Budaváry (Budinský) - Krička V., Bronzové meče v Liptovskom múzeu, SSMS XXI, 1927, 99—104.

⁴ Mihalík J., Prähistorische Funde im Liptauer Komitat, Jahrbuch des Ungarischen Karpathen-Vereines XVI, 1889 (str. 53 Turik).

⁵ Neudeck J., Germanische Befestigungen in Ungarn, Mitth. der Anthropol. Ges. in Wien IX, 46 (15. Wislause bei Szent-Ivan).

⁶ Termín meč liptovského typu sa často používa v prehistórii. Je to zásluhou akademika J. Eisnera (*Slovensko v pravěku*, 1933, 101), ktorý ho propagoval, hoci sám podotýka, že sa s ním ponajprv stretol v maďarskej literatúre. Meče liptovského typu majú obdobu v mečoch, ktorých podobná plná rukoväť nebýva zakončená kotúčom, ale časou. V staršej literatúre sa oba typy mečov uvádzali pod menom uhorské meče. Dnes aj rakúska (Kurt Willwonseder)

aj nemecká prehistória (Fr. Holste, H. Müller-Karape) vždy vo väčšej mieri používa pre jednoznačnosť nás trém: meče liptovského typu. Termín je volený podľa bohatstva ich nálezov v Liptove (prvenstvo veľkého pokladu v Komjatnej, publikovaného J. Hamplom, l. c.).

Meče liptovského typu sú v poslednom čase predmetom zvýšeného bádateľského úsilia. Dôkladnú súhrnnú štúdiu o nich podáva mladý žiak akademika Filipa z Prahy Jiří Hrala v Archeologických rozhledoch VI, 1954, 215—226 (*Otzáka pôvodu a rozšírení meču liptovského typu a meču s číškovitou rukojetí*) s prípojenými mapkami ich rozšírenia a súpisom ich nálezisk. Uvádzá už aj nás poklad bronzových mečov z V. Sliača, ale iba 3 meče lipt. typu, lebo 4. sa nášiel neskôr.

⁷ Scelenie meča 1 a 2 sa vykonalo v laboratóriach AÚ SAV v Nitre.

⁸ Porovnaj Novotná M., Medené nástroje a problém najstaršej ťažby medi na Slovensku, Slov. arch. III, 1954, 70—95 s mapkou na str. 72.

⁹ Najbližšie halštatské sídlisko je v Lipt. Michale (vzdialenosť 4 km).

Ein Hortfund von sechs Bronzeschwertern aus Vyšný Sliač

Vlado Uháč

In Vyšný Sliač, Gemeinde Lipt. Sliače, Bez. Ružomberok, wurden in den Jahren 1952—54 beim Brechen von Travertin in der Erde einer Spalte zwischen zwei Felsen sechs schöne, hintereinander eingebettete, sehr gut erhaltene Bronzeschwerter entdeckt. Vier von ihnen sind Vollgriffscherwerter mit blattförmiger Klinge (Schwerter vom Liptauer Typus) und zwei sind Griffzungenschwerter. Alle sind sie zeitgleich. Die Blütezeit ihrer Herstellung entfällt in das Ausklingen der jüngeren Bronzezeit (HA).

1. Schwert von 62,5 cm Länge (der Vollgriff 11 cm, die Klinge 51,5 cm). Die Klinge ist vom

Finder bei der gewaltsamen Bergung aus den Felsen zerbrochen worden.

2. Schwert von 70,5 cm Länge (Griff 11,5 cm, Klinge 59 cm). Die Klinge ist nach der Einbettung zerbrochen, wahrscheinlich durch den Druck der Felsen.

3. Schwert von 61,5 cm Länge (Griffzunge 9,5 cm, blattförmige Klinge von herrlicher Form und vollendetem Ausfertigung, 52 cm lang).

4. Schwert von 56 cm Länge (Griffzunge 9,5 cm, einfache Klinge 46,5 cm).

5. Schwert von 66,5 cm Länge (Vollgriff 11,2 cm, Klinge 55,3 cm).

6. Schwert 70,5 cm lang (Vollgriff 10,5 cm, Klinge 60 cm).

Die Schwerter 1 und 2 repräsentieren mit ihren Vollgriffen die heimische (Liptauer) Variante mit den drei breiteren reliefartigen Bändern mit der Verzierung von Vertikal- und Längsrillen, mit der Verbreiterung des Griffes vom Knauf zu den glockenartigen Griffflügeln mit halbmond förmigem Heftausschnitt. Die Schwerter 5 und 6 stellen eher süddeutsche Varianten vor: der Griff schmälert sich an beiden Enden, die Reliefbänder sind einfach, ohne Verzierung, der halbmond förmige Heftausschnitt ist grösser, doch sind die Griffflügel ebenfalls glockenartig und nicht trapezförmig, wie dies bei diesem Typus öfters der Fall ist.

Der Depotfund der sechs Bronzeschwerter in Vyšný Sliač, von denen 4 zum Liptauer Typus gehören, ist nach dem grossen Fund in Komjatná

(Hrala führt aus 2 Depots 21 Schwerter vom Liptauer Typus an) und in Martinček (zusammen 15 Schwerter) ein weiteres bedeutendes grosses Schwerterdepot in der Liptau unter der Tatra in der Slowakei. Verlockend ist die Ansicht, dass auch in der Slowakei — in ihrem Kupfererzgebiet — Entstehungsort zu suchen ist, entschieden jedoch die Erzeugung der Schwerter dieses Typus.

Im Jahre 1928 wurde an dieser Stelle der erste Bronzechortfund entdeckt: 2 Stirnreife, 1 Halsband, 1 Armband, 2 Anhänger mit doppelten Spiralscheiben und 1 Knopf. Offensichtlich handelt es sich um einen Hortfund, nicht um eine Körperbestattung, wie fälschlich J. Kürti anführte (SMSS XII, 1928, 33—35). Beide Hortfunde sind wahrscheinlich Teile eines Fundverbandes.

Übersetzt von B. Nieburová

Žiarový hrob kuštanovického typu v Michalovciach

ZLATA ČILINSKÁ

V Michalovciach v polohe zv. Hrádok pri stavbe rodinného domu Michala Tomku narazili robotníci na praveké pamiatky, z ktorých riaditeľ Zemplínskeho vlastivedného múzea dr. J. Vízda zachránil rozbité nádoby. Po zrekonštruovaní nádob sa ukázalo, že ide o hrobovú keramiku. Pretože časť nálezov ostala v zemi, rozhodol sa Archeologický ústav SAV (výskumné pracovné stredisko v Košiciach) urobiť tu záchranný výskum.

Nálezisko sa nachádza sz od obce na jv svahu kopca Hrádok. Záchrannú sondu sme vykopali tesne pri základoch novopostaveného domu v bezprostrednej blízkosti prvých nálezov. Sonda mala rozmery 200×150 cm a sv stranou sa dotýkala základov budovy. Po odstránení ornice a hornej vrstvy černozeme v hĺbke 40 cm sa začali vyskytovať úlomky z nádob, naznačujúce sústredenie keramiky (tesne pri dome). Nádoby, s výnimkou menšej šálky (1/58), sa tlakom zeme rozpadli. Tak vytvorili skupiny črepov na pôvodných miestach. Nálezy predstavujú druhú časť zachráneného súboru keramiky a sú vlastne zachytenou časťou väčšej hrobovej jamy. Nachádzali sa na priestore 150×90 cm. (K pôvodným rozmerom jamy treba pripočítať aj plochu, z ktorej bola vyzdvihnutá staršia časť nálezov. Toto sa nedalo dodatočne urobiť, pretože zpráva o polohe, rozlohe a obsahu staršej časti hrobu nie je úplná.)

Hrobový celok sa našiel v černozemi a svojím zafarbením (výplňou) sa nelíšil od okolitej pôdy. Skupiny črepov sa nachádzali vo vodorovnej rovine a po zrekonštruovaní zostavilo sa z nich 11 nádob. V strede sa nachádzali čepy z amfory vyrobenej na kruhu (13/58), v spodných častiach so zvyškami spoplneného tela, pravdepodobne dospeleho človeka, s fragmentom bronzového náramku (14/58 — čísla znamenajú čísla opisu predmetov). Sz od urny vo vzdialnosti 15 a 23 cm našli sa čepy dvoch hrubo vyrobených hrncov (6/58; 7/58). Južne od urny boli čepy veľkej misky s lalokovitými vypuklinami na okraji (10/58) a východne od nej čepy dvoch veľkých mis s dovnút-

ra zahnutým okrajom, vložených pôvodne jedna do druhej (8/58; 9/58). V tesnej blízkosti mis bol fragment z hrncovitej nádoby (11/58). Východne od urny bola skupina šálok, položených vedľa seba (1/58; 2/58; 3/58; 4/58). Pri nich stála ďalšia hrncovitá nádoba (5/58). Po odkrytí hrobu sa ukázalo, že materiál, zachránený J. Vízdom, pochádzal zo severnej časti hrobu. Potom môžeme pripustiť, že urna, o ktorej sme sa už zmienili, bola pôvodne v strede hrobového celku.

Opis nádob:

1/58. *Masívna esovite profilovaná šálka* s hrubým pásovým uchom vyčnievajúcim ponad okraj, bez vyznačenia dna. Povrch nerovný, pôvodne hladený, do čierne leštený. Rozmery: v 9,7 cm, ø ú 9 cm (tab. II: 3).

2/58. *Šálka s valcovitým hrdlom*, ústím mierne roztvoreným. Masívne pásové ucho vyčnieva ponad okraj. Dno rovné. Povrch nerovný, pôvodne leštený do čierna. Rozmery: v 13 cm, ø ú 9,8 cm, ø d 6 cm (tab. II: 7).

3/58. *Menšia šálka* s rovnými šikmými stenami a rovným dnom. Ucho pôvodne pásové, porušené, vyčnieva ponad okraj. Povrch mierne drsný, sfarbený do svetlohneda. Rozmery: v 5,3 cm, ø ú 8,1 cm, ø d 4,5 cm (tab. I: 2).

4/58. *Dvojkónická*, na kruhu robená šálka s prstencovitým dnom. Ústie, pod ktorým je plastické rebro, je mierne roztvorené. Ucho pásové ide ponad okraj. Povrch drsný, šedo sfarbený. Rozmery: v 15,1 cm, ø ú 11,5 cm, ø d 6,2 cm (tab. II: 6).

5/58. *Menšia hrncovitá nádoba* s ústím vodorovne skrojeným a rovným dnom. Pod okrajom sú štyri proti sebe postavené podlhovasté držadlá. Povrch mierne drsný, farba hnedá s čiernymi škvŕnami. Rozmery: v 13,2 cm, ø ú 13 cm, ø d 9,6 cm (tab. I: 1).

6/58. *Súdkovitý hrniec* s ústím vodorovne skrojeným, dnom náznakovite odsadeným. Pod okrajom sú štyri proti sebe ležiace hrotité vypukliny.

Povrch nerovný, farba hnedožltá. Rozmery: v 17 cm, ø ú 12 cm, ø d 10 cm (tab. I: 4).

7/58. Vyšší súdkovitý hrniec s ústím vodorovne skrojeným. V hornej polovici, v blízkosti najväčšieho vydutia, sú štyri proti sebe ležiace hrotité vypukliny. Povrch nerovný, farba šedohnedá. Rozmery: v 21 cm, ø ú 15,7 cm ø d 11,7 cm (tab. I: 5).

8/58: Kónická misa s ústím dovnútra stiahnutým a prehnutým telom (nábeh na vytvorenie dna). Povrch nerovný, pôvodne hladený a leštený do čierne. Nádoba bola pôvodne spojená; na tele nádoby sa nachádzajú štyri páry dierok (boli prevŕtané z obidvoch strán), ktoré svedčia o oprave nádoby. Rozmery: v 10,9 cm, ø ú 30 cm, ø d 11,4 cm (tab. II: 8).

9/58. Kónická misa s ústím dovnútra stiahnutým. Povrch nerovný, farba šedohnedá. Rozmery: v 10,3 cm, ø ú 28 cm, ø d 11 cm (tab. II: 4).

10/58. Misa s rovnými stenami. Na okraji sú štyri naproti ležiace lalokovité vypukliny. Dno rovné, znútra vyhranené. Povrch nerovný, farba šedohnedá. Rozmery: v 9,4 cm, ø ú 31,5 cm, ø d 11,5 cm (tab. II: 5).

11/58. Fragment hrncovitej dvojkónickej nádoby. Horná časť nádoby bola zdobená zvislým žliabkovanim. Na najväčšom vydutí sú dolu smerujúce tupé vypukliny. Povrch nerovný, hladený a leštený do čierne. Výška zachovanej časti 12 cm (tab. I: 3).

12/58. Fragment misy na kruhu robenej, s ústím dovnútra stiahnutým. Povrch nerovný, šedo sfarbený.

13/58. Dvojkónická vázovitá, na kruhu robená urna, s ústím kalichovite roztvoreným a odsadeným dnom. Hrdlo je od tela oddelené plastickým rebrom. Povrch nerovný (pôvodný povlak bol strhnutý čistením). Polovica nádoby je okrové farby, druhá šedej. Rozmery: v 28,5 cm, ø ú 16 cm, ø d 9,5 cm, (tab. I: 6).

14/58. Fragment náramku kruhového prierezu, zdobený priečne hlboko rytými čiarami. Konce zachovaného fragmentu sú ohňom roztavené, až truskovitného charakteru. Zachovaná dĺžka 6 cm.

V ďalšom podávame opis (s inventárny číslom katalógu Zemplínskeho múzea) nádob zachránených riaditeľom múzea dr. J. Vízdom.

345/58. Nižšia miska so zosilneným a zaobleným okrajom, so štyrmi protiľahle umiestenými dvojitými masívnymi lalokmi. Farba žltošedá s tmavšími popolavými škvŕnami. Rozmery: v 11 cm, ø ú 28 cm, ø d 8,5 cm, (tab. III: 2).

346/58. Vysoká kónická miska so štyrmi proti-

ľahle umiestenými lalokmi na ústi, nejednotne vypliená do základnej šedohnedej farby. V polovici celkovej výšky je masívne vodorovne prevŕtané ucho. Rozmery: v 13 cm, ø ú 30 cm, ø d 9,5 cm (obr. I: 1).

347/58. Miska so zaobleným a dovnútra stiahnutým okrajom, hrubostenná, neumele modelovaná, šedej farby, so stopami po sekundárnom ohni. Rozmery: v 12,2 cm, ø ú 24 cm, ø d 9,3 cm (tab. II: 1).

350/58. Dvojkónická, na kruhu vyrobená amfora s okrajom oblúkovite von vytiahnutým a zaobleným. Na hrdle je plastické vodorovné rebro. Zafarbenie popolavošedé, snáď so stopami po sekundárnom ohni. Rozmery: v 26,5 cm, ø ú 16 cm, ø d 8 cm (tab. III: 4).

351/58. Dvojkónická, na kruhu vyrobená amfora, neúplná (chýba horná časť) so slabým lomom na tele. Hrdlo je od tela oddelené vodorovným plastickým rebrom. Dno nádoby je prstencovite modelované. Zafarbenie žltošedé, na jednej strane výrazné stopy po sekundárnom ohni. Rozmery: v 22 cm, ø d 8,5 cm (tab. III: 6).

353/58. Masívny hrniec s von prehnutým hrdlom a zaobleným okrajom. Pôvodné zafarbenie šedohnedé; na jednej strane nádoby sú výrazné stopy po sekundárnom ohni (troskový charakter materiálu). Rozmery: v 29,5 cm, ø ú 15,5 cm, ø d 12 cm (tab. III: 3).

352/58. Malá, na kruhu vyrobená šálka s plastickým uškom vyčnievajúcim ponad okraj. Farba žltošedá, stopy po druhotnom ohni. Rozmery: v 10,5 cm, ø ú 9 cm, ø d 4,2 cm (obr. I: 2).

359/58. Dvojkónická amfora s okrajom oblúkovite von vytiahnutým a šikmo zrezaným. Pod maximálnym vydutím sú štyri šikmo nadol smerujúce výčnelky. Zafarbenie tehlovožlté, povrch pôvodne naťretý jemnou čierrou hlinkou. Rozmery: v 28,3 cm, ø ú 16,5 cm, ø d 12 cm, (tab. III: 5).

360/58. Fragmenty na kruhu vyrobenej misky s dovnútra zahnutým, zosilneným okrajom. Farba tehlovožltá, povrch nerovný so stopami po sekundárnom ohni (tab. III: 1; tab. II: 2).

V blízkosti zachráneného hrobu boli dávnejšie nájdené zlomky keramiky, z ktorých sa dala rekonštruovať miska s rytým ornamentom vo vnútri a šálka s okrajom vyčnievajúcim nad uško. Povrch nerovný, farba žltošedá. Rozmery: v 8,9 cm, ø ú 7,5 cm, ø d 4 cm (obr. I: 3).

Nad žiarovým hrobom v Michalovciach predpokladáme vzhľadom na súčasné zistenia na okolitom teréne menšiu mohylu, roznesenú intenzívnym obrábaním pôdy a nezistiteľnú počas výskumu

mu pre stavebnú činnosť. Na okolí sa nachádza niekoľko zachovanejších mohýl, ktoré umožňujú predpokladať nad týmto pomerne bohatým hrobovým celkom pôvodný mohylový násyp. Podľa hlbky usudzujeme, že hrobový celok bol zapustený pod úroveň pôvodného terénu; toto umožnilo aj

neho tvaru: hrotité, tupé a pretiahnuté. Ďalším tvarom sú misy s ústím dovnútra stiahnutým, s povrchom drsným alebo hladeným a lešteným do čierna. Zvlášť treba zdôrazniť tri misy so štyrmi proti sebe ležiacimi lalokovitými výbežkami na okraji; v jednom prípade sú na okraji proti sebe

Obraz 1. Michalovce – Hrádok. 1–2 – keramika z hrobu 1/58; 3 – ojedinelý nález. Foto J. Krátky. – 1–2 – Keramik aus Grab 1/58; 3 – Einzelfund.

zachytenie neporušeného celku. Okolie nálezu sme preskúmali sondami, ale nezistili sme nijaké ďalšie hroby. Ide teda pravdepodobne o jeden hrob pod mohylou.

V hrobe bolo uložených spolu 19 nádob, 3 fragmenty mis a jeden fragment amforovitej nádoby. Keramika je jednak na kruhu točená, jednak v ruke vyrobená. Vzájomný pomer obidvoch skupín je ca 1:2. V ruke robené nádoby sú zväčša hrubo opracované, masívne, čím sa vo všeobecnosti vyznačuje skýtska výroba. Tvarove zapadajú do okruhu, ktorý pre Zakarpatskú Ukrajinu vymenoval akad. J. Böhm, do kuštanovického typu.¹ Patria sem predovšetkým hrubé hrncovité nádoby so štyrmi proti sebe ležiacimi vypuklinami. Tvary hrncov sú súdkovité alebo takmer valcovité; ústie majú vždy rovno zrezané. Vypukliny sú rôz-

umiestnené štyri dvojice lalokovitých výčnelkov. Šálky z nášho hrobu sú masívne výrobky, s hrubým, nad okraj vyčnievajúcim uchom. V ruke je vyrobená aj dvojkónická amfora s pretiahnutou hornej časťou tela a so štyrmi šikmo nadol smerujúcimi výčnelkami, pripomínajúca nádoby villanovského typu.

Na kruhu vyrobená keramika je zastúpená okrem hrncov tými istými základnými tvarmi ako nádoby v ruke vyrobené. Z misiek pochádzajú tri fragmenty s dovnútra stiahnutým ústím. Dve na kruhu vyrobené šálky tvarove nadväzujú na šálky v ruke robené. Medzi keramikou robenou na kruhu číselne prevládajú amfory (tri kusy). Keramika točená na kruhu i robená v ruke je výslovne úžitkového charakteru. Možno predpokladať, že ju pred vložením do hrobu dlhšie používali. O tom

svedčí oprava jednej misy, ktorej steny majú vývrty po pôvodnom spojovaní (tab. II: 8).

Pri datovaní hrobového celku v Michalovciach možno vychádzať z faktu spoločného výskytu keramiky dvoch výrobných techník. V poslednom čase sa veľmi často rieši otázka, či Skýti poznali hrnčiaršky kruh. Predpokladá sa, že Skýti poznali techniku výroby na hrnčiarskom kruhu² už pred príchodom Keltov. Niektorí autori však vždy zdôrazňujú prítomnosť Keltov, pokial sú v nálezoch na kruhu robené nádoby³. Zdá sa, že vzhľadom na obmedzený počet foriem na kruhu vyrobenej keramiky, ako aj ich čiastočnú výrobnú odlišnosť (pomerne hrubé výrobky) možno pripustiť v zhode s najnovšími názormi, že Skýti poznali hrnčiaršky kruh nezávisle od styku s keltským prostredím. Dôležitosť výskytu misiek robených na kruhu s dovnútra stiahnutým ústím zdôrazňuje pre rie-

šenie tejto otázky akad. J. Filip, ktorý hovorí, že sú aj v skýtskom okruhu (okrem keltského), hlavne v skupine alföldskej.⁴ V kuštanovickej skupine na východnom Slovensku sa tieto misky vyskytli prvýkrát v našom hrobe. Na rozdiel od výslovne keltskej keramiky v Kuštanoviciach⁵ máme tu zastúpené niekolké tvary na kruhu vyrobené, čo by malo poukázať aj na prípadné mladšie obdobie ako akad. J. Böhmov stanovená hranica 3. stor.⁶ V zhode s týmto sú v susednej poľskej oblasti najmladšie nálezy skýtsko-halštatské datorané dokonca až do II. stor. pr. n. l.⁷

Kuštanovický hrob z Michaloviec je prvým nálezovým celkom na východnom Slovensku.⁸ Vývoj tohto typu a s ním aj otázku vzájomného styku skýtskej a keltskej kultúry na tomto území umožnia vyriešiť len ďalšie nálezy z väčších systematických výskumov.

Poznámky a literatúra

¹ Böhm J. — Jankovich J. M., *Skytové na Podkarpatské Rusi*, Praha 1936.

² Filip J., *Keltové ve střední Evropě*, Praha 1956, 281.

³ Bottyán Á., *Szkiták a Magyar Alföldön*, Budapest 1955, 11—12.

⁴ Filip J., I. c., 212.

⁵ Böhm J. — Jankovich J. M., I. c., 64. Mohyla XI je čisté keltského rázu.

⁶ Böhm J. — Jankovich J. M., I. c., 24. Akad. J. Böhm pri rámcovom datovaní kuštanovických mohyl pripúšta rozpätie od VI.—III. stor. pr. n. l.

⁷ Sulimirski T., *Scytowie na zachodniem Podolu*, Lvov 1936, 32.

⁸ Ojediné nálezy z východného Slovenska publikoval Budinský-Krička V., *Slovenské dejiny I*, Bratislava 1947, 96—98.

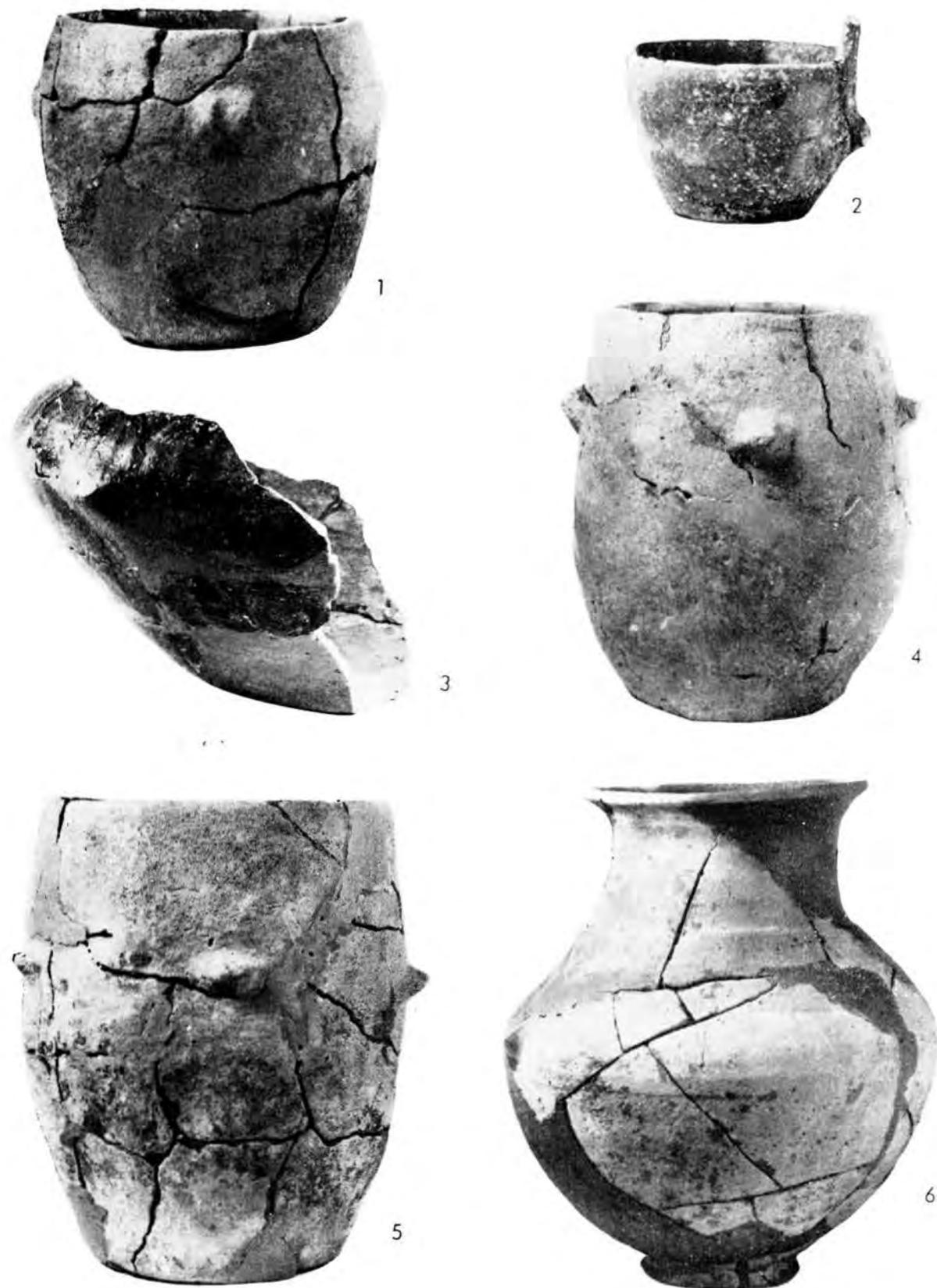
Ein Brandgrab vom Kuštanovice-Typus in Michalovce

Zlata Čilinská

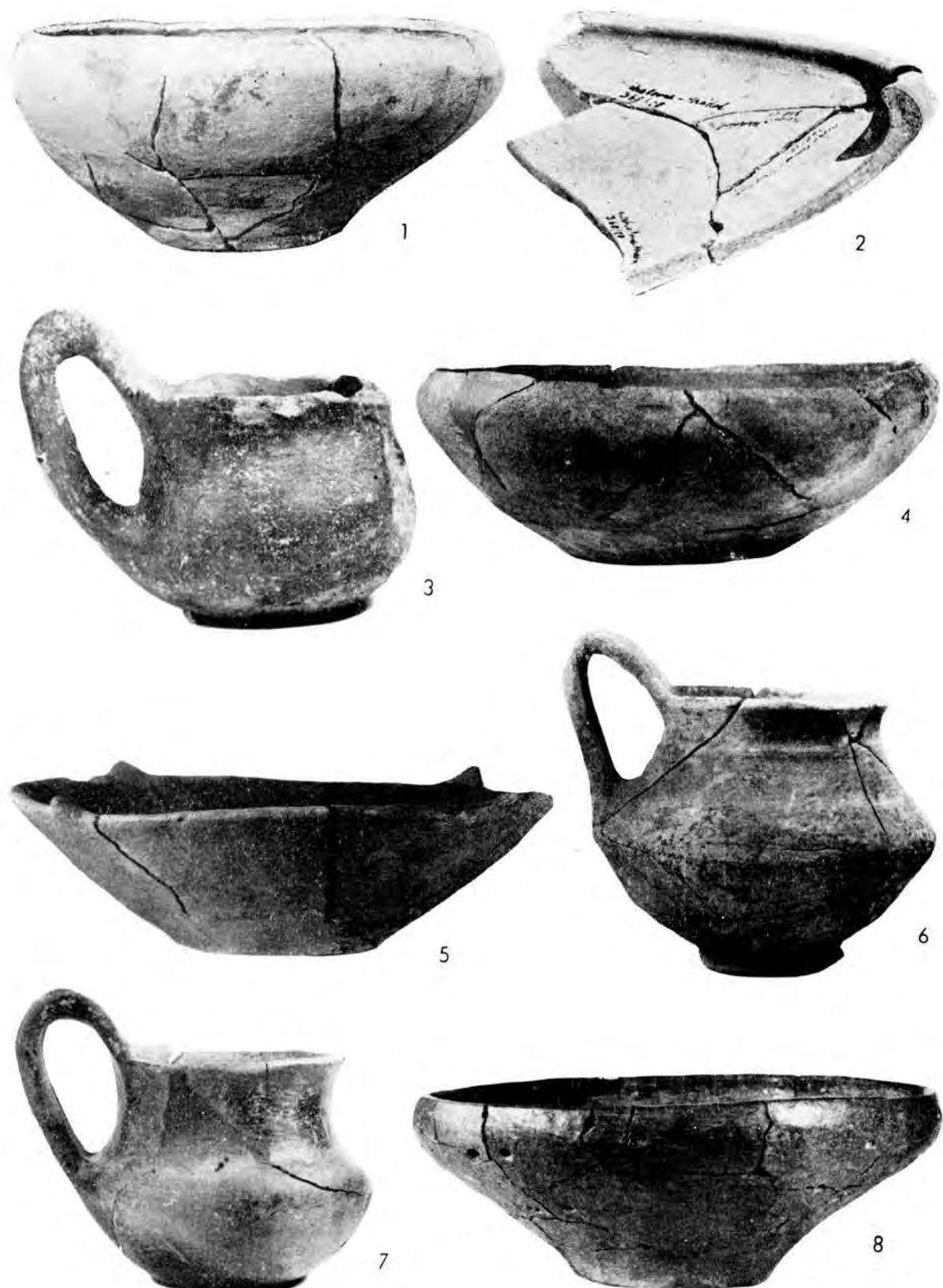
In Michalovce wurden in der Lage Hrádok beim Bau eines Familienhauses vom Museumsdirektor Dr. J. Vizdal zerscherzte Gefäße geborgen. Als festgestellt wurde, dass es sich um Grabkeramik handelt, führte das Arbeitszentrum des Archäologischen Institutes der SAW zu Košice an der betreffenden Stelle eine Rettungsgrabung durch und forderte den zweiten Teil des Fundes zutage, der mit dem ersten Teil einen geschlossenen Grabverband bildet. In diesem Brandgrab waren 19 Gefäße, drei Schüsselfragmente und Fragmente eines amphorenartigen Gefäßes abgestellt. Die Keramik

ist teils scheibengedreht, teils handgefertigt. Formenmäßig gehört sie zum Bereich, welcher für das Transkarpatengebiet von Akademiker J. Böhm als Kuštanovice-Typus ausgearbeitet worden ist. Die Bedeutung des Fundes liegt darin, dass zum ersten Mal in der Ostslowakei in einem Fund vom Kuštanovice-Typus grobe handgefertigte Keramik zusammen mit feiner scheibengedrehter in einem Grabverband vorkommt, wodurch es ermöglicht wird, das Grab jünger zu datieren, als an die von Akademiker J. Böhm festgesetzte Grenze des III. Jh. v. u. Z.

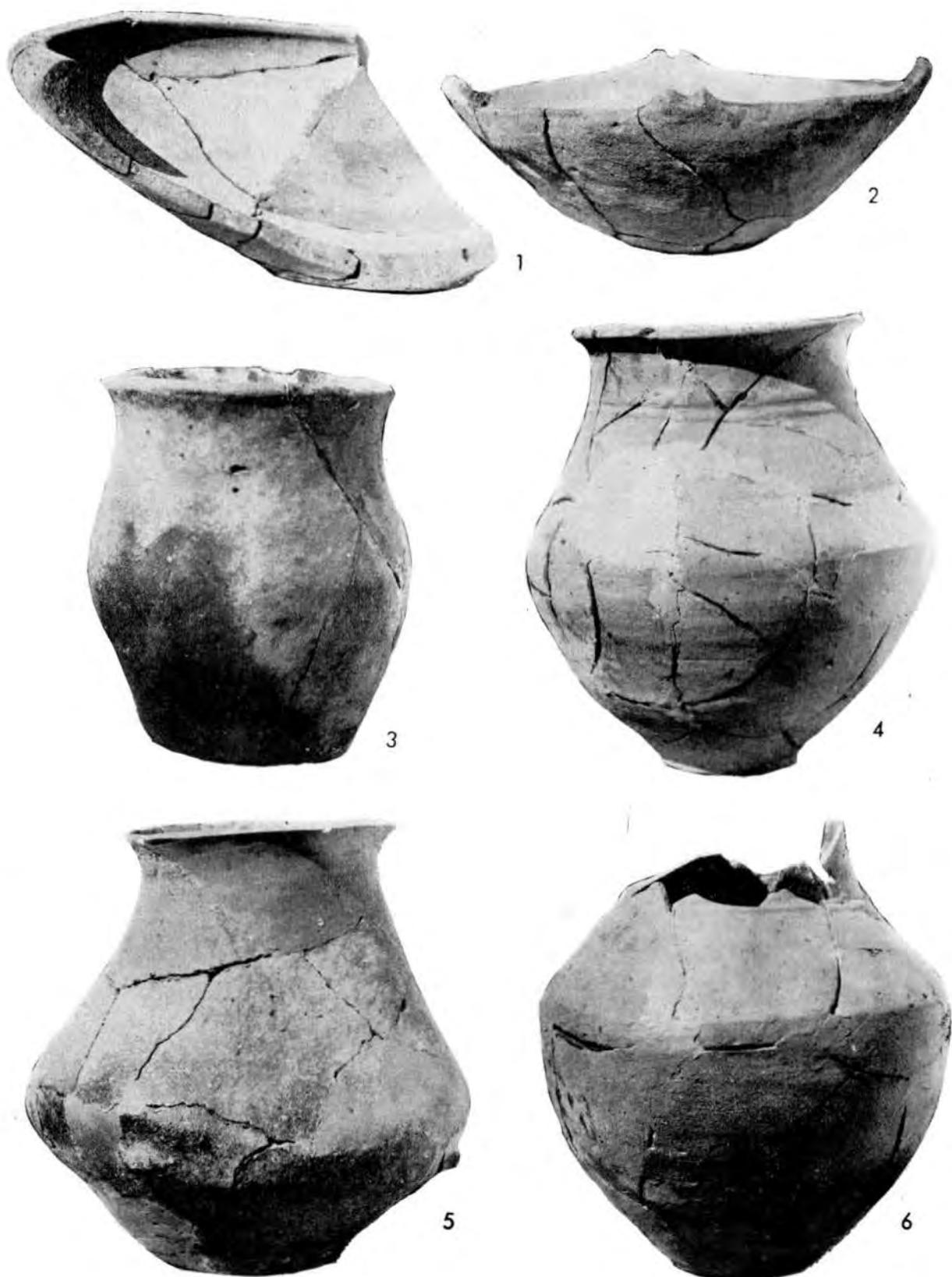
Übersetzt von B. Nieburová

Tabuľka I. Michalovce—Hrádok. Keramika z hrobu 1/58. — Keramik aus Grab 1/58. Foto J. Krátky.

Tabuľka II. Michalovce—Hrádok. Keramika z hrobu 1/58. — Keramik aus Grab 1/58. Foto J. Krátky.

Tabuľka III. Michalovce—Hrádok. Keramika z hrobu 1/58. — Keramik aus Grab 1/58. Foto J. Krátky.

Skýtske pohrebisko v Preseľanoch nad Ipľom, okr. Šahy

GEJZA BALAŠA

Pohrebisko sa nachádza v ohybe rieky Ipel na tzv. Ipolyhomok. Územie patrí JRD v Preseľanoch n/Iplom. Predtým to bol obecný pozemok obce Preseľany n/Iplom. Rozprestiera sa od kóty 127 m smerom ZJZ a je asi uprostred cesty Preseľany n/I. a Vyškovce n/I. Pohrebisko bolo už dlhšiu dobu ničené exploataciou piesku, čím sa zničili mnohé pamiatky. Keď sa v polovici r. 1955 exploatacia piesku zintenzívnila, zrútilo sa asi 5–6 m³ piesku. Piesok obsahoval niekoľko žiarových hrobov. V nich sa našla: veľká váza, vázička, krčiažtek, dve misky, nedohorené kosti, železné krúžky, nožík, železný nástroj s hrotitými koncami, osličky atď.

Aby sa pamiatky v pieskovisku celkom nezničili, ihned sa pristúpilo k záchrannému výskumu. Tento trval od 1. do 31. augusta 1955. Preskúmali sme plochu 1200 m² a zistili 34 žiarových hrobov a 3 hroby kostrové. Všetky boli v dezolátom stave. Nedali sa zistiť ani hrobové jamy, ani nejaký systém v usporiadani hrobov. Predmety boli častokrát ďalej od spáleného piesku a my iba predpokladáme, že patria k príslušnému hrobu.

Hrob 1. V okoli prepáleného piesku *misa* hore dnom obrátená, farby hnedej (zachovala sa iba polovica), pod ňou *torzo vázičky* so slabo zhorenými kostami; medzi nimi spečené *sklenené korály* farby ultramarínovej, ako aj z pasty. Smerom ju je uložený *spodok väčšej vázičky*, zničenej pravdepodobne orbou. Na povrchu *nález praslena*, deleného na 6 dielov.

Hrob 2. V hlbke 45 cm *miska* obrátená dnom s vyvýšeným dnom, tvar pologule, nepravidelný povrch s ústím dnu zahnutým; *torzo vázičky*, v nej zvyšky nedohorených kostí a uhlíkov s jedným *korálom* ultramarínovej farby, zakryté polovicou dna veľkej vázy. Ďalej *vázička súkrovitého tvaru* s nerovným povrhom a *velká váza* dnom hore obrátená, vedľa nej *torzo menšej nádobky*; *železný nožík* s mierne prehnutou čepeľou (d 8,8 cm).

Hrob 3. Obsahoval *popol*, nedohorené kosti,

črepový materiál, dvojkónický *praslen*, úlomok bronzovej *tyčinky* (d 29 mm) a *pečatidlo* s typáriom štylizovaného lomeného križa (Hakenkreuz; v 2,7 cm).

Od hrobu vo vzdialosti 3 m ssz smerom zhľuk kameňov (18 ks) a pod nimi len atypické črepy.

Hrob 4. Na rozlohe asi 30×40 cm nedohorené kosti a črepy rôznej keramiky (nedali sa rekonštruovať), ďalej *korálky* (ultramarínovej farby, so stopkami kľukatkovej výzdoby a pasty), surovina na výrobu korálkov, *prasleny* (jeden dvojkuželovitý, druhý delený záhybmi na dielce), dve *trojbokekstrely* z bronzu (d 19 a 17 mm), *torzo kosti* zdobenej rytoú geometrickou ozdobou a dve *pintadery* (jedna zdobená pätcípou ozdobou, druhá len čiasťočne zachovaná).

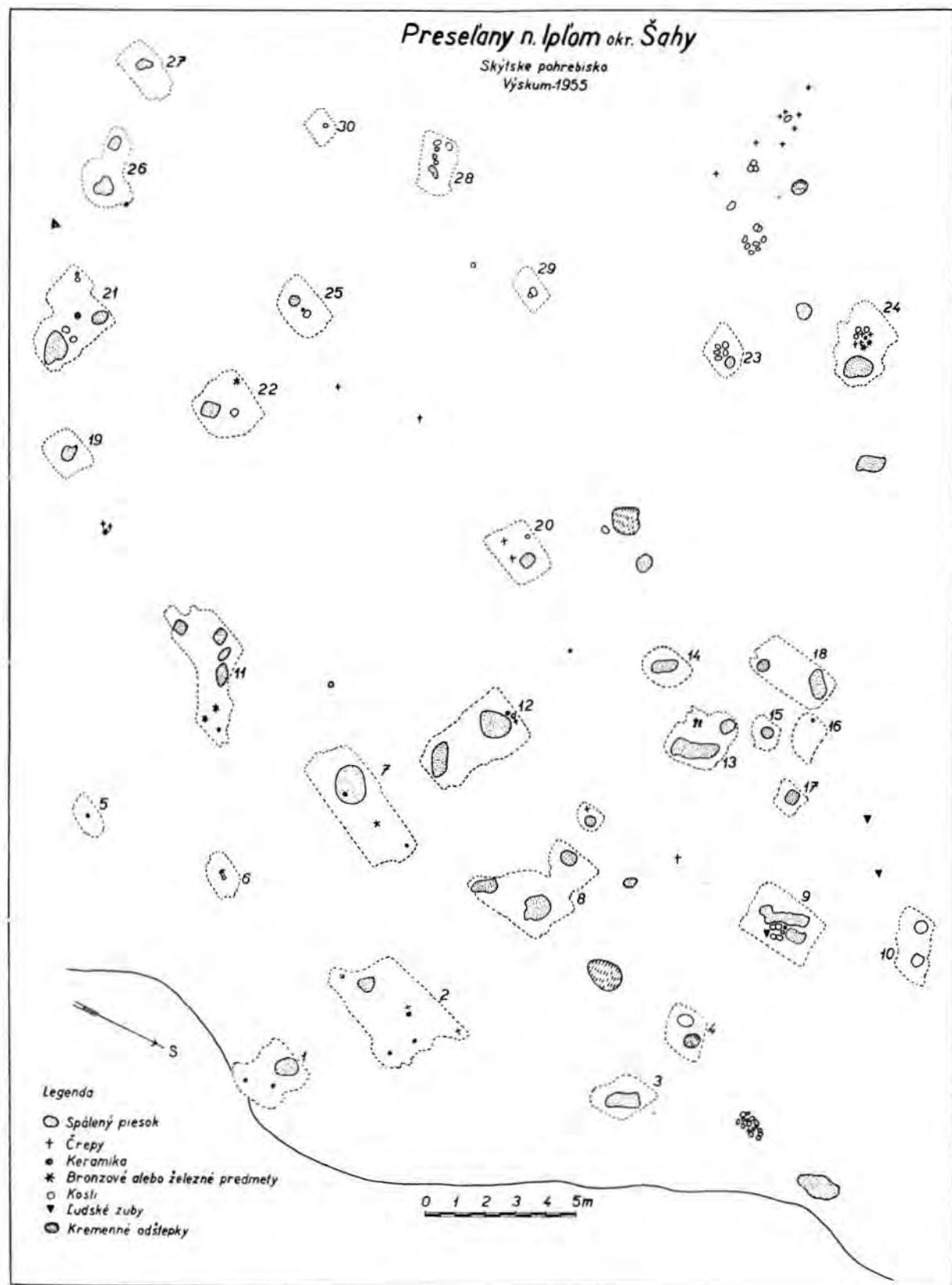
Hrob 5. V h. 33 cm *črpák* bez uška, okrovej farby, vedľa neho jednoduchý *bronzový náramok* s koncami zahrotenými, konce sa presahujú (ø 5,5–6,4 cm).

Hrob 6. Medzi nedohorenými kostami *sklenené modré perličky* a dva bronzové hadicové *závesky* do vlasov s poškodenými fóliami zo zlata.

Hrob 7. *Miska* so zahnutým okrajom, pod okrajom *malý črpák* s nedohorenými kostami, vedľa vysoký *hrnček* nepravidelného tvaru, voľne rukou formovaný s prečnievajúcim silným páskovým uchom; ďalej železná *obrúčka* (ø 4,5 cm). Na spálenisku ešte nedohorené kosti a 2 cm dlhé *torzo broncového náramku*.

Hrob 8. *Črepy* pravdepodobne z väčzej vázy, pod nimi uložený malý *črpák* s prečnievajúcim uškom, ďalej množstvo nedohorených kostí a črepy, ďalej plochý a priečne pruhovaný *praslen* a štyri bronzové kúsky. Od hrobu 8 smerom na sever *praslen* zdobený ryhami (v 28 mm, ø 43 mm).

Hrob 9. Bol označený kameňmi a na jeho okolí boli rozhádzané črepy a nedohorené kosti. V h. 0,90 m pod vrstvou kameňov sa rysovala ľudská hlava a horné končatiny. Ostatné časti strávené. Podľa slabo sa rysujúcich kontúr usudzujeme, že

Situáčný plán pohrebiska.

ide o hrob skrčenca, orientovaný sz-jv smerom. V blízkosti hrobu *torzo misky*.

Hrob 10. Kúsky nedohorených kostí, *torzo vázičky a mandibula*.

Hrob 11. *Nedohorené kosti*, hrubé črepky, vázička, praslen ($\varnothing$ 38 mm), dva hladké bronzové náramky prierezu „D“ na patinovaných kostičkách, bronzový prsteň zo 4 vinutí obyčajného drôtika a 13 kusov sklenených modrých korálkov.

Hrob 12. Mimoriadne hlboký (130 cm), v ňom situovaná misa s okrajom dovnútra zahnutým, dno na 1 cm vysokej nožke (v 9 cm, $\varnothing$ ústia 25 cm, $\varnothing$ dna 8,5 cm), od nej vo vzdialosti 22 cm *hromádka* nedohorených kostí, črepov a kúskov zahroteného železa.

Hrob 13. *Miska* farby čiernej s prevŕtaným okrajom (v dezolátnom stave), vedľa *váza* hnedej farby, v nej množstvo nedohorených kostí (váza je rozpadnutá), *vázička* s pupáčikom, tenkostenná keramika s uškom a spodok misy. Okrem keramiky boli v hrobe: dva *prasleny*, trojboká železná strela s tulajkou (d 2,5 cm), korálky, dva kusy hadicovitých záveskov do vlasov, zlatom fóliované (ohňom veľmi poškodené).

Hrob 14. Množstvo nedohorených kostí bez ďalšieho inventára.

Hrob 15. Črepky a nedohorené kosti, nezdobený *praslen*, ploché korálky zhotovené z tmavookrovnej pasty.

Hrob 16. *Kostrový hrob*, sčasti zachovaná slabo sa rysujúca lebka a málo znateľné dolné končatiny. Pravdepodobne ide o hrob skrčenca. (hl. 0,78 m), bez milodarov.

Hrob 17. Medzi nedohorenými košťami železný nožik (d 11 cm), železný zahrotený nástroj (d 7,5 cm), trojboká strela z bronzu a črepky. Vo vzdialosti 2 m severným smerom ľudské zuby a 7 ks korálkov ultramarínovej farby.

Hrob 18. Hrubostenné črepky, množstvo nedohorených kostí, železný kosák (d 13,5 cm), kus zahroteného železa (hrot oštapa?; d 9 cm). Od hrobu smerom na juh (1,5 m) korálky, trubičky so spirálovitého drôtu a bronzový prsteň.

Hrob 19. Nedohorené kosti, nádoba s prečnievajúcim páskovým uškom (v 12,5 $\varnothing$ ústia 11,5, $\varnothing$ dna 8 cm). Vo vzdialosti 2 m jjz smerom bronzový stočený drôt s 8 závitmi.

Hrob 20. Jemné nedohorené kosti a črepky.

Medzi hrobmi 12, 14 a 20 nález fragmentu vázičky.

Hrob 21. Vo veľmi prepálenom piesku na väčšej rozlohe slabo rozoznateľné nedohorené kosti, ale množstvo črepového materiálu, z ktorého sa

rekonštruovala misa. V blízkosti vo veľkom množstve nedohorených kostí dvojkónická váza, ryhaná, farby čiernej, úplne zničená.

Hrob 22. Na povrchu črepky, v hl. 70 cm plochý štvorhranný kameň, pri ňom dvojkónický črpák s prečnievajúcim uškom a kôpka nedohorených kostí. V blízkosti mandibula a na nej dva prstene z bronzových drôtikov ($\varnothing$ 19, 23 mm). Vo vzdialosti 2,5 m vsv smerom praslen.

Hrob 23. Označený piatimi kameňmi, v hrobe *miska* ($\varnothing$ ústia 25,5 cm), vedľa malá *vázička* v ležiacej polohe (v 9 cm), *torzo* tenkého stočeného drôtika, kúsok stužkového prehnuteho plechu. Západným smerom dvojkužeľovitý *praslen*, jjz smerom (3 m) zhľuk kameňov a pod nimi *torzo misky*.

Hrob 24. Označený plochými kameňmi, v hrobe *vázička* súdkovitého tvaru, spodok väčej vázy, črepky, nedohorené kosti, drobná, stočená dvojzávitová spirála, stočený bronzový drôtik, hlavička pravdepodobne z ihlice, na kŕčku prevŕtaná, kúsky ohnutých jemných plieskov, prsteň z bronzového drôtu (dve vinutia, bronzový náramok menších rozmerov ($\varnothing$ 3–3,2 cm)). Severovýchodne od hrobu bronzová tordovaná tyčinka, pravdepodobne ozdoba. Okrem toho našla sa aj mandibula so zubami. Od hrobu na juh praslen (v 8 mm).

Hrob 25. Umiestený pri štvorhrannom kameni, v hrobe *vázička* súdkovitého tvaru (v 10,5 cm) s torzom železného krúžku ($\varnothing$ 3,5 cm).

Hrob 26. Množstvo nedohorených kostí, dvojkónická váza a hrubostenná vázička (v 5,5 cm) pri ústí so zvislým držadlom.

Hrob 27. Silne porušený pri bagrovaní pre malú hlbku (10 cm). Spodná časť veľkej súdkovitej vázy.

Hrob 28. V hl. 30 cm kostra psa a pod jeho hlavou dva ploché kamene.

Hrob 29. V hl. 40 cm pri plochom kameni. Nedohorené kosti bez ďalšieho inventára.

Hrob 30. Analogický ako predchádzajúci, ale s atypickým črepovým materiáлом.

Pri štvorcovom odkrývaní (5×5 m) objavovalo sa vždy menej a menej hrobov jjz smerom a i tie boli v malých hlbkach na juhozápadnej strane pohrebiska. Preto sme urobili pokusnú sondu o rozmeroch 5×30 m a našli sme v nej bronzový náramok, trojbokú strelu, železné zubadlo pri kameni bez ďalších iných stôp, ďalej rozhádzané nedohorené kosti. Sondou sme narazili aj na hrob 31, ktorý bol v hlbke 22 cm vyznačený zhľukom kameňov (43 ks) vo dvoch vrstvách. Pod prvou

boli nedohorené kosti, uhlíky a atypické črepy, pod druhou bol *kostrový hrob* 32, strávený pieskom. V blízkosti slabo sa rysujúcej hlavy bola bronzová záušnica.

Hrob 33. Nedohorené kosti a železný nožik (d 18,3 cm).

Pri explootácii piesku v lete r. 1957 našli sme na uvedenom pohrebisku ešte ďalšie predmety. Tvorili asi inventár žiarového hrobu 34: dve hlinené pintadery (typárium jednej je zdobené trojuholníčkami, druhej kosoštvrccovou výzdobou), torzo bronzového náramku, torzo nákrčníka, jeden koniec z hadicovitých náušnic, sklenené korálky, tri kúsky z nejakého masívneho bronzového pred-

metu, tenké bronzové doštičky a ozoba z bronzu znázorňujúca zvieratko.

Z inej neznámej polohy je nález *vázičky* súdkovitého tvaru, opatrenej štyrmi vodorovnými výčnelkami. Plocha je nepravidelne ryhovaná, hlinina premiešaná s pieskom (v 13 cm, ø ústia 9,2 cm, dna 6,5 cm).

Skýtsko-halštatské pohrebisko z Preselian nad Ipľom možno datovať podobne ako pohrebisko z Chotína, okr. Komárno, zhruba do IV. st. pr. n. l. Pohrebisko z Preselian n./I. dokazuje prítomnosť Skýtov na južnom Slovensku, kde sa zmiešali s tunajším halštatským obyvateľstvom, ako o tom svedčí na ľom nájdená keramika.

Ein skythisches Gräberfeld in Presečany nad Ipľom, Bez. Šahy

G e j z a B a l a š a

Das Gräberfeld befindet sich im Eipelknie auf dem sogenannten Ipoly homok (d. i. Eipelsand). Das Gebiet gehört dem JRD (Einheitliche Bauerngenossenschaft) in Preselany nad Ipľom. Vorher war es ein Gemeindegrundstück dieser Ortschaft. Es erstreckt sich von der Kote 127 m in west-südwestlicher Richtung und liegt beiläufig in der Hälfte des Weges zwischen Preselany n./I. und Vyškovce n./I. Das Gräberfeld wurde schon längere Zeit durch Sandexploitation gestört, wodurch viele Denkmäler vernichtet worden sind. Als etwa in der Hälfte des J. 1955 die Sandgewinnung gesteigert wurde, stürzten ca 5–6 m³ Sand ein. Er enthielt einige Brandgräber, aus denen folgende Denkmäler geborgen wurden: eine grosse und eine kleine Vase, ein Krüglein, zwei Schüsseln, Leichenbrand, Eisenringe, ein Messerchen, ein Eisenwerkzeug mit spitzen Enden, einige Wetzsteine usw.

Um die Denkmäler in dem Sandboden vor völiger Vernichtung zu bewahren, wurde gleich eine Rettungsgrabung eingeleitet. Diese dauerte vom 1. bis zum 31. August 1955. Wir durchforschten eine Fläche von 1200 m² und stellten 34 Brandgräber und 3 Skelettgräber fest. Alle waren in sehr schlechtem Erhaltungszustand. Es konnten weder Grabgruben, noch irgendein System in der Anordnung der Gräber erfasst werden. Die Gegenstände lagen oftmals vom gebrannten Sande weiter entfernt und wir können lediglich voraussetzen, dass sie zum betreffenden Grab gehören.

Grab 1. Im Umkreis von gebranntem Sand

eine mit der Standfläche nach oben umgestülpte *Schüssel* von brauner Farbe (bloss die Hälfte erhalten geblieben), unter ihr der *Torso einer kleinen Vase* mit schwach verbrannten Knochen; zwischen ihnen *geschmolzene Glasperlen* von ultramarinblauer Farbe, wie auch aus Paste. In südöstlicher Richtung war der *Unterteil einer grösseren Vase* abgestellt, die wahrscheinlich durch Überpfügung vernichtet worden ist. An der Oberfläche der Fund eines *Spinnwirtels*, der in 6 Teile geteilt ist.

Grab 2. In 45 cm Tiefe eine mit der Standfläche nach oben umgestülpte *Schüssel*, Form halbkugelig, Standfläche gedellt, unregelmässige Oberfläche und Mundsauum nach innen eingezogen; *Torso einer kleinen Vase*, in ihr Leichenbrandreste und Holzkohlenstückchen mit einer Perle von ultramarinblauer Farbe. Sie war mit dem Bodenstück einer grossen Vase abgedeckt. Ferner eine *Vase von tonnenartiger Form* mit ungerader Oberfläche und eine grosse Vase mit der Standfläche nach oben gewendet, neben ihr der *Torso eines kleineren Gefässchens*; ein *Eisenmesserchen* mit leicht einschwingender Klinge (L. 8,8 cm).

Grab 3. Es enthielt *Asche*, *Leichenbrand*, *Scherbenmaterial*, einen doppelkonischen *Spinnwirtel*, das Bruchstück eines *Bronzestäbchens* (L. 29 mm) und ein *Siegel* mit einem stilisierten Hakenkreuz (H. 2,7 cm).

Vom Grab 3 m in nordnordwestlicher Richtung entfernt lag eine Anhäufung von Steinen (18 Stück) und darunter bloss atypische Scherben.

G r a b 4. Auf einer Fläche von etwa 30×40 cm *Leichenbrand* und *Scherben* verschiedenartiger Keramik (sie konnten nicht rekonstruiert werden), ferner *Perlen* (von ultramarinblauer Farbe, mit Spuren einer Zickzackverzierung und Paste), Werkstoff zur Herstellung von Perlen, *Spinnwirbel* (einer doppelkonisch, ein zweiter gegliedert), zwei dreikantige *Bronzepfeilspitzen* (L. 19 und 17 mm), der *Torso eines Knochens* mit gravierter geometrischer Verzierung und zwei *Pintaderen* (eine mit einer fünfzackigen Verzierung, die zweite nur teilweise erhalten).

G r a b 5. In 33 cm Tiefe ein *Schöpfer* ohne Henkel, ockerfarben, neben ihm ein einfacher *Bronzering* mit übereinandergreifenden, zugespitzten Enden (Durchmesser 5,5–6,4 cm).

G r a b 6. Zwischen Leichenbrandresten kleine blaue *Glasperlen* und zwei schlängenförmige *Bronzeanhänger* in die Haare mit beschädigten Goldplättchen.

G r a b 7. *Schüssel* mit eingezogenem Mündungsrand, unter dem Rand ein kleiner *Schöpfer* mit Leichenbrandresten, daneben ein hohes *Näpfchen* von unregelmässiger Form, in der freien Hand geformt, mit einem hochgezogenen dicken Bandhenkel versehen; ferner ein eiserner Ring (Durchmesser 4,5 cm). Auf dem Brandplatz noch Leichenbrandreste und ein 2 cm langes *Torso eines Bronzearmreifes*.

G r a b 8. *Scherben* einer wahrscheinlich grösseren Vase, darunter ein kleiner *Schöpfer* mit hochgezogenem Henkel, ferner eine Menge von Leichenbrandresten und Scherben und schliesslich ein flacher und quergestreifter *Spinnwirbel* und vier Bronzestückchen. Vom Grab 8 in nördlicher Richtung der Fund eines mit Rillen verzierten *Spinnwirbels* (H. 28 mm, Dm. 434 mm).

G r a b 9. Es war durch Steinsatz angedeutet und in seinem Umkreis lagen *Scherben* und *Leichenbrandreste* breitgestreut. In 0,90 cm Tiefe wurde unter der Steinschicht ein menschlicher Schädel und die oberen Gliedmassen sichtbar. Die übrigen Skeletteile waren vermodert. Nach den schwach sich abhebenden Umrissen zu urteilen, handelt es sich um einen Hocker mit der Orientierung von NW—SO. In nächster Nähe des Grabs lag der *Torso einer Schüssel*.

G r a b 10. *Leichenbrandstückchen*, der *Torso einer kleinen Vase* und eine *Mandibula*.

G r a b 11. *Leichenbrand*, grobe *Scherben*, eine kleine Vase, ein *Spinnwirbel* (Durchmesser 38 mm), zwei glatte *Bronzearmreife* vom Querschnitt eines „D“ auf patinierten Knochen, eine *Bronze-*

fingerspirale mit 4 Windungen aus gewöhnlichem Draht, und 13 Stück blauer Glasperlen.

G r a b 12. mit einer aussergewöhnlichen Tiefe (130 cm). Darin eingebettet eine *Schüssel* mit eingezogenem Mündungsrand und 1 cm hohem Fuss (H. 9 cm, Mdm. 25 cm, Stfl. 8,5 cm), von ihr 22 cm entfernt ein *Häufchen Leichenbrand*, *Scherben* und ein *Stückchen eines zugespitzten Eisens*.

G r a b 13. *Schüssel* von schwarzer Farbe mit durchbohrtem Rand (in sehr schlechtem Erhaltungszustand), daneben eine *Vase* von brauner Farbe mit dem Inhalt einer grossen Menge Leichenbrandes (die Vase ist zerbrockelt), eine *kleine Vase* mit einer Warze, dünnwandige *Keramik mit Henkel* und der Unterteil einer *Schüssel*. Ausser Keramik wurden aus dem Grab geborgen: zwei *Spinnwirbel*, eine dreikantige *Eisenpfeilspitze* mit Tülle (L. 2,5 cm), *Perlen*, zwei Stück schlauhförmiger, mit Gold folierter *Anrängsel* für die Haare (durch Feuerinwirkung stark beschädigt).

G r a b 14. Eine Menge *Leichenbrand* ohne weiteres Inventar.

G r a b 15. *Scherben* und *Leichenbrand*, ein unverzielter *Spinnwirbel*, flache *Perlen* aus dunkelockerfarbener Paste.

G r a b 16. *Skelettgrab*, teilweise erhalten sind der schwach sich abzeichnende *Schädel* und die schwach kenntlichen unteren Gliedmassen. Wahrscheinlich handelt es sich um das Grab eines Hockers (Tiefe 0,78 m). Das Grab war fund leer.

G r a b 17. Zwischen Leichenbrandresten fanden sich ein *Eisenmesserchen* (L. 11 cm), ein spitziges *Eisenwerkzeug* (L. 7,5 cm), eine dreikantige *Bronzepfeilspitze* und *Scherbenmaterial*. In nördlicher Richtung 2 m entfernt lagen menschliche Zähne und 7 Stück *Perlen* von ultramarinblauer Farbe.

G r a b 18. Dickwandige *Scherben*, eine Menge *Leichenbrand*, eine *Eisenschelle* (L. 13,5 cm), ein Bruchstück einer *Eisenspitze* (Spitze eines Speeres? L. 9 cm). In südlicher Richtung (1,5 m) vom Grab lagen *Perlen*, *Spiralröhren* und ein *Bronzefingerring*.

G r a b 19. *Leichenbrand*, *Gefäss* mit überständigem Bandhenkel (H. 12,5 cm, Mdm. 11,5 cm, Stfl. 8 cm). In südsüdwestlicher Richtung 2 m entfernt fand sich ein spiralförmig zusammengebogener *Bronzedraht* mit 8 Windungen.

G r a b 20. Feiner *Leichenbrand* und *Scherben*.

Zwischen den Gräbern 12, 14 und 20 der Fund eines Vasenfragmentes.

G r a b 21. In sehr stark angebranntem Sand lagern auf einer grösseren Fläche schwach kenntliche *Leichenbrandreste*, jedoch eine grosse Menge von *Scherbenmaterial*, aus dem eine Schüssel rekonstruiert worden ist. In der Nähe eine grosse Menge *Leichenbrand*, eine gerillte, völlig zerbrockelte Vase von schwarzer Farbe.

G r a b 22. An der Oberfläche *Scherben*, in 70 cm Tiefe ein flacher vierkantiger *Stein*, daneben ein doppelkonischer *Schöpfer* mit hochgezogenem Henkel und ein Häufchen *Leichenbrand*. In der Nähe eine Mandibula und auf ihr zwei *Ringe* aus Bronzedraht (Durchmesser 19 mm, 23 mm). In ostnordöstlicher Richtung 2,5 m weiter ein *Spinnwirtel*.

G r a b 23. Mit fünf Steinen bezeichnet, als Grabbeigaben fanden sich eine *Schüssel* (Mdm. 25,5 cm), daneben eine *kleine Vase* in liegender Lage (H. 9 cm), der *Torso* einer dünnen *Drahtspirale*, ein Stückchen eines gebogenen *Blechbandes*. In westlicher Richtung ein doppelkonischer Spinnwirtel, in westsüdwestlicher Richtung (3 m) eine *Ansammlung von Steinen* und darunter der *Torso einer Schüssel*.

G r a b 24. Mit flachen Steinen bezeichnet, im Grabe fanden sich eine kleine tonnenförmige *Vase*, der Unterteil einer grösseren Vase, *Scherben*, *Leichenbrand*, eine kleine *Spirale* mit zwei Windungen, ein spiralförmig zusammengebogener *Bronzedraht*, der Kopf etwa einer Nadel mit durchbohrtem Hals, dünne gebogene *Blechstückchen*, eine Fingerspirale aus Bronzedraht (zwei Windungen), ein *Bronzearmring* von kleineren Ausmassen (Durchmesser 3—3,2 cm). Nordöstlich des Grabes bargen wir ein tordiertes *Bronzestäbchen*, wahrscheinlich eine Verzierung, ausserdem auch eine Mandibula mit Zähnen. Vom Grab in südlicher Richtung ein *Spinnwirtel* (H. 8 mm).

G r a b 25. Bei einem vierkantigen Stein eingetieft. Als Grabbeigabe eine tonnenförmige *Vase* (H. 10,5 cm) und der Torso eines *Eisenringes* (Durchmesser 3,5 cm).

G r a b 26. Eine Menge *Leichenbrand*, eine doppelkonische Vase und eine *kleine* dickwandige *Vase* (H. 5,5 cm) mit senkrechtem Griff am Mündungsrand.

G r a b 27. Wegen seiner Seichtigkeit (10 cm) stark beim Baggern gestört. Inhalt: *Unterteil* einer grossen tonnenförmigen *Vase*.

G r a b 28. In 30 cm Tiefe kam ein *Hundesklett* zum Vorschein und unter seinem Kopf zwei flache *Steine*.

G r a b 29. In 40 cm Tiefe bei einem flachen

Stein festgestellt. Inhalt: *Leichenbrand* ohne jedwedes Inventar.

G r a b 30. Analog dem vorhergehenden, doch mit typischem Scherbenmaterial.

Bei der Abdeckung durch die Quadratmethode (5×5 m) wurden in westsüdwestlicher Richtung immer weniger und weniger Gräber abgedeckt und auch diese waren auf der Südwestseite des Gräberfeldes in sehr geringer Tiefe angelegt. Aus diesem Grunde machten wir einen Probeschnitt mit den Ausmassen von 5×30 m und wir fanden dort einem *Bronzearmreif*, eine dreikantige Pfeilspitze, ein eisernes Pferdezaumzeug bei einem Stein ohne jedwede andere Spuren, ferner breitgestreute Leichenbrandreste. In dem Schnitt stiessen wir auch auf das **G r a b 31**, das in 22 cm Tiefe durch eine Ansammlung von Steinen in zwei Schichten (43 Stück) gekennzeichnet war. Unter der ersten waren Leichenbrandreste, Holzkohlenstückchen und atypische Scherben, unter der zweiten war das **S k e l e t t g r a b 32**, war jedoch im Sand vermodert. In der Nähe des schwach kenntlichen Kopfes kam ein *Bronzeohrring* zum Vorschein.

G r a b 33. *Leichenbrandreste* und ein *Eisenmesserchen* (L. 18,3 cm).

Bei der Sandgewinnung konnten wir im Sommer des Jahres 1957 auf der angelührten Stelle des Gräberfeldes noch weitere Denkmäler bergen. Sie bildeten vielleicht das Inventar eines *B r a n d g r a b e s* (34); zwei Pintaderen aus Ton (die eine mit kleinen Dreiecken verziert, die zweite mit rhombischer Verzierung), der Torso eines *Bronzearmreifes*, der Torso eines Halsringes, ein Ende von schlauchförmigen Ohrringen, Glasperlen, drei Bruchstücke irgendeines massiven Bronzegegenstandes und eine Bronzeverzierung, die ein Tier darstellt.

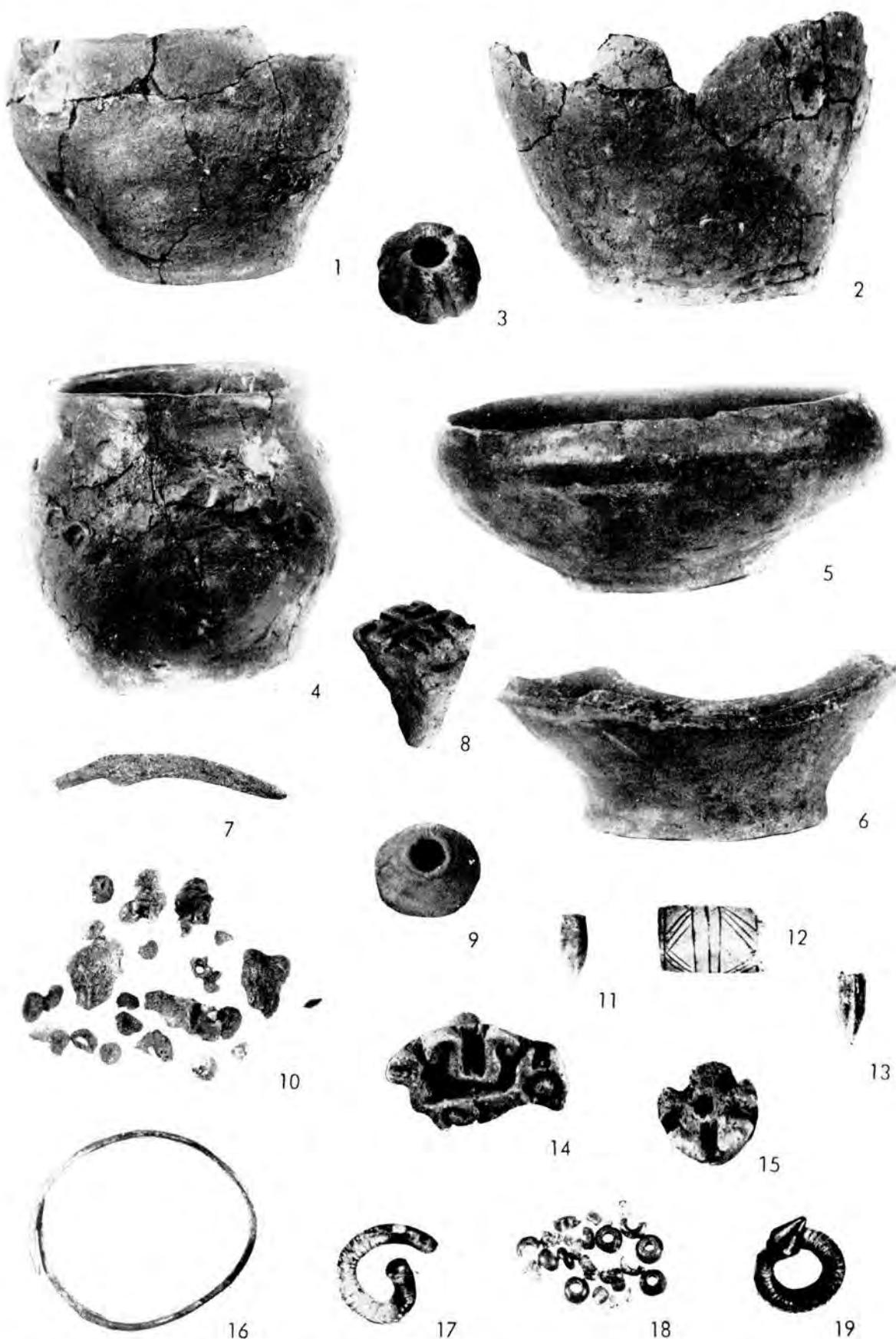
Aus einer anderen unbekannten Flur stammt der Fund einer kleinen tonnenförmigen *Vase*, die mit vier waagrechten Buckeln ausgestattet ist. Die Fläche ist unregelmässig gerillt, der Ton sandgemagert (H. 13 cm, Mdm. 9,2 cm, Stfl. 6,5 cm).

Das skythisch-hallstattzeitliche Gräberfeld in Preselany n./I. kann ähnlich wie das Gräberfeld aus Chotín, Bez. Komárno, im grossen und ganzen in das IV. Jh. v. u. Z. datiert werden. Durch das Gräberfeld wird die Gegenwart der Skythen in der Südslowakei belegt, die sich hier mit der heimischen hallstattzeitlichen Bevölkerung vermischt. Beweise davon liefert die auf dem Gräberfeld gefundene Keramik.

Übersetzt von B. Nieburová

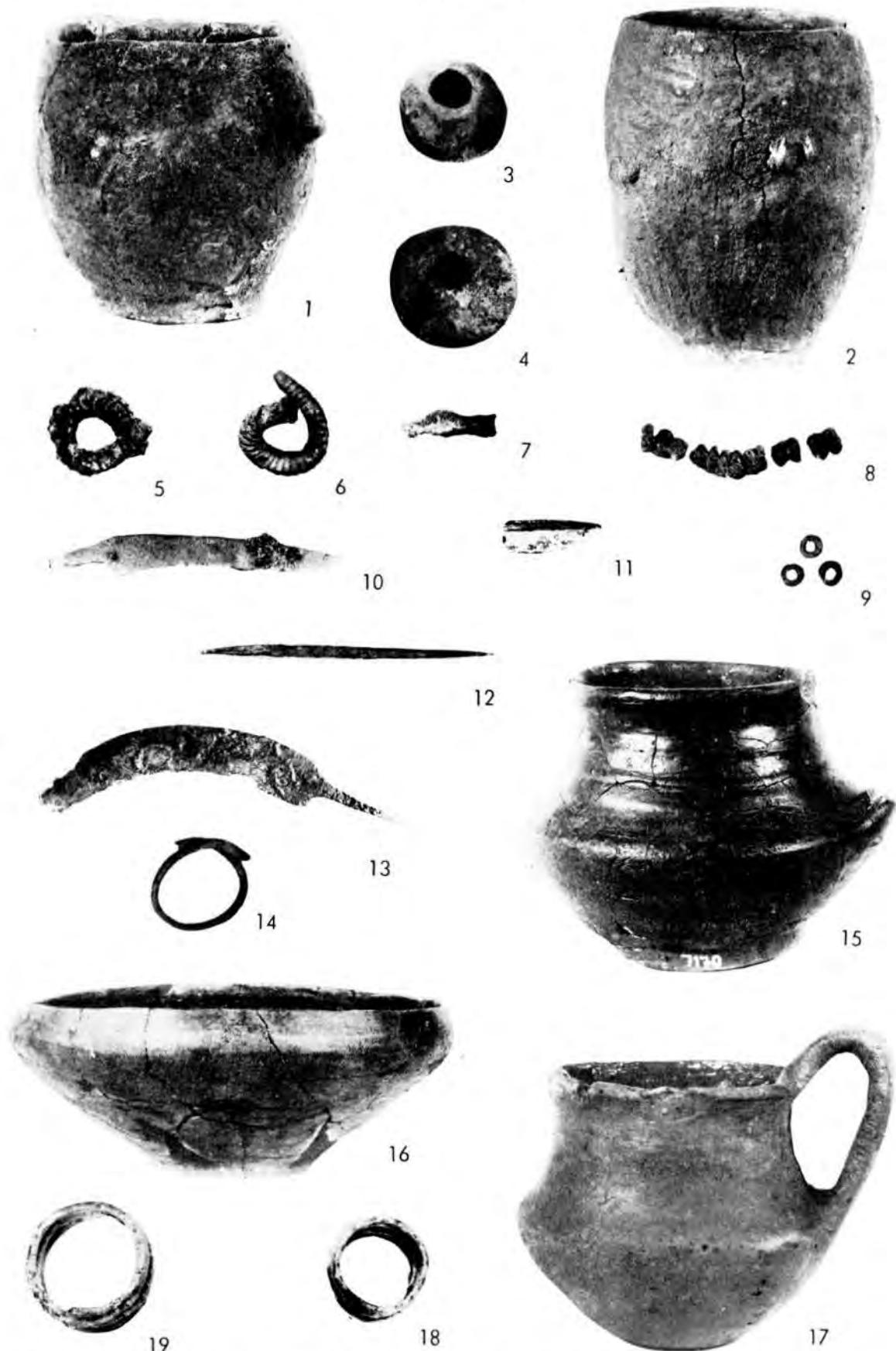
Tabuľka I. Preselany nad Iplom, okr. Šahy. Č. 1–3, 6–7 — hrobový celok (Grabkomplex). Nález počas explootácie piesku pred výskumom (Fund aus der Zeit der Sandförderung vor der Grabung); č. 4–5 — dtto; č. 8–10 — hrob 1 (Grab 1).

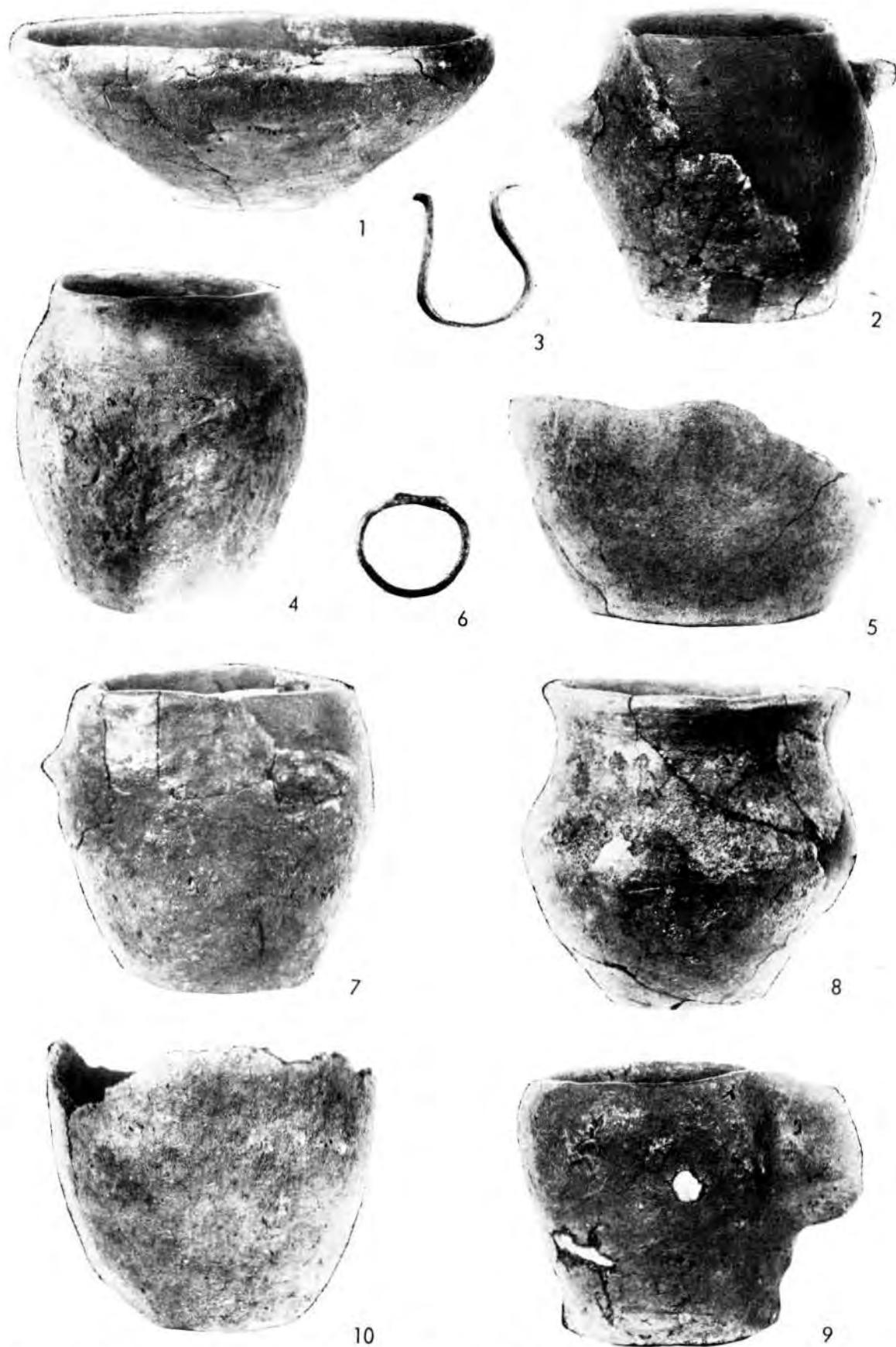
Tabuľka II. Preselany nad Iplom, okr. Šahy. č. 1–3 — hrob 1 (Grab 1); č. 4–7 — hrob 2 (Grab 2); č. 8 — hrob 3 (Grab 3); č. 9–15 — hrob 4 (Grab 4); č. 16 — hrob 5 (Grab 5); č. 17–19 — hrob 6 (Grab 6).

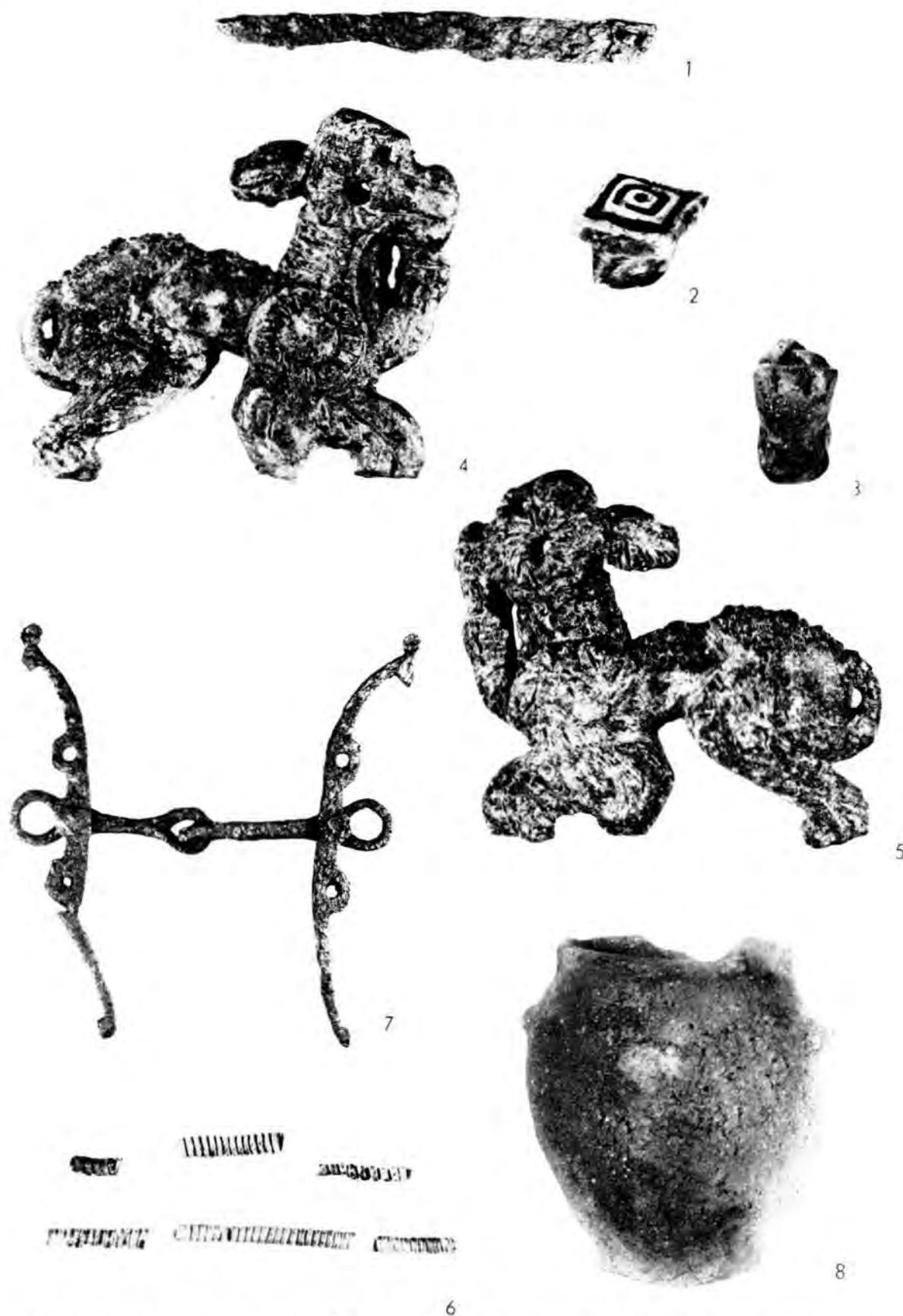
Tabuľka III. Preseľany nad Ipľom, okr. Šahy. Č. 1–4 — hrob 7 (Grab 7); č. 5 — od hrobu č. 8 na sever (vom Grab Nr. 8 nach Norden); č. 6 — hrob 8 (Grab 8); č. 7 — v blízkosti hrobu 9 (in nächster Nähe von Grab 9); č. 8 — hrob 10 (Grab 10); 9–12 — hrob 11 (Grab 11); č. 13 — hrob 12 (Grab 12).

Tabuška IV, Preselany nad Ipľom, okr. Šahy. č. 1–8 — hrob 13 (Grab 13); č. 9 — hrob 15 (Grab 15); č. 10–12 — hrob 17 (Grab 17); č. 13, 14 — hrob 18 (Grab 18); č. 15 — hrob 19 (Grab 19); č. 16 — hrob 21 (Grab 21); č. 17–19 — hrob 22 (Grab 22).

Tabuľka V. Preseľany nad Ipłom, okr. Šahy. č. 1–3 — hrob 23 (Grab 23); č. 4–6 — hrob 24 (Grab 24); č. 7 — hrob 25 (Grab 25); č. 8, 9 — hrob 26 (Grab 26); č. 10 — hrob 27 (Grab 27).

Tabuľka VI. Preslav nad Iplom, okr. Šahy. Č. 1 — hrob 33 (Grab 33); č. 2—6 — hrob 34 (Grab 34); č. 7 — nález v sonde bez sprievodného materiálu (Fund aus dem Schnitt ohne Begleitmaterial); č. 8 — nález počas exploračie piesku vo výskume (Fund bei Sandförderung im Grabungsgelände).

Hroby z doby rímskej v Zohore

LUDMILA KRASKOVSKÁ

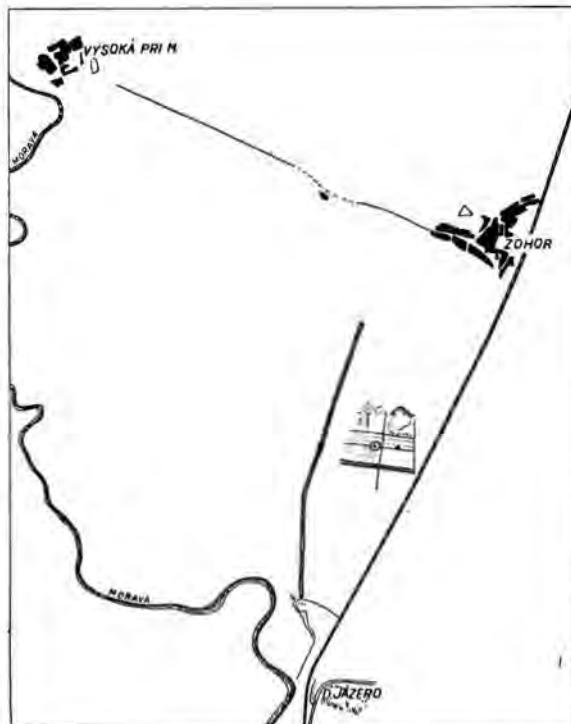
Poloha náleziska a nálezové okolnosti

Obec Zohor, okres Bratislava-okolie, leží na ľavom brehu rieky Morava. Jeho zemepisná poloha je $48^{\circ} 19' s. š.$ a $34^{\circ} 39' v. d.$ podľa Greenwicha. Breh Moravy je pri Zohore nízky a preto celé územie až k železničnej trati Zohor—Bratislava bolo často zaplavované. Nad inundačným terénom vynikajú iba jednotlivé vyvýšené plochy. Nálezisko rímskych pamiatok sa nachádza tiež na takejto vyvýšenine medzi Zohorom a stanicou Devínske Jazero vo vzdialosti asi 2 km od obce Zohor v polohe zvanej Piesky. Vyvýšenina je mierna a je rozložená v smere SZ—JV. V nej boli tri štrkovne, z ktorých nová štrkovňa (bývalá firma Moravod) ležala uprostred na najvyššom bode. Pri odoberaní štrku našli v nej niekoľko hrobov z doby rímskej s bohatými milodarmi (obr. 1).

Hrob 1 vykopali r. 1949 robotníci pri odvážaní štrku, ktorý ešte len začinali bráť. Z kostrového hrobu sa zachovali 2 bronzové panvice, uložené v Slovenskom múzeu v Bratislave. Nález podrobne opísal V. Ondrouch v práci *Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku*.¹

Hrob 2 našli začiatkom decembra 1956. Z hrobu sa zachovala iba veľká bronzová nádoba. Robotníci zo Stupavy, ktorí brali štrk, doniesli nádobu do hostince v Zohore, kde ju od nich prevzal predseda MNV v Zohore J. Čermák a odovzdal Slovenskému múzeu. Podľa výpovede strážcu štrkovne iné pamiatky sa nenašli.² R. 1956 veľká časť vyvýšeniny bola už odkopaná a zničená štrkovňou. Hrob 2 bol vo vzdialosti asi 500 m na juh od hrobu 1.

Hrob 3 objavili v júni 1957 v juhovýchodnej stene štrkovne. Zamestnanci STS v Stupave brali štrk na stavby. Pri práci údajne sa odvalila časť hrobu. Strážca štrkovne Ján Vachálek zachránil časť hrobového inventára a oznámil nálezové okolnosti. Dňa 14. VI. 1957 J. Vachálek odovzdal Slovenskému múzeu 3 bronzové nádoby (vedro,

Obr. 1. Plán náleziska v Zohore. — Plan der Fundstelle in Zohor.

cedidlo a naberačku) a 3 sklené misky (fragment a celá miska z modrého skla, časť misky zo skla millefiori). Koncom júna 1957 Slovenské múzeum získalo na základe výpovede J. Vachálka v Stupave od zamestnancov STS ďalšie pamiatky z tohto hrobu. J. Bezovský odovzdal celú misku zo skla millefiori a Št. Zmajkovič vrátil bronzovú panvicu.

Koncom júla toho istého roku J. Vachálek odovzdal zlomky misky zo zeleného skla, ktoré našiel v spadnutom materiáli. Tento nález označujem ako zber, pretože teraz nemôžeme zistiť, či pochádzal z hrobu 3 alebo z nového hrobu 4. Spolu so zlomkami skla J. Vachálek odovzdal fragment hlinenej zdobenej nádoby a 2 konské zuby, ale o týchto nálezoch hovoril, že ich našiel v druhej jame. Tak isto nevieme, z ktorého hrobu pochádzal

Obr. 2. Hrob 1. Panvica, pohľad z boku. — Grab 1. Kasseroalle, Seitenansicht:

Obr. 3. Hrob 1. Panvica, pohľad zdola. — Grab 1. Kasseroalle, Blick von unten.

Obr. 4. Hrob 1. Panvica, pohľad z boku. — Grab 1. Kasseroalle, Seitenansicht:

Obr. 5. Hrob 1. Panvica, pohľad zhora. — Grab 1. Kasseroalle, Blick von oben.

železný nožik, ktorý v lete 1957 odovzdali robotníci JRD v Stupave predsedovi JRD Kubrickému. Nožik sa stratil v krátkom čase z kancelárie JRD.

Hrob 4 vykopali v lete 1957, ale nepodarilo sa presne ustáliť v ktorom mesiaci. Z hrobu zchránili 4 bronzové nádoby (vedro, panvicu, naberačku a cedidlo), zelenú sklenú misku, hlinenú nádobu a 2 nože.

Hrob 5 objavili v septembri r. 1957. V jeseni pracoval v štrkovni bager, ktorý bral na stavbu hrádze na Morave humus a hornú vrstvu štrku do hĺbky 80–100 cm. Dňa 19. IX. bagrisia spolu so zemou zachytil i 2 bronzové nádoby (vedrá). Nádoby zbadal až na aute šofér nákladného auta, ktorý ich potom odovzdal Slovenskému múzeu. Dňa 20. IX. v týchto miestach brali štrk František Horváth a Wladyslaw Gawola, zamestnanci JRD v Stupave. V stene jamy narazili na pamiatky, pozorne ich vybrali a prekopali celý hrob. Nálezcovia odovzdali Slovenskému múzeu tieto predmety: *zlatý náramok*, 2 *strieborné spony*, 2 *strieborné poháre*, 6 *bronzových nádob* (veľká misa, miska s rukoväťou, 2 konvice, naberačka a cedidlo) a *bronzové nožnice*.

Hroby 3, 4 a 5 boli rozmiestené pomerne blízo seba v južnej časti štrkovne. Podľa údajov J. Vachálka ležali v jednej linii. Plochu v okolí hrobov bager odkryl do hĺbky 100 cm, ale stopy ďalších hrobových jám tam neboli. Štrková jama nebude ďalej na juh rozšírená, pretože tade ide cesta.

Opis hrobov a náleزوў

Hrob 1: kostrový, hĺbka asi 200 cm.

1. *bronzová panvica*, rukoväť s kruhovým otvorm (obr. 2, 3),

2. *bronzová panvica gödakerského typu* (obr. 4, 5),

3. *železná pracka*. Rozpadla sa v hrobe.

Opis pozri u V. Ondrouchova, c. d., 40–47.

Hrob 2. Nemáme údaje, aký to bol hrob.

1. *Bronzové vedro* (obr. 6, 7): veľká nádoba dvojkónickej formy s rovným dnom. Lievikovite roztvorený okraj je kolmo ohnutý. Na okraji na dvoch miestach sú zlomky uška pre držadlo. V oboch prípadoch zlomok hranatého drôtu na konci rozteplali do trojuholníkovej formy a na okraji upevnili nitom. Vedľa uška na okraji vidieť miesto, kde bolo priletované podobné kovanie, ale bez nitu. Držadlo chýba, časť steny nádoby prerazili robotníci pri kopaní štrku. Rozmery: výška 37 cm, ø okraja 28 cm, max. ø dna 20,5 cm, výška uška 3 cm.

Zvonka steny a dno nádoby pokrývala vrstva sadze, ktorá miestami bola hrubá 1 mm. Vnútri vedro malo peknú zelenú patinu, ani okraj vnútri neboli začadený. Na vydutí sa zachovali pozostatky tkaniny; bolo to voľne viazané plátno (obr. 8).

Robotníci vysypali obsah nádoby, ale vnútri na dne a na stenách bol ešte nalepený štrk. Pri čistení na dne sa našli 2 bronzové zlomky.

2. Bronzová spona (obr. 9): časť nôžky s gulačou pätkou a zachycovačom trojuholníkovej formy s 2 otvormi. Výška 1,1 cm, dĺžka 1,9 cm. Zlomok ihly dlhý 1,3 cm. Zlomky spony boli prepálené, pretože bronz mal na zlome fialovú farbu.

Hrob 3. Hrobová jama sa odlišovala tmavším zásypom od steny štrkovne. Rozmery hrobu nepoznáme, jeho hĺbka bola približne 150 cm. Kostra údajne ležala hlavou na juhovýchod. Pri hľave vraj ležali bronzové nádoby (vedro, naberačka, cedidlo). J. Vachálek sa nepamätal, kde v hrobe boli sklené misky.

1. Bronzové vedro (obr. 10, 11): nádoba temer gulátej formy s rovným dnom. Okraj lievikovite roztvorený bol zahnutý dnu, takže vytvoril ostrú hranu. Na okraji pripínali 2 ušká pre držadlo. Ušká ohnuli z tenkého drôtu a ich roztepané konce prinitovali na okraji. Polkruhové držadlo z oblého drôtu má 2 háky s kónickým zakončením, zavesené v uškách vedra. Nádoba bola vytepaná z bronzového plechu, obsahujúceho väčšie percento medi, pretože má červenú farbu. Nádobu pokrýva jasnozelená patina. Dno a časť steny vedra boli poškodené. Rozmery: výška 20,3 cm, ø okraja 18,7 cm, max. ø 23,5 cm, ø dna 15,5 cm, rozpätie držadla 19 cm, jeho výška 10 cm.

2. Bronzová panvica (obr. 12–15): hlboká nádoba s temer kolmými stenami. Okraj trochu von vyhnutý a zaoblený. Zvonka pod okrajom sú 2 ryhy. Na dne sú 4 plastické kružnice, lemované 2 ryhami, uprostred je nit so stredovou jamkou. Vnútri nádoby na stenách obiehajú 4 ryhy. Dno

Obr. 6. Hrob 2. Vedro. — Grab 2. Eimer.

Obr. 7. Hrob 2. Detail z vedra, — Grab 2. Detail des Eimers.

Obr. 8. Hrob 2. Zvyšky tkaniny. — Grab 2. Gew. bereste.

je mierne vypuklé, v jeho strede sa nachádza miskovitý nit, lemovaný kružnicou. Plochá masívna rukoväť s kruhovým zakončením má na konci kruhový otvor s prstencovitým okrajom. Horná plocha rukoväti po stranach vykrojená. Celú rukoväť lemuje plastický presekávaný prúžok. Spodná časť rukoväti je hladká.

Panvica vo vnútri je celá pocinovaná, zvonku je pocinovaná len horná časť pod okrajom do dru-

hej ryhy. Cínový povlak netvorí pod okrajom rovný pásik, ale na niektorých miestach akoby zatekal. Pri rukováti cínovanie neprekročuje okraj nádoby. Rozmery: výška 12,5 cm, ø okraja 19,2 cm, ø dna 11,8 cm, dĺžka rukováti 16,8 cm, ø zakončenia rukováti 6,7 cm, ø otvoru 2,3 cm.

Obr. 9. Hrob. 2. Zlomky spony. — Grab 2. Fibelbruchstücke.

Nádoba je úplne zachovaná a temer nemá patinu. Zvonka na stenách sú akoby odtlačky tkaniny (keprová väzba), ktoré sa rysujú ako tmavšie vzorce. Pod rukoväťou je tmavá zelená škvRNA. Pri stene panvice iste ležal ďalší bronzový predmet.

3. *Bronzové cedidlo* (obr. 16, 17, 18): nádoba pologuľovitej formy, zosilnený okraj je von vyhnutý a kolmo zrezaný. Pod okrajom je hladký pás v šírke 1,5 cm a celá nádoba je predierovaná drobnými kruhovými otvormi, ktoré tvoria vzorce. Na dne je ružica s 35 lístkami, nad ňou pásik esovitých motívov, vyššie pod okrajom je pásik z meandrov.

Obr. 10. Hrob. 3. Vedro. — Grab 3. Eimer.

Jednotlivé ornamenty rozdelujú dierkované kružnice. Plochá, rovná rukoväť na konci sa veslovite rozširuje. V strede rukováti je naprieč vyrazený podlhovastý kolok s nápisom: ILLIOMARUS F., pričom písmená MA, RU sú písané v ligatúre, štvrté písmeno nie je celkom zreteľné (obr. 19).

Rukoväť je temer celá odlomená, nádoba na 2 miestach poškodená, sčasti pokrytá zelenou patinou. Rozmery: výška 10 cm, ø okraja 16 cm, dĺžka 24 cm, šírka 5,6 cm, 5,3 cm.

4. *Bronzová naberačka* (obr. 20, 21): pologuľovitá nádobka s vodorovne vyhnutým okrajom. Na dne zvonka sú vyryté 2 páry kružníc. Plochá palicovitá rukoväť je zakončená gombíkom. Časť rukováti pripojená k nádobke je rozšírená do štvorca.

Rukoväť je odlomená a nádobka sčasti poškodená. Na vonkajšej strane má zelenú patinu. Zvonka na dne nádobky vidno stopy odtlačkov tkaniny, podobnej väzby ako na panvici. Rozmery: výška 5,5 cm, ø okraja 10 cm, dĺžka rukováti 20 cm, jej šírka 2,5 cm, 1,8 cm.

5. *Miska z modrého skla millefiori* (obr. 22). Má formu úseku gule. Pod rovným okrajom v šírke 1,5 cm sú rozložené plastické zaoblené rebrá v počte 18 kusov, ktoré smerujú kolmo dolu. Ku dnu sa rebrá postupne splošťujú. Dno nie je vyznačené. Misku vyhotovili z nepriezračného skla, na tmavomodrom základe sú biele a svetlomodré ornamenty vo forme nepravidelné zvinutých stúh. Vnútri na stenách vyryli 2 kružnice a na dne malý krúžok. Rozmery: výška 4,8 cm, ø okraja 17 cm, ø dna okolo 6 cm.

6. *Miska z modrého skla millefiori* (obr. 23): zrejme pár k opísanej už nádobe. Misku rozbili pri kopaní štrku, takže sa z nej zachovala menšia polovica. Rozmery: výška 4,8 cm, ø okraja 16,8 cm.

7. *Hlboká miska z bledomodrého skla* (obr. 24, 24a). Nádoba má pologuľovitú formu. Pod rovným okrajom v šírke 1,5 cm sú rozložené plastické zaoblené rebrá v počte 17 kusov. Väčšina z nich ide kolmo ku dnu, ale niekoľko je v šikmej polohe. Rebrá smerom dolu postupne sa splošťujú a temer sa schádzajú na dne; dno nie je výrazne vyznačené. Rozmery: výška 7,2 cm, ø okraja 13,7 cm, ø dna asi 7 cm.

8. *Hlboká miska z bledomodrého skla* (obr. 25). Je to pár k opísanej už nádobe. Hoci miska mala podobný tvar a materiál, bola vyhotovená v inej forme, pretože zachované rebrá sú hrubšie ako na predchádzajúcim kuse. Misku rozbili robotníci, keď kopali štrk, takže sa z nej zachovala približne štvrtina. Výška 7,2 cm.

Obr. 11. Hrob 3. Vedro, detail ucha. — Grab 3. Eimer, Detail des Bügels.

Hrob 4. Opis pamiatok podáva T. Kolník na str. 144—150.

Hrob 5. Rozmery hrobu nezistili. Jeho hĺbka bola asi 200 cm. Podľa údajov nálezov hrob bol orientovaný smerom z—v. Pozostatky kostry sa nezachovali. Robotníci doniesli iba jeden ľudský zub, pokrytý zelenou patinou. Údajne zub spolu s náramkom našli v západnejšej časti hrobovej jamy a nádoby ležali v jej východnej časti. Nálezci hovorili, že po dĺžke hrobu bolo vidno stopy dreva. Zachovalo sa niekoľko triesok, štiepaných po dĺžke stromu. Drevo na jednej strane má zelený povlak, pretože bolo presiaknuté patinou bronzu, ktorá ho konzervovala. Nesporne v týchto miestach drevo sa dotýkalo bronzových predmetov. Zacho-

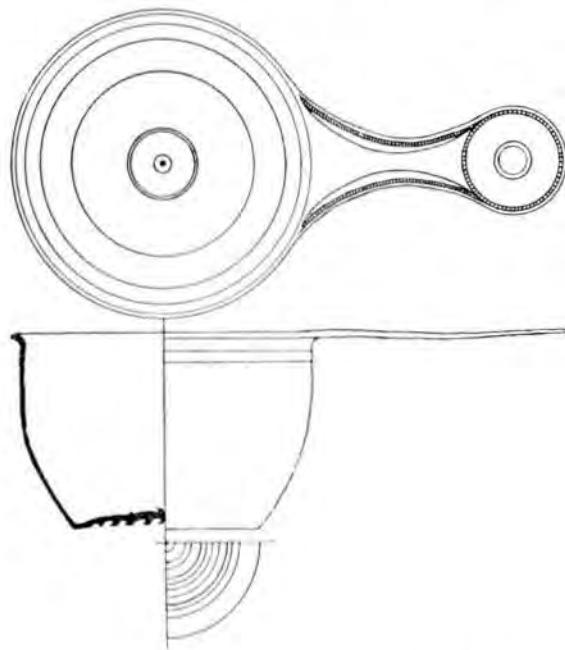
vané nepatrné pozostatky dreva nedávajú dostatočný materiál k riešeniu otázky, či toto drevo pochádzalo z truhly alebo z hrobovej komory. Najväčší zlomok dreva má dĺžku 9,5 cm, šírku 2,5 cm, hrúbku 0,5 cm, druhý kus má rozmery 7,5: 2 cm.

V hrobe 5 sa našli kovové nádoby a okrasy z drahých kovov.

Kovové nádoby

1. *Bronzová situla* (obr. 26, 27). Bola zničená bagrom. Pri naberaní zeminy nádobu stlačili a dno vylomili, uchá a držadlo sa stratili. Ale na základe zachovaných častí bolo možné urobiť kresbovú rekonštrukciu nádoby a jej opis. Mierne kónický spodok prechádza do temer rovných ramien. Valcovité hrdlo zakončené vodorovne ohnutým okrajom. Na okraji obieha rytná čiara, zvonka na hrdle je pári rytych kružnic a na ramenach 2 páry jemných rýh; aj na dne vidno 2 páry kružnic. Na vnútornnej strane hrdla pod okrajom bola jedna čiara. Na dvoch stranach hrdla vidno kruhové miesta, kde boli priletované ataše z ucha; na dne sú stopy po priletovaných nôžkach (zostali stopy dvoch nôžok, tretie miesto je zničené). Pravdepodobne nôžka s dvoma kruhovými otvormi má ozubené bočné strany. Vonkajšia strana nôžky bola mierne prehnutá a zdobená rytným ornamentom — pleteným motívom zo 4 oválov. Rozmery: d 5,8 cm, š 2 cm, hr 1 cm. Podobná nôžka: d 5,8 cm, š 2 cm, hr 0,9 cm. Podobná nôžka: dĺžka 5,7 cm, šírka 2 cm, hrúbka 0,9 cm. Rozmery situly: výška 26 cm, ø okraja 19 cm, ø dna 16,5 cm.

2. *Bronzové vedro* (obr. 29, 30). Nádoba zničená bagrom bola úplne stlačená, takže len kresbová rekonštrukcia dáva predstavu o jej forme. Uchá

Obr. 12. Hrob 3. Panyca, kresba. — Grab 3. Kasserolle, Zeichnung.

a držadlo sa stratili. Baňaté vedro, ktorého hrdlo splýva s telom, má vodorovne vyhnutý okraj. Zvonka pod okrajom sú 3 páry rytých kružníc. Na hrdle vidno 2 miesta, kde boli priletované uchá. Medzi nimi je tretia škvRNA, kde asi ležal kovový predmet. Okolo dna obiehajú 2 ryhy, na dne sú 3 plastické kružnice, uprostred 4. kružnica lemuje nít s jamkou. Na dne jasne vynikajú 3 miesta, kde boli naletované nôžky. Asi k vedru patrili ploché nôžky, z ktorých sa zachoval jeden kus. Nôžka vo forme polmesiaca s výbežkami na každom konci bola liata. Plohou stranou bola priletovaná na dno nádoby. Dĺžka 6,6 cm, šírka 2,4 cm, hrúbka 0,4 cm (obr. 31).

Plech nádoby má žltú farbu, takže je to skôr mosadz ako bronz. Rozmery: výška asi 25 cm, ø okraja asi 16 cm, ø dna 13,5 cm, šírka okraja 0,8 cm.

3. *Veľká bronzová misa* (obr. 32, 33). Má formu poľogule s nízkou valcovitou nôžkou. Zosilnený, dnu rozšírený okraj je vodorovne zrezaný. Zvonka pod okrajom vyryté 2 obviedové čiary. Bezprostredne pod okrajom vidno na dvoch stranach miesta, kde boli priletované držadlá. Podla obrysov škvRNA k mise patrilo zachované masívne držadlo (obr. 34, 35).

Držadlo cmegevitej formy má uprostred 3 plastické prstence. Jeho kence vymodelovali ako zvieracie hlavy s ohnutými krkmi. Ide zrejme o hlavy zvierat a nie vtákov alebo hadov, pretože majú vypracované plastické uši, ryté oči a zárezmi naznačenú srsť. Držadlo bolo liate; jeho dĺžka 17 cm, výška 7,5 cm. Na dne misy zvonka sú 3 plastické kružnice s nítom uprostred. Rozmery: výška 16 cm, ø okraja asi 39 cm, jeho šírka 1,1 cm, ø nôžky 10,5 cm, jej výška 1,5 cm. Hoci misu našli robotníci v hrobe, bager ju už zachytil a rozdrvil, takže nádoba je veľmi poškodená. Druhé držadlo sa nezachovalo.

Misu vo vnútri vyložili kožou, ktorej väčší kus ešte ležal na jej dn. Tenká koža má tmavohnedú farbu. Na tej strane kože, ktorá sa dotýkala dna bronzovej misy, povrch pokrýval jemný zelený povlak. Je to patina bronzu, ktorá konzervovala kožu. Táto strana kože je opracovaná, ale na vonkajšej strane bola srsť, z ktorej zostali jemné hnedé chlipy. Najväčší kus kože má rozmery 23 : 18 cm; okrem neho sa zachovalo 10 menších útržkov (obr. 36). Uprostred väčšieho kusa kože vidno kruhový odťačok nejakej nádoby o priemere asi 13 cm. Podla rozmerov tu ležal, obrátený nôžkou hore, jeden zo strieborných pohárov. Pravdepodobne vo veľkej mise boli uložené ďalšie drobné veci.

Obr. 13. Hrob 3. Panvica, pohľad z boku. — Grab 3. Kasseroße, Seitenansicht.

Obr. 14. Hrob 3. Panvica, pohľad zhora. — Grab 3. Kasseroße, Blick von oben.

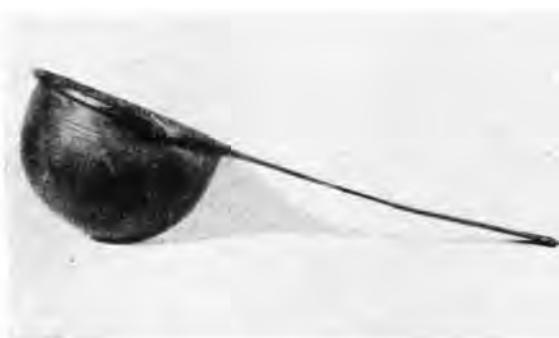

Obr. 15. Hrob 3. Panvica, pohľad zdola. — Grab 3. Kasseroße, Blick von unten.

Medzi pozostatkami kože boli v mise 2 kusy hrubšej vypracovanej kože tmavohnedej farby. Väčší kus mal rozmer 6,7 : 3,5 cm, hrúbka 1—0,9 cm (obr. 37). Na koži nejaký predmet vytlačil hlboké prehľbenie. Snáď sú to odťačky kovovej pracky. Pravdepodobne túto hrubú kožu vhodili do misy nálezcovia spolu so zlomkami dreva. Teraz nemôžno zistíť, k akému predmetu uvedené kusy kože patrili. Podla hrúbky kože mohli by to byť zvyšky obuvi.

Súprava konvice a obetnej misky.

4. *Bronzová konvica* (obr. 38—41). Kónické telo nádoby s temer rovnými ramanami je oddeľené 2 plastickými prúžkami od rovného úzkeho hrdla. Hrdlo ústi do širšej výlevky so zosilneným

Obr. 16. Hrob 3. Ceditlo, pohľad z boku. — Grab 3. Sieb, Seitenansicht.

Obr. 17. Hrob 3. Ceditlo, pohľad zhora. — Grab 3. Sieb, Blick von oben.

Obr. 18. Hrob 3. Ceditlo, ornament. — Grab 3. Sieb, Ornament.

okrajom. Úzky krček spojuje telo konvice s vypuklou kruhovou nôžkou, lemovanou 2 párami rytých čiar. Na vnútornej strane nôžky sú vyryté 4 kružnice, uprostred je nit s dierkou. Pásikové držadlo je vyvýšené v oblúku nad okrajom a zakončené hore protomou mačkovitého zvieratá. Hlava zvierat s plastickými ušami a briadkou dolu má zatvorenú papuľu. Oči a papuľa sú ryté, srst naznačená čiarami, krk zdobili drobné krúžky.

Vodorovne roztiahnuté tlapy priletovali na okraji konvice. Strednú časť držadla oddelili plastickým perlovcom a vyzdobili rytým rastlinným ornamentom. Spodnú časť držadla, priliehajúcu k stene nádobjky, plasticky vymodelovali ako ženskú hlavu (Menáda). Tvár je orámovaná hladko sčesanými vlasmi, ktoré okrášluje diadém, dolu pod bradou upevnená palmeta (obr. 41). Nádobku pokrýva pekná zelená patina. Rozmery: výška konvice s držadlom 19,3 cm, výška konvice 16,8 cm, ø ústia 3 cm, max. ø 10 cm, ø nôžky 5,5 cm, dĺžka držadla 13 cm.

5. *Miska s rukoväťou* (obr. 42—45). Má tanierovitú formu s nízkou kruhovou nôžkou. Vodorovne ohnutá okrajová časť, lemovaná ryhou, má zosilnený okraj. Vypuklý stred misky tvorí mierne kónické umbo lemované 2 čiarami. Konkávne dno zdobené plastickým prstencom a 3 obvodovými ryhami; jeho stredná časť je miskovitá s nítom uprostred.

Pod okrajom na vydutí priletovali masívnu rukoväť. Strednú časť rovnej rukoväti, lemovanú presekávanými prúzkami, zdobili 4 páry žliabkov. Časť rukoväti, naletovanú na misku, roztepají vo štyri výbežky, ktoré tesne prilahli ku stene. Túto časť okrášloval rytý úponkovitý ornament. Rukoväť bola zakončená plastickou hlavou psa. Hlava pojatá realisticky s trochou otvorenou papuľou, v ktorej naznačili zuby. Uši plasticky vymodelované, oči ryté, srst na hornej časti hlavy a na krku bola vyznačená rytými čiarami a oblúčkami. Liatu rukoväť vnútri naplnili čierou hmotou, tvrdou ako cement. Miska má miestami zelenú patinu. Na dvoch miestach stena je porušená. Rozmery: výška 3,9 cm, ø okraja 19,8 cm, ø nôžky 7,3 cm, ø umba 6 cm, držadlo: dĺžka 13,8 cm, ø 2 cm, hlava psa 3,2 cm.

Na vonkajšej stene misky sa zachovali pozostatky jemného plátna, do ktorého nádobu zabalieli. Plátno bolo presiaknuté patinou bronzu a tak konzervované.

Vo vnútri misky boli pozostatky organickej hmoty, pravdepodobne kože hnedej a čiernej farby. Na jednej strane kože boli stopy tkaniny; dala sa rozlišiť jemná plátnová a keprová väzba (obr. 46).

6. *Bronzová konvica* (obr. 47—51). Vajcovité telo nádobjky je oddelené 2 obvodovými ryhami od mierne prehnuteho hrdla. Hrdlo sa hore lievoko-vite rozširuje, okraj je ohnutý. Vnútri na okrají vyryté 2 čiary. Nízka kruhová nôžka má uprostred dna jamku lemovanú 2 kružnicami. Na obvode dna priletovali plochý krúžok. Masívne oblé držadlo hore priletovali na okraji, jeho spodný ko-

niec upevnili 3 nitami na vydutí v polovici výšky nádoby. Nad okrajom držadlo vybieha vo dve volúty, ktoré slúžili ako opora prsta. Na okraji je držadlo pripojené pomocou 2 plastických hlavičiek labuti, krytých 2 menšími závitmi. Oči, zobáky a

Obr. 19. Hrob 3. Ceditlo, kolok na držadle. — Grab 3. Sieb, der Stempel auf dem Griff.

Obr. 20. Hrob 3. Naberačka, pohľad zboču. — Grab 3. Kelle, Seitenansicht.

Obr. 21. Hrob 3. Naberačka, pohľad zhora. — Grab 3. Kelle, Blick von oben.

Obr. 22. Hrob 3. Miska zo skla millefiori, pohľad zhora. — Grab 3. Schale aus Millefioriglas, Blick von oben.

perie labuti vymodelovali rytými čiarami. Túto hornú časť držadla ohraničuje perlavec. Stredná časť držadla rozdelená kolmom ryhou sa končí dolu tiež 2 volútami. Pod nimi pripínali plastický list vinnej révy (päťdielny). Koniec pokrýva pekná zelená patina. Rozmery: výška konvice s uchom 22,6 cm, výška konvice 20,7 cm, ø okraja 8,6 cm, max. ø 13 cm, ø dna 7,8 cm, dĺžka držadla 18,8 cm.

Súprava naberačka a ceditlo.

7. *Bronzová naberačka* (obr. 52—54): pologuľovitá nádobka s vodorovne vyhnutým okrajom. Plochá palicovitá rukoväť pri spojení s nádobkou sa rozširuje. Spodná časť nádoby je zničená, polovica rukoväti je odlomená. Naberačku pokrýva zelená patina. Rozmery: ø okraja 10,2 cm, dĺžka rukoväti 14,5 cm.

8. *Bronzové ceditlo* (obr. 55—58): pologuľovitá nádobka s vodorovne vyhnutým okrajom. Pod okrajom je hladký pás, široký 1,7 cm; zvyšok nádoby pokrytý drobne dierkovaným ornamentom. Na dne ružica s 24 lístikami, nad ňou pod okrajom je pásik meandrov, lemovaný 2 kružnicami. Plochá palicovitá rukoväť zakončená gombíkom. Koniec rukoväti, pripojený k nádobke, rozširuje sa do obdĺžnika. Ceditlo je pokryté zelenou patinou. Rozmery: výška 5,7 cm, ø okraja 10 cm, dĺžka rukoväti 20,5 cm, jej šírka 2,2 cm, 1,8 cm. Ceditlo zapadá do už opísanej naberačky, takže tvorí jeden páár nádob, čo potvrzuje aj výzdoba každej rukoväti na opačnej strane.

9. *Strieborný pohár* (obr. 59, 60, 61). Miska vo forme úseku gule spočíva na nízkej nôžke s vodorovným podstavcom. Vo vnútri misky zosilnený okraj je oddelený rytou čiarou. Na spodnej strane nôžky sú 2 obvodové ryhy, na dne jedna ryha a v jeho strede sa nachádza dierka lemovaná plastickou kružnicou. Dve polkruhové páskové držadlá, upevnené z dvoch strán misky, boli vyvýšené nad okrajom o 1,8 cm. Horná časť držadla sa rozvetvuje na 2 úzke výbežky, ktoré boli pripojené na okraji misky. Dolný koniec držadla srdcovitej formy bol pripojený na spodnej časti nádoby. Váha 353 g, rýdzosť 900/1000 Ag. Rozmery: výška vcelku s držadlom 6,7 cm, výška pohára 4,9 cm, ø okraja 13 cm, ø nôžky 6 cm, držadlo výška 6,8 cm, rozpätie 7 cm.

10. *Strieborný pohár* (tab. I: 4). Podobnej formy a veľkosti ako už opísaný kus, takže tvorí páár k nemu. Stena misky na jednom mieste je poškodená. Rozmery: výška vcelku 6,4 cm, výška pohára 4,8 cm, ø okraja 12,9 cm, ø nôžky 6 cm, držadlo: výška 6,8 cm, rozpätie 7 cm. Váha 331,8 g, rýdzosť 900/1000 Ag.

Okrasy z drahých kovov

1. *Zlatý náramok* (obr. 62, 63). Masívna okrasa je špirálovite stočená z hladkej oblej tyčinky, ktorá na koncoch dostáva hranatú formu, pričom spodná hrana zostala hladká a 3 ďalšie hrany zdobili ryté ornamenty. Na každej strane je rad vkokovaných krúžkov s bodkou uprostred. Na hornej strane je ornament zakončený šrafoványmi trojuholníkmi a lemovaný po dĺžke presekávanými prúzkami. Počet vkokovaných krúžkov neboli na každej strane rovnaký (14, 15, 16, 17 krúžkov). Konce náramku boli plasticky vymodelované a priletované k špirále; na mieste ich spojenia vznikol akoby golier s presekávaným okrajom. Ďalej je vázovitý článok zdobený 3 krúžkami, orámovanými oblúčkami. Na samom konci je oválny článok s 3 rytými krúžkami, ktorý lemuje polkruhová obruba, okrášlená zárezmi. Konce náramku majú rovnú spodnú časť. Odliali ich osobitne a pripojili k tyčinke. Rozmery: ø špirály 9 cm, dĺžka hladkej časti 22 cm, dĺžka zdobenej časti 8 a 8 cm, plastické zakončenie dĺžka 2,5 cm, šírka 1,8 cm, ø tyčinky 0,8 cm. Váha 304,7 g, rýdzosť 770/1000 Au.

2. *Strieborná spona* (obr. 64). Patrí k typu jednodielnych trúbkovitých spôn. Horná časť lučika je trúbkovite rozšírená a ohnutá. Lučik je strechovite hranený, trojuholníkový v priereze a vyzdobený 3 rytými trojuholníkmi. Uprostred lučika sa nachádza dvojdielný diskovitý uzlík. Ohnutá nožka je zakončená členenou pätkou, ktorá sa skladá z 3 diskovitých článkov a guľatého gombíka. Zachycovač trojuholníkovej formy je zdobený páskmi jemného ornamentu, aj na západke sú ryté čiary. Dlhé vinutie má 16 závitov. Horná tetiva je ovinutá pod trúbkovitým rozšírením. Spodná časť tejto trubice a uzlíka bola odrezaná, zarovnaná. Ihla sa odlomila a stratila. Rozmery: výška 2 cm, dĺžka 4,2 cm, šírka vinutia 3,1 cm.

3. *Strieborná spona* (obr. 65). Podobná jednodielna spona trúbkovitého typu ako už opísaný kus, ale trochu menších rozmerov. Ihla a polovica vinutia boli odlomené. Rozmery: výška 1,7 cm, dĺžka 3,5 cm, šírka vinutia 2,5 cm.

4. *Bronzové nožnice* (obr. 66) tzv. ovčiarske. Zachovala sa ich polovica. Ostrié kónickej formy pri spojení s rukoväťou je šikmo zrezané a zuborezom zakončené. V tomto mieste na oboch stranách je zdobené krúžkami a bodkami. Rukoväť je hladká. Oblúk a koniec ostria sú odlomené. Dĺžka 17,5 cm, šírka ostria 1,8 cm, šírka rukoväti 1,6 cm.

Obr. 23. Hrob 3. Fragment misky zo skla millefiori. —
Grab 3. Fragment einer Schale aus Millefioriglas.

Obr. 24. Hrob 3. Miska z modrého skla, pohľad zhora.
Grab 3. Schale aus blauem Glas, Blick von oben.

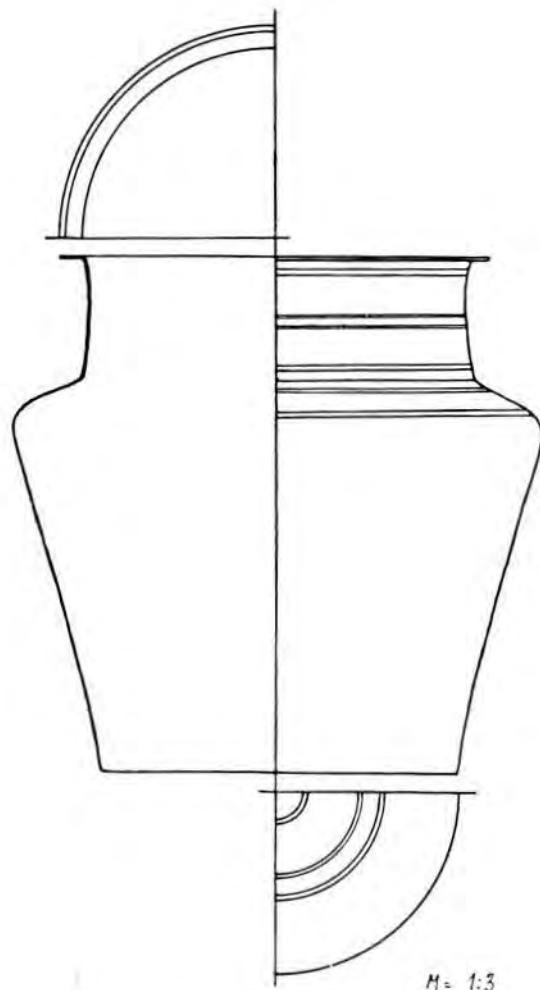
Obr. 24a. Hrob 3. Miska z modrého skla, pohľad zdola.
Grab 3. Schale aus blauem Glas, Blick von unten.

Obr. 25. Hrob 3. Fragment misky z modrého skla. — Grab 3.
Schalenfragment aus blauem Glas.

Obr. 27. Hrob 5. Situla. — Grab 5. Situla.

Obr. 26. Hrob 5. Situla, rekonštrukcia. — Grab 5. Situla,
Rekonstruktion.

Z b e r

1. *Hlboká miska zo zeleného skla* (obr. 67). Má pologuľovitú formu, pod rovným okrajom v šírke 1,3 cm rozložené plastické rebrá, ktoré zväčša idú šikmo ku dnu, len niekoľko je kolmých. Smerom dolu sa rebrá postupne splošťujú. Dno je rovné, ale nie je presne ohraničené. Vnútri na dne vyryté 2 kružnice. Rozmery: výška 7,2 cm, ø okraja 13,8 cm, ø dna asi 7 cm, hrúbka dna 0,4 cm.

Úlomky skla našiel strážca v štrku, pravdepodobne to bola spadnutá časť hrobu. Podarilo sa zlepif úlomky, ale chýba približne štvrtina nádobky. So značnou pravdepodobnosťou možno predpokladať, že ojedinele nájdená zelená miska pochádzala z hrobu 4 a tvorila pár k tam nájdenej nádobke. Obvykle do hrobu dávali pár nádob. V hrobe 3 sa našli 2 páry sklených misiek modrej farby, takže tam bol zastúpený potrebný počet. Ale v hrobe 4 sa zachovala len jedna miska zelenej farby.

2. *Železný nožik*. Podľa Kubrického opisu bol tento malý, ohnutý nožik pravdepodobne takého tvaru ako v hrobe 4.

R o z b o r p a m i a t o k

Bronzové nádoby

Pri rozdelení bronzových nádob na typy a pri zaradení jednotlivých typov pridržiavam sa zväčša triedenia H. J. Eggersa. Preto začínam roz-

Obr. 28. Hrob 5. Nôžky situly. Grab 5. Standfüsse der Situla.

bor nádob od väčších základných typov, akými boli vedrá rozličnej formy, veľké misy a panvice.

Vedrá:

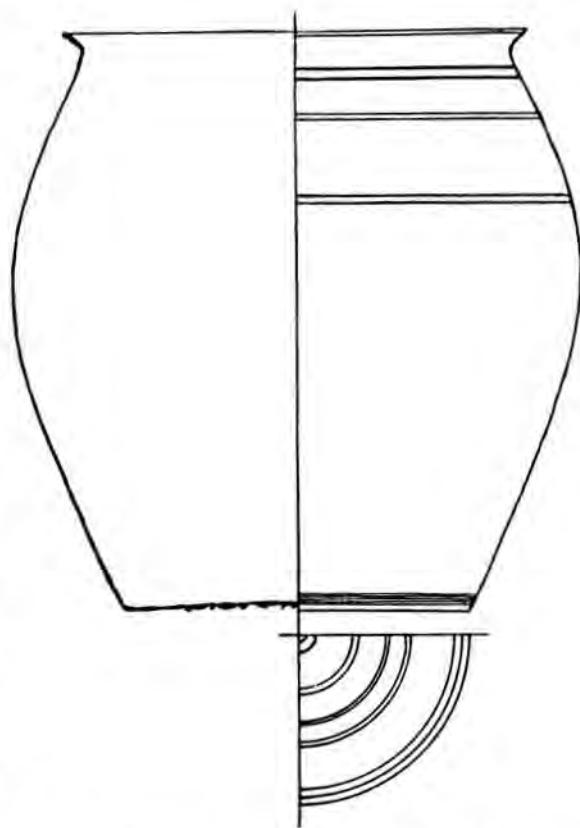
Zo Zohora poznáme 3 hlavné typy vedier: vedro s oddeleným hrdlom, tzv. situla, vedro so splývajúcim hrdlom a vedro guľatého tvaru.

Situla zo Zohora bola veľmi poškodená, ale predsa nie natolko, aby sa nedal rekonštruovať jej pôvodný tvar. Najväčšia ľažkost je v tom, že chýbajú uchá a držadlo, ktoré obvykle slúžili na bližšie určenie, takže jediným vodidlom zostáva forma samotného tela nádoby. H. J. Eggers rozlišuje 2 typy situly podobnej formy, a to typ 24 a 25, pričom starší typ 24 má nízke oddelené hrdlo a zaoblené ramená a typ 25 sa vyznačuje vyšším hrdlom a výraznými ramenami.³ V našom prípade odpadá ďalšie triedenie podľa formy držadla a umeleckého ponímania ataše pri uchu. Typ 24 obvyčajne mal na dne priletované 3 nôžky.⁴ H. Eggers vyratúva pomerne mnoho nálezisk typu 24 (veľku 16), popri niektorých sporných nálezoch (typ 24–25). Z celkového počtu polovica nálezov pripadá na Čechy a Poľsko.⁵

Situla zo Zohora podľa rozmerov patrila k Eggersovmu typu 24. Nemusíme ďaleko hľadať pre ňu analógie. V náleze z Vysokej pri Morave bola podobná situla; zachovala sa však celá aj s držadlom. Podrobne ju opísal V. Ondrouch.⁶ V Panónii sa našla situla takej formy v Somlyójenő, ktorú A. Radnóti označuje ako typ 47.⁷ V Zohore v hrobe, kde sa našla situla a druhé vedro, sa zachovali bronzové nôžky 2 typov: masívne polkruhové a ploché polmesiacovej formy. Na základe analógií zisťujeme, že pri situlách tohto typu obvykle používali masívne nôžky zdobené pleteným ornamentom. Situla z hrobu vo Wieschule mala také masívne nôžky (dlžka 6,5 cm).⁸ Tak isto situla z Lęgu Piekarského mala 3 podobné nôžky (dlžka 6,8–7,1 cm).⁹ Hrob v Zlivi obsahoval nôžky nádob oboch typov, ale nájdené osobitne, odlepené od dna.¹⁰ Tak isto v hroboch

v Lübswe sa našli bronzové nôžky dvoch typov, lenže situla typu 24 z hrobu I/1908 mala masívne nôžky a v hrobe I/1925 spolu so situlou typu 25 sa našli nôžky polmesiacovej formy.¹¹ Aj v Dobřichove-Pičhore (žiarový hrob 2) situla stála na 3 vykrojených nôžkach.¹² H. Willers uvádzá pri nádobách rôzne formy nôžky a predpokladá, že všetky lepšie vedrá s bronzovým držadlom mali nôžky, ktoré slúžili ako ochrana dna pred poškodením.¹³

O spôsobe vyhotovenia situly bádatelia usuďujú, že ju odliali a potom vytočili. Takýto názor

Obr. 29. Hrob 5. Vedro, rekonštrukcia. — Grab 5. Eimer, Rekonstruktion.

Obr. 30. Hrob 5. Vedro. — Grab 5. Eimer.

má E. Pernice o situle z Lübsowa a W. Wegewitz o situle z Apensen.¹⁴ V. Ondroučh píše o situle z Vysoké, že bola vytočená z bronzového plechu.¹⁵ Pomerne silné a hladké steny situly zo Zohora podporujú názor, že ju najprv odliali a ryté kružnice na dne ukazujú, že bola dodatočne točená na točovke. Výroba bronzových nožičiek vedier nenecháva nijaké pochybnosti o tom, že ich odliali vo forme a potom priletovali na dne.

O pôvode bronzových sitúl jestvuje dosť jednotný náhľad. Ich výrobné stredisko hľadajú v Taliansku, niektorí autori určujú presnejšie miesto ich výroby ako kapuánske dielne. Tak isto jednoznačne datujú bádatelia tieto výrobky do 1. stor. n. l. (Lübsow, Wiechula, Łęg Pieckarski, Dobřichov-Pičhora).¹⁶ V. Ondroučh datuje situlu z Vysoké do doby Augustovej.¹⁷ H. Egggers tvrdí o situlách typu 24, že patrili výhradne do stupňa B1, to znamená do rokov 0–50 n. l.¹⁸ Situlu zo Zohora možno teda považovať za kapuánsky výrobok a datovať ju do 1. polovice I. stor.

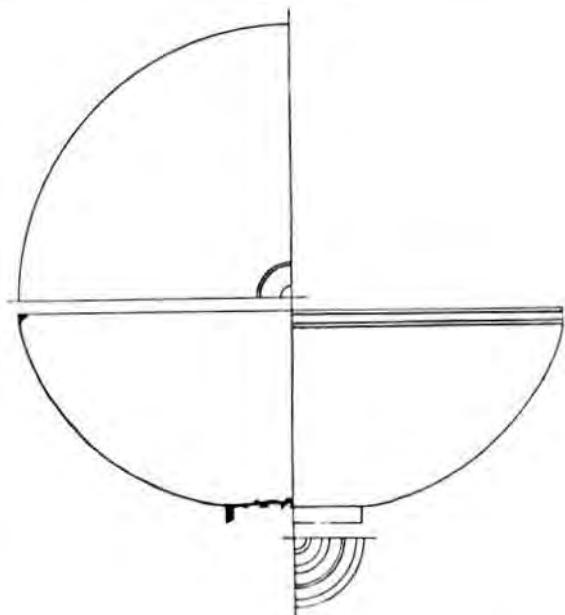
Druhé bronzové vedro z tohto hrobu v Zohore bolo tiež veľmi poškodené, ale jeho celková forma sa dá rekonštruovať. Podľa stôp letovania pod okrajom je zrejmé, že nádoba mala držadlo, teraz stratené. Keď sa prikloníme k názoru, že situla typu 24 mala pôvodne masívne nôžky, tak pre toto vedro zostala nôžka polmesiacovej formy. Po-

dobné nádoby H. Egggers označil tiež ako situlu, ale so splývajúcim hrdom a zaradil ju v súpise pod typ 26. Typ 26 sa vyskytuje zriedkavejšie ako uvedené typy 24–25. Dôležité je územné rozšírenie tohto typu. Zo 6 nálezisk typu 26, ktoré vcelku uvádzia H. Egggers, sa 5 nálezisk nachádza na severe: Nórsko, Dánsko, severné Nemecko, a len jeden nález z Měnina na Morave leží v blízkosti Zohora.¹⁹ Na juhu k nim pristupuje nález v Boscoreale, Taliansko.²⁰ Najbližšiu analógiu pre nádobu zo Zohora, na základe ktorej bolo možné urobiť rekonštrukciu, poskytujú 2 situly nájdené v hrobe v Dollerupe (Dánsko). Situla z Dollerupa mala 3 ploché nôžky takej istej polmesiacovej formy, aká sa zachovala v Zohore. Teda bezpečne je overená spolupatričnosť polmesiacovej nôžky so situlou typu 26.²¹

Pri značnom poškodení situly zo Zohora ľahko rozhodovať o spôsobe jej výroby. Plastické kružnice a nít na dne svedčia však, že bola dodatočne vytočená. Aj v otázke výrobnej techniky sa môžeme oprieť o nález v Dollerupe. O. Voss, na

Obr. 31. Hrob 5. Nôžka vedra. — Grab 5. Standfuss des Eimers.

Obr. 32. Hrob 5. Misa, rekonštrukcia. — Grab 5. Fussbekken, Rekonstruktion.

základe mikroskopickej analýzy zistil, že situlu odliali a potom striedavým zohrievaním a tepaním docielili potrebnú formu.²² Ináč o pôvode situly platia rovnaké názory, ako sme uviedli pri situle typu 24. H. Willers datuje situly tohto typu z Westersode a Hagenowa na základe nálezu v Boscoreale. Myslí, že výroba týchto nádob sa začala krátko pred r. 79.²³ H. Eggers usudzuje, že typ 26 patril výhradne do stupňa B2, takže bol datovaný do 2. polovice I. stor. a na začiatok II. stor.²⁴ Keď zhrnieme tieto úvahy, tak možno povedať, že situla so splývajúcim hrdlom zo Zohora bola výrobkom italských dielní, datovaným do obdobia 50–150 r. n. l.

Na pohrebisku v Zohore sa našli 3 kusy ďalšieho typu vedra, a to v dvoch variantoch základnej baňatej formy. H. Eggers označuje baňaté vedrá ako Östlandtyp a rozlišuje niekoľko ich variantov. Je to jedna z najviac rozšírených foriem bronzových nádob, o čom svedčí Eggersonova mapa 19. Vedrá z hrobu 3 a 4 mali rovnakú guľovitú formu, takže patrili k Eggersovmu typu 40.²⁵

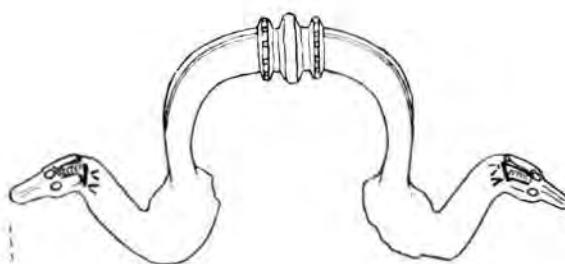
Obr. 33. Hrob 5. Misa. — Grab 5. Fussbecken.

Obr. 35. Hrob 5. Držadlo misy. — Grab 5. Griff des Fussbeckens.

V náleزوach zo starzej doby rímskej nájdeme mnoho príkladov tohto typu, preto uvádzam len niekoľko analógií z nálezových celkov, ktoré obsahovali pamiatky podobné zohorským, alebo sa našli na susedných územiach. H. Eggers vyznačil tento typ na základe nálezu v Juellinge, kde boli 2 vedrá veľmi blízke vedrám zo Zohora nielen formou, ale aj velkosťou.²⁶ Vedrá podobného typu v Lübsowe (hrob 2/1925) boli pomerne malé a ich držadlá pravdepodobne boli železné.²⁷ V Čechách vedrá typu 40 sa vyskytovali prevažne v žiarových hroboch: Třebušice, Zdice, Řepov, Hrdlořezy, Kostelec n/L.²⁸ B. S v o b o d a opisuje vedrá nájdené v Čechách ako súdkovité so široko roztvoreným okrajom, držadlo z ohnutej tyčinky bolo upevnené v jednoduchých uškách s roztepanými koncami. Podľa jeho názoru mladšie súdkovité vedrá už nemali italský pôvod, ale vyrábali ich v provinciách. J. Schránil nazval tento typ hrncovitými situlami a považuje ich za kapuánske výrobky.²⁹ K. Majewski označuje baňaté vedrá ako typ Karzec, ale rozlišuje jeho 3 varianty. Vysoké vedrá (Dobřichov-Pičhora) pokladá za kapuánske výrobky importované v I. stor., vedrá nižšej formy uznáva za importy II. stor.³⁰

Množstvo vedier typu Östland sa našlo v Panónii, pravda, nie v hrobových náleزوach, ale prevažne na sídliskách. A. Radnoti upozorňuje, že bronzové nádoby v Panónii boli práve vedrá. Baňaté vedrá označuj ako typ 49 a podľa H. Willersa menuje ich Westerwannatyp. Podľa jeho definície tieto vedrá majú najväčší priemer asi v polovici výšky a rovný okraj. Veľký nález objavili v Siscii, kde z koryta rieky vytiahli viac ako 100 vedier rôznej formy. Vedrá typu Westerwanna používali v západnej Panónii v žiarových hroboch. Spomedzi dôležitých pre nás nálezisk A. Radnoti uvádza Carnuntum a Brigetio. A. Radnoti usudzuje z ich rozšírenia, že vedrá typu Westerwanna boli italského pôvodu a datuje ich do I. stor. a do 1. polovice II. stor.³¹ A. Rad-

Obr. 34. Hrob 5. Držadlo misy, kresba. — Grab 5. Griff des Fussbeckens, Zeichnung.

nôti zahrňuje pod pojmom Westerwanna typ vedrá, ktoré patrili k Eggersovým typom 38, 39 a 40. H. Eggers charakterizuje typ 39 ako dvojkónickú nádobu so zaoblenými ramanami. Od typu 40 sa odlišuje trojuholníkovou formou kovania uška.³² Bronzové vedro z hrobu 2 v Zohore podľa dvojkónického tvaru a formy kovania patrilo by k Eggersovmu typu 39, ale jeho celkové

proporcie skôr odpovedajú typu 38. H. Eggers vytriedil typ 39 na základe nálezu v Marwedel I. Je to nízka široká forma. Neuvádzajú výslovné ďalšie nálezy, ale nie je vylúčené, že k typu 39 patrili niektoré kusy označené ako typ 37–43. Blízku analógiu pre zohorské vedro poskytuje vedro z nového hrobu v Łęgu Piekarskom. Je tiež dvojkónickej formy a pomerne vysoké (výška 29 cm). L. Leciejewicz myslí, že vedro bolo tepané; ako kapuánsky výrobok datuje ho do II. stor. n. l.³³ Podobnú formu ako uvedené kusy malo vedro so železným držadlom z Dobřichova-Pičhory, ktoré H. Eggers zaradil ešte ako typ 38. Nález z Dobřichova H. Preidel charakterizuje ako italskú prácu. J. L. Pič opisuje baňaté vedrá z Dobřichova-Pičhory, že boli vytepnané, pretože na stenách vidieť údery kladivom.³⁴ H. Willers, ktorý sa zaoberal technikou výroby vedier vôbec, píše, že používali niekoľko spôsobov: vedrá odliali, alebo vytepali, alebo ich ohli z bronzového plechu. O baňatých vedrách zo Zohora možno bezpečne napísat, že ich vytepali z bronzového plechu vcelku s dnom. Zvlášť na guľovitom vedre z hrobu 3 jasne vidno nerovný povrch, ktorý zostal po opracovaní kladivom. Vedrá typu 39 a 40 podľa H. Eggersa patrili do stupňa B2; typ 38 H. Eggers kladie ešte do stupňa B1.³⁵

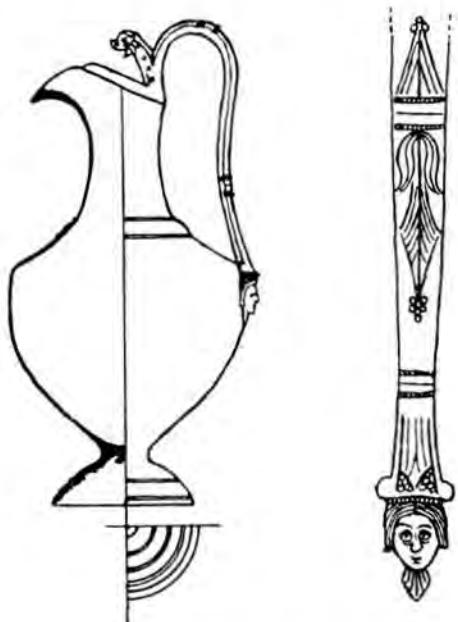
Pri rozbore vedier typu Östland prichádzame k záveru, že baňaté vedrá zo Zohora pochádzali z italských dielni, hoci nie je vylúčená možnosť, že mladšie nízke tvary boli už vyrábané v provincii.

Obr. 36. Hrob 5. Koža uložená v mise. — Grab 5. Leder im Fussbecken.

Obr. 37. Hrob 5. Koža s odtlačkom. Grab 5. Leder mit Abdrücken.

Obr. 38. Hrob 5. Konvica, kresba. — Grab 5. Kanne, Zeichnung.

ciach, ako myslí B. S v o b o d a. Chronologicky veľké vedro patrilo ešte do 1. polovice I. stor. a menšie guľaté vedrá boli datované do 50–150 r. n. l.

Misa

Veľké misy sa našli v mnohých komplexoch bronzových nádob, hlavne v hroboch. Starší typ misy s pohyblivými uchami vo forme kruhu reprezentuje u nás umelecky vyhotovená misa z hrobu v Prahe-Bubenči.³⁶ Veľké misy s pevnými držadlami omegovitej formy patria podľa triedenia H. E g g e r s a k stredným a mladším typom. Čiastočne podľa tvaru misy a taktiež podľa zakončenia držadla H. E g g e r s delí veľké misy na niekoľko variantov, z ktorých pre misu zo Zohora prichádzajú do úvahy typ 99, 100 a 102.³⁷ Misa zo Zohora bola vykopaná bez držadla, ale ucho omegovitej formy nájdené v hrobe podľa odtlačkov po letovaní bezpečne patrilo k tejto misie. H. E g g e r s charakterizuje typ 99 ako širokú misu s nízkou nôžkou, ktorej držadlá boli zakončené hlavami hadov; typ 100 mal vyššiu nôžku a hrubšiu formu a typ 102 sa odlišuje zakončením držadla protómami zvierat (Seedog-tuleň). Typ 99 je zastúpený misou z Lübsowa (hrob 1/1908). Väčšinu veľkých mis H. E g g e r s označuje ako typ 99–100. Uvádza známe náleziská, ako Dobřichov (Čechy), Wiechuła a Łęg Piekarski (Poľsko), Gross Kelle, Schladitzsch, Marwedel (Nemecko), Dollerup a Nørre Broby (Dánsko). H. E g g e r s zastáva náhľad, že misy tejto skupiny možno chronologicky rozdeliť na stupne B1 a B2 podľa výzdoby držadla. Väčšina misí so štylizovanými hlavami hadov (Lübsow I a II, Wiechuła, Schladitzsch) patrí do stupňa B1, v stupni B2 bežnou okrasou držadla boli zvieracie hlavy (Nørre Broby, Marwedel I). Zvieracie hlavy na misie z Łęgu Piekarského svedčia, že tento kus patril do prechodu medzi B1 a B2.³⁸ Ako typ 100 uvádza H. E g g e r s misu z hrobu 1/1925 v Lübsowe. Napokon typ 102 bol zastúpený vcelku 3 kusmi (misy z Apensen, Freiden a Trebitz).³⁹ A. R a d n ó t i považuje misy za hlavnú časť jedálnej súpravy a upozorňuje, že ich výzdoba sa obmedzuje iba na držadlo. Rozlišuje 2 typy držadla. K prvému typu počíta uchá zakončené hlavami hadov a gryfov, k druhému hrubšie držadlá so zvieracou protómou. Z nálezov v Panónii A. R a d n ó t i zväčša spomína zachované držadlá a nie celé misy. Misa z Carnunta, ktorú uvádza, hoci lokálne je najbližšia k nálezu v Zohore, ale tvarove je odlišná, má profilovaný okraj a držadlo zakončené protomou zvierafa.⁴⁰ Držadlo

Obr. 39. Hrob 5. Kanvica, pohľad z boku. — Grab 5. Kanne, Seitenansicht.

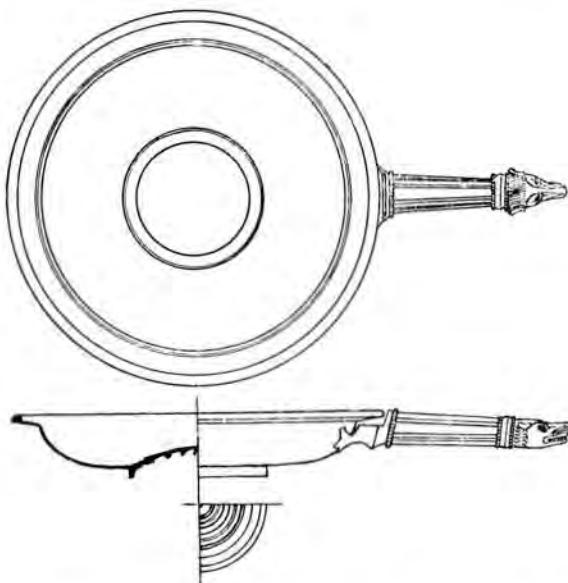

Obr. 40. Hrob 5. Kanvica, detail držadla. — Grab 5. Kanne, Detail des Henkels.

misy zo Zohora je zakončené výraznou zvieracou hlavou, ktorá má plastické uši, takže držadlá s hlavami hadov možno vyniechať. Ani držadlá s hlavami vtákov neprichádzajú do úvahy. Niektorí autori (A. Radnóti, E. Pernice) spomínajú hlavy gryfov. Hlavy na zohorskem držadle nemôžeme považovať za hlavy gryfov, pretože ich zobrazovali s ohnutým zobákom a krídlami (napr. konvice z Intercissy s protómou gryfa, vlys na vedre v Stolzenau).⁴¹ Analógiu pre zvieracie hlavy zo Zohora azda nájdeme na misi typu 102 z Freuden (Nemecko), kde je držadlo zakončené protómami tuleňov, je tu určitá podobnosť vo forme pauple a v oválnych očiach.⁴²

O výrobe veľkých mis s pevnými držadlami bádatelia vyslovujú jednotný názor: boli odlievané a potom vytočené. Lenže E. Pernice o misi z Lübsowa píše, že bola odliata spolu s nôžkou; a E. Petersen o misi z Łęgu Piekarského predpokladá, že nôžka bola liata osobitne.⁴³ Ani v otázke pôvodu týchto mis neboli rozporu. H. Eggers pokladá misu typu 99–100 za rímske výrobky.⁴⁴ E. Pernice na základe porovnania nálezu misy v Lübsowe s misami z Pompejí a Bos-

coreale tvrdí, že to bola práca kapuánskych dielní a hľadá ich vzory v misách doby helenistickej.⁴⁵ A. Radnóti predpokladá, že misy tohto typu boli rozšírené v I. stor. a pravdepodobne ich vyrábali v južnej Itálii. Pripomína, že také misy v hrobových náleزوach sa vyskytovali spolu s nádobami italského pôvodu.⁴⁶

Obr. 42. Hrob 5. Miska s rukoväťou, kresba. — Grab 5. Schale mit Griff, Zeichnung.

Obr. 41. Hrob 5. Kanvica, detail držadla. — Grab 5. Kanne. Detail des Henkels.

Teda o výrobe zohorskej misy možno povedať, že bola odliata spolu s nôžkou a potom vytočená; držadlo bolo odliate osobitne. Jej výrobné stredisko bolo v kapuánskych dielňach v Itálii. Hoci misa zo Zohora má nizku nôžku, podľa celkových proporcí možno ju zaradiť do Eggersovho typu 100 a na základe zvieracích hláv na držadle datovať skôr do stupňa B2, hoci nie je vylúčené datovanie do stupňa B1.⁴⁷

Panvica

Bronzové panvice patrili k najrozšírenejším typom rímskych nádob a vystupujú na sídliskach a v hrobových celkoch celej staršej doby cisárskej. Panvica zo Zohora predstavuje typ hlbokej panvice s kruhovým otvorom na kruhovom zakončení držadla. Analógiu pre túto panvicu máme v bezprostrednej blízkosti Zohora v náleze z Vysokej, ktorý opísal V. Ondrouč.⁴⁸ Zohorská panvica je o niečo menšia, ale má také isté držadlo, lemované perloucom, dno je podobne vyzdobené plastickými kružnicami. Na rozdiel od panvice z Vysokej nádoba zo Zohora nemá kolok a v tom sa

zhoduje s menšou panvicou zo Zohora z hrobu 1.⁴⁹ Pre zaradenie zohorskej panvice sú dôležité analógie zo susednej Panónie. Väčšina panvíc nájdenej v Panónii patrila k typu s kruhovým otvorom na držadle. A. Radnóti delí tieto panvice na 3 typy: č. 14 – hlbočká kolmostenná, č. 15 –

Obr. 43. Hrob 5. Miska s rukoväťou, pohľad z boku. — Grab 5. Schale mit Griff, Seitenansicht.

Obr. 44. Hrob 5. Miska s rukoväťou, pohľad zdola. — Grab 5. Schale mit Griff, Blick von unten.

plochá, č. 16 – viac profilovaná s nôžkou. Podľa jeho triedenia zohorská panvica by patrila k typu 14.⁵⁰ Popri celých nádobách v Panónii zachovali sa hlavne masívne držadlá, ktoré často mali kolok. Držadlá mali podobnú formu ako zohorské a boli zdobené perloucom. A. Radnóti uvádzá prevažne nálezy zo sídlisk: Aquincum, Brigetio, okres Komárno. Panvice s kruhovým otvorom boli rozšírené v Panónii v I. a II. stor., pričom v I. stor. boli to výhradne juhoitalské výrobky a v II. stor. na panónsky trh sa dostal juhogalský tovar. A. Radnóti upozorňuje na dlhé trvanie panvíc tohto typu. Vyrábali ich od Augustovej doby až do III. stor.⁵¹ K. Majewski, ktorý označuje hlbočké panvice ako typ Rzadz, zastáva ten istý názor, že v I. stor. to boli kapuánske výrobky a v II. stor. ich nahradili importy galské.⁵² V Čechách panvici z Řepova, ozdobenú závesným kruhom, datuje H. Preidel okolo r. 100.⁵³ Ďalšie analógie pre zohorskú panvicu nájdeme v bohatých hroboch, spominaných pri opise iných nádob: Wiechula, Kosin (Poľsko), Hagenow, Marwedel, Schladitzsch (Nemecko) a hlavne nálezy z Dánska (Espe, Nørre Broby, Hoby, Juellinge, Store-Dal a iné).⁵⁴

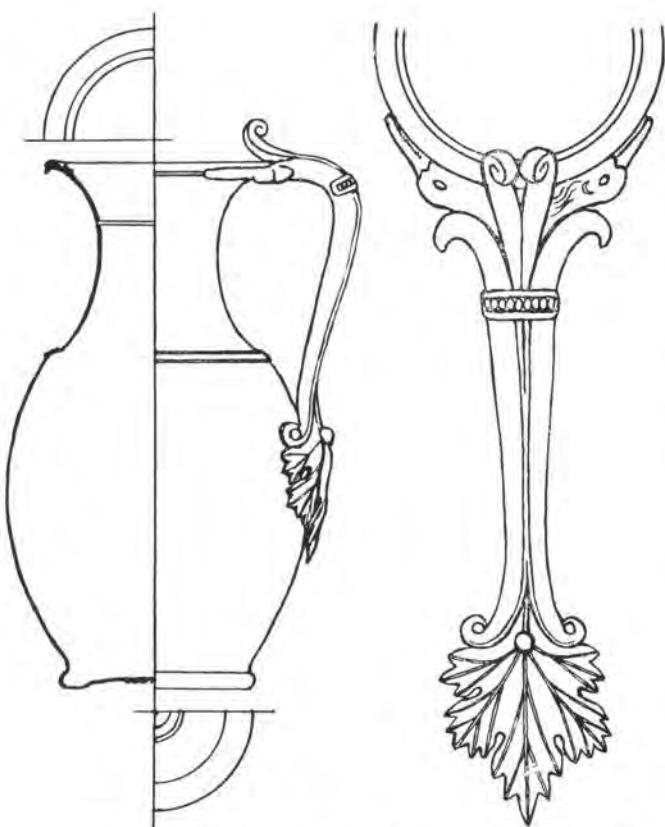
O spôsobe výroby panvíc s kruhovým otvorom bádatelia vyslovujú jednotný názor, že ich odliali a potom vytočili.⁵⁵ Niektoré hlbočké panvice vnútri pocínovali tak ako nádobu zo Zohora.⁵⁶ H. Willers piše, že panvice s kruhovým otvorom na konci držadla začali vyrábať v kapuánskych dielňach po smrti Augustovej. Väčšina panvíc bola opatrená kolkom výrobcu. Veľký počet kolkov s menom Cipius Polybius a Ansius Epafroditus ukazuje, že výroba panvíc bola sústredená hlavne v dielňach týchto majstrov, hoci sa našlo mnoho kusov aj s inými kolkami. Množstvo kolkovaných panvíc s kruhovým otvorom sa našlo v Pompejach.⁵⁷ Pôvod panvice s kruhovým držadlom zo Zohora podľa najbližšej analógie panvice z Vysokej s kolkom kapuánskeho majstra Cipia Polybia možno hľadať v kapuánskych dielňach v Itálii. O spôsobe jej výroby možno bezpečne povedať, že panvici odliali a potom vytočili. Zložitejšia je otázka časového zaradenia zohorskéj panvice. H. Eggers delí hlbočké panvice s kruhovým otvorom na držadle chronologicky na 2 varianty: typ 140 datovaný stupňom B1 a typ 142, ktorý kladie do stupňa B2. Ináč forma a rozmer panvice sú rovnaké.⁵⁸ Teda panvica zo Zohora mohla s rovnakou pravdepodobnosťou patriť do stupňa B1 alebo B2. K typu 142 patrili

Obr. 45. Hrob 5. Miska, detail rukoväťi. — Grab 5. Schale, Detail des Griffes.

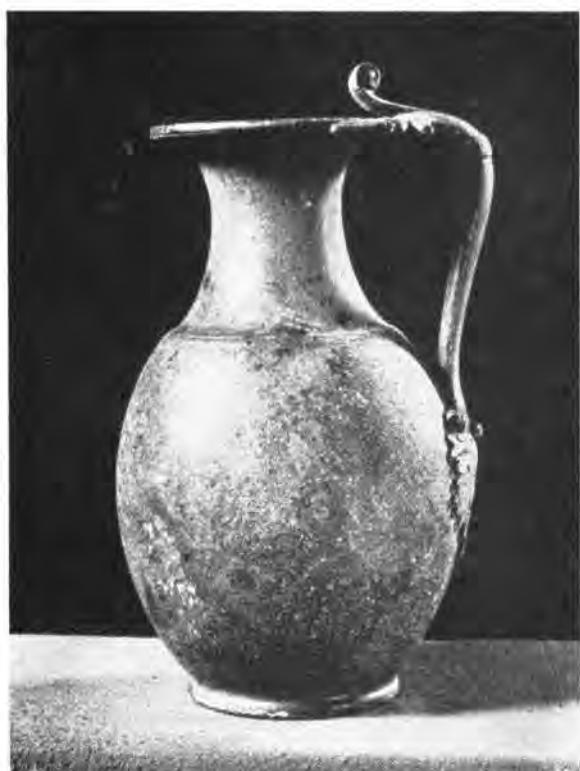

Obr. 46. Hrob 5. Zvyšky kože z misky. — Grab 5. Lederreste aus der Schale.

Obr. 47. Hrob 5. Kanvica, kresba. — Grab 5. Kanne, Zeichnung.

Obr. 48. Hrob 5. Kanvica, držadlo. — Grab 5. Kanne, Henkel.

Obr. 49. Hrob 5. Kanvica, pohľad zboču. — Grab 5. Kanne, Seitenansicht.

všetky panvice s kolkami. Pretože panvica zo Zohora nemala kolok, skôr ju možno zaradiť ako typ 140 a datovať do 1. polovice I. stor.⁵⁹

Naberačka a cedidlo

Bronzové naberačky a cedidlá tvorili časť súpravy na víno a obvykle sa vyskytovali v pároch. Taký páár mal misky a rukoväti rovnakej formy, pričom cedidlo bolo trochu menšie, takže zapadalo do naberačky. Z hrobu 5 v Zohore zachoval sa páár — naberačka a cedidlo, ale v hrobe 3 naberačka a cedidlo sa líšili i veľkosťou i formou rukoväti.

H. Eggers delí naberačky a cedidlá podľa tvaru samotnej nádobky a rukoväti. Pologuľovité nádobky so širšou veslovitou rukoväťou uvádza pod typom 159—160. Typ 159 so zdobenou rukoväťou dáva do stupňa B1 a z neho vyvinutý typ 160 datuje do stupňa B2. Menšie pologuľovité nádobky s dlhou palicovitou rukoväťou označuje ako typ 162. Tento typ sa objavuje v niektorých náleزوach stupňa B1, ale je vedúcou formou stupňa B2.⁶⁰ H. Willers rozdelil naberačky a cedidlá na 3 hlavné typy: 1. staršia forma s veslovitou rukoväťou z Augustovej doby, 2. podobnú formu, ale s nezdobenou rukoväťou vyrábali od doby cisára Augusta do r. 150, 3. nádobka s úzkou rukoväťou, ktorú H. Willers nazval tiež veslovitou, lenže jej široká časť bola priletovaná na okraji misky. Táto posledná forma vznikla v kapuánskej dielni krátko pred zničením Pompejí (našlo sa tam len páár kusov). Inde sa naberačky a cedidlá tejto formy vyskytovali spolu s panvicami a vedrami kapuánskej výroby.⁶¹ A. Radnoti upozorňuje, že naberačky a cedidlá s veslovitou rukoväťou sa rýchlo rozšírili v provinciách. Kolky na týchto nádobách svedčia, že niektoré z nich mali už galský pôvod.⁶²

Naberačky zo Zohora sú poškodené, ale rozložená naberačka z hrobu 3 zachovala svoju formu. Naberačke z hrobu 5 chýba spodok a koniec rukoväti, ale tieto možno bezpečne rekonštruovať podľa zachovaného cedidla. Obidve naberačky mali pologuľovité misky a úzke palicovité rukoväti, takže rozhodne patrili k Eggersovmu typu 162. Analógia pre túto formu sa zachovala v náleze z Vysokej. Hoci naberačka z Vysokej bola viac poškodená, zrejme všetky tieto naberačky sa zhodujú čo do tvaru a rozmerov (priemer naberačky z Vysokej 10,3 cm, Zohor hrob 3 — 10 cm, hrob 5 — 10,2 cm). V. Ondrouč usudzuje, že naberačka z Vysokej bola vyhotovená v Itálii v I. stor.⁶³ V Čechách sa zachoval pekný páár naberačky a

cedidla s palicovitou rukoväťou v Řepove.⁶⁴ H. Preidel rozdelil naberačky a cedidlá nájdené v Čechách na 2 typy podľa rukoväti, ktorú v oboch prípadoch označuje ako veslovitý tvar. Podľa neho úzka rukoväť sa vyvinula zo širšej veslovitej formy. Dobu vyhotovenia týchto nádob datuje do polovice I. stor. Ako náleziská podobných súprav okrem Řepova uvádzajú Ohnišťany a Třebušice.⁶⁵ H. Egggers počítal k tomuto typu cedidlo z Velatic na Morave.⁶⁶ A. Radnóti medzi svojimi typmi rímskych nádob v Panónii nemá takú formu naberačky a cedidla, iba podobné rukoväti sú nakreslené pod č. 9 a 10.⁶⁷ Ďalšie náleziská tohto typu sa opakovali už viac ráz pri opise iných nádob: Łęg Piekarski, Lübsow, Klatzow, Bietikow (Poľsko), Marwedel (Nemecko), Espe, Juellinge, Skrøbeshav (Dánsko).⁶⁸

Naberačky boli vyrobené z veľmi jemného bronzového plechu. Ako upozorňuje H. Willers, ich steny mali hrúbku asi 1 mm.⁶⁹ V. Ondrouch píše o naberačke z Vysokej, že bola kovaná z bronzového plechu, a potom vytočená: rukoväť bola dodatočne priletovaná.⁷⁰ A. Radnóti myslí, že naberačky boli vytočené z plechu a osobitne odliata rukoväť bola vsadená do výbežku okraja a tak zaletovaná.⁷¹ Možno predpokladať, že naberačky zo Zohora boli vyrobené podobným spôsobom ako nádobka z Vysokej.

Cedidlo z hrobu 5 má takú istú formu misky a rukoväti ako k nemu patriaca naberačka. V uvedených analógiach obvykle boli spomenuté páry nádob, takže tieto sa vzťahujú aj na cedidlo, tak isto ako názory na výrobu nádob a ich pôvod. Cedidlo sa odlišuje od opísaných naberačiek pekným dierkováním ornamentom. Dierkovanie na cedidle tvorí motív ružice a pás meandrov. Pravdepodobne to bol bežný motiv výzdoby cedidla tohto typu. Podobnú kombináciu ružice a meandrov vidíme na cedidle, ktoré zobrazuje H. Willers na nádobke zo Stenllilu (Dánsko) uvedenej H. Egggersom ako typ 162.⁷²

Čo sa týka datovania naberačky a cedidla s palicovitou rukoväťou, podľa H. Egggersa väčšina týchto nálezov patrila do obdobia 50–150 r. V zhode s nálezom z Vysokej možno datovať zohorské kusy ešte do 2. polovice I. stor.⁷³

Od opisanej skupiny nádob s úzkou rukoväťou sa nápadne odlišuje cedidlo z hrobu 3 v Zohore svojou širšou veslovitou rukoväťou a väčšími rozmermi (výška 10 cm, cedidlo z hrobu 5 výška 5,7 cm). Podľa pologuľovitej formy a nezdobenej veslovitej rukoväti cedidlo patrilo k Egggersovmu typu 160.⁷⁴ Cedidlo tohto typu sa dávnejšie našlo v Ru-

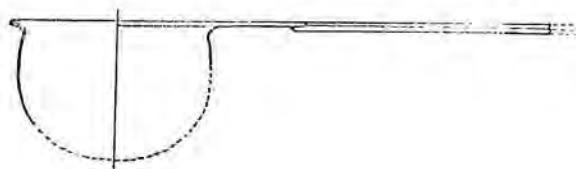

Obr. 50. Hrob 5. Kanvica, pohľad na držadlo. — Grab 5. Kanne, Blick auf den Henkel.

Obr. 51. Hrob 5. Kanvica, pohľad zhora. — Grab 5. Kanne, Blick von oben.

sovciach, ako uvádza A. Radnóti a detailne opisuje jeho ornament.⁷⁵ Dlhé trvanie formy cedidla s veslovitou rukoväťou potvrdzuje nález zo Stráži, kde v hrobe II sa našlo menšie cedidlo s hladkou rukoväťou.⁷⁶ V. Ondrouch datuje toto cedidlo Eggersovým stupňom C1.

Obr. 52. Hrob 5. Naberačka, rekonštrukcia. — Grab 5. Kelle, Rekonstruktion.

Obr. 53. Hrob 5. Naberačka, pohľad z boku — Grab 5. Kelle, Seitenansicht.

Obr. 54. Hrob 5. Naberačka, pohľad zhora. — Grab 5. Kelle, Blick von oben.

V Čechách cedidlá s veslovitou rukoväťou spomína H. Preidel v Liberi a v Dobřichove. Tieto náleziská dopĺňuje H. Eggers nálezmi v Zboží, Nebovidoch, Třebušiciach a v Bučoviciach na Morave.⁷⁷ A. Radnóti označuje cedidlo s veslovitou rúčkou ako typ 24. V Panónii sa zachovalo mnoho kusov tohto typu (naberačky a cedidlá), nájdené vo väčších mestách: Siscia, Carnuntum. Cedidlá v Panónii sa vyznačujú pekným ornamentom, napr. nález v Brigitiu. Podľa záverov A. Radnótiho cedidlá tohto typu zväčša mali na dne motív ružice, lemovaný na stenách oblúčikami alebo meandrami.⁷⁸ Blízku analógiu pre cedidlo zo Zohora predstavuje nádoba z Pompejí, označená kolkom VICTOR, ktorá má tiež bohatý dierkovaný ornament: Stredová ružica je lemovaná oblúčikmi, na stenách je pás meandrov. H. Willers upozorňuje, že cedidlá a naberačky s ve-

slovitou rukoväťou sa rozšírili v I. a II. stor. v severských krajinách.⁷⁹ V porovnaní s opisanými nádobami cedidlo zo Zohora má zložitejší ornament: na dne je ružica, lemovaná esovitými močivmi, pod okrajom je pás meandrov. Neuvádzam mnohé náleziská cedidel s veslovitou rukoväťou v Dánsku, Škandinávii a Nemecku, zastavím sa len pri náleziskách, kde boli pamiatky obdobné zohorským: Wiechuła, Słonowice (Poľsko), Gross Kelle, Hagenow, Apensen, Marwedel (Nemecko), Nørre Broby, Juellinge (Dánsko). Nález z Wiechuły autori považujú za výrobok kapuánskych dielní a datujú ho najneskôr do 2. polovice I. stor.⁸⁰

Cedidlo z hrobu 3 v Zohore je jediná nádoba z pohrebiska, ktorá má kolok. Kolok vyrazený na držadle je dosť dobre čitateľný: ILLIOMARUS F. Toto meno nie je ani v súpise kolkov vypracovanom H. Willersom, ani v súpise kolkov z Panónie od A. Radnótho. A. Radnóti pripomína, že niektoré kolky na cedidlách v Panónii patriali galským majstrom. Podľa znenia mena je dosť pravdepodobné, že aj tento kolok zanechal na svojom výrobku galský majster.⁸¹ O pôvode cedidla zo Zohora rozhodne preto bližšie určenie jeho výrobe podľa mena, zachovaného na kolku. Hoci otázka pôvodu nádoby zo Zohora nie je celkom vyriešená, jej chronologické zaradenie je možné. H. Eggers zaradil cedidlá s veslovitou rukoväťou do stupňa B2, takže zohorské cedidlo možno dатovať do roku 50 – 150.

Obetná miska

Misku s rukoväťou V. Ondrouch nazýva obetnou miskou — paterou. Podľa jeho názoru súpravu obetnej misky a konvice pôvodne používali na kultové ciele.⁸² Miska s rukoväťou zakončenou zvieracou hlavou bola vzácnym kusom v inventári hrobov starej doby rímskej. H. Eggers delí misky s rukoväťou na 2 varianty: typ 154 bez nôžky a typ 155 s nízkou nôžkou. Miska zo Zohora by skôr patrila k typu 155. H. Eggers zaznamenáva vcelku 7 nálezisk typu 155, z toho jeden zo sídliska (Haltern v Nemecku) a ostatné z hrobov: Dobřichov-Pičhora hrob 2 a 3 (Čechy), Łęg Piekarski, Dereviane (Poľsko), Potsdam a Düsseldorf (Nemecko).⁸³ Väčšina nálezov obetných misiek sa vyskytla pomerne blízo, v Čechách a v Poľsku. J. Beneš upozorňuje, že v Čechách sa patera našla vždy spolu s konvicou.⁸⁴ Lenže všetky obetné misky, ktoré uviedol H. Eggers, mali odlišnú rukoväť — zakončenú hlavou barana a nie psa ako patera zo Zohora.

Najbližšiu analógiu pre zohorskú patetu máme

znova v náleze z Vysokej. Obidve obetné misky sa zhodujú formou nádoby — tanierovitý tvar na nôžke s umbo uprostred, zakončením rukoväti — hlava psa, a napokon rozmermi. Ich výška je rovnaká (3,9 cm), miska z Vysokej má priemer okraja a nôžky 19 a 7 cm, zohorská miska 19,8 a 7,3 cm, dĺžka držadla prvej je 14 cm, druhej 13,8 cm. Jediná odchýlka je v tom, že patera zo Zohora nie je zdobená a miska z Vysokej má vo vnútri rytý ornament.⁸⁵ Ako vidno, patery zo Zohora a z Vysokej vykazujú skutočne nápadnú podobnosť. Iné analógie sú vzdialenejšie. Pri hľadaní analógií musíme mať na zreteli formu obetnej misky a plastické zakončenie rukoväti. V. Ondrouč upozorňuje, že obetné misky s umbo boli veľmi vzácné. Misky tejto formy sa našli v Pompejach. Ináč pozná len tri obetné misky s umbo: ná-

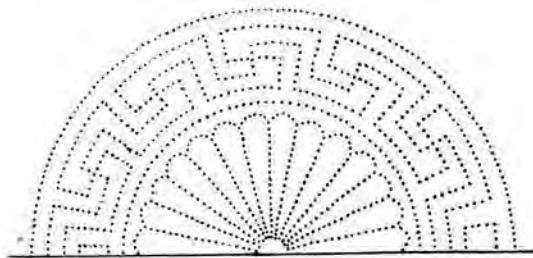
lez v Környe v Maďarsku a 2 kusy z Bulharska (Pastuša a Straldže).⁸⁶

A. Radnóti výslovne píše, že obetné misky boli rozšírené v dunajských provinciach a skutočne tu náchádzame najviac analógií pre pateru zo Zohora, pravda, hlavne čo do formy rukoväti. A. Radnóti uvádza 3 typy obetných misiek nájdených v Panónii: typ 29 má nôžku a rovné dno, typ 30 má umbo, ale bez nôžky, typ 31 má nôžku, rovné dno, ale krátku rukoväť.⁸⁷ Ani jeden z týchto panónskych typov patery neodpovedá presne tvaru obetnej misky zo Zohora. Ale pre plastické zakončenie rukoväti vo forme psej hlavy nájdeme v Panónii dosť analógií. A. Radnóti vyzdvihuje nálezy patery s hlavou psa v Panónii. Podľa jeho názoru obetné misky so psimi a baraními hlavami majú spoločný pôvod, takže vlastne predstavujú jednu formu. Aj v Pompejach sa tieto 2 typy vyskytovali spolu. Ako ďalší príklad uvádza nález v Balčíku v Rumunsku, kde nájdené obetné misky s psou a baranou hlavou mali také spoločné príznaky, akoby vyšli z jednej dielne.⁸⁸ Čo sa týka plastíky hlavy psa zo Zohora, aj v tom najväčšiu podobnosť ukazuje hlava patery z Vysokej. Lenže po stránke umeleckej hlava psa zohorskej obetnej misky je vypracovanejšia a živšie podaná.⁸⁹ Z nálezo v Panónii blízke analógie pre zohorskú plastiku nájdeme v Müllendorfe (hlava psa s otvorenou papuľou), Környe (pes má zatvorenú papuľu, ale podobnú dlhú hlavu) alebo v Nagyberki (hlava s polootvorenou papuľou). Iné rukoväti majú hlavu psa širšiu a kratšiu, takže tento variant je vzdialenosť od zohorskej plastiky (Aquincum, Intercisa).⁹⁰ Z uvedených príkladov vidno, že analógie k patere zo Zohora sa sústredujú na juhu: Panónia, Rumunsko, Bulharsko, a nie na severe, ako to bolo v prípadoch ostatných typov bronzových nádob. Z nálezo na západe možno spomenúť rukoväť patery s hlavou psa nájdenú vo Fontillet. J. Werner ju považuje za obmenu obvyklej rukoväti s hlavou barana. V múzeu v Nimwegen (Holandsko) sa nachádza patera s umbo a s držadlom zakončeným hlavou psa. Patera má trochu väčšie rozmeru ako zohorská, ale hlava psa je veľmi podobná. M. Boesterd považuje patera za italskú prácu z I. alebo zo začiatku II. stor.⁹¹

O výrobe obetnej misky z Vysokej V. Ondrouč píše, že ju odliali a potom vytočili. I. J. Werner myslí, že misky s rukoväťou zakončenou hlavou barana boli liate.⁹² O pôvode obetných mis V. Ondrouč usudzuje, že táto otázka ešte nie je vyriešená, spomína dielne italské, alexan-

Obr. 55. Hrob 5. Ceditlo, kresba. — Grab 5. Sieb, Zeichnung.

Obr. 56. Hrob 5. Ceditlo, ornament. — Grab 5. Sieb, Ornament.

Obr. 57. Hrob 5. Ceditlo, pohľad zboču. — Grab 5. Sieb, Seitenansicht.

Obr. 58. Hrob 5. Ceditlo, pohľad zhora. — Grab 5. Sieb, Blick von oben.

Obr. 59. Hrob 5. Strieborný pohár, pohľad zboču. — Grab 5. Silberbecher, Seitenansicht.

Obr. 60. Hrob 5. Strieborný pohár, pohľad zdola — Grab 5. Silberbecher, Blick von unten.

Obr. 61. Hrob 5. Strieborný pohár, pohľad na držadlo. — Grab 5. Silberbecher, Blick auf den Henkel.

drijské a nezistené výrobné strediská. V súvislosti s nálezom vo Fontillet J. Werner uznáva obetné misky za rané kampanské výrobky, ale myslí, že táto forma sa držala dlho, až v II. stor. E. Petersen predpokladá, že obetné misky boli vyhotovené v italských dielňach na začiatku násheho letopočtu. H. Egggers datuje patery typu 154—155 výhradne do stupňa B1, t. zn. do r. 0—50.⁹³ V otázke spôsobu výroby možno súhlasit s uvedenými náhľadmi, že obetná miska zo Zos-

hora bola odliata, masívne držadlo bolo odliate osobitne a potom priletované. O pôvode zohorskéj patery možno predpokladať, že bola vyrobená v italských dielňach, hoci územné rozšírenie tohto typu ukazuje na možnosť jestvovania ďalších výrobných centier. Zohorskú pateru možno bezpečne datovať do 1. polovice I. stor.

Konvice

Bronzové konvice patrili k súpravám na pitie alebo k nádobám kultového rázu. V Zohore sa našli v hrobe 5 dve konvice, ale na základe nálezu z Vysokej možno usudzovať, že obetnej miske patrila konvica so zvieracou protomou na držadle. Pri rozbore konvice treba vziať do úvahy niekoľko príznakov: formu nádobky, tvar a zakončenie držadla a ďalšie výzdobné motívy. Konvica zo Zohora so svojím kónickým telom na nôžke a úzkym hrdlom sa vyznačuje štíhlou formou, ktorá je ešte stupňovaná nad ústie prečnievajúcim uchom.

H. Egggers má podobnú formu konvice pod typom 127, kde ako jediný príklad uvádza nález zo Stráži, datovaný do mladšej doby rímskej. Teda v bohatých hroboch a náleziskách spracovaných H. Eggersom nenachádzame nijaké analógie.⁹⁴ A. Radnóti charakterizuje formu zohorskéj konvice ako džbán s úzkou výlevkou, ktorého hlavným príznakom bola zvieracia protoma na držadle. Túto formu opisuje ako prvú skupinu džbánov. Medzi nimi zohorská konvica patrí k typu 71. A. Radnóti spomína, že v Panónii sa našlo niekoľko pekných kusov tejto formy (Keszthely-Újmajor, Vajta, Intercissa). Upozorňuje, že Panónia zaujímalu druhé miesto po Itálii čo do rozšírenia konvíc s úzkou výlevkou. Konvice tohto typu boli bežné v Pompejach. Okrem Panónie boli rozšírené na Balkáne.⁹⁵

Čo sa týka formy, konvica zo Zohora mala dokonalú analógiu v náleze z Vysokej, pričom obidve nádobky majú temer rovnaké rozmer (Zohor: výška 19,3 cm, max. ø 10 cm, ø nôžky 5,5 cm; Vysočina: výška 19,2 cm, ø nôžky 5,9 cm). V. Ondrovich tiež označuje konvicu z Vysokej ako formu s úzkou výlevkou a zvieracou protomou na držadle a uvádza pre ňu mnohé analógie v Panónii.⁹⁶ Ale konvice zo Zohora a Vysokej sa rozlišujú plastickou výzdobou ucha. Zohorská konvica má držadlo zakončené protomou mačkovitého zvieratka a konvica z Vysokej mala plastiku koňa. Z nálezov v Panónii vidno, že na držadlách konvíci používali protomy rozličných zvierat, temer každý kus predstavoval nový variant. Konvica z Keszthely-Újmajora bola ozdobená protomou koňa. Držadlo z Brigetia bolo zakončené soškou leva. Ako

upozorňuje A. Radnóti, hlava leva bola aj na ďalších kusoch. Džbán z Vajty mal protomu labute. Konvicu z Intercissy okrášlovala postava gryfa.⁹⁷ Medzi týmto zvieracími motívmi protoma zohorskéj konvice nemá analógie. Zrejme je to nejaká mačka, ale nie je to spomínaná hlava leva, pretože nemá hrivu. Mačkovité zvieratá na držadle konvice z Nimwegen M. Boesterd označuje ako pantera. Blízku analógiu k zohorskej plastike predstavuje zvieracia protoma na konvici z Overasselt (Holandsko), ktorú M. Boesterd charakterizuje tiež ako pantera, hoci s otáznikom. Obidve konvice autor považuje za italskú prácu z I. stor. n. l. Vysvetlenie pre zohorskú plastiku treba hľadať aj v spôsobe vyobrazenia zvierat na iných predmetoch. Rozličné druhy zvierat sa zachovali na reliéfoch vedier hemmoorského typu. Hoci vedrás pochádzali už z mladšej doby rímskej, predsa dávajú predstavu, ako zobrazovali jednotlivé zvieratá. Na vedre z Hemmooru je zobrazené bežiace zvieratá s takou hlavou ako na zohorskom držadle (guľatá hlava s briadkou, na krku sú vyznačené škvurny). H. Willers označuje toto zvieratá ako pantera, hoci podobné zvieratá na vedre z Grabowa charakterizuje ako levicu.⁹⁸ Preto s určitou pravdepodobnosťou možno povedať, že zvieracia protoma na zohorskéj konvici zobrazovala panteru.

Ženská hlava, ktorá zdobila spodný koniec držadla konvice zo Zohora, vyskytuje sa v rôznych obmenách ako zakončenie ucha na konviciach niekoľkých typov (Vysoká, Keszhely-Újmajor, Intercissa, Pécs-okolie, Praha-Bubeneč).⁹⁹ Bádatelia ju označujú ako hlavu Menády, Medúzy, Gorgony.¹⁰⁰ Hlavu Medúzy zobrazovali s dlhými kučeravými vlasmi. Hlavu ženy na konvici zo Zohora má hladké, krátke vlasy, takže ju možno skôr charakterizovať ako hlavu Menády.

O výrobe konvice z Vysokej V. Ondrouč píše, že bola odliata, a potom vytočená. Tento spôsob vyhotovenia sa vzťahuje aj na konvici zo Zohora. Zdobené ucho odliali osobitne a priletovali ho na okraj ústia a na vydutie nádobky.¹⁰¹ Otázku pôvodu konvíc so zvieracou protomou najdôkladnejšie rozobil A. Radnóti. Mysli, že mali helenistický pôvod a vyrábali ich v juhoitalských dielňach v I. stor. Konvicu z Keszhely-Újmajora A. Radnóti datuje ešte do 1. polovice I. stor. V. Ondrouč datuje konvici z Vysokej do I. stor.¹⁰² Na základe zaradenia konvíc z Panónie a z Vysokej možno datovať zohorskú konvici do I. stor. Pretože obetná miska zo súpravy patrila ešte do 1. polovice I. stor., pravdepodobne aj konvica pochádzala z tejto doby, čo po-

tvrdzuje aj datovanie nálezu z Keszhely-Újmajora v Maďarsku.

Druhá konvica zo Zohora má odlišnú, dá sa povedať klasickú formu. Vyznačuje sa súmernými proporciami a prostou výzdobou. Ani pre túto kanvicu nemáme analógie v súpise H. Eggersa. Najbližší by bol jeho typ 122, hoci má inú formu tela nádobky. Konvica tohto typu H. Eggers datuje ešte do stupňa A a B1.¹⁰³ Preto musíme sa obrátiť k nálezom v susednej Panónii. A. Radnóti opisuje konvici tohto typu ako členené džbány s uchom. Medzi nimi typ 77 odpovedá forme druhéj konvici zo Zohora. Veľmi blízku analógiu pre zohorskú konvicu predstavuje konvica nájdená na pohrebisku v Keszhely-Újmajore. Zhoduje sa guľovitá forma nádoby s lievikovitým ústím a výzdoba držadla hore pri ústí. Sú to 2 hlavy labutí, pripojené na okraji a prikryté lístkami, prostredný list vyčnieva nad okrajom. Ale konvica z Keszhelyu sa odlišuje figurálnou výzdobou držadla a jeho atašou. Ten istý prípad máme pri konvici z Kálozu, ktorá poskytuje analógiu pre zohorskú konvicu čo do formy a okras v hornej časti držadla. Odlišuje sa však figurálnou výzdobou spodnej časti ucha. Konvica zo Siscie má takú istú formu, ale jej hladké ucho sa končí dolu maskou satyra.¹⁰⁴ V panónskom materiáli by sa našli ešte príklady viac-menej podobnej formy konvíc, ale všetky sa odlišujú bohatou figurálnou výzdobou alebo tvarom ucha.¹⁰⁵ V Panónii máme sice analógie pre formu zohorskéj konvici, ale nie pre jej rastlinnú výzdobu.

Obr. 62. Hrob 5. Zlatý náramok. — Grab 5. Goldener Arming.

V Kelheimē v Bavorsku našli bronzovú kanvicu hruškovitej formy s rozšíreným ústím a takým istým zakončením držadla hore ako má konvica zo Zohora. J. Werner opisuje túto časť držadla ako hlavy labutí pri ústí a 3 listovité výbežky, z ktorých jeden vyčnieva nad okrajom. Ale držadlo je dolu zakončené maskou siléna. J. Werner považuje konvicu z Kelheimu za italskú prácu, ktorá bola nájdená spolu s neskorolaténskymi pamiatkami. Hlavičky labutí a vyčnievajúce lístky na konvici zo Zohora možno preto charakterizovať ako starobylý ozdobný prvok. Ďalej ako neskorolaténsku formu (ešte z 2. polovice I. stor. pred n. l.) uvádza J. Werner ataše misy z Karlsteina (Nemecko), zdobené 2 listami vínej révy. Tvar týchto listov sa úplne zhoduje s listom, ktorý zdobí spodnú časť držadla zohorskej konvice. Teda aj tento motív hroznového listu ukazuje na starobylosť konvice.¹⁰⁶

O výrobe konvíci píše A. Radnóti: v skupine členených konvíci rozlišuje podľa spôsobu výroby 2 varianty: 1. džbány, ktorých telo a hrdlo odliali osobitne a potom spojili lištou a 2. hladké konvice liate v jednom kuse. Konvica zo Zohora bola odliata vcelku, ale držadlo odliali osobitne a potom priletovali na okraji a spodný koniec upevnení nitmi. Na dno priletovali plochý krúžok.¹⁰⁷ V otázke pôvodu členených konvíci a ich datovania musíme sa oprieť o závery A. Radnótho. A. Radnóti upozorňuje na dlhé trvanie členenej formy konvíci v Panónii, kde sa udržali od pohrebska v Keszthely-Újmajore, datovaného do 1. polovice I. stor. až do stor. III. Jednotlivé nálezy sa chronologicky odlišujú podľa výzdoby držadla. Staršie uchá boli zakončené maskami a mladšie reliéfnymi scénami. Forma konvíci pochádza rozhodne z Itálie, kde bola rozšírená aj v Galii, kde tieto konvíci tiež vyrábali. Konvicu z Keszt-

hely-Újmajora a zo Siseie považuje za italskú prácu, konvica z Kálozu bola galským výrobkom z II. stor.¹⁰⁸ Na základe všetkých týchto úvah možno považovať druhú konvicu zo Zohora za italskú prácu. Podľa analogického nálezu v Keszthely-Újmajore a podľa zhodných ornamentálnych prvkov z neskorej doby laténskej možno datovať túto konvicu ešte do 1. polovice I. stor.

Strieborné poháre

Poháre zo striebra boli dosť bežnou formou v nálezových celkoch staršej doby rímskej a obvykle sa vyskytovali v pároch: Holubice (Čechy, zlomky), Lübsow hrob 1/1908 a 2/1925, Lęg Piekarski, hrob II a z r. 1947 (1 kus), Wiechula (1 kus, Poľsko), Dollerup, Hoby, Byrsted, Møllerup (Dánsko), Apensen, Hildesheim (poklad, Nemecko).¹⁰⁹ Teda strieborné poháre zo Zohora nepredstavujú nijakú zvláštnosť. Podrobnejší súpis strieborných pohárov zo staršej doby rímskej a ich rozbor urobil O. Voss. Priznáva, že každý páár pohárov predstavuje samostatnú formu. Poháre nevyrábali hromadne ako bronzové nádoby, ale ich zhotovovali pre jednotlivé prípady.¹¹⁰ Lenže forma pohárov zo Zohora nemá analógie medzi uvedenými nálezmi. Poháre z Lübsowa, ktoré H. Eggers označuje ako typ 170 a 171, majú podobnú pologuľovitú formu, ale sú vyššie. Také hlboké pologuľovité misky majú poháre z Dollerup a Møllerup.¹¹¹ Iba pohár nájdený v Lęgu Piekarskom v II. hrobe je nižší, a preto sa tvarom blíži k zohorskému kusu.¹¹² Ináč tieto poháre vo väčšom sa odlišujú od zohorského nálezu. Ich nôžky sú profilované a nie nízke jednoduché, aké má pohár zo Zohora. Uchá sa skladajú z dvoch, niekedy aj troch častí. Uchá boli umiestené v jednej linii s okrajom a prikryté vodorovnou ozdobou platičkou. Pri pohári zo Zohora jednoduché polkruhové uchá vyčnievajú nad okrajom. Podobne vyčnievajúce ucho vidíme iba na pohári z hrobu r. 1947 v Lęgu Piekarskom, ktorý ináč má celkom odlišnú kónickú formu a žliabkovanú výzdobu.¹¹³ Nápadný rozdiel je aj v tom, že všetky uvedené poháre majú ornament pod okrajom alebo po celom povrchu; jedine poháre zo Zohora sú úplne hladké.

Podobné uchá ako na zohorskom pohári nachádzame na strieborných pohároch pokladu v Bernay (Francúzsko). Pohár má odlišnú zdobenú misku, polkruhové uchá prečnievajú nad okrajom, na ktorom sú upevnené 2 výbežkami, ucho je dolu zakončené palmetou. V tomto poklade boli aj poháre podobnej formy ako zohorské kusy. Autori

Obr. 63. Hrob 5. Zlatý náramok, detail. — Grab 5. Goldeiner Armmring. Detail.

datujú časť tohto pokladu ešte do doby pred n. l.¹¹⁴ Snáď v poklade v Hildesheime spomenuté poháre formy gréckej šálky na pitie odpovedajú zohorským pohárom, ktoré skutočne majú taký tvar.¹¹⁵ Možno predpokladať, že práve jednoduchá, ale elegantná forma zohorských pohárov ukazuje na ich starobylosť. Určitým príznakom starobylosti by bolo aj srdcovité zakončenie ucha. Srdcovité motívy nachádzame na najstarších situlách, ktoré H. Egggers datuje ešte do stupňa A.¹¹⁶ Ataša tvaru srdcovitého listu bola príznačná pre jeden variant konvice z Kelheimu, ktorú J. Werner datuje do doby cisára Augusta.¹¹⁷

O výrobe strieborných pohárov bádatelia zväčša sa pridržujú názoru, že boli liate. Pri opise hildesheimských pohárov obyčajne sa uvádza, že boli liate a vytočené.¹¹⁸ Nôžka a uchá boli odliate osobitne a potom pripievané. Tento postup asi použili aj pri výrobe strieborných pohárov zo Zohora. Len o náleze z Dollerup O. Voss tvrdí, že poháre vyrobili striedavým zohrievaním a tepaním kovu.¹¹⁹ Pôvod opísaných strieborných pohárov väčšina autorov hľadá v italských strediskách umeleckého priemyslu (nálezy: Lübsow 1/1908, Wiechuła, Apensen, tzv. hladké poháre z pokladu v Hildesheime). Ale niektoré kusy uznávajú za miestne výrobky, napodobňujúce klasické vzory Lübsow 2/1925, Łęg Piekarski).¹²⁰ Podľa formy zohorského pohára možno ho azda uznať za italskú prácu, ale nie je vylúčený aj iný pôvod na juhu. Ani pre datovanie pohárov zo Zohora nemáme opory. H. Egggers datuje typ 170, ktorý formou by bol ešte najbližší k našim pohárom, do stupňa B1.¹²¹ Pravdepodobne do polovice I. stor. možno zaradiť aj strieborné poháre zo Zohora.

Okrasy z drahých kovov

Náramok zo zlata

Zlatý náramok zo Zohora nemá príklad v hrobových nálezoch zo staršej doby rímskej. V hroboch sa vyskytovali zlaté okrasy, ale boli to hlavne prstene, ďalej spony a ozdobné privesky.¹²² Zlaté náramky poznáme sice z doby rímskej, ale boli to prevažne ojedinelé nálezy. Zohorský náramok vyniká špirálovitou formou, plastickým zakončením a rytou výzdobou.

Najbližšiu analógiu pre náramok zo Zohora čo do tvaru a plastického zakončenia poskytujú 2 nálezy zlatých náramkov v Dánsku z Villerup (Jutland) a Vittskövle (Schonen).¹²³ Náramky sú špirálovite stočené z obľej tyčinky. Špirála je hladká, vyzdobili len časti blízo plastických koncov. Plas-

tický modelované konce náramkov z Villerup a Vittskövle O. Voss charakterizuje ako zvieracie hlavy. Plastická okrasa náramku z Vittskövle má širšiu základňu, zdobenú 3 vrúbkovanými prúzkami a na nej je nasadený stredný vázovitý článok s pozdĺžnou hranou, zdobenou krúžkami. Polkruhový článok na konci má hladkú obrubu a je oddelený od strednej časti vrúbkovaním. Vrúbkovanie delí túto časť na dve polovice, zdobené krúžkom.¹²⁴ Plastické zakončenie náramku z Villerup je vypuklejšie a jeho základňa má tvar okrúhleho goliera zdobeného zárezmi. Stredný vázovitý článok sa dolu silne zužuje a je zdobený rytými krúžkami. Polkruhový článok na konci nemá obrubu, ale je dookola lemovaný a pozdĺž rozdený vruborezom.¹²⁵

Pri porovnaní týchto dvoch náramkov a náramka zo Zohora zistujeme, že všetky 3 kusy majú rovnakú špirálovite stočenú formu, sú výhotovené z obľej tyčinky zdobenej na koncoch a majú podobnú formu plastického zakončenia. Na ich výzdobu použili rovnaké ornamentálne motívy: voklukané krúžky a vruborez. Pravda, sú medzi nimi určité rozdiely. Zohorský náramok má najkratšie plastické zakončenie, ale vykazuje najbohatšiu výzdobu: konce tyčinky upravili ako hranaté, v ornamente prevládajú krúžky, polkruhový článok na konci má zdobenú obrubu. Ale tieto odchýlky sú také malé, že možno považovať uvedené 3 náramky za jednu skupinu okráš. O. Voss spomína medzi škandinávskymi náramkami ďalšie kusy, ale upozorňuje, že sú to vzdialenejšie analógie: Bolarve a Storegarden v Švédsku, Frøslev v Dánsku (strieborný náramok). Podobný bronzo-vý náramok z Husby (Uppland) bol datovaný sponou do staršej doby rímskej. Plastické zakončenie tzv. zvieracej hlavičky vyskytovalo sa aj na zlatých prsteňoch, ktoré tiež pochádzali z ojedinelých nálezov. V Dánsku sa našlo vcelku 6 týchto prsteňov. Prstene z Tøjring a Gjedsted skutočne patria k tomuto typu, ale sú schematickejšie pojaté. Výzdoba sa skladá z krúžkov a vruborezu.¹²⁶

Nálezy, ktoré opísal O. Voss, tvorili jednu škandinávsku skupinu náramkov. V severnom Nemecku a v Poľsku bola rozšírená druhá skupina náramkov, ktorú E. Blume nazval náramkami s hlavičkou hada (*Slangenkopfarmringe*). Vývoj náramkov tejto skupiny spracoval E. Blume, ktorý ich rozdelil na 3 typy. Staršie náramky typu I boli všetky bronzové, vyhotovené z obľeho drôtu a zakončené plastickou okrasou. Plastické zakončenie vcelku má podobný tvar ako opísaná skupina náramkov so zvieracimi hlavami, ale je jednoduch-

šie: základná časť, vázovitý článok a polkruhový článok na konci neboli zdobené, len obruba bola okrášlená.¹²⁷ V ďalšom vývoji vázovitá časť stráca svoju formu, kráti sa a šíri a je oddelená lištou od článku na konci. Napokon vázovitá časť mizne a zostáva len úzka plocha medzi 2 priečnymi lištami. Typ II sa vyvinul z typu I, ale má už formu širokého pásika s plochým širokým zakončením. V ďalšom vývoji stredný článok plastickej okrasy splýva s pásikom náramku. Pri polkruhovom článku na konci mizne obruba a ornament sa prenáša na samotné zakončenie. Náramky typu II vyrábali z bronzu a striebra.¹²⁸ Typ II E. Blume chronologicky kladie na koniec starnej doby rímskej, na prechod ku stupňu C. Typ III datuje až do stupňa C. K tomuto typu patrili ploché špirálovite točené náramky, ktoré zhotovovali hlavne zo striebra.¹²⁹ Typické príklady poslednej formy predstavujú náramok z Hansdorfu (Nemecko) a Krosna (Poľsko).¹³⁰

Pri porovnávaní náramkov z Poľska a Nemecka a náramku zo Zohora vidíme, že určitá zhoda vo forme jestvuje pri type I. V typoch II a III nachádzame určitú podobnosť so zohorským náramkom v obrysoch a výzdobe plastického zakončenia. Ale pri bližšom rozbore zistíme, že základný rozdiel je v celkovej forme náramkov, že sú vyhotovené zo širokého pásika, zakončenie špirály je tiež ploché a krátke, pretože chýba stredný vázovitý článok. Závažná je aj okolnosť, že ani jeden z náramkov tejto skupiny neboli vyhotovené zo zlata. H. Günther upozorňuje, že v zlatom poklade v Kommerau (Nemecko) z 1. polovice III. stor. bol prvý zlatý náramok nájdený na tomto území.¹³¹

Doteraz všetky spomínané náramky považovali za miestne výrobky. O. Voss sa snaží zistiť pôvod náramkov z Villerup a Vittskövle a v tejto súvislosti obracia svoju pozornosť na skupinu okrás v strednej Európe. Sú to bronzové kovania z I. stor. obvykle označované ako pásové kovania, nájdené v Čechách (Dobřichov), v Sasku a najviac v provincii Noricum. Bronzové kovania, ktoré uvádzajú, majú podobu schematickej zvieracej hlavy.¹³² Je dôležité, že tieto kovania sú na strednom vázovitom článku vyzdobené rytým trojuholníkom a očkami, takže pripomínajú výzdobu zohorského náramku, pre ktorú sme nenašli obdobu v ornamente opisaných náramkov. O. Voss predpokladá, že tieto kovania boli typickými norickými výrobkami. Ako ďalší doklad nespornej práce dielni v Noricu uvádzia zlatý náramok z Wulzeshofenu (Rakúsko), ktorý pochádza z uzavretého náleزوvého celku, datovaného do II. stor. Náramok

z Wulzeshofenu predstavuje blízku analógiu k náramkom z Villerup a Vittskövle a na tomto základe O. Voss považuje zlaté náramky z Villerup a Vittskövle za norické výrobky. Mysli, že podobné najstaršie poľské náramky typu I mohli byť ešte norickými prácami. Ďalšie škandinávske, nemecké a poľské náramky predstavujú výsledok domáceho vývoja.¹³³ Pretože náramok zo Zohora sa javí ako najbližšia analógia náramku z Villerup a Vittskövle, možno hľadať jeho pôvod tiež v provincii Noricum. Spomedzi publikovaných zlatých náramkov náramok zo Zohora predstavuje jeden z najstarších a najviac prepracovaných kusov, ktorý slúžil ako základný typ pre vývoj ďalších tvarov. O. Voss dátuje náramky škandinávskej skupiny do I.–II. stor. Nález z Döllerup, kde bol pohár s podobnou zvieracou hlavičkou, bol zaradený do stupňa B2. Náramok z Wulzeshofenu bol datovaný do II. stor., ale zastupuje vyvynutiejsiu formu (kratšie zakončenie, iná výzdoba).¹³⁴ Náramok zo Zohora bude asi starší ako nález z Wulzeshofenu, takže ho možno datovať do prelomu I. a II. stor., zhruba do stupňa B2.

Spony zo striebra

Strieborné spony z hrobu 5 v Zohore sú závažným príspievkom k datovaniu tohto hrobu a pochrebská vôbec. Spony boli citlivým chronologickým ukazovateľom. Ako úžitkové predmety ľahko

Obr. 64. Hrob 5. Strieborná spona, väčšia. — Grab 5. Grössere Silberfibel.

menili svoju formu a ornament, takže poskytujú presnejší podklad pre datovanie ako kovové nádoby, ktoré mohli dlhšiu dobu zostať v majetku rodiny. Obidva kusy zo Zohora patria k typu trúbkovitých spôn; majú úplne rovnakú formu a výzdobu a odlišujú sa iba rozmermi.

Spony z doby rímskej na území Čiech podrobne spracoval B. S v o b o d a. Jeho charakteristika trúbkovitých spôn sa celkom zhoduje s tvarom strieborných spôn zo Zohora. B. S v o b o d a upozorňuje, že staršie trúbkovité spony sú jednodielne, ale mladší typ bol už dvojdielny.¹³⁵ Ako príklady jednodielnej trúbkovitej spony možno uviesť v Čechách nálezy z Břve a Hředlova, podobný je aj kus z Prahy-Vinohradov. Spony z Břve a Hředlova sa okrem trúbkovitej hlavice a dlhého vinutia zhodujú so zohorskými sponami strechovite hraneným lučíkom a diskovitým uzlíkom. Rozdiel je v tom, že uvedené kusy nemali výzdobu ako spony zo Zohora. Najbližšiu analógiu predstavuje preto jednodielna spona z Dobřichova-Pičhory, ktorá má na lučíku ryty ornament. Ornament je veľmi podobný zohorskému, ale spona je ešte okrášlená strieborným drôtom.¹³⁶

Typy spôn v Panónii opísala E. P a t e k o v á. Nazýva ich tiež sponami s trúbkovitou hlavicou alebo sponami výrazne profilovanými. Pre Panóniu boli typické trúbkovité spony so širokou hlavicou. Skupina trúbkovitých spôn, ktoré možno uviesť ako analógie k zohorským nálezom, má pomerne malú

hlavicu, lučík je zdobený 2 diskami ovinutými drôtom. E. P a t e k o v á uvádza 2 také trúbkovité spony z Menfö (Maďarsko) a Merckensteinu

Obr. 66. Hrob 5. Bronzové nožnice. — Grab 5. Bronzeschere.

(Rakúsko). Píše o nich, že sú veľmi blízke spônam, používaným na barbarskom území, takže pravdepodobne odtiaľ boli dovezené do Panónie. Podľa jej názoru tieto trúbkovité spony nerobili v Panónii, pretože sa tam našli v malom počte.¹³⁷ I. K o v r i g o v á uvádza vo svojom súpise rímskych spôn z Panónie formy podobné zohorským ako prechodný tvar k typu s trúbkovitou hlavicou.¹³⁸ V Poľsku trúbkovité spony sa našli v bohatých hroboch staršej doby rímskej, napr. v Lübsowe (hrob 1/1908 3 strieborné spony, 1/1925 2 strieborné spony), ale boli už dvojdielne typy. H. E g g e r s nazýva tieto spony výrazne členenými a považuje ich za formu prechodnú k pravým trúbkovitým sponám.¹³⁹ V II. hrobe v Łęgu Piekarskom bola jednodielna strieborná spona trúbkovitého typu.¹⁴⁰ Všetky uvedené spony boli nezdobené, ale B. S v o b o d a upozorňuje, že trúbkovité spony v severnej Európe mali ozdobnejšie tvary. Ich časti okrášlili rytným ornamentom alebo vloženým strieborným drôtom napr. nález v Juellinge. Strieborná spona z Dollerup mala jednodielny tvar a zhodnú výzdobu na zachycovači, ale bola okrášlená zlatým drôtom.¹⁴¹ Spony s trúbkovitými hlavicami uvádza H. E g g e r s z nálezov v Hoby a Rzadzi II.¹⁴²

B. S v o b o d a, opačne ako E. P a t e k o v á, hľadá pôvod trúbkovitých spôn v provinciach. Myslí, že boli vyrábané v provinciach porýnskych a podunajských a odtiaľ sa dostali medzi barbarov.¹⁴³ Trúbkovité spony z Čiech datuje B. S v o b o d a do prelomu I. a II. stor., najneskoršie do 1. polovice II. stor. J. F i l i p datuje trúbkovité spony zhruba do II. stor. Ale sponu z Břve H. P r e i d e l zaradil do poslednej treťiny I. stor.¹⁴⁴ Sponu z Łęgu Piekarského E. P e t e r s e n kladie do 2. polovice I. stor.¹⁴⁵ H. E g g e r s spony z Lübsowa, Hoby a Rzadzu zaradil do stupňa B1, t. zn. 1. polovica I. stor., tak isto ako sponu z Łęgu Piekarského.¹⁴⁶ Najneskoršie datuje trúbkovité spony B. S v o b o d a, ale aj podľa jeho zaradenia patria na začiatok II. stor. Na základe uvedených názorov spony zo Zohora možno datovať najneskoršie na začiatok II. stor.

Obr. 65. Hrob 5. Strieborná spona, menšia. — Grab 5. Kleinere Silberfibel.

Sklené nádoby

Sklené nádoby sa našli v Zohore v hroboch 3 a 4. Z hrobu 3 zachovali sa 2 páry nádob: 2 misky z modrého skla millefiori a 2 misky z modrého priezračného skla. V hrobe 4 bola miska zo zeleného priezračného skla. Pravdepodobne z tohto hrobu pochádzala ojedinele nájdená miska zo zeleného skla, takže aj tu bol pár nádob. Hoci všetky zachované misky sú pologuľovité s plastickými rebrami, predsa predstavujú 2 typy tohto základného tvaru. Rozdelenie misiek vychádza nielen z odlišného materiálu, ale z určitých odchýlok v ich forme, ktoré umožňujú presnejšie datovanie.

Misky zo skla millefiori

K prvému typu patria misky zo skla millefiori. Sú nízke, sťa úsek gule, vyrobené zo vzorkovaného nepriezračného skla. Podľa triedenia H. Eggersa je to typ 181.¹⁴⁷ Najbližšiu analógiu pre misy zo Zohora poskytuje nález z Espe (Dánsko), kde boli v hrobe nájdené 2 podobné ploché misky s rebrami rovnakej farby (biely ornament na modrom základe).¹⁴⁸ H. Eggers počíta k typu 181 misku z Dębe (Poľsko), ktorá má takú istú formu a bielomodrú farbu, a napokon misku nájdenú v tábore v Halterne (Nemecko).¹⁴⁹ Ďalšie misky zo skla millefiori, zachované v jednotlivých zbierkach, nemali vždy overené náleزوvé okolnosti. Blízku analógiu k nálezu v Zohore vykazuje miska z múzea v Hamburgu. Odhliadnuc od rovnakej formy, je to úplne zhodný vzor — zvinuté stuhy bielej farby na bledomodrom základe.¹⁵⁰

V okoli Trevíra (Trier) sa našli 2 misky takej formy s podobným ornamentom, ktoré sa však odlišujú farbou — majú biele vzorce na tmavočervenom podklade.¹⁵¹ G. Ekholm uvádza, že výrobky zo skla millefiori sa vyskytovali v dosť veľkom počte v severnom Taliansku a v bývalých rímských provinciách. Obyčajne mali nie modrú farbu ako misky z Espe a zo Zohora, ale iné zafarbenie (žltá, hnedá, biela farba).¹⁵² Predlohu k miske s rebrami G. Ekholm hľadá v kovo-vých nádobách. Podobný náhľad vyjadruje B. Filarska, ktorá odvodzuje misky s plastickou výzdobou z kovo-vých šálok helenistickej doby.¹⁵³

Z tohto stručného prehľadu vidno, že celé misky uvedeného typu sa zachovali v málo prípadoch, hlavne v hroboch. Predmety zo skla millefiori boli vysoko cené v staroveku, čo súviselo so zložitým výrobným procesom. Výrobu skla millefiori podrobne opisuje A. Kisa vo svojom základnom diele o skle v staroveku. A. Kisa nazýva tento

druh skla s farebnými vzormi mozaikovým sklom.¹⁵⁴ G. Ekholm a O. Almgren používajú rovnako termín mozaikové sklo. Bežné používaný názov sklo millefiori prevzali z Benátok, kde v dobe renesancie tak označovali farebné vzorkované sklo. Podľa názoru A. Kisu predmety z mozaikového skla patrili k najkrajším výrobkom antického sklárstva. Typickým tvarom, ktorý vyrábali z mozaikového skla, bola pologuľovitá miska s rebrami, tzv. typ Espe a Zohor.¹⁵⁵

Výroba mozaikového skla postupovala podľa nasledujúcich pravidiel:

Zväzok farebných sklených tyčiniek zaliali povlakom z iného skla a rozrezali priečne na platničky, takže v priereze vznikli rozličné vzory. Tieto vzorkované platničky poukladali do formy z terakoty. Jednotlivé čiastky skla spojovali tak, že zohrievali formu, dokiaľ okraje platničiek nesplynuli, alebo ich zaliali sklenou masou, ktorá utvorila základ pre farebné vzory. Pri ďalšom zohrievaní farebnú masu vtláčili do formy, aby vymodelovali plastickú výzdobu a celkový tvar nádoby. Po vychladnutí nádobi vybrúšili. Ornament zo zvinutých stúh, ktorý nachádzame na miske zo Zohora, vytvorili iným spôsobom. Sklené tyčinky obliali sklom odlišnej farby. Jednotlivé tyčinky potom zaliali farebnou sklenou masou. Keď takú sklenú platňu špirálovite stočili, v priereze vznikli rozličné nepravidelné vzory, farebné špirály a vlnovky. Ďalej postupovali obvyklým spôsobom a vyhotovili nádobu stláčaním alebo fúkaním do formy. Pri takej výrobe vzorka preniká cez celú hrúbku stien a predstavuje striedanie škvŕn priezračného a nepriezračného skla.¹⁵⁶

Ako upozorňuje G. Ekholm, poznáme už technický postup výroby mozaikového skla, ale ešte nemáme zistené výrobné strediská.¹⁵⁷ Nebudem sa tu zaoberať otázkami pôvodu a vývoja sklárstva v Ríme, významom sklárskych dielní v Alexandrii, úlohami cudzích alexandrijských a sýrskych majstrov atď., o ktorých hovoria špeciálne práce.¹⁵⁸ V súvislosti s nálezzom zo Zohora nás predovšetkým zaujíma otázka, kde zhotovili také misky zo skla millefiori a kedy k nám boli dovezené.

H. J. Eggers označuje sklené misky typu 181 proste ako rímske výrobky bez bližšieho vysvetlenia.¹⁵⁹ Podrobnejší rozbor rímskeho skla podáva G. Ekholm. Hoci autor označuje sklo nájdené v Škandinávii ako orientálnu skupinu, upozorňuje, že nie všetky zachované kusy pochádzajú z dielní na Blízkom východe. Niektoré typy nádob zhotovovali v Itálii. Na základe väčšieho počtu

nálezov mozaikového skla v severnej Itálii a najmä v Ríme. G. E k h o l m uvažuje o výrobnom stredisku v samom Ríme. Rozkvet výroby mozaikového skla v Ríme spadá do doby cisára Augusta, zhruba do 1. polovice I. stor. Ako doklady na toto datovanie uvádzajú okolnosti, že sklo millefiori sa našlo na náleziskách s presne vymedzeným trvaním v 1. polovici I. stor. (napr. v Haltern, Nemecko). Naopak v Pompejach sa našlo len niekoľko zlomkov skla tohto druhu, z nich jediný kus modrej farby.¹⁶⁰ A. K i s a píše, že mozaikové sklo spolu s inými rímskymi importmi prenikalo na sever cez Aquileu do konca I. stor. V II. stor. toto vzorkované sklo celkom mizne. Súviselo to so zmenou umelcovského vkusu. Okolo polovice I. stor. prestala záľuba v skle millefiori a ostatných druhoch vzorkovaného skla a nastúpili výrobky z jednofarebného priezračného skla.¹⁶¹ H. E g g e r s datuje typ misky 181 do stupňa B1, ktorý podľa najnovšieho zadelenia vymedzuje obdobím 0–50 r.¹⁶²

Na záver možno povedať, že misky zo Zohora z modrého skla millefiori patrili ku vzácnym rímskym importom, ktoré sa zriedka dostali mimo hranice Rímskeho impéria. Misky boli vyrobené v 1. polovici I. stor. v Itálii, pravdepodobne v rímskych dielňach. A. K i s a upozorňuje, že nádoby zo skla millefiori napodobňovali v sklárskych dielňach v Galii, ale tieto výrobky nedosahovali dokonalosť dovezených kusov. Galské sklo bolo bez lesku, malo mdlé farby a nedokonalé leštenie.¹⁶³ Ale misky zo Zohora majú výrazné farby, čisto bielu a sýtu modrú a pekný lesk, takže možno ich považovať za pôvodné rímske výrobky a nie napodobeniny z provincii.

Misky z priezračného skla

Druhý typ sklených nádob v Zohore predstavujú misky z priezračného skla modrej a zelenej farby. H. E g g e r s rozlišuje 2 typy misiek z priezračného skla: typ 182 – nízka, široká, výrazne členená forma stredomodrej farby a typ 183, charakterizovaný mäkkou profiláciou a vyhotovený z bledomodrého skla.¹⁶⁴ Typ 182 fakticky opakuje formu misky zo skla millefiori. Ako príklad typu 182 H. E g g e r s uvádzajú misky z Lübsowa vyrobené zo skla modrej farby. Tieto misky majú presne také isté rozmery ako misky zo skla millefiori zo Zohora (výška 4,8 cm, ø okraja 16,5 cm). K typu 182 počítajú H. E g g e r s aj misky z Wiechuly (Poľsko). Boli tam 2 misky bledoželenej farby. Hoci G. R a s c h k e pre ich charakteristiku používa výraz plochý, podľa kresby ich pro-

Obr. 67. Zber, miska zo zeleného skla. — Streufund, Schale aus grünem Glas.

porcie skôr zodpovedali typu 183, takže vcelku tvar je veľmi blízky zohorským miskám.¹⁶⁵ Pravdepodobne k typu 182 patrí aj miska z hrobu r. 1947 z Łęgu Piekarského (Poľsko). L. L e c i e j e w i c z ju určuje ako typ Dębe. Miska vyhotovená zo zelenomodrého skla má skutočne nízku, širokú formu ako nádobka z Dębe, ale jej rebrá siahajú len do polovice tela nádoby.¹⁶⁶

Misky typu 183 sú hlbšie vo forme pologule. H. E g g e r s ich pomenoval typom Store-Dal.¹⁶⁷ V hrobe v Store-Dal (Nórsko) boli nájdené 2 misky z modrého skla. Pri ich opise G. E k h o l m upozorňuje, že sú hlbšie ako misky z Espe a majú hrubšie rebrá, pričom plastické rebrá nepokrývajú celý spodok nádoby, ale nechávajú hladké dno.¹⁶⁸ H. E g g e r s spomína ešte 2 náleziská misiek typu 183: Kosin a Bietków (Poľsko). V poslednom náleze bola miska z modrozeleného skla.¹⁶⁹ A. K i s a uvádzajú 2 misky podobnej formy z Kolina n/R. Predpokladám, že sú to 2 odlišné kusy. Jedna hlboká miska má úplne rovnakú formu ako zohorské misky, ale je vyrobená zo žltohnedého skla. Druhá miska je trochu nižšia a má šikmé rebrá ako zohorská miska zo zeleného skla.¹⁷⁰

Misky z priezračného skla z nálezov v Zohore majú väčšiu hlbku (7,2 cm) a menší priemer (13,7 cm) ako tamoxie misky zo skla millefiori, takže podľa rozmerov a formy odpovedajú Eggersovmu typu 183, hoci v detailoch sa trochu odlišujú od typickej misky zo Store-Dal. Plastické rebrá na dne zohorskej misky sa temer dotýkajú. Ich počet sa rovná množstvu rebier misky zo skla millefiori, ale zrejme je väčší ako má spomínaná miska zo Store-Dal.

A. K i s a usudzuje, že misky z jednofarebného skla napodobňovali tvary mis zo skla millefiori a

boli zhotovené vtláčaním do formy.¹⁷¹ Tak isto G. E k h o l m myslí, že misky z priezračného skla vyrábali stláčaním sklenej masy do formy a nie fúkaním skla. Považuje typ Store-Dal za mladší ako misky zo skla millefiori z Espe. Tento názor odôvodňuje nálezy v Pompejach, kde sa našlo len niekoľko zlomkov skla millefiori popri množstve kusov modrého a zeleného skla. V dobe Flaviovcov misky z modrého skla nahradili sklené nádoby zelenej farby.¹⁷² Na otázku, kde sa vyrábali misky z priezračného skla, bádateľia nedávajú jednoznačnú odpoveď. B. F i l a r s k a upozorňuje, že misky s rebrami, datované do I. stor., sa našli na území celého rímskeho impéria (Galia, Porýnsko, Sýria atď.). Cez I. stor. vznikla sklárska výroba aj v Galii a v Porýnsku, kde strediskom rímskeho sklárstva sa stal Kolín n/R.¹⁷³ A. K i s a pripomína, že galským sklárom sa lepšie darilo napodobňovanie misiek z priezračného skla ako výrobkov zo skla millefiori. Preto je ľahko rozlišovať výrobky jednotlivých dielní. G. E k h o l m pripúšťa pre misky zo Store-Dal orientálny sýrsky pôvod, hoci nevylučuje možnosť, že vznikli v italských sklárskych dielňach.¹⁷⁴ L. L e c i e j e w i c z myslí o miske z Łęgu Piekarského, že pochádza z orientálnych alebo porýnskych dielní a na základe krátkych rebier datuje ju do 2. polovice I. stor.¹⁷⁵

Z uvedených analógií vidno, že nehľadiac na určité odchýlky misky zo Zohora možno charakterizovať ako Eggersov typ 183. H. E g g e r s kladie typ 183 do stupňa B2 a podľa novšej chronológie datuje začiatok tohto typu okolo polovice I. stor. a jeho koniec okolo r. 100. Podobné datovanie zastáva F. F r e m e s d o r f, ktorý misky s mäkkou profiláciou rebier dáva od r. 25 približne do r. 100.¹⁷⁶ Hoci podľa názorov niektorých bádateľov misky zo zeleného skla sú o niečo mladšie ako výrobky z modrého skla, ich trvanie je vymedzené Eggersovým stupňom B2. V náleze zo Zohora misky z modrého a zeleného skla mali úplne zhodnú formu a rozmery, takže pri rovnakých formách možno predpokladať aj rovnaké časové rozpätie a nerozdeľovať ich podľa farby na staršie a mladšie výrobky. Pre chronologické zaradenie misiek z jednofarebného skla zo Zohora máme určité oporné body, na základe ktorých ich možno datovať do 2. polovice I. stor. Ale v otázke pôvodu týchto misí nenachádzame spoľahlivé príznaky, takže táto otázka zostáva otvorená. Najbližšiu analógiu pre formu zohorských misiek poskytuje miska z Kolína n/R, ktorá by ukazovala na porýnske dielne, ale táto má odlišnú farbu.

Oproti tomu nálezy podobného skla v Itálii podporujú mienku o italskej sklárskej výrobe.

Bronzové nožnice

Z drobného náčinia v hrobe v Zohore sa zachovali iba bronzové nožnice, ktoré často vystupujú spolu s nožíkom alebo britvou. Možnože nálezy v spoločnosti s jednoduchou nevšimli drobné predmety v iných hroboch. Nožnice doby rímskej mali tzv. ovčiarsku formu s oblúkovite ohnutým držadlom a boli vyhotovené z bronzu alebo železa. V hroboch sa často našli práve bronzové kusy, ich výzdoba bola jednoduchá. Ako ornament používali krúžky a bodky. Bronzové nožnice z Łęgu Piekarského (2. hrob, Poľsko) vyzdobili na okraji ostria krúžkami a bodkami; dĺžka 13,3 cm.¹⁷⁷ Tak isto nožnice z hrobu vo Wiechule (Poľsko) mali bodkovaný ornament pozdĺž ostria a na jeho krátkej časti boli zárezy a krúžky ako na nožničiach zo Zohora; dĺžka 14,2 cm.¹⁷⁸ Nožnice zo Zohora boli omnoho dlhšie (17,5 cm a ešte koniec bol odlomený) a mali výzdobu len na krátkej strane ostria. Nožnice v hrobe 1/1908 v Lübsowe (Poľsko) podľa dĺžky 18,5 cm sa zhodovali s náležom v Zohore, ale nemali výzdobu.¹⁷⁹ Ani nožnice z hrobu r. 1947 v Łęgu Piekarskom nemali rytý ornament, iba na oblúku bolo plastické rebro, dĺžka 11,8 cm.¹⁸⁰

H. E g g e r s píše, že nožnice boli typickým predmetom v bohatých hroboch. Upozorňuje, že bronzové nožnice stupňa B1 mali pekné zdobené ostrie a rukoväť, oproti tomu nezdobené nožnice stupňa B2 boli proste úžitkové predmety.¹⁸¹ Podľa názoru L. L e c i e j e w i c z a nožnice sa vyskytovali prevažne v hroboch mužov.¹⁸² Podľa rozdenenia H. E g g e r s a zdobené nožnice zo Zohora patrili ešte do stupňa B1, t. zn. do r. 0–50.

Pozostatky tkaniny

Z hrobov v Zohore sa zachovalo niekoľko druhov tkaniny na rôznych predmetoch. Na vede z hrobu 2 boli nalepené zvyšky voľne viazaného plátna. Na panvici a naberačke z hrobu 3 zostali len odtlačky pomerne hrubej látky s keprovou väzbou, ktoré sa nedajú určiť. Možno usudzovať, že tieto nádoby ležali tesne vedľa tkaniny, najskôr boli do nej zabalené.

Na patere z hrobu 5 boli na vonkajšej strane zvyšky jemného plátna, konzervovaného patinou. Plátno sa nedalo oddeliť od nádoby, takže bližší rozbor tkaniny sa nedal urobiť. Napokon na koži, ktorá ležala v spomenutej obetnej miske, zostali

odtláčky jemnej tkaniny. Látka mala väzbu dvoch typov: plátnovú a keprovú.

Podrobnejší rozbor textilných zvyškov pozri na konci nášho článku od inž. Jaroslava Jankovského.

H. Willers v svojej práci o bronzových vedrách hemmoorského typu podáva prehľad nálezov zvyškov tkaniny na vedrách. Pritom upozorňuje, že boli zistené rôzne druhy plátna. Hrubšie plátno sa zachovalo na vonkajších stenách nádob a jemné tkaniny vo vnútri vedier (náleziská: Westersode, Hemmoor, Grethem, Barnstorf, Nemecko). Vedro z Börry a misa z Barnstorfu boli zabalené v plátne, aj vedro z Nieholtu bolo zavinuté v hrubšom plátne.¹⁸³ Zachované zvyšky tkanín v hroboch z r. 1925 v Lübsowe (Poľsko) ukazujú, že veľké bronzové nádoby boli zabalené v plátne.¹⁸⁴ Podľa názoru H. Willersa treba rozlišovať medzi plátnom použitým ako obal na vedrá a tkaninami uloženými v nádobách, aby boli ukryté pred ohňom. Tento spôsob používali aj v Škandinávii, kde bronzové nádoby, ktoré slúžili ako popolnice, zabali do plátna alebo inej látky, niekedy aj do zvieracej kože so srsťou. Nádobu z nálezu vo Fünnen (Dánsko) zabali do vlnenej látky a ešte do kože. Na vonkajšej strane naberačky z Ringe (Dánsko) boli nalepené stopy plátna a zvieracej kože. Druh zachovanej tkaniny H. Willers charakterizuje ako hrubé, ale starostlivo tkané domáce plátno. Jemné plátno, nájdené vo vnútri nádob považuje za import.¹⁸⁵

G. Šagová, ktorá sa zaoberala pravekými tkaninami v Sliezsku, tvrdí, že v strednej a severnej Európe temer výhradne používali na tkanie ľan alebo vlnu. V mladšej dobe rímskej vedľa plátnovej väzby tkanín nachádzame bežne keprovú väzbu.¹⁸⁶ Nálezy keprovej a plátnovej väzby na zohorských nádobách ukazujú, že tieto spôsoby väzby jestvovali už v staršej dobe rímskej.

Vedro z hrobu 2 v Zohore pravdepodobne bolo zabalené do hrubšieho plátna. Pretože nádoba bola celá začadená a vnútri sa našli zlomky prepálennej spony, predpokladám, že to bola popolnica. V Nemecku a v Škandinávii zabaľovali popolnice do látky.

Zvyšky kože

Zvyšky kože sa zachovali v hrobe 5 na 3 miestach: veľká misa bola vo vnútri vyložená jemno vypracovanou kožou, ktorá mala na jednej strane srsť.

Na základe mikroskopického vyšetrenia RNDr. Vladimír Brtek určil tieto zvyšky ako kožu mladého žriebáča (*Equus* sp.).

Zvyšky hrubej kože nemohli byť bližšie určené, pretože dlhým uschovaním sa zmenila štruktúra kože. Ani útržky tenkej kože s odtlačkami tkaniny, ktoré ležali v obetnej miske, nebolo možné určiť pre ich chatrný stav.

Zvyšky dreva

Zlomky dreva z hrobu 5 Eduard Krippel zo Štátneho geologického ústavu D. Štúra v Bratislave bezpečne určil ako dub (*Quercus* sp.). Podľa zachovaných pozostatkov dreva v hroboch staršej doby rímskej vždy používali dubové drevo. O náleze v Dollerup O. Voss výslovne píše, že tam na výrobu truhly použili dubové drevo.¹⁸⁷

Pohrebný ríitus

O hrobe 1 nálezci tvrdili, že tam ležala kostra, ktorú potom rozhádzali, takže tento hrob bol bezpečne kostrový. Hrob 2 bol pravdepodobne žiarový, pretože veľké vedro podľa určitých príznakov možno považovať za popolnicu. Potvrzuje to aj okolnosť, že v hrobe sa nenašli iné nádoby.

Hrob 3 podľa údajov J. Vachálka bol kostrový. O hrobe 4 J. Lipár výslovne tvrdil, že tam bola kostra, pretože nádoby stáli pri lebke. Z hrobu 5 sa z kostry zachoval iba jeden zub, konzervovaný patinou, takže možno predpokladať, že hrob bol kostrový, ale kostra bola strávená.

Teda z 5 známych hrobov zo staršej doby rímskej na pohrebisku v Zohore boli 4 bohaté kostrové hroby a jeden hrob žiarový.

Závery

Ked zhrnieme výsledky rozboru jednotlivých typov a rozdelíme nálezy podľa provenience, dosťaneme 2 skupiny pamiatok: výrobky italské a provinciálne. V Itálii mala svoj pôvod väčšina bronzových nádob. Pre niektoré typy možno výslovne uviesť kapuánske dielne: situla, misa s pevnými držadlami, panvica s kruhovým otvodom, naberačky a cedidlo s palicovitou rukoväťou. Pre ďalšie kusy zostáva rámcové určenie italského pôvodu: situla so splývajúcim hrdlom, veľké vedro, obidve konvice, pravdepodobne aj obetná miska. Okrem bronzových nádob v Itálii bola vyrobená miska zo skla millefiori a s určitou pravdepodobnosťou odtiaľ pochádzali aj strieborné pochádzali aj strieborné po-

Pamiatky druhej skupiny mali pôvod v rímskych provinciách. O niektorých z nich sa dá po-

vedať, že boli provincionálne výrobky, ale bez bližšieho určenia miesta: guľovité vedrá, strieborné spony. Ako galské výrobky uvádzajú V. Ondrouch panvicu gödakerského typu a menšiu panvicu z hrobu I. Za galskú prácu pravdepodobne možno pokiaľať aj väčšie kolkované cedidlo. Možno, že v porýnskych dielňach boli vyhotovené misy z priezračného skla. Napokon zlatý náramok vznikol na susednom území v provincii Noricum.

Hroby zo Zohoru patrili podľa inventára k tzv. lübsowskej skupine bohatých hrobov zo staršej doby rímskej, ktorú vypracoval H. Eggerts. Ukázal súvislosť týchto nálezisk rozšírených na rozsiahлом území, najmä v Poľsku, v sev. Nemecku, Dánsku a Škandinávii.¹⁸⁸

Pri rozbore jednotlivých typov pamiatok sme uvádzali stále analógie z hrobov lübsowskej skupiny. Hroby tejto skupiny charakterizujú tie nálezy: bronzové nádoby italského pôvodu, často vo väčšom množstve, sklené nádoby, strieborné poháre a zlaté šperky. Podľa typov pamiatok a ich zoskupenia najbližšie analógie pre hroby v Zohore nachádzame na týchto náleziskách lübsowskej skupiny:

Lübow, hlavné hrob 1/1908, pamiatky: bronzová situla, typ 24; misa typ 99; konvica, 2 panvice, 2 strieborné poháre, 2 sklené misky typu 182, 3 strieborné trúbkovité spony a iné drobnosti.

Wiechula: dve bronzové situly, typ 24; misa typ 100; panvice, typ 140; naberačka a cedidlo, typ 160; strieborný pohár, typ 170; 2 sklené misy, typ 182; bronzové nožnice a iné.

Łęg Piekarski, hrob II: bronzová situla, typ 24; misa, typ 99–100; konvica, panvica, obetná miska, typ 155; naberačka a cedidlo, typ 162; 2 strieborné poháre, typ 170; trúbkovitá strieborná spona, bronzové nožnice a iné drobnosti.

Espe (Dánsko): bronzová panvica, typ 140; naberačka, typ 162, miska zo skla millefiori, typ 181.

Tieto nálezové celky patrili podľa Eggersa do stupňa B1.

Z mladších nálezov, ktoré H. Eggerts datuje do stupňa B2, prichádzajú do úvahy tieto náleziská:

Řepov, Čechy: bronzové vedro, typ 40; misa, panvica, typ 142; naberačka a cedidlo, typ 162; bronzové nožnice a iné.

Bietków, Poľsko: situla, naberačka a cedidlo 162, 2 sklené misky typu 183, bronzové nožnice a iné.

Marwede!, Nemecko, hrob I: bronzové vedro typu 39, misa typu 99–100, panvica typu

142–144, naberačka a cedidlo typu 162, spony, bronzové nožnice a iné. V hrobe II bolo vedro typu 40, panvica typu 142, naberačka a cedidlo typu 160, strieborný pohár a panvica, sklený pohár, 4 strieborné spony a zlatý prsteň.

Store-Dal (Nórsko): bronzové vedro typu 40, misa, panvica typu 142, 2 sklené misky typu 183, 2 strieborné spony, 2 zlaté prstene, 2 zlaté perly a závesok.¹⁸⁹

Ked porovnáme tieto celky s hrobovými nálezmi zo Zohora, vidime, že podľa typov nádob a výberu pamiatok najbližšie sú hroby v Poľsku, Wiechula a Łęg Piekarski, datované do stupňa B1.

Bádatelia, ktorí spracúvali jednotlivé nálezy lübsowskej skupiny, hľadali cestu, ktorou sa rímske importy dostali do týchto končín na sever Európy. Obvykle usudzovali, že rímske tovary išli z Aquilej cez Carnuntum na naše územie a potom prenikali ďalej na sever pozdĺž riek Labe alebo Odry.¹⁹⁰ H. Eggerts myslí, že nálezy rímskych pamiatok neboli rozložené na obchodných cestách, ale na území, kde bol odbyt tovaru. Ale zároveň tvrdí, že na niekoľkých miestach boli nálezy sústredené blízko rímskeho Limesu. Ako štvrté miesto spomína moravskú skupinu na Dunaji v blízkosti Carnunta, ktoré bolo východiskom diaľkového obchodu.¹⁹¹ Tento predpoklad, že jehovala obchodná cesta cez Carnuntum a údolie Moravy, je teraz potvrdený novými nálezmi rímskych pamiatok na území Slovenska, hrobom vo Vysokej pri Morave a pohrebiskom v Zohore.

Tak ako pôvod zohorských pamiatok bol dosť rozmanitý, ani ich chronologické zatriedenie nie je jednotné. Podľa novšieho rozdelenia H. Eggerts a do jeho stupňa B1, t. zn. do 1. polovice I. stor., patrili tieto predmety: situla, veľké vedro, panvica s kruhovým otvorom, obetná miska, obidve konvice, strieborné poháre, miska zo skla millefiori, bronzové nožnice. Zo stupňa B2, ale ešte z 2. polovice I. stor. pochádzali naberačky a cedidlo s palicovitou rukováťou, misky z priezračného skla. Stupeň B2 bez bližšieho určenia zahrnoval situlu so splývajúcim hrdlom, gulaté vedrá, asi veľkú misu, cedidlo s kolkom a zlatý náramok. Z 1. polovice II. stor. pochádzajú panvice z hrobu I a na začiatok II. stor. možno zaradiť strieborné spony. Pri rozbore pamiatky boli chronologicky zatriedené podľa dátumu ich výroby a nie uloženia v hrobe. H. Eggerts sa podrobne zaoberal touto otázkou a prišiel k záveru, že nie len miestne výrobky, ale aj rímske importy neboli dlho v obchu, takže doba od ich výroby až do uloženia do hrobu nebola dlhá.¹⁹²

Pre uľahčenie datovania pohrebiska rozdelíme pamiatky zo Zohora podľa jednotlivých hrobov:

Hrob 1. Panvícu gódkerského typu a panvícu s kruhovým otvorom datuje V. Ondrouch do 1. polovice II. stor. Do tejto doby kladie aj hrob 1.

Hrob 2. Veľké vedro je datované do stupňa B1, t. zn. 1. polovice I. stor.

Hrob 3. Vedro typu 40 patrí do B2, panvica typu 140 do B1, naberačka typu 162 do B2, cedidlo typu 160 do B2, sklená miska typu 181 do B1, sklená miska typu 183 do B2. Hrob vcelku patrí do stupňa B2, na začiatok II. storočia.

Hrob 5. Situla typu 24 patrila do stupňa B1, situla typu 26 do B2, veľká misa typu 100 do B2, naberačka a cedidlo typu 162 do B2, obidve konvice do B1, obetná miska typu 155 do B1, strieborné poháre typ 170? do B1, zlatý náramok do B2, strieborné spony do B2, bronzové nožnice do B1. Počet kusov je rovnaký zo stupňa B1 a B2, takže celok ešte nebol vzdialenosť od prvej polovice I. stor. Podľa starobylých foriem a strieborných trúbkovitých spôn datujeme hrob 5 na začiatok II. storočia. Hroby 3, 4 a 5 možno datovať na začiatok II. stor., hrob 1, vzdialenosť od nich, môžnože bol trochu mladší, ale patril ešte do 1. polovice II. storočia.

Pri porovnaní pamiatok z pohrebiska v Zohore s inventárom iných nálezisk staršej doby rímskej vyplýva, že hroby zo Zohora patrili medzi najbohatšie hroby lübsowskej skupiny (počet bronzových a sklených nádob, zlatý náramok) a zaujímajú čestné miesto medzi publikovanými nálezmi.

Rozbor textilných zvyškov

Na naše požiadanie urobil nám rozbor textilných zvyškov inž. Jaroslav Jankovský z Vyšsnej textilnej školy v Brne. Za ochotu a unovanie vyslovujeme mu i touto cestou srdcennú vdaku.

Jeho odborný posudok uvádzame kvôli úplnosti celý.

Hrob 2

Vzorek je hrubší tkanina, dostavy 65 nití na 10 cm, mezi nitmi sú značné mezery, tkanina je řídká, síťovitá. V osnovi je príze zdvojená, útek je jednoduchý, v obou prípadech má príze smér zákrutu Z. Na 1 metr by prípadlo asi 330 zákrut. Tloušťka príze je značne nerovnomerná, príze je mästy zploštělá a tu má šírku až 1 mm, tenká miesta mají tloušťku len 0,3 mm. Vazba jeví sa ako keprová (trívalný kepr – nelze však tvrdiť s na-

prostou jistotou, protože v malém vzorku některé vazné body jsou zlepene nánosem).

Ve zbytcích byl shledán ještě jeden poněkud odlišnější úsek tkaniny, u něhož příze je nerovnoměrnější, zákruty Z nepravidelné, vzdálenostní nití ve tkanině rovněž nepravidelné, průměrně dostava 50 nití na 10 cm. V osnově by vycházelo až 500 zákrut na 1 m. Útek má volnější kroucení, asi 200 zákrut na 1 m. Porovnáním počtu vláken v přízi s dnešní přízí vychází průměrné metrické číslo příze v obou částech tkaniny asi 9–10. Patří-li oba kousky tkaniny k sobě, byla tkanina značně nepravidelná.

Materiál všech zbytků se jeví jako lýkové vlákno, s největší pravděpodobností len, usuzováno podle špičatě zakončených buněk, svazků buněk a kolének na jednotlivých buňkách. Buňky mají úzké rovnoměrné lumen (obr. 1 a 5), dutinku, probíhající po celé délce (obr. 1. b), vlákná jsou úplně křehká následkem prostoupení minerálnimi látkami, velmi snadno sa přelomí. Na svazečích vláken jsou patrné zbytky částí stonků pazdeří (obr. 1. a). Dutinka je široká, je asi $\frac{1}{4}$ až $\frac{1}{5}$ šírky buňky. U úplně vyzrálých vláken asi $\frac{1}{2}$ šírky. Na několika místech bylo vlákno zakončeno trojúhelníkovitým rozšířením (zploštěním). Snad byly příze nebo již vlákná oddělována přeseknutím nebo rozdracením.

Hrob 5

Obsahuje 2 druhy tkanin. Jedna z nich v keprové vazbě (trívalný kepr s největší pravděpodobností osnovní) má dostavu nití 400 na 10 cm, příze je jednoduchá, srovnáním s naší přízí má metrické číslo 24–30. Jeden směr příze vlákná bezbarvá, v procházejícím světle nažloutlá, druhý směr má kromě těchto bezbarvých (přírodních vláken) ještě vlákná zbarvená jasnon modrozelenou barvou. Působení mědi v bronzové nádobě se vylučuje tím, že tato zbarvená vlákná leží vedle vláken nezbarvených.

Příze byla upředena ze živočišných vláken, vlny střední tloušťky. Vlákna ve zkoušeném vzorku mají tloušťku 12–24 mikronů, ve srovnání s dnešním vlněným vláknem měl materiál tloušťku asi 18–30 mikronů. Většina vláken je bez dřeně (obr. 2). Na vláknech jsou viditelné šupinky (obr. 2). Hrubá vlákna mají viditelný dřeňový kanál (obr. 3 a), tvořící ostrůvky, těchto vláken je však v přízi málo. Rovněž nejjemnějších vláken obsahuje příze menší počet. Vlákna jsou prostoupena nerostnými látkami, jsou velmi křehká, lámou se na časti lomem, kolmým na osu vlákna

(obr. 4). V preparátu lze tlakem na krycí skličko vlákna rozdrtit na jemný prášek.

Druhý vzorek tkaniny se zachoval na kousku kůže. Tkanina je provedena v plátnové vazbě, je hrubší síťovitá. Vzoreček je velmi malý, příze značně znečištěná, takže nebylo zatím možné pozorovat větší úsek příze. Vlákno se jeví jako svazek fibril, místa od hlavního směru odbihajících. Fibrily mají značně proměnlivou tloušťku. Může to být lýko z rostliny, která má dlouhé nepravidelné buňky (vzdáleně připomíná vláknitou šlahu).

Kromě tohoto zbytku je na kůži uloženo 5 rovnoběžných nití, u nichž nebylo možno zjistit, zda byly původně provázány vazbou ve tkaninu. Vzhled připomíná, jako kdyby nití pouze kůži ovíjely. Příze má zákrut Z, na 3 mm je navinuto 6 nití. Vlákna tvořící tuto přízi mají hodně rozdílnou tloušťku (naměřeno nejtenší vláknko 6 mikronů, střední vláknko 21 mikronů, silné 36 mikronů). Na některých vláknech zůstaly viditelné šupinky, které u jemných vláken obepínají obvod vlákna. U několika vláken byla zjištěna dřeňová dutinka.

Poznámky a literaturá

Kresby vyhotovila P. Stankovičová, fotografie J. Krátky, plán V. Mészáros.

¹ Ondrouch V., *Bohaté hroby z doby rímské na Slovensku*, Bratislava 1957, 40–47, obr. 10, 11, tab. 9: 10.

² Kraskovská L., *Nové nálezy rímských pamiatok v Zohore*, Archeologické rozhledy IX, 1957, č. 6, 813, 814, obr. 326.

³ Eggers H. J., *Der römische Import im freien Germanien*, Bd. I, Hamburg 1951, Beilage 13.

⁴ Eggers, l. c., tab. IV: 24.

⁵ Eggers, l. c., Beilage 13.

⁶ Ondrouch, l. c., 13–17, obr. 1, tab. I.

⁷ Radnóti A., *Bronzegefäße von Pannonien*, Diessertationes Pannonicæ II, č. 6, Budapest 1938, tab. IX, XXXI: 2.

⁸ Lendel H., Schmidt Ev., Raschke G., *Das wandalische Fürstengrab von Goslawitz-Wichulla bei Oppeeln*, Mannus Bibl. 27, 305, obr. 14, 19; Raschke G., *Die Ausgrabung des Fürstengrabes von Ehrenfeld im Kreise Oppeln*, Altschlesien 8, 1939, 63, 66, obr. 7.

⁹ Petersen E., *Ein neues wandalisches Fürstengrab des I. Jahrhunderts aus dem Wartheland*, Altschlesien 9, 1940, 37, obr. Id.

¹⁰ Schulz V., *Hrob u Zlivi*, Památky archeologické XIII, 1885–86, 67, 76, tab. III: 2; IV: 32.

¹¹ Pernice E., *Der Grabfund von Lübsow bei Greifenberg in Pommern*, Prähistorische Zeitschrift IV, 1912, 134, obr. 11: 2 a 5; Eggers H. J., *Lübsow, ein germanischer Fürstensitz der älteren Kaiserzeit*, Prähistorische Zeitschrift XXXIV/V, 1949/50, 1953, obr. 6; Kunkel O., *Vorläufige Mitteilung über kaiserzeitliche Funde in Pommern*, Mannus Bibl. 5, 1927, 120.

¹² Pič J. L., *Čechy na úsvitě dějin*, sv. 3, Žárové hroby v Čechách a příchod Čechů, Praha 1905, 94, tab. LXV: 3; Preidel H., *Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger*, Bd I, Kassel 1930, 177, obr. 193a.

¹³ Willers H., *Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie von Capua und von Niedergermanien*, Hannover-Leipzig 1907, 24, obr. 5, 16.

¹⁴ Pernice, l. c., 134; Wegewitz W., *Ein Bronzeeimerfund aus der frühen Kaiserzeit in der Feldmark Apensen, Kr. Stade*, Mannus Bibl. 21, 1929, 150.

¹⁵ Ondrouch, l. c., 14.

¹⁶ Pernice, l. c., 135; Raschke, l. c., 62; Petersen, l. c., 41; Lendel-Schmidt, l. c., 319; Schránil J., *Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Berlin-Leipzig 1928, 257; Drexel, Bersu M., *Kunstgewerbe und Handwerk*, Germania Romana Bd V, Bamberg 1930, tab. IV, obr. 2.

¹⁷ Ondrouch, l. c., 13.

¹⁸ Eggers, *Import*, l. c., Beilage 13; Eggers H. J., *Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im freien Germanien*, Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz 2, 1955, tab. I: 4.

¹⁹ Eggers, *Import*, l. c., Beilage 13, str. 78, tab. IV; Schránil, l. c., 257.

²⁰ Willers H., *Die römischen Bronzeeimer von Hemmoor*, Leipzig 1901, 130, obr. 56.

²¹ Voss O., Orsnes-Christensen M., *Der Dollerupfund, ein Doppelgrab aus der römischen Eisenzeit*, Acta Archaeologica XIX, 1948, 243, obr. 32, 33.

²² Voss, l. c., 248.

²³ Willers, *Hemmoor*, l. c., 130, tab. I: 2, obr. 54, 56.

²⁴ Eggers, *Import*, l. c., Beilage 13; *Chronologie*, l. c., tab. II: 21b; Lübsow, l. c.; tab. II:

²⁵ Eggers, *Import*, l. c., Beilage 19, mapa 19, tab. VI: 40.

²⁶ Müller S., *Juellinge Fundet og den romerske Periode*, Nordiske Fortidsminder II, København 1911–1935, obr. 12, 17.

²⁷ Eggers, *Lübsow*, l. c., tab. Vb.

²⁸ Eggers, *Import*, l. c., Beilage 19; Svoboda B., *Čechy a římské Imperium*, Praha 1948, tab. V: 1.

²⁹ Svoboda, l. c., 123, 124; Schránil, l. c., str. 257.

³⁰ Majewski K., *Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich*, PWTN, Wrocław 1949, 73, 74.

- ³¹ Radnóti, I. c., 88, 95, 96, tab. X: 49, tab. XXXIII: 1, 2, 4, 6.
- ³² Eggers, Import, I. c., Beilage 19, tab. V: 39.
- ³³ Lecizjewicz L., *Nowy grób z importami rzymskimi w Łęgu Piekarskim pow. Turek*, Archeologia VII, 1955, 103, 105, obr. 3.
- ³⁴ Stocký A., *Cechy v době železné*, Praha 1933, tab. XXXIV: 2; Eggers, Import, I. c., Beilage 19; Preidel, Germanische Kulturen, I. c., 178; Pič J. L., *Žárové hroby na Pičhoře u Dobřichova*, Památky archeologické 17, 1896, 485.
- ³⁵ Willers, Hemmoor, I. c., 113; Eggers, Import, I. c., Beilage 19; Chronologie, I. c., tab. I a II.
- ³⁶ Novotný B., *Hrob velmože z počátku doby římské v Praze-Bubenči*, Památky archeologické XLVI, 1955, obr. 2.
- ³⁷ Eggers, Import, I. c., Beilage 38, mapa 31, tab. X.
- ³⁸ Eggers, Import, I. c., Beilage 38; Lübsow, I. c., 90, 91, tab. I a II; Pernice, I. c., 136, tab. XII: 1; Lendel-Schmidt, I. c., 305, obr. 15.
- ³⁹ Eggers, Import, I. c., Beilage 38.
- ⁴⁰ Radnóti, I. c., 106, 108, tab. XII: 60.
- ⁴¹ Radnóti, I. c., 106, tab. XLVIII: 1; Pernice, I. c., Willers, Hemmoor, I. c., 145, tab. V: 1.
- ⁴² Willers, Neue Untersuchungen, I. c., 26, tab. III: 4.
- ⁴³ Pernice, I. c., 136; Petersen, I. c., 38; Eggers, Lübsow, I. c., 90; Raschke, I. c., 62.
- ⁴⁴ Eggers, Import, I. c., Beilage 38.
- ⁴⁵ Pernice, I. c., 137.
- ⁴⁶ Radnóti, I. c., 108.
- ⁴⁷ Eggers, Import, I. c., Beilage 38; Chronologie, I. c., tab. I: 6, tab. II: 23a.
- ⁴⁸ Ondrouch, I. c., 18–20, obr. 2, tab. 3.
- ⁴⁹ Ondrouch, I. c., 46, 47, obr. 11, tab. 10.
- ⁵⁰ Radnóti, I. c., 42, 43, tab. III.
- ⁵¹ Radnóti, I. c., 50, tab. XXI: 1, 2, 3, 4, 6; tab. XXII: 1; tab. XXIII: 1, 2.
- ⁵² Majewski, I. c., 76, 77; La Baume, *Zwei germanische Grabfunde aus Rondsen, Kr. Graudenz*, Mannus Bibl. 6, 1928, obr. 3–4.
- ⁵³ Stocký, I. c., tab. XXXV: 6; Preidel, I. c., 186.
- ⁵⁴ Eggers, Import, I. c., Beilage 60; Raschke, I. c., obr. 7. Lendel-Schmidt, I. c., obr. 16, 17; Müller, I. c., tab. II: 1.
- ⁵⁵ Ondrouch, I. c., 18; Lendel-Schmidt, I. c., 6; Junklaus, *Römische Funde in Pommern*, Greifswald 1924, 19, 21, 31.
- ⁵⁶ Raschke, I. c., 62; Junklaus, I. c., 76.
- ⁵⁷ Willers, Neue Untersuchungen, I. c., 77, 78, obr. 44, tab. VII: 8, 12.
- ⁵⁸ Eggers, Import, I. c., Beilage 60; Chronologie, I. c., tab. I a II.
- ⁵⁹ Ondrouch, I. c., 20; Eggers, Import, I. c., Beilage 60.
- ⁶⁰ Eggers, Import, I. c., Beilage 68, 70; Lübsow, I. c., 93.
- ⁶¹ Willers, Neue Untersuchungen, I. c., 82, 83, 84, obr. 48, 50, 51.
- ⁶² Radnóti, I. c., 64.
- ⁶³ Ondrouch, I. c., 31, 33, obr. tab. VII: 4ab.
- ⁶⁴ Stocký, I. c., 18, tab. XXXIII: 2, 4.
- ⁶⁵ Preidel, I. c., 189, 190; Böhm J., *Kronika objeveného věku*, Praha 1941, obr. 77, 4, 6.
- ⁶⁶ Eggers, Import, I. c., Beilage 70.
- ⁶⁷ Radnóti, I. c., tab. XVI.
- ⁶⁸ Eggers, Import, I. c., Beilage 70; Chronologie, I. c., tab. I a II; Müller, I. c., obr. 38, 52; Petersen, I. c., 43.
- ⁶⁹ Willers, Neue Untersuchungen, I. c., 82.
- ⁷⁰ Ondrouch, I. c., 31.
- ⁷¹ Radnóti, I. c., 59.
- ⁷² Willers, Neue Untersuchungen, I. c., obr. 40: 6; Eggers, Import, I. c., tab. XIII.
- ⁷³ Eggers, Import, I. c., Beilage 70; Chronologie, I. c., tab. II.
- ⁷⁴ Eggers, Import, I. c., Beilage 68, tab. XIII.
- ⁷⁵ Radnóti, I. c., 62, tab. XXV: 3.
- ⁷⁶ Ondrouch, I. c., 135, 137, obr. 31, tab. 40: 2ab.
- ⁷⁷ Preidel, I. c., 190; Eggers, Import, I. c., Beilage 68.
- ⁷⁸ Radnóti, I. c., 62, tab. V: 24; tab. XXIV: 6, 9; tab. XXV: 7.
- ⁷⁹ Willers, Neue Untersuchungen, I. c., 83, obr. 50.
- ⁸⁰ Eggers, Import, I. c., Beilage 68; Lendel-Schmidt, I. c., 326, obr. 18; Raschke, I. c., obr. 7; Müller, I. c., obr. 20.
- ⁸¹ Willers, Neue Untersuchungen, I. c., 85–91; Radnóti, I. c., 64, tab. XVII.
- ⁸² Ondrouch, I. c., 22.
- ⁸³ Eggers, Import, I. c., Beilage 66, mapa 44, tab. 13; Böhm, I. c., 464; Petersen, I. c., 38, 41.
- ⁸⁴ Břeň J., *Kostrové hroby starší doby římské v Čechách*, Archeologické rozhledy V, 1953, č. 4.
- ⁸⁵ Ondrouch, I. c., 26, 27.
- ⁸⁶ Ondrouch, I. c., 26, 27; Radnóti, I. c., tab. XXVII: 4.
- ⁸⁷ Radnóti, I. c., 74, tab. VI, VII.
- ⁸⁸ Radnóti, I. c., 74.
- ⁸⁹ Ondrouch, I. c., tab. VII: 1.
- ⁹⁰ Radnóti, I. c., tab. XXVI: 4; tab. XXVII: 5; tab. XXVII: 1; tab. XXVII: 2; tab. XXVII: 6.
- ⁹¹ Boesterd M. H. P., *The bronze vessels in the Rijksmuseum C. M. Kam at Nijmegen*, 1956, 28, tab. IV, 73, tab. XVI; Werner J., *Die Bronzekanne von Kelheim*, Bayerische Vorgeschichtsblätter 20, München 1954, 60, obr. 6, 4.
- ⁹² Ondrouch, I. c., 26; Werher, I. c., 56.
- ⁹³ Ondrouch, I. c., 31; Werner, I. c., 60; Petersen, I. c., 41; Eggers, Import, I. c., Beilage 66; Chronologie, I. c., tab. I:
- ⁹⁴ Eggers, Import, I. c., Beilage 53, tab. 11.
- ⁹⁵ Radnóti, I. c., 115, 118, tab. XIII; tab. XLVII: 1, 2; tab. XLVIII: 1, str. 119.
- ⁹⁶ Ondrouch, I. c., 22–25, obr. 4, tab. 5, 5a.
- ⁹⁷ Radnóti, I. c., 116, tab. XLVII: 1, 2; tab. XLVIII: 1.
- ⁹⁸ Willer, Hemmoor, I. c., 149, 156, tab. V; 2; tab. VIII: 2; Boesterd, I. c., 65, tab. X: 225, 226; tab. XVI.
- ⁹⁹ Ondrouch, I. c., tab. 5a, obr. 4; Radnóti, I. c., tab. XLVII: 1c; tab. XLVIII: 1a; tab. XLII: 2; Novotný, I. c., obr. 6.
- ¹⁰⁰ Ondrouch, I. c., 24; Radnóti, I. c., 116; Novotný, I. c., 239; Břeň, I. c., 519; Petersen, I. c., 38.
- ¹⁰¹ Ondrouch, I. c., 23.
- ¹⁰² Radnóti, I. c., 119, 116; Ondrouch, I. c., 26.
- ¹⁰³ Eggers, Import, I. c., Beilage 52, tab. 11.

- 104 Radnóti, l. c., 133, tab. XIV; tab. XXXIX: 2; tab. XL: 1, 2.
 105 Radnóti, l. c., tab. XLI: 1, 2; tab. XLII: 4, 5.
 106 Werner, l. c., 44, 45, 46; tab. I, tab. II: 2; str. 55, 56; tab. III: 2.
 107 Radnóti, l. c., 133.
 108 Radnóti, l. c., 134, 136.
 109 Voss, l. c., 252—262; Leciejewicz, l. c., 104, obr. 7; Lendel-Schmidt, l. c., obr. 3.
 110 Voss, l. c., 262.
 111 Eggers, Import, l. c., Beilage 76, tab. 14; Pernice, l. c., tab. 10; Voss, l. c., obr. 38, 39, 43.
 112 Voss, l. c., obr. 46; Petersen, l. c., obr. 8.
 113 Leciejewicz, l. c., obr. 7.
 114 Lüer H., Creutz M., *Geschichte der Metallkunst*, Bd II, Stuttgart 1909, 34, obr. 28.
 115 Der Hildesheimer Silberfund, Katalog 1957, č. 18.
 116 Eggers, Import, l. c., Beilage 9.
 117 Werner, l. c., 51.
 118 Der Hildesheimer Silberfund, l. c., č. 7, 8, 18, Lüer, l. c., 25.
 119 Voss, l. c., 264.
 120 Voss, l. c., 258—262; Pernice, l. c., 131, 132; Lendel-Schmidt, l. c., 314; Eggers, Import, l. c., Beilage 76; Lübsow, l. c., 86; Leciejewicz, l. c., 107.
 121 Eggers, Import, l. c., Beilage 76.
 122 Eggers, Lübsow, l. c., 61, 71, 73, 96, tab. I a II.
 123 Voss, l. c., 266, obr. 50 a 51.
 124 Voss, l. c., obr. 51.
 125 Voss, l. c., obr. 50.
 126 Voss, l. c., 267, 268, obr. 52 a 53.
 127 Blume E., *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, Mannus Bibl. 8, 1912, 64, obr. 78.
 128 Blume, l. c., 65, 66, obr. 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86.
 129 Blume, l. c., 69, 68, obr. 87.
 130 Kossina G., *Das Reitergrab von Kommerau in Westpreussen*, Mannus Bibl. 14, 1922, obr. 24, 25.
 131 Günther H., *Der Goldfund von Kommerau, Kreis Schwetz, Westpreussen*, Mannus Bibl. 14, 1922, 106, 108; Kossina, l. c., obr. 28.
 132 Voss, l. c., 269, obr. 54.
 133 Voss, l. c., 269, 270; Beninger E., *Zwei germanische Funde von Wulzeshofen in Niederösterreich*, Wiener prähistorische Zeitschrift XIX, 1932, 216, 217, 222.
 134 Voss, l. c., 269, 266, obr. 49; Eggers, Lübsow, l. c., tab. II:
 135 Svoboda, l. c., 62—63.
 136 Pič, Žárové hroby v Čechách, l. c., obr. 58, tab. LVI: 7; Preidel, l. c., obr. 25; Svoboda, l. c., 65, obr. 4: 13, 15; Filip J., *Pravěké Československo*, Praha 1948, tab. 22: 18, 19.
 137 Patek E., *Verbreitung und Herkunft der römischen Fibeltypen in Pannonien*, Dissertations Pannonicæ II, 19, Budapest 1942, 112, 114, tab. XXII: 2, 3.
 138 Kovrig I., *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, Dissertations Pannonicæ II, 4, Budapest 1937, 117, tab. XIII: 133, 134, 135.
 139 Eggers, Lübsow, l. c., 94, obr. 8a, c, tab. I.
 140 Petersen, l. c., 46, obr. 9: 4.
 141 Svoboda, l. c., 64; Voss, l. c., 218, obr. 5.
 142 Eggers, Lübsow, l. c., 94.
 143 Svoboda, l. c., 63, 64.
 144 Svoboda, l. c., 64, 65; Filip, l. c., 299; Preidel H., *Germanen in Böhmen im Spiegel der Bodenfunde*, Liberec 1926, 33, 34, obr. 22.
 145 Petersen, l. c., 46.
 146 Eggers, Lübsow, l. c., tab. I, Chronologie, l. c., tab. I.
 147 Eggers, Import, l. c., Beilage 82, tab. 14, mapa 49.
 148 Ekholm G., *Orientalische Gläser in Skandinavien während der Kaiser- und frühen Merowingerzeit*, Acta Archaeologica XXVII, Kopenhagen 1956, 38, obr. 2; Kisa A., *Das Glas im Altertum*, Bd III, Leipzig 1908, 904, obr. 374.
 149 Eggers, Import, l. c., Beilage 82, 129, 150; Majewski, l. c., 94, tab. XI: 2; Kostrzewskij J., *Wielkopolska w pradziejach*, Warszawa—Wrocław 1955, 210.
 150 Kisa, l. c., Bd II, 523, obr. 212.
 151 Kisa, l. c., Bd II, 527, obr. 214, 215; Werth F., *Die Disch-sche Sammlung antiker Gläser*, Bonner Jahrbuch,
 152 Ekholm, l. c., 40: č. 71, 197, obr. V: 1402.
 153 Ekholm, l. c., 41; Filarška B., *Szkło starożytnie*, Warszawa 1952, 79.
 154 Kisa, l. c., Bd II, Bd III, 904, Ekholm, l. c., 38:
 155 Kisa, l. c., Bd II, 508.
 156 Bossert H. Th., *Geschichte des Kunstgewerbes*, Bd IV, Berlin 270; Kisa, l. c., Bd II, 508, 509, 511; Filarška, l. c., 14; Klindt O. — Jansen, *Foreign influences in Denmark's early iron age*, Acta Archaeologica XX, Kopenhagen 1949, 26.
 157 Ekholm, l. c., 40.
 158 Kisa, l. c.; Ekholm, l. c.; Filarška, l. c.
 159 Eggers, Import, l. c., Beilage 82.
 160 Ekholm, l. c., 37, 40.
 161 Kisa, l. c., Bd I, 117, 197.
 162 Eggers, Chronologie, l. c., 243, tab. I: 12a.
 163 Kisa, l. c., Bd I, 197.
 164 Eggers, Lübsow, l. c., 93.
 165 Eggers, Import, l. c., Beilage 82, mapa 49; Lübsow, l. c., 93; Raschke, l. c., 63, obr. 5: 1, 2.
 166 Leciejewicz, l. c., 104, 107, obr. 10.
 167 Eggers, Import, Beilage 82.
 168 Ekholm, l. c., 42, obr. 2c.
 169 Eggers, Import, l. c., Beilage 82; Lübsow, l. c., tab. II; Raschke, l. c., 67.
 170 Kisa, l. c., Bd I, obr. 43; Bd II, obr. 219.
 171 Kisa, l. c., 513.
 172 Ekholm, l. c., 42, 43.
 173 Filarška, l. c., 79, 11; Drexler, Bersu, l. c. 14.
 174 Kisa, l. c., Bd I, 197; Ekholm, l. c., 43.
 175 Leciejewicz, l. c., 107.
 176 Eggers, Import, l. c., Beilage 82; Lübsow, l. c., tab. II; Chronologie, l. c., 228, 243.
 177 Petersen, l. c., 38, obr. 9: 15.
 178 Raschke, l. c., 62, obr. 8; Lendel-Schmidt, l. c., 310, obr. 19.
 179 Eggers, Lübsow, l. c., 61; Pernice, l. c., 141, obr. 9.
 180 Leciejewicz, l. c., 104, obr. 6.
 181 Eggers, Lübsow, l. c., 100.
 182 Leciejewicz, l. c., 110.
 183 Willers, Hemmoor, l. c., 88.
 184 Kunkel, l. c., 120.
 185 Willers, Hemmoor, l. c., 89, 90, 91.

¹⁸⁶ Sage G., *Gewebereste an vorgeschichtlichen Eisengeräten in Schlesien*, Altschlesien 4, 1932/33, 77, 78.

¹⁸⁷ Willers, *Hemmoor*, I. c., 92; Voss, I. c., 212.

¹⁸⁸ Eggers, *Lübsow*, I. c., 104.

¹⁸⁹ Eggers, *Import*, I. c., 106, 110, 153, 81, 143, 111, 119, 95; *Lübsow*, I. c., tab. I.

¹⁹⁰ Willers, *Neue Untersuchungen*, I. c., 28, 29; Filip J., *Obchodní styky Čech s Římem v době Augustové a*

problém mocenského střediska tehdejších Čech, Archeologické rozhledy IV, 1952, č. 2, 152, 153; Ekholm G., *Die Einführung von Bronzeschüsseln der römischen und frühmerowingischen Zeit nach Skandinavien*, Altschlesien 5, 1934, 252.

¹⁹¹ Eggers, *Import*, I. c., 36, 37.

¹⁹² Eggers, *Chronologie*, I. c., 198, 206.

Gräber aus der römischen Zeit in Zohor

Ludmila Kraskovská

Die Gemeinde Zohor, Bezirk Bratislava-Land, liegt am linken Ufer des Marchflusses und hat die geographische Lage $48^{\circ} 19'$ nördl. Br. und $43^{\circ} 39'$ östl. L. von Greenwich. Die Fundstelle liegt zwischen Zohor und der Bahnstation Devínské Jazero, beiläufig 2 km von Zohor entfernt in der Flur „Piesky“. Es ist eine sanfte Erhöhung, wo in der neuen Schottergrube mehrere Gräber aus der römischen Zeit mit reichen Beigaben gefunden wurden. (Abb. 1).

Das Grab 1 ergruben im J. 1949 Arbeiter. Erhalten blieben 2 *Bronzekasserollen*, welche V. Ondroučh in seiner Arbeit *Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku* beschrieben hat.

Das Grab 2 wurde im Dezember des J. 1956 gefunden, erhalten blieb lediglich ein grosses *Bronzegefäß*. Dieses Grab war etwa 500 m südlich vom Grab 1 entfernt.

Das Grab 3 entdeckte man im Juni des J. 1957 im südlichen Teil der Schottergrube. Der dortige Wächter übergrab dem Slovenské múzeum 3 *Bronzegefässe* und 3 *Glasschalen*. Ende Juni dieses Jahres gewann das Slovenské múzeum aus Stupava eine *Schale aus Millefioriglas* und eine *Bronzekasserolle*, die aus diesem Grab stammen.

Ende Juni 1957 brachte der Wächter Bruchstücke einer Schale aus grünem Glas, die als Streufund bezeichnet ist.

Das Grab 4 wurde im Sommer des J. 1957 ausgegraben, wann es war, wissen wir nicht genau. Aus dem Grab wurden 4 *Bronzegefässe*, eine *glasschale*, ein *Tongefäß* und 2 *Messer* gerettet.

Das Grab 5 entdeckte man im September des J. 1957. Der Bagger erfasste und beschädigte 2 *Bronzegefässe*, die dann dem Slovenské múzeum übergeben worden sind. Am nächsten Tag luden hier Angestellte des JRD (Einheitliche Bauerngenossenschaft) in Stupava F. Horváth und W. Ga-wola Schotter und als sie auf Denkmäler stiessen,

deckten sie das ganze Grab ab. Die Finder liefer-ten dem Slovenské múzeum folgende Denkmäler ab: einen goldenen *Armring*, zwei *Silberfibeln*, 2 *Silberbecher*, 6 *Bronzegefässe* und eine *Bronzeschere*.

Die Gräber 3, 4 und 5 lagen im Südtel der Schottergrube verhältnismässig nahe beieinander.

Beschreibung der Gräber und Funde

Grab 1: Skelettgrab, Tiefe etwa 200 cm: 1. *Bronzekasserolle* mit rundem Loch (Abb. 2, 3), 2. *Bronzekasserolle* vom Gödaker Typ (Abb. 4, 5), 3. eine zerfallene *Eisenschnalle*. Die Beschreibung siehe bei V. Ondroučh.

Grab 2: 1. *Bronzeimer* von doppelkonischer Form mit trichterförmig ausladendem Mündungsrand, am Rand 2 Bruchstücke einer Öse mit dreieckigem, mit einer Niete befestigtem Beschlag. Der Bügel fehlt. H. 37 cm, Mdm. 28 cm, Bdm. 36 cm, Stfl. 20,5 cm, (Abb. 6, 7). Aussen war das Gefäß mit Russ bedeckt, am Bauchteil hafteten Gewebereste (Abb. 8).

2. Am Innenboden fanden sich 2 Bruchstücke einer *Bronzefibel*. Ein Teil des Fusses mit kugeligem Abschluss und Nadelrast, H. 1,1 cm, L. 1,9 cm. Das Bruchstück der Nadel 1,3 cm lang. Die Bruchstücke der Fibel waren durch Feuerinwirkung beschädigt (Abb. 9).

Grab 3, Tiefe etwa 150 cm. Beim Kopf lagen *Bronzegefässe*.

1. *Bronzeimer* von fast kugeliger Gestalt mit gerader Standfläche, trichterförmig ausladendem Rand. Am Rand sind zwei Ösen angenietet. Der halbkreisförmige Bügel endet mit zwei Haken. H. 20,3 cm, Mdm. 18,7 cm, Bdm. 23,5 cm, Stfl. 15,5 cm, Spannweite des Bügels 19 cm (Abb. 10, 11).

2. Tiefe und steilwandige *Bronzekasserolle*. Am

Boden sind 4 plastische Ringe um eine Niete. Der flache Griff mit kreisförmigem Abschluss hat am Ende ein rundes Loch. Den ganzen Griff säumt ein Perl muster. Die Kasserolle ist innen verzinkt. H. 12,5 cm, Mdm. 19,2 cm, Stfl. 11,8 cm, L. des Griffes 16,8 cm, Durchmesser des Abschlusses 6,7 cm (Abb. 12—15). An den Außenwänden scheinen Gewebeabdrücke zu sein.

3. *Bronzesieb* von halbkugeliger Form mit ausladendem Mündungsrand. Das Gefäß ist mit runden Löchern durchbohrt; auf der Standfläche ist eine Rosette, oben ein Band S-förmiger Motive und unter dem Rand ein Mäanderstreifen. Der flache ruderförmige Griff hat am Ende einen Stempel mit dem Namen: ILLIOMARVS F., wobei die Buchstaben MA, RV in Ligatur geschrieben sind. H. 10 cm, Mdm. 16 cm, L. des Griffes 24 cm, Br. 5,6 cm (Abb. 16—19).

4. *Bronzekelle*, halbkugelig mit ausgezogenem Mündungsrand. Der stabförmige Griff ist mit einem Knopf abgeschlossen. Am Boden des Gefäßes sind Gewebeabdrücke zu sehen. H. 5,5 cm, Mdm. 10 cm, L. des Griffes 20 cm, Br. 2,5 cm, 1,8 cm (Abb. 20, 21).

5. *Schale* aus blauem Millefioriglas, von der Form eines Kugelabschnittes. Unter dem Mündungsrand sind 18 plastische Rippen verteilt, die vertikal zur Standfläche gerichtet sind. Auf dem dunkelblauen Glas sind weiße und hellblaue Ornamente in der Form von gefalteten Bändern. H. 4,8 cm, Mdm. 17 cm, Stfl. etwa 6 cm (Abb. 22).

6. *Schale* aus blauem Millefioriglas, eine Hälfte erhalten. Es ist das Paar zur oben beschriebenen Schale. H. 4,8 cm, Mdm. 16,8 cm (Abb. 23).

7. *Schale* aus hellblauem durchsichtigem Glas von halbkugeliger Form. Unter dem Rand sind im ganzen 17 plastische Rippen. Die Mehrzahl von ihnen führt senkrecht zur Standfläche. H. 7,2 cm, Mdm. 13,7 cm, Stfl. etwa 7 cm (Abb. 24, 24a).

8. *Schale* aus hellblauem durchsichtigem Glas, beiläufig ein Viertel ist erhalten. Es ist das Paar zur oben beschriebenen Schale. H. 7,2 cm (Abb. 25).

G r a b 4. Die Beschreibung der Denkmäler gibt T. Kolník auf Seite 144—150.

G r a b 5: Tiefe etwa 200 cm. Angeblich war das Grab von W—O orientiert. Vom menschlichen Skelett erhielt sich lediglich ein mit grüner Patina bedeckter Zahn. Die Finder berichteten, dass im Grab Holzspuren sichtbar gewesen sind, einige Späne blieben erhalten. Das Holz hat auf einer Seite einen grünen Patinaüberzug. L. des Holzbruchstückes 9,5 cm, Br. 2,5 cm. Im Grab fanden

sich Metallgefässe und Schmuck aus Edelmetall.

1. *Bronzesitula*, durch den Bagger vernichtet. Der konische Unterteil geht mit gerader Schulter in einen zylindrischen Hals über. An den Außenwänden sind gravierte Kreise. Am Hals sind Spuren von angelöteten Attachen und auf der Standfläche Spuren von Standfüßen. Wahrscheinlich gehörten zur Situla 3 massive Standfüsse. Länglicher Fuss mit 2 Löchern, mit Ritzornament verziert. L. 5,8 cm, Br. 2 cm, H. der Situla 26 cm, Mdm. 19 cm, Stfl. 16,5 cm (Abb. 26, 27, 28).

2. *Bronzeimer*, durch den Eagger vernichtet, Ösen und Bügel gerieten in Verlust. Der bauchige Gefässkörper verschmilzt mit dem Hals, dessen Rand ausgezogen ist. Auf der Standfläche sind plastische Ringe und an den Stellen, wo die Standfüsse angelötet waren, erhielt sich ein halbmondformiger Fuss, L. 6,6 cm, Br. 2,4 cm (Abb. 31). H. des Eimers etwa 25 cm, Mdm. ca 16 cm, Stfl. 13,5 cm (Abb. 29, 30).

3. *Grosses Bronzebecken*, halbkugelig mit niedrigem Fuss. Mündungsrand waagrecht und gewulstet. Unter ihm sind Spuren zweier fester Griffe. Es erhielt sich einer von omegaformiger Gestalt mit drei Ringen in der Mitte und der ist mit Tierköpfen auf gebogenen Hälsen abgeschlossen, L. 17 cm, H. 7,5 cm (Abb. 34, 35). Am Boden des Fussbeckens sind 3 Ringe mit einer Niete in der Mitte. H. 16 cm, Mdm. etwa 39 cm, Durchmesser des Fusses 10,5 cm, H. 1,5 cm. Das Gefäß ist beschädigt (Abb. 32, 33). Das Fussbecken war innen mit einem dünnen Leder von dunkelbrauner Farbe belegt. Eine Seite des Leders ist ausgearbeitet und weist einen Überzug von Bronzepatina auf, die andere ist behaart. Ein grösseres Lederstück von 23×18 cm Grösse (Abb. 36).

In dem Becken waren 2 Stücke von gröberem ausgearbeitetem Leder, das grössere Stück 6,7×3,5 cm gross, etwa 1 cm dick und trägt Abdrücke vielleicht einer Metallschnalle (Abb. 37).

4. *Bronzekanne* mit enger Mündung, konischem Körper mit gerader Schulter und breiterem Schnabel. Eine Einschnürung verbindet den Gefässkörper mit dem gewölbten Fuss, an dessen Unterseite Ringe und eine Niete sind. Der hochgezogene, weitlichtige Bandhenkel endet mit einem Protom eines katzenartigen Tieres. Die waagrecht ausgestreckten Pfoten sind an den Rand angenietet. Den Mittelteil des Henkels zierte ein Pflanzenornament und unten ist er mit einem plastischen Frauenkopf abgeschlossen (Mänade). H. 19,3 cm, Mdm. 3 cm, Bdm. 10 cm, Durchmesser des Fusses 5,5 cm (Abb. 38—41).

5. *Schale* mit Griff, von tellerförmiger Gestalt, mit niedrigem Fuss. Die Mitte der Schale ist erhaben, die Standfläche mit einem Ring und einer Niete verziert. Unter dem Rand ist der massive Griff angelötet, der mit 4 Riefenpaaren verziert und mit einem plastischen Hundekopf mit halbgelöstem Maul abgeschlossen ist. H. 3,9 cm, Mdm. 19,8 cm, Dm. des Fusses 7,3 cm, L. des Henkels 13,8 cm, Dm. des Henkels 2 cm (Abb. 42—45).

Im Inneren der Schale waren Lederreste mit Gewebespuren (Abb. 46).

6. *Bronzekanne*. Der eiförmige Körper ist durch eine Rille vom trichterförmig erweiterten Hals abgesetzt. Am Bodenrand ist ein angelöteter plastischer Ring. Der Henkel geht oberhalb des Randes in zwei Voluten über, an den Rand ist er mit Hilfe zweier Schwanenköpfe angelötet, die von zwei Spiralen überdeckt sind. Unten endet der Henkel mit zwei Voluten und ist an den Bauchteil mit 3 Nieten befestigt, unter ihm ist ein plastisches Blatt einer Weinrebe. H. 22,6 m, Mdm. 8,6 cm, Bdm. 13 cm, Stfl. 7,8 cm (Abb. 47—51).

7. *Bronzekelle* von halbkugeliger Gestalt mit stabförmigem Griff. Der Unterteil der Schale ist vernichtet, die Hälfte des Griffes abgebrochen. Mdm. 10,2 cm, L. des Griffes 14,5 cm (Abb. 52—54).

8. *Bronzesieb*, halbkugelig, mit ausladendem Mündungsrand. Die Durchlöcherung des Gefäßes ist ornamentartig durchgeführt: am Boden eine Rosette, höher ein Mäanderstreifen. Der stabförmige Griff endet mit einem Knopf. H. 5,7 cm, Mdm. 10 cm, L. des Griffes 20,5 cm, Br. 2,2 cm (Abb. 55—58).

Das Sieb passt in die höher beschriebene Kelle, so dass es ein Gefäßpaar darstellt.

9. *Silberbecher*. Der schalenartige Teil hat die Form eines Kugelabschnittes, am Boden ist ein plastischer Ring. Zwei halbkreisförmige, leicht hochgezogene Henkel verzweigten sich oben in 2 Ausläufer, die an den Rand angelötet waren, unten waren sie herzförmig abgeschlossen und an den Unterteil des schalenartigen Teiles angelötet. H. 6,7 cm, Mdm. 13 cm, Dm. des Fusses 6 cm, Gewicht 353 g, Silbergehalt 900/1000 Ag (Abb. 59, 60, 61).

10. *Silberbecher* von derselben Form und Größe, H. 6,4 cm, Mdm. 12,9 cm, Dm. des Fusses 6 cm. Gewicht 331,8 g, Silbergehalt 900/1000 Ag.

11. Goldener *Armring*, spiralförmig gewunden, an den Enden gekantet, wobei die Unterseite glatt ist und die anderen 3 Seiten eine Verzierung von

einem eingestempelten Kreis mit Punkt und Kerbschnitt trugen. Die Enden des Armrings waren plastisch modelliert und angelötet. Auf der halbkreisförmigen Basis ist ein vasenförmiges Glied, ganz am Ende ein ovales Glied mit Umsäumung, beide Glieder sind mit Ringen verziert. Dm. des Armrings 9 cm, L. der plastischen Enden 2,5 cm, Br. 1,8 cm, Dm. des Stäbchens 0,8 cm, Gewicht 304,7 g, Goldgehalt 770/1000 Au (Abb. 62, 63).

12. Silberne *Trompetenfibel*, eingliedrig. Der mit eingeritzten Dreiecken verzierte Bügel hat einen diskoiden Knoten, der Fuss einen gegliederten Fussabschluss. Die dreieckige Nadelrast ist ornamentiert. Die lange Spirale hat 16 Windungen. Die Nadel ist abgebrochen. H. 2 cm, L. 4,2 cm, Br. der Windung 3,1 cm (Abb. 64).

13. Silberne *Trompetenfibel*, eingliedrig, nur etwas kleiner. H. 1,7 cm, L. 3,5 cm, Br. der Windung 2,5 cm (Abb. 65).

14. Bronzeschere, eine sogenannte Schäferschere, eine Hälfte erhalten. Die Schneide der konischen Form ist an der Kurzseite mit Kerbschnitt abgeschlossen und mit Kreisen verziert. L. 17,5 cm, Br. 1,8 cm (Abb. 66).

Streufunde:

1. Tiefe *Schale* aus grünem Glas von halbkugeliger Gestalt. Unter dem Mündungsrand sind plastische Rippen verteilt, die größtenteils schräg zur Standfläche führen. H. 7,2 cm, Mdm. 13,8 cm, Stfl. etwa 7 cm (Abb. 67). Beiläufig ein Viertel der Schale fehlt. Es kann vorausgesetzt werden, dass die vereinzelt gefundene grüne Glasschale aus dem Grab 4 gestammt und das Paar zum dortigen Gefäßchen gebildet hat.

2. Ein kleines *Eisenmesser* brachten die Arbeiter in die JRD-Kanzlei, geriet dort jedoch in Verlust.

Analyse der Denkmäler

Bronzegefässe

Bei der Aufgliederung der Bronzegefässe in Typen und der Zuweisung der einzelnen Typen halte ich größtenteils an der Gliederung H. J. Eggers' fest.

Die *Situla*, ein Eimer mit abgesetztem Hals, gehörte den Ausmassen nach zu Eggers' Typ 24. Eine Analogie stellt ein Fund aus Vysoká dar, wo eine ähnliche, ganze Situla geborgen worden ist. Von der Situla wurde ein Abguss angefertigt, der nachträglich dann auf der Scheibe abgedreht wur-

de, die Standfüsse sind in einer Gussform hergestellt worden. H. Eggers behauptet, dass die Situla vom Typ 24 ausschliesslich in die Stufe B₁ gehört hat. Die Situla aus Zohor kann als ein capuanisches Erzeugnis angesehen und in die 1. Hälfte des I. Jhd. datiert werden.

Der zweite Eimer aus Grab 5 gehört zu H. Eggers' Typ 26, der ihn Situla mit verschliffener Hals- und Schulterpartie nennt. Analogien bieten die Situlen aus einem Grab in Døllerup (Dänemark), die je 3 halbmondförmige Standfüsse hatten. H. Eggers wies den Typ 26 der Stufe B₂ zu. Die Situla mit verschliffener Hals- und Schulterpartie war ein in die Zeit von 50—150 datiertes Erzeugnis von italischen Werkstätten.

Die Eimer von bauchiger Form, von H. Eggers als Östlandtyp bezeichnet, werden durch 3 gefundene Stücke repräsentiert. Die Eimer aus den Gräbern 3 und 4 gehören zu Eggers' Typ 40 und hängen mit der Stufe B₂ zusammen. Viele solcher Eimerfunde sind aus Pannonien bekannt. Der grosse Eimer aus Grab 2 vertritt am ehesten Eggers' Typ 38, den er in B₁ stellt. Eine Analogie besitzen wir in Dobřichov—Pičhora. Die bauchigen Eimer sind aus Bronzeblech getrieben. Die Östland-Eimertypen stammten aus italischen Werkstätten, jüngere niedrigere Formen dürften in den Provinzen hergestellt worden sein. Der grosse Eimer gehörte in die 1. Hälfte des I. Jhd. Die kleineren Eimer wurden in die J. 50—150 datiert.

Das Fussbecken mit festen Griffen, die mit Tierköpfen abgeschlossen waren, gehört zu Eggers' Typ 100. Das Becken ist zusammen mit dem Standfuss gegossen und nachher abgedreht worden, das Herstellungszentrum war in den capuanischen Werkstätten in Italien. Auf Grund der Tierköpfe kann es eher in die Stufe B₂ datiert werden.

Die Kasserolle repräsentiert den Typ mit rundem Loch auf rundem Griffabschluss. Analogien sind uns im Fund aus Vysoká bekannt und weitet uns dem benachbarten Pannonien. Die Kasserolle wurde auf die Weise hergestellt, dass sie gegossen und dann abgedreht wurde. Ihr Ursprung lag im capuanischen Werkstättenkreis. Da die Kasserolle keinen Stempel hatte, vertritt sie eher Eggers' Typ 140, der in die Stufe B₁, d. h. in die 1. Hälfte des I. Jhd. datiert wird.

Im Grab 5 erhielt sich ein Gefäßpaar — die Kelle und das Sieb, doch waren im Grab 3 die Kelle und das Sieb in der Form des Griffes und in den Ausmassen voneinander abweichend.

Die Kellen aus Grab 3 und 5 hatten einen stabförmigen Griff, so dass sie zu Eggers' Typ 162 gehören. Analogien finden wir für sie im Fund aus Vysoká. Die Kellen waren aus Bronzeblech getrieben und abgedreht, der Griff wurde nachträglich angelötet. Diese Form entstand im capuanischen Werkstättenkreis.

Das Sieb aus Grab 5 mit seinem stabförmigen Griff gehört auch zu Eggers' Typ 162. Herstellungsart und Ursprung war derselbe wie bei der Kelle. H. Eggers datiert den Typ 162 hauptsächlich in die Stufe B₂, das bedeutet in die J. 50—150. An Hand des Fundes aus Vysoká datiere ich die Stücke aus Zohor in die 2. Hälfte des I. Jhd.

Das Sieb aus Grab 3 mit dem ruderförmigen Griff gehört zu Eggers' Typ 160. Viele derartige Funde treten uns aus Böhmen und Pannonien entgegen. Eine Analogie des Ornamentes befindet sich auf dem Sieb aus Pompeji. Das Gefäß aus Zohor ist das einzige mit dem Stempel ILLIOMARVS F. Im Stempelverzeichnis H. Willers' und A. Radnótis ist dieser Name nicht vorhanden. Nach dem Klang des Namens dürfte es ein gallischer Meister gewesen sein. H. Eggers wies diese Siebe der Stufe B₂ zu, so dass das Sieb aus Zohor in die Jahre zwischen 50—150 datiert werden kann.

Die Schale mit Griff nennt V. Ondrouč Opferschale — Patera. Analogien haben wir in den Funden aus Vysoká: die Gefäßform mit Umbo, der Abschluss des Griffes mit einem Hundekopf und die Ausmasse. Für den plastischen Hundekopf finden wir weitere Analogien in Pannonien bei A. Radnóti. Die Opferschale wurde gegossen, der Griff wurde gesondert gegossen und dann angelötet. Sie ist in italischen Werkstätten hergestellt worden, obwohl sie nach der territorialen Ausbreitung auch einen anderen Ursprung haben konnte. Nach H. Eggers wäre es der Typ 155, der ausschliesslich in B₁ datiert wird. Die Patera aus Zohor ist in die Zeit zwischen 0—50 zu datieren.

Kanne mit Tierprotom. A. Radnóti hält diese Form für einen Krug mit schmalem Schnabel und einem Tierprotom am Henkel. Analogien kennen wir aus dem Fund in Vysoká: gleiche Ausmasse, doch eine andere Verzierung des Henkels. In Pannonien fanden sich solche Kannen mit Protomen verschiedener Tiere, doch existiert keine Analogie zum katzenartigen Tier auf der Kanne aus Zohor. Wahrscheinlich war es ein Panther, nach den Tieren auf den Eimern vom Hemmoorer Typ zu schliessen. Am unteren Ende des Griffes war ein

Frauenkopf, etwa eine Mänade. Die Kanne ist gegossen und dann abgedreht worden. Nach A. Radnóti's Ansicht, sind sie in süditalischen Werkstätten erzeugt worden. Auf Grund der Kannen aus Vysoká und aus Pannonien kann die Kanne aus Zohor in das I. Jh. datiert werden, nach der Opferschale in die 1. Hälfte des I. Jh. (Es war eine Garnitur). Die zweite Kanne hat ebenso keine Analogie bei H. Eggars. Bei Radnóti ist es der Typ 77, den er als gegliederten Krug mit Henkel beschreibt. In den Funden aus Pannonien haben wir wohl Analogien für die Form der Kannen, (Keszthely – Újmajor, Siscia) aber nicht für das Pflanzenornament. Die Kanne aus Kelheim hat dieselbe Verzierung des Henkels (Schwanenkopf und Blätter), die Attache der Schale aus Karlstein hat ähnliche Blätter. Die Kanne aus Zohor ist im Ganzen gegossen worden, der Henkel gesondert, der dann angelötet wurde. Sie kann als italische Arbeit betrachtet werden. Nach dem Fund in Keszthely – Újmajor und der ornamental Elementen von altertümlicher Prägung weisen wir die Kannen der 1. Hälfte des I. Jh. zu.

Die *Silberbecher* kommen in Gräbern vor, doch besitzen die Zohor-Becherformen keine Analogien unter den Funden. Alle gefundenen Becher hatten ein Ornament, doch waren jene aus Zohor glatt. Ähnliche hochgezogene Henkel hatten die Becher aus dem Hortfund in Bernay. Das altertümliche Element war der herzförmige Henkelabschluss. Die Silberbecher wurden gegossen und abgedreht, die Henkel und Standfüsse sind gesondert gegossen worden. Ihre Herkunft ist etwa in den süditalischen Kunsthandswerkszentren zu suchen. Nach der einfachen geschmackvollen Form datieren wir sie in die 1. Hälfte des I. Jh.

Schmuck aus Edelmetall

Der *goldene Armring* hat in den Grabfunden kein Gegenstück. Es fanden sich dort goldene Fingerringe, Anhänger, Fibeln, die verwandtesten Analogien sind 2 goldene Armringe aus Dänemark – aus Villerup und Vittskövle. Alle 3 Stücke haben dieselbe spiralförmige Gestalt, sind aus gerundetem Stäbchen gefertigt, an den Enden verziert und haben einen ähnlichen plastischen Abschluss und ornamentale Motive (eingestempelte Ringe und Kerbschnitt). Sie können als eine Schmuckgruppe angesehen werden. Die zweite Armbandgruppe war in Polen und Deutschland verbreitet. Beim Vergleich mit dem Armring aus

Zohor ist beim I. Typ eine gewisse Übereinstimmung in der Form zu beobachten, beim II. und III. Typ ist ein ähnlicher plastischer Abschluss, doch sind die letztgenannten bandförmige Armbänder. O. Voss hält die Armringe aus Villerup und Vittskövle für norische Arbeit, infolgedessen suchen wir die Herkunft des Armrings aus Zohor auch in der Provinz Noricum. Der Armring aus Zohor vertritt einen der ältesten Typen, der als Grundlage für die Entwicklung weiterer Formen gedient hat. O. Voss datiert die dänischen Armringe in das I. – II. Jh. Der Armring aus Zohor kann an die Wende des I. und II. Jh. gestellt werden, grob in die Stufe B₂.

Die *Silberfibeln* gehören beide zu den Trompetenfibeln, sie hatten dieselbe Form und Verzierung. Analogien finden wir in Böhmen (Dobřichov – Pičhora), in Dänemark (Dollerup). B. Svoboda sucht die Herkunft der Trompetenfibeln in den Provinzen und datiert sie an die Wende des I. und II. Jh., am spätesten in die 1. Hälfte des II. Jh. H. Eggars datiert die Trompetenfibeln in die Stufe B₁. Die Fibeln aus Zohor können am spätesten an den Anfang des II. Jh. datiert werden.

Glasgefäße

Schalen aus Millefioriglas. Nach der Aufgliederung H. Eggars' ist es der Typ 181. Analogien sind im Fund von Espe (Dänemark). Die Vorräte zu den Schalen mit Rippenverzierung sucht G. Ekholm in den Metallgefassen und vermutet, dass das Erzeugungszentrum dieser Schalen in Rom gewesen sein dürfte. Die Blütezeit der Erzeugung fällt in die 1. Hälfte des I. Jh. Auch H. Eggars datiert die Schalen des Typs 181 in die Stufe B₁. Die Schalen aus Zohor sind ein seltener römischer Import und wurden in der 1. Hälfte des I. Jh. etwa in den Werkstätten Roms hergestellt.

Schalen aus durchsichtigem Glas von blauer und grüner Farbe haben eine tiefere, halbkugelige Gestalt, nach H. Eggars ist es der Typ 183, genannt Typ Store-Dal. G. Ekholm hält den Typ Store Dal für jünger als die Schalen aus Millefioriglas. H. Eggars stellt den Typ 183 in B₂ und datiert ihn in die Zeit um 50–100. Die Schalen aus blauem und grünem Glas hatten die gleiche Form und dieselben Ausmassen, sodass sie etwa aus einem Zeitabschnitt stammten. Sie können in die 2. Hälfte des I. Jh. datiert werden. Ob sie aus rheinischen oder italienischen Glashütten stammen, ist unklar.

Bronzeschere. Nach H. Eggers trugen die Scheren der Stufe B₁ eine Verzierung und die Scheren der Stufe B₂ waren unverziert. Die verzierte Schere aus Zohor gehört deshalb in die Stufe B₁ und wird in die Zeit um das J. 0–50 datiert.

Gewebereste

Auf dem Eimer des Grabes 2 waren angeklebte Reste eines frei gebundenen Leinens.

Auf der Kasserolle und Kelle des Grabes 3 waren nur Gewebeabdrücke. Auf der Patera des Grabes 5 waren aussen Reste eines feinen Leinens. Auf dem Leder aus dieser Schale waren Abdrücke eines feinen Gewebes.

Eine Übersicht über die Geweberestefunde auf den Eimern lieferte H. Willers. Danach dürfte der Eimer aus Grab 2 etwa in ein grobes Leinen eingehüllt gewesen sein. Weil innen Bruchstücke einer von Feuer angegriffenen Fibel waren, setze ich voraus, dass es eine Urne war.

Lederreste

Lederreste erhielten sich im Grab 5. In dem Fussbecken war ein auf einer Seite fein ausgearbeitetes und auf der anderen mit Tierhaar belassenes Lederstück.

Die Reste von grobem Leder und Fetzen eines feinen Leders aus der Opferschale wurden wegen des schlechten Erhaltungszustandes nicht bestimmt.

Holzreste

Holzbruchstücke aus Grab 5 bestimmte E. Krippel mit Sicherheit als Eiche (*Quercus sp.*).

Bestattungsritus

Grab 1 war mit Sicherheit ein Körpergrab, Grab 2 wahrscheinlich ein Brandgrab. Grab 3 war nach Angaben des Wächters ein Körpergrab. Von Grab 4 behauptet J. Lipář, dass dort ein Skelett lag. Aus Grab 5 erhielt sich ein menschlicher Zahn, so dass es ein Körpergrab war. Wir kennen auf dem Gräberfeld in Zohor 5 Gräber, davon waren 4 Körpergräber und eines ein Brandgrab.

Schlussfolgerungen

Wenn wir die Ergebnisse der Analyse der einzelnen Typen zusammenfassen und die Funde

nach der Provenienz aufgliedern, entstehen zwei Denkmälergruppen: italische und provinziale Erzeugnisse. Vom Grossteil der Bronzegefässer ist die Herkunft in Italien zu suchen. Für einige Typen kann ausgesprochen der capuanische Werkstättenkreis angeführt werden: für die Situla, das Fussbecken mit festem Griff, die Kasserolle mit rundem Loch, die Kellen und Siebe mit stabförmigem Griff. Für die weiteren Stücke verbleibt die rahmenmässige Bestimmung von italischer Herkunft: die Situla mit verschliffener Hals- und Schulterpartie, der grosse Eimer, beide Kannen, wahrscheinlich auch die Opferschale. Ausser den Bronzegefässen wurde in Italien auch die Schale aus Millefioriglas hergestellt und mit grösster Wahrscheinlichkeit stammen auch die Silberbecher von dort.

Die Denkmäler der zweiten Gruppe hatten ihren Ursprung in den römischen Provinzen. Von einigen kann gesagt werden, dass sie provinziale Erzeugnisse waren, doch ohne nähere Fundortangabe: die kugelförmigen Eimer und Silberfibeln. Als gallische Erzeugnisse führt V. Ondrouč die Kasserolle vom Götäker Typ und die kleinere Kasserolle aus Grab 1 an. Als gallisches Erzeugnis dürfte wahrscheinlich auch das gestempelte Sieb gelten. Möglich, dass im rheinischen Werkstättenkreis die Schalen aus durchsichtigem Glas hergestellt worden sind. Der goldene Armmring entstand im Nachbargebiet, in der Provinz Noricum.

Die Gräber aus Zohor gehörten nach ihrem Inventar zur sogenannten Lübsow-Gruppe der reichen Gräber aus der älteren römischen Zeit, die Eggers ausgearbeitet hat. Wenn wir die Funde anderer Grabkomplexe mit den Grabverbänden aus Zohor vergleichen, so sehen wir, dass nach diesen Gefässtypen und ihrer Auswahl an Denkmälern Gräber aus Polen am verwandtesten sind (Wiechuta und Łęg Piekarski), die in die Stufe B₁ datiert sind.

Die Forscher suchten den Weg, auf welchem die römischen Importe in diese entlegenen Gebiete im Norden Europas gelangt sind. Sie urteilten gewöhnlich, dass die römische Ware aus Aquileja über Carnuntum in unser Gebiet gelangt ist und dann längs der Flüsse Elbe und Oder weiter nach Norden durchsickerte. H. Eggers vermutet, dass die Funde an einigen Stellen in der Nähe des römischen Limes konzentriert waren, er erwähnt die mährische Gruppe an der Donau in der Nähe von Carnuntum, das als Ausgangspunkt für den Fernhandel gedient hatte.

Die Herkunft der Denkmäler aus Zohor war mannigfältig, auch ihre chronologische Zuweisung ist nicht einheitlich. Nach H. Eggars¹ neuerer Aufgliederung gehören in seine Stufe B₁, d. h. in die 1. Hälfte des I. Jh. folgende Gegenstände: die Situla, der grosse Eimer, die Kasserolle mit rundem Loch, die Opferschale, beide Kannen, die Silberbecher, die Schale aus Millefioriglas und die Bronzeschere. Aus der Stufe B₂, aber noch aus der 2. Hälfte des I. Jh. stammten die Kellen und das Sieb mit stabförmigen Griff, die Schalen aus durchsichtigem Glas. In die Stufe B₂ gehören ohne nähere Bestimmung die Situla mit verschliffener Hals- und Schulterpartie, die kugelförmigen Eimer, etwa das Fussbecken, das Sieb mit Stempel und der goldene Armring. Aus der 1. Hälfte des II. Jh. stammten die Kasserolle aus Grab 1 und dem Anfang des II. Jh. können die Silberfibeln zugewiesen werden. H. Eggars kam zu dem Schluss, dass weder die örtlichen Erzeugnisse, noch die römischen Importe lange in Umlauf waren, sodass die Zeit zwischen Herstellung und Grablegung der Denkmäler nicht gross ist.

Die Datierung des Gräberfeldes

Das Grab 1 datiert V. Ondroučh in die 1. Hälfte des II. Jh. Das Grab 2 wird durch den Eimer in die 1. Hälfte des I. Jh. gestellt. Das Grab 3 gehört im allgemeinen in die Stufe B₂, das Grab 5 an den Anfang des II. Jh. Es liegt hier eine gleichmässige Verteilung in die Stufen B₁ und B₂ vor, so dass der ganze Verband von der 1. Hälfte des I. Jh. nicht weit entfernt war. Auf Grund der alttümlichen Formen und silbernen Trompetenfibeln datieren wir das Grab 5 an den Anfang des II. Jh. Die Gräber 3, 4 und 5 können an den Anfang des II. Jh. datiert werden. Das Grab 1 gehörte in die 1. Hälfte des II. Jh. und lag etwa 500–600 m nördlich vom Grab 2.

Wenn die Denkmäler aus dem Gräberfeld in Zohor mit dem Inventar anderer Fundstellen der älteren römischen Zeit verglichen werden, so geht daraus hervor, dass die Gräber aus Zohor zu den reichsten Gräbern der Lübsow-Gruppe gehören (die Menge von Bronze- und Glasgefäßen, der goldene Armring) und unter den publizierten Funden einen Ehrenplatz einnehmen.

Übersetzt von Berta Nieburová

1 2

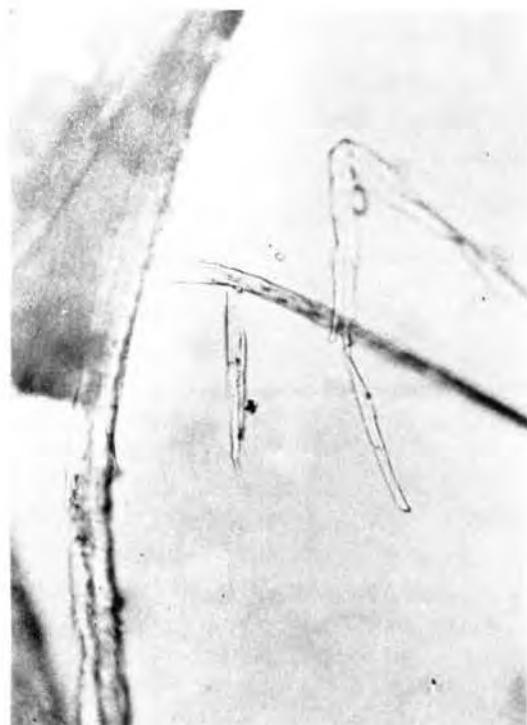
3 4

5 6

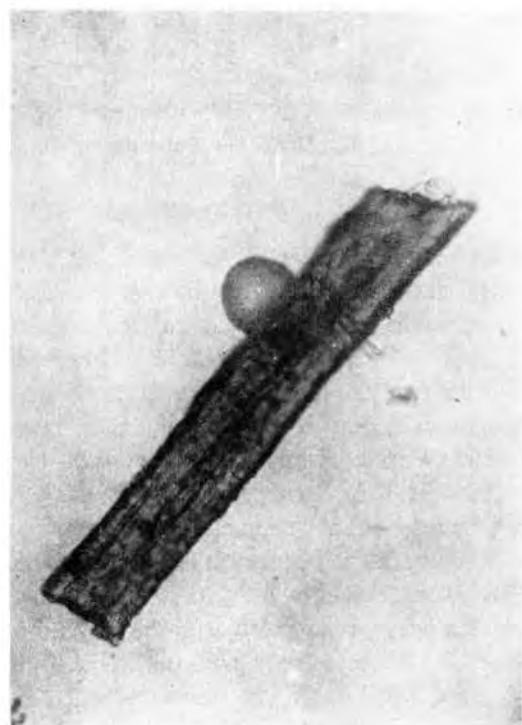
Tabuška I. Zohor. Č. 1 — zber — miska zo zeleného skla. — Streufund — Schale aus grünem Millefioriglas; č. 2 — hrob 3 — miska z modrého skla. — Grab 3 — Schale aus blauem Glas; č. 3 — hrob 3 — miska zo skla millefiori, pohľad z boku. — Grab 3 — Schale aus Millefioriglas, Seitenansicht; č. 4 — hrob 5 — strieborný pohár. — Grab 5 — Silberbecher; č. 5 — hrob 3 — miska zo skla millefiori — pohľad zdola. — Grab 3 — Schale aus Millefioriglas, Blick von unten; č. 6 — hrob 5 — zlatý náramok. — Grab 5 — Goldener Armring.

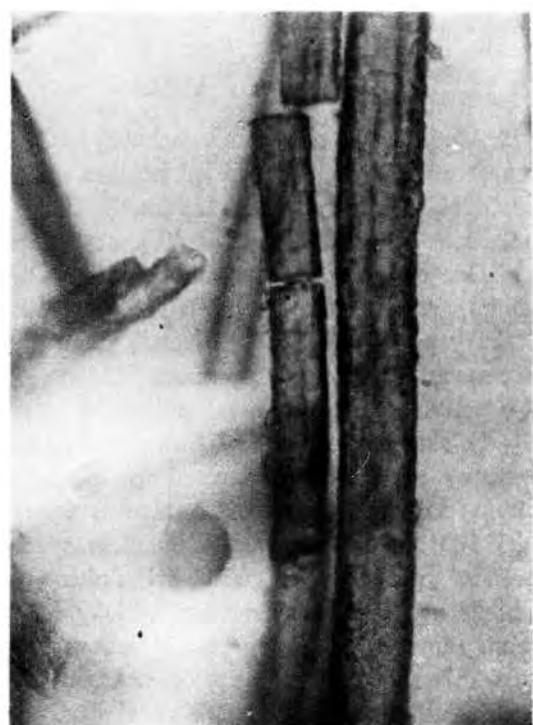
1

2

3

4

Tabuľka II. Zohor. Č. 1 — hrob 2 — materiál — lykové vlákno, lana, zväčš. 1:500. — Material-Bastfaser, Lein, vergr. 1:500; č. 2 — hrob 5 materiál — živočíšne vlákno, vlna, zväčš. 1:500. — Material-Tierfaser, Wolle, vergr. 1:500; č. 3 — hrob 5 — vlna — hrubé vlákno s kanálkom, zväčš. 1:500. — Wolle — Grobfaser mit Kanal, vergr. 1:500; č. 4 — hrob 5 — vlna — vlákna lámavé (lom kolmý na os vlákna), zväčš. 1:500. — Wolle — Brüchige Fasern (Bruch senkrecht zur Achse der Faser), vergr. 1:500.

Germánske hroby zo staršej doby rímskej zo Zohora, Žlkoviec a Kostolnej pri Dunaji

TÍTUS KOLNÍK

K nemnohým doterajším hrobovým nálezom zo staršej doby rímskej na západnom Slovensku pridalo v posledných rokoch niekoľko ďalších hrobových celkov, na ktoré sa prišlo viac-menej náhodou. Sú to nálezy zo Zohora, okr. Malacky (nálezy z bohatého kostrového hrobu), zo Žlkoviec, okr. Hlohovec (urnový hrob) a z Kostolnej pri Dunaji, okr. Senec (jeden urnový hrob a časť nálezov z bohatého, pravdepodobne kostrového hrobu). I keď nálezy nepochádzajú z výskumov, nálezové súvislosti jednotlivých celkov sú plne zaručené. Dostáva sa nám teda do rúk nový, počtom sice skromný, ale významom zato veľmi závažný materiál zo staršej doby rímskej na záp. Slovensku.¹

Zohor, okr. Malacky

Dr. inž. Š. Janšák mi ľaskavo poskytol na spracovanie nálezy, ktoré získal koncom roku 1957 pre SNM v Martine od J. Lipára, riaditeľa školy v Borinke (okr. Bratislava-okolie), nájdené v Zohore. Ide o nálezy zo štvrtého bohatého hrobu zo Zohora, rozrušeného 22. VI. 1957 pri kopani piesku v polohe „Piesky“.² Napriek tomu podarilo sa z neho zachrániť 4 bronzové nádoby [vedro (1), panvice (2), súpravu naberačky a cedidla (3–4), sklenenú misku (5), hlinenú nádobku (6), bronzový nožík (7), bronzovú polmesiačikovitú britvu (8), zvyšky dreva (9), zlomok zvieracieho zuba (10)]. Podľa výpovedí robotníkov všetky záchránene predmety sa našli pri ľudskej kostre v hlbke asi 2–3 m. Bronzové nádoby ležali pri ľavom ramene kostry. Vpravo od lebky stála vraj veľká hlinená nádoba prikrytá menšou miskou. Veľká nádoba sa rozbila, poškodená miska sa zachovala. Pod kostrou sa nachádzali zvyšky zuholneného dreva. Nálezy sú t. č. uložené v Slovenskom národnom múzeu v Martine.

Opis nálezov

1. *Bronzové vedro* (obr. 2: 2; tab. I: 3, 3a) dvojkónického tvaru so zaobleným vydutím, rovným dnom a lievikovite roztvoreným ústím. Pol-

Obraz 1. Mapka nálezisk. — Fundortkarte.

kruhovité držadlo z masívneho tyčinkového, nepravidelné hraneného drôtu; pri uchách späť ohnuté a na koncoch neumele, hrubo roztepané do nepravidelnej oválnej plošky. Uchá z hraneného tyčinkového tenšieho drôtu sú na koncoch roztepané do tvaru nepravidelného trojuholníka, z vonkajšej strany prinitované na roztvorený okraj vedra (tab. I: 3a). Roztepanie plošiek na konci úch a nitov je veľmi neumelé a nepravidelné. Vedro je vytepané z bronzového plechu, hrubého 2,2–2,6 mm. Držadlo a uchá sú vyhotovené z hraneného bronzového drôtu, a to držadlo z drôtu hrubého 5,2–7,6 mm (roztepané plošky sú 2 mm hrubé), uchá z 3,9–4,2 mm. Rozmery: v 21,68–21,95 cm, ø vnút. ú 17 cm, ø vonkaj. ú 19,4 cm, max. ø 23,1 cm, v max. ø 12,6 cm, ø d 17,7 cm, max. rozpätie držadla 22,2 cm, v 9,1 cm.

Vedro je veľmi dobre zachované. Iba na vyduti bolo pri kopani piesku nepatrne pokrivené. Povrch vedra je na oboch stranach sporadicky patinovaný do svetlozelenkasta i tmavozelenkasta. Pod okrajom sú na troch miestach menšie flaky zelenomodrej

patiny. Patina je väčšinou jemná, no vyskytuje sa i hrubožrnná. Na viacerých miestach sú nad vydutím po obvode vedra zvyšky šedobielej tkaniny plátnovej väzby (obr. 6). Kus tej istej tkaniny (tab. II: 5), asi $4,5 \times 6$ cm veľký, bol prilepený i na vnútornú stenu vedra vo výške 5–9 cm od dna. V dolnej tretine vedra bola pri prevzatí nálezu pôvodná výplň, ktorú tvoril hrubožrnný piesok, sfarbený do černasta pravdepodobne od organických látok.

Na vonkajšom dne vedra nachádzame na viacerých miestach prilepené zvyšky drevnej dosky. Drevo na vonkajšom dne vedra dokazuje, že nádoby stáli na drevnej podstave, keďže v truhle nemohli byť. To znamená, že hrobová komora bola vyložená drevenými doskami.

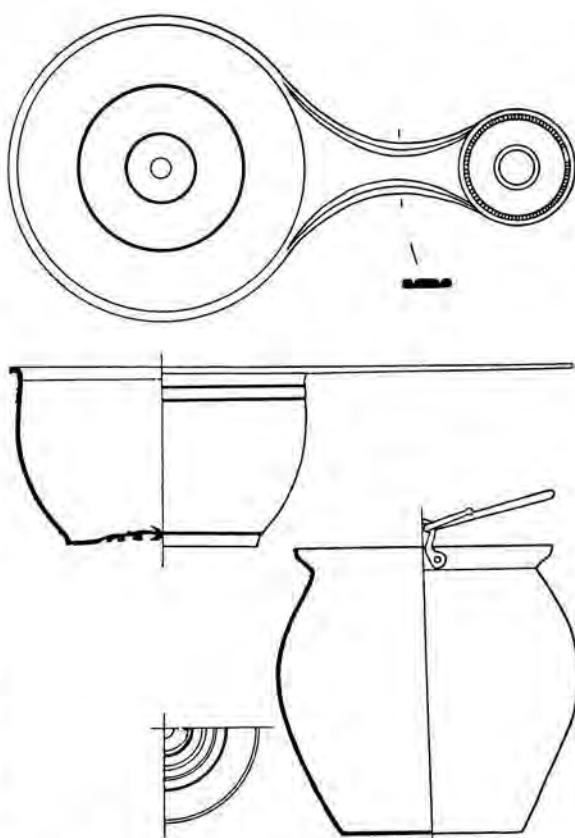
2. *Bronzová panvica* (obr. 2: 1, lab; tab. I: 1, lab), hlboká, s „kolmými“ stenami, s kruhovým otvorom v držadle má von vynutý, mierne zaoblený okraj; podstava nepatrne odstavená. Panvica je odliata a len potom dodatočne opracovaná. Svedčia o tom stredové reliéfne kruhové rebierka na stranach dna, stopy upevnenia panvice pri vytáčaní. Jemné obvodové „výrobné ryhy“ sú po celej vonkajšej ploche panvice. Okolo stredu na vonkajšej strane dna vytvárajú koncentrické, široko vybrázdené medzikružia plastické obvodové rebierka. Šírka jednotlivých medzikruží je daná týmito číslami: 1, 11 | 2,14 | 2,81 | 3,87 | 4,43 | 4,79 | 5,34 | 6,23 | 6,55 cm. Na vnútornej strane dna sú iba dve koncentrické malé rebierka. Ichomer je daný číslami: 0,94 | 3,47 | 8,12 | 18,22 cm. Na bočnej stene vnútri panvice sú jednoduché ryté kružnice: jedna tesne pod ústím, druhá tesne nad dnom. Na vonkajšej strane dva páry pod okrajom a jeden páár nad dnom vytvárajú uzučké obvodové rebierka (vzdialenosť 0,7 cm od okraja, vzájomne i od dna). Držadlo panvice sa symetricky rozširuje od strednej zúženej časti. Vonkajšie ukončenie držadla je kruhovité s kruhovitým otvorom. Na spodnej strane je držadlo ploché, nezdobené. Horná plocha je zdobená na obvode súbežne s okrajmi držadla hlbokou polmesiačikovitou, klinovite vrezanou brázdou. Kruhový otvor držadla lemuje na vnútornom obvode zaoblený, masívnejší prsteň a na vonkajšom obvode dve hlboko vrezané kružnice, vytvárajúce dva obvodové prstence. Rozmery: v 9,2 cm, ø vnút. ú 14,19 cm, ø vonkaj. ú 15,55 cm, ø d 9,69 cm, dl. držadla 13,3 cm, š. v najužšej časti 2,47 cm, ø kruhov. zakončenia 5,41 cm, ø kruhov. otvoru 1,47 cm, hr. stien na ústí 0,34 cm, hr. držadla 0,37 cm.

Panvica je pomerne dobre zachovaná. Iba okraj

držadla je sčasti korodovaný. Povrch panvice je iba čiastočne zelenkasto patinovaný. Väčšia časť vonkajšieho povrchu je matne zrkadlovolesklá s nádyhom do hnedočierna alebo bronzovožlta. Na vnútornom ústí v dĺžke takmer 5 cm sa zachoval zvyšok tkaniny plátnovej väzby.

3–4. *Súprava bronzovej naberačky a cedidla s palicovitou rukovátfou* (tab. II: 1).

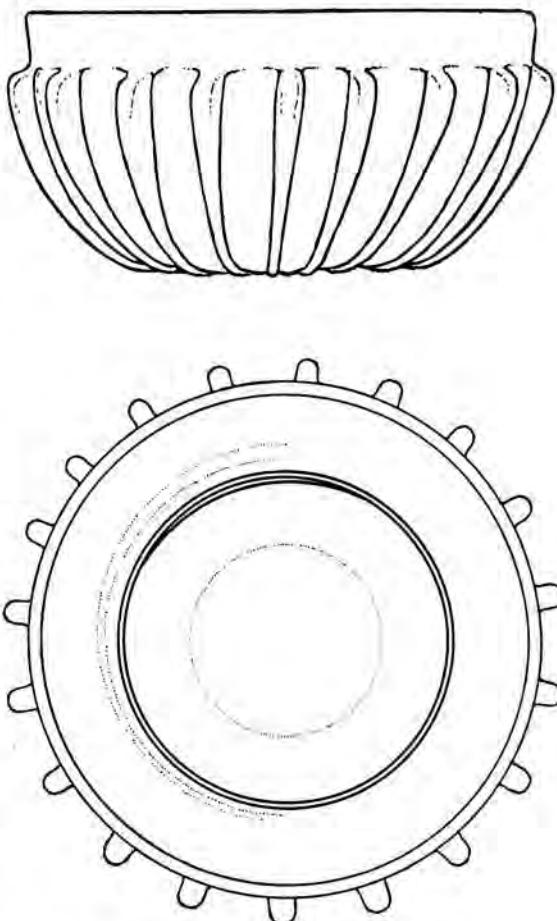
3. *Bronzová naberačka* (obr. 3: 2; tab. 2, 2a) s pologuľovitou nádobkou s vodorovne vyhnutým okrajom a dlhým palicovitým držadlom. Rukoväť je v strede najužšia, k obom koncom sa pravidelne rozširuje. Na vonkajšej strane je ukončená poloelipsovite s pologuľovitou gombičkou, plôškou nahor. Horná strana držadla je plochá, nezdobená, spodná je členená. Vnútorný koniec užšej časti rukoväti je tvaru V (s hrotom na konci) a vbieha do rozšírenej obdlžníkovej obojstranne pravouhle odsadenej zníženej časti držadla. V. Ondrouch sa v zhode s A. Radnotim nazdáva, že v tejto časti bola rukoväť priletovaná k nádobke.³ Nás

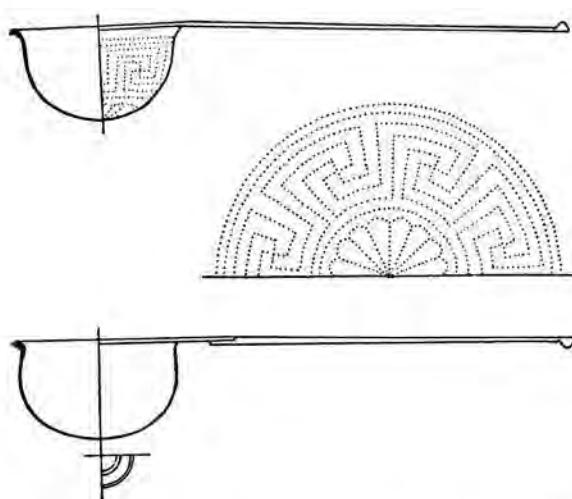
Obraz 2. Zohor, okr. Malacky. Kostrový hrob č. 4, 1, 1a, 1b — bronzová panvica; 2 — bronzové vedro. Mierka: 1 — ca 1/4, 2 — ca 1/6. Kresba P. Stankovičová. — Skelettgrab Nr. 4. 1, 1a, 1b — Bronzekasserolle; 2 — Bronzeimer. Massstab: 1 — ca 1/4, 2 — ca 1/6.

výborne zachovaný exemplár jasne ukazuje na neopodstatnenosť tohto názoru. V tejto časti bola rukoväť iba prikladaná k nákove pri vytepávaní. Okraje „palice“ držadla sú zo spodnej strany šikmo hranené. Vonkajšie dno nádobky-naberačky je zdobené troma dvojicami rytých koncentrických kružníc okolo stredovej jamky. Prvá dvojica vytvára obvodový žliabok, druhé dve dvojice vytvárajú úzke obvodové rebierka. Rozmery: v 5,69 cm, ø vnútorné ú 8,55 cm, ø vonkajšie ú 9,7 cm, dĺ. rukoväti 21,8 cm, hr. rukoväti 0,34 cm, max. š 2,16 cm, min. š 0,82 cm, v koncovej gombičky 0,5 cm, hr. stien pri okraji 0,24 cm.

4. *Bronzové cedidlo* (obr. 3: 1, 1a; tab. II: 3, 3ab) rovnakého typu ako naberačka. Rukoväť rovnako formovaná ako na naberačke, ale výzdoba a plastičnosť aplikované na vrchnej strane. Spodná strana plochá. Nadviazanie užšej časti rukoväti na širšiu obdobné, ako má naberačka, s tým rozdielom, že hrotitý odsadenie časti držadla má predĺžené pokračovanie i v rozšírenej zúženej ploche držadla v podobe vbitých rýh. Celkove vzniká obrazec tvaru X. Dierkovanie cedidla vytvára vzorec 16 listkov ružice vpichanej do dna, ohraničenej kružnicou. Na boku dierky vytvárajú osemnásobný meandrový vzorec (v strede s ramenami skriženými do svastiky). Dierkovanie pod okrajom ohraničujú dve obvodové kružnice. Rozmery: v 5,23 cm, ø vnútorné ú 8,53 cm, ø vonkajšie ú 9,62 cm, dĺ. rukoväti 21,7 cm, max. š 2,16 cm, min. š 0,82 cm, hr. rukoväti 0,34 cm, hr. stien pri okraji 0,24 cm.

Obraz 4. Zohor, okr. Malacky. Kostrový hrob č. 4. 1, 1a — sklenená modrozelená miska. Mierač ca 1/2, Kresba P. Stankovičová. — Skeletgrab Nr. 4. 1, 1a — blaugrüne Glasschale. Maserstab ca 1/2.

Obraz 3. Zohor, okres Malacky. Kostrový hrob č. 4. 1, 2 — súprava bronzovej naberačky a cedidla. Mierač: 1, 2 — ca 1/4. Kresba P. Stankovičová. — Skeletgrab Nr. 4. 1, 2 — Bronzegarnitur von Kelle und Sieb. Massstab: 1, 2 — ca 1/4.

Celá súprava je krásne zachovaná. Bud ju používali iba veľmi krátko, alebo sa dostala do hrobu úplne nová. Cedidlo i naberačka sú po väčšine plochy pokryté jemnou zelenkastou patinou. Miestami povrch nie je patinovaný a má pôvodný bronzovožltý lesk. Na vnútornom ústí cedidla sú miestami zvyšky tmavozelenej, akoby sklovitej glazúry.

5. *Sklenená hlboká miska* z priehľadného, takmer číreho skla, s nádyhom do modrozelená, pologuľovitého tvaru (obr. 4: 1, 1a; tab. I: 2). Pod vodorovným okrajovým pásmom (13 mm širokým) je 19 plastických rebier. Nie sú umiestnené vertikálne, ale mierne zošikmené. Rebrá sa smerom ku dnu zužujú a znižujú a na dne splývajú s podstavovou plochou. Miska je vyrobená odlievaním a dodatočne opracovaná brúsením. Vybrúsený je okrajový pás i zaoblené ústie. Stopy brúsenia možno pozorovať i na horných koncoch niektorých re-

bier a na celom vnútornom povrchu misky. Dno je na vnútorej strane vyznačené dvoma obvodovými ryhami. Vnútorný povrch misky bol zdobený jemne vbodkovanými (vleptanými?) kružnicami, pravdepodobne dlhým používaním čiastočne zošúchanými. Vo výzdobe bolo určitú nesymetričnosť, spôsobenú technickou nedokonalosťou pracovného postupu. Rozmery: v 7,2 cm, ø vonkajšie ú 14 cm, rozpäťie rebier 1,7 cm, hr stien pri okraji 3,9 cm; Miska bola pri prevzatí v črepoloch. Podarilo sa ju však zlepíť, takže máme zachovanú väčšiu časť misky.

6. *Miniatúrna hlinená miska* (tab. II: 4) v ruke vyhotovená z piesčitého, dobre vypáleného materiálu, nesymetricky formovaná. Povrch do čierna tuhou leštený. Má tvar vázovitej misky s hornou cylindrickou a dolnou kónickou časťou. Okraj na vonkajšej strane prstencovite zhrubnutý, vydutie odsadene a zhrubnuté, lom zaoblený. Podstava nožkovite odsadená. Rozmery: v 4,9 cm, ø ú 9,6 cm, ø d 3,9 cm.

7. *Nožík s oblúkovitým ostrím*, bronzový, s rukoväťou (obr. 5: 1; tab. II: 6). Polmesiačikovitá čepielka je smerom k rukováti pozvoľna rozšírená s maximálnou šírkou pri základni 1,7 cm. Oblúkovite prehnutá rukováť obdĺžnikového prierezu (2,4–2,8 cm) je na konci štvornásobne profilovaná a ukončená pologuľovitou gombičkovitou hlavičkou. Prierez čepele je klinovitý. Chrbát nožíka najširší na konci rukováti, smerom k hrotu sa pozvoľna stenčuje. Max. dĺ. 10,1 cm, dĺ. čepele 4 cm. Nožík je dobre zachovaný, silno do tmavozelena patinovaný. Na jednej strane čepele nalepené zrnká piesku.

8. *Polmesiačikovitá bronzová britva* (obr. 5: 2; tab. II: 9) bez rukováti, s ostrím na konvexnej strane. Klinovitý prierez. Rozmery: max. rozpäťie 9,02 cm, max. š čepele 2 cm, š chrba 1,2 cm. Dobre zachovaná, silne patinovaná, z jednej strany prilepené väčšie zrnko piesku.

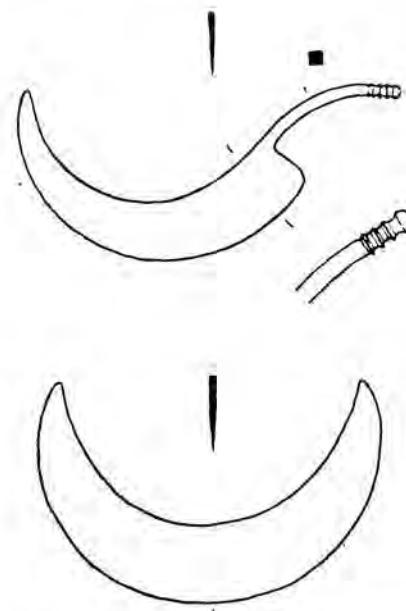
9. *Zvyšky dreva* – asi 15 úlomkov (tab. II: 7, 8). Platničky nepravidelného tvaru, hrubé 4–6 mm, dlhé 2–3 cm a široké 1–1,5 cm. Na jednej strane majú stopy zelenej patiny, druhú stranu majú zvetranú (spráchnivenú), pokrytú prilepenými zrnkami piesku.

10. *Časť zvieracieho (konského ?) zuba* 8 cm dlhého.

K nálezom z tohto hrobu by mohli patriť i predmety, ktoré L. Kraskovská⁴ uvádzá ako nálezy zo zberu: *sklenená miska* z modrozeleného skla rovnakého typu ako náš exemplár a *bronzový nožík* s prehnutým oblúkovitým ostrím.

Datovanie nálezu

Vedro patrí k typu označovanému H. Willersom⁵ a A. Radnóti⁶ ako Westerwanna typ a G. Ekholmom⁷ a H. J. Eggersom⁸ ako typ östlandský. Podľa formy ucha a celkovej stav-

Obraz 5. Zohor, okr. Malacky. Kostrový hrob č. 4. 1, 1a – bronzový nožík; 2 – bronzová britva. Mierka ca 1/2. Kresba P. Stankovičová. – Skelettgrab Nr. 4. 1, 1a – Bronzemesser; 2 – Bronzerasiermeser. Massstab ca 1/2.

by tela ho môžeme priradiť k Eggersovmu typu 39, časove súvisiacemu s jeho stupňom B2, vymedzenému rokmi 50–150 n. l.⁹ Na pochybnosti, ktoré sa už dávnejšie vynorili ohľadne italského pôvodu týchto vedier, poukázal už A. Radnóti¹⁰. Na základe bohatého výskytu a veľkého rozšírenia v Panónii zamietol možnosť severného barbarského pôvodu týchto výrobkov. Vychádzajúc z pomernej jednoduchosti vedier, priustíl, že nepochádzajú priamo z Capuy, ale prípadne z iných italských dielní, a neskôršie varianty z porýnskej oblasti.

Panvica reprezentuje najrozšírenejší typ týchto nádob v panónskej oblasti: typ hlbokých panvíc s kruhovitým otvorom na konci držadla. Predstavuje Radnótiho typ 14¹¹ a Eggersov typ 140, datovaný do stupňa B s prevažným výskytom v B2.¹²

Súprava naberačky a cedidla sa výrazne pričlenuje k typu s pologuľovitou nádobkou a dlhou palicovitou rukoväťou, ktorý H. J. Eggers označuje ako typ 162.¹³ Výroba súprav tohto typu sa začala podľa H. Willersa¹⁴ krátko pred zasy-

paním Pompejí. V Čechách sa vyskytujú okolo r. 100, prípadne i o niečo neskôršie.¹⁵ H. J. Eggers zaraďuje veľkú väčšinu nálezov tohto typu do svojho stupňa B2.

Sklenená miska patrí typu rebrovaných svetlomodrých misiek, označených Eggersom ako typ 183, variant Store-Dal, datovaných do B2.¹⁶

Nožik s oblúkovitým ostrím je typický pre staršiu dobu rímskej. V oblasti východogermánskej je typický pre ženské hroby neskorej doby laténskej,¹⁷ ale na území záp. Germánov sa vyskytuje až v dobe rímskej. Častý je v Čechách, napr. v hroboch z Dobřichova-Pičhory.¹⁸ Na Slovensku máme nože s prehnutým ostrím doložené z Abrahámu,¹⁹ Lábu,²⁰ a Cifera²¹ z hrobov z I. stor. n. l.

Nôž polmesiačikovitého tvaru bez držadla sa všeobecne pokladá za britvu, lebo sa prevažne nachádza iba v mužských hroboch. Rozoznávajú sa veľkú dva typy britiev: polmesiačikovité so zaochrúhlenými koncami a polkruhovité s vodorovne zrezanými koncami.²² Časove nemožno medzi nimi hľadať nejaké rozdiely; obe skupiny sa vyskytujú

Obraz 6. Zohor, okr. Malacky, Kostrový hrob č. 4. Zvyšky ľanovej tkaniny na bronzovom vedre. Zväčšené ca 3/2. Foto J. Krátky. — Skelettgrab Nr. 4. Leinengewebereste auf dem Bronzeimer. Vergrössert ca 3/2.

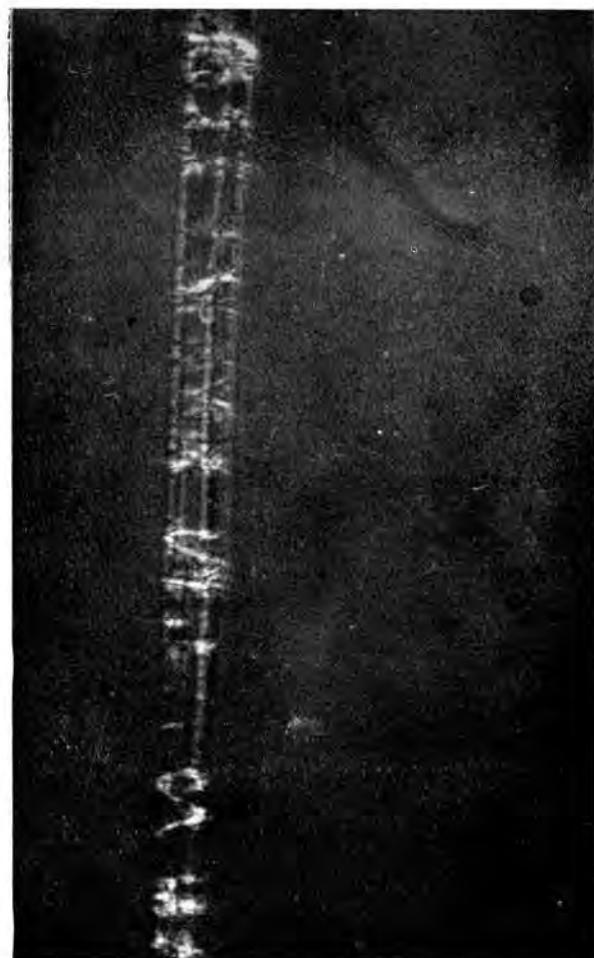
takmer výlučne v staršej dobe rímskej. Ojedinele poznáme ich však aj z III. stor.²³ Polmesiačikovité britvy majú pôvod v neskrom halštate. Prechádzajú však i do doby laténskej, spočiatku sa vyskytujú iba na území západných Germánov, v neskrom laténe i vo východogermánskej oblasti.²⁴ V keltskej materiálnej kultúre sa v našom prostredí nevyskytujú. Jediné analógie k nášmu nálezu zo Slovenska poznáme z Abrahámu.²⁵ V Čechách sú hojne zastúpené v hroboch z Dobřichova-Pičhory.²⁶

Hlinená nádobka sa tvarom i technikou výroby a tuhou lešteným povrchom výrazne hlásí k barbarským výrobkom staršej doby rímskej. Blízky analogický nález k nej poznáme zo Stupavy²⁷ a príbuzné tvary nachádzame i na ďalších sidliskách zo staršej doby rímskej, napr. z Cifera a Štúrova.²⁸

Zvyšky dreva si nezachovali mikroskopickú štruktúru. Nebolo ju možno stanoviť ani po karbonifikácii. Podľa makroskopického pozorovania ide o tvrdé drevo, s najväčšou pravdepodobnosťou o dub.²⁹ Pozostatky dreva na vonkajšom dne kotlíka dokazujú, že nádoby boli postavené na drevených doskách, teda dá sa predpokladať, že mŕtvý neležal v rakve, ale v hrobovej komore, vyloženej drevom.

Tkanina je podľa rozboru inž. Š. Plesníka z Vysokej chemickej školy v Pardubiciach zhodená z veľmi jemnej ľanovej priadze. Ľanové vlákno je vplyvom prostredia a dlhého veku v značnej miere rozpadnuté až na jednotlivé vláknitě bunky, takže pôsobí dojmom bavlnených vláken. V textilnej technológii tento pochod vyvolávame pôsobením chemických činidiel (kotonizácia). Ľanové vlákno nadobudne charakter bavlny, ale jednotlivé vlákná sa značne skrátia. Pozoruhodná je jemnosť ľanových nití použitých i v osnove i v útku obr. 6a: 1,2). Zvyšky a odtlačky tkaniny rovnakého druhu na hornej časti viacerých nádob svedčia, že boli tkaninou buď zabalené, alebo, čo je pravdepodobnejšie, ľhou prikryté (spolu s mŕtvou).

Spoločný výskyt viacerých predmetov, aké poznáme z nášho hrobu (vedier østlandského typu, naberačkovej súpravy typu 162, panvíc s kruhovým otvorom na držadle typu 140—142, skleneňných misiek typu 183, polmesiačikovitých nožíkov, prípadne britiev) máme doložený na viacerých náleziskách. Z nich pre datovanie sú najdôležitejšie: *Store-Dal* v Nórsku (kostr. hr. 6: vedro 40, panvica 142, skleneňné misky 183, nožik s prehnutým ostrím, strieborné spony Almgren IV: 88), *Juellinge* na dánskom ostrove Lälland (kostr. hr. 4:

Obraz 6a, Zohor, okr. Malacky. Kostrový hrob č. 4. 1 — lykové vlákno z osnovy ľanovej tkaniny. 2 — vlákno z útku tej istej tkaniny. V polarizovanom svetle, zväčš. 1:200. Foto Š. Plesník. — Zohor, Bez. Malacky. Skelettgrab Nr. 4. 1 — Bastfasern der Kette eines Leinengewebes. 2 — Schussfaden desselben Gewebes. Im polarisierten Licht, vergrößert 1:200.

vedro 40, panvica 142, súprava 162, strieborné spony Almgren II: 38 a V: 120), *Marwedel* na Hannoversku (kostr. hr. 1: vedro 39, panvica 142, súprava 162, nožík s prehnutým ostrím, hlinené nádoby, spony Almgren II: 28 a IV: 92), *Řepov* v Čechách (kostr. hr.: vedro 40, panvica 142, súprava 162, britva).³⁰ Inventár zo 4. hrobu zo Zohora možno úplne jednoznačne zaradiť do Eggersovo stupňa B2, vymedzeného rokmi 50–150. Podľa zachovanosti nálezov dá sa usudzovať, že takmer všetky predmety sa dostali do hrobu nové, alebo iba po krátkom používaní. Tento fakt by sa prihováral za staršie datovanie v rámci B2. Sklenená miska ukazuje višak stopy dlhšieho používania a spolu s hlinenou nádobkou svedčí pre neškoršie datovanie. Hrob 4 zo Zohora možno časovo zaradiť až do 1. pol. II. stor. Výskyt keramiky, nožíka s prehnutým ostrím a britvy v na-

šom hrobe umožňuje i pokus o etnické určenie. V protiklade s V. Ondrouchom,³¹ ktorý 1. hrob zo Zohora pripisuje zvyškom keltského obyvateľstva, sa nazdávam, že hroby zo Zohora, výrazne sa pričleňujúce ku „kniežacím hrobom“ tzv. lübsowskej skupiny H. J. Eggersa možno i u nás považovať za germánske. Podporu pre takéto etnické určenie máme i v náleزوach sídliskovej keramiky zo staršej doby rímskej, zistených M. Pichlerovou nedaleko od pohrebiska. Je tu zastúpená keramika zdobená hrebeňom rytými oblúčikami, priečnymi šikmými ryhami, nechom vlačeňnými jamkami a keramika s čiernym, tuhou lešteným povrchom; teda výrazne germánska keramika zo staršej doby rímskej.³²

Kostrový spôsob pochovávania, odlišný od obvyklého žiarového, treba považovať, ako ukázal H. J. Eggers, iba za moment sociálnej nerov-

nosti. Podľa neho ide pravdepodobne o hroby príslušníkov nejakej, sociálne vyššie stojacej vrstvy „rytierov, kniežat, kráľov (?)“, u ktorých spôsob pochovávania je sice odlišný, ale predsa silne „internacionálne celogermánsky“ zafarbený.³³

Kostolná pri Dunaji, okr. Senec

V polohe „Homokalljai düllő“ sú asi 2 km južne od bývalej osady Malý Šúr a circa 550 m severovýchodne od obce Hrubý Šúr na štyroch dunovitých návršíach menšie vyvýšeniny, pôsobiace dojmom mohýl. Prom. hist. A. Vallášek zistil pri povrchovom prieskume v lete 1954, že hlbokou orbou tu bolo rozrušené pohrebisko z doby rímskej. Podarilo sa mu zachrániť čiastočne porušenú urnu, ktorá sa nachádzala v hĺbke 25 cm pod dnešným povrhom. Popolnica (1) obsahovala nedohorené ľudské kosti, medzi ktorými sa našla neúplná bronzová spona (2), úlomok kostenej zdobenej ihlice (3), bronzový krúžok (4) a zlomky železného nožika (5).

Opis nálezov

1. *Popolnica* (obr. 7: 3, 3a; tab. IV: 7, 7a) tvaru dvojkónickej vázy so zaobleným maximálnym vydutím nad polovicou výšky, s dvoma plastickými horizontálnymi obvodovými prstencami na podhrdlí a nad maximálnym vydutím, zdobeným štvorstupňovým schodíkovitým meandrom, urobeným dvojzubým kolečkom. Dno zdobené dvojradovou svastikou. Popolnica je vyhotovená vo volnej ruke z jemnozrnného materiálu čiernej farby, na povrchu do čierna leštená. Rozmery: v 28 cm, ø ú 17,5 cm, max. ø 30 cm, v max. ø 17,5 cm, ø d 13 cm.

2. Neúplná bronzová norická spona (obr. 7: 5; tab. IV: 8). Časť lučíka a zachycovač chýba. Horná zachovaná časť lučíka deltoïdného tvaru je pomerne plochá. Oporné krídielka nad osemzávitovým vinutím s hornou tetivou sú opatrené obvyklým háčikom. Šírka vinutia 1,8 cm, dĺž zachovanej časti spony 3,3 cm.

3. *Úlomok kosteneho predmetu* (obr. 7: 6; tab. IV: 9), pravdepodobne ihlica, zdobený dvojitými sústrednými vpálenými elipsami, nie celkom symetricky rozmiestenými. Prierez je v strede obdĺžnikový, na zúženom konci oválny. Dĺž zachovanej časti 5,6 cm, hr. 0,5 cm.

4. *Jednoduchý bronzový krúžok* (obr. 7: 4; tab. IV: 10) — prsteň (?) s prečnievajúcimi koncami. ø 1,4 cm; hr 1,5 mm.

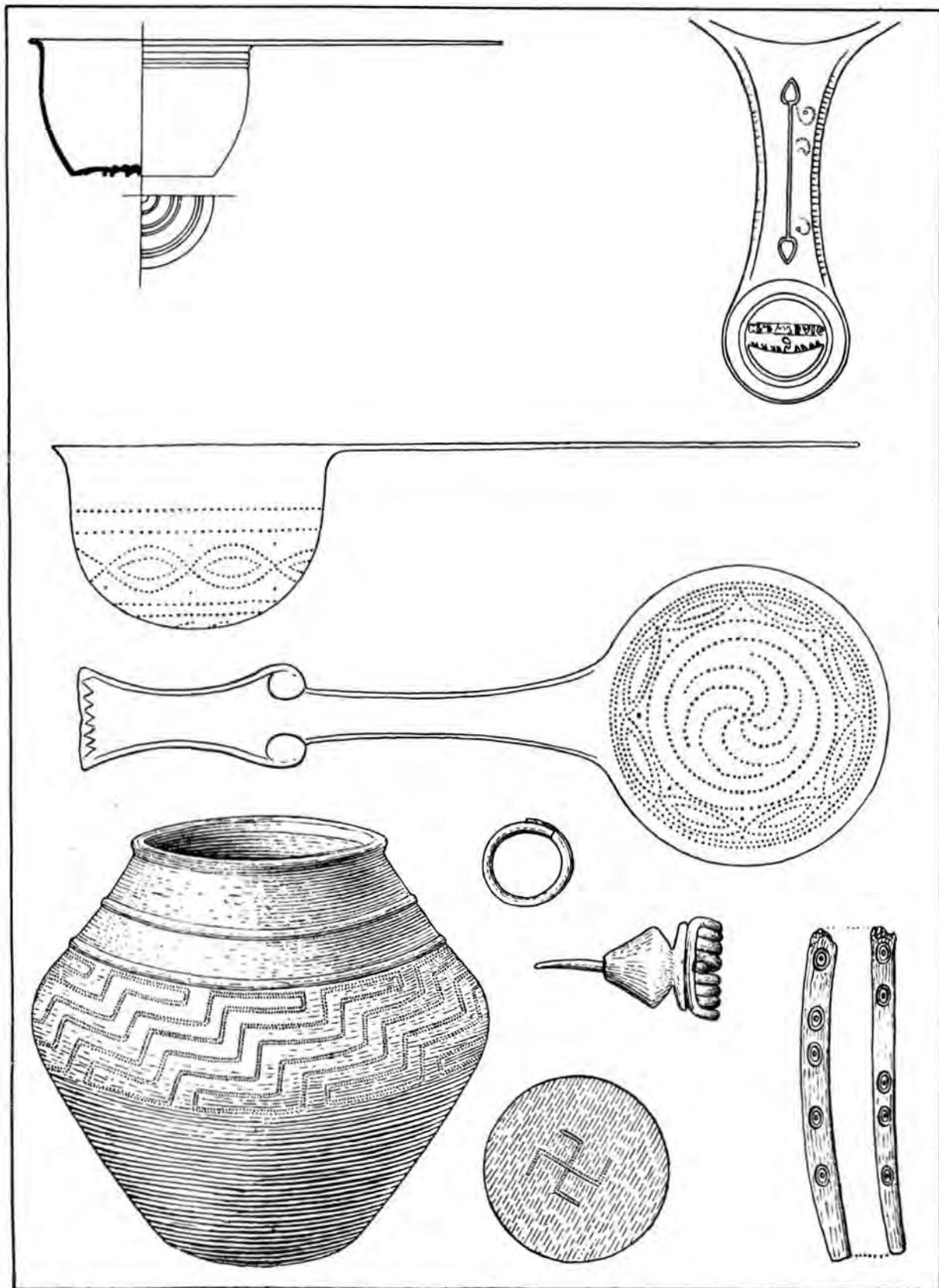
5. *Zlomky železného nožika*. Nález sa stratil, jeho tvar a rozmery nepoznáme.

Urnový hrob z Kostolnej možno na základe tvaru, výzdoby a techniky spracovania urny, ako i na základe výskytu norickej spony zaradiť asi do polovice I. stor. n. l. Presnejšie určenie by bolo hľadom možné podľa formy zachycovača, keby sa bola zachovala celá spona. Čiastočnú výpomoc poskytuje však i starobylá forma popolnice, nadväzujúca technickým spracovaním na tradície laténske a reminiscencie halštatské.³⁴ Nabáda nás datovať hrob medzi naše najstaršie rímskobarbarské nálezy I. storočia, najneskôr do jeho polovice.³⁵

Skutočnosť, že v Kostolnej máme do činenia s jedným z najstarších pohrebisk tohto druhu na Slovensku, potvrdili i nálezy z r. 1957. Dr. B. Chropovský získal od J. Kováča z Kostolnej 2 bronzové nádoby, vyorané pri nočnej orbe na tom istom nálezisku, kde bol i predošlý urnový hrob. Ide o nález bronzovej panvice a cedidla; ďalšie predmety sa nenašli.³⁶

1. *Bronzová panvica* (obr. 7: 1, 1a, tab. III: 2, 2abc), hlboká, s „kolmými“ stenami, s polmesiačikovitým výrezom na konci kruhového zakončenia držadla. Von vyhnutý okraj je mierne zaoblený. Panvica je odliata a pôtom dodatočne opracovaná. Vnútorný povrch nádoby bol potiahnutý vrstvičkou bieleho kovu. Stredové rebierko na vonkajšej strane dna s jamkou uprostred je dokladom, že panvica bola pri vytáčaní upevnená. V strede vnútornej strany dna bola iba jamka s nepatrne zvýšenými tenkými okrajmi. Široko vybrázdené medzikružia na vonkajšej strane dna vytvárajú štyri plastické koncentrické obvodové rebierka. Šírka jednotlivých medzikruží je daná týmito číslami: 0,33 | 1,24 | 1,65 | 2,78 | 3,12 | 3,60 | 3,98 | 5,53 5, 88 | 6,20 cm. Tretie rebierko (počítajúc od stredu) je jemne prežliabkované. Na vnútornej strane dna sú vytvorené štyri nevýrazne odelené medzikružia. Ich pomer je daný číslami: 0,18 | 0,54 | 1,4 | 1,66 | 2,1 | 7,4 cm. Na bočnej stene vo vnútri panvice sú jednoduché kružnicové brázdy: jedna na ústí, druhá nad polovicou výšky a tretia na rozhraní tela a dna panvice. Tesne pod okrajom sú na vonkajšej strane krúžením vytvorené tri obvodové rebierka.

Držadlo panvice (obr. 7: 1a; tab. III: 2c) má na kruhovom zakončení polmesiačikovitý výrez. Základňa tohto výrezu je zdobená rytým ornamentom vlnčích zubov. V strenej časti kruhového zakončenia držadla, zvýrazneného vbrázdenými medzikružiami, je umiestnený v tabuľe ansate kolok-

Obraz 7. Kostolná pri Dunaji, okres Senec. 1, 2 — bronzová panvica a cedidlo z rozrušeného hrobu (kostr. ?); 3—6 — urnový hrob; urna, bronz. prsteň, bronzová spona, zlomok kostenej ihlice. Mierka 1 — 1/3; 1a, 2, 2a — 1/2; 3, 3a — 1/4; 4 — 6 1/1. Kresba V. Mészaroš. — 1, 2 — Bronze-kasserole und Sieb aus dem gestörten Grab (Skelettgr. ?); 3—6 — Urnegrab: Urne, Bronzefingerring, Bronzefibel, Bruchstück einer Knochennadel. Massstab 1 — 1/3; 1a, 2, 2a — 1/2; 3, 3a — 1/4; 4—6 — 1/1. Zeichnete V. Mészaroš.

výrobcu. Je obrátený písmom k používateľovi. Stredné litery kolku sú medenkou značne poškodené, ale napriek tomu možno kolok pomerne dobre čítať: L. L. NAEVIO. Výzdobu strednej časti vlastného držadla tvorí rytý stylizovaný tyrsos. Na oboch koncoch je plastický zvýraznený tauziou nanesenými píniovými šiškami z medi. Tyrsos bol po stranach ovenčený vbodkovanými úponkami. Zreteľne sa však tátó výzdoba ukazuje dnes iba na pravej strane. Na ľavej strane je zničená medenkou. Držadlo je po oboch stranach lemované plynkými jednoduchými brázdam, vyčleňujúcimi okrajové rebierka, jemne členené hustými priečnymi vrúbkami. Spodná plocha držadla je hladká. Rozmery: v 7 cm, ø vnútorné ú 11 cm, ø vonkajšie ú 12,3 cm, ø d 7,45 cm, dĺžka držadla 12,5 cm, dĺžka tyrsu 6,4 cm, ø kruhov zakončenia 4,4 cm.

Väčšia časť povrchu panvice je patinovaná do tmavozelenkasta. Na mnohých miestach je povrch rozleptaný medenkou. Značne opotrebované okrajové plochy a ošúchané detaily výzdoby ukazujú na dlhšie používanie panvice pred uložením do hrobu.

2. *Bronzové cedidlo s plochým veslovitým držadlom* (obr. 7: 2, 2a; tab. III: 1, lab). Pologuľovitá nádobka má pomerne široký, von vyhnutý okraj. Dierkovanie vytvára neobvyčajne pôsobivý, s nezvyklou symetriou vypracovaný vzorec. V strede je šesťramenná veterná ružica. Na boku nádobky v páse uzavretom z oboch strán párom obvodových kružník je vydierkovaný ornament ôsmich dvojitých elips s dotykajúcimi sa užšími koncami. Voľné plôšky po stranách v mieste dotyku elips sú zdobené jednou dierkou.

Ploché veslovité držadlo je zdobené v rozšírenej časti okuliarovitým (volútovým) ornamentom a paralelne s okrajmi úzkou a plynkou ryhou. Koncová oblúkovitá základňa držadla je zdobená rytým motívom vlčích zubov. Rozmery: v 6,5 cm, ø vnútorné ú 8,94 cm, ø vonkajšie ú 10,24 cm, dĺžka držadla 17,7 cm, dĺžka rozšírenej časti 7,7 cm, šírka koncovej základne 3,6 cm, hr. plechu 0,3–2,8 mm.

Cedidlo je vytepané z plechu. Povrch má potiahnutý tmavozelenou patinou a silne korodovaný medenkou. Nádobka je čiastočne poškodená, držadlo bolo zlomené (pravdepodobne pri orbe). Celkovo sa zdá, že cedidlo bolo v dlhšom používaní.

Rozbor a datovanie

Panvice patri k Eggersovmu typu 137, k panviciam s vysokou nádobkou a s polmesiačikovitým otvorom na kruhovitom zakončení držadla,³⁷ dato-

vanému vo väčšine prípadov do stupňa B1. Hlavný dôraz sa pri datovaní týchto panví kladieva na formu držadla. Panvice s polmesiačikovitým výrezom³⁸ na držadle predstavujú podľa H. Willersa³⁹ typ juhoitalského pôvodu, rovnako starý ako panvice s rukoväťou zakončenou vtáčimi hlavičkami. Najviac sa však rozšíril v dobe augustovskej a väčšina kolkovaných výrobkov tohto typu pochádza z dielní Epidia. Sú prácou jeho otroka Urbana Epidia. Podľa H. Willersa iba u tohto výrobcu sa vyskytuje na uvedenom type tyrsos. Na nesprávnosť Willersovho datovania v našej oblasti poukázal H. Preidl.⁴⁰ Podľa neho väčšina českých nálezov je zo stredu I. storočia alebo o niečo mladšia. A. Radnoti⁴¹ súhlasí s Willersom, pokiaľ ide o počiatky rozšírenia týchto panví s vtáčimi hlavičkami, ale ukazuje, že žili oveľa dlhšie ako predpokladal H. Willers. Maximálne rozšírenie tejto formy spadá podľa A. Radnotiho nepochybne do doby Fláviovcov. Je pozoruhodné, že v oblastiach na sever od Panónie je jej výskyt dosť zriedkavý a ďaleko ho prevyšuje výskyt formy s kruhovitým výrezom.⁴² Tyrsos s úponkami na držadle panvice je podľa G. Ekholma⁴³ príznakom starších výrobkov v rámci toho istého typu. Je častý predovšetkým na panviciach s vtáčimi hlavičkami na držadle,⁴⁴ datovaných v českom prostredí do počiatkov doby rímskej.

Základný význam pre datovanie nášho exemplára má kolok L. L. NAEVIO. H. Willers ho uvádzá vo svojom súpise na dvoch bronzových nádobách:⁴⁵ jeden na miske z kúpeľného súboru (Willers – typ VI: 2) z Pompejí (CIL X 8071, 45), druhý na panvici bližšie neurčeného typu z Nimwegen (CIL XIII 3, s. 694, 29). Misky z kúpeľného súboru typu Willers VI: 2 sa vyskytujú takmer výlučne na rímskom území.⁴⁶ Najčastejšie ich nachádzame zastúpené medzi výrobkami capujských dielní Cipia Polybia a Ansia Epaphrodita, ktorí začali pôsobiť asi jednu generáciu pred zasypaním Pompejí a vrchol dosiahli za Klaudia a Neróna. Neskoršie pokračovala výroba v týchto dielňach iba ojedinele.⁴⁷ Výrobky Naeviovcov pochádzajú podľa H. Willersa nepochybne z capujských dielní.⁴⁸

Po zvážení uvedených skutočností vcelku možno usudzovať, že exemplár našej panvice bol vyrobený niekedy pred polovicou alebo v polovici I. storočia n. l. v Capui. Stopy po dlhom používaní nasvedčujú, že sa do hrobu dostala o nejaké desaťročia neskôr.

Cedidlo s plochým veslovitým držadlom, zdobeným okuliarovitými rytými kružnicami (volúta-

mi), patrí k Eggersovmu typu 159 a je datované do B1.⁴⁹ H. Willems ho pokladá za najstarší typ cedidel juhoitalskej proveniencie, typický pre dobu augustovskú.⁵⁰ Medzi panónskymi bronzovými riadmi je tento typ zastúpený iba jedným zlomkom držadla a môže podľa A. Radnótho⁵¹ patriť do doby Augustovej a doby bezprostredne po ňom nasledujúcich cisárov. V Dobřichove-Pičhore⁵² sa vyskytuje naberačka a cedidlo tohto typu spolu s vendickými sponami typu Almgren II: 25. V kostrovom hrobe z Hagenowa v Mecklenburku⁵³ máme doložený spoločný výskyt cedidla typu 159 a panvice typu 137 so sponami typu Almgren II: 24 a IV: 74. Spoločný výskyt oboch typov nádob máme doložený i v Halterne (včasnorímsky kastel z r. 11–9 pred. n. l. až 9–17 n. l.) a v Rheingönheime [zemný kastel založený v klaudivskej dobe (41–54 n. l.) a zničený za povstania Batavov v r. 69/70].⁵⁴ Oba typy máme zastúpené i v Pompejach, zasypaných r. 79 n. l. výbuchom Vezuvu.⁵⁵

Nálezy bronzovej panvice a cedidla z Kostolnej pri Dunaji možno teda po výrobnej stránke jednoznačne zaradiť do Eggersovho stupňa B1 vymedzeného rokmi 0–50 n. l.⁵⁶ Stopy po dlhšom používaní nabádajú nás stanoviť dobu uloženia nádob do hrobu o nejaké desaťročie neskôr, najneskoršie však do pol. I. stor. n. l. Nález z Kostolnej predstavuje tak spolu s hrobmi I a 2 zo Zohora⁵⁷ najstaršie hroby tzv. lübsowskej skupiny na Slovensku.

Žlkovce, okr. Hlohovec

Pri rigolovaní pôdy pod vinohrad narazil v r. 1949 M. Magula (Žlkovce, č. d. 113) na parcele č. 1229/5 v polohe „Diele“ na *urnový hrob*. V hlbke 65 cm sa našla tlakom zeminy značne poopráskaná *urna*. Bola naplnená nedohorenými ľudskými kostami, na ktorých ležalo *bronzové kovanie z opasku* a zvyšky *bronzového kovania rohu* na pitie. Nález bol pričinením externého tajomníka AÚ SAV J. Vondrysku kompletne vybraný a odovzdaný do AÚ SAV.⁵⁸ Viac hrobov sa pri rigolovaní nenašlo. Nálezisko leží na okraji terasovite zvýšeného svahu tiahnúceho sa po pravej strane Dudváhu, asi 100 m juhovýchodne od miesta, kde sa r. 1947 našiel strieborný denár Antonia Pia a 37 črepov rímskobarbarskej keramiky.⁵⁹

Opis nálezov

1. *Hlinená urna* (tab. IV: 4), tvaru vyššej dvojkónickej vázy s maximálnym zaobleným vydutím nad polovicou výšky. Okraj je z vonkajšej stra-

ny prstencovite zhrubnutý a šikmo odsadený. Horná časť nádoby je členená tromi plastickými obvodovými rebrami (obojstranne zvýraznenými ryhami) na 3 pásy. Výzdobu vytvára ozubeným kolečkom urobená lomenica, umiestnená v páse pod okrajom a nad vydutím (v hornom štvornásobná, v dolnom šestnásobná). Na maximálnom vydutí je jednoduchý meandrový vzor, vyhotovený dvojzubým kolečkom. Nádoba je vyhotovená vo voľnej ruke, starostlivo vypracovaná z jemného, výborne vypáleného materiálu s povrchom do čierna lešteným. Rozmery: v 30,2 cm, ø ú 18 cm, max. ø 27 cm, ø d 9,5 cm.

2. *Bronzové kovanie rohu* na pitie (tab. IV: 5, 6): a) kovanie ústia — 2 zlomky kovovej obruby ústia z plechu stočeného v priereze do tvaru U; ø ú rohu bol asi 9 cm; b) tučajkovité nákončie s gombíkovite rozšíreným ukončením. Stredom kŕčka nákončia ide bronzový nit (2,5 mm silný); ø ú nákončia 2,3 cm, výška 2,8 cm.

3. *Bronzové pásové petlice* s obdlžnikovým kovaním (tab. VI: 1–3). Petlica obdlžnikového tvaru s gombíkovite profilovanými rohmi je liata. Stredové rebierko je mierne vyduté. Rozmery 3,4 × 2,1 cm. Je opatrená 16 symetricky rozmiestnenými dierkami (v štyroch radoch) na pripomienenie k opasku. Dierky boli zvýraznené vbitou obvodovou kružnicou. Niekoľko nitov sa v dierkach ešte zachovalo. Z vonkajšej (prednej) strany majú starostlivo vypracované pologuľovité hlavičky. Kovanie je v mieste, kde sa pripája k pelici, zdobené vodorovnými a šikmými ryhami. Ryhami je zdobené i ločkovite vypuklé rebierko, oddelujúce prídružnú doštičku od vlastnej petlice. Rozmery: v 3,4 cm, celá dĺ. 9,1 cm.

V Žlkovciach sú tri kusy úplne rovnakého druhu petlic: jeden je úplne zachovaný, dva exempláre sú poškodené.

Rozbor a datovanie

Dvojkónické vázovité tvary vychádzajú z väz „laténskych“ foriem včasnej doby rímskej.⁶⁰ Vyskytujú sa prevažne v urnových hroboch z I. stor. n. l.⁶¹ Bývajú zdobené geometrickými motívmi vypracovanými ozubeným kolieskom. Typický je pre ne i čierne leštený povrch. V kostrových hroboch zo včasnej doby rímskej vyskytujú sa obyčajne nezdobené tvary.⁶² Plastické obvodové prstence rozmiestnené nad vydutím ako i technická stránka výroby týchto nádob sú všeobecne pokladané za staršie dedičstvo. Jedni vidia v nich keltské tradície, iní ešte ohlasy halštatských reminis-

cencí.⁶³ Na Slovensku máme väzovité tvary urien zastúpené v už uvedenom náleze z Kostolnej pri Dunaji, datovanom norickou sponou asi do polovice I. stor. a v rovnako datovanom urnovom hrobe z Abrahámu⁶⁴ (tab. IV: 11). V sídliskovom materiáli sa nachádza tento typ v mierne pozmenenej (nižšej), pravdepodobne o niečo mladšej forme v náleزوach z Branča (tab. IV: 12), Tvrdošoviec a Štúrova.⁶⁵

Zachované bronzové predmety zo Žlkoviec tvorili súčasť opasku. Petlice s obdĺžnikovými kovaniami slúžili sčasti na zapínanie remeňa, sčasti pravdepodobne na zavesenie kosteného rohu na pitie na opasok. Rohy na pitie patrili ku kompletnému výstroju germánskeho bojovníka.⁶⁶ Slúžili na pitie nápojov, najmä vína, piva a medoviny.⁶⁷ Z rohu na pitie sa nám zachovali iba kovové časti. Obruba ústia rohu patrí k typu jednoduchého úzkeho kovania. H. Preidel⁶⁸ ho rámcove datuje do I. stor. n. l. Podobná obruba ústia rohu na pitie sa našla v hrobe bojovníka v Lábe,⁶⁹ v žiarovom hrobe v Križanoch nad Dudváhom (prv Kerestúr)⁷⁰ a v bohatom kostrovom hrobe z Vysokej pri Morave.⁷¹ I v našich náleزوach výrazne patrí do včasnej doby rimskej.

Gombičkovite ukončené nákončie rohu nášho typu kladie H. Preidel⁷² do polovice II. stor. Ako ukazuje náš nález, nesprávne odmietol Almgrenovo datovanie nálezu tohto druhu do I. stor. K pomerne zriedkavým nálezmom patria petlice na upevnenie opasku. Poznáme ich iba zo žiarových

hrobov v Dobřichove,⁷³ v Hrdlách⁷⁴ so sponami z I. stor. n. l. a z kostrového hrobu z Prahy-Bubenča z 1. polovice I. stor.⁷⁵ Na území Poľska sa našli v Kolokoline.⁷⁶ B. Novotný⁷⁷ hľadá ich pôvod v Podunajskej.

Hrob zo Žlkoviec možno na základe uvedených nálezoov datovať asi do polovice I. stor. n. l.

Všetky tri náleziská poskytujú materiál nielen pre pomerne presné časové zaradenie nálezoov, ale tým, že sa na nich vyskytuje charakteristická keramika, dovoľujú robiť i určité závery o etnickej príslušnosti pochovaných a v dôsledku toho významne doplniť i etnický obraz územia juhozápadného Slovenska v starnej dobe rímskej. Výzobné motívy (meander), ozubené koliesko, technika výroby, úprava povrchu ako i formy našich nádob sú vo všeobecnosti považované za spoľahlivé znaky germánskej keramiky prvých dvoch storočí n. l. Na základe všeobecne uznávaného výkladu zpráv antických autorov musíme na západnom Slovensku od I. storočia počítať i s germánskym kmeňom Kvádov. Ak je správny môj názor, že v hroboch zo Zohora, Žlkoviec a Kostolnej pri Dunaji sú pochovaní Germáni, znamená to, že už v polovici I. stor. n. l. obsiahla germánska okupácia (nesúvislá!) veľkú časť územia juhozápadného Slovenska: na východe po Váh, na juhu po Malý Dunaj. Teda ešte o niečo ďalej, ako predpokladal E. Beninger.⁷⁸ Je samozrejmé, že posledné slovo v tejto otázke môžu povedať až budúce systematické výskumy nálezisk z I. storočia.

Poznámky a literatúra

¹ Nižšie uvedeným nálezcom a záchrancom nálezov vyšlovujem za umožnenie publikácie úprimnú vdaku.

² Bližšie o nálezisku, nálezy z ostatných hrobov zo Zohora a celkové vyhodnotenie pohrebiska pozri v stati L. Kraskovskej, *Hroby z doby rímskej v Zohore*, Slovenská archeológia VII, 1959, 99–143.

³ Ondrouč V., *Bohaté hroby z doby rímskej na Slovensku*, Bratislava 1957, 31; Radvati A., *Die römischen Bronzegefäße von Pannonien*, Diss. Pannonicæ, ser. II, No. 6, Budapest 1938, 71.

⁴ Kraskovská L., I. c., 67, 108, obr. 67, tab. I: 1.

⁵ Willers H., *Neue Untersuchungen über die römische Bronzeindustrie von Capua und von Niedergermanien*, Hannover-Leipzig 1907, 5 Taf. III: 2.

⁶ Radvati A., I. c., 113.

⁷ Ekholm G., *Bronskärlen av Östlands-och Vestlandstyp*, En förberedande samaställning Trondheims skifter 1933, 5, 3 a. n. Abb. 2.

⁸ Eggers H. J., *Der römische Import im Freien Germanien I, II*, Hamburg 1951, 163, Beilage 19, Karte 19.

⁹ Eggers H. J., *Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit im Freien Germanien*, Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums Mainz, 2. Jhr. 1955, Festschrift für E. Srockhoff, 1. Teil, 230.

¹⁰ Radvati A., I. c., 115, pozn. 99–101.

¹¹ Radvati A., I. c., 50 a. n.

¹² Eggers H. J., *Röm. Import*, I, 47, 172, Beilage 60, Karte 42.

¹³ Eggers H. J., *Röm. Import*, I, 47, 172, 173, Beilage 60, Karte 42.

¹⁴ Willers H., I. c., 83 a. n.

¹⁵ Preidel H., *Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger I*, Kassel 1930, 190, Abb. 206.

¹⁶ Eggers H. J., *Röm. Import*, 178, Beilage 82, Karte 49.

¹⁷ Kostrzewski J., *Die germanische Kultur der Spätlatènezeit*, Mannus-Bibliothek, M. 18, I, 153 a. n.

¹⁸ Pič J. L., *Starožitnosti země české II*: 3, Praha 1905, tab. 73: 17; tab. 75: 5, 14; 76: 7; 78: 12, 16, 18; Preidel H., I. c., 259, Abb. 296.

- ¹⁹ Budaváry V., ČMSS XXIX, 1930, tab. 5: 21.
- ²⁰ Eisner J., Slovensko v pravěku, Bratislava 1933, tab. 68: 4.
- ²¹ Tenže, tab. 67: 4.
- ²² Kostrzewski J., I. c., 148 a n.
- ²³ Pescheck Chr., Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien, Leipzig 1939, 76.
- ²⁴ Kostrzewski J., I. c., 148 a n.
- ²⁵ Budaváry V., I. c., tab. 5: 22, 25.
- ²⁶ Pič J. L., Památky archeologické XVII, 1897, tab. 54: 23; tab. 58: 27; tab. 64: 18; tab. 65: 15; tab. 67: 2; tab. 68: 1.
- ²⁷ Eisner J., I. c., tab. 77: I.
- ²⁸ Nepublikované nálezy.
- ²⁹ Rozbor robil prom. geológ E. Krippel z Geologického ústavu Dionýza Štúra v Bratislavie.
- ³⁰ Eggers H. J., Röm. Import I, č. 249, 406, 1057 a 1829.
- ³¹ Ondrouch V., I. c., 70–77, 240.
- ³² Nepublikované. Za láskavé upozornenie vďačim M. Pichlerovej.
- ³³ Eggers H. J., Röm. Import I, 48–50.
- ³⁴ Pozri pozn. č. 63.
- ³⁵ V rozpore s nadhodeným datovaním zdá sa výskyt jednoduchého prsteňa (pravda, ak skutočne ide o prsteň), ktorý podľa H. Preidela (I. c., 314, obr. 363) sa začína rozvíjať ako vlastná súčasť germánskej hmotnej kultúry až do IV. stor. Nové nálezy ukazujú však na nesprávnosť tohto názoru.
- ³⁶ Predmety z tohto náleziska (označeného ako Péntek-súr alebo Egyházfa) ziskalo koncom minulého storočia i MNM v Budapešti. Za láskavé upozornenie dakujem prom. hist. A. Vallášovi. Jemu i dr. B. Chropovskému zároveň dakujem, že mi dovolili publikovať nálezy.
- ³⁷ Eggers H. J., Röm. Import I, 172, Beilage 59, Karte 40.
- ³⁸ Willers H., (I. c., 76) ho nazýva fazuľovitý, Eggers H. J. (Röm. Import, I., 172) polkruhovitý.
- ³⁹ Willers H., I. c., 76–77.
- ⁴⁰ Preidel H., I. c., 186–187.
- ⁴¹ Radnóti A., I. c., 39.
- ⁴² Tenže, 45, 49.
- ⁴³ Ekholm G., Die Bronzekasserollen mit Schwanenkopfbügel und ihre Entstehung, Acta Archaeologica XIII, 1941, Kobenhaven, 206.
- ⁴⁴ Willers H., I. c., 74 (Taf. VI: 4); Břeň J., AR VI, 1953, 515 a n.; Novotný B., Památky arch. 46, 1955, 235–238, obr. 4.
- ⁴⁵ Willers H., I. c., 87, č. 90, 91.
- ⁴⁶ Tenže, 72, 73.
- ⁴⁷ Tenže, 73, 78.
- ⁴⁸ Tenže, 73.
- ⁴⁹ Eggers H. J., Röm. Import I, 174, Beilage 68, Karte 45.
- ⁵⁰ Willers H., 82, Abb. 48.
- ⁵¹ Radnóti A., 70–71, Taf. XVI: 13.
- ⁵² Pič J. L., Památky arch. 17, 1897, tab. 55: 23.
- ⁵³ Eggers H. J., 113, č. 868.
- ⁵⁴ Eggers H. J., Zur absoluten Chronologie, 213.
- ⁵⁵ Tenže, 214.
- ⁵⁶ Tenže, 230.
- ⁵⁷ Kraskovská L., I. c., 100–101, obr. 2–8.
- ⁵⁸ Nálezová zpráva č. 393/51. Za dovoľenie publikovať tento nález dakujem riaditeľovi AÚ SAV dr. A. Točikovi.
- ⁵⁹ Budinský-Krička V., Historica Slovaca VI–VII, 1948–1949, 278; tenže, ČSMS XXXVIII, 1947, 34. Ide o črepy z nádob v ruke vyhotovených i na kruhu vytocených (AÚ SAV – inv. č. 74/47) – približne zo strednej doby rímskej. Patri k nim pravdepodobne i dvojkónický hlinený praslen (AÚ SAV – inv. č. 11/50). R. 1956 našiel A. Michalík v Žlkovciach vo výkope pre plynové potrubie (v údoli Dudváhu zvanom „Vŕbaví“) ďalšie črepy súdanskovej barbarskej keramiky.
- ⁶⁰ Preidel H., I. c., 149, 152, Abb. 161.
- ⁶¹ Napr. v Dobřichove-Pičhore, v Třebusiciach (Preidel H., I. c., 152), Hrdlách (Svoboda B., Čechy a rímske Impérium, Praha 1948, 52, tab. II: 9).
- ⁶² Novotný B., Památky arch. 46, 1955, 242–244, obr. 8.
- ⁶³ K tejto otázke pozri posledne Novotný B., I. c., 243.
- ⁶⁴ Chropovský B., AR IX, 1957, 809–812, obr. 315: 8, 9. Polovica menšej nádobky podobného tvaru nájdená v Abraháme je uložená i v ONV v Piešťanoch. Analogické tvary, datované do polovice I. stor., nachádzajú sa i na germánskom pohrebisku v Mistelbachu v Dolnom Rakúsku. H. Mitscha-Märheim, Das Germanische Brandgräberfeld am Galgengrund in Mistelbach, N. O., Archaeologia Austriaca 19–20, 1956, 186–215, obr. 1: 4, 6; obr. 4; obr. 6.
- ⁶⁵ Nepublikované nálezy z r. 1956–1958. Za poskytnutie nálezu z Branča vďačim doc. dr. B. Novotnému.
- ⁶⁶ Werner J., Römische Trinkgefäße in germanischen Gräbern der Kaiserzeit, Wahle Festschrift 1950, 168 a n.
- ⁶⁷ Grüss J., (PZ XXIII, 1931, 180 a n.) zistil mikroskopickým rozborom vrstvičky na vnútorných stenách rohov z I. stor. n. l. nájdených na rašelinisku v Skudstrupe v Jutsku stopy pšeničného piva a medoviny. Pozri aj Ondrouch V., I. c., 35–36, pozn. 77.
- ⁶⁸ Preidel H., I. c., 203–205, Abb. 226.
- ⁶⁹ Eisner J., I. c., 216, tab. 69: 7, 8.
- ⁷⁰ Eisner J., Sborník Matice Slovenskej XV, 1937, 203–212, tab. II: 7, 8.
- ⁷¹ Ondrouch V., I. c., 34 a n., tab. VII: 3 b.
- ⁷² Preidel H., I. c., 199–200, Abb. 219, pozn. 4.
- ⁷³ Pič J. L., Starožitnosti země české II, 3, 123, tab. 68: 4; Schránil J., Die Vorgeschichte Böhmens, Berlin-Leipzig 1928, 26, tab. 55: 35.
- ⁷⁴ Svoboda B., I. c., tab. II: 7.
- ⁷⁵ Novotný B., I. c., 247, obr. 11: 1–3.
- ⁷⁶ Smiszkó M., Stanowisko wczesnorzymskie w Kolokolini, pow. Rohatynski, Wiadomości Arch. XIII, 1935, 156, tab. 43: 12.
- ⁷⁷ Novotný B., I. c., 247.
- ⁷⁸ Beninger E., Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei, Liberec–Lipsko 1937, 124 a n.

Germanische Gräber aus der älteren römischen Zeit in Zohor, Žlkovce und Kostolná pri Dunaji

Titus Kolník

Zu den bisherigen nicht sehr zahlreichen Grabfunden aus der älteren römischen Zeit kamen in den letzten Jahren einige weitere Grabverbände hinzu, die mehr oder weniger zufällig geborgen worden sind. Wenn die Funde auch nicht aus Ausgrabungen stammen, so können die Fundzusammenhänge als völlig gesichert gelten.

I. Aus Zohor (Bez. Malacky) gelang es uns Funde aus einem *reichen Skelettgrab* zu gewinnen, das bei Sandabgrabung im Sommer 1957 gestört worden ist. Der Reihenfolge nach handelt es sich bereits um ein vieres reiches Grab aus dieser Fundstelle.² Nach Aussage der Arbeiter fanden sich alle geborgenen Gegenstände bei einem menschlichen Skelett in 2–3 m Tiefe. Die Bronzegefäße lagen angeblich beim linken Oberarm des Skelettes.

Funde: *Bronzeimer vom Östlandtyp* (Abb. 2; Taf. I: 3, 3a). Nach Form der Attache und des gesamten Körperbaues können wir ihn zu Eggers' Typ 39 reihen.^{5–10} H. 21,95 cm, Mdm. 19,4 cm, gr. Bw. 23,1 cm, Stfl. 17,7 cm. Der Eimer ist sehr gut erhalten. Auf der Schulter des Eimers sind rundherum an mehreren Stellen erhaltene Reste eines grauweissen *Gewebes* in Leinenbindung (Abb. 6a). Ein Stück desselben Gewebes (Taf. II: 5), etwa 4,5×6 cm gross, befand sich auch auf der Innenwand des Eimers in 5–9 cm Höhe über dem Boden. Das Gewebe ist aus sehr feinem Leinengespinst gefertigt. Die Leinenfasern sind durch Einfluss der Umgebung und des grossen Alters erheblich zerfallen bis auf einzelne Faserzellen, so dass sie den Eindruck von Baumwollfasern erwecken. Auf dem äusseren Eimerboden sind an mehreren Stellen Reste eines *Holzbrettes*. Bei dem Holz ist die mikroskopische Struktur nicht erhalten geblieben. Sie konnte auch nicht nach der Karbonisierung bestimmt werden. Nach makroskopischer Beobachtung handelt es sich um Hartholz, mit grösster Wahrscheinlichkeit um Eichenholz.

Bronzekasseroche (Abb. 2: 1, 1ab; Taf. I: 1, 1ab) mit rundem Loch und hohem Becken, von Eggers' Typ 140.^{11–12} H. 9,2 cm, Mdm. 15,55 cm, Stfl. 9,69 cm, L. des Griffes 13,3 cm. Die Kasseroche ist verhältnismässig gut erhalten. Am inneren Mündungsrand hat sich in fast 5 cm Länge ein Geweberest von derselben Gattung wie auf dem Eimer erhalten. Die Gewebereste am

Oberteil mehrerer Gefässe zeugen, dass diese entweder mit Geweben eingehüllt, oder was wahrscheinlicher ist, mit ihnen zugedeckt waren.

Garnitur von *Bronzekelle* und *Bronzesieb* (Taf. II: 1) von Eggers' Typ 162.^{13–15} Kelle mit halbkugelförmigem Becken mit waagrecht ausgezogenem Rand und schmalschaftigen Griff (Taf. II: 2, 2a; Abb. 3: 2). H. 5,62 cm, Mdm. 9,7 cm, L. des Griffes 21,8 cm. Sieb von gleichem Typ wie die Kelle (Taf. II: 3, 3ab; Abb. 3: 1, 1a). Die ganze Garnitur ist schön erhalten. Entweder ist sie nur sehr kurz in Verwendung gewesen, oder gelangte sie völlig neu ins Grab.

Gerippte *Glasschale* von halbkugelförmiger Gestalt aus durchsichtigem Glas mit blaugrünem Anhauch (Taf. I: 2; Abb. 4: 1, 1a). Die Schale vertritt Eggers' Typ 183, die Variante Store-Dal.¹⁵ Sie ist gegossen und nachträglich geschliffen worden. Die innere Oberfläche der Schale war mit zwei umlaufenden, den Boden andeutenden Rillen und fein punktierten, wahrscheinlich durch die lange Benützung stark abgewetzten Kreisen verziert. H. 7,2 cm, Dm. des äusseren Mündungsrandes 14 cm, Zahl der Rippen 19. Sie war zerschlagen, doch gelang es sie zu rekonstruieren.

Kleine *Tonschale* (Taf. II: 4), handgefertigt, Material aus sandigem, gut gebranntem Ton, unsymmetrisch geformt, die Oberfläche mit Graphit bis zu Schwarz poliert.^{27–28} H. 4,9 cm, Mdm. 9,6 cm, Stfl. 3,9 cm.

Bronzeses *Sichelmesserchen* mit einem am Ende vierfach profilierten Griff (Taf. II: 6; Abb. 5: 1).^{17–21} Grösste L. 10,1 cm, L. der Klinge 4 cm.

Halbmondmesserchen (Taf. II: 9; Abb. 5: 2).^{22–26} Grösste Spannweite 9,02 cm, grösste Br. der Klinge 2 cm.

Holzreste (Taf. II: 7, 8) zusammen, mit den Holzresten auf der Eimerstandfläche bezeugen, dass die Grabkammer mit Holz verkleidet war.

Das gemeinsame Vorkommen mehrerer Gegenstände, wie wir es in unserem Grabe haben (Eimer vom Östlandtyp, die Siebgarnitur vom Typ 162, Kasseroche mit rundem Loch vom Typ 140–142, Glasschalen vom Typ 183, Sichel- und Halbmondmesser) haben wir auf mehreren, in Eggers' Stufe B2 datierten Fundstellen belegt, z. B. Store-Dal in Norwegen (Skelettgr. 6), Juellinge in Dänemark

(Skelettgr. 4), Marwedel im Hannoverschen Gebiet (Skelettgr. 1), Řepov in Böhmen.³⁰ Das Inventar aus dem 4. Grab in Zohor kann ganz eindeutig in Eggers' Stufe B2 datiert werden. Fast alle Bronzegegenstände waren in sehr gutem Erhaltungszustand, so dass sie entweder neu, oder nur nach kurzer Verwendung ins Grab niedergelegt worden sind. Diese Tatsache spräche für eine ältere Datierung im Rahmen von B2. Die Glasschale jedoch weist Spuren eines längeren Gebrauches auf und zusammen mit dem Tongefäß zeugt sie so für eine spätere Datierung. Auf Grund dieser Tatsachen stellen wir *das Grab 4 aus Zohor bis in die 1. Hälfte des II. Jh.* Das Vorkommen von Keramik, des Sichel- und Halbmondmessers in unserem Grabe ermöglicht auch den Versuch einer ethnischen Bestimmung. Im Gegensatz zu V. Ondrouč,³¹ der die Skelettgräber aus dem Ende des I. und Anfang des II. Jh. in der Westslowakei (Zohor, Vysoká pri Morave) den Resten keltischer Bevölkerung zuschreibt, vermuten wir, dass die ausgeprägt den „Fürstengräben“ der sog. Lübsow-Gruppe H. J. Eggers' sich angliedern. Den Gräber aus Zohor auch bei uns als *germanisch* betrachtet werden können. Eine Stütze für so eine ethnische Bestimmung besitzen wir auch in den Siedlungskeramikfunden aus der älteren römischen Zeit, die unweit des Gräberfeldes festgestellt wurden sind.³² Es ist hier eine Keramik vertreten mit Schwungbogenverzierung, Wirrfurchen, Fingernagelindrücken und schwarze Keramik mit Graphit geplätteter Oberfläche, also eine ausgeprägt germanische Keramik aus der älteren römischen Zeit.

II. In Kostolná pri Dunaji (Bez. Senec) kam im J. 1954 ein durch Überpflügung gestörtes Gräberfeld aus der römischen Zeit zutage. Es gelang uns eine zum Teil beschädigte Urne zu retten (Taf. IV: 7, 7a; Abb. 7: 3, 3a; H. 28 cm; handgefertigt, Rädchenmäanderverzierung, mit Graphit geglättet), in welcher sich ausser Leichenbrandresten eine unvollständige norische Fibel (Taf. IV: 8; Abb. 7: 5), ein Bruchstück einer Knochennadel (Taf. IV: 9; Abb. 7: 6), ein einfacher Bronzering (Taf. IV: 10; Abb. 7: 4 — Fingerring?) und Bruchstücke eines Eisenmesserchens fanden. Auf Grund der Form, Verzierung und technischen Ausführung der Urne, wie auch auf Grund des Vorkommens der norischen Fibel weisen wir das *Urnengrab aus Kostolná etwa der 1. Hälfte des I. Jh. u. Z.* zu. Die Tatsache, dass wir es in Kostolná mit einem der ältesten Gräberfelder dieser Art in der Slowakei zu tun haben, bestätigten auch die Funde, die auf derselben Fundstelle

bei Nachtschicht, wahrscheinlich aus *einem reichen Grab*, heraufgeplügt wurden: eine Bronzekasserolette und ein Sieb.

Bronzekasserolette mit Halbmondausschnitt und hohem Becken (Taf. III: 2, 2abc; Abb. 7: 1, 1a). Die Basis des Ausschnittes ist mit eingeritztem Wolfszahn muster verziert. Im mittleren Teil des runden Griffabschlusses, der durch einen plastischen Kreisring hervorgehoben ist, befindet sich der Stempel des Erzeugers in Tabula ansata. Die mittleren Buchstaben sind durch Grünspan beträchtlich beschädigt, doch kann der Stempel trotzdem verhältnismässig gut gelesen werden: L. L. NAEVIO. Die Verzierung des mittleren Griffteiles bildet ein eingeritzter stilisierter Thrysos. Auf beiden Seiten ist er durch eine Kupfertauschierung aus Pinienzapfen plastisch hervorgehoben. Allerdings hat sich diese Verzierung nur auf der rechten Seite erhalten. Höhe der Kasserolette 7 cm, Mdm. 12,3 cm, L. des Griffes 12,5 cm. Die ziemlich abgebrauchten Randflächen und abgewetzten Verzierungsdetailen weisen auf einen längeren Gebrauch der Kasserolette vor der Grabniederlegung hin.

Bronzesieb mit ruderförmigem Volutengriff (Taf. III: 1, 1ab; Abb. 7: 2, 2a), der an der Abschlussbasis mit Wolfszahn muster verziert ist. H. 6,5 cm, Mdm. 10,24 cm, L. des Griffes 17,7 cm.

Die Kasserolette gehört zu Eggers' Typ 137. Auf Grund des halbmondförmigen Ausschnittes im runden Griffabschluss, der Verzierung durch den Thrysos mit Ranken und des Erzeugerstempels kann unser Exemplar bedingungslos der Stufe B1 zugewiesen werden.^{37—48} Sie ist in den Werkstätten der Naevier in Capua hergestellt worden. In die Stufe B1 gehört eindeutig auch das Sieb mit ruderförmigem Griff, das Eggers' Typ 159 vertritt.^{49—51} Unsere beiden Funde aus Kostolná gehören also in die durch die Jahre 0—50 begrenzte Stufe B1.^{52—56} Die Spuren der längeren Verwendung veranlassen uns, die Grablegung der Gefässe um etwa ein Jahrzehnt später anzusetzen, am spätesten jedoch in die Hälfte des I. Jh. u. Z. Der Fund aus Kostolná repräsentiert so mit den Gräbern Nr. 1 und 2 aus Zohor⁵⁷ die ältesten Gräber der sog. Lübsow-Gruppe in der Slowakei.

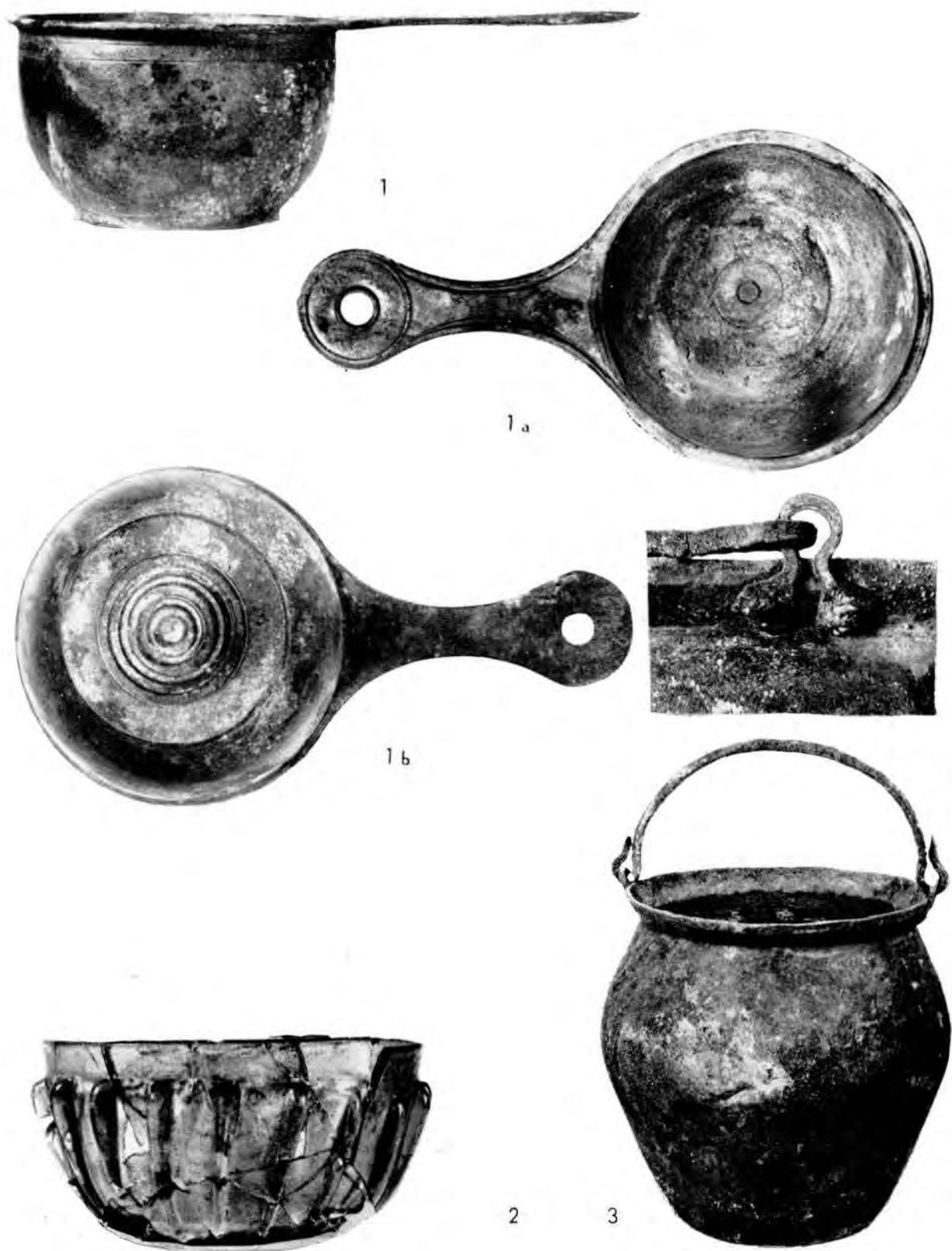
III. In Žlkovce (Bez. Hlohovec) ist beim Rigolen des Bodens für einen Weingarten im J. 1949 ein vereinzeltes *Urnengrab* festgestellt worden. Die Urne (Taf. IV: 4; handgefertigt, Rädchenmäanderverzierung, H. 30,2 cm) enthielt ausser Leichenbrandresten *Trinkhornbeschläge* (Taf. IV: 5, 6; Randbeschlag und Tüllenbeschlag mit

Knopfende) und drei bronzenen *Gürtelbeschläge* mit Schlaufen (Taf. IV: 1–3). Auf Grund der vaseförmigen Urne mit „Latène-“ Traditionen und der typischen frührömerzeitlichen germanischen Verzierung^{60–65} und auf Grund der gefundenen Bronzegegenstände^{66–67} stellen wir das *Grab aus Žlkovce etwa in die Hälfte des I. Jh. u. Z.*

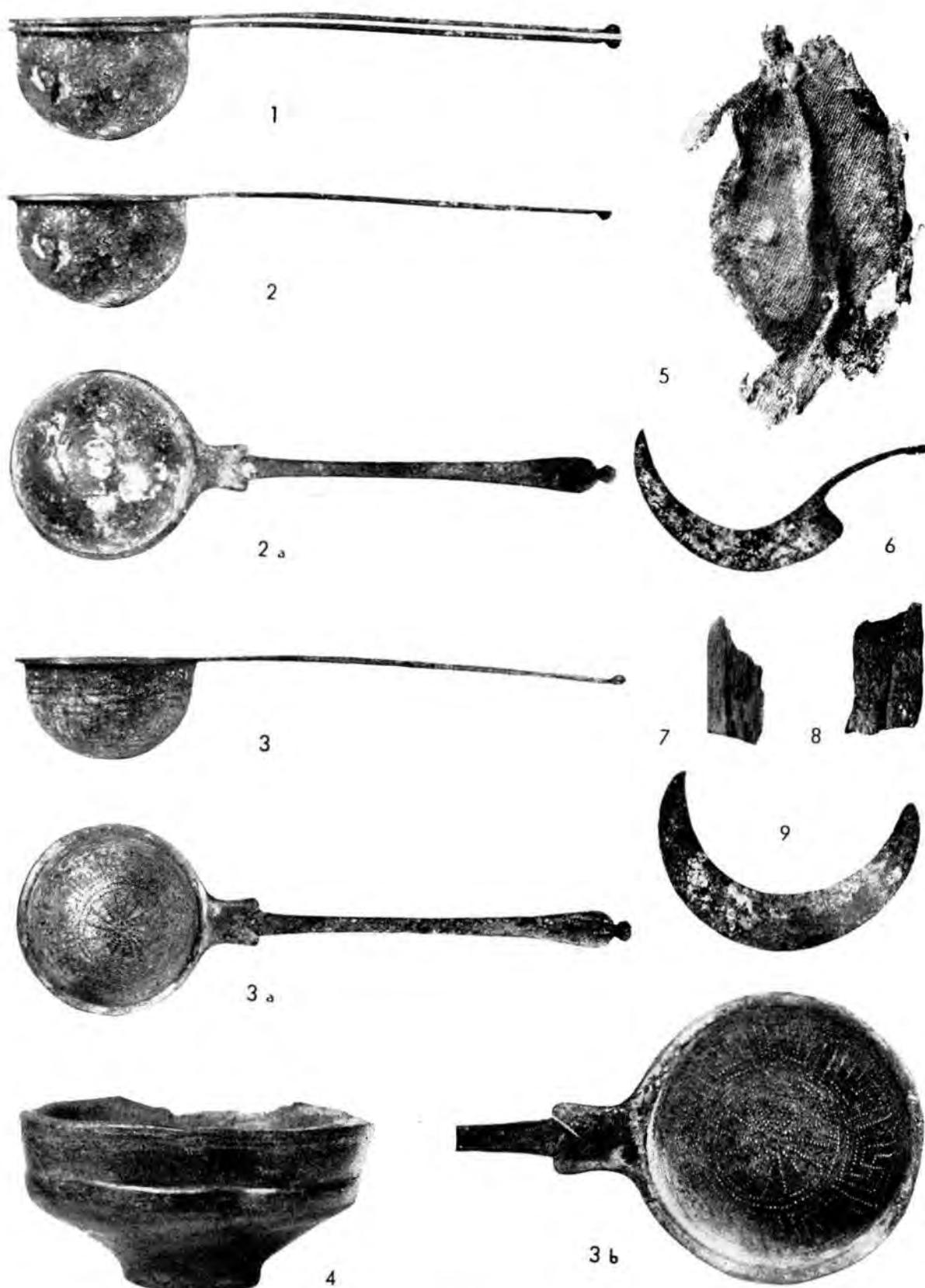
Alle drei Fundstellen bieten ein Material nicht nur für eine verhältnismässig genaue zeitliche Aufgliederung der Funde, sondern dadurch, dass sich auf ihnen eine charakteristische Keramik fand, ermöglichen sie auch bestimmte Schlussfolgerungen über die ethnische Zugehörigkeit der Bestatteten zu ziehen, und auf Grund dessen auch das ethnische Bild des Gebietes der Südwestslowakei in der älteren römischen Zeit bedeutungsvoll zu ergänzen. Die Verzierungsmotive, Rädchenverzierung, Herstellungstechnik, Herrichtung der Oberfläche, wie auch die Form unserer Gefässe werden

im allgemeinen als verlässliche Merkmale der germanischen Keramik der ersten zwei Jahrhunderte u. Z. betrachtet. Auf Grund der allgemein anerkannten Interpretation der Berichte der antiken Autoren müssen wir in der Westslowakei vom I. Jh. u. Z. auch mit dem germanischen Stamm der Quaden rechnen. Wenn unsere Ansicht richtig ist, dass in den Gräbern aus Zohor, Žlkovce und Kostolná pri Dunaji Germanen bestattet sind, so bedeutet das, dass bereits in der Hälfte des I. Jh. u. Z. die germanische (unzusammenhängende!) Expansion einen grossen Teil des Gebietes der Südwestslowakei eingenommen hat: im Osten bis zur Waag, im Süden bis zur Kleinen Donau. Also noch etwas weiter, als E. Beninger vorausgesetzt hat.⁷⁸ Es ist selbstverständlich, dass das letzte Wort in dieser Frage erst künftige Plangrabungen von Fundstellen aus dem I. Jh. u. Z. aussagen werden.

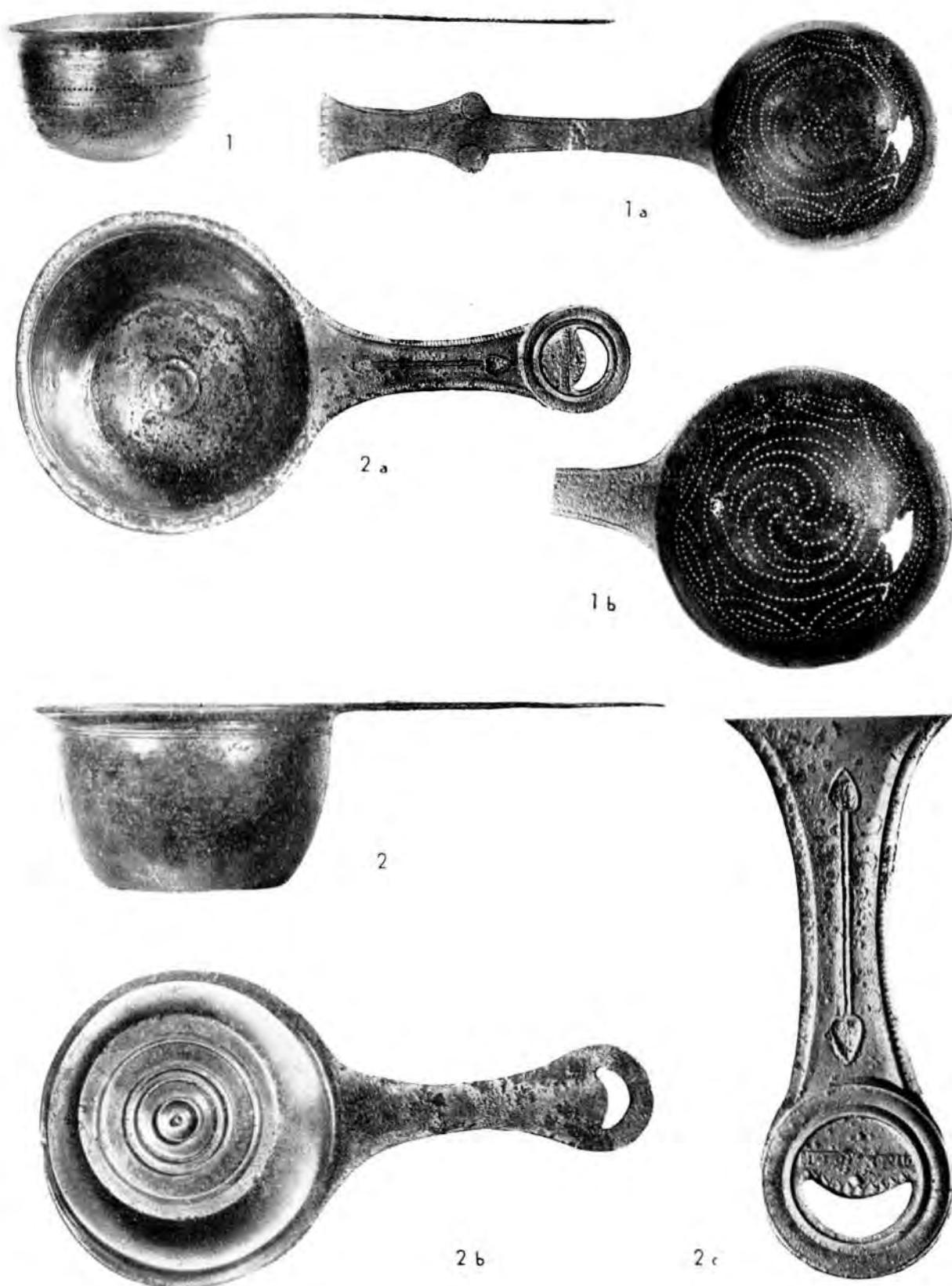
Übersetzt von B. Nieburová

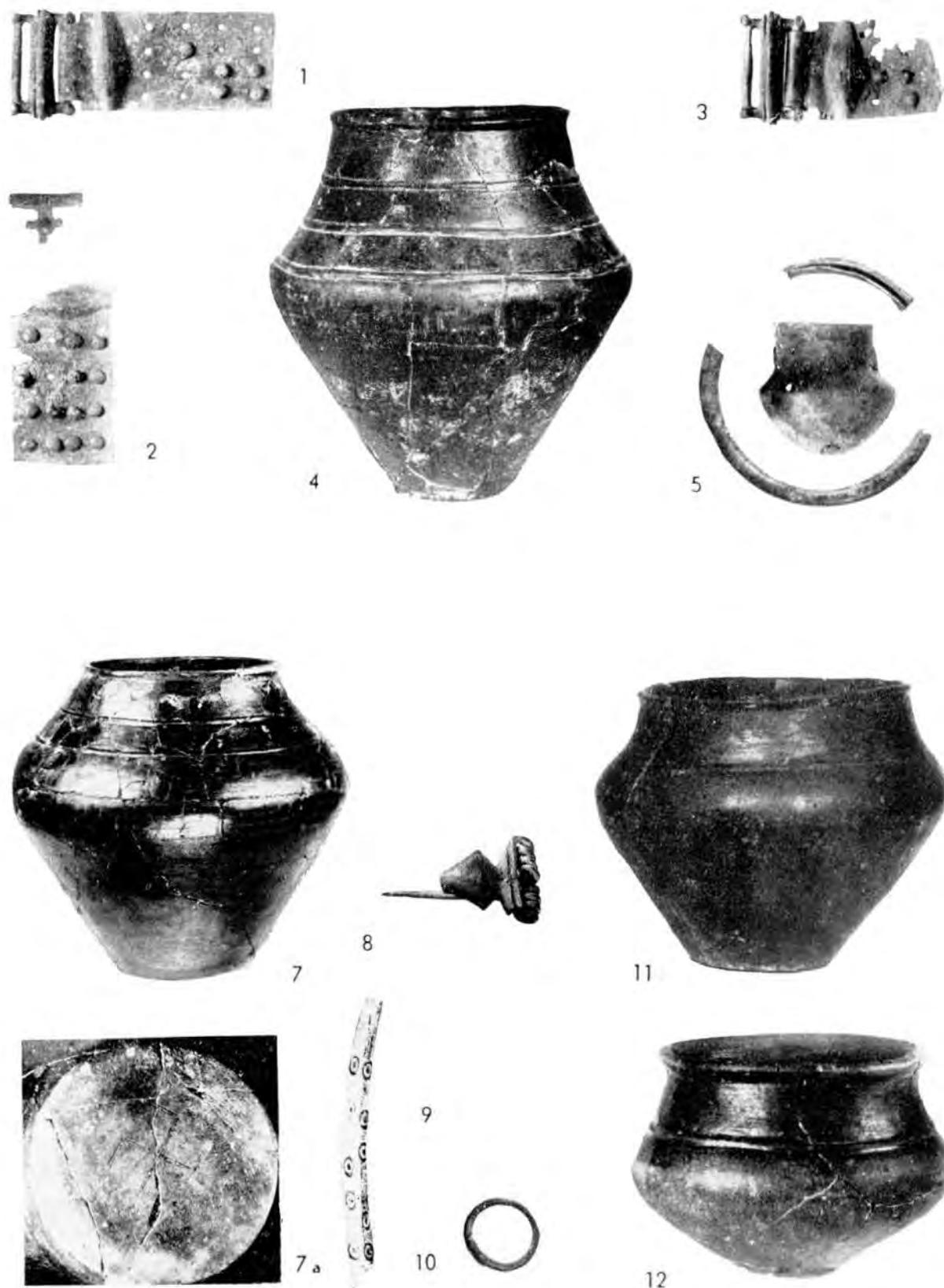
Tabuľka I. Zohor, okr. Malacky, Kostrový hrob č. 4 (Skelettgr. 4), 1, 1ab — bronzová panvica (Bronzekasserole); 2 — sklenená modrozelená miska (blaugrüne Glasschale); 3, 3a — bronzové vedro (Bronzeeimer). Foto J. Krátky.

Tabuľka II. Zohor, okr. Malacky. Kostrový hrob č. 4 (Skelettgr. 4). 1, 2, 2a, 3, 3ab — bronzoú naberačková súprava (bronzenes Siebgarnitur); 4 — hlinená nádobka (Tongefässchen); 5 — zvyšok lanoovej tkaniny (Rest eines Leinengewebes); 6 — bronzoú nožik (Bronzemesser); 7, 8 — zvyšky dreva (Holzreste); 9 — bronzoú britva (bronzenes Halbmondmescheren). Foto J. Krátky.

Tabuľka III. Kostolná pri Dunaji, okr. Senec. Rozrušený hrob (kostrový?) — Gestörtes Grab (Skelettgr.?). 1, 1 ab — bronzové cedídlo (Bronzesieb); 2, 2abc — bronzová panvica (Bronzekasseroole). Foto J. Krátky.

Tabuľka IV. Žlkovce, okr. Hlohovec: 1–6 — urnový hrob (Urnengr.); Kostolná pri Dunaji, okr. Senec: 7–10 — urnový hrob (Urnengr.); Abrahám, okr. Senec: 11 — urna (Urne); Branč, okr. Nitra: 12 — nádoba zo siedl. vrstvy (Gefäß aus einer Siedlungsschicht). Foto J. Krátky a K. Blaško.

Prvé výskumy na slovanskom mohylníku v Skalici

LUDMILA KRASKOVSKÁ

V zbierkach Slovenského múzea v Bratislave sú uložené slovanské pamiatky z výskumov konzervátora J. L. Červinku, ktoré robil v Skalici v rokoch 1922–1923. Zpráva o výskume bola uverejnená v časopise *Anthropologie* pod názvom *Lebky a kostry z mohyl z doby Velkomoravské u Uh. Skalice*, v ktorej J. L. Červinka spracoval archeologickú časť a J. Matiegka podal rozbor antropologického materiálu.¹ Podľa tejto zprávy uvádzam opis polohy mohylníka i mohýl.

Na juhovýchod od mesta Skalice je mestský lesík, nazývaný „Háj“. Na jeho najvyšom svahu, blízo samoty „Salaš“ sa nachádza skupina mohýl značných rozmerov. Vcelku je tam viac ako 100 mohýl; 92 mohýl je rozložených v lese na rúbaní, ďalších 8 mohýl možno rozpoznať na prílahlom poli. Posledná skupina je poškodená orbou, takže počet mohýl sa nedá presne zistiť, ale mohyly v lese sú pekne zachované. Mohyly v lese sú rozmiestené nepravidelne, ojedinele alebo v skupinách, niekde okolo väčšej mohyly je sústredených 6–8 menších mohýl, nasypaných tesne vedľa seba. Mohyly sú rozličnej formy a veľkosti. Väčšina ich má okrúhlú formu, niektoré sú oválne alebo tvaru obdlžníka. Menšie mohyly majú v priemere 6–8 m a len 60 cm výšky, ale celý rad mohýl má značné rozmery; najväčšia z nich dosahuje v priemere asi 50 m a je viac ako 4 m vysoká. Na tieto mohyly upozornil Štátny archeologický ústav prof. V. Ondrouch, ktorý sám prekopal jednu menšiu mohyly. Konzervátor J. L. Červinka v rámci výskumných prác Št. archeologického ústavu preskúmal v jeseni 1922 25 mohýl a roku 1923 ďalších 5 menších mohýl. Všetky prekopané mohyly boli stavané rovnakým spôsobom. Hrob bol vykopaný v pôvodnom teréne v smere západ–východ vo forme obdlžníka do hĺbky 120 cm. Nad hroboom bola nasypaná mohyla z hliny, ktorú brali z najbližšieho okolia. Pohreby boli kostrové; okrem jedného hrobu nikde neboli stopy po spalovaní. Len jedna malá mohyl-

ka obsahovala žiarový hrob, hľbu spálených kostí na úrovni pôdy bez popolnice a bez milodarov. V mohyle bol spravidla jeden hrob, ale tri razy sa našli dva hroby pod jedným násypom. Mŕtvi ležali spravidla na chrbte, hlavou na západ a nohami na východ. V niektorých prípadoch telo bolo uložené v truhle z dubových dosák. Jeden muž s ostrohami bol pochovaný v truhle, vydlabanej z dubového kmeňa. V inom hrobe vedľa detskej kostry, pochovanej na úrovni pôdy, bola hlboká hrobová jama s kostrou ženy. Väčšina pochovaných boli ženy a deti s obvyklým nožíkom pri lavom boku, s nádobkou konča nôh a s rozličnými okrasami. Mužské kostry sa vyznačovali dlhšími nožmi a ostrohami na nohách.

Predmety, zachované v Slovenskom múzeu z hrobového inventára skalických mohýl, možno rozdeliť na dve skupiny: pamiatky označené podľa hrobov a pamiatky bez udania čísla hrobu s nápisom: Skalica 1923. V prvej skupine sú zastúpené väčšinou nálezy z mohýl preskúmaných roku 1922 (č. 1, 3, 4, 6, 7, 9, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 22, 25). Z výskumu r. 1923 je uvedená iba mohyla 29. Teraz už nemožno zistiť, ktoré pamiatky s nápisom „Skalica 1923“ pochádzajú skutočne z výskumu roku 1923, a ktoré boli nájdené ešte roku 1922 a patria k mohylám nespomenutým v prvej skupine. J. L. Červinka neuvádzá súpis nálezov, preto tento súpis bol rekonštruovaný na základe inventárov múzea, zprávy J. L. Červinka a niektorých údajov z práce J. Matiegku.

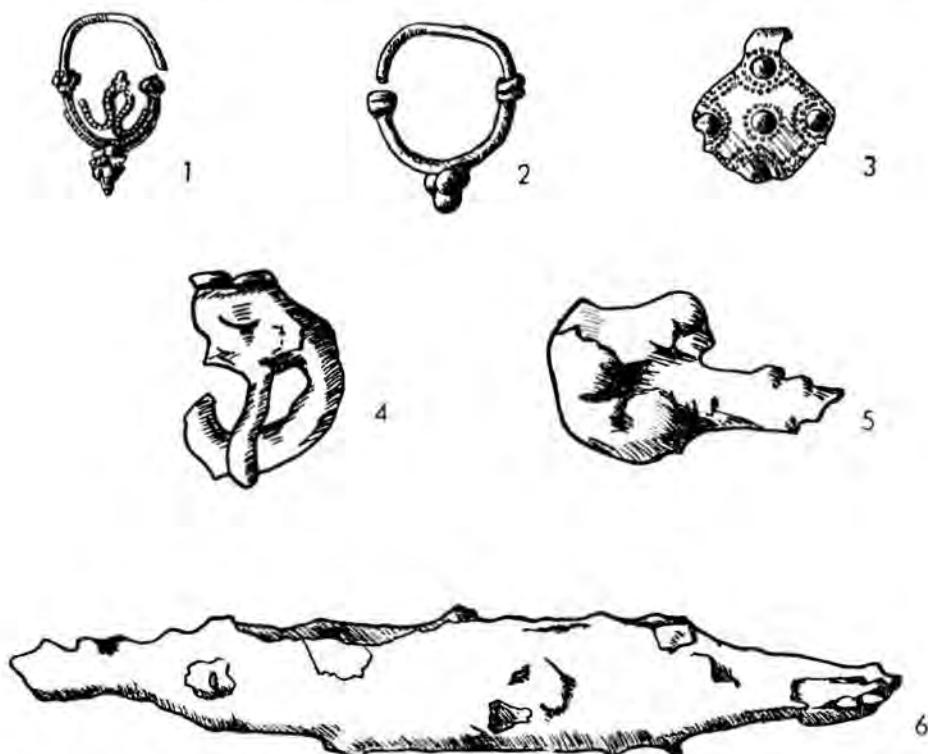
Mohyla 1. Nálezy: nádoba a nožik. Najväčší priemer nádoby je v hornej tretine; spodok má takmer kónický, okraj vodorovne vyhnutý a kolmo zrezaný. Farba hniedosivá s čiernymi škvŕnami akoby od ohňa. Výzdoba vyrytá hrebeňovitým nástrojom: medzi dvoma pásiakmi vodorovných rýh je pásek drobných vpichov. Zhotovená na ručnom kruhu a dobre vypálená. Výška 12 cm, ø okraja 8,5 cm, max. ø 10,2 cm, ø dna 5,2 cm (tab. I: 1). Železný nôž s rovnou čepeľou, ktorej koniec je od-

lomený; na trni sú pozostatky dreva. Dĺžka 13,5 cm, z toho trň 2,6 cm, šírka 2 cm (obr. I: 6).

Mohyla 3. Nádoba dosahuje najväčšiu šírku v hornej tretine; okraj má vyhnutý a šikmo zrezaný. Farba hnedá so sivými škvŕnami. Výzdoba: 3 ostré nepravidelné vlnovky, nižšie pás širokých

W, zdobený zrnitým filigránom. Hrozienkovitý privesok sa skladá z niekoľkých perál. Výška 2,3 cm, ø 1,3 cm (obr. I: 1).

Náušnica strieborná ako predchádzajúca, ale zostal z nej úlomok, spodná časť krúžku s ozdobou tvaru W. Pravdepodobne z tohto hrobu pochádza

Obr. 1. 1 — náušnica z mohyly 4; 2 — náušnica bez označenia; 3 — prsteň bez označenia; 4 — pracka bez označenia; 5 — strela bez označenia; 6 — nož z mohyly 1. Kreslila L. Kraskovská.

vodorovných rýh. Robená na ručnom kruhu. Na dne je plastická značka — nepravidelný rovnomenný kríž, ktorého polovica je orámovaná väčším krížom, uprostred je krížik. Výška 13,5 cm, ø okr. 8,8 cm, max. ø 11,5 cm, ø dna 6,5 cm, šírka značky 4 cm (tab. I: 2, 3).

Mohyla 4. Nálezy: 2 bronzové gombíky a pári strieborných náušnic. Gombík z bronzového plechu guľatej formy má kruhové uško z drôtu. Je zdobený drôtikovým filigránom: 6 kolmých prúžkov delí povrch gombíka na jednotlivé polia vyplnené krúžkami (6—7 v jednom poli); ku spodku je pripojená kovová perlička. Gombík je zhotovený z 2 polovic, na ich spojení je šev. Výška 2,5 cm. Gombík z bronzového plechu ako prvý, ale stlačený (tab. I: 4, 5).

Náušnica strieborná: otvorený oválny krúžok, spodná časť krúžku je okrášlená 3 radmi zrnitého filigránu, 2 uzlíky sa skladajú z 3 radov perličiek. Vo vnútri krúžku je pripojovaný drôtik vo forme

jeden z náhrdelníkov zo sklených perál, pretože J. L. Červinka uvádzá, že pekne vyzdobené závesné bronzové guľôčky boli medzi korálkami.

Mohyla 6. Nálezy: 2 bronzové náušnice, 3 úlomky náušnic a zlatý krúžok. Bronzová náušnica: otvorený krúžok s 2 uzlíkmi, ku ktorému je pripojovaný privesok vo forme pyramídy z 3 perličiek; stopy pozlátenia, ø 1,4 cm (tab. I: 6). Bronzová náušnica ako predchádzajúca s 2 uzlíkmi; privesok je odložený, zostalo len záhytné očko, ø 1,9; 1,5 cm (tab. I: 7). Dva úlomky tenkého drôtu z náušnice, tvaru krúžka, jeden s uzlíkom na konci, na druhom stopy po uzliku. Dĺžka 2 cm, 1,9 cm. Je to úlomok bronzovej náušnice, zlomok tenkého drôtu s uzlikom d. 1,6 cm. Zlatý krúžok, stočený z hladkého drôtu, neboli celkom uzavretý, ø 1,5 cm. Krúžok, ktorý spomína aj J. L. Červinka vo svojej zpráve, neboli zapísaný v inventári múzea, a preto nie je vyobrazený.

Mohyla 7. Nálezy: nádoba a rozložený nož.

Nádoba dosahuje najväčší priemer v hornej tretine, má kónický spodok, nízke hrdlo a okraj von vyhrnutý a šikmo zrezaný. Farba tmavohnedá. Výzdoba: takmer celý povrch nádoby je pokrytý pásikmi vodorovných rýh. Vyhotovená na ručnom kruhu z hliny pomiešanej s drobným pieskom a dosť dobre vypálená. Výška 13,5 cm, ø okr. 9,5 cm, max. ø 12,4 cm, ø dna 6,7 cm (tab. I: 8). Železný nôž s rovnou čepelou, na ktorej sú pozostatky dreva; je oddelená od dlhého trána. Dĺžka 13 cm, z toho tráň 3,2 cm, šírka 1,5 cm (obr. 2: 6).

Podľa inventára múzea z mohyly 7 pochádza aj ploská kamenná sekerka (dĺžka 6 cm, šírka 4,1 cm, výška 1,5 cm; obr. 3: 3), a úlomok ohnutého bronzu, azda z pracky (dĺžka 3,7 cm; obr. 3: 4). Tieto dva predmety boli zničené za vojny.

Mohyla 9. Nálezy: *rozložený nožik*, 3 bronzové náušnice a 2 úlomky náušnic. Železný nožik s rovnou čepelou a dlhým tránom má na čepeli a tráni pozostatky dreva. Dĺžka 8,4 cm, z toho na tráň pripadá 3,3 cm, šírka 1 cm (obr. 2: 7). Náušnica bronzová, oválna, zatvorená, s 2 uzlíkmi, prívesok má tvár dvojitej perly, pripevnený na náušnicu záhytným očkom. Výška 3 cm, ø 1,4 cm (tab. I: 9). Podobná bronzová náušnica (otvorený krúžok s 2 uzlíkmi, prívesok z 2 perál je upevnený záhytným očkom) so stopami po pozlátení. Výška 2,2 cm, ø 2 cm (tab. I: 10). Bronzová náušnica ako predchádzajúca, neúplná. Výška 2,5 cm, ø 1,7 cm (tab. I: 11). Úlomok bronzovej náušnice (časť krúžku) s uzlíkom na konci, dĺžka 1,4 cm. Ďalší úlomok bronzovej náušnice s uzlíkom, dĺžka 1,6 cm.

Mohyla 13. *Kostra muža* s rozbitou a deformovanou lebkou. Pri kostre sa našla nádoba. Nádoba vajcovitej formy s okrajom vodorovne vyhrnutým a kolmo zrezaným, žltohnedá, s čiernymi škvŕnami. Výzdoba: 3 ryhy, medzi 2 spodnými ryhami je hlboko rytá vlnovka. Vyhotovená na ručnom kruhu a dobre vypálená. Výška 17 cm, ø okr. 12,2 cm, max. ø 14 cm, ø dna 7,3 cm (tab. I: 12).

Mohyla 14. V nej bola pochovaná žena, o čom svedčí malá *kalva* a slabé kosti. Potvrdzuje to aj nález bronzovej náušnice, tvaru otvoreného krúžku z tenkého drôtu s uzlíkom na konci. Po prívesku nies stôp. ø 1,7: 1,3 cm (obr. 3: 1).

Mohyla 17. *Kostra muža* (úlomky lebky), pri ktorej bola nádoba a železný nožik. Nádoba vajcovitej formy s roztvoreným ústím, žltej farby. Výzdoba je nedbalá a pozostáva z 3 rýh, medzi ktorými na jednom mieste je dvojitá vlnovka. V ruke lepená z hliny pomiešanej s drobným pies-

kom. Výška 13,3 cm, ø okr. 10,5 cm, max. ø 12,5 cm, dno doplnené (tab. I: 13). Nožik je zachovaný celý. Jeho rovná čepel je na konci oblúkovite zahrotená; dlhý tráň je oddelený 2 priečnymi lištami. Dĺžka 17 cm, z toho tráň 5,5 cm, šírka 2 cm (tab. I: 14).

Mohyla 18. Nálezy: *náušnice* a 2 úlomky náušnice. Bronzová náušnica tvaru otvoreného krúžku s uzlíkom na konci a s príveskom tvaru perly, ø 1,4 cm (tab. II: 1). Dva úlomky bronzového krúžku z náušnice, jeden s uzlíkom, ø 1,3 cm.

Zo severného hrobu mohyly 18 pochádza podľa inventára *železný nôž*. Je to úlomok čepele so zvyškami drevenej pošvy, 5,5 cm dlhý a 1,5 cm široký (obr. 2: 4).

Mohyla 19. *Železný nôž*. Sú to 2 úlomky rovnej čepele, hrot a tráň sú odlomené; na oboch stranach čepele sa zachovali zvyšky drevenej pošvy. Dĺžka 10 cm, šírka 1,6 cm (obr. 2: 2).

Mohyla 20. *Kostra ženy*, pri nej sa našli 2 náušnice, úlomok tretej náušnice a fragment pukličky. Bronzová náušnica tvaru oválneho krúžku s 2 uzlíkmi; prívesok je odlomený, ø 2: 1,8 cm (tab. II: 2). Bronzová náušnica tvaru oválneho krúžku, ktorého časť je odlomená, ø 2,2 : 1,4 cm. Dva úlomky bronzového krúžku z tenkého drôtu (obr. 3: 2). Fragment pologuľatej pukličky z tenkého bronzového plechu, ø 0,6 cm (tab. II: 3).

Mohyla 22. *Kostra muža* stredného veku, pri nohách mala 2 ostrohy, okrem toho sa zachoval nôž. Železná ostroha má rovné, zvonka vyklenuté ramená zakončené štvorhrannými doštičkami na upevnenie remeňa. Krátky bodec, ktorého koniec je odlomený, je plátovaný bronzovými pásikmi (zostali 2 pásiky). Dĺžka 12,2 cm, z toho bodec 1,7 cm, šírka 6 cm (tab. II: 5). Železná ostroha ako prvá, na ramene sa zachovala jedna doštička, druhá je odlomená. Dĺžka 12,8 cm (tab. II: 6). Železný nôž s rovnou čepelou a s pozostatkami dreva na tráni. Sú to dva úlomky, azda z dvoch nožov, pretože majú rozličnú šírku. Dĺžka 8 cm, šírka 1,7 cm; dĺžka 6,2 cm, šírka 1,2 cm (obr. 2: 9).

Mohyla 23. *Kostra muža* stredného veku s lebkou dobre zachovanou. Pri lavej ruke bol železný nožik. K tomuto hrobu patrí jeden zo zachovaných nožov bez udania čísla hrobu.

Mohyla 24. *Kostra muža* stredného veku, pri jeho lavej ruke sa našiel nôž. Ani z tohto hrobu nie je nôž označený.

Mohyla 25. Nálezy: náušnica tvaru otvoreného krúžku z tenkého bronzového drôtu (štvorco-

vého prierezu) s uzlíkom; stopa po prívesku. $\varnothing 1,8 : 1,5$ cm (tab. II: 4).

M o h y l a 29. Nálezy: 2 ostrohy. Železná ostroha má rovné, zvonku vyklenuté aj na koncoch oválne rozšírené ramená s jedným nitom na pripomienie k remeňu. Hrotitý krátke bodec. Dĺžka 16,2 cm, z toho bodec 2,2 cm, rozpätie 9,5 cm (tab. II: 7). Železná ostroha ako prvá; polovica jedného ramena je odlomená. Dĺžka 15 cm (tab. II: 8).

Ďalšie pamiatky, ktoré sa zachovali z výskumu J. L. Červinku, sú bez označenia hrobov.

Prsteň z tenkého plechu, zhotovený zo striebra so značnou prísadou medi. Zachoval sa len úlomok pásikového krúžku a kosoštvorcový štitok s plastickou tepanou výzdobou. Ornament tvorí 5 pukličiek lemovaných bodkovaným ornamentom, ktorý je aj na okraji. $\varnothing 1,8 : 1,7$ cm (obr. I: 3).

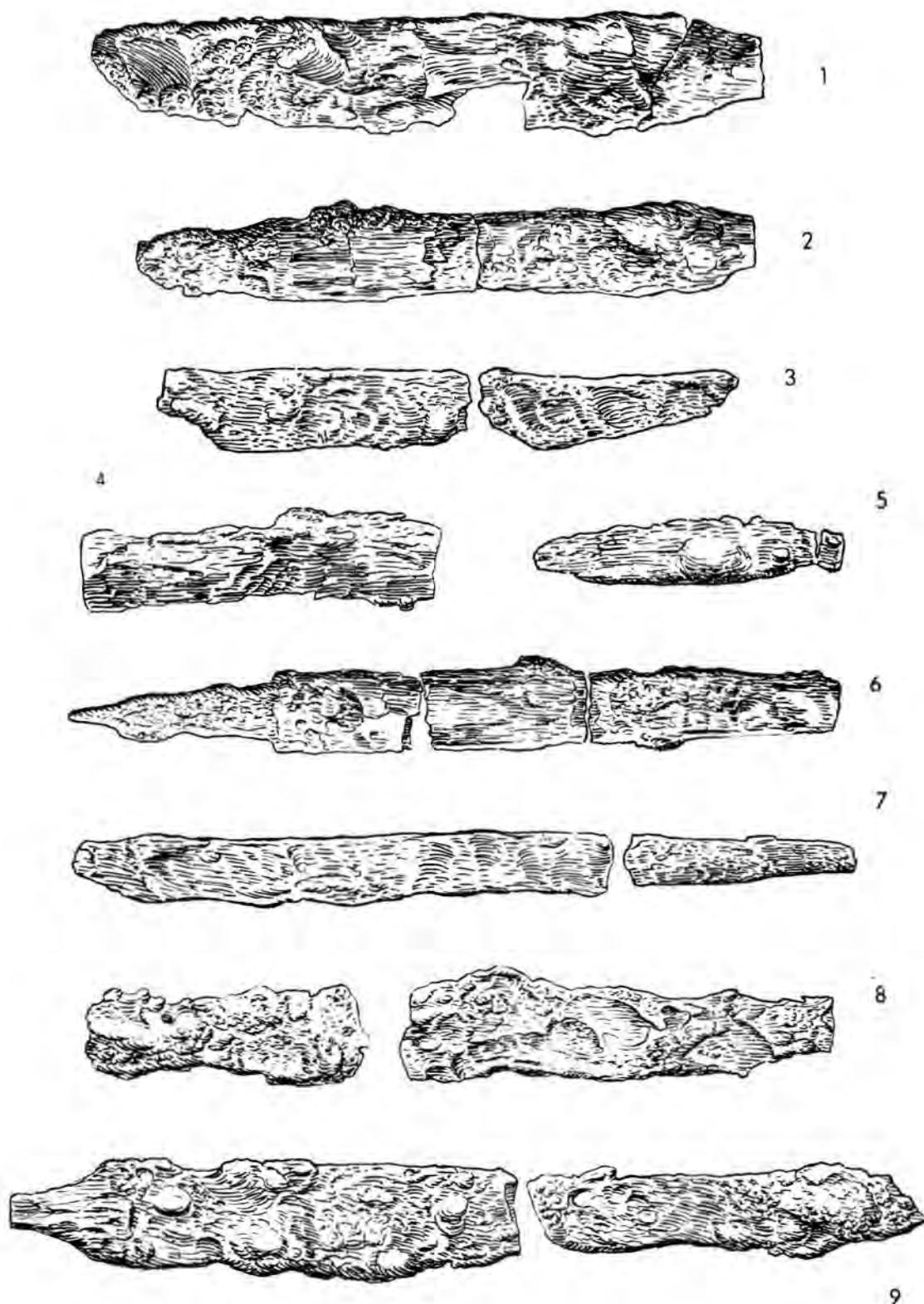
Sedem náušníc. Bronzová náušnica tvaru otvoreného krúžku z tenkého drôtu s 2 uzlíkmi, prívesok z 3 perličiek, pôvodne prialovaný, je odlomený. Výška 2 cm, $\varnothing 1,5$ cm (tab. II: 9). Bronzová náušnica tvaru otvoreného krúžku s 2 uzlíkmi, prívesok je odlomený. $\varnothing 1,9 : 1,7$ cm (tab. II: 10). Bronzová náušnica tvaru nepravidelného otvoreného krúžku s 2 uzlíkmi, prívesok z 3 perličiek vo forme pyramídy bol prialovaný. Výška 1,6 cm, $\varnothing 1,4$ cm (tab. II: 11). Bronzová náušnica tvaru otvoreného nepravidelného krúžku s 2 uzlíkmi. Prialovaný prívesok má formu pyramídy, ktorej základňu tvoria 3 perličky; k nim je pripomienaná štvrtá väčšia perla. Výška 2,2 cm, $\varnothing 1,6$ cm (tab. II: 12). Náušnica podobnej formy, asi pári z predchádzajúcej náušnice. Výška 2,5 cm, $\varnothing 1,9$ cm (obr. I: 2). Tri úlomky bronzovej náušnice, pôvodne pozlátenej. Na jednom úlomku je prívesok pripomiený očkom, to je obruba s kovovou perlou; na druhom úlomku je profilovaný uzlík: úlomok krúžku z tenkého drôtu. Táto náušnica spolu s drobnými úlomkami železného nožika bola v nádobe z hrobu 3, ale nebola označená. Bronzová náušnica tvaru oválneho krúžku s 2 uzlíkmi, neúplná. Spodná časť krúžku je pokrytá drôtikovitým filigránom (4 pásiky). Prívesok upevnený očkom je valcovitý, stočený z jemného drôtu a zakončený perlou. Výška 2,3 cm, $\varnothing 1,3$ cm (tab. II: 13). Táto náušnica je v inventári označená ako hrob 3, ale v pôvodnom zozname nebola.

Ploský bronzový krúžok asi z pracky, $\varnothing 3,1$ cm (tab. II: 14). Kovanie z bronzového plechu so štvorcovým výrezom uprostred; v jeho dvoch výbežkoch sú po dva nity, dĺžka 5,3 cm (tab. I: 15). Bronzové kovanie, podlhovastej formy, zhotovené

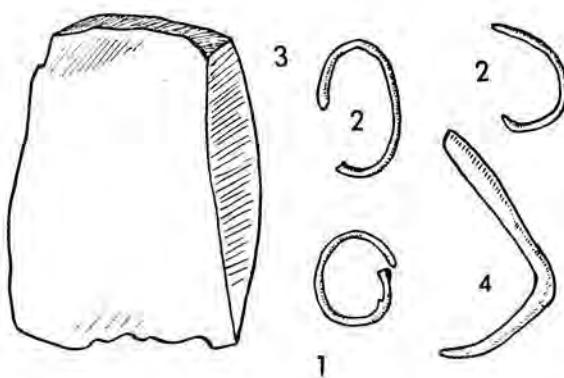
zo silného plechu, spojené na dvoch miestach nitmi. Dĺžka 5 cm, šírka 0,9 cm (tab. II: 16). Pravdepodobne je to kovanie z pošvy noža. J. L. Červinka píše, že väčší nôž z hrobu muža bol v drevenej pošve okovanej bronzom, ale neuvádzá číslo hrobu.

Železný nôž má rovnú čepeľ s pozostatkami dreva, tŕň je odlomený. Dĺžka 10,5 cm, šírka 2 cm (obr. 2: 1). Železný nôž má čepeľ zahrotenú a dlhý tŕň (odlomený). Dĺžka 14,4 cm, z toho tŕň 4,4 cm, šírka 2 cm (tab. III: 4). Tieto dva veľké nože, súdiac podľa ich rozmerov, pochádzajú pravdepodobne z hrobov mužov, patria možno hrobom 23 a 24. Úlomok rovnej čepele a tŕňa železného noža, dĺžka 4,7 a 4 cm (obr. 2: 3). Úlomok čepele malého noža s pozostatkami dreva, dĺžka 4,8 cm (obr. 2: 5). Dva úlomky čepele železného noža poškodené hrdzou, dĺžka 6,8 cm, 4,4 cm, šírka 1,5 cm (obr. 2: 8). Železná pracka okrúhlej formy s jazýčkom, $\varnothing 2,2$ cm (obr. I: 4). Železná poškodená strela mala pravdepodobne krídelká, dĺžka 4,1 cm šírka 2,3 cm (obr. I: 5). Tri úlomky železných predmetov, ktoré nemožno bližšie určiť, dva boli asi z noža. Dĺžka 3,5 cm, 3,8 cm.

Náhrdelník zo sklenených a pastových perál, vcelku 24 kusov, skladá sa z týchto typov: trojité perly vo forme sploštenej gule z belasého skla (3 kusy), trojité perly podobnej formy z bieleho skla (1), trojité perly zo žltého skla (1), dvojité perly zo žltého skla (1), dvojité perly valcovitej formy z belasého skla (1), podobná perla ulomená (1), malá dvojité perla z belasého skla (1), podobná perla ulomená (1), valcovitá perla z belasého skla bola štvordielna, ulomená (1), belasá valcovitá perla (1), valcovitá perla zo zeleného skla (1), žltá krúžková perla zo sklenej pasty (1), krúžková perla zo zeleného skla (2), guľatá perla zo žltého skla (1), dvojité pastové perly kónickej formy, čiernej farby s červenými pásikmi (1), pastové perly kónickej formy tmavo zelenej farby (1), dvojité pastové perly guľatej formy belasozelenej farby (1), valcovitá pastová perla tmavo zelenej farby (1), pastová perla krúžkovej formy belasozelenej farby (1), pastová perla krúžkovej formy belasozelenej farby (1), (tab. II: 17). Náhrdelník zo sklenených perál, spolu 7 kusov: trojité perly zo žltého skla (1), perla vo forme sploštenej gule z belasého skla (1), menšia perla podobnej formy (2), maličká perla podobnej formy (1), krúžková perla z belasého skla (1), pastová perla zelenej farby so žltými očkami a pásikmi (1), (tab. II: 18). Náhrdelník zo štyroch

Obr. 2. 1 — nôž bez označenia; 2 — nôž z mohyly 19; 3 — nôž bez označenia; 4 — nôž z mohyly 18; 5 — nôž bez označenia; 6 — nôž z mohyly 7; 7 — nôž z mohyly 9; 8 — nôž bez označenia; 9 — nôž z mohyly 22;
Kreslil V. Mészáros.

Obr. 3. 1 — náušnica z mohyly 14; 2 — úlomky bronzových krúžkov z mohyly 20; 3 — kamenná sekera z mohyly 7; 4 — úlomok bronzového drôtu z mohyly 7.
Kreslila L. Kraskovská.

sklenených perál: dvojité perla vo forme sploštenej gule z belasého skla (1), podobná menšia perla (1), krúžková perla z belasého skla (1), pastová perla dvojkónickej formy belasoželenej farby (1) (tab. II: 19). Perla vo forme sploštenej gule tmavosivej farby z pasty. Výška 0,7 cm, ø 2 cm (tab. II: 20). Perla vo forme sploštenej gule zo zeleného skla. Výška 0,6 cm, ø 1,8 cm (tab. II: 21). Pastová perla zdobená 4 žliabkami, tmavozelená, so žltými pásikmi. Výška 0,8 cm, ø 1,3 cm (tab. II: 22).

Nádoba s najväčším priemerom v hornej tretine má roztvorené ústie, rovný okraj, hnedosivej farby. Výzdoba: pod okrajom je nepravidelná vlnovka, nižšie sú tri rady vpichov robených hrebeňov a dolu je pásik vodorovných rýh. V ruke lepená a slabovo vypálená. Výška 19 cm, ø okr. 12,5 cm, max. ø 14,4 cm, ø dna 10 cm (tab. III: 1).

Takmer valcovitá nádoba má roztvorené ústie a okraj šikmo modelovaný. Farba žltosivá s čierrou škvornou. Výzdoba: v hornej časti sú 2 pásiky vlnovky. V ruke lepená neforemná nádoba s hrubými stenami, asi sušením stlačená na jednu stranu. Na dno je vtlačený žliabok asi tiež pri sušení. Výška 13 cm, ø okr. 11,2 cm, max. ø 12,4 cm, ø dna 8,5 cm (tab. III: 2). Nádoba takmer valcovitej formy má roztvorené ústie a okraj skoro kolmo zrezaný. Farba hnedá s čiernymi škvunami, nezdobená. V ruke lepená z hliny pomiešanej s pieskom. Nádoba bola deformovaná asi pri sušení, naklonená je na jednu stranu, opačná strana je sploštená, má oválny prierez. Výška 12,3 cm, ø okr. 12 : 14 cm, ø dna 8 cm (tab. III: 3).

Milodary zo skalických hrobov možno rozdeliť do troch základných skupín: železné nástroje a súčiastky výstroja, rozličné okrasy a napokon ker-

mika. Z nástrojov sa našli len nože, ktoré podľa svedectva J. L. Červinku sa nachádzali rovako v hroboch mužov ako aj v hroboch žien a detí. Nože z mužských hrobov boli údajne väčších rozmerov. Medzi zachovanými nožmi rozlišujeme skutočne masívnejšie kusy, nájdené azda pri mužských kostrach, a menšie úzke nožíky (väčšie mali šírku čepele 2 cm, ostatné priemerne 1,5 cm). Tieto väčšie nože boli pravdepodobne nielen nástrojmi, ale používali ich aj ako zbraň pri love a v boji (nož z hrobu 1, 17, 2 nože bez označenia). Väčšina nožov bola deformovaná hrázou, ale pomerne dobre zachovaný nožik z hrobu 17 ukazuje typickú formu slovanského noža. Čepeľ s rovným chrbotom a mierne zaobleným ostrím bola oddelená od tŕna zárezmi. Rúčka nožov bola zväčša drevená, o čom svedčia pozostatky dreva na tŕni nožov z hrobu 19 a 22. Nôž z hrobu 17 má na rozhraní čepele a tŕna 2 malé lišty, rúčka bola pravdepodobne kostená. Na čepeli niektorých nožov sa zachovali stopy po dreve, z čoho možno usudzovať, že boli zastrčené do drevnej pošvy (nože z hrobov 7, 9, 18, 19 a dva bez označenia). Zachované dvojité bronzové kovanie pochádza z okutia pošvy noža; spomína to aj J. L. Červinka.

V mohylách, ktoré preskúmal J. L. Červinka, nenašli sa nijaké zbrane. Ale k výstroju mužov-bojovníkov patrili zrejme ostrohy, nájdené vo dvoch hroboch pri nohách. Sú to dva páry ostrôh podobnej formy s krátkym bodcom a rovnými ramenami. Prvý pár z hrobu 22 mal rovnobežné ramená zakončené štvorcovými došličkami, ktoré slúžili na upevňovanie ostrôh pomocou remienkov. Bodec ostrohy bol zdobený bronzovými pásikmi. Druhý pár ostrôh z hrobu 29, trocha väčších rozmerov, mal ramená na konci rozšírené a opatené nitom, ktorý držal remienok. Podľa formy ostrohy patrili ku karolínskemu typu. Za ostrohy karolínskej formy považoval skalické nálezy J. L. Červinka a J. Eisner.² Na Slovensku ostrohy karolínskeho tápu našli v Gajarocho „Na stoličke“, v Nitre (odtiaľ sú zachované 3 kusy), ďalšie 2 kusy sú z hrobu veľmoža v Žabokrekoch. Uvedené ostrohy nemajú na konci ramien zachované došličky, ale nie je vylúčené, že ich konce sú poškodené. Ostrohy, nájdené v mohyle vo Veľkých Hostiach, mali konce ramien pravdepodobne rozšírené.³ Častejšie sa vyskytujú ostrohy karolínskeho typu na Morave, kde boli nájdené na mnohých pohrebskáčoch (Luhačovice, Vrbka, Kyjov, Prostějov) a v najväčšom množstve sa našli na pohrebsku v Starom Měste.⁴ V. Hrubý zaradil tento typ

ostrôh do typu II a považuje ich za domáci výrobok. Hoci ostroha z hrobu 22 mala bodec plátovaný bronzom, patrí k typu II, a nie k bohatu zdobeným ostrohám typu I B. V. Hrubý datuje ostrohy typu II do strednej fázy pohrebiska, do tretej štvrtiny IX. stor.čia.⁵

Zo súpisu miladarov vidno, že hlavnú časť nálezov tvorili *okrasy*, z ktorých najčastejšie sa našli *náušnice*. Okrem zlatého krúžku, jedného páru strieborných náušnic a strieborného prsteňa ostatné šperky boli vyhotovené z bronzu. Najbežnejšie boli jednoduché bronzové náušnice s priveskom hrozienkovitej formy, vyhotovené prevažne z hladkého obľého drôtu; v jednom prípade drôt je sploštený a v inom štvorcového prierezu. Otvorený krúžok je oválnej formy alebo nepravidelného kruhového obrysу. V polovici výšky krúžku a na jeho spodnom konci sú uzlíky. *Hrozienkovité prívesky náušnic* delia sa na 3 typy. I. typ: prívesok pyramidálnej formy, ktorého základňu tvoria 3 perly. štvrtá väčšia perla je k nim pripojená. II. typ: prívesok z perál zložených do trojuholníka, ktorého základňa (dve perly) je pripojená k dolnému oblúku náušnice. Prívesky týchto dvoch typov boli k náušniciam priletované. III. typ prívesku sa skladá z dvoch perál, z ktorých väčšia je pripevnená ku krúžku záchytným očkom, na nej sedí menšia perla. V jednom prípade jasne vidieť, že perlu zasadili do obruby. Tento typ náušnic, súdiac podľa počtu zachovaných kusov, bol najviac rozšírený. Na 3 náušnicach sa zachovali stopy pozlátenia.

Na Slovensku náušnice s priveskom zo štyroch perál sa vyskytli na pohrebisku v Devínskej Novej Vsi (2 páry náušnic z hrobu 429 a 466)⁶ a s priveskom z troch perál v Žitavskej Tôni. Náušnicu s 2 perlami našli v hrobe v Mladošovičovom vinohrade v Devíne, ale je honosnejšia, zdobená filigránom na krúžku. Na Morave tieto jednoduché náušnice sa vyskytujú medzi bohatu rozčlenenými formami hrozienkovitých náušnic. Jednotlivé kusy prostých náušnic boli nájdené v Temiciach a Vranoviciach.⁷ Najviac sa ich našlo v Starom Meste a na pohrebisku v Boleradicích. Sú to náušnice s priveskom z 3 perál. V. Hrubý považuje náušnice s trojbokým priveskom za starobylú formu, ktorú datuje do 1. polovice IX. stor.⁸ Na pohrebisku v Dolných Věstoniciach našli viac náušnic s valcovitým priveskom, ktoré svojou jednoduchou formou sa podobajú náušniciam zo Skalice.⁹

Okrem jednoduchých náušnic s hrozienkovitým priveskom v Skalici našli i *bohatšie formy*, zdobené granuláciou alebo filigránom. Náušnica zdobená filigránom má valcovitý privesok, stočený

z drôtu a zakončený perlou. Na Slovensku náušnice tejto formy sa vyskytli zatiaľ na pohrebisku v Mladošovičovom vinohrade v Devíne.¹⁰ I k týmto náušniciam nájdeme analógie v moravských nálezoch (Boleradice, Rybešovice, Sardičky, Petrov, Hradisko u Kroměříže).¹¹ Podobné náušnice zo Starého Mesta nazýva V. Hrubý náušnicami so špirálovitým záveskom.¹² Posledné strieborné náušnice sú zdobené granuláciou veľmi jemnej práce. Je to hrozienkovitá náušnica, ale zložitejšej formy. Hrozienkovitý prívesok sa skladá z perál rozličnej veľkosti, aj uzlíky na krúžku sú robené z niekoľkých zrniek. Okrem týchto obvyklých prvkov výzdoby náušnica má vnútri krúžku ešte výplň, zdobenú tiež granuláciou. Náušnice s hrozienkovitým priveskom a výplňou vo vnútri krúžku zdobené granuláciou sa vyskytujú na Morave. Analógie nájdeme predovšetkým v Starom Meste, kde našli takéto náušnice vyhotovené zo zlata, striebra a bronzu. V. Hrubý ich nazýva lunicovými náušnicami s hrozienkom, pretože výplň krúžku považuje za lunicu a datuje tento typ náušnic do doby okolo roku 900 a do 1. polovice X. stor.¹³ V materiáli publikovanom zo Slovenska nemáme analógie pre typ zložitých hrozienkovitých náušnic.

Hrozienkovité náušnice nájdené v Čechách a na Morave bádatelia považujú za byzantský typ *okrás*. J. Einer ako byzantské náušnice výslove uvádzia strieborné náušnice zo Skalice. Aj V. Hrubý zaraďuje náušnice s hrozienkovitým priveskom k byzantským typom šperkov.¹⁴ Rovnako aj výzdoba granuláciou a filigránom bola typická pre byzantské výrobky. Hrozienkovité náušnice možno skutočne považovať za byzantský typ, ale to neznamená, že tieto okrasy boli dovezené z Byzancie. J. Einer na základe posledných výskumov upozornil na dôležitosť výrobného strediska v Starom Meste, takže nie je vylúčená možnosť, že skalické okrasy boli výrobkami miestnych zlatnických dielní.¹⁵

Vyspelá technika výzdoby filigránom okrem náušnic sa uplatnila i na ďalšom type šperku, a to na *gombikoch* z hrobu 4. Ozdobné gombíky rozličnej formy sa často vyskytujú v českých a moravských nálezoch. J. Schránil považoval gombíky za typickú súčiastku odevu zámožnejších osôb a uznával ich za šperk byzantský.¹⁶ Novšie nálezy ukazujú, že gombíky sa používali tiež ako závesky v náhrdelníku. I skalické gombíky boli najskôr záveskami náhrdelníka, pretože J. L. Červinka spomína, že sa našli spolu s korálkami. Na Slovensku zo strednej doby hradištej sa zachovali iba prosté nezdobené gombíky z pohrebiska v Starých

vinohradoch v Devíne. Bohato zdobené gombiky z hrobov v Nitre pod Zoborom patria už do mladšej doby hradištej.¹⁷ Tak ako pre väčšinu skalických pamiatok i pre gombiky nachádzame analógie v nálezoch moravských. V Starom Meste sa našlo niekoľko typov gombikov a sú medzi nimi kusy, ktoré sa formou i ornamentom celkom podobajú gombíkom zo Skalice. Staromestské gombiky z hrobov 44/51 a 260/49 sú tiež zdobené filigránom a majú rovnaký motív ornamentu ako skalické, len prvý páár má povrch rozdelený na 8 polí a druhý na 4 polia. Taky istý tvar a ornament majú gombiky z Boleradíc, ktorých povrch je rozdelený na 5 polí. V. Hrubý datuje gombiky s filigránom zo Starého Mesta do 1. polovice X. stor.¹⁸

Ojedinelým kusom v skalickom inventári je *úlomok prsteňa* s rozšíreným štítkom a tepanou výzdobou. Zo Slovenska dosiaľ neboli uverejnené podobné prstene. Prstene so štítkom z mladšej doby hradištej majú spravidla odlišný spôsob výroby – štítok je pripojovaný na krúžok. Štítkové prstene zo strednej doby hradištej sú vyhotovené z jedného kusa plechu a štítok je prosté roztepaný. Úlomok štítkového prsteňa našli na pohrebisku v Starých vinohradoch v Devíne. Na Morave sa prstene so štítkom a tepaným ornamentom vyskytujú dosť často. Uvádzam len kusy, ktoré podľa formy a ornamentu sú najbližšie skalickým nálezom. Najviac podobných prsteňov sa našlo na pohrebisku v Blučine, z nich jeden prsteň z hrobu 6 má ornament zhodný so skalickým. Niekoľko kusov prsteňov tohto typu našli i v Starom Meste a jeden kus v hrobe v Dolných Věstoniciach. Z nálezov v Boleradiciach prsteň z hrobu 46 čo do ornamentu sa zhoduje so skalickým.¹⁹ V. Hrubý štítkové prstene s vybijaným ornamentom datuje do poslednej treťiny IX. storočia a na začiatok X. storočia. J. Poulič určil tento typ prsteňov ako príznačný pre blučinskú skupinu pamiatok na Morave a datuje ho do 2. polovice IX. storočia.²⁰ J. Eisner a J. Poulič považujú štítkové prstene za výrobky podunajských dielní a nie za importy dielní byzantských.²¹

Zlatý krúžok, nájdený v Skalici, súdiac podľa jeho veľkosti, bol najskôr okrasou vlasov, pretože na prsteň je príliš malý.^{21a} Aj podľa mienky J. Eisnera spomenutý zlatý krúžok slúžil ako okrasa vlasov.²² Vlasy krášlili tiež krúžkami stočenými z bronzového drôtu. Za takúto ozdobu možno považovať len jeden krúžok. Ostatné krúžky mali stopy po privesku, boli teda poškodenými náušnicami.

Okrem kovových okráš sa zachovali 3 náhrdel-

níky zo sklených a pastových perál a 3 ojedinelé perly. V najväčšom počte sa našli sklené perly vo forme sploštejnej guľôčky z belasého, žltého a bieleho skla, spravidla dva-tri razy delené alebo jednoduché. Časté sú i valcovité sklené perly, prevažne belasej farby, dvojdielne až trojdielne, niekedy jednoduché. L. Niedere považuje tieto typy perál za typicky slovanské.²³ Ďalej sa vyskytli sklené perly belasé a zelené, krúžkového tvaru. Ostatné perly sú zo sklenej pasty. Medzi nimi je najviac krúžkovitých perál belasozelenej farby, spojených po 2, 3 a 4 kusoch; v jednom prípade belasozelená perla mala dvojkónický tvar. Malé pastové korálky tmavozelenej farby sú konickej formy. Ojedinelým kusom je žltá perlička krúžkovej formy. Niekoľko pastových perál má farebnú výzdobu: čierna perla s červenými pásikmi, zelená perla s plastickým žltým ornamentom a napokon tmavozelená perla so žltými pásikmi. Väčšia perla je zo zeleného skla a posledná veľká perla je hladká z tmavosivej hmoty. Formy sklených a pastových perál zo Skalice sú bežné v náhrdelníkoch zo strednej doby hradištej na Slovensku a na Morave, preto analógie k nim neuvádzam. Zachovaný úlomok bronzovej perly svedčí o používaní kovových perál v náhrdelníkoch. Podobné kovové perly sa našli na pohrebisku v Máste z 1. polovice X. storočia.²⁴

K odevu patrili kovové pracky. Zachovaný bronzový krúžok z pracky a menšia železná pracka predstavuje bežné typy v slovanskom inventári. Ne-našla som analógie k malému bronzovému kovaniu, takže jeho účel je mi neznámy.

Z výskumu J. L. Červinku pochádza niekoľko nádob, ktoré sa líšia navzájom formou a spôsobom výroby. Predovšetkým sú medzi nimi nádoby lepené v ruke a hrnce zhotovené na ručnom kruhu. V ruke boli lepené 2 asymetrické nádoby, hrubá nádoba z hrobu 17 a väčšia nádoba dosť symetrická (tab. III: 2, 3, 1; I: 13). Nádoba so značkou na dne bola vyrobená na primitívnom ručnom kruhu a čiastočne obliečaná, čo vidieť na jej hornej časti. Posledné 3 nádoby, vyhotovené na dokonalom ručnom kruhu, boli celé obliečané, o čom svedčí ich pravidelná forma a úprava okraja. Nádoby zväčša vyrábali z hliny pomiešanej s pieskom a drobnými kamienkami. Keramika, vyhotovená na dokonalom ručnom kruhu, je dobre vypálená. Aj vo výzdobe nádob nachádzame rozličné motify a odlišný spôsob vypracovania ornamentu, ktorý sa omedzuje na hornú časť nádoby. K starším prvkom výzdoby patria pásiky nepravidelnej vlnovky; vlnovka bola kombinovaná často vodorov-

nými čiarami. Na jednej nádobe pristupuje k týmto motívom rytého ornamentu ešte vypichaný ornament. Jednoduchá vlnovka spojená s rytými čiarami ukazuje na výzdobu mladšieho rázu tak isto ako okrašlovanie povrchu nádoby samými vodorovnými čiarami. Spolu s dokonalejšími nádobami vystupuje výzdoba z pásikov jemných vodorovných čiar a vpichov. V niektorých prípadoch ornament bol vyrytý hrebeňovitým nástrojom, inokedy zasa nejakým rydlom, ktoré zanechalo širšie ryhy. Značka na dne nádoby z hrobu 3 je vypuklá, bola teda vyrezaná na povrchu kruhu a odtlačila sa na dne nádoby. Značka má zložitú kresbu: skladá sa z krížika v dvojitom orámovaní.

Uvedené formy nádob, motívy ornamentu a technika výroby sú typické pre keramiku zo strednej doby hradištej. K týmto nádobám nájdeme početné analógie v nálezech keramiky podunajského typu na západnom Slovensku a v nálezech moravských, preto ich neuvádzam. Zastavím sa iba pri hrničarskej značke vyššie spomenutej nádoby. Plastické značky na dne nádob sa našli na Slovensku v rôznych obdobiach hradištej kultúry. Z publikovaného materiálu možno uviesť prostú značku vo forme vtácej nohy z Devínskej Novej Vsi. Z mladšej doby hradištej sú jednoduché značky na nádobách z pohrebiska v Nitre pod Zoborom (križiky).²⁵ Značky na nádobách zo strednej doby hradištej sa dosť často vyskytujú na Morave; tieto značky sú zložité a skladajú sa z rozličných kombinácií kruhov, križikov a čiar.²⁶ Z uverejneného materiálu najbližšiu analógiu poskytuje značka na dne nádoby z hrobu 512 z Dolných Věstoníc; je to križik orámovaný rovnoramenným križom.²⁷ Značka na skalickej nádobe vyzerá ako ďalší vývojový stupeň uvedenej značky z Dolných Věstoníc (je doplnená ešte jedným orámovaním).

K antropologickému rozboru nálezov zo skalického pohrebiska bolo pomerne málo vhodných zvyškov kostier. Ako hroby mužov boli označené mohyly 13, 17, 22, 23, 24, ako ženské kostry boli určené pozostatky z mohyly 14 a 20. Za hrob muža možno bezpečne považovať mohylu 29, kde sa našli železné ostrohy, takže máme 6 určených mužských hrobov. Za ženské a detské hroby možno považovať hroby, kde sa našli okrasy, náušnice alebo korálky. Boli to mohyly 4, 6, 9, 18 a 25 okrem 2 hrobov určených antropológmi; dovedna ich bolo teda sedem. Štyri mohyly obsahovali pri kostre len nádobu a nôž. Podľa tohto materiálu a bez antropologických údajov nemožno spoľahlivo určiť pohlavie.

J. L. Červinka prekopal v celku 30 mohyly. Z toho je v Slovenskom múzeu zachovaný materiál zo 17 mohyľ, takže je to inventár iba polovice hrobov. Čo sa týka časového zaradenia preskúmanej časti pohrebiska na základe analógií zo Slovenska a Moravy, možno datovať odkryté mohyly do IX. stor. a na samý začiatok X. storočia.

V Okresnom múzeu v Skalici sa nachádzajú pamiatky, ktoré do roku 1955 boli uložené na bývalom Obecnom úrade v Skalici. Tieto predmety doniesol údajne L. Breustedt, ktorý roku 1922 prekopal jednu mohylu na pohrebisku a nálezy chcel speňažiť. Ale na Obecnom úrade pamiatky zabavili a urobili zoznam, odpis ktorého doslovne uvádzam.

Zoznam starožitností nájdených v chotári mesta Uh. Skalice na teréne takzvanom Kopečnica: 1. urna 1 kus, 2. menšia urna 1 kus, 3. urna menšia od druhej 1 kus, 4. železný malý nožík, 5. železná dýka, 6. železný prsteň 1 kus, 7. 3 kusy kresacieho kameňa, 8. čiastka kamenného brúska, 9. trojčiastková perla 1 kus, 10. bronzový prsteň 1 kus, 11. bronzová špica šípu, 12. rôzne železné kúsky, 13. ľudská lebka. Podpísaný je nálezca L. Breustedt a referent Al. Nagy. Pamiatky sú označené ceduľkami s číslami, ktoré zodpovedajú číslam zoznamu.

1. *Štíhlá nádoba* s nízkym hrdlom a s okrajom šikmo zrezaným. Farba hnedá, na jednej strane je čierna škvRNA. Výzdoba: 4 pásiky vlnovky pokrývajú $\frac{2}{3}$ povrchu nádoby. Vyhotovená na ručnom kruhu a dobre vypálená. Na dne je malá jamka, ø 1,1 cm. Výška 15,2 cm, ø okr. 8,3 cm, max. ø 10,2 cm, ø dna 6,2 cm (tab. III: 5).

2. *Nádobka* s najväčším priemerom v hornej treťine má roztvorené ústie a šikmo zrezaný okraj. Farba žltocervená. Výzdoba: 2 pásiky nepravidelnej vlnovky a pásik vodorovných rýh. Vyrobéná na ručnom kruhu a dobre vypálená. Na dne je nepravidelná jamka. Výška 11 cm, ø okr. 8,1 cm, max. ø 9,1 cm, ø dna 5,8 cm (tab. III: 6). V nádobe bol lístok s nápisom: dar učiteľa Šimu.

3. *Gulovitá nádoba* s kónickým spodkom má rozšírený a vodorovne zrezaný okraj a vo vnútri ústia žliabok pre pokrývku. Farba hnedá s čiernymi škvRNA. Výzdoba: pod okrajom je nepravidelná vlnovka, nižšie sú vodorovné ryhy, veľmi plýtké. Na dne je plastická značka vo forme rovnoramenného križa, šírka 1,8 cm. Vyrobéná na ručnom kruhu. Výška 8,8 cm, ø okr. 8,8 cm, max. ø 9,5 cm, ø dna 4,5 cm (tab. III: 7).

4. *Železný nôž* s rovnou čepelou a s odloženým tŕnom. Čepeľ a tŕň zo všetkých strán po-

kryté zvyškami dreva z pošvy a rúčky. Dĺžka 9,7 cm, šírka 2,8 cm, šírka 1,4 cm.

5. *Tri železné úlomky*. Úlomok čepele v plechovej pošve, na pošve sú 2 žliabky. Dĺžka 7,5 cm, šírka pošvy 3,2 cm, šírka čepele 1,9 cm. Pravdepodobne bol to fragment britvy v pošve. Dva úlomky širokej čepele (akoby 2 čepele vedľa seba), dĺžka 5 cm, 2,6 cm, šírka 1,8 cm.

6. *Železny krúžok z pracky*, na ktorom sa zachoval koniec ihly a časť kovania. ø 3,5 : 3 cm.

7. Zachoval sa jeden pomerne veľký *kresaci kameň*, šírka 3 cm.

8. *Kamenný brúsok* trojuholníkového tvaru hnedozelenej farby, rozprásaný, neúplný, dĺžka 9 cm, šírka 3,5 cm, hrúbka 1,7 cm. Na jednej strane sú pozostatky hrdzavého železa.

9. *Sklená trojdielnna perla* modrej farby.

10. *Úlomok železa*, sú v ňom 2 trne zo strely s odtlačkom jemnej látky (plátna). Krúžok z tenkého bronzového drôtu, rozlomený ø 1,5 cm.

11. Predmet označený ako *bronzový hrot strely* sa nezachoval.

12. *Úlomky železného kovania vedierka*; dva úlomky kovania na zachytenie držadla, tri väčšie úlomky obruče, šírka 1,6 cm a niekoľko drobných úlomkov. Na úlomkoch sa zachovali znateľné stopy dreva.

13. *Úlomok kalvy z ľudskej lebky*.

Uvedené pamiatky svojím charakterom zodpovedajú nálezom z pohrebiska v Skalici, takže možno ich považovať za ďalšiu časť inventára skalických mohyl.

Poznámky

¹ *Antropologie*, Praha 1925, roč. III (2) 97—99, 99—108. Pozri Červinka J. L., *Slované na Moravě a Říše Velkomoravské*, Brno 1928, 139—140, 185—186.

² Červinka J. L., *Lebky a kostry z mohyl u Uh. Skalice*, Antropologie, 98; Eisner J., *Slovensko v pravku*, Bratislava 1933, 254.

³ Eisner J., *Slovensko v pravku*, tab. XCVI: 13, 17, 18, 9, 10, str. 254; Porubský J., *Slovenský mohylník vo Veľkých Hostiach*, Slovenská archeológia, III, tab. VI: c.

⁴ Červinka J. L., *Slované na Moravě*, tab. II: 9, 10; tab. IV: 12; obr. 19: 7; obr. 26: 1; Hrubý V., *Staré Město*, Praha 1955, tab. 56: 8, 9; tab. 31: 1, 2; tab. 33: 3, 4; hrob 251/51; hrob 265/51; hrob 190/51; hrob 313/49.

⁵ Hrubý V., *Staré Město*, 188.

⁶ Eisner J., *Devinská Nová Ves*, Bratislava 1952, tab. 48: 2, 3, 9, 10; Umění na Slovensku, 1938, obr. 78.

⁷ Červinka J. L., *Slované na Moravě*, obr. 32; Poulik J., *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, tab. LXVII: 17.

⁸ Hrubý V., *Staré Město*, tab. 57: 14; tab. 84: 21—22, str. 230; Poulik J., 230; *Staroslovanská Morava*, tab. LXIII: 6, 7, 8, 9.

⁹ Poulik J., *Jižní Morava — země dávných Slovanů*, Brno 1948—50, obr. 129 i, k; obr. 131 b; 135 c, h.

¹⁰ Eisner J., *Pohřebiště z doby velkomoravské v Děčíně*, Historica slovaca I/II, Bratislava 1940/41, tab. II: 1, 2.

¹¹ Poulik J., *Staroslovanská Morava*, tab. LXVII: 3; Červinka J. L., *Slované na Moravě*, tab. X: 9; tab. XIII: 10; obr. 24: 2; obr. 15: 2.

¹² Hrubý V., *Staré Město*, 226.

¹³ Hrubý V., *Staré Město*, tab. 57: 16; tab. 77: 4, 5; tab. 84: 17, 18, str. 245.

¹⁴ Niederle L., *Rukovět slovanské archeologie*, Praha 1931, 192—194; Červinka J. L., *Slované na Moravě*, 226; Eisner J., *Slovensko v dobe kultúry hradistej*, Slo-

venské dejiny I, Bratislava 1947, 133; Hrubý V., *Staré Město*, 228.

¹⁵ Eisner J., *Počátky českého šperku*, Památky archeologické 2, roč. XLVI, 215.

¹⁶ Schránil J., *Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens*, Berlin—Leipzig 1928, 304.

¹⁷ Čaplovič P., *Slovenské pohřebiště v Nitre pod Zoborom*, Slovenská archeológia, roč. II: 27, 32.

¹⁸ Hrubý V., *Staré Město*, tab. 74: 10, 11; tab. 60: 1, 2; Poulik J., *Staroslovanská Morava*, tab. LXIV: 4; Hrubý V., c. d. 212.

¹⁹ Poulik J., *Staroslovanská Morava*, tab. XLV: 7; tab. XLIX: 10, 12; Hrubý V., *Staré Město*, 268, obr. 42: 4, 6; Poulik J., *Jižní Morava*, obr. 136 h; Poulik J., *Staroslovanská Morava*, tab. LXIII: 13, 14.

²⁰ Hrubý V., *Staré Město*, 268; Poulik J., *Staroslovanská Morava*, 51, 54.

²¹ Eisner J., *K dějinám našeho hradistního šperku*, Časopis Národního muzea 1947, separát, 4; Poulik J., *Staroslovanská Morava*, 54.

^{21a} Krúžok sa nezachoval.

²² Eisner J., *Slovensko v dobe kultúry hradistej*, 134.

²³ Niederle L., *Život starých Slovanů*, Praha 1913, díl I., sv. 2, 630.

²⁴ Kraskovská L., *Staroslovanské pohřebiště v Máste pri Bratislavě*, Slovenská archeológia, roč. II (1954), tab. II: 15.

²⁵ Eisner J., *Děvinská Nová Ves*, obr. 57: 6a; Čaplovič P., *Slovenské pohřebiště v Nitre pod Zoborom*, tab. IV: 5, 6; tab. XVI.

²⁶ Červinka J. L., *Slované na Moravě*, obr. 75: 9, 10; tab. I: 11; tab. IX: 17, 18; Hrubý V., *Staré Město*, obr. 20, str. 136; Poulik J., *Staroslovanská Morava*, tab. XXXI: 2; tab. I: 5a; tab. LXIX: 5a; Poulik J., *Jižní Morava*, obr. 152.

²⁷ Poulik J., *Jižní Morava*, obr. 148 d.

Die ersten Ausgrabungen auf dem slawischen Hügelgräberfeld in Skalica

Ludmila Kraskovská

In den Sammlungen des Slovenské múzeum in Bratislava sind slawische Denkmäler untergebracht, die den Ausgrabungen des Konservators I. L. Červinka entstammen und welche er in den Jahren 1922 und 1923 in Skalica durchgeführt hatte. Der betreffende Forschungsbericht wurde in der Zeitschrift „Anthropologie“ veröffentlicht, und zwar unter dem Titel „Lebky a kostry z mohýl z doby Velkomoravské u Uh. Skalice“. I. L. Červinka verarbeitete den archäologischen Teil und J. Matiegka analysierte das anthropologische Material.¹ Die nachfolgende Beschreibung der Lage des Hügelgräberfeldes und der Hügelgräber selbst, bringe ich an Hand dieses Berichtes.

Südöstlich der Stadt Skalica breitet sich ein Stadtwald aus, der „Háj“ genannt wird. Auf seinem höchsten Abhang befindet sich in der Nähe des Einzelhofes „Salaš“ eine Gruppe von Hügelgräbern, die beträchtliche Ausmasse aufweisen. Im ganzen sind dort mehr als 100 Hügelgräber, 92 sind im Walde in einem Holzschlage ausgebreitet, weitere 8 kann man auf dem angrenzenden Felde erkennen. Die letzte Gruppe ist durch Überpflügung gestört worden, sodass die genaue Zahl der Hügelgräber nicht festgestellt werden kann, im Walde sind sie jedoch gut erhalten. Hier sind die Hügelgräber unregelmässig verteilt, stehen vereinzelt oder in Gruppen; manchmal sind rund um ein grösseres Hügelgrab 6–8 kleinere Hügelgräber angeordnet, die eng nebeneinander aufgehügelt sind. Die Hügelgräber haben verschiedene Form und Grösse, die Mehrzahl ist rund, einige sind oval oder rechteckig. Die kleineren Hügelgräber haben einen Durchmesser von 6–8 m und sind nur 60 cm hoch, aber eine ganze Reihe von ihnen hat wieder beträchtliche Ausmasse, das grösste Hügelgrab hat einen Durchmesser von 50 m und ist mehr als 4 m hoch. Das Staatl. arch. Institut, Prof. V. Ondrouč machte auf diese Hügelgräber aufmerksam, er selbst durchgrub ein kleineres Hügelgrab. Der Konservator I. L. Červinka untersuchte innerhalb des Forschungsrahmens des Staatl. archäol. Institutes im Herbst des J. 1922 25 Hügelgräber und im J. 1923 weitere 5 Hügelgräber. Alle durchgrabenen Hügelgräber waren in gleicher Weise gebaut. Das Grab war im ursprünglichen Terrain in West – Ost Richtung rechteckig bis zu einer Tiefe von 120 cm eingetieft. Über dem

Grab war ein Hügel aus Lehm aufgeschüttet, welchen man der nächsten Umgebung entnahm. Ausser einem Grabe waren es lauter Skelettgräber, nirgends waren Verbrennungsspuren zu beobachten. Nur in einem kleinen Hügelgrab war eine eingeäscherte Bestattung, ein Häufchen Knochen ohne Urne und ohne Beigaben auf dem Niveau des Geländes. Gewöhnlich war im Hügelgrab nur ein Grab untergebracht, dreimal wurden jedoch unter einer Hügelschüttung zwei Bestattungen gefunden. Die Toten waren in der Regel in Rückenlage mit dem Kopfe nach W und den Füssen nach O situiert. In einigen Fällen ruhte der Leichnam in einem Sarge aus Eichenbrettern. Ein mit Sporen ausgerüsteter Mann ruhte in einem Sarge, der aus einem ausgehöhlten Baumstamm bestand. In einem anderen Grabe wurde neben einem Kinderskelett, das auf dem Niveau des Terrains begraben lag, eine tiefe Grabgrube mit einem weiblichen Skelett entdeckt. Die Mehrzahl der Verstorbenen waren Frauen und Kinder mit dem gebräuchlichen Messerchen an der linken Seite, einem kleinen Gefäss an den Füssen und mit verschiedenen Schmuckstücken. Männliche Skelette kennzeichneten sich durch längere Messer und durch Sporen an den Füssen.

Die Denkmäler aus dem Grabinventar der Skalica-er Hügelgräber, die im Slovenské múzeum aufbewahrt werden, können in zwei Gruppen gegliedert werden. Denkmäler, die nach Gräbern bezeichnet sind und Denkmäler ohne Angabe der Grabnummer, nur mit der Aufschrift „Skalica 1923“ versehen. In der ersten Gruppe sind grösstenteils Funde aus den Hügelgräbern, welche im J. 1922 durchforscht worden sind (Nr. 1, 3, 4, 6, 7, 9, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 22, 25). Von den im J. 1923 durchgeföhrten Ausgrabungen ist nur das Hügelgrab 29 angeführt. Jetzt ist es bereits unmöglich festzustellen, welche Denkmäler mit der Aufschrift „Skalica 1923“, tatsächlich den Ausgrabungen d. J. 1923 entstammen und welche Denkmäler noch im J. 1922 gefunden wurden und zu jenen Hügelgräbern gehören, die in der ersten Gruppe nicht erwähnt sind. I. L. Červinka führt kein Fundverzeichnis an, deshalb ist dieses Verzeichnis auf Grundlage des Museuminventars, des Berichtes I. L. Červinkas und einiger Angaben aus der Arbeit J. Matiegka's rekonstruiert worden.

Hügelgrab 1. Gefäss und Messerchen. Der

grösste Durchmesser des Gefässes ist im oberen Drittel. Der Unterteil ist sozusagen konisch, der Rand waagrecht ausgezogen und senkrecht abgestrichen. Farbe braungrau mit schwarzen Flecken, die von Feuer herühren könnten. Die Verzierung in Kammstrichtechnik ausgeführt: zwischen zwei Bändern waagrechter Rillen ein Band feiner Einstiche. Auf einer handbetriebenen Scheibe geformt und gut gebrannt. H. 12 cm, Mdm. 8,5 cm, Bdm. 10,2 cm, Stfl. 5,2 cm (Taf. I: 1). Eisenmesser mit gerader Klinge, deren Ende abgebrochen ist. An der Griffangel sind Holzüberreste. L. 13,5 cm, davon die Griffangel 2,6 cm; Breite 2 cm (Abb. I: 6).

Hügelgrab 3. Gefäß: seine grösste Weite im oberen Drittel. Der Rand ausgezogen und schräg abgestrichen. Braune Farbe mit grauen Flecken. Verzierung: drei scharfe unregelmässige Wellenlinien, tiefer ein Band breiter waagrechter Riefen. Auf handbetriebener Scheibe hergestellt. Auf dem Boden ist ein plastisches Bodenzeichen — ein unregelmässiges geradarmiges Kreuz, dessen Hälfte von einem grösseren Kreuz umrahmt ist, in der Mitte ist ein Kreuzchen. H. 13,5 cm, Mdm. 8,8 cm, Bdm. 11,3 cm, Stfl. 6,5 cm, Breite des Bodenzeichens 4 cm (Taf. I: 2, 3).

Hügelgrab 4. Funde: 2 Bronzeknöpfe und einige silberne Ohrringe. Knopf aus Bronzeblech, von kugeliger Form, mit einer runden Öse aus Draht. Mit Drähntchenfiligran verziert: 6 senkrechte Streifen teilen die Oberfläche des Knopfes in einzelne Felder, die mit je 6—7 Kreisen ausgefüllt sind. Unten ist eine Metallperle angebracht. Der Knopf ist aus zwei Hälften verfertigt, wo sie zusammengefützt sind, ist eine Naht. H. 2,5 cm. Der zweite Knopf ist wie der erste aus Bronzeblech, nur zusammengedrückt (Taf. I: 4, 5).

Silberohrring. Offener ovaler Ring, dessen Unterteil mit 3 Reihen Körnchenfiligran verziert ist. Seine 2 Knoten sind aus 3 Perlenreihen zusammengesetzt. An der Innenseite des Ringes ist ein W-förmiges filigranverziertes Drähntchen angelötet. Das traubenförmige Anhängsel besteht aus einigen Perlen. H. 2,3 cm, Durchmesser 1,3 cm (Abb. I: 1).

Silberohrring wie der vorhergehende, von dem jedoch nur ein Bruchstück erhalten blieb. Der untere Teil des Ringes trägt die Verzierung von der Form eines W. Vermutlich stammt aus diesem Grabe eines der Halsbänder aus Glasperlen, weil I. L. Červinka anführt, dass sich zwischen den Perlen schön verzierte aufhängbare Bronzekügelchen befanden.

Hügelgrab 6. Funde: 2 Bronzeohrringe, 3 Bruchstücke von Ohrringen und ein goldenes Ringlein. Einer dieser Bronzeohrringe ist ein mit 2 Knoten versehener offener Ring, zu dem ein pyramidenförmiges Anhängsel aus 3 Perlen angelötet ist; Vergoldungsspuren sind vorhanden. Durchmesser 1,4 cm (Taf. I: 6). Der zweite Bronzeohrring wie der vorhergehende mit 2 Knoten; das Anhängsel ist abgebrochen, nur die Fangöse blieb. Durchmesser 1,9: 1,5 cm (Taf. I: 7). Zwei Bruchstücke dünnen Drahtes von einem ringförmigen Ohrring, eines mit einem Knötchen am Ende, das zweite nur mit Spuren eines Knötchens. L. 2 cm, 1,9 cm. Das Bruchstück eines dünnen Drahtes mit einem Knötchen, 1,6 cm lang, ist der Überrest eines Bronzeohrringes. Der goldene Ring, aus einem glatten Draht geformt, war nicht vollständig geschlossen; Durchmesser 1,5 cm. Der Ring, den auch I. L. Červinka in seinem Bericht erwähnt, war nicht im Museuminventar eingetragen und ist deshalb auch nicht abgebildet.

Hügelgrab 7. Funde: Gefäß und entzweigebrochenes Messer. Das Gefäß hat im oberen Drittel seinen grössten Durchmesser, hat einen konischen Unterteil, einen kurzen Hals, einen ausgezogenen und schräg abgestrichenen Mundsaum. Dunkelbraune Farbe. Verzierung: sozusagen die ganze Oberfläche des Gefässes mit Bändern waagrechter Riefen bedeckt. Auf handbetriebener Scheibe aus Ton mit feinem Sandzusatz verfertigt und ziemlich gut gebrannt. H. 13,5 cm, Mdm. 9,5 cm, Bdm. 12,4 cm, Stfl. 6,7 cm (Taf. I: 8). Das Eisenmesser mit gerader Klinge, an der Holzreste haften, ist von der langen Griffangel getrennt. L. 13 cm, davon die Griffangel 3,2 cm; Br. 1,5 cm (Abb. 2: 6).

Dem Museuminventar nach stammt aus dem Hügelgrab 7 auch ein flaches Steinbeil (L. 6 cm, Br. 4,1 cm, H. 1,5 cm; Abb. 3: 3) und ein gebogenes Stück Bronze, vielleicht das Fragment einer Schnalle (L. 3,7 cm) (Abb. 3: 4). Diese zwei Gegenstände sind während des Krieges vernichtet worden.

Hügelgrab 9. Funde: ein entzweigebrochenes Messer, drei Bronzeohrringe und zwei Ohrringbruchstücke. Eisenmesser mit gerader Klinge und langer Griffangel. An der Klinge und Angel Holzüberreste. L. 8,4 cm, auf die Griffangel entfallen 3,3 cm; Breite 1 cm (Abb. 2: 7). Ovaler, geschlossener, mit 2 Knötchen versehener Bronzeohrring mit einem Anhängsel von der Form einer Doppelperle, welches mittels einer Fangöse an den Ohrring befestigt ist. H. 3 cm, Durchmesser 1,4 cm (Taf. I: 9). Ein ähnlicher Bronzeohrring (ein offener Ring mit zwei Knötchen, das aus zwei Perlen

bestehende Anhängsel ist mittels einer Öse daran befestigt) mit Spuren von Vergoldung. H. 2,2 cm, Durchmesser 2 cm (Taf. I: 10). Ein Bronzeohrring wie der vorhergehende, unvollständig. H. 2,5 cm, Durchmesser 1,7 cm (Taf. I: 11). Bruchstück eines Bronzeohrringes (Teil des Ohrringbogens), mit einem Knötchen am Ende. L. 1,4 cm. Weiteres Bruchstück eines Bronzeohrringes mit einem Knoten. L. 1,6 cm.

Hügelgrab 13. *Männliches Skelett* mit zerschlagenem und deformiertem Schädel. Beim Skelett wurde ein Gefäß gefunden. Ein eiförmiges Gefäß mit waagrecht ausgezogenem und schräg abgestrichenem Rand, von gelbbrauner Farbe, mit schwarzen Flecken. Verzierung: 3 Riefen, zwischen den zwei unteren Riefen ist eine tief eingravierte Wellenlinie. Auf handbetriebener Scheibe hergestellt und gut gebrannt. H. 17 cm, Mdm. 12,2 cm, Bdm. 14 cm, Stfl. 7,3 cm (Taf. I: 12).

Hügelgrab 14. Hier war eine Frau bestattet, was der *kleine Schädel* (calva) und die schwachen Knochen bezeugen; es bestätigt dies auch der Fund eines Bronzeohrringes von der Form eines offenen Ringes aus dünnem Draht und einem Knötchen am Ende. Vom Anhängsel sind keine Spuren. Durchmesser 1,7: 1,3 cm (Abb. 3: 1).

Hügelgrab 17. Ein *männliches Skelett* (Bruchstücke eines Schädels), bei welchem ein Gefäß und ein Eisenmesser waren. Gefäß von eiförmiger Gestalt, mit geöffnetem Mundsaum, von gelber Farbe. Die Verzierung ist oberflächlich und besteht aus 3 Riefen, zwischen denen an einer Stelle eine doppelte Wellenlinie ist. In der Hand aus Lehm mit feinem Sandzusatz geformt. H. 13,3 cm, Mdm. 10,5 cm, Bdm. 12,5 cm, die Standfläche wurde ergänzt (Taf. I: 13). Das Messer ist erhalten. Seine gerade Klinge ist am Ende bogenförmig zugespitzt; seine lange Griffangel ist durch 2 Querleisten gegliedert. L. 17 cm, davon die Griffangel 5,5 cm; Br. 2 cm (Taf. I: 14).

Hügelgrab 18. Funde: ein Ohrring und 2 Ohrringbruchstücke. Der Bronzeohrring von der Form eines offenen Ringes, mit einem Knötchen am Ende und mit einem perlenartigen Anhängsel. Durchmesser 1,4 cm (Taf. II: 1). Zwei Bruchstücke eines Bronzeringes, die einem Ohrring angehörten, eines mit einem Knötchen. Durchmesser 1,3 cm.

Aus dem nördlichen Grabe des Hügelgrabs 18 stammt dem Inventar nach ein Eisenmesser. Es ist ein Bruchstück der Klinge mit Überresten einer

Holzscheide; 5,5 cm lang, 1,5 cm breit (Abb. 2: 4).

Hügelgrab 19. *Eisenmesser*. Es sind 2 Bruchstücke einer geraden Klinge, die Spitze und die Griffangel sind abgebrochen; an beiden Seiten der Klinge sind Überreste einer Holzscheide erhalten geblieben. L. 10 cm, Br. 1,6 cm (Abb. 2: 2).

Hügelgrab 20. Ein *weibliches Skelett*, bei welchem 2 Ohrringe, das Bruchstück eines dritten Ohrringes und das Fragment eines buckelförmigen Beschlages gefunden wurden. Der erste Bronzeohrring von der Form eines ovalen Ringes mit 2 Knoten und abgebrochenem Anhängsel. Durchmesser 2: 1,8 cm (Taf. II: 2). Der andere Bronzeohrring von der Form eines ovalen Ringes, aus dem ein Teil ausgebrochen ist. Durchmesser 2,2: 1,4 cm. Zwei Bruchstücke eines Bronzeringes aus dünnem Draht (Abb. 3: 2). Das Fragment eines halbkugelförmigen buckelartigen Riemenbeschlaages aus dünnem Bronzeblech, im Durchmesser von 0,6 cm (Taf. II: 3).

Hügelgrab 22. Ein *männliches Skelett* mittleren Alters; bei den Füßen waren 2 Sporen, außerdem blieb ein Messer erhalten. Der eine Eisensporn hat gerade, an der Aussenseite gewölbte Schenkel, ist durch vierkantige Plättchen abgeschlossen, die zur Befestigung des Riemens dienten. Der kurze Stachel, dessen Ende abgebrochen ist, ist mit Bronzestreifen tauschiert (2 Streifen blieben erhalten). L. 12,2 cm, davon der Stachel 1,7 cm, Br. 6 cm (Taf. II: 5). Der zweite Eisensporn wie der erste, auf einem Arme blieb ein Plättchen erhalten, das zweite ist abgebrochen. L. 12,8 cm (Taf. II: 6). Ein Eisenmesser mit gerader Klinge und mit Holzresten an der Griffangel. Vielleicht sind es Bruchstücke zweier Messer, weil sie verschieden breit sind. L. 8 cm, Br. 1,7 cm; L. 6,2 cm, Br. 1,2 cm (Abb. 2: 9).

Hügelgrab 23. Ein *männliches Skelett* mittleren Alters, mit gut erhaltenem Schädel. Bei der linken Hand war ein Eisenmesser. Zu diesem Grabe gehört eines der erhaltenen Messer, die ohne Angabe der Grabnummer sind.

Hügelgrab 24. Ein *männliches Skelett* von mittlerem Alter, bei der linken Hand wurde ein Messer gefunden. Auch das Messer dieses Grabs ist nicht bezeichnet.

Hügelgrab 25. Funde: *Ohrring* von der Form eines offenen Ringes aus dünnem Bronzedraht (quadratischer Querschnitt) mit einem Knötchen. Spuren eines Anhängsels. Durchmesser 1,8: 1,5 cm (Taf. II: 4).

Hügelgrab 29. Funde: 2 Sporen. Einer hat

gerade Schenkel, welche aussen gewölbt und an den Enden oval verbreitert sind. Sie haben eine Niete zur Befestigung an den Riemen. Spitzer kurzer Stachel. Länge des Sporns 16,2 cm, davon der Stachel 2,2 cm, Spannweite 9,5 cm (Taf. II: 7). Der zweite Eisensporn wie der erste; die Hälfte eines Schenkels ist abgebrochen. Länge 15 cm (Taf. II: 8).

Die weiteren Denkmäler, die den Ausgrabungen I. L. Červinka entstammen, sind ohne Bezeichnung der Gräber.

Fingerring aus dünnem Blech, der aus Silber mit beträchtlichem Kupferzusatz verfertigt ist. Erhalten ist nur ein Teil des bandartigen Ringes und das rhombische Schildchen mit einer plastischen, getriebenen Verzierung. Das Ornament besteht aus 5 Buckeln, die von einem Punktornament umsäumt sind. Auch der Rand ist mit diesem Punktornament verziert. Durchmesser 1,8: 1,7 cm (Abb. 1: 3).

Sieben Ohrringe. Ein Bronzeohrring von der Form eines offenen Ringes aus dünnem Draht mit 2 Knötchen. Das Anhängsel aus 3 Perlen, das ursprünglich angelötet war, ist abgebrochen. H. 2 cm, Durchmesser 1,5 cm (Taf. II: 9). Bronzeohrring von der Form eines offenen Ringes mit 2 Knötchen. Das Anhängsel ist abgebrochen. Durchmesser 1,9: 1,7 cm (Taf. II: 10). Bronzeohrring von der Form eines offenen unregelmässigen Ringes mit 2 Knötchen. Das Anhängsel, aus 3 Perlen pyramidenartig angeordnet, war angelötet. H. 1,6 cm. Durchmesser 1,4 cm (Taf. II: 11). Bronzeohrring von der Form eines offenen unregelmässigen Ringes mit 2 Knötchen. Das angelötete Anhängsel hat die Form einer Pyramide, deren Basis aus 3 Perlen besteht; an diese ist noch eine 4. grössere Perle befestigt. H. 2,2 cm, Durchmesser 1,6 cm (Taf. II: 12). Ein Ohrring von ähnlicher Form, anscheinend das Paar zum vorhergehenden, H. 2,5 cm, Durchmesser 1,9 cm (Abb. 1: 2) Drei Bruchstücke eines Bronzeohrringes, der ursprünglich vergoldet war. An einem Bruchstück ist das Anhängsel, das mit einer Öse daran befestigt ist. Es ist eine Einfassung mit einer Metallperle; auf dem zweiten Bruchstück ist ein profiliertes Knoten; das dritte Bruchstück ist ein dünner Draht. Dieser Ohrring war, gemeinsam mit kleinen Bruchstücken eines Eisenmessers, in einem Gefäss des Grabes Nr. 3, er war jedoch nicht bezeichnet. Der Bronzeohrring, von der Form eines ovalen Ringes mit 2 Knötchen, ist nicht vollständig. Der untere Teil des Ringes ist mit einem Drähtchenfiligran verziert (4 Bänder). Das Anhängsel, mit einer Öse an den Ohrring befestigt,

ist zylindrisch, aus feinem Draht gedreht und mit einer Perle abgeschlossen. H. 2,3 cm, der Durchmesser 1,3 cm (Taf. II: 13). Dieser Ohrring ist im Inventar als Grab Nr. 3 bezeichnet, aber im ursprünglichen Verzeichnis war er nicht.

Ein flacher Bronzering, vielleicht einer Schnalle. Durchmesser 3,1 cm (Taf. II: 14). Beschlag aus Bronzeblech, inmitten ein quadratischer Ausschnitt dessen angrenzende Seitenteile je zwei Nieten tragen. L. 5,3 cm (Taf. II: 15). Bronzebeschlag von länglicher Form, aus starkem Blech verfertigt, an zwei Stellen durch Nieten verbunden. L. 5 cm, Br. 0,9 cm (Taf. II: 16). Höchstwahrscheinlich liegt hier der Beschlag einer Messerscheide vor. I. L. Červinka schreibt, dass ein grösseres Messer, aus dem Grab eines Mannes stammend, in einer Holzscheide steckte, die mit Bronzeblech beschlagen war, er führte jedoch keine Grabnummer an.

Ein *Eisenmesser* mit gerader Klinge und Holzresten, die Griffangel ist abgebrochen. L. 10,5 cm, Br. 2 cm (Abb. 2: 1). Eisenmesser mit einer zugespitzten Klinge und einer langen Griffangel (abgebrochen). L. 14,4 cm, davon die Griffangel 4,4 cm, Br. 2 cm (Taf. III: 4). Nach den grossen Ausmassen zu schliessen, stammen höchstwahrscheinlich diese zwei grossen Messer aus männlichen Gräbern, vielleicht gehören sie zu den Gräbern Nr. 23 und 24. Die Bruchstücke einer geraden Klinge und Griffangel stammen von einem Eisenmesser. L. 4,7 und 4 cm (Abb. 2: 3). Klingenbruchstück eines kleinen Messers mit Holzüberresten, L. 4,8 cm (Abb. 2: 5). Zwei Klingenbruchstücke eines Eisenmessers, durch Rost zerfressen, L. 6,8 cm, 4,4 cm, Br. 1,5 cm (Abb. 2: 8). Runde Eisen schnalle mit Dorn, Durchmesser 2,2 cm (Abb. 1: 4). Der beschädigte Eisenpfeil hatte höchstwahrscheinlich Flügel, L. 4,1 cm, Br. 2,3 cm (Abb. 1: 5). Drei Bruchstücke von Eisengegenständen, welche nicht näher bestimmt werden können, zwei waren vielleicht Messer. L. 3,5 cm, 3,5 cm, 3,8 cm.

Ein *Halsband aus Glas- und Pastigperlen*, im ganzen 24 Stück, ist aus diesen Typen zusammengesetzt: dreimal geteilte Perlen von der Form einer abgeplatteten Kugel aus bläulichem Glas (3 Stück), dreimal geteilte Perle von ähnlicher Form aus weissem Glas (1), dreimal geteilte Perle aus gelbem Glas (1), Doppelperle aus gelbem Glas (1), zylindrische Doppelperle aus bläulichem Glas (1), eine ähnliche gebrochene Perle (1), kleine Doppelperle aus bläulichem Glas, (1), eine ähnliche gebrochene Perle (1), eine zylindrische Perle aus bläulichem Glas war vierteilig, gebrochen (1), hell-

bläuliche zylindrische Perle (1), zylindrische Perle aus grünem Glas (1), gelbe ringartige Perle aus Glaspaste (1), ringförmige Perlen aus grünem Glas (2), kugelige Perle aus gelbem Glas (1), doppelte Pastigperle von konischer Form, schwarzer Farbe mit roten Streifen (1), Pastigperle von konischer Form und dunkelgrüner Farbe (1), doppelte Pastigperle von kugeliger Form und bläulich-grüner Farbe (1), zylindrische Pastigperle von dunkelgrüner Farbe (1), Pastigperle von ringartiger Form und bläulichgrüner Farbe, vierteilig (1), dreiteilige Pastigperle von ringartiger Form und bläulichgrüner Farbe (1), ringförmige Plastigperle von bläulichgrüner Farbe (1) (Taf. II: 17). Ein Halsband aus Glasperlen, im ganzen 7 Stück: dreiteilige Perle aus gelbem Glas (1), Perle von der Form einer platten Kugel aus bläulichem Glas (1), kleinere Perlen ähnlicher Form (2), eine winzige Perle ähnlicher Form (1), ringartige Perle aus bläulichem Glas (1), grüne Pastigperle mit gelben Augen und Streifen (1) (Taf. II: 18). Ein Halsband aus vier Glasperlen: Doppelperle von der Form einer abgeplatteten Kugel aus bläulichem Glas (1), eine ähnliche kleinere Perle (1), ringförmige Perle aus bläulichem Glas (1), Pastigperle von doppelkonischer Form und bläulichgrüner Farbe (1) (Taf. II: 19). Perle von der Form einer abgeplatteten Kugel von dunkelgrauer Farbe, aus Paste verfertigt. H. 0,7 cm, Durchmesser 2 cm (Taf. II: 20). Grüne Glasperle von der Form einer abgeplatteten Kugel. H. 0,6 cm, Durchmesser 1,8 cm (Taf. II: 21). Pastigperle, mit vier Furchen verziert, dunkelgrün, mit gelben Streifen. H 0,8 cm, Durchmesser 1,3 cm (Taf. II: 22).

Gefäß mit dem grössten Durchmesser im oberen Drittel, mit ausladendem Mundsaum und geradem Rand. Braungraue Farbe. Verzierung: unter dem Mundsaume eine unregelmässige Wellenlinie, etwas tiefer sind 3 Kammstichbänder und unten ist ein Band waagrechter Riefen. In der Hand geformt und schwach gebrannt. H. 19 cm, Mdm. 12,5 cm, Bdm. 14,4 cm, Stfl. 10 cm (Taf. III: 1).

Das sozusagen *zylindrische Gefäß* hat einen geöffneten Mundsaum mit schräg modelliertem Rande. Gelbgraue Farbe mit schwarzem Fleck. Verzierung: im oberen Teil sind 2 Wellenlinienbänder. Es ist ein in der Hand gebildetes, formloses Gefäß mit dicken Wänden, das höchstwahrscheinlich beim Trocknen mehr auf eine Seite abgedrückt worden ist. In der Standfläche ist eine Rinne, die vielleicht auch beim Trocknen hinzugekommen ist. H. 13 cm, Mdm. 11,2 cm, Bdm. 12,4 cm, Stfl. 8,5 cm (Taf. III: 2). Beiläufig

zylindrisches Gefäß mit ausladendem Mundsaum, dessen Rand fast senkrecht abgestrichen ist. Braune Farbe mit schwarzen Flecken, ohne Verzierung. Aus Ton mit Sandzusatz in der Hand geformt. Das Gefäß ist höchstwahrscheinlich beim Trocknen deformiert worden, es ist auf eine Seite geneigt, die gegenüberliegende Seite ist abgeplattet; sein Querschnitt ist oval. H. 12,3 cm, Mdm. 12: 14 cm, Stfl. 8 cm (Taf. III: 3).

Die Beigaben aus den Gräbern von Skalica kann man in drei Grundgruppen einteilen: *eiserne Werkzeuge* und *Ausrüstungsbestandteile*, verschiedene *Schmuckstücke* und schliesslich *Keramik*. Von Werkzeugen wurden nur Messer gefunden, welche nach dem Zeugnis I. L. Červinka sowohl in männlichen, als auch in Gräbern von Frauen und Kindern in gleichem Verhältnis gefunden wurden. Nur hatten angeblich die Messer aus männlichen Gräbern grössere Ausmasse. Unter den erhaltenen Messern unterscheiden wir wirklich massivere Stücke, die vielleicht bei männlichen Skeletten gefunden worden sind und kleinere schmälere Messerchen (die grösseren Messer hatten eine Klingenbreite von 2 cm, die übrigen durchschnittlich 1,5 cm). Diese grösseren Messer wurden wahrscheinlich nicht nur als Werkzeuge benutzt, sondern sie dienten auch als Waffe bei Jagd und Krieg (das Messer aus dem Grabe Nr. 1, 17 und 2 Messer ohne Kennmarke). Die Mehrzahl der Messer ist durch Rost deformiert worden, aber das verhältnismässig gut erhaltene Messer aus dem Grab Nr. 17 zeigt uns die typische Form des slawischen Messers. Die Klinge mit geradem Rücken und leicht gerundeter Schneide war durch Einschnitte von der Griffangel abgeteilt. Der Griff der Messer war grösstenteils aus Holz. Davon zeugen die Holzreste an der Griffangel der Messer aus den Gräbern Nr. 19 und 22. Das Messer aus dem Grab Nr. 17 hat am Klingen- und Griffangelansatz 2 kleine Leisten, sein Griff bestand höchstwahrscheinlich aus Knochen. An den Klingen einiger Messer sind auch Holzspuren erhalten geblieben, woraus man schliessen kann, dass sie in Holzscheiden gesteckt haben (Messer der Gräber Nr. 7, 9, 18, 19 und zwei ohne Bezeichnung). Der erhaltene doppelte Bronzebeschlag stammt von den Beschlägen einer Messerscheide; dies erwähnt auch I. L. Červinka.

In den Hügelgräbern, die I. L. Červinka durchforscht hatte, wurden keinerlei Waffen gefunden, aber die Sporen, die in zwei Gräbern bei den Füssen lagen, gehörten offenbar zu der Aus-

rüstung von Männern — Kriegern. Es sind zwei Paar Sporen ähnlicher Form, mit kurzem Stachel und geraden Schenkeln. Das erste Paar aus dem Grab Nr. 22 hatte parallele, durch quadratische Plättchen abgeschlossene Schenkel, die zur Befestigung der Sporen mittels Riemen dienten. Der Stachel des Sporns war mit Bronzebändern verziert. Das zweite Paar der Sporen, jene aus dem Grab Nr. 29, hatte etwas grössere Ausmasse, die Schenkel waren an den Enden verbreitert und mit je einer Niete versehen, die den Riemen befestigte. Der Form der Sporen nach zu schliessen, gehörten sie zum karolingischen Typus. I. L. Červinka und J. Eisner betrachten die Sporen von Skalica als karolingische Type.² In der Slowakei wurden Sporen dieser Type in Gajary „Na stoličke“ gefunden, weiters in Nitra (von hier sind 3 Stücke erhalten) und 2 Stücke stammen aus dem Fürstengrab in Žabokreky. Die angeführten Sporen haben an den Enden der Schenkel keine erhaltenen Plättchen, aber es ist nicht ausgeschlossen, dass ihre Enden beschädigt sind. Die aus dem Hügelgrab in Velké Hoste stammenden Sporen hatten höchstwahrscheinlich das Ende an den Schenkeln verbreitert.³ Weit öfters erscheinen die karolingischen Sporen in Mähren, wo sie in vielen Gräberfeldern gefunden wurden (Luhačovice, Vrbka, Kyjov, Prostějov) und am zahlreichsten wurden sie auf dem Gräberfeld in Staré Město gefunden.⁴ V. Hrubý reihte diese Sporentype in die Type II und er betrachtet sie als heimisches Erzeugnis. Obwohl der Sporn aus dem Grabe Nr. 22 den Stachel mit Bronze tauschiert hatte, gehört er schon zur Type II und nicht zu den reich verzierten Sporen der Type I B. V. Hrubý datiert die Sporen der Typ II in die mittlere Phase des Gräberfeldes, in das dritte Viertel des IX. Jhd.⁵

Aus dem Verzeichnis der *Beigaben* ist es ersichtlich, dass der Hauptteil der Funde aus *Schmuckstücken* bestand, die wieder am häufigsten durch Ohrringe vertreten waren. Ausser einem *goldenen Ringlein*, einem Paare *silberner Ohrringe* und einem *silbernen Fingerringe* waren alle übrigen Schmuckstücke aus *Bronze* verfertigt. Am gebräuchlichsten waren einfache *Bronzeohrringe* mit *traubenartigem Anhängsel*, die vorwiegend aus glattem rundem Draht verfertigt waren. In einem Falle ist der Draht abgeplattet und in einem anderen von quadratischem Querschnitt. Der offene Ring ist entweder oval oder von unregelmässiger Kreisform. In der halben Höhe des Ringes und im unteren Teile sind Knötchen. Die *traubenförmigen Anhängsel der Ohrringe* werden in 3 Typen ge-

gliedert. I. Type: ein pyramidenartiges Anhängsel, dessen Basis von 3 Perlen gebildet wird und eine vierte Perle ist ihnen beigefügt. II. Type: ein Anhängsel aus 3 Perlen, die zu einem Dreieck zusammengesetzt sind, dessen Grundlinie (2 Perlen) an den unteren Ohrringbogen befestigt ist. Die Anhängsel dieser beiden Typen waren an die Ohrringe angelötet. In der III. Type ist das Anhängsel aus zwei Perlen zusammengesetzt, von denen die grössere mit einer Öse an den Ring befestigt ist und die kleinere Perle sitzt auf der grösseren. In einem Fall ist es deutlich zu sehen, dass die Perle in einer Einfassung war. Nach der Zahl der erhaltenen Stücke zu urteilen, war diese Ohrringtype am meisten verbreitet. In drei Fällen blieben an den Ohrringen Vergoldunsspuren erhalten.

In der Slowakei kamen Ohrringe mit einem Anhängsel aus vier Perlen auf dem Gräberfeld in Devínska Nová Ves vor (2 Paar Ohrringe aus den Gräbern Nr. 429 und 466)⁶ und mit einem Anhängsel aus drei Perlen in Žitavská Tôň. Ein Ohrring mit zwei Perlen wurde in einem Grabe des Mladošovič-Weingartens in Devin gefunden, er ist jedoch prunkhafter, mit Filigranverzierung am Ringe. In Mähren erscheinen diese einfachen Ohrringe unter den reich gegliederten Formen der traubenartigen Anhängsel. Einzelne Stücke der einfachen Ohrringe wurden in Těmice und Vranovice gefunden.⁷ Am zahlreichsten vertreten waren sie in Staré Město und auf dem Gräberfeld in Boleradice; es sind Ohrringe mit einem aus drei Perlen bestehenden Anhängsel. V. Hrubý betrachtet die Ohrringe mit dem dreiseitigen Anhängsel als eine altertümliche Form, die er in die I. Hälfte des IX. Jhd. datiert.⁸ Auf dem Gräberfeld in Dolná Vesovice wurden mehr Ohrringe mit einem zylindrischen Anhängsel gefunden, die mit ihrer einfachen Form den Skalica-er Ohrringen ähneln.⁹

Ausser diesen einfachen Ohrringen mit dem traubenförmigen Anhängsel wurden in Skalica auch reichere Formen gefunden, solche mit Granulation und Filigranverzierung. Der Ohrring mit Filigranverzierung hat ein zylindrisches Anhängsel, das aus einem zusammengerollten Draht besteht und mit einer Perle abgeschlossen ist. In der Slowakei fand man bis dahin Ohrringe dieser Form auf dem Gräberfeld im Mladošovič-Weingarten in Devín.¹⁰ Auch zu diesen Ohrringen finden wir Analogien in den mährischen Funden (Boleradice, Rybešovice, Sardičky, Petrov, Hradisko bei Kroměříž).¹¹ Ähnliche Ohrringe aus Staré Město nennt V. Hrubý Ohrringe mit spiralför-

migem Anhängsel.¹² Die letzten Silberohrringe sind mit Granulation von sehr feiner Ausführung verziert. Es ist ein traubenartiger Ohrring, aber von komplizierter Form. Das traubenförmige Anhängsel ist aus Perlen verschiedener Grösse zusammengesetzt, auch die Knötchen am Ringe sind aus einigen Körnchen gearbeitet. Ausser diesen gebräuchlichen Grundmotiven der Verzierung hat der Ohrring noch die Ausfüllung auf der Innenseite des Ringes mit Granulation verziert. Die Ohrringe mit traubenartigem Anhängsel und mit der auf der Innenseite des Ringes durch Granulation verzierten Ausfüllung kommen in Mähren vor. Analogien finden wir vor allem in Staré Město, wo Ohrringe dieser Art aus Gold, Silber und Bronze gefunden wurden. V. Hrubý nennt sie mondsichel förmige Ohrringe mit Trauben, weil er die Ausfüllung des Ohrringbogens als Mondsichel auffasst und er datiert diese Ohrringtype in die Zeit um das Jahr 900 und in die 1. Hälfte des X. Jhd.¹³ Im publizierten Material der Slowakei haben wir keine Analogien für die Type der komplizierten traubenartigen Ohrringe.

Die traubenartigen Ohrringe Böhmens und Mährens betrachten die Forscher als byzantinische Schmucktypen. J. Eisner führt die silbernen Ohrringe aus Skalica ausdrücklich als byzantinischen Charakters an. Auch V. Hrubý reiht die Ohrringe mit dem traubenartigen Anhängsel zu den byzantinischen Schmucktypen.¹⁴ Ebenso war auch die Granulation und Filigranverzierung typisch für die byzantinischen Erzeugnisse. Die traubenförmigen Ohrringe kann man vielleicht wirklich als byzantinische Type ansehen, was aber nicht bedeutet, dass diese Schmuckstücke aus Byzanz eingeführt worden sind. J. Eisner machte auf Grund der letzten Forschungen auf die Wichtigkeit des Erzeugungszentrums in Staré Město aufmerksam, sodass es nicht ausgeschlossen ist, die Schmucksachen von Skalica als Erzeugnisse der örtlichen Goldwerkstätten anzusehen.¹⁵

Die entwickelte Technik der Filigranverzierung machte sich auch an einer weiteren Schmucktype geltend, und das an den Knöpfen des Grabes Nr. 4. Knöpfe als Schmuckstücke kommen in verschiedener Form häufig in tschechischen und mährischen Funden vor. J. Schránil betrachtete die Knöpfe als einem typischen Bekleidungsbestandteil vermögender Personen und er anerkannte sie als byzantinischen Schmuck.¹⁶ Die neueren Funde zeigen, dass die Knöpfe auch als Anhängsel in Halsbändern getragen wurden. Ebenso waren die Knöpfe von Skalica aller Wahrscheinlichkeit nach

Gehänge eines Halsbandes, weil I. L. Červinka erwähnt, dass sie gemeinsam mit Perlen gefunden wurden. In der Slowakei sind nur einfache unverzierte Knöpfe aus der mittleren Burgwallzeit erhalten geblieben, und zwar aus dem Gräberfeld in Staré vinohrady in Devín. Die reich verzierten Knöpfe aus den Gräbern in Nitra unter dem Zobor gehören schon in die jüngere Burgwallzeit.¹⁷ So wie für den grössten Teil der Skalica-er Denkmäler, finden wir auch für die Knöpfe Analogien in den mährischen Funden. In Staré Město wurden mehrere Knopftypen gefunden und es sind unter ihnen Stücke, die der Form und dem Ornament nach gänzlich den Knöpfen aus Skalica entsprechen. Die Knöpfe von Staré Město aus den Gräbern 44/51 und 260/49 sind ebenfalls mit Filigran verziert und haben dasselbe Ornamentmotiv wie die Skalica-er, nur hat das erste Paar die Oberfläche in acht Felder geteilt und das zweite in vier Felder. Dieselbe Form und dasselbe Ornament haben die Knöpfe aus Boleradice, deren Oberfläche in fünf Felder geteilt ist. V. Hrubý datiert die Filigranknöpfe aus Staré Město in die 1. Hälfte des X. Jhd.¹⁸

Ein vereinzeltes Stück im Inventar von Skalica ist das *Fragment eines Fingerringes* mit einem verbreiterten Schildchen und getriebener Verzierung. Aus der Slowakei wurden bis jetzt noch keine ähnlichen Fingerringe publiziert. Die Schildchenfingerringe der jüngeren Burgwallzeit weisen in der Regel eine abweichende Erzeugungsart auf — das Schildchen ist an den Ring angelötet. Die der mittleren Burgwallzeit sind wieder aus einem einzigen Blechstück verfertigt und das Schildchen ist einfach nur breitgehämmert. Ein Fragment eines Schildchenfingerringes wurde auf dem Gräberfeld in Staré vinohrady in Devín gefunden. In Mähren kommen Fingerringe mit einem Schildchen und mit getriebenem Ornament ziemlich häufig vor. Ich führe nur Stücke an, die der Form und dem Ornament nach den Funden aus Skalica am nächsten sind. Die entsprechendsten Stücke wurden auf dem Gräberfeld in Blučina gefunden, einer dieser Ringe aus dem Grab Nr. 6 trägt ein Ornament, das mit dem von Skalica übereinstimmt. Einige Fingerringe dieser Type wurden auch in Staré Město gefunden und 1 Stück im Grabe in Dolné Věstonice. Von den Funden in Boleradice stimmt dem Ornament nach mit dem Skalica-er der Fingerring aus dem Grabe Nr. 46 überein.¹⁹ V. Hrubý datiert die Schildchenfingerringe mit getriebenem Ornament in das letzte Drittel des IX. Jhd. und an den Anfang des X. Jhd. J. Poulik

bestimmte diese Fingerringtype als bezeichnend für die Blučina-er Denkmalgruppe in Mähren und er datiert sie in die 2. Hälfte des IX. Jhd.²⁰ J. Eisner und J. Poulik halten die Schildchenfingerringe für Erzeugnisse der donauländischen Kunstschniede und nicht für Importe aus byzantinischen Werkstätten.²¹

Ein goldenes Ringlein, welches in Skalica gefunden wurde, diente höchstwahrscheinlich — seiner Grösse nach zu schliessen — als Haarschmuck, denn als Fingerring ist es zu klein.^{21a} Auch nach der Meinung J. Eisner's wurde es als Haarschmuck verwendet.²² Die Haare wurden ebenfalls mit Ringen aus Bronzedraht geschmückt. Für so eine Verzierung kann man nur einen einzigen Ring ansehen. Die übrigen Ringlein hatten Spuren des Anhängsels; sie alle waren also beschädigte Ohrringe.

Ausser Metallschmuckstücken blieben 3 Halsbänder aus Glas- und Pastigperlen und 3 Einzelperlen erhalten. Am stärksten vertreten waren Glasperlen von der Form einer abgeplatteten Kugel von bläulichem, gelbem und weissem Glas, die in der Regel zwei-, dreimal geteilt oder auch nur einfach waren. Häufig waren zylindrische Glasperlen, überwiegend von bläulicher Farbe, zwei- bis dreiteilig und manchmal einfach. L. Niederle betrachtet diese Perlenarten als typisch slawisch.²³ Weiters traten bläuliche Perlen und grüne, ringförmige auf. Die übrigen Perlen sind aus glasiger Paste. Zwischen diesen sind ringförmige Perlen von bläulichgrüner Farbe am zahlreichsten vertreten; sie sind miteinander zu 2, 3 und 4 Stück verbunden. In einem Falle hatte eine bläulichgrüne Perle doppelkonische Form. Kleine dunkelgrüne Pastigperlen sind von konischer Form. Ein Sonderstück ist eine gelbe kleine Perle von ringartiger Form. Einige Pastigperlen haben auch bunte Verzierung: eine schwarze Perle mit roten Streifen, eine grüne Perle mit plastischem, gelbem Ornament und schliesslich eine dunkelgrüne Perle mit gelben Streifen. Eine grössere Perle ist aus grünem Glas und die letzte grosse Perle ist glatt und aus dunkelgrauer Masse. Die Formen der Skalica-er Glas- und Pastigperlen sind in mittelburgwallzeitlichen Halsbändern in der Slowakei und in Mähren gebräuchlich, deswegen führe ich keine Analogien zu ihnen an. Ein erhaltenes Fragment einer Bronzeperle deutet auf den Gebrauch von Metallperlen in Halsbändern hin. Ähnliche Metallperlen wurden auf dem Gräberfeld in Mást aus der 1. Hälfte des X. Jhd. gefunden.²⁴

Zur Bekleidung gehörten Metallschnallen. Der

erhaltene Bronzering, von einer Schnalle stammend, und eine kleinere Eiseschnalle repräsentieren die gebräuchlichen Typen im slawischen Inventar. Zu dem kleinen Bronzebeschlag fand ich keine Analogien, sodass mir sein Zweck unbekannt ist.

Der Forschung I. L. Červinka entstammen einige Gefässe, welche sich ihrer Form und Herstellungsart nach voneinander unterscheiden. Vor allem befinden sich unter ihnen Gefässe, welche in der Hand geformt sind und Töpfe, die auf einer handbetriebenen Scheibe verfertigt waren. In der Hand modelliert waren: 2 asymmetrische Gefässchen, 1 plumpes Gefäß aus dem Grab Nr. 17 und 1 grösseres, ziemlich symmetrisches Gefäß (Taf. III: 2, 3, 1; I: 13). Das Gefäß mit dem Bodenzeichen war auf einer primitiven handbetriebenen Scheibe zum Teil gedreht, wie an seinem Oberteil zu sehen ist. Die letzten 3 Gefässe waren auf einer fachmännischen Drehscheibe mit Handantrieb hergestellt, wovon ihre regelmässige Form und die Herrichtung des Mundsaumes zeugen. Die Gefässe waren grösstenteils aus Ton mit Sand- und Steinchenmagerung verfertigt. Die Keramik, die auf einer vollendeten handbetriebenen Scheibe hergestellt wurde, ist gut gebrannt. Auch in der Verzierung der Gefässe begegnen wir verschiedenen Motiven und einer unterschiedlichen Ausführungs-technik der Ornamente, welche sich auf den oberen Teil des Gefäßes beschränkt. Zu den ältesten Grundmotiven der Verzierung gehören unregelmässige Wellenlinienbänder. Häufig war die Wellenlinie mit waagrechten Linien kombiniert. Bei einem Gefäß tritt zu diesem eingeritzten Ornamentmotiv noch ein Stichornament hinzu. Die einfache Wellenlinie, kombiniert mit Ritzlinien, weist auf die Verzierung jüngerer Prägung hin, ebenso wie die Schmückung der Gefässoberfläche mit lauter waagrechten Linien. Gemeinsam mit der Vervollkommenung der Gefässe tritt auch die Verzierung mit waagrechten Linien- und Stichbändern auf. In einigen Fällen war das Ornament mit einem kamartigen Werkzeug graviert, ein anderes Mal wurde irgendein Stichel benutzt, welcher breitere Furchen hinterliess. Das Bodenzeichen des Gefäßes aus dem Grabe Nr. 3 ist erhaben, es war also auf der Unterlage der Töpferscheibe ausgeschnitten und drückte sich auf diese Weise auf der Standfläche des Gefäßes ab. Das Zeichen hat eine zusammengesetzte Zeichnung: ein Kreuz mit einer doppelten Umrahmung.

Die angeführten Gefässformen, Ornamentmotive und ihre Erzeugungstechnik sind für die Keramik der mittleren Burgwallzeit typisch. Zu diesen Ge-

fässen finden wir in den Funden der donauländischen Keramiktype in der Westslowakei und den mährischen Funden zahlreiche Analogien, deswegen führe ich sie nicht an. Ich verweile nur bei dem oben erwähnten Töpferzeichen. Plastische Bodenzeichen der Gefässe wurden in der Slowakei in verschiedenen Kulturabschnitten der Burgwallzeit gefunden. Aus dem publizierten Material kann man ein einfaches Zeichen anführen. Es hat die Form eines Vogelfusses und stammt aus Devínska Nová Ves. Aus der jüngeren Burgwallzeit erscheinen einfache Bodenzeichen auf Gefässen des Gräberfeldes in Nitra unter dem Zobor (Kreuzchen).²⁵ Ziemlich häufig kommen in Mähren Bodenzeichen auf Gefässen der mittleren Burgwallzeit vor; diese Zeichen sind kompliziert und setzen sich aus verschiedenen Kombinationen von Kreisen, Kreuzchen und Linien zusammen.²⁶ Vom veröffentlichten Material liefert das Bodenzeichen des Gefäßes aus dem Grab Nr. 512 aus Dolné Věstonice die entsprechende Analogie. Es ist ein Kreuzchen, das von einem geradarmigen Kreuz umrahmt ist.²⁷ Das Zeichen auf dem Skalica-er Gefäß scheint eine weitere Entwicklungsstufe des angeführten Zeichens aus Dolné Věstonice zu sein (es ist noch mit einer zweiten Umrahmung ergänzt).

Zur anthropologischen Analyse der Funde aus dem Skalica-er Gräberfeld waren verhältnismässig wenig geeignete Skelettreste vorhanden. Als Männergräber waren die Hügelgräber Nr. 13, 17, 22, 23 und 24 bezeichnet. Als Frauenskelette waren die Überreste der Hügelgräber Nr. 14 und 20 bestimmt. Als ein männliches Grab kann man mit Sicherheit das Hügelgräb Nr. 29 betrachten, wo Eisensporen gefunden wurden. Also haben wir 6 einwandfrei bestimmte männliche Gräber. Als weibliche und Kinderbestattungen kann man jene Gräber auffassen, in denen Schmuckstücke, Ohrringe oder Perlen aufgefunden wurden. Es waren die Hügelgräber Nr. 4, 6, 9, 18 und 25 ausser zwei Gräbern, die anthropologisch bestimmt wurden, zusammen waren es also sieben. Vier Hügelgräber enthielten neben dem Skelette nur ein Gefäß und Messer, man kann jedoch das Geschlecht an Hand dieser Funde ohne anthropologische Angaben nicht bestimmen.

I. L. Červinka durchgrub im ganzen 30 Hügelgräber. Davon ist im Slowakischen Museum das Material aus 17 Hügelgräbern aufbewahrt, das nur der Hälfte des Gräberinventars entspricht. Was die zeitliche Zuweisung des durchforschten Teiles des Gräberfeldes anbelangt, kann man diese abgedeckten Hügelgräber auf Grund der Analogien in

der Slowakei und in Mähren in das IX. Jhd. und an den Anfang des X. Jhd. datieren.

Im Bezirksmuseum in Skalica befinden sich Denkmäler, welche bis zum J. 1955 auf dem ehemaligen Gemeindeamt in Skalica verwahrt wurden. Diese Gegenstände brachte angeblich L. Breustedt, welcher im J. 1922 ein Hügelgrab des Gräberfeldes ausgrub und die Funde in Geld umsetzen wollte. Aber das Gemeindeamt beschlagnahmte die Denkmäler und machte ein Verzeichnis, dessen Abschrift ich wörtlich anführe.

Verzeichnis der Antiquitäten, welche in der Gemarkung der Stadt Uh. Skalica auf dem Terrain gen. Kopečnica gefunden wurden:

1. Urne, 1 Stück, 2. eine kleinere Urne, 1 Stück, 3. eine von der zweiten kleinere Urne, 1 Stück, 4. ein kleines Eisenmesser, 5. ein Eisdolch, 6. ein eiserner Fingerring, 1 Stück, 7. 3 Stück Zündsteine, 8. Teil eines Wetzsteines, 9. eine dreiteilige Perle, 1 Stück, 10. ein Fingerring aus Bronze, 1 Stück, 11. eine bronzen Pfeilspitze, 12. verschiedene Eisenstückchen, 13. ein menschlicher Schädel. Der Finder L. Breustedt und der Referent A. Nagy sind unterschrieben. Die Denkmäler sind mit nummerierten Zetteln versehen, die den Nummern des Verzeichnisses entsprechen.

1. *Schlankes Gefäß* mit niedrigem Halse und schräg abgestrichenem Rand; von brauner Farbe und auf Seite ein schwarzer Fleck. Verzierung: 4 Wellenlinienbänder bedecken $\frac{2}{3}$ der Gefäßoberfläche. Auf einer handbetriebenen Scheibe geformt und gut gebrannt. Am Boden ist eine kleine Delle, von 1,1 cm Durchmesser. H. 15,2 cm, Mdm. 8,3 cm, Bdm. 10,2 cm, Stfl. 6,2 cm (Taf. III: 5).

2. *Gefässchen* mit dem grössten Durchmesser im oberen Drittel, mit ausladendem Mundsaum und einem schräg abgestrichenen Rand. Gelbrote Farbe. Verzierung: 2 Bänder unregelmässiger Wellenlinien und ein Band waagrechter Riefen. Auf einer handbetriebenen Scheibe hergestellt und gut gebrannt. Am Boden ist ein unregelmässiges Grübchen. H. 11 cm, Mdm. 8,1 cm, Bdm. 9,1 cm, Stfl. 5,8 cm (Taf. III: 6). Im Gefäß war ein Zettel mit der Aufschrift: Geschenk des Lehrers Šimo.

3. *Kugelförmiges Gefässchen mit konischem Unterteil*, verbreitertem und waagrecht abgestrichenem Rand und auf der Innenseite des Mundsaumes eine Rinne für eine Stürze. Braune Farbe mit schwarzen Flecken. Verzierung: unter dem Rande ist eine unregelmässige Wellenlinie, etwas tiefer sind waagrechte, sehr seichte Rillen. Auf dem

Boden ist ein plastisches Bodenzeichen von der Form eines geradarmigen Kreuzes, 1,8 cm breit. Auf einer handbetriebenen Scheibe hergestellt. H. 8,8 cm, Mdm. 8,8 cm, Bdm. 9,5 cm, Stfl. 4,5 cm (Taf. III: 7).

4. Eisenmesser mit gerader Klinge und mit abgebrochener Griffangel. Klinge und Angel sind von allen Seiten mit Holzresten der Scheide und des Griffes bedeckt. L. 9,7 cm, Griffangel 2,8 cm, Br. 1,4 cm.

5. Drei Eisenbruchstücke. Bruchstück einer Klinge in einer Blechscheide, die 2 Furchen hat. L. 7,5 cm, Breite der Scheide 3,2 cm, der Klinge 1,9 cm. Es war höchstwahrscheinlich das Fragment eines Rasiermessers in seiner Scheide. Zwei Bruchstücke einer breiten Klinge (wie 2 Klingen nebeneinander), L. 5 cm, 2,6 cm, Br. 1,8 cm.

6. Eisenring einer Schnalle, an welchem das Ende des Dornes und ein Teil des Beschlages erhalten blieb. Durchmesser 3,5: 3 cm.

7. Ein verhältnismässig grosser Zündstein, erhalten, Breite 3 cm.

8. Wetzstein von dreieckiger Form und braun-grüner Farbe mit Rissen. Er ist unvollständig. L. 9 cm, Br. 3,5 cm, Stärke 1,7 cm. Auf einer Seite sind rostige Eisenreste.

9. Dreiteilige blaue Glasperle.

10. Eisenbruchstück mit 2 Dornen eines Pfeiles und mit Abdrücken eines feinen Gewebes (Leinen). Ring aus dünnem Bronzedraht, entzweigebrochen, Durchmesser 1,5 cm.

11. Der Gegenstand, als Bronzepfeilspitze bezeichnet, ist nicht erhalten geblieben.

12. Bruchstücke eines eisernen Eimerbeschlag: zwei Bruchstücke der Henkelösen, drei grössere Reifenbruchstücke, 1,6 cm breit und einige kleinere Bruchstücke. An den Bruchstücken sind Holzspuren erhalten geblieben.

13. Das Bruchstück eines menschlichen Schädels (Kalva).

Die angeführten Denkmäler entsprechen ihrem Charakter nach den Funden des Gräberfeldes von Skalica, sodass man sie als einen weiteren Teil des Skalica-er Hügelgrabinventars betrachten kann.

Übersetzt von Berta Nieburowá

Bilder- und Tafelerklärungen

Tafel I. Skalica, slawisches Hügelgräberfeld. Nr. 1 — Hügelgrab 1, Gefäß; Nr. 2 — Hügelgrab 3, Gefäß, Bodenzeichen; Nr. 4, 5 — Hügelgrab 4, Knöpfe; Nr. 7, 8 — Hügelgrab 6, Ohrringe; Nr. 8 — Hügelgrab 7, Gefäß; Nr. 9, 10, 11 — Hügelgrab 9, Ohrringe; Nr. 12 — Hügelgrab 13, Gefäß; Nr. 13, 14 — Hügelgrab 17, Gefäß, Messerchen.

Tafel II. Skalica, slawisches Hügelgräberfeld. Nr. 1 — Hügelgrab 18, Ohrring, Nr. 2, 3 — Hügelgrab 20, Ohrring, Perle; Nr. 4 — Hügelgrab 25, Ohrring; Nr. 5, 6 — Hügelgrab 22, Sporen; Nr. 7, 8 — Hügelgrab 29, Sporen. Ohne Bezeichnung des Hügelgrabs: Nr. 9—13 — Ohrringe; Nr. 14 — Ring; Nr. 15, 16 — Beschläge; Nr. 17, 18, 19 — Halsbänder; Nr. 20, 21, 22 — Perlen.

Tafel III. Skalica, slawisches Hügelgräberfeld. Nr. 1, 2, 3 — Gefässe ohne Bezeichnung des Hügelgrabs; Nr. 4 — Messer; Nr. 5, 6, 7 — Gefässe aus dem Gräberfeld im Bezirksmuseum in Skalica.

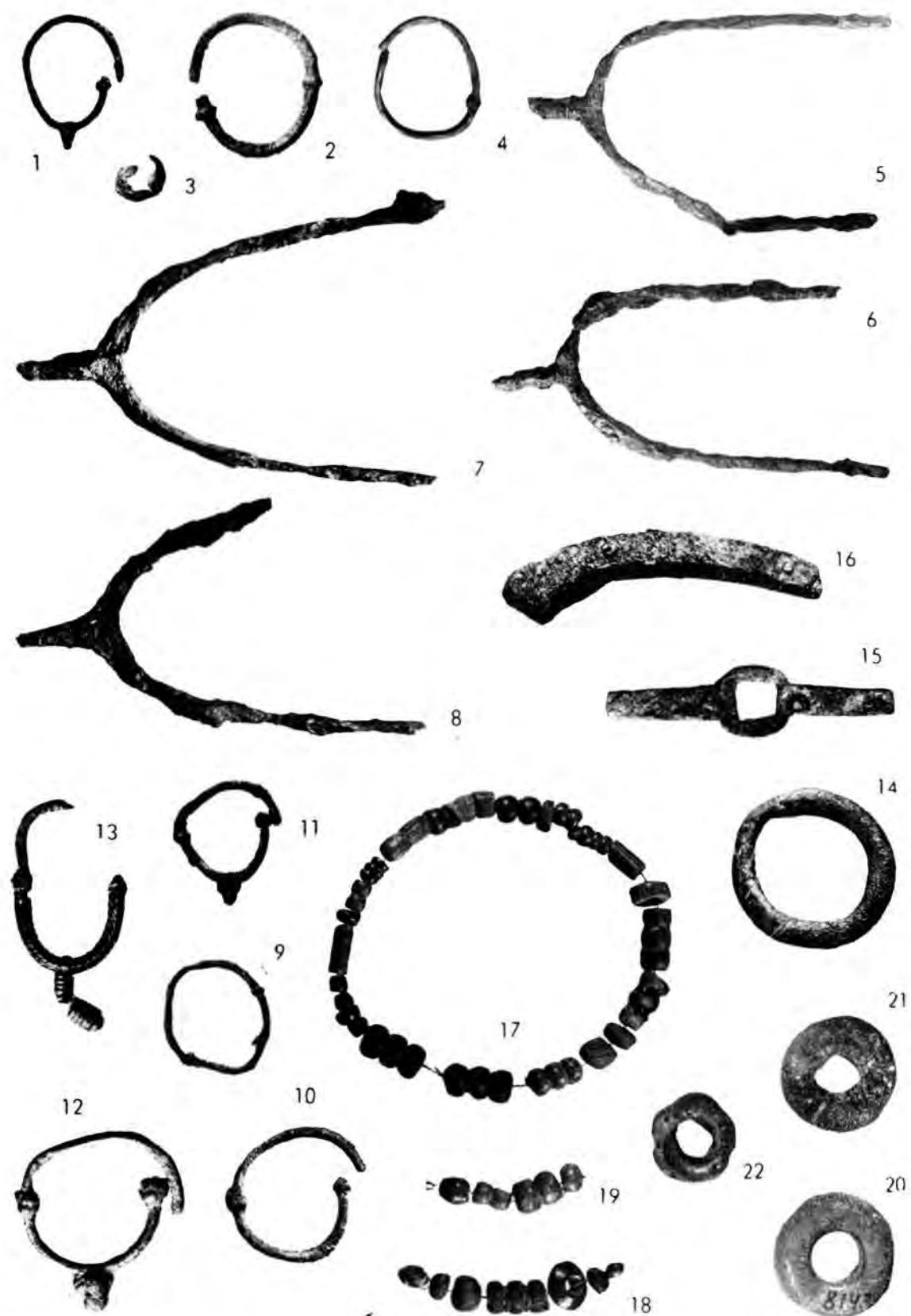
Abb. 1. Nr. 1 — Hügelgrab 4, Ohrringe; Nr. 2 — ohne Bezeichnung, Ohrring; Nr. 3 — ohne Bezeichnung, Messer; Nr. 4 — ohne Bezeichnung, Schnalle; Nr. 5 — ohne Bezeichnung, Pfeilspitze; Nr. 6 — Hügelgrab 1, Messer.

Abb. 2. Nr. 1 — ohne Bezeichnung, Messer; Nr. 2 — Hügelgrab 19, Messer; Nr. 3 — ohne Bezeichnung, Messer; Nr. 4 — Hügelgrab 18, Messer; Nr. 5 — ohne Bezeichnung, Messer; Nr. 6 — Hügelgrab 7 — Messer; Nr. 7 — Hügelgrab 9, Messer; Nr. 8 — ohne Bezeichnung, Messer; Nr. 9 — Hügelgrab 22, Messer.

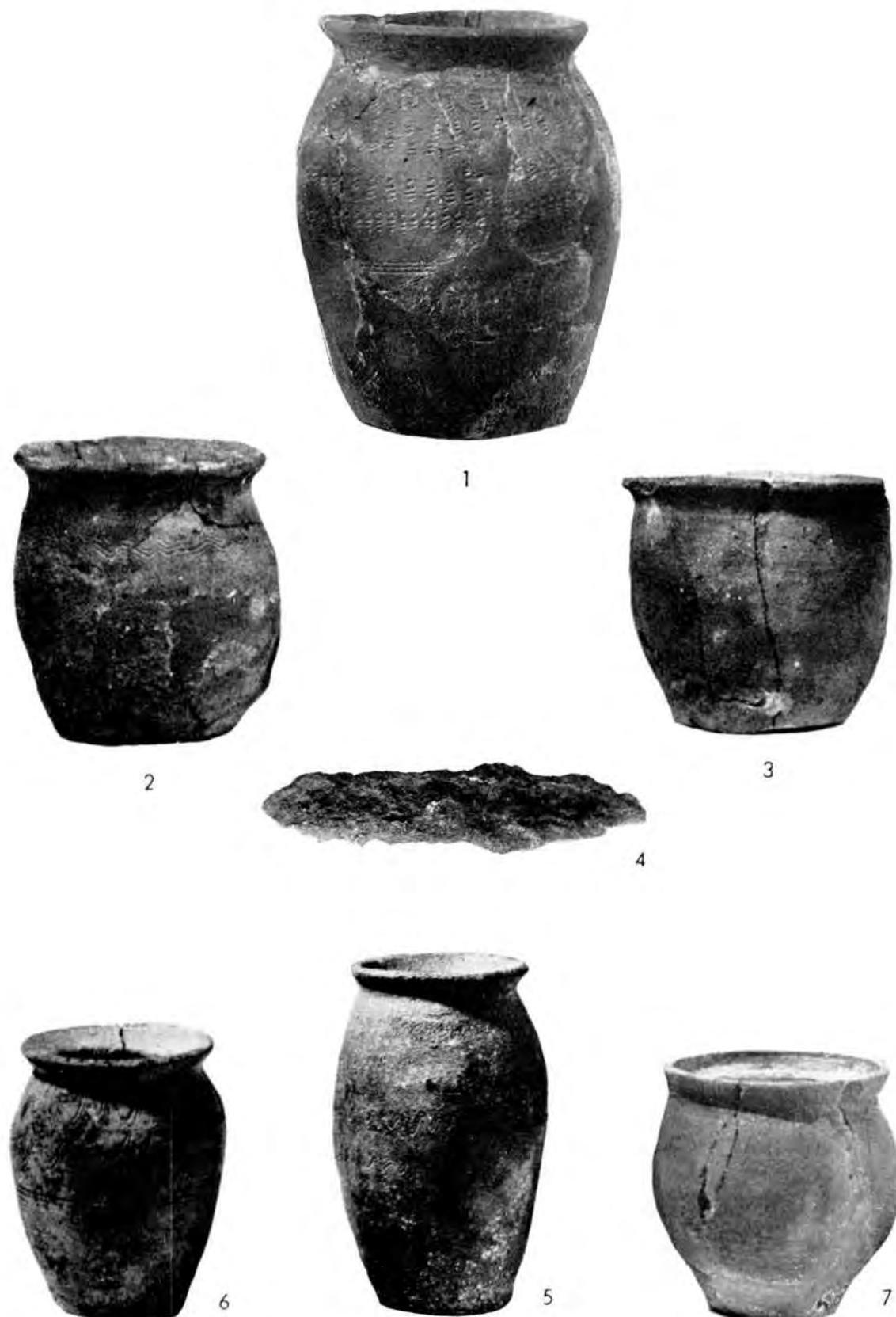
Abb. 3. Nr. 1 — Ohrring aus dem Hügelgrab Nr. 14; Nr. 2 — Bruchstücke von Bronzeringen aus dem Hügelgrab Nr. 20; Nr. 3 — Steinaxt aus dem Hügelgrab Nr. 7; Nr. 4 — Bruchstück eines Bronzedrathes aus dem Hügelgrab Nr. 7.

Tabuľka I. Skalica, slovanské pohrebisko. 1 — nádoba z mohyly 1; 2, 3 — značka na dne a nádoba z mohyly 3; 4, 5 — gombíky z mohyly 4; 6, 7 — náušnice z mohyly 6; 8 — nádoba z mohyly 7; 9, 10, 11 — náušnice z mohyly 9; 12 — nádoba z mohyly 13; 13, 14 — nádoba a nožík z mohyly 17.

Tabuľka II. Skalica, slovanské pohrebisko. 1 — náušnica z mohyly 18; 2, 3 — náušnica, perlička z mohyly 20; 4 — náušnica z mohyly 25; 5, 6 — ostrohy z mohyly 22; 7, 8 — ostrohy z mohyly 29; 9—13 — náušnice bez označenia mohyly; 14 — krúžok; 15 — kovanie; 17, 18, 19 — náhrdelníky; 20, 21, 22 — perly.

Tabuľka III. Skalica, slovanské pohrebisko. 1, 2, 3 — nádoby bez označenia mohyly; 4 — nožík; 5, 6, 7 — nádoby z pohrebiska v Okresnom múzeu v Skalici.

OZNAMY

František Prošek

Poloha Slovenska v rámci Karpatskej kotliny predurčila mu významné pravéky osídlenie už v paleolite rovnako ako v mladších epochách praveku. Dosvedčovali to aj staršie nálezy z obdobia pred I. i II. svetovou vojnou. Avšak tápanie v chronológii kvartéru nedovolilo vtedajším českým i zahraničným bádateľom (kedže na Slovensku do nedávnej minulosti nebolo archeológov-paleolitikov) objektívne vyhodnotenie slovenského materiálu, najmä z hľadiska relativnej chronológie. V tom čase sa mechanicky preberali zahraničné koncepcie a chronologické systémy, nerešpektujúce domáci, svojsky odlišný stredoeurópsky vývoj, odzrkadlujúci sa predovšetkým odlišnou stratigrafickou situáciou paleolitických kultúr.

Až r. 1949, ihneď po úspešnom absolvovaní vysokoškolského štúdia v Prahe, prichádza na Slovensko mladý český archeológ František Prošek, rodák zo Střežimíre pri Táboře (20. septembra 1922), ktorý systematickou prácou v teréne zistil

stratigrafiu mladého paleolitu, opretú o moderný Soergel-Zeunerov systém, na rozsiahлом sprašovom území v okolí Piešťan. Tu v dĺžke 12 km identifikoval vyše 28 stanic. Zisťovacím výskumom na okoli Moravian (*Zjišťovací výzkum na paleolitické stanici v Moravanech na Slovensku*, Archeologické rozhledy II, 1950, 175–183 a *Malý pleistocén v okolí Moravan u Piešťan nad Váhom*, Anthropozikum I, 1951, 53–100, spolu s V. Ambróžom a V. Lóžkom) dokázal, že nejdete o obrovské paleolitické táborisko, ale o skupinu viacerých sídlisk od seba časove i kultúrne odlišných. Získava tu tiež ďalšie doklady pre tvrdenia L. Zotta o východoeurópskych paleolitických prvkoch v gravitáčských stanícach Moravany-Podkovica a Hubina. Do tohto obdobia spadá aj výskum tehelne v Banke (*Sprašový profil v Bance u Piešťan*, Anthropozikum III, 1953, 301–323, spolu s V. Lóžkom), kde objavil aj jeden z najstarších paleolitických nálezov na západnom Slovensku: mousterské diskovité jadro a odstepok Z RW interglaciálu. V tom istom roku skúma stanice s listovitými hrotmi v Moravanoch-Dlhnej, Banke-Škarbalovej a Ivanovciach, ktoré spolu s výskumom jaskyne Dzeravá skala pri Plave. Mikuláši r. 1950 (*Archeologický výskum jaskyne Dzeravá skala*, Krásy Slovenska 28, 1951, 62–66 a *Výzkum jeskyně Dzeravé skaly v Malých Karpatech*, Archeologické rozhledy III, 1951, 293–298) ako aj s výskumom tehelne v Zamarovciach r. 1949 a 1952 (*Výzkum sprašového profilu v Zamarovciach u Trenčína*, Anthropozikum IV, 1954, 181–211, spolu s V. Lóžkom) sú podkladom jeho základnej syntetickej práce *Szeletien na Slovensku*, ktorá vysla v I. ročníku Slovenskej archeológie 1953, 134–164). Touto štúdiou prináša F. Prošek úplne nový pohľad na problematiku listovitých hrotov na území strednej Európy a vyvracia tak neúnosnosť mortilletovského systému, najmä v otázke stratigrafického zaradovania tzv. solutréenu, ktorý na území strednej Európy ním nie je ani kultúrne, ani časove, kedže kultúra s listovitými hrotmi je staršia než neskôrý aurignaciens. Stredoeurópsku kultúru listovitých hrotov presvedčivo vyvodzuje

z domáceho mousterského podkladu s miešaním východných vplyvov starého aurignacienu a reabilituje už I. L. Červin kom navrhnutý názov szeletien (miesto solutréen), podľa nálezov listovitých hrotov z jaskyne Szeleta v Maďarsku.

Revíznym výskumom Prepoštskej jaskynky v Bojniciach r. 1950 získal F. Prošek závažné stratigrafické poznatky (*Zpráva o výzkumu kvarteru paleolitickej sídliště v Bojniciach*, Věstník ÚÚG XXVI, 104–107, spolu s V. Ložkom), ktoré spolu s typologickým rozborom primitívnych artefaktov umožnili datovať tamojšie nálezy do mousterienu (*Výzkum Prepoštskej jeskyně v Bojniciach na Slovensku*, Archeologické rozhledy IV, 1952, 3–9).

Pri ďalších výskumoch na východnom Slovensku v r. 1951–1954 zistil F. Prošek na okoli Košíc v Barci II (*Výzkum paleolitickej sídliště Barca II*, Archeologické rozhledy V, 1953, 3–11) a v Barci I (*Paleoliticke sidelné objekty na sídlišti Barca I*, Archeologické rozhledy VII, 1955, 721–729) najstaršie sidelné objekty v strednej Európe, patriace staršiemu a strednému aurignacienu. Ďalšími prieskumami v povodí Hornádu a východnej časti Slanských hôr rozmnosił počet paleolitickej stanice východného Slovenska (*Nové paleoliticke stanice na východním Slovensku*, Archeologické rozhledy V, 1953, 289–297). Pokúsal sa tiež o re-víziu datovania východoslovenskej obsidiánovej industrie.

Po týchto rozsiahlych novovykonalých terénnych prácach na Slovensku získal jedinečný prehľad o celom paleolite v Československu. Problematikou paleolitu Čech zapodieval sa totiž pod vedením svojho učiteľa J. Petrboka a už od mladosti po vyučení sa za strojného zámočníka, ked všetok svoj voľný čas venoval exkurziám v teréne, najmä na okoli Prahy a Českého krasu. Hoci fyzičky mladý, no vyzbrojený vyše 15 ročnou praxou v teréne, prikročuje spolu s V. Ložkom k svojej najzávažnejšej práci *Stratigraické otázky česko-slovenského paleolitu*, ktorá vyšla v Památkach archeologických XLV, 1954, 35–74. Táto práca je zatiaľ najdokonalejšou územnou syntézou staršej doby kamennej, vykonanej na základe najmodernejšieho stratigrafického bádania komplexnou metódou, ktorej bol F. Prošek dokonalým reprezentantom.

V tejto práci spoločne s V. Ložkom opäťovne rozvinul a aplikoval na naše územie Soergel-Zeunerov systém, zaradiac doň všetky doteraz stratigraficky overené paleolitické a mezolitické stanice v Československu. Prihovára sa za spojenie histo-

rických i prírodovedeckých vied ako jednotného komplexu pre štúdium kvartéru. Osobitosť kvarterných epoch rozdeľuje do obdobia pre RW interglaciál, do ktorého spadá starý paleolit. Jeho nositeľmi boli prahľudia pithecanthropoidného radu, ďalej vlastné obdobie RW, do ktorého spadá rozvoj mousterského kultúrneho komplexu a prahľudmi neandertaloidného radu. Tretou epochou je würmský glaciál, v ktorom od interstadiálu W1/W2 nastupuje súčasný druh človeka. Pri štúdiu hospodárskej štruktúry a vývoja paleolitickej spoločnosti žiada brať väčší ohľad na vplyv prírodného prostredia, ktorého zmeny sa museli odrážať vo vývoji človeka a jeho kultúr. Podľa F. Proška teplé obdobia poskytovali vhodné podmienky k telesnej i kultúrnej diferenciácii, zatiaľ čo studené obdobia viedli skôr k vyhraneniu určitých veľkých celkov a k špecializácii lovu na určitých prevládajúcich živočíchov. Zvyšovanie produktivity práce zdokonalovaním výrobných prostriedkov podmienili podľa F. Proška práve zhoršené životné podmienky v studených obdobiach.

Po problematike mladšieho paleolitu prechádza Proškov záujem na otázku starého kvartéru a travertínov. Po namáhavých jaskyniarskych výskumoch v Českom kráske skúma od r. 1955 travertínovú lokalitu v Gánovciach, kde spoločne s E. Vlčkom rieši detailnú stratigrafiu posledného RW interglaciálu a datovanie dávnejšieho nálezu neandertaloidného výliatku mozgovej dutiny. Prieskumami mladších travertínov osvetlil závislosť travertínov od klímy a rušivu činnosť ľudskú od dnešného charakteru zalesnenia Juhoslovenského krasu (*O změnách přírodních poměrů Jihoslovenského Krasu v nejmladší geologické minulosti*, Ochrana přírody XI, 1956, 33–42, spolu s V. Ložkom). Ďalšími prieskumami travertínov na okoli Gánoviec, Spiš, Podhradia a Ružbáčov v úplne novom svetle prispieva k datovaniu tohto neobyčajne namáhavého výskumnického problému a vyzdvihuje v nich význam výskumu travertínov a krasových zjavov, na ktoré má Slovensko priam európsky primát (*Krasové zjevy v travertínoch a jejich stratigraický význam*, Československý kras 10, 1957, 145–158, spolu s V. Ložkom). Doterajšími prieskumami spoločne s V. Ložkom zistili, že travertínové sedimenty sú význačné produkty teplých vlhkých období. Tvorili sa u nás jednak na samom počiatku kvartéru, prípadne pliocénu; dve najmladšie skupiny patria holocénu a poslednému interglaciálu. Zvyšujúce dve rámcové skupiny patria zrejmé strednému a staršiemu pleistocénu.

Účastníci medzinárodnej kvartérnej komisie v Gánovciach v dňoch 20.–21. júna 1958 istotne netušili, že archeológ Fr. Prošek vykonal na tejto svetovej lokalite svoj posledný výskum. Zákerňa nemoc vo veku 36 rokov nečakane ho vyrvala dňa 26. júna 1958 v Prahe českej vede v jeho najväčšom bádateľskom rozlete. Odišiel vsetkým sympatický a nadaný vedecký pracovník, ktorý takmer polovicu svojej výskumnickej činnosti venoval Slovensku. Keďže F. Proškovi ďaku-

ieme za nový moderný základ výskumu slovenského paleolitu, nemožno nespomenúť aj na stránkach Slovenskej archeológie neobyčajne obetavú a statonú prácu tohto významného českého bádateľa. Je veľkou stratou aj slovenskej vedy, že zákerňa smrť tak predčasne zmarila F. Proškovi dokončiť rozpracované práce, ktoré svojim významom prekročujú nielen rámec Slovenska, ale aj strednej Európy vôbec.

Juraj Bárta

Jozef Porubský

V apríli 1959 skonal vo veku 43 rokov po ťažkej a zákernej chorobe v Topoľčanoch veľký milovník slovenskej minulosti i pritomnosti, kustód Krajského nitrianskeho múzea v Bojniciach, Jozef Porubský. Napriek tomu, že nebolo vlastivednej disciplíny, ktorej by sa nebol venoval, celým srdcom predsa lipol na archeológiu. Od r. 1948 ako učiteľ na gymnáziu v Topoľčanoch každú voľnú chvíľu zasvätil prieskumu a záchrane archeologických nálezov a ako vzorný externý spolupracovník Štátneho archeologického ústavu v Martine a neskôr i Ar-

cheologickejho ústavu SAV nálezy nie len zachraňoval, ale im dával aj hodnotu skutočného vedeckého prameňa. S malým krúžkom vlastivedných pracovníkov v Topoľčanoch pripravoval exponáty pre plánované okresné múzeum. Bol rodákom z okresu Bánovce a celé svoje úsilie zasvätil výzkumu územia strednej a hornej Nitry. Tu položil základy pre archeologickej kataster. Ako osvedčený vlastivedný pracovník r. 1951 prešiel do KNM v Bojniciach. V novej funkcií prevzal na seba okrem vlastnej muzeálnej práce aj patronát nad okresnými múzeami. Spolupracoval pri inštalácii nových múzeí v Nových Zámkoch, Zlatých Moravciach (AR VIII–1956) i v Leviciach a na základe širokého rozhľadu a skúseností pripravil novú inštaláciu nálezov z praveku v Bojniciach. Po prechode do Krajského nitrianskeho múzea v Bojniciach ešte horlivejšie sa zapojil do terénneho výskumu a stal sa priekopníkom krajového výskumu, ktorý obohatil nie len početnými lokalitami, ale aj bohatým nálezovým materiáлом. Jeho vyčerpávajúce nálezové zprávy so vzorými kresbami môžu byť vzorom aj archeológom z povolania. Preto ústav mu mohol zveriť aj celý rad záchranných výskumov, výsledky ktorých z istých období majú klúčový význam nielen pre problematiku Nitrianskeho kraja, ale i pre stredo-európsku problematiku vôbec. Okrem paleolitu nebolo obdobia, ktorého by sa v priebehu svojej činnosti nebol dotkol. Sledoval sídliská ľudu s volútovou kultúrou na strednej a hornej Nitre (Ludanice – stavba cesty a Ludanice – Lušteky), rozšírenie lengyelskej kultúry [Hoste, Výčapy-Opatovce (AR VII–1955) a Remata] a spolu s architektom Fackenbergom sa zaslúžil o rozpoznanie projektových

dielní na fažbu a spracovanie silexov v údolí Handlovky. Zachraňoval pece ľudu s kanelovanou kultúrou v Jelšovciach a klúčový význam mal jeho záchranný výskum vo Výčapoch-Opatovciach, kde preskúmal najväčšie starobronzové pohrebisko (archív AÚ SAV a prednáška na Sjazde archeológov v Brne 1955) — vyše 300 hrobov. Na základe tohto pohrebiska podarilo sa vypracovať nitriansku starobronzovú kultúru. Na Hradisku v Malých Kršteňanoch (Štúdijné zvesti AÚ SAV 1959) zistil najsevernejšiu hranicu nagyrévskej kultúry typu Čaka. V Topoľčanoch pri stavbe štadiónu spolupracoval na výskume stredobronzového sídliska, kde je skrytá problematika genézy nielen severonitrianskej skupiny mladolužickej kultúry, ale aj velatickej kultúry. Pretože neboli publikované staršie výskumy z hornej Nitry, jediným prameňom pre poznanie osídlenia tohto územia v dobe popolnicových polí zostávajú jeho práce o pohrebisku v Partizánskom (AR II—1950, SIA VI—1958) a v Hostiach (SIA III—1955). Pozoruhodné sú aj ďalšie mladohalštatské nálezy v Chrabranoch a v Ludaniciach (archív AÚ SAV). Na úplné spracovanie a publikovanie čakajú neskorolaténske objekty vo Výča-

poch-Opatovciach (archív AÚ SAV), ako aj sídliskový materiál zo záchranného výskumu v Malých Kršteňanoch (predbežná zpráva, Štúdijné zvesti AÚ SAV 1959). Nový pohľad na púchovské osídlenie hornnej Nitry vrhá materiál zo záchranného výskumu v Hradci, okr. Prievidza (archív AÚ SAV).

Z početných slovanských objavov, ktoré urobil J. Porubský, najdôležitejší je mohylník vo V. Hostiach (SIA III—1955). Svedomitým výskumom sa mu podarilo vypracovať nielen osobitosť pohrebného ritu Slovanov na hornej Nitre v IX. storočí, ale aj poukázať na vyspelú materiálnu kultúru, najmä v oblasti umeleckého remesla a v kováčstve.

Pre stredoveké dejiny okolia Topoľčian zostáva ešte na spracovanie bohatý sídliskový materiál zo zaniknutej osady v tehelní pri Krušovskej ceste.

Mladá slovenská archeológia odchodom J. Porubského utrpela fažkú ranu práve v dobe, keď pri veľkej výstavbe Slovenska by ho bolo najviac treba. Svojím i keď nedokončeným dielom sa trvale zapísal do dejín slovenskej archeológie, vzácnu povahu a čistým charakterom do sfôr svojich spolupracovníkov.

Komisia pre eneolit a dobu bronzovú v Nitre 23.—27. 9. 1958

Dokončenie takmer 10-ročného výskumu na Zámečku v Nitrianskom Hrádku, okr. Šurany, ukázalo potrebu sformovať výsledky archeologického bádania tejto najvýznamnejšej lokality nielen na území ČSR, ale v celej strednej Európe, na širšej, vyššej základni, lebo získaný materiál, ktorého fažisko tvorí problematika staršej doby bronzovej, siahá svojím tvarom, množstvom a druhom výroby daleko za hranice nášho štátu. Preto Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre ako najpovolanejší orgán zvolal medzinárodnú archeologickú komisiu do Nitry na 23.—27. septembra 1958, ktorá by jednak na tvári miesta, t. j. na Zámečku v Nitrianskom Hrádku, vo Sv. Petre a v Malých Kosihách, jednak v AÚ SAV v Nitre prednáškami a diskusiami objektívne zhodnotila archeologické výsledky za posledné roky a začlenila slovenské archeologické výskumy do širšieho rámca stredoeurópskej problematiky.

Tak sa Nitra stala po minuloročnej konferencii Limes Romanus (v dňoch 17.—19. septembra 1957) opäť stredobodom kritického hodnotenia bádateľskej činnosti AÚ SAV. Do Nitry sa zišli

vynikajúci naši i zahraniční bádatelia, aby spoľne prísne, ale objektívne riešili všetky otázky a problémy, ktoré najmä lokalita Nitriansky Hrádok nadhadzuje a priamo ponúka na riešenie. Na záverečnom hodnotení stretli sa 14 zahraniční reprezentanti (prof. D a n i l e n k o — Kijev, prof. P e t r e s c u - D i m b o v i ț a — Jassi, prof. R a j e w s k i a dr. G a r d a w s k i — Warszawa, prof. W i l l v o n s e d e r — Salzburg, prof. B a n n e r — Budapešť, prof. G a r a š a n i n — Beograd, dr. H u n d t — Mainz, dr. C o b l e n z — Dresden, dr. M o z s o l i c z o v á a dr. P á r d u e z — Budapest a ďalší) s našimi, na cele s akademikom J. E i s n e r o m, J. B ö h m o m, J. F i l i p o m, prof. K a l o u s k o m a doc. N e u s t u p n ý m. Archeologický ústav ČSAV v Prahe reprezentovali ďalej L. H á j e k, dr. B. S o u d s k ý, E. P l e s l, dr. E. J í l k o v á, dr. V. S p u r n ý, dr. J. K u d r n á ċ, prom. hist. E. Š t i k o v á - P l e s l o v á, prom. hist. I. H n í z d o v á - P l e i n e r o v á. Za Archeologický ústav ČSAV v Brne zúčastnil sa na komisii dr. J. P o u l í k, riaditeľ ústavu, a dr. K. T i h e l k a , za Národné múzeum

v Prahe okrem už spomenutého doc. J. Neustupného, prom. hist. I. Hásek. Filozofickú fakultu Univerzity Komenského v Bratislave zastupoval doc. B. Novotný, Slovenské múzeum v Bratislave dr. L. Krasokovská. Mestské múzeum v Bratislave prom. hist. T. Štefanovičová, Krajinské múzeum v Bojniciach prom. hist. Z. Piovárová. Za Archeologický ústav SAV v Nitre boli prítomní dr. A. Točík, riaditeľ ústavu, dr. B. Polia, dr. B. Chropovský, dr. M. Dušek, dr. J. Bárta, prom. hist. J. Paulík, prom. hist. D. Bialeková, prom. hist. M. Schmidlová, prom. hist. J. Vladára a ostatní odborní a technickí zamestnanci.

Program komisie:

23. 9. 1958: otvorenie komisie a privítanie hostí riaditeľom ústavu dr. Točíkom. Prehliadka výstavy *Juhzápadné Slovensko od eneolitu až po strednú dobu bronzovú* na Nitrianskom hrade.

24. 9. 1958: cesta autobusom do Nitrianskeho Hrádku (cestou prehliadka rímskej stanice v Milanovciach), prehliadka lokality Zámeček, komisionálne rokovanie, prehliadka výstavy a protokol. Výklad dr. A. Točík. Popoludní návšteva na výskume v Malých Kosihách (výklad dr. A. Točík) a vo Sv. Petre (výklad o pohrebisku zo strednej doby bronzovej dr. M. Dušek).

25. 9. 1958: prednášky a diskusie na Nitrianskom hrade. Doc. J. Neustupný, *Porovnávacia chronológia eneolitu v ČSR*; prof. V. N. Danielenko, *Relatívna chronológia neolitu a eneolitu na Ukrajine*; V. Hájek, *Relatívna chronológia z doby kamennej a bronzovej na východnom Slovensku*; dr. A. Mozsolicová, *Príspevok k absolútnej chronológii staršej doby bronzovej v Maďarsku*; dr. J. Hundt, *Mapy rozšírenia bronzovej industrie v staršej dobe bronzovej*; dr. K. Tihačka, *Věteřovský typ na Moravě*; prom. hist. I. Hnizdová-Pleinarová, *Otzáka dunajských vplyvov v dobe bronzovej v Čechách*.

26. 9. 1958: dr. V. Spurný, *K otázke vzniku lužickej kultúry na Morave*; dr. A. Gardawski, *K otázke vzniku trzynieckej kultúry v Poľsku*; prof. M. Garašanin, *K niektorým otázkam absolútnej chronológie staršej doby bronzovej na Balkáne*; dr. W. Coblenz, *K otázke dátovania únětickej kultúry v Sasku*; dr. A. Točík, *Relatívna chronológia eneolitu a staršej doby bronzovej na južnom Slovensku*.

Záver a uznesenie.

Večer odchod zahraničných hostí autobusom do Bratislavu a ďalej lietadlom do Prahy.

27. 9. 1958: prehliadka výstavy Pravěk Československa v Národnom múzeu v Prahe.

Komisia vychádzala počas rokovania jednako z publikovaného materiálu jednako z najnovšieho materiálu, získaného za posledné roky. Kvôli ľahšej prehľadnosti inštaloval AÚ SAV na Nitrianskom hrade cennú výstavu a v nej ukázal výber slovenský typický materiál z obdobia neolitu, staršej a mladšej doby bronzovej. Hodnota výstavy spočíva najmä v tom, že boli inštalované klúčové uzavreté celky, doplnené presnými plánmi a terénymi náčrtmi, potom, ako sme už spomenuli, dosiaľ nepublikované materiály. Výstava zachytávala problematiku relatívnej chronológie eneolitu a staršej doby bronzovej v Karpatskej kotline.

Okrem tejto výstavy na Nitrianskom hrade usporiadal AÚ SAV ešte ďalšiu výstavu priamo na skúmanej lokalite v Nitrianskom Hrádku, ktorej cieľom bolo overiť získané vedomosti z posledných výskumov a ukázať život obyvateľov v odkrytej osade. Preto boli vystavované predmety rozličného výrobňa charakteru (hrnčiarstva, tkáčstva, kovolejárstva, kostenej a parohovej industrie, kamenné nástroje a pod.), nálezy rôznych druhov obilia a hojný osteologický materiál.

Pretože pre relatívnu chronológiu lokality Zámeček v Nitrianskom Hrádku má mimoriadny význam stratigrafia, výstava v Nitrianskom Hrádku zachytávala nálezový uzavretý materiál v pravidelných sledoch z vrstiev i kultúrnych jám od neolitu až po strednú dobu bronzovú. Sem bol prinesený i materiál z Malých Kosih. Výstava bola doplnená plánmi profilov a fortifikácií. Výklad sa robil v jazyku slovenskom a nemeckom a účastníci dostali vyčerpávajúcu zprávu o výskume.

Diskusia a záverečný protokol na Zámečku sústredili sa predovšetkým na otázky chronológie a stratigrafie eneolitu a staršej doby bronzovej v Karpatskej kotline a na ich synchronizáciu so západnými územiami, t. j. s Čechami a južným Nemeckom, najmä pokial ide o kultúru úněticú a jej existenciu na Slovensku. V širokom európskom meradle rokovalo sa aj o vzniku a funkciu opevnených osád na začiatku doby bronzovej, v ktorej sa neobmedzuje len na juhovýchodnú Európu a stredný Dunaj, ale, ako to vyzdvihol prof. Danielenko, sú rozšírené aj v južnom Rusku (Michailovka) a podľa výkladu sovietskych bádateľov sú prejavom sociálne vyššie nadradenej vrstvy. Komisia schválila metódu, ktorá sa použila v posledných dvoch výskumných sezónach (1957–1958), na Zámečku v Nitrianskom Hrádku a terénnu dokumentáciu. Prehliadka birituál-

neho, pravdepodobne mohylového pohrebiska vo Sv. Petre zo začiatku strednej doby bronzovej potvrdila závery bádania slovenskej archeológie, že stredodunajská mohylová kultúra vznikla v Karpatskej kotline.

Na Nitrianskom hrade odzneli zásadné referáty českých a slovenských archeológov, sprevádzané diapozitívmi a diagramami (pozri program komisie), ktoré zhŕnuli poznatky z uvedeného obdobia v celoštátnom meradle. Referáty potvrdili význam a výhodu celoštátneho plánovania a úzkej koordinácie práce českého a slovenského archeologickejho ústavu. Obsiahle diskusné príspevky zahŕňajúcich bádateľov (pozri opäť program) v jadre potvrdili únosnosť výsledkov československej archeológie v období eneolitu, ale najmä v staršej dobe bronzovej. Pritom treba vyzdvihnuť najmä fakt, že šlo o koordináciu záverov celého územia ČSR (napr. veľmi dobré preskúmanej mimoriadne dôležitej oblasti východného Slovenska L. Hájkom v Barci pri Košiciach).

Komisia v Nitre a v Nitrianskom Hrádku potvrdila doterajšie poznatky, že zásadné problémy dajú sa riešiť len po dôkladnom výskume konanom špecialistami a podľa možnosti na najširšej územnej báze. Komisia poukázala pritom i na určité doterajšie nedostatky pri koordinácii na širokej báze a preto prof. Will von Seder pri záverečnom protokole a vyhodnotení navrhhol, aby archeologickí pracovníci v Rakúsku, Maďarsku, Rumunsku, Juhoslávii, Ukrajine a v ČSR spresnili svoje plány a úlohy do budúcnosti. Nazval ich záväzkami pre najbližšie roky a vyjadril nádej, že ich splnenie vytvorí tie najlepšie podmienky pre poznanie prehistórie celej Karpatskej kotliny.

Komisia navrhla a schválila konkrétnie tieto úlohy:

1. Maďarsko — súpis opevnených sídlisk z doby bronzovej na území celého Maďarska, najmä však bývalej Panónie;

2. Rakúsko — urýchlené publikovanie maďarskej kultúry Böhème Kirchen;

3. Poľsko — spracovanie pohrebísk typu Tomasów;

4. ČSR — publikovanie pohrebísk zo staršej a strednej doby bronzovej na Slovensku a urýchlené vydanie monografií z veľkých výskumov opevnených sídlisk na Morave (opevnené sídlisko veteřovskej kultúry v Bludově nad Sázavou), na juhovýchodnom Slovensku (Nitr. Hrádok, Veselé, Ivanovce) a na východnom Slovensku (Barca).

Dalej bolo rozhodnuté vytvoriť čo v najkratšom čase stálu komisiu zo zástupcov jednotlivých štátov, ktorá by zasadala aspoň raz ročne. Širšia komisia by sa schádzala aspoň raz za tri roky, vždy v inom štáte pri príležitosti väčších výskumov.

Referáty a diskusné príspevky, zachytené na magnetofón vyjdú tlačou na budúci rok.

Zahraniční účastníci si prezreli po skončení komisie výstavu Pravěk Československa v Národnom múzeu v Prahe, kde sa nachádza najpozoruhodnejší klúčový materiál zo Slovenska, synchronizovaný už s ostatným pravekým materiálom z celého územia ČSR.

Komisia v Nitre ukázala, že pre riešenie klúčových otázok pravekého a včasnohistorického vývinu sú vhodné také komisie, ktoré sa skladajú z úzkeho krahu špecialistov, ale čo z najväčšieho územia a ktoré majú k dispozícii vykonané výskemy s klúčovým materiálom. Komisia v Nitre splnila túto požiadavku najmä preto, lebo Slovensko má toho času v Strednej Európe k dispozícii najväčšie množstvo materiálu zo staršej doby bronzovej. Nadviazanie osobných i vedeckých stykov medzi cudzími i našimi vedcami v priateľskom duchu a žiaducej spolupráce sú faktory, ktorých sa vyplati držať, ak si slovenská archeológia chce zachovať a udržať medzinárodnú úroveň. Porozumenie a záujem širokej slovenskej verejnosti, vzácné pochopenie pre finančnú zábezpeku zo strany nadriadených orgánov Slovenskej akadémie vied pre ďalší vedecký rast slovenskej archeológie k tomu každého zavádzajú.

RECENZIE

Abriss der Vorgeschichte (Náčrt prehistórie). Spracovali Karl J. Narr, Willy Schulz-Weidner, Christoph von Fürer-Haimendorf, Anthony Christie, Max Loehr, Karl Jettmar, Oswald Menghin. Vydané v Mnichove r. 1957 v edícii Oldenbourgs Abriss der Weltgeschichte. Strán VII + 266, v tom 6 chronologických tabuliek, 22 map a vecný register.

Dielo obsahuje tieto státe:

1. Dr. Karl J. Narr, *Predná Ázia, severná Afrika a Európa*.
2. Dr. Willy Schulz-Weidner, *Prehistória Afriky južne od Sahary*.
3. Prof. dr. C. v. Fürer-Haimendorf, *Prehistória Indie*.
4. Ten istý, *Prehistória Indonézie*.
5. Ten istý, *Prehistória juhovýchodnej Ázie*.
6. Prof. dr. Max Loehr, *Prehistória Číny*.
7. Ten istý, *Prehistória Japonska*.
8. Dr. Karl Jettmar, *Pravek strednej Ázie*.
9. Prof. dr. Oswald Menghin, *Prehistória Ameriky*.

Z uvedeného obsahu vidno, že v knihe je spracovaná prehistória celého sveta, čím sa podáva čitateľovi veľmi užitočná a prehľadná príručka pre všeobecnú orientáciu v obsiahlej a zložitej matérii. Pravda, spracovanie je iba heslovité. Tomu odpovedá aj typografická úprava knihy. Text je postavený na stránke do dvoch stĺpcov, ktorých výška je rozdelená na deväť vrstiev, označených číslovaním. V registri je potom pri patričnom hesle uvedená stránka a číslo vrstvy, v ktorej treba hľadať zmienku o preberanom predmete. Tým sa táto príručka liší od iných podobných kompendií, kde bývajú obyčajne udané riadky. Aj diktia podávaného textu odpovedá len čisto informatívemu poslaniu knihy. Autori sa upokojujú s krátkymi hlavnými vetami, zamčujúc často podmet, prípadok alebo inú časť v tejnej stavbe. Pri takejto úprave knihy je, pravda, bezpodmienečne potrebné, aby domelé medzery alebo len náznamki spomenuté problémy boli osvetlené poukazom na patričnú podrobňú literatúru. A to sa skutočne i deje takmer v neobmedzenej miere. Na čele jednotlivých statí, pred jednotlivými paragrafmi a odsekmi nájde čitateľ obsahlu literárnu dokumentáciu v hlavných svetových jazykoch, s výnimkou jazykov slovanských, ázijských a afrických. Po tejto stránke môže kniha slúžiť aj ako veľmi cenná bibliografia, obsahujúca prevažne diela z posledných dvoch dcénii. Len v zriedkavých prípadoch sa autori odvolávajú na práce staršie viac než 20 rokov.

Kniha je teda v podstate i obsahom i stavbou učená kompliácia — pravda, v najlepšom slova zmysle — v ktorej si autori len miestami dovoľujú kritickú poznámku, osvetlujúcu ich osobné stanovisko alebo stanovisko učencov tej sku-

piny, ku ktorej sa hlásia. Poňatie archeológie v svetovom rámci a moderná koncepcia jednotlivých problémov tejto vody si priam diktovali, aby sa archeologické zjavy a kultúry nepreberali v rámci politických hraníc určitých štátov, ale podľa oblastí jednotlivých prehistorických kultúr. Jeden Japonsko, ako ostrovny štát, India a Čina, svojou rozlohou vlastne takmer samostatne svetadiely, tvoria výnimku. Rešpektovanie interkontinentálnych vzťahov pri šírení archeologických kultúr a pri osvetlení vzájomných vplyvov oblastí aj zemepisne veľmi od seba vzdialených ukazuje sa najlepšie na niekoľkých pripojených mapkách. Má teda Oldenbourgova príručka v skratke všetky vlastnosti dobrej a obsiahlej encyklopédie, akou je napr. Ebertov *Reallexikon der Vorgeschichte*, ku ktorým pristupuje aj okolnosť, že je svojou cenou (32 západonemeckých mariek) dostupná každému bádateľovi.

V tomto širokom rámci regionálny charakter našich domácich prehistorických kultúr, pravda, mizne, priam tak, ako isté podrobnosti a nuansy, ktorími naše posledné výskumy prispievajú k osvetleniu európskych archeologických problémov. Stredná Európa a naša vlast vystupujú v príručke bud ako zemepisné oblasti (Donau-Raum, Karpatengebiet, Theiss-Gebiet, Pannonien), alebo ako predveké kultúry (Bandkeramische Kultur, Lengyel Kultur, Donauländische Kultur). Pre bližšie určenie a pre ilustráciu niektorých podobností súvisiacich s kultúrnymi oblasťami, prekrývajúcimi väčšie rozlohy, nájdeme tu však aj zemepisné (nie politické) pojmy Slovakei, Böhmen, Mähren, Ungarn.

Odborník, ktorý už mal príležitosť zoštvárovať väčšinu prehlávy a výťahy z archeologickej matérie, vysoko si cení snahu autora po úsečnosti a stručnosti, ale predsa len nemôže na vrub tejto snahu mlčaním prejsť ponad omyly, ktorých obeťou sa v prítomnom kompendiu stali Slovania. Heslovitosť neopravňuje ani neospravedlňuje nepresnosť a, pravda, ani úmyselné zamálenie istých skutočností. Ba pri stlačení určitých faktov do kocky má sa precinlosť ešte viac uplatniť.

Tak predovšetkým pokiaľ ide o literatúru uvedenú pred textmi, v ktorom smere si autori ináč neukladajú nijakú rezervu, Oldenbourgova príručka veľmi žiarivo rešpektuje hranicu, ktorú medzi západom a východom stvorili Slovanom neprajúci publicisti. Neudáva ani jediného ruského a tým menej, pravda, sovietskeho autora. Z iných slovanských archeológov spomína len dvoch Čechov (Schránik, Filip). Dokonca aj Niederle, všeobecne uznávaná autorita, chýba. Zdá sa, že slovanská archeologická veda sa v myšlienkovom okruhu Oldenbourgovo vydatelstva považuje za quantité négligeable. Všetky informácie o minulosti Slovanov sú z cudzích, hlavných nemeckých a čiastočne i starších maďarských autorov. (Možno aj zo slovanských, ale ich mená v zozname literatúry nefigurujú.) Tejto okolnosti možno pripítať na vrub isté tendenčné prífarbenie zpráv v neprospech Slovanov, čo v príručke, robiacej si nárok na svetosť, pôsobí dosť trápne.

Tu je pre ilustráciu niekoľko príkladov. Príchod Slovanov do strednej Európy nepodáva autor príslušnej state (*Narr*) ako historický fenomén, na ktorom by aj Slovania mali aktívnu účasť. Oni hrajú tu iba pasívnu úlohu. Objavujú sa však len v spolku s jazdeckými národmi, prichádzajúcimi od 5. storočia z východu do Európy, predovšetkým s Hunmi. S týmto nomádmi žijú v podobnej symbioze ako neskôr s Avarmi, slúžiac im v mieri ako otroci, ale hlavne vo vojnách ako pešiaci. Pohyb Slovanov pri stahovaní a zaujatí nových sídiel bol však určovaný prevažne nájazdními východnými mongolskými kmeňmi, ktoré ich premohli, podrobili a pri svojom pohybe strhli so sebou. Aj do Karpatkej oblasti Slovania však prišli až s Avarmi a po odchode Langobardov na konci 6. storočia dostali sa i na Moravu a do Čiech. *Narr* opakuje priam na dvoch miestach s veľkým dôrazom: „Pokusy preukázať včasného datovaním keramiky určitého druhu skoršie vystúpenie Slovanov v posledne uvedenej oblasti, (Čechy a Morava), ako aj vo východnom a strednom Nemecku musia sa považovať za dosiaľ bezúspešné.“ (Nepriama narážka na najstaršie slovanské pamiatky z okruhu keramiky pražského typu.)

Tu si *Narr* trocha aj protirečí. Na str. 80 jeho state čítame, že rozoznáva tri druhy prenikania nových národov do Európy:

a) skutočné osídlenie ľudom (Volkssiedlung) so zaujatím nových oblastí pomocou a prostredníctvom rolnického obrábania pôdy,

b) nápor východných jazdeckých národov, ktoré sa dostávajú aj za hranice Slovania zaujatéj oblasti a slovanskú expanziu podporujú,

c) zakladanie nových říš (štátov) severnými Germánmi, ktorí prenikajú zo Škandinávie do ostatnej Európy v tenkých vrstvách dobyvateľov.

Ku kategórii a) patria podľa Karla J. Narra Slovania, ktorí však pomalým, ale neustálym prenikaním (presakováním) dosiahli ku koncu prvého tisícročia najväčšie rozšírenie v Európe.

Stručne a všeobecne podaný obraz nástupu Slovanov v európskych dejinách vyzerá podľa *Narra* takto:

1. Privlastňovať lužickú kultúru alebo kultúru so zvono-vými hrobmi Slovanom nemá vedecké oprávnenie.

2. Pred našim letopočtom nedajú sa Slovania archeologicky preukázať. Iba analýzou niektorých jazykových pamiatok (mená riek) možno ich zistíť v ich pravlasti (Urheimatgebiet) na Visle a Bugu. Ináč pri stykoch s Germánmi sú nimi bud' asimilovaní alebo podmanení.

3. Obchod s jantárom poskytuje pre východogermánsku oblasť spoľahlivé údaje, ale o Slovanoch v tejto súvislosti vobec niet zmienky. Preto predpoklad o prípadnej existencii Slovanov na tomto území treba odmietnúť. Nanajvýš možno pripustiť domnenku, že na východnom okraji germánskeho územia (Randsaum der germanischen Siedlung) boli Slovania ako vtrúsení osidlenci (Zwischeniedlung) alebo ako podrobenná vrstva (unterjochte Schicht).

4. Koncom 4. storočia dajú sa na Bielej Rusi a Ukrajine preukázať vojnové zápletky Slovanov s Ostrogóti. Keď boli Slovania podrobeni Hunmi, dostali sa s nimi — súč-

k nim možno v takom pomere ako neskôr k Avarom — až za Vislu a San.

5. Zakladanie slovanských miest spadá až do 10. storočia. Vznikajú ako suburb pri opevnených sídlach kmeňových náčelníkov.

6. Forma sociálneho spoločenstva i labilné politické útvary Slovanov (wechselnde politische Gebilden) boli prevažne diktované vonkajším tlakom (vorwiegend unter äusserem Druck). *Narr* ponecháva Slovanom ako ich charakteristikum len veľmi extenzívne polné hospodárstvo.

Rozborom Narrových údajov a názorov budú sa istotne obšírejšie zaoberať špecialisti v slovanských otázkach. Nemôžeme si však odpustiť jednu poznámku k poslednému bodu. Ním sa totiž robi Slovanom veľká krvida. Stačí len poukázať na vojenskú a obrannú organizáciu podunajských Slovanov, na ich inštitúcie z doby raného feudalizmu, na existenciu kmeňového a štátneho zriadenia, na organizáciu a rozvoj dvorskej služby — ktorú nemeckí autori u Germánov vždy zvlášť zdôrazňujú — aby sa tvrdenie obsiahnuté v 6. bode priviedlo na pravú mieru.

Konzervatívne názory o Slovanoch ilustruje aj Narrovo podanie iných archeologických zjavov, súvisiacich akokoľvek so Slovanmi. Zo starých maďarských autorov preberá napr. fantáziou vytvorený pojem „avarískych hringov“ (Arenaring), ktorým sa v Uhorsku označovali všetky zemné hrady, hlavné slovanské. Bádatelia, keď nevedeli, kam zatriediť rozlahlé a mocné valmi opevnené priestory, privlastnili ich jednoducho Avarom. To robi aj *Narr* bez ohľadu na vedecký fakt, že nomádi len zriedka budovali pevné hrady — ba naopak ničili ich —, že práve nomádmi napadnuté národy sa v hradoch bránili. O existencii slovanských hradov ako o najvýznačnejších dokladoch politickej a sociálnej organizácie Slovanov práve na pôde Nemecka podávajú ostatné sami Nemci svojimi bádateľskými prácami veľmi presvedčivé dôkazy.

Aj príchod Maďarov do Uhorska zabalil *Narr* do romantickej ružovej hmly. Podľa neho jazdecký národ uhorský — Reitervolk der Ungarn (teda nie Reitervolk der Magyaren) vznikol už v 9. storočí. Do Uhorska sa sice prisťahovali ešte Madari, ale tu sa zliali so zlomkami (Volkssplittern) Germánov, Turkotatárov a Slovanov v jazdecký národ Uhrov (Ungarn).

Problém Uhor — Madar (Hungarus-Magyar), s ktorým si slovenskí historici dlho lámali hlavu a ktorý sa objavil vlastne až koncom 18. storočia, je tu rozriešený obratom ruky. Autor príslušnej state presunul jednoducho genézu Uhrov do zmäťnej periody doznievajúceho stahovania národov, hodiac historikom čerstvě a lákavé vnadiľlo, na ktorom by vyskúšali svoje sily.

Odhliadnúc od týchto niekolkých, najmiernejšie rečené problematických názorov, najnovšimi výskumami v Sovietskom sváze i u nás patrične osvetlených, Oldenbourgová príručka je cennou pomôckou pri orientácii v svetových otázkach archeológie. Jej význam stúpa a bude stúpať v tom pomere, v akom sa aj v archeológii budú hľadať, keď aj nie priam interkontinentálne vzťahy, tak aspoň blízke analogie.

Štefan Janšák

Richard Pittioni, *Urzeitlicher Bergbau auf Kupfererz und Spurenanalyse*: Beiträge zum Problem der Relation Lagerstätte — Fertigobjekt. Wien 1957, str. 76, 20 obr., 35 tabuliek v texte, 1 mapa. (Predveká fažba medených rúd a stopová analýza. Príspevky k problému vzťahu medzi ložiskami suroviny a hotovým výrobkom.)

Obsah: 1. Úvod. 2. Postavanie problému. 3. Otázka homogennosti predvekých medených a bronzových predmetov. 4. Sekundárne vystupujúca rýdza med a jej stopové poznávanie. 5. Rýdza med ako surovina upotrebená v praveku — problém sekier s križovým ostrím. 6. Poznávanie východoalpských ložisk suroviny podľa rúd a trosky. 7. Východoalpské ložiská v zrkadle hotových výrobkov. 8. Otázka pôvodu medených nástrojov z Mondsee a Attersee a iných medených predmetov. 9. Problém vzťahu medzi ložiskami suroviny a bronzovými hrivnami z včasného bronzu. 10. Zhrnutie výsledkov. 11. Postavanie problému pre ďalšie výskumy stopovou analýzou.

V bohatej nemeckej literatúre, zaobrajúcej sa uvedenou otázkou, nie je táto Pittioniova práca jeho prvým príspevkom k riešeniu problému. Dotkol sa ho už vo svojich starších súhrnných dielach (*Allgemeine Urgeschichte und Urgeschichte Österreichs*, 1937, *Urgeschichte des österreichischen Raumes*, 1954) a od roku 1949 venoval mu okrem tohto sériu špeciálnych úvah, jednak vlastných, jednak v spolupráci s inými autormi, na ktoré sa v prítomnom diele odvoláva.

Hodnotu Pittioniova štúdia, samých o sebe veľmi cenných a zaujímavých, zvyšuje okolnosť, že vystupuje pri nich ako iniciátor, že stavia do služieb tohto výseku archeológie prírodné vedy (geologiu, mineralógiu, fyziku), že získava spolupracovníkov pri každom špeciálnom probléme, že neustále prichádza s novými originálnymi hľadiskami, z ktorých sa možno naň pozerat, že kladie seba aj iným nové a nové otázky, preberajúc úlohu zavedavého dopytovateľa — *Fragesteller* — ako sám charakterizuje jednu črtu svojej úasti pri spolupráci s inými.

Titul knihy sám naznačuje, akým otázkam je venovaná. Ide o spektrálnu analýzu surovín (rýdza med, medené rudy, hutnicke trosky) i hotových predvekých výrobkov z medi a z bronzu. Konfrontovaním výsledkov analýzy zistí sa vzťah medzi ložiskom suroviny a archeologickej nálezom, pripadne i náleziskom. Chemický rozbor predvekých výrobkov z medi a z bronzu stojí v službách prehistórie pri riešení významných hospodárskych otázok a stáva sa dôležitým faktorom najmä pri preukázaní nového poslania archeológie ako sociálnoekonomickej vedy. Medzi hospodárskymi otázkami praveku prednostné miesto zaberá vzájomný pomer producenta ku konzumentovi so všetkými charakteristickými črtami, ktoré tieto dva pojmy definujú. V dobe medenej a v starnej dobe bronzovej sa tvoria už zložitejšie hospodárske vzťahy aj medzi oblasťami značne od seba vzdialenosťmi. Osvetlenie týchto vzťahov vyžaduje nové a dokonale metódy výskumu. Jednou z nich je aj spektrálna analýza. Pittioni sa na tomto mieste nezaoberá opisom vlastného fyzikálneho procesu, ktorý je jadrom a podstatou metódy, ale prikračuje hned k interpretácii ním dočielených výsledkov. Najprv si však postavil problém ako logický základ ďalšej myšlienkovej stavby a zhral všetky

potrebné podmienky i predpoklady, ktoré treba splniť, aby výsledky výskumu mali z hľadiska predvekého hospodárstva vedeckú cenu. Na prvé miesto položil otázku pôvodu suroviny, upotrebenej na výrobu predvekých medených a bronzových predmetov. A tu sa mohol oprieť už o hotové výsledky bádateľskej činnosti rakúskych archeológov, ktorých práca zahrňuje:

a) dokladný, podrobný a po dôsafročia trvajúci terénny výskum, t. j. objavovanie a registrovanie predvekých baní (štôl i povrchových odkryvov) a s nimi súvisiacich odpadových hálid,

b) zisťovanie predvekých pracovísk na drvenie rudy s prípadne sa vyskytujúcimi nástrojmi, upotrebenými pri drvení a s odpadkami jaloviny,

c) zisťovanie predvekých pôci na hutnicke spracovanie rúd a s nimi spojených polotovarov alebo odpadkov hutnickeho procesu, na prvom mieste trosky.

Bez tejto priekopníckej práce, za ktorú rakúskia archeológia vdačí mnohým skromným, niekedy aj anonymným bádatelom, by dokonalý a úplný obraz predvekéj explootácie medených baní nebol možný a Pittioniovi štúdia by sa vznášala vo vzduchoprázne alebo by bola iba papierovou dižertáciou. Sám sa v úvode vyslovuje v tomto zmysle.

Od všeobecných zásad úspešného spektrálneho výskumu prechádza Pittioni k špeciálnym predpokladom. Úspech možno dosiahnuť len rešpektovaním určitých výhrad a splnením týchto podmienok:

1. Výskum jedného predmetu alebo niekoľkých predmetov, keď sa pritom berie ohľad, aby sa neporušili, podáva len jedinú informáciu, totiž aké je zloženie suroviny a aký je podiel určitých ju znečisťujúcich stopových prvkov.

2. Pri výskume v zmysle 1. bodu spektrálna analýza v najlepšom prípade iba nahradzuje obyčajnú chemickú analýzu.

3. O málo lepšie sú výsledky analýzy aj pri výskume veľkého počtu predmetov, keď patria rozličným časovým periódam. Ani v tomto prípade sa nedá docieliť viac než zistiť prítomné prvky.

4. Keď je predmetom výskumu veľké množstvo rôznorodých predmetov, majú výsledky len obmedzenú hodnotu, pretože pri snahe neporušiť skúmané predmety nemožno získať spoloahlivé závery, na základe ktorých by sa dal spojiť predmet s určitou výrobnou oblasťou. K tomu pristupuje aj okolnosť, že stopový výskyt prvkov nachodiacich sa v medi je v tomto ložisku na rozličných horizontoch rôzny.

5. Nestačí páne zistenie prítomnosti cudzieho prvku, aby sa získalo kritérium pre stanovenie, z akej surovinovej oblasti predveký predmet pochádza (t. j. iba výskum kvalitatívny), ale treba poznať aj kvantitu dotyčného prímesku a jeho chemickú väzbu s medou.

6. Len široko založený sériový výskum môže poskytnúť základňu pre bezpečné závery. Čím viac predmetov tej istej časovej periody a tej istej špecifickej formy sa skúma, tým väčšie sú výhľady na úspech. Výskumy jednotlivých predmetov možno iba vtedy zužitkovat, keď poznáme výsledky široko založeného výskumu veľkého počtu predmetov tej istej formy, ktoré umožnia porovnaním zaradiť jednotlivý výskum do celej výskumom osvetlenej súriny.

Na podklade týchto metodologických zásad postupoval Pittioni so svojimi spolupracovníkmi G. Machatom a H. Neuningerom, aby získal čo najširšiu a najbezpečnejšiu základňu pre posudzovanie spektrálnej analýzy skúmaných predmetov.

Počas vlastného výskumu vyskytli sa aj iné dôležité otázky, ktoré bolo treba riešiť. Tak napr. otázka, ako ďaleko môže slúžiť stopová analýza suroviny, vzatej z určitej časti predmetu, pre posúdenie zloženia celého predmetu, čiže otázka homogénnosti, a ďalej otázka upotrebenia rýdzej medi pre výrobu predmetov vo všeobecnosti.

Pri riešení tohto posledného problému ukázala sa potreba zadovažiť si rýdu med z rozličných európskych ložísk a nálezisk, skúmať ju spektrograficky a pokiaľ išlo o rakúske nálezy suroviny zistíť nielen stopové zastúpenie určitých prvkov v nej, ale i presnú chemicko-mineralogickú stavbu prostredia, z ktorého surovina pochádzala. Keby neboli splnené tieto predpoklady, výsledky spektrálnej analýzy hotových predmetov by mali v zmysle Pittioniho vývodov len všeobecnoinformatívny význam. Vedeckú hodnotu nadobúdajú len vtedy, keď sa môžu opierať o súčasný výskum celkom konkrétnych nálezov rúd z bezpečne zistených a v pravku exploatovaných ložísk, a ďalej o doklady, získané paralelným výskumom odpadovej trosky z prehistorickej hutníckej peci.

Rakúski archeológovia sú v tom šfastnom postavení, že terénny výskum predvekých baní a hutníckych pracovísk majú už za sebou. Pre úplnosť stačí im hľadať doplniť sem tam ešte nejakú medzera. Môžu sa teda plne venovať spektrálnemu výskumu rúd i hotových produktov, čím uzavierajú kruh svojho bádania, plniac pritom i vlastné vedecké poslanie, ktorého cieľ a obsah charakterizuje Pittioni výstižne jedinou vetou. Na str. 5 prítomného diela hovorí: Týmto komplexným výskumom „vzniknutá reťaz, rudy – trosky – hotové produkty, je rozhodujúcim kritériom pre správne posúdenie vzťahu medzi oblasťou výroby a zónou spotreby, vzťahu, ktorý je taký dôležitý pre prehistorické bádanie.“

Krátku, ale inštruktívnu metodologickú úvahu končí Pittioni skromným sebaskritickým priznaním, že si nenárokuje konzénné a definitívne riešenie ním preberaného problému, ale že predkladá archeologickej verejnosti len jeho klúčové body, ponechávajúc budúcnosti ďalšiu stavbu na poloznených základoch.

V nasledujúcich dvoch paragrafoch uverejňuje autor v podrobnych tabuľkach výsledky spektrálnej analýzy, ktorou sa osvetluje otázka homogénnosti materiálu v hotových produktoch a chemické zloženie rýdzej medi z podunajských, talianskych, nemeckých, anglicko-španielskych, švédskych, ruských, iránskych a amerických nálezisk. Pokiaľ ide o Podunajsko, dospievá Pittioni k prekvapujúcemu výsledku, že rýda med, pochádzajúca z alpských oblastí, uplatnila sa pri preveke výrobe len vo veľmi skromnej mieri a že rýda med z ložísk slovenských, maďarských a rumunských ju významne prevyšuje.

V paragrade 5 podáva Pittioni odpoveď na otázku, v akej miere sa upotrebovala rýda med (nie hutnícky vyrobená) pri zhotovovaní nástrojov, hlavne sekier s križovým ostrím. Z Československa uvádzá dva bezpečne zistené prípady (Uh. Hradište, Tibava), pričom zvlášť zdôrazňuje nás tibavský nález medených nástrojov, ktorý svojou úplnosťou, vedecky bezchybným záchytením, neporušenou súvislostou s prítomným keramickým materiálom poskytuje bezpečné kritérium pre datovanie okruhu s medou súvisiacich kultúr.

Paragraf 6 je venovaný veľmi podrobnej analýze rúd a trosky z východoalpských ložísk, resp. hutníckych pracovísk, počtom asi 40.

V paragrade 7 konfrontuje Pittioni výsledky rudnej analýzy

s výsledkami analýzy hotových produktov, aby zistil vzťah medzi ložiskami a týmito hotovými produktmi.

V paragrade 8 rieši Pittioni otázku pôvodu medených nálezov z Mondsee a Attersee, ktorou sa rakúska archeológia zaobrába už takmer 30 rokov. Prichádza k záveru, že mnohé medené predmety týchto lokalít boli tam importované z východu, prípadne aj zo slovenských rudných oblastí, spolu s umením otvárať bane a exploatavať ich.

Zvlášť zaujímavý pre slovenských archeológov, ale i baničov a hutníkov je obsah paragrafu 9 Pittioniho práce. V ňom autor podáva výsledky spektrálnej analýzy 265 kusov hrivien z včasnej doby bronzovej. Z toho 32 kusov pochádzajú z Čiech a Moravy, 7 kusov z južného Nemecka a zvyšok z alpskej oblasti. Analýzou sa dospelo k neočakávanému výsledku. Z celkového počtu hrivien len 14 kusov bolo vyrobených z východoalpských rúd a 251 kusov z medi východného, podľa všetkéj pravdepodobnosti – hovorí Pittioni – slovenského pôvodu. Slovenská med (a možno i hotové výrobky) sa na jednej strane importovala únestickejmu ľudu až do Mostu, ležiaceho pri saskej hranici, na druhej strane až do bavorského Ascheringu. Pritom predvekí obchodníci zásobovali nespočetné iné osady, ležiace na čiare medzi uvedenými lokalitami a slovenskou rudnou oblasťou. Pittioni sám je v rozpakoch, ako sa má tento fenomén komentovať (str. 64). Po mnohom váhaniu a neistote priklána sa k názoru, že uvedené výrobky podávajú „nezklamný dôkaz o intenzívnom banictve v oblasti slovenských ložísk.“ A potom jedinou vetou, neosobne mienenu, teda veľmi zdvorilou, kritizuje našu nevysvetlitelnú nedbalosť alebo nepozornosť voči tomuto významnému úseku prehistórie. „Jeho existencia (totiž predvekého banictva na Slovensku) bola doteraz sotva povšimnutá.“

Ni ilustráciu vývodov a výsledkov svojho bádania autor pripojuje aj veľmi inštruktívnu mapu o rozšírení slovenskej medi na západ. Aj táto mapa je akousi nepriamu kritikou našej zaostalosti v odbore výskumu predvekého banictva. Kým pre alpskú oblasť sú uvedené celkom určité lokality, kde predveký človek zanechal stopy banickej exploatacie a hutnickeho spracovania rúd, pre Slovensko sa autor musel uspokojiť s extenzívnym poukazom na dve oblasti, kde sa dnes rýda med vyskytuje, alebo kde sa dnes medené rudy dolujú (kremnicko-štiavnická oblasť, spišsko-gemeršké ru-dohorie).

Pittioni musel priniesť aj značnú obeť v záujme objektívnej pravdy, keď aj nie ako učenec, tak aspoň ako človek. Výsledok jeho štúdia vyvracia totiž zažitý názor o veľkých bohatstvách alpských ložísk medi a stavia Slovensko na prvé miesto medzi dodávateľmi tejto suroviny časove, ako aj pokiaľ ide o rozlohu odbytovej oblasti.

Kedže štúdia viedenského univerzitného profesora, ktorý je "nám blízky nielen zemepisne, ale i vedeckými cieľmi a snahami, poukazuje na toľko zaujímavých momentov, viažúcich praveké Slovensko so susedmi, zaslúži si istotne, aby sme súhrn jej výsledkov (paragraf 10, Zusammenfassung der Ergebnisse), pokiaľ sa týka Slovenska, podali v doslovnom preklade.

„1. Výskum na troch hrivnách, ktorých surovina, ako sa dokázalo sériou analytických rozborov, pochádzala z východných ložísk, priniesol ako výsledok pozoruhodnú homogénnosť tak medi samej, ako aj jej zlepšeného produktu. Stopová analýza, vzatá z povrchu kovového predmetu, po-dáva teda vo všeobecnosti uspokojivé vysvetlenie o zastúpení prvkov v medi, upotrebených pri výrobe.

2. Rýdza med je produkтом veľmi dlhého oxydačného procesu. Ložiská rýdej medi v oblasti slovensko-maďarsko-rumunskej, v ojedinelých prípadoch i značne bohaté, tvorili sa od vzniku alpského zaľadnenia a vďaka veľmi malej ľadovec; pokrývke udržali sa počas celého glaciálu. To isté platí aj o rýdej medi Cornwallskej oblasti. V alpskej oblasti mohla vzniknúť rýdza med až počnúc koncom würmského zaľadnenia, preto sa tu s ňou stretáme len v nepatrnych stopách. Skúmaná med, pochádzajúca z oblasti východných ložísk, vyznačuje sa neustále sa opakujúcim výskytom stôp Ag. Všetky ostatné prvky boli vylúčené oxydáciou. Výskumy medi z alpskej oblasti ukazujú silnejšie znečistenie stopovými prvkami, pretože oxydačný proces bol kratší. Rýdza med z Cornwallských ložísk vyznačuje sa väčším stopovým množstvom Pb.

3. Otázka, či rýdza med bola v praveku upotrebená ako materiál na výrobu nástrojov, dala sa zodpovedať pozitívne na základe spektrografického výskumu sekier s križovým ostrím, pochádzajúcich zo slovenského, maďarského, rumunskej a juhoslovanského priestoru. Prevažný počet skúmaných predmetov, ktoré boli k dispozícii, ukazuje však na výrobu z hutnícky vyrobenej medi. V tomto pripade však treba počítať s možnosťou, že rýdzu med miešali s medou hutnícky vyrobennou. Pokus rozlišiť sekery s križovým ostrím, vyrobenné z rýdej medi, od podobných sekier z hutníckej medi iba na základe ich formy, sa púhym demonštratívnym skúmaním predmetov nepodaril. Naproti tomu dala sa zistíť tvarová podobnosť s vŕtanými kamennými sekermami, upotrebovanými aj v dobe pokročilejšej výroby keramiky. Aplikáciou metalografických metód podarilo sa dokázať, že pri sekérach s križovým ostrím sa hrubá výroba robila odliatím a jemnejšie opracovanie kovaním. Pritom bolo možné zrekonštruovať výrobný proces podobný tomu, akým sa hotovili kamenné sekery. Podľa stopového nálezu prvkov v materiáli sekier s križovým ostrím podarilo sa preukázať chemicko-mineralogickú stavbu pri hutníckej výrobe upotrebených rúd a tým aj získať prvé indikcie k poznaniu príslušných ložísk. Vzhľadom na to, že tento výsledok sa docílił výskumom sekier, pri ktorých sa dal poznať ich topografický vzťah k západoslovenským ložískám, vyplývalo z toho súčasne i chemicko-mineralogické zloženie v tejto oblasti dobývaných rúd, čo sa doteraz inou cestou nedalo preukázať. Pre tieto rudy platí ako poznávacie znamenie vysoký stopový podiel Ag, As, Sb, Bi v spojení s kolisavým stopovým množstvom Ni a v ojedinelých prípadoch stopovou prítomnosťou Cr.

4. Rozšírenie otázky vzťahu ruda – hutnícke spracovanie – hotový produkt aj na hrivny z včasného bronzu, nájdené v alpskej oblasti, prinieslo prekvapujúce poznanie, že prevažná časť hrivien, pochádzajúcich zo štyroch dolnorakúskych depótor bola vyrobenná z cudzej, nie alpskej medi. Tri tieto depóty nachodia sa v dosahu únestickej kultúry, ktorej nositelia, súdiac podľa hotových objektov, ziskaných v Niederrussbachu, spracovávali med prinesenú ako obchodný artikel zo slovenského územia.

5. Súhrnný počet analýz ukazuje, že systematickým upotrebením spektrografického sériového výskumu dajú sa získať cenné výsledky, pomocou ktorých možno pochopiť a vysvetliť obchodno-historické problémbronzovej doby.“

Štúdia profesora Pittionija ukazuje, akou bohatou zásobárňou surovín – a k tomu ešte veľmi vzácnych – bolo Slovensko už v praveku. Stalo sa ňou už pred príchodom Ľudstva doby medenej a staršej doby bronzovej, keď

obsidián zo Slanských vrchov, Tokajského pohoria a Zemplínskeho ostrova putoval ako obchodný artikel na Moravu, do Čiech, dolného Rakúska, do Poľska i na Balkán. Zánik obsidiánovej epochy spadá v jedno s príchodom medi, ktoréj upotrebenie je v začiatkoch paralelné s obsidiánom. Pravdepodobne nový, dokonalejší produkt zdôžil po svojom predchodec aj tradíciu obchodných vzťahov, na čo upozorňuje aj autor prítomnej práce (str. 10).

Tento hospodársky význam Slovenska v praveku nás nútí, aby sme svoju bádatelskú prácu venovali aj podrobnému výskumu predvekých zdrojov hospodárskeho blahobytu, ku ktorým patria nie na poslednom mieste predveké bane na obsidián, kremén, med a na kovy vôbec. Pittioniovo kniha môže nám byť nielen vzorom a bránou k tejto práci, ale aj vzpruhou na ceste za novými vedeckými obzormi.

Štefan Janšák

Narysy starodavnoji istoriji Ukrajinskoji RSR,
Vidavnictvo Akademiji nauk Ukrajinskoj RSR, Ki-
jiv 1957, strán 632.

Rozsiahle dielo *Narysy starodavnoji istoriji Ukrajinskoji RSR* je prvou syntetickou prácou o najstarších dejinách Ukrajinskej SSR a jej hlavným prameňom sú predovšetkým archeologické pamiatky. Do diela je zahrnuté obdobie od najstarších čias až po XIII. stor. n. l. Je výtvorom popredných ukrajinských archeológov za redakčného vedenia S. M. Bibikova, D. I. Blifelda, A. V. Dobrovol- ského, V. J. Dovženka, P. P. Jefimenka, O. I. Terenožkina a I. H. Šovkopliasa. Dielo je veľmi závažné pre štúdium archeológie Ukrajinskej SSR, pretože autori v ňom analyzujú všetok archeologický materiál a interpretujú ho v duchu dnešnej sovietskej archeologickej a historickej vedy. Dielo však je veľmi závažné práve pre štúdium najstaršej kultúry formujúcich sa slovanských kmeňových útvarov, lebo, ako vidieť z tohto diela, trvalá kultúrna kontinuita slovanskej kultúry je doložená vo východo-európskej oblasti, čo znamená, že Slovakia vo východoeurópskej oblasti sú nepochybne autochtonného pôvodu. Z tohto dôvodu zameriame sa v našej recenzii predovšetkým na slovanskú problematiku, ktorá má aj pre našu archeológiu a historiu prvoradý význam.

Archeologický materiál, pripisovaný východoslovenským kmeňom, pozostáva podľa autorov diela pre najstaršie obdobie z niekoľkých skupín. Pre stredné Podneprovsko pokladajú za slovanské pamiatky nálezy zarubinecko-korčevatovského typu, ktoré sa našli vo veľkom množstve v oblasti Kijevska, Kanevska, v oblasti Desny a v poslednej dobe na Priepeti a v hornom Podneprovsku. Podobné pamiatky sú doložené na juhozápade v oblasti Južného Bugu. Sú teda rozložené v lesnom a lesostepnom pásme. Posledné pozorovania ukrajinských archeológov však nasvedčujú aj tomu, že pamiatky zarubinecko-korčevatovského typu prenikli hlboko na juh do stepného pásma. Za charakteristické sidliško pamiatok zarubinecko-korčevatovského typu pokladá sa sidliško na Pilipenkovej gore, kde boli odkryté pozemné obydlia aj so stenami o rozmeroch približne na 36 m². Keramika zarubinecko-korčevatovského typu je zhotovená voľnou rukou, jej tvorcovia nepoznali ešte hrnčiarsky kruh. Oproti starším buržoáznym archeológom dokazuje sovietska archeológia pri pamiatkach zarubinecko-korčevatovského typu jej miestny domáci pôvod a genetickú súvislosť s kultúrou

poľnohospodárskych kmeňov skýtskeho obdobia. Autori diela nevenujú však nijakú pozornosť chronologickým otázkam pamiatok zarubinecko-korčevatovského typu, hoci okrem keramiky mali k dispozícii pomerne dobre datované pamiatky, ako sú napr. fibuly stredolaténskeho a neskorolaténskeho typu. V chronologických otázkach možno zatiaľ prijať za správny názor D. I. Bliefelda (*Slavianski pamiatníci Černigovčiny po issledovaniam poslednich let*, Krátke soobštenia Instituta archeologii, 1953, vyp. 2, 29), ktorý za najstaršie sídlisko zarubinecko-korčevatovského typu pokladá sídlisko objavené pri obci Tabajevka a datuje ho do III. stor. pred n. l. Svoj názor podkladá materiálove a tvrdí, že pamiatky zarubinecko-korčevatovského typu geneticky bezprostredne súvisia s pamiatkami skýtskej doby, napr. s bronzovými strelami skýtskeho typu. Väčšina pamiatok zarubinecko-korčevatovského typu býva datovaná do II.–I. stor. pred n. l. Do tohto obdobia napr. je datované sídlisko v Čapline na pravom brehu Dnepru (P. N. Tret'ja kov, *Vostočnoslavianskije plemena*. Moskva 1953, 50). Celkový priebeh trvania pamiatok zarubinecko-korčevatovského typu podľa najnovších pozorovaní je vymedzený II.–I. stor. pred n. l. až do II. stor. n. l. (J. V. Machno, *Korčevatovskie pamiatníki v Srednem Podneprovie*, KSIA 1953, vyp. 2, 14). Treba však podotknúť, že takéto datovanie pamiatok zarubinecko-korčevatovského typu už v minulosti urobil V. V. Chvojka. Pokiaľ ide o korčevatovské pamiatky, J. V. Machnová (l. c., 14) pripúšťa v poslednej dobe úzke styky so sarmatskou kultúrou a z tohto faktu ďalej potom usudzuje, že došlo k asimilácii usadlých Sarmatov s tvorcami korčevatovskej kultúry.

Pri zarubinecko-korčevatovskej kultúre v uvedenej dobe autori pokladajú za bezpečne slovanskú aj przeworskú kultúru, rozšírenú predovšetkým na prílahlom území Poľska. Správne uvádzajú, že na území Ukrajiny je przeworská kultúra pomerne slabovo zastúpená. Zdá sa, že pre územie Ukrajiny skôr možno hovoriť iba o vplyvoch przeworskej kultúry, pretože na území Ukrajiny sú doložené iba niektoré typy keramiky, resp. výzdobné motívy przeworskej kultúry v rámci bežne rozšírených typov kultúry pohrebných polí čerňachovského typu. Pamiatky przeworského typu sa vyskytujú iba ojedinele v západných oblastiach Ukrajinskej SSR. Autori diela uvádzajú juhovolynský variant przeworskej kultúry (napr. Velykyje Viknyny, Ternopil'ská oblasť). Pokiaľ ide o etnickú príslušnosť przeworskej kultúry, autorí pripúšťajú iba jej slavinitu a pripisujú ju Venédom, ktorých uvádzajú antické prameňe (Plinius, Tacitus, Ptolemaios). Zdá sa však, že przeworská kultúra je jedným z variantov rímskoprovincionálnej kultúry s význačným podielom germánskej hrničiarke techniky. Na przeworskej kultúre protoslovanské kmene (Venédi) iba participovali, ale popri nich na nej participovali aj nepochybne germánske kmene, a to pravdepodobne časť Vandalov a časť Gótov. Tomuto by zodpovedalo aj chronologicke vymedzenie trvania przeworskej kultúry. V celej Zakarpatskej oblasti dobre zapadajú do jej obdobia polyby germánskych kmeňov. Autori na základe analýzy konkrétneho archeologického materiálu nepotvrdzujú, že ľud przeworskej kultúry v masovej miere urobil expanziu do Podneprovská, ako sa nazdávajú mnohí poľskí autori. Autori diela nie celkom presne predpokladajú genetické kořene przeworskej kultúry s kultúrou lužickou.

Za tretiu skupinu východoslovanských pamiatok pokladajú autorí diela pamiatky lipického typu. Túto keramiku lokalizujú na územie horného a stredného Podneprovská a

Priekarpatska. Pamiatky lipického typu pokladajú za miestnu domácu kultúru, geneticky spojenú s pamiatkami včasnej doby železnej, rozšírenými na území dunajsko-dnistrovského medziriečia. Lipické pamiatky pripisujú slovanským kmeňom severného Priekarpatska a tak odmietajú staršie názory, podľa ktorých kultúra lipická patrila Trákom, resp. tráckym kmeňom. Pri porovnaní archeologického materiálu przeworského, zarubinecko-korčevatovského a lipického typu vidieť, že za protoslovanské možno poklaadať predovšetkým pamiatky zarubinecko-korčevatovského typu, ktorý má genetické súvislosti i s predchádzajúcim i s nasledujúcim kultúrnym vývinom. Pokiaľ ide o spoločenskú interpretáciu, autorí pre uvedené tri skupiny archeologických pamiatok pripají názor, že predstavujú pamiatky obdobia vojenskej demokracie. Zdá sa však, že pamiatky zarubinecko-korčevatovského typu nevybočujú ešte z rámca rodovej organizácie. Ak však prijmete za správne údaje S. P. Tolstoja (*Vojennaja demokratija i problema „genetičeskoj revolucii“*, Problemy istorii dokapitalistickich občestv 1935, č. 7–8, 207), že vojenská demokracia je už prvým stupňom otrokárskej spoločenskej formácie, potom vidime, že obdobie vojenskej demokracie je takým progresívnym jazom, ktorý nemožno ešte aplikovať na uvedené pamiatky včasnoslovanskej kultúry. (K problematike vojenskej demokracie porov. J. Kudláček, *O periodizácii dejín prvotnopospolnej spoločnosti*, Sovětská historie IV, 1954, 266–267; V. Ondruček, *Bohaté hroby z doby rimskej na Slovensku*, Bratislava 1957, 197–198. V. Ondruček, *Keltské mince typu Biatec z Bratislavu*, Bratislava 1958.)

Veľkú pozornosť autorí diela venujú archeologickým pamiatkam I. polovice prvého tisícročia n. l. Sú to pamiatky pohrebných polí čerňachovského typu. Predpokladajú, že vznikli v I.–II. stor. n. l. a majú genetické vzťahy so zarubinecko-korčevatovskou, przeworskou a lipickou kultúrou. Trvanie čerňachovskej kultúry oproti starším datovaniam do IV.–V. stor. n. l. posúvajú najnovšie archeologické materiály vyššie, a to do VI.–VII. stor. n. l. Túto skutočnosť treba poklaadať za veľmi dôležité zistenie ukrajinských vedcov, lebo materiálove zdôvodňuje koncepciu o úzkej kultúrnej súvislosti antského obdobia s obdobím Kijevskej Rusi, k čomu ešte v minulosti bolo pomerne málo dokladového materiálu. Analýza keramického materiálu čerňachovského typu ukazuje, že určité keramické typy sa udržujú ešte aj v VII.–VIII. stor. n. l. Takto autorí dobre materiálove zdôvodňujú názor, že tradícia kultúry pohrebných polí čerňachovského typu sa udržujú až do obdobia včasnej Rusi.

Pri štúdiu etnickej príslušnosti kultúry pohrebných polí čerňachovského typu autorí diela vychádzajú z toho, že bola výtvorom niekoľkých skupín východoslovanských kmeňov, ktoré žili v lesostepnom pásme východnej Európy a tak vytvorili potom rozsiahly kmeňový sväz. Tento kmeňový sväz pripisujú Antom byzantského zpravodajstva. Teda vidieť, že dnešná ukrajinská archeologická a historická veda nestotožňuje sa s výkladom burzoáznej vedy, ktorá v prvej polovici I. tisícročia n. l. v Podneprovsku pripúšťala existenciu rozsiahlej gótskej ríše a Gótom takto súčasne pripisovala aj čerňachovskú kultúru. Tým odmietajú názory o masovom pobytu Gótov a Gepidov v Podneprovsku. Bolo by dobré, keby v takomto monumentálnom diele o najstarších dejinách Ukrajiny bola podrobenej kritike samotná argumentácia zahraničných vedcov o pobytu Gótov a Gepidov v Podneprovsku. Ako vieme, k tomuto názoru prispeli predovšetkým P. Reincke, E. Blume, E. Brenner, G.

Kossinna, M. Ebert, K. Tackenberg, B. Salin naposledy k týmto otázkam zaujal stanovisko E. Šturm, *Das Problem der ethnischen Deutung der kaiserzeitlichen Gräberfelder in der Ukraine*, Zeitschrift für Ostforschung, 2. Jahrgang 1953, 424–432). Pokiaľ ide o etnickú príslušnosť čerňachovskej kultúry, zdá sa, že najsprávnejší názor je ten, ktorý uznáva, že na nej participovalo niekoľko etnických skupín. K takému správnemu názoru naposledy dospel nás významný archeológ J. Poulik (Z hliniek vekú, Praha 1956, 184). Podľa J. Poulika čerňachovská kultúra patrila Slovanom, Gótom, Sarmatom, Hunom a iným. K tomuto nepochybne správnemu názoru J. Poulik treba uviesť iba toľko, že vedúcim etnikom v kultúre pohrebných polí čerňachovského typu boli slovanské kmene, a to predovšetkým Anti (porov. bližšie J. Kudláček, *Kultúra pohrebných polí čerňachovského typu na Ukrajine a antská problematika*, Slovenská archeológia, V/2, 1957, 388–389). Z ostatných slovanských kmenev na čerňachovskej kultúre nepochybne participovali aj Sklavini a pozostatky Venédov. Teda vidíme, že na čerňachovskej kultúre sa zúčastnili už diferencované slovanské kmenev útvary (Anti, Sklavini, Venédi) za vedúcej úlohy Antov, resp. antského kmenevho svazu, ktorých veľký význam vo východoeurópskej oblasti uznáva byzantské zpravodajstvo. Veľký význam čerňachovskej kultúry v prvej polovici I. tisícročia n. l. zhodnotil J. Poulik (l. c., 184). Podľa jeho údajov čerňachovská kultúra v IV.–V. stor. n. l. sa rozšírila na veľké územie. Na západ sa dostala cez juhopoliské územie až k Odre, bola prenesená do Karpatskej kotliny a tiež na československé územie, najmä však na Moravu a na Slovensko.

Problematika čerňachovskej kultúry na Ukrajine a jej etnická príslušnosť v takom znení, že jej vedúcim etnikom z hľadiska historického mohli byť iba slovanskí Anti, úplne vyvracia posledné hypotetické rekonštrukcie G. Verenadského (*On the Origin of the Antae*, Journal of the American Oriental Society 59, 1939, 56–66; *Goten und Anten in Südrussland*, Südostdeutsche Forschungen 3, 1938, 265–269; *Ancient Russia*, New Haven 1943. A Note on the Name „Ante“, Journal of the American Oriental Society 73, 1953, 192; posledne G. Verenadsky, M. de Ferdinand, *Studien zur ungarischen Frühgeschichte*, Südost-europäische Arbeiten, Nr. 47, Verlag R. Oldenbourg, München 1957, 9), podľa ktorého Anti V.–VI. stor. n. l. boli výsledkom symbiózy Alanov (As) s východnými Slovanmi. Takto v skutočnosti predpokladá alanský pôvod slovanských Antov. A tak isto aj samostatný názov Anti odvoduje z alanského základu (porov. k tomuto jeho najnovšiu štúdiu *Das frühe Slawentum. Die Ostslawen bis zum Mongolensturm*, Historia Mundi, V. Band, Bern 1956, 256). Predpokladá, že Anti v uvedenom slova zmysle sa prvýkrát objavujú na strednom Dunaji za cisára Konštantína II. v IV. stor. n. l. Podľa jeho predstav vtedy tvorili dva kmene, a to Acagantov a Límigantov. Aj pôvod týchto názovov odvodzuje z alanského, resp. osetinského základu. K názorom G. Verenadského treba uviesť, že takéto umelé rekonštrukcie vtedajšia historická situácia v ničom neprípustia. Antov a predovšetkým ich kultúru (čerňachovskú) v podneprovskej oblasti nemožno poklaňať za výsledok vzájomnej symbiózy Alanov a východných Slovanov.

Za prednosť autorov diela treba poklaňať aj to, že presnejšie vymedzujú Antov. Za Antov pokladajú juhozápadnú časť východných Slovanov, ktorí bojovali v polovici I. tisíc-

ročia n. l. s otrokárskou Byzantskou ríšu, ktorí súčasne boli tvorcami kultúry pohrebných polí čerňachovského typu. Ne-hovoria však bližšie, ktorých neskôrších východoslovanských kmenev útvarov boli Anti bezprostrednými predkami. O tejto otázke v archeologickej a historickej literatúre, ako vieme, existujú rôzne názory. Tak napr. ukrajinský vedec M. S. Hruševskij ich nesprávne stotožňoval s predkami ukrajinského národa. T. J. Arne (*Die Warägenfrage und die sowjetrussisches Forschung*, Acta archeologica, Vol. XXIII, 1952, Kobenhavn, 139) Antov pokladá za predkov neskôrších Rusov. Ak vychádzame z toho, že Rusi-Rosi od VI.–VII. stor. n. l. zohrali najaktívnejšiu úlohu v dejinách východoslovanských kmenev v ich konsolidačnom procese, vedúcom k vzniku staroruskej národnosti, potom skutočne možno priať za najsprávnejší názor, že ich bezprostrednými predkami boli Anti. Tomu by zodpovedalo aj to, že obdobie historického nástupu Rusov-Rosov je súčasné aj obdobím historického zániku Antov, pretože Anti poslednýkrát v historických pramenoch sa spominajú roku 602.

Štúdium archeologickejho materiálu z územia Ukrajiny, spájaný s najstaršími slovanskými kmenevami, ako sa zdá, má prvoradý význam aj pre najstaršie slovanské dejiny na území Slovenska. Sú to predovšetkým najnovšie pozorovania dr. A. Točíka (*Význam posledných archeologickej výskumov na Slovensku pre dejiny najstarších Slovanov a Velkomoravského ríše*, Historický časopis SAV III, 1955, č. 3, 412; *Dejiny Slovenska. Tézy*, Bratislava 1956, 25) o novom súdiskovom materiáli, nájdenom v porieči riek Torysy a Hornádu, ktorý je datovaný do IV. stor. n. l. Podľa údajov A. Točíka, okrem miestnych odtieňov, táto keramika korešponduje s tzv. lipickej keramikou, rozširovanou predovšetkým na západnej Ukrajine. Ak prijmemme za správne údaje autorov námí recenzovaného diela o slavinite lipickej kultúry, potom v zistení dr. A. Točíka o blízkych keramických typoch k lipickej kultúre na Ukrajine z východného Slovenska treba vidieť jeden z veľmi dôležitých dokladov o najstaršej slovanskej migrácii z územia Ukrajiny na Slovensko. Týmto nemožno vylučovať skutočnosť, že v súvislosti s postupom lipickej kultúry prenikla aj určitá skupina ranoslovenských kmenev na územie severovýchodného Slovenska cez fahko priestupné priesmyky. Štúdium východoeurópskeho archeologickejho materiálu takto dokazuje, že počiatocne vlny Slovanov z príahlého územia dnešnej západnej Ukrajiny prenikali k nám veľmi pravdepodobne aj priamo prostredníctvom fahko priestupných priesmykov na východnom Slovensku (porov. bližšie A. Točík, *Prvi Slovania na našom území*, Práca 1958, č. 196, J. Kudláček, *Pro najdavniši zväazky miž čechoslovackym i ukrajinskym zemlami*, Z istoriji čechoslovacko-ukrajinskych zväazkov, Bratislava 1959, 191). Presun slovanského ľudu z príahlého ukrajinského územia na východné Slovensko z historického hľadiska pripúšťa prof. V. Ondrouch (porov. *Historische Voraussetzungen für die Limes Forschung in der Tschechoslowakei*, Limes Romanus Konferenz Nitra, Bratislava 1959, Karte Nr. 1). Už aj na základe tejto skutočnosti vidíme, aký veľký význam má aj pre naše územie štúdium východoeurópskeho archeologickejho materiálu.

Autori recenzovaného diela veľa pozornosti venujú aj spoločenskému a hospodárskemu zriadeniu východoslovanských kmenev v I. polovici I. tisícročia n. l. Za hlavné odvetvie hospodárvstva staroslovenskej spoločnosti správne pokladajú polnohospodárstvo. Bolo by však potrebné podrobnejšie zdôvodniť polnohospodársky ráz východoslovanských kmenev

v tejto dobe na základe analýzy veľkého množstva poľnohospodárskych nástrojov (radlice, čeršiesla atď.), ktoréj otázke zdáaleka nie je venovaná patričná pozornosť v recenzovanom diele (k tomuto porov. bližšie J. Kudláček, *Príspevok k štúdiu vzniku staroslovanského orného poľnohospodárstva*, Slovenský národopis V 1957, č. 1, 3–46). Pre štúdium poľnohospodárstva slovanských kmenev v prvej polovici I. tisícročia n. l. za dôležité treba pokladat publikovanie nových materiálov o kosácoch, radliciach, žarnovoch atď., ktoré veľmi dobre dokresľujú ráz staroslovanského poľnohospodárstva. Za veľmi dôležité zistenie ukrajinskej archeológie treba poklať, že na základe analýzy archeologickejho materiálu dokázala oddelenie remesla od poľnohospodárstva už v rámci kultúry pohrebných polí čerňachovského typu. K tomuto, ako vieme, veľa dokladového materiálu priniesla A. T. Brajčevská. Podľa nej (*K voprosu o remesle kultury polej pogrebenij*, KSIA 1953, vyp. 2, 22) ako samostatné remeselné odvetvie najskôr sa vydelielo železiarstvo. Železiarske a šperkárske remeslo podľa A. T. Brajčevskej (*Otdelenie remesla od zemledelia i rozvoje torgovli v ranneantskom občestve*, KSIA 1954, vyp. 3, 100) sa oddelilo už na rozhraní n. l. Oddelenie sa hrničarskeho remesla datuje k II. stor. n. l. Podľa pozorovania M. J. Brajčevského (*Antskiy period v istorii svidnych slovian*, Archeoložija, tom VII, 1952, 26) pre II. stor. n. l. v rámci kultúry pohrebných polí čerňachovského typu treba hovoriť o zavŕšení procesu oddelenia remesla. Z hľadiska ekonomického autori recenzovaného diela venujú aj zvláštnu pozornosť otázke výskytu rímskych minci, ktoré sa v podstate kryjú so zemepisným rozšírením kultúry pohrebných polí čerňachovského typu, ktorú etnicky spájajú so slovanskými Antmi. Uvádzajú, že rímske mince sa vyskytli v množstve aj na území Severjanov a v severnejších oblastiach. Rímsku mincu pokladajú za obeživo u Slovanov. Pokiaľ ide o spoločenskú organizáciu Antov a Sklavínov, autori recenzovaného diela prijímajú názor, že tu treba hovoriť o majetkovej a sociálnej diferenciácii; s týmto názorom nepochybne treba súhlasit. U Slovanov uvádzajú preto obdobie existenciu otroctva. Korene otroctva hľadajú jednak v bojoch s Byzantskou ríšou a potom v medzikmeňových bojoch, ako napr. medzi Antmi a Sklavínmi. Už preto obdobie súčasne predpokladajú obchod s otrokmi. Zdá sa, že autori prečenújú význam otroctva vo vtedajšej slovanskej spoločnosti, i keď na druhej strane zasa správne uvádzajú, že otroctvo sa nevyvinulo v otrokársku formáciu. Zárodky feudálnych vzťahov u východných Slovanov hľadajú v VII.–VIII. stor. n. l. Podľa politickej organizácie antský kmeňový sväz, existujúci už v IV. stor. n. l., pokladajú za útvar štátneho typu.

Značnú pozornosť venujú aj problematike tzv. sláhovania národov, a to predovšetkým boju Slovanov s Gótmi, Hunmi, Byzantskou ríšou a Avarmi. Prinášajú veľa dôkazového materiálu, ktorý úplne vyvracia staršie predpoklady o rozsiahlej gótskej ríši v Podneprovsku a v severnom Příčernomorí. Analýza inventára kultúry pohrebných polí čerňachovského typu, podneprovských jamkových emailov (emailles champlevé, Grubenschmelz), podneprovských lúčovitých fibul, pokladov z tzv. antskej doby atď. ukazuje bezpečne na to, že vyvieračky geneticky z domáceho kultúrneho a etnického základu. Autori recenzovaného diela správne zdvihajú názor, že pohyb čiastky germánskych kmeňov z Pribaltika na juh, do severného Příčernomoria nemohol byť taký značný, aby vplýval na priebeh historického vý-

voja tohto územia. Tak isto ďalej správne zdvihajú názor, že pod „Gótmi“ a „Skýtmi“ podľa pramenných údajov III.–IV. stor. n. l. nemožno chápať vyhranené etnické jednotky. Pokiaľ ide o vpád Hunov do východoslovanskej oblasti, uvádzajú, že prešli iba stepou a veľmi málo zasiahli lesostepné pásma. Pokiaľ ide o avarskej pamiatky v Podneprovsku, sú preskúmané veľmi slabé. Hodnotia aj samotné avarskej pamiatky z územia dnešného Maďarska a Slovenska a zdvihajú názor, že v značnej miere sú miestnymi pamiatkami, a to slovanskými. S týmto názorom sa však nemožno v plnej miere stotožňovať, i keď v dnešnej dobe je už jasné, že táto kultúra (keszthelyská) bola výtvorom predovšetkým Slovanov a Avarov.

V recenzovanom diele azda za najdôležitejšie treba poklať prínos nových archeologickejšich pamiatok, z ktorých dobre vyplýva úzka genetická súvislosť medzi obdobím antským a obdobím vytvárania Kijevskej Rusi. A práve tejto otázke v poslednej dobe venovali veľkú pozornosť ukrajinskí a ruskí vedci. Vo východoeurópskej oblasti táto úzka genetická súvislosť je doložená od čerňachovskej kultúry cez rôzne prechodné články (napr. Volyncevo, Novotroické sídlisko atď.) ku kultúre romensko-borševskej, ktorá sa už bezprostredne vleňuje do kultúry obdobia Kijevskej Rusi. Táto genetická súvislosť sa výrazne ukazuje v materiáloch volynsko-podolského pohraničia (M. J. Brajčevskij, *Rozvíjka slovianskych pamiatok na Volino-Podilskomu pri-kordoni*, AP URSR, t. III–1952, 401 a n.), na hrničarských výrobkoch zo VI.–IX. stor. n. l. z Jagnatinského sídliska, ako aj so zistením širokých územných vzťahov slovanských sídlísk Pridneprovска s Dnestrom a horným Donom (M. J. Machno, *Jahniatska archeoložična ekspe-dicija*, tamtiež, 159, 168), na pamiatkach z Pravoberežia (M. J. Machno, *Kantemiriuske poseleňia ta mogilnik kulturi polív pochovaň*, tamže, 241), z pravého brehu Dnestra (G. B. Fedorov, *Tivercy*, Vestník drevnej istorii 1952, č. 2, 252), v pamiatkach nadporožskej oblasti, predovšetkým v keramickej výrobe (A. T. Brajčevskaja, *Izuchenie slavianskych pamiatnikov Nadporožia*, KSIA 1955, vyp. 4, 31), na materiáloch z Nesluchiva vo Lvovskej oblasti (M. Smiško, *Zbit pro doslidžennia selišča periodu „polív pochovaň“ v Nesluchovi v 1946 r.*, AP URSR, t. I, Kyiv 1949, 189), na základa nepretržitého vývinu keramiky od II. do IX. stor. n. l. (M. J. Machno, *Poseleňia kul-turi polív pochovaň na pivnično-zachidnom Pravoberežžu*, tamže, 175), na materiáloch z Pastyrskej gorodišča (M. J. Brajčevskij, *Pastyrske gorodišče v sviazi s problemom vostočnoslavianskych plemen*, KSIA 1953, vyp. 2, 28), na materiáloch prechodného typu z VII.–IX. stor. n. l. v dolnom Podnestrovsku (G. B. Fedorov, I. c., 251) atď. Uvedené pamiatky bezpečne potvrdzujú úzku genetickú súvislosť medzi kultúrou pohrebných polí čerňachovského typu, antskou dobou a obdobím vzniku Kijevskej Rusi alebo staroruského štátu. K tejto genetickej súvislosti existuje okrem toho veľké množstvo dokladov zo šperkárskej výroby (porov. napr. B. A. Rybakov, *Remeslo drevnej Rusi*, Moskva 1948; *Drevniye rusy*, Sovjetskaja archeologija XVII–1953, 23–104; *Novyj sudžanskij klad antskogo vremeni*, KSIIMK XXVII–1949, 75–90). Doklady k tejto úzkej genetickej kultúrnej súvislosti treba poklať za jeden z významných úspechov ukrajinskej archeológie, pretože tým je vyvrátený starší názor, rozširovaný predovšetkým buržoázou archeologicou vedou, o údajnom kultúrnom a chronologickom hiáte vo vývine východoslovanskej Európy.

Za veľmi podarené treba pokladať kapitoly venované obdobiu vzniku Kijevskej Rusi a identifikácií archeologických pamiatok s jednotlivými slovanskými kmeňovými útvarmi druhej polovice I. tisícročia n. l. známych z podania autora *Povesti vremennych let*. (Týmto otázkam naposledy venoval svoju štúdiu D. I. Biffeld, *Stan dosledženia archeologických pamiatok periodu utvorenia Kyjivskoj Rusi*, Vísnik AN URSR 1957, č. 7, 18–26.) Z letopisných kmeňov spomínaných autorom *Povesti vremennych let* archeologickej sú najlepšie preskúmaní Severjania. Archeologickej Severjanom podľa dnešného stavu bádania zodpovedá romenská kultúra. Za najstaršie v tejto kultúre autori recenzovaného diela pokladajú žiarové hroby VII.–VIII. stor. n. l. z Volynceva. Keramické typy z tohto obdobia už pripomínajú vyslovené slovanské typy keramiky. Za najstaršie pokladajú v recenzovanom diele z okruhu romenskej kultúry pamiatky z Volynceva, Sosnice a Malých Budkov. Všetky sú datované do VII.–VIII. stor. n. l. Pokiaľ ide o sídliskové typy, pamiatky romensko-borševského typu pozostávajú z opevnených hradíšť a z otvorených sídlisk (I. I. Lapuškin, *Ranneslavianskije poselenia dnepranskogo lesostepnogo Lebovoberežia*, Sovetskaja archeologia XVI–1952, 13) a sú rozmiestené po skupinách (3–4) vo vzdialosti jeden od druhého na 4–5 km. Ich obydlia pozostávajú z pravouhlých polozemníckych a sú rozšírené predovšetkým na ľavom brehu Dnepru. Treba uviesť, že túto veľmi starobylú skupinu slovanských pamiatok už v minulosti pripísal Severjanom B. A. Rybakov. Posledné archeologicke pozorovania bezpečne ukazujú na veľký význam pamiatok romensko-borševského typu, a to nielen vo východoeurópskej oblasti. Ukazuje sa, že pamiatky romensko-borševského typu zohrali dôležitú úlohu v migračnom procese slovanských kmeňových útvarov smerom na Balkánsky polostrov po predchádzajúcej antsko-sklavinskej migrácii. Veľký význam pamiatok romensko-borševského typu pre štúdium najstaršej slovanskej kultúry na území dnešného Rumunska vysoko vyzdvihol M. Petrescu-Dimbovița (*Rezultatele ultimelor cercetări ale arheologilor societăți cu privire la aspectele de tip Romen-Borșeva și importanța lor pentru arheologia R. P. R.*, Studii și cercetări de istorie veche 1954, č. 3–4, 569 n.). Len škoda, že v recenzovanom diele táto problematika sa nenadhadzuje a nerieši zo širšieho archeologicke-historického hľadiska. Autori sa pokúšajú aj bližšie diferencovať pamiatky romensko-borševského typu, pokiaľ ide o ich etnickú identifikáciu. Romenské pamiatky pripisujú spomínaným Severjanom a pamiatky borševského typu zasa Vjatičom.

Za výborné v dieľe treba pokladať riešenie otázok vzniku feudalizmu u východných Slovanov na podklade interpretácie príslušných archeologickej pamiatok. K tomu využívajú predovšetkým nálezy ornej techniky, rôzne výrobky kováčstva, šperkárstva atď. Prichádzajú k veľmi dôležitému zistaniu, že proces vzniku feudalizmu u východných Slovanov treba posunúť do VII.–VIII. stor. n. l. V súvislosti s veľkými spoločenskými a ekonomickými procesmi riešia aj samotnú otázkou vzniku staroruských miest, z ktorých za najstaršie pokladajú Kijev. Vznik miest na Rusi pokladajú správne za doklad existencie triednej diferenciácie obyvateľstva. V legende autora *Povesti vremennych let* o zakladateliach Kijeva vidia historický podklad. K týmto otázkam v poslednom čase vydal monumentálne dielo M. K. Kar-

ger (*Drevnij Kijev*, tom I, 1958), ktoré buedeme podrobne recenzovať v nasledujúcom čísle Slovenskej archeologie. Za veľmi významné v recenzovanom diele treba pokladať aj kapitoly venované štátotvornému procesu u východoslovenských kmeňov, v ktorých sa úspešne využívajú archeologicke materiály. Na základe tejto podarenej interpretácie archeologickej a pramenného pisomného materiálu autori diela dobre dokladajú domáce miestne korene štátotvorného procesu u východných Slovanov. Týmto teóriu o cudzom škandinávskom pôvode štátotvorného procesu na Rusi autori diela odmiestajú celkom oprávnenne na podklade analýzy príslušných prameňov. Popri tom však v diele úplne chýba archeologicke-historická argumentácia proti normanizmu. Iba všeobecne sa konštatuje, že Normanii sa rýchlo poslovančili. Bolo by žiaduce, aby v takomto syntetickom diele bol podaný patričný rozbor pamiatok normanského škandinávského typu na Rusi. V dnešnej dobe pobyt Normanov na Rusi nemožno popierať. Treba však prisne diferencovať otázkou dočasného pobytu Normanov na Rusi od ich civilizátorskej a štátotvornej úlohy. Túto skutočnosť si už začinajú uvedomovať aj samotní normaniisti, ako napr. A. Stender-Petersen (*Die vier Etappen der russisch-warängischen Beziehungen*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas 1954, Neue Folge, Band 2, 137–157). Daný stav archeologickej výskumov na Rusi potvrzuje pobyt Normanov (k archeologickejmu dokladom, ktoré vyvračajú normanský pôvod Rusi porov. J. Kudláček, *Boj sovietskej archeologie proti normanizmu*, Časopis ČSI 1956, č. 3, 421–446), ale nepotvrzuje ich štátotvornú úlohu na Rusi.

Za veľmi význačnú kapitolu v recenzovanom diele treba pokladať kapitolu o polnoplodárstve Kijevskej Rusi, v ktorej je starostivo zozbieraný a interpretovaný takmer všetok známy archeologickej materiál. Za ekonomický základ Kijevskej Rusi pokladajú polnoplodárstvo a dobytkárstvo. Dokladajú existenciu plužného polnoplodárstva v Kijevskej Rusi popri ďalšom používaní radiel, sôch, brán atď. Pokiaľ ide o systém polnoplodárstva, dokazujú dvojpolie a trojpolie pre Kijevskú Rus. Tieto otázky dobre dopĺňajú podrobnu analýzou všetkých odvetví remeselnej výroby v Kijevskej Rusi, ďalej vnútorným a zahraničným obchodom, spoločensko-politickejmi vzťahmi v Kijevskej Rusi, vývinom feudálnych vzťahov, staroruskými mestami atď.

Na základe veľmi starostivo nazbieraného materiálu archeologickej a historického dieľa *Narysy starodavnej istorii Ukrajinskoj RSR* treba pokladať za vynikajúci prínos ukrajinské archeologickej vede k štúdiu staroslovanskéj spoločnosti. Toto dielo bezpečne ukazuje na veľmi závažný prínos dosiahnutý ukrajinskou archeologickej vedou pri štúdiu včasnej kultúry a včasných dejín všetkého Slovanstva, lebo počiatocný proces etnogenézy všetkých Slovanov v svojom jadre má priamy alebo nepriamy vzťah k východoslovenskej, ukrajinskéj oblasti. A práve preto jej význam v poslednej dobe sa právom uznáva nielen v ukrajinskej, ale aj v ostatnej slovanskej vede, ako napr. v rumunskej (štúdie A. Petrescu-Dimbovițu), našej (dr. A. Točík) a v ostatných slovanských vedách. Dielo *Narysy starodavnej istorii Ukrajinskoj RSR* výborným spôsobom ukazuje na obrovské úspechy ukrajinskéj archeologickej vede, dosiahnuté od svetodejinného výťažstva Veľkej októbrovej socialistickej revolúcie.

Jozef Kudláček

